İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE

ZÂDU'L MEÂD

iklim

بسم الله الرحمن الرحيم

iklim yayınları: 29

özgün adı:

زاد المعاد

في هدي خير العباد

DAĞITIM:
SELAMET YAYIN-PAZARLAMA
Çatalçeşme sk. Üretmen Han. No: 9
34410 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 522 85 11

İbn Kayyim el-Cevziyye

ZÂDU'L-MEÂD

Rasûlullah'ın (s.a.) Yolunda

Cilt: 2

Notlar ekleyerek
Çevirenler:
Şükrü ÖZEN
H. Ahmet ÖZDEMİR
Ali Vasfi KURT

iklim
YAYINLARI
Çatalçeşme Sok. Üretmen Han. No: 207
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 528 14 97

Orijinal metnin 5-55, 91-351 sayfaları Şükrü Özen; 56-90, 352-395 sayfaları H. Ahmet Özdemir; 396-475 sayfaları ise Ali Vasfi Kurt tarafından tercüme edilmiştir.

Dizgi: Eldim Dizgi
Baskı: Gündoğdu Matbaası
İstanbul 1989

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM
ZEKÂT VE SADAKA
HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) ZEKÂT VE SADAKA KONUSUNDAKİ TATBİKATI

A) Zekât Konusundaki Tatbikatı 17
1- Giriş 17
2- Zekâtı verilecek mallar 17
3- Senede bir kere verilmesi 18
4- Zekâtın miktar ve nisâbı 18
5- Zekâtın hikmeti 20
6- Zekât verilecek kimseler 20
7- Zekât tahsildarları 21
8- Zekât alınmayan mallar 22
9- Balın zekâtı 23
a) Balın zekâtı yoktur diyenler 24
b) Balın zekâtını kabul edenler 26
10- Zekât verene dua edişi 27

B) Fıtır Sadakasındaki Tatbikatı 29
1- Fıtır sadakası hakkındaki hadisler 29
2- Fıtır sadakasının zamanı 31
3- Fıtır sadakası verilecek kimseler 31

C) Nafile Sadaka Konusundaki Tutumları.....33
1- Çok sadaka vermesi.....33
2- Sadaka vermeye teşvik etmesi.....34

D) Gönlü Genişleten Sebepler ve Bunların Hz. Peygamber'de (s.a.) Kemâl Derecesinde Bulunuşu.....35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ORUÇ
HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) ORUÇ TUTUŞU

A) Orucun Hikmeti ve Farz Kılınışı.....42
1- Orucun hikmeti.....41
2- Orucun farz kılınışı.....45

B) Visâl Orucu.....45
1- Ramazan ayındaki ibadetleri.....45
2- Visâl orucu tutması.....45
3- Visâl orucunun hükmü.....48

C) Ramazan Hilâlinin Görülmesi (Rü'yet-i Hilâl).....53
1- Hilâl görülünce oruca başlaması.....53
2- Şek günü orucu.....56

D) Hz. Peygamber'in (s.a.) İftar Edişi.....65
1- İftar edişi.....65
2- İftar duaları.....66
3- Oruçlunun sakınacağı şeyler.....68

E) Ramazan'da Yolculuk..... 69
1- Ramazan'da yolculuğa çıkması.....69
2- Savaşta oruç.....69
3- Ramazan'da çıktığı gazalar.....71
4- Yolculukta oruç.....72

F) Oruçlunun Bazı Fiilleri.....75
1- Oruçlunun hanımını öpmesi.....75
2- Yemek, içmek ve kan aldırmak.....77

G) Hz. Peygamber'in (s.a.) Nafile Oruçları..........83
1- Şaban ayında oruç tutması..........83
2- Pazartesi, perşembe ve eyyâm-ı bîz oruçları..........83
3- Zilhicce orucu..........84
4- Şevval orucu..........85
5- Aşure orucu..........85
a) Bu konudaki itirazlar..........86
b) Bu itirazlara cevap..........88
c) Aşure orucu üç türlüdür..........94
6- Arafat'ta oruç tutmaması..........95
7- Cumartesi ve pazar günleri orucu..........96
8- Bütün seneyi oruçlu geçirmek..........97
9- Nafile orucun kazâsı..........101
10- Sadece cuma günü tutulan oruç..........102

H) İtikâfları..........105
1- İtikâfın hikmeti..........105
2- İtikâfa girişi..........106

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
HAC VE UMRE
HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HAC VE UMRELERİNDEKİ TATBİKATI

A) Hz. Peygamber'in (s.a.) Umreleri..........111
1- Hz. Peygamber'in umrelerindeki tatbikatı..........114
2- Hac aylarında ve Ramazan'da umre..........115
3- Hz. Peygamber senede bir kere umre yapmıştır..........117

B) Hz. Peygamber'in (s.a.) Haccı..........123
1- Hz. Peygamber'in haccı..........123
2- Hz. Peygamber'in hac yolculuğu..........124
3- Yola çıkış tarihi hakkında bir tartışma..........125
4- Yol hazırlığı ve yola çıkışı..........128
5- Hz. Peygamber'in kırân haccı yapmış olduğunun delilleri..........130
6- Hz. Peygamber'in umreleri, haccı ve ihramı konusunda yanılanlar..143
7- Bu görüşleri savunanların gerekçeleri ve hatalarının açıklanması.....145
I- Hz. Peygamber'in umreleri konusunda yanılanlar..........145
a) Recep ayında umre yaptı diyenler..........145
b) Şevval ayında umre yaptı diyenler..........145

c) Ten'îm'den ihrama girip umre yaptı diyenler....146
d) Hac sırasında hiç umre yapmadı diyenler....146
e) Umre ihramından çıkıp hac için ihrama girdi diyenler....147
II- Hz. Peygamber'in haccı konusunda yanılanlar....148
a) Bir tek hac yaptı beraberinde umre yapmadı diyenler....148
b) Umre ihramından çıkıp hac için ihrama girdi diyenler....157
c) Kurban sevkettiği için ihramdan çıkmadı diyenler....159
d) İki tavaf ve iki sa'y ile kırân haccı yaptı diyenler....164
e) İfrâd haccı yaptı diyenler....169
III- Hz. Peygamber'in ihramı konusunda yanılanlar....169
a) Yalnız umre için telbiye getirdi diyenler....169
b) Yalnız hac için telbiye getirdi diyenler....170
c) Yalnız hac için telbiye getirdi sonra umreyi ekledi diyenler....170
d) Yalnız umre için telbiye getirdi sonra haccı ekledi diyenler....172
e) Hangi ibadet için olduğunu belirlemeden ihrama girdi diyenler....174
8- Hz. Peygamber'in Mekke'den çıkışı....177
9- Hz. Peygamber Üsâye'de....180
10- Hz. Peygamber Arc'da....181
11- Hz. Peygamber Ebvâ'da....181
12- Hz. Peygamber Usfan'da....184
13- Hz. Âişe'nin hayız olması....184
a) Bu konuda âlimlerin ihtilâfı....184
b) Hz. Âişe ilk önce hangi ihrama girmişti?....187
c) Hz. Âişe'nin Ten'îm'den yaptığı umre....191
d) Hz. Âişe'nin bu umresi İslâm umresi yerine geçer mi?....192
e) Hz. Âişe'nin hayızdan temizlendiği yer....193
14- Haccın umreye çevrilmesi ve bu konuda âlimlerin ihtilâfı....194
15- Haccın umreye çevrilmesine muhalefet edenlerin gerekçeleri....203
a) Bu hadisler neshedilmiştir....203
b) Bu sahabeye mahsustur....205
c) Aksini ifade eden hadisler de vardır....211
d) Diğer görüşleri ve tenkidi....224
16- Hz. Peygamber'in Mekke'ye girişi....234
17- Sa'y edişi....238
18- Arafat'a gelişi....243
19- Arafat'ta yaptığı dualar....246
20- İhramlı bir sahabînin ölümü....248
21- Arafat'tan dönüşü....255
22- Müzdelife'ye varışı....256

23- Meş'ar-i Haram'da vakfe yapması....260
24- Cemreleri taşlaması....261
25- Mina'daki hutbesi....264
26- Kurbanlarını kesişi....266
27- Tıraş olması....273
28- Ziyaret tavafı yapması....275
29- Öğle namazını Mekke'de mi, Mina'da mı kıldı?....283
30- Mina'ya dönüp cemreleri taşlaması....287
31- Dua ettiği yerler....289
32- Hutbeleri....290
33- Mina'da gecelemek....291
34- Cemreleri taşlaması....292
35- Muhassab'da konaklaması....295
36- Kâbe'nin içine girip girmediği....296
37- Mültezim'de durması....298
38- Veda gecesi sabah namazını nerede kıldığı....299
39- Medine'ye dönüşü....300
40- Hz. Peygamber'in haccı konusunda yanılgılar....300

BEŞİNCİ BÖLÜM
KURBAN
KURBAN, HAC KURBANI (HEDY) VE AKÎKA KURBANI

A) Kurbanlık Hayvanlar....311
B) Hedy....313
1- Hedy kurbanı....313
2- Hedy kesmesi....314
3- Hedy kurbanından yemek....315
4- Hedy kesim zamanı....316

C) Kurban....317
1- Kurban kesişi....317
2- Kurban etini saklamak....318
3- Kurbanlık hayvanın özellikleri....320
4- Kurbanını namazgâhta kesmesi....321

D) Akîka Kurbanı....325
1- Akîka kesmek....325
2- Kan akıtılması hakkında ihtilâf....326

3- Akîka konusundaki hadisler.....328
a) Hasan ve Hüseyin için birer koç kesilmesi.....328
b) Erkek için iki, kız için bir koyun kesilmesi.....329
4- Akîka etinden yemek.....332
5- Kendisi için akîka kesmesi.....332
6- Çocuğun kulağına ezan okuması.....333

E) Çocuklara Ad Koyma ve Sünnet Edilmeleri Konusunda Hz. Peygamber'in (s.a.) Tutumları.....335

ÜÇÜNCÜ KİTAP
ÂDÂB VE DUALAR

BİRİNCİ BÖLÜM
İSİMLER VE KÜNYELER

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) İSİMLER VE KÜNYELER KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

A) İsimler Konusundaki Tutumları.....339
1- Bazı isimleri değiştirmesi.....339
2- Bu konunun incelikleri.....341
3- Çirkin isimler.....345
4- Peygamber isimleri almak.....346
5- Yasakladığı bazı isimler.....347

B) Künyeler Konusundaki Tutumları.....351
1- Künye vermesi.....351
2- Ebu'l-Kâsım künyesini yasaklaması.....351
3- Ebu İsa künyesini almak.....354
4- Üzüme, kerm demek.....354
5- Yatsı namazının ismi.....355

İKİNCİ BÖLÜM
DİLİ KORUMA

Hz. Peygamber'in Dili Koruma ve Sözleri Seçmedeki Tutumları............361
1- Sözleri seçmesi............361
2- Zamana sövmenin yasaklanması............363
3- Kaçınılması gereken sözler............364

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DUALAR

Hz. Peygamber'in (s.a.) Duaları............375
1- Çok dua edişi............375
2- Uyandığında yaptığı dualar............375
3- Evinden çıktığında yaptığı dualar............378
4- Mescide girdiğinde yaptığı dualar............380
5- Sabah ve akşam okuduğu dualar............381
6- Giyinirken yaptığı dualar............392
7- Evine girişinde yaptığı dualar............393
8- Tuvalete girerken yaptığı dualar............395
9- Abdest duaları............398
10- Ezan duaları............400
11- Teşrîk tekbirleri 405
12- Hilâli gördüğünde yaptığı dualar............406
13- Yemek duaları............407

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SELÂMLAŞMA

Hz. Peygamber'in (s.a.) Selâmlaşma Konusundaki Tutumları............419
1- Hz. Peygamber'in selâm verişi............419
2- Kadınlara ve çocuklara selâm verişi............422
3- Mescidde selâm............424
4- Konuşmadan önce selâm............425
5- Selâm âdâbı............426
6- Ehl-i kitaba selâm verişi............432

BEŞİNCİ BÖLÜM
İSTİ'ZÂN

Hz. Peygamber'in (s.a.) Eve Girerken İzin İstemesi....437
1- İzin isteme âdâbı.... 437
2- İzin istemeden önce selâm....438
3- İzin isteyen "ben!" dememeli....438
4- Davetin izin sayılması....439
5- Üç mahrem vakit....440

ALTINCI BÖLÜM
AKSIRMA

Hz. Peygamber'in (s.a.) Aksırma Konusundaki Tutumları....445
1- Aksırma ve esneme....445
2- Aksıranın "elhamdülillah", duyanın "yerhamukellah" demesi....445
3- Aksırmanın faydaları....448
4- Aksırma âdâbı....449
5- Nezleden ötürü aksırma....449

YEDİNCİ BÖLÜM
YOLCULUK

Hz. Peygamber'in (s.a.) Yolculuk Âdâbı....455
1- İstihâre duası....455
2- Yolculuğa çıkışı....457
3- Ashabını uğurlaması....459
4- Yol arkadaşlığı....460
5- Yolculuk duaları....460
6- Yolculuktan dönüşü....462
7- Yolculuktan dönene sarılması....463

SEKİZİNCİ BÖLÜM
BAZI DUA VE TAVSİYELERİ

Hz. Peygamber'in (s.a.) Bazı Duaları ve Tavsiyeleri....467

1- Hz. Peygamber'in nikâh duaları 467
2- Sevinip böbürlenen kimseye öğrettiği dua 469
3- Üzüntülü bir kimseyi görünce ne demele? 469
4- Uğursuzluğa karşı okunacak dua 469
5- Kötü rüya gören kimsenin okuyacağı dua 470
6- Vesveseye karşı okunacak dua 472
7- Öfkelenen kimsenin okuyacağı dua 474
8- Hoşlandığı kimselere duası 475
9- Eşek anırması, horoz ötüşü, yangın 476
10- Her toplantıda Allah zikredilmeli 477
11- Uykuda korkan kimseye öğrettiği dua 477
12- Söylenilmesini hoş karşılamadığı sözler 478

Karma İndeks 485

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT VE SADAKA

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) ZEKÂT VE SADAKA KONUSUNDAKİ TATBİKATI

A) ZEKÂT KONUSUNDAKİ TATBİKATI

1— Giriş:

Hz. Peygamber (s.a.) zekâtın vakti, miktarı, nisâbı, kimlere farz olduğu ve nerelere sarfedileceği konularında en mükemmel düzenlemeyi getirmiştir. Zekâtta hem mal sahiplerinin, hem de yoksulların menfaatini gözetmiştir. Allah Teâlâ da zekâtı hem mal, hem de mal sahibi için bir temizlik aracı kılmış ve zekâtlarını verirlerse zenginlere, menfaat sağlayacağını belirtmiştir. Malın menfaatini zekâtını verenler görür. Hatta Allah zekâtını verenin malını korur, artırır ve mala gelecek tehlikeleri zekât sayesinde savuşturur, zekâtı mala bir sur, bir kale ve bir bekçi yapar.

2— Zekâtı Verilecek Mallar:

Hz. Peygamber (s.a.) zekâtın dört sınıf maldan verileceğini belirtmiştir ki, bunlar halk arasında en çok dolaşan ve insanların zorunlu ihtiyaçları olan mallardır:

1- Zirâî mahsuller ve meyveler,
2- Hayvanlar: Deve, sığır ve davar.
3- Dünyanın nizamı kendilerine bağlı olan iki mücevher: Altın ve gümüş.
4- Her türlü ticaret malı.

3— Senede Bir Kere Verilmesi:

Zekâtın her sene bir kere verilmesini farz kılmıştır. Tahıllar ve meyvelerden zekât alma zamanını, olgunlaşma ve kıvamına gelme vakti olarak tayin etmiştir. Bu, olabilecek en âdil düzenlemedir. Çünkü her ay veyahut her cuma verilmesi farz kılınmış olsaydı mal sahipleri zarar görürdü. Ömürde bir kere verilmesi farz kılınmış olsaydı yoksullar zarar görürdü. Şu halde her sene bir kere verilmesinin farz olmasından daha âdil bir düzenleme olamaz.

4— Zekâtın Miktar ve Nisâbı:

Şâri', mal sahiplerinin malları elde etme yolunda çalışmalarına, malı elde etmenin kolaylığına veya zorluğuna göre zekâtın mallardan alınacak miktarlarını birbirinden farklı, ayrı ayrı düzenlemiştir. İnsanın toplu ve biriktirilmiş bir vaziyette tesadüf ettiği mallardan yani rikâz (=define)'dan[1] beşte bir oranında zekât verilmesini farz kılmış ve bunun için üzerinden bir sene geçmesini itibara almamış, ne zaman bulmuşsa o zaman beşte bir oranında zekât vermesini farz kılmıştır.

Elde etme zorluğu, yorgunluğu ve külfeti bundan daha yukarı olan mallarda bu oranın yarısı olan onda bir oranında zekât verilmesini farz kılmıştır. Bu oran, arazilerinin sürülmesini ve sulanmasını, tohumlarının ekilmesini insanın bizzat kendisinin yaptığı; kulun herhangibir külfete katlanmasına, su satın almasına, kuyu açıp dolap çalıştırmasına gerek kalmaksızın Allah'ın (yağmurla) sulamayı bizzat kendisinin üstlendiği meyvelerde ve zirâî mahsullerde verilmesi farz olan orandır.

1. Mâlik, *Muvatta*, 2/868-869; Buharî, 24/66; Müslim, 1710; Tirmizî, 642, 1377; Ebu Davud, 3085; Nesâî, 5/45. Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Hayvanın yaralaması hederdir. Kuyu (zararı) hederdir. Maden (zararı) hederdir. Rikâzda (definede) beşte bir oranında zekât vardır." İmam Mâlik'in *Muvatta*'da kaydettiğine göre rikâz, toprağa gömülmüş mala verilen addır. *el-Emvâl* adlı eserinde Ebu Ubeyd'in Mâlik'den nakline göre ise rikâz, mal sarfiyatı ve büyük bir iş istemeksizin çıkartılan cahiliye devrinde gömülmüş defineye denir. Beyhakî'nin, *el-Ma'rife* adlı eserinde rivayet ettiğine göre Şâfiî: "Kendisinden beşte bir oranında zekât alınan rikâz, hiç kimsenin mülkiyeti altında olmaksızın bulunan cahiliye devrinde gömülmüş defineye denir." demiştir. Ebu Davud'un rivayetine göre Hasan el-Basrî: "Rikâz, eski devirlerden kalma hazinedir." demiştir.

Kulun külfete katlanarak kovalar, su çeken develer vs. ile sulamayı üstlendiği mahsulatta yirmide bir zekât verilmesini farz kılmıştır.

Artışı, mal sahibinin kimi zaman yolculuğa çıkarak, kimi zaman dolaştırarak ve kimi zaman da bekleyerek aralıksız çalışmasına bağlı bulunan mallarda bunun yarısı yani kırkta bir oranında zekât verilmesini farz kılmıştır. Kuşkusuz bunun külfeti zirâî ürün ve meyvelerin külfetinden daha büyüktür. Hem zirâî ürün ve meyvelerin artışı, ticaretin artışından daha net ve daha fazladır. Bu yüzden onlardan verilmesi farz olan zekât, ticaret mallarının zekâtından daha fazla olmuştur. Yağmur ve nehirlerle sulanan mahsulattaki artışın açıklığı kova ve su develeriyle sulanan mahsulatınkinden daha fazladır. Kenz (=gömülü mal, hazine) gibi biriktirilmiş ve toplu halde bulunan mallardaki artışın açıklığı ise diğer bütün mallarınkinden daha fazla ve daha nettir.

Her mal az da olsa denklik taşımadığından dolayı denklik taşıyan mal için, denk olduğu takdir edilen ve mal sahiplerini fakir düşürmeyen, yoksulların da işini gören nisablar tayin etmiştir. İşte bu yüzden gümüşün nisabını 200 dirhem,[2] altınınkini 20 miskal,[3] tahıllar ile meyvelerinkini 5 vesk[4] —beş Arap devesi yükü—, davarınkini 40 baş, sığırınkini 30 baş ve deveninkini de 5 baş olarak tayin etmiştir. Ancak develerin nisabı kendi cinslerinden denklik taşımadığı için beş devede bir koyun verilmesini farz kılmıştır. Beş deve beş kere tekrarlanıp 25 olduğunda develerin nisabı bir deveyle denklik taşır ve dolayısıyla bunun verilmesi farz olur.

---

2. Tirmizî, 620; Ebu Davud, 1574; İbn Mâce, 1790. Hz. Ali'den (r.a.) gelen bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Atların ve kölelerin zekâtını kaldırdım. Gümüşün zekâtını kırk dirhemde bir dirhem olarak getirin. 190 dirhemde zekât yoktur. 200 dirheme ulaşınca 5 dirhem zekât verin." Buharî'nin (24/40) zekât nisbetleri konusunda Hz. Ebu Bekir'den (r.a.) rivayet ettiği hadiste "Gümüşte kırkta bir oranında zekât farzdır. Gümüş miktarı yalnız 190 dirhem olursa bunda zekât yoktur. Ancak bu kadar gümüşe sahip olan kişi dilerse nafile olarak verebilir." buyurulmaktadır. İlim adamlarının çoğunluğu bu görüştedir. Yani atlarda ve kölelerde zekât yoktur. Ancak bunlar ticaret için elde bulunduruluyorsa kıymetleri üzerinden ticaret zekâtı verilir. Bu görüş Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir. Saîd b. Müseyyeb, Ömer b. Abdülaziz, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed de bu görüştedirler. Ebu Hanife'ye göre, atlardan zekât verilir.
3. 20 miskale ulaşıncaya kadar altından zekât vermenin farz olmadığında âlimler icmâ etmişlerdir.
4. Mâlik, *Muvatta*, 1/244; Buharî, 24/44; Müslim, 979. Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: 5 vesk miktarından daha az hurmada zekât yoktur. 5 ukıyye (200 dirhem) miktarından daha az gümüşte zekât yoktur. 5 deveden aşağısında zekât yoktur.

Develerin çokluğuna ve azlığına göre verilmesi farz olanın yaşını, arttırma ve eksiltme suretiyle bir yaşını doldurmuş ikisine basmış erkek deve *(ibn mehâd)* ve dişi deve *(binti mehâd)*; daha yukarısını iki yaşını doldurmuş üçüne basmış erkek deve *(ibn lebûn)* ve dişi deve *(binti lebûn)*; daha yukarısını üç yaşını doldurmuş, dördüne basmış erkek deve *(hıkk)* ve dişi deve *(hıkka)* ve daha yukarısını dört yaşını doldurmuş beşine basmış erkek deve *(ceze')* ve dişi deve *(cezea)* olarak tayin etmiş ve develerin sayısı arttığında zekât verilecek devenin yaşını da arttırmış; işte o zaman malın sayısının artımı karşılığında verilmesi gereken zekâtın sayısının artımını koymuştur.

5— Zekâtın Hikmeti:

Zekâtın hikmeti şudur ki, Şâri', denkleştirme imkânı taşıyan mallarda, mal sahiplerini fakir düşürmeyen ve yoksullara yeterli olup artık onların başka bir şeye ihtiyaç duymamalarını sağlayan bir ölçü getirmiş; zenginlerin mallarında fakirlere yeterli olacak kadar zekâtı farz kılmıştır. Aksi halde her iki taraftan zulüm ortaya çıkabilirdi. Zengin üzerine farz olanı vermez, alan da hakkı olmayanı alırdı. Bu yüzden iki taraf arasından yoksullar aleyhine muazzam bir zarar ve şiddetli bir yoksulluk doğardı. Bu durum onların türlü türlü hile yollarına sapmalarını ve dilencilikte ısrar etmelerini icabettirirdi.

6— Zekât Verilecek Kimseler:

İşte Rab Teâlâ zekâtın paylaştırılmasını bizzat kendisi üstlendi ve onu sekiz bölüme ayırdı. O sekiz bölümü, toplam iki sınıf insan alır: 1- İhtiyaçtan dolayı alanlar: İhtiyaçlarının şiddet ve zayıflığına, çokluk ve azlığına göre alırlar. Bunlar, fakirler, yoksullar, köleler ve yolculardır. 2- Menfaatleri için alanlar: Zekât memurları, kalbleri İslamiyet'e ısındırılacak olanlar *(müellefe-i kulûb)*, durumunu düzeltmek için borçlananlar ve Allah yolunda cihad eden gaziler. Şu halde şayet alan kimse muhtaç değilse ve onda müslümanların bir faydası yoksa onun zekâtta payı da yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.) bir insanın zekâta müstehak olduğunu bilirse ona zekât verirdi. Şayet zekâta müstehak olan biri kendisinden ister, fakat kendisi o kimsenin durumunu bilmezse ona, zenginin ve çalışıp kazanan güçlü kimsenin zekâtta nasibi olmadığını bildirdikten sonra zekât verir-

di.[5] Zekâtı, vermeleri gereken kimselerden alıp lâyık olanlara verirdi.

Zekâtı, malın bulunduğu şehirdeki hak sahiplerine paylaştırırdı. Şayet mal, o şehir halkına dağıtıldıktan sonra artarsa kendisine getirilir ve Hz. Peygamber (s.a.) bizzat dağıtırdı. Bu yüzden zekât tahsildarlarını bâdiyelere gönderir, köylere göndermezdi. Hatta Muaz b. Cebel'e zekâtı, Yemen halkının zenginlerinden alıp onların fakirlerine vermesini emretti; zekâtı alıp kendisine getirmesini emretmedi.

7— Zekât Tahsildarları:

Zekât tahsildarlarını yalnızca sürüler, ziraî mahsuller ve meyveler gibi görünen açık mal sahiplerine gönderirdi. Hurma sahiplerine, ağaçlarındaki hurmaları tahmin edecek, kaç vesk geleceğini araştıracak ve böylece onların ne kadar zekât vermeleri gerektiğini hesaplayacak bir tahminci *(= hârıs)* gönderirdi.[6] Hurmalara gelebilecek afetlerden dolayı tahminciye, ağaçta-

5. Ebu Davud, 1633; Nesâî, 5/99-100. Ubeydullah b. Adiy'e iki adamın haber verdiğine göre, kendileri Veda haccı sırasında Hz. Peygamber'in yanına giderler. O esnada Hz. Peygamber (s.a.) zekâtı paylaştırmaktadır. Bu iki adam da O'ndan zekât isterler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) adamlara bakar ve bakışlarını yere indirir. Onların güçlü kuvvetli adamlar olduğunu görür ve der ki: "Dilerseniz size veririm. Zenginin ve çalışmaya gücü yeten kimsenin zekâtta nasibi yoktur." Bu hadisin senedi sahihtir. Müslim'in (1044) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.), Kabîsa b. Muharık el-Hilâlî'ye dedi ki: Dilenmek ancak şu üç kimse için helâldir: 1) Bir kefalet yüklenen kimse: Böyle bir kimsenin kefalet için ödediği miktar kadar dilenmesi (zekât malından alması) helâl olur. Ödediği miktarı elde edince artık dilenmekten vazgeçer. 2) Başına malını kökünden kazıyan bir âfet gelen kimse: Bu durumda olan kimsenin ihtiyacını görecek kadar dilenmesi helâldır. 3) Kavminden akıl, iz'an sahibi üç kimseye "falan kimse yoksulluğa düştü" dedirtecek kadar yoksulluğa düşen kimsenin, ihtiyacını görecek kadar dilenmesi helâldır. Bunun dışındaki dilenmeler haramdır, ey Kabîsa!...

Kefalet yüklenmenin anlamı şudur: İnsanlar arasında kan davası veya mal konusunda bir çekişme olur. Bir adam çıkar, aralarını düzeltmeye çalışır; düşmanlığı yatıştırmak ve kini söndürmek gayesiyle harcamak üzere bir mal borçlanır. İşte bu kimsenin zengin de olsa zimmetini borçtan kurtaracak miktar zekât malından alması halâl olur.

6. Şâfiî, *Müsned*, 1/231-232; Ebu Davud, 1603; Tirmizî, 644; İbn Mâce, 1819; Beyhakî, 4/122. İbn Şihâb ez-Zührî - Saîd b. Müseyyeb - Attâb b. Esîd senediyle gelen bu rivayette Hz. Peygamber (s.a.): "Yaş üzümün zekâtında tıpkı hurmada olduğu gibi tahmin yürütülür. Sonra zekâtı kuru üzüm olarak verilir. Nitekim hurmanın zekâtı da kuru hurma olarak verilir." buyurmuştur. Saîd b. Müseyyeb, Attâb'a yetişmemiştir. Ebu Davud: "Saîd b. Müseyyeb, Attâb'dan hadis işitmedi" diyor. İbn Kânî de onun Attâb'a yetişmediğini söylüyor. Münzirî diyor ki: "Hadisin munkatı' olduğu ortadadır. Çünkü Saîd, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde doğdu. Attâb ise Hz. Ebu Bekir'in vefat ettiği

ki hurmanın üçte birini veya dörtte birini mal sahiplerine terketmesini, bu miktar hurmayı tahminde hesaba katmamasını emrederdi.[7] Bu tahminî ölçüm işi, meyveler yenmeden ve koparılmadan önce zekât hesaplansın, sahipleri istedikleri şekilde tasarrufta bulunsunlar ve zekât miktarını tazmin etsinler diye yapılmaktaydı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.), kendileriyle müsâkât ve müzâraat akdi[8] yaptığı Hayberlilere tahminci gönderir, meyveleri ve ziraî mahsulleri tahminî olarak hesaplattırır ve bunların yarısını onlara tazmin ettirirdi. Onlara Abdullah b. Ravâha'yı göndermişti. Ona rüşvet vermek istediler. Bunun üzerine Abdullah: "Bana haram mı yedireceksiniz?! Vallahi, ben size, en sevdiğim insanın yanından geldim. Siz benim gözümde maymun ve domuz sayılmanızdan daha iğrençsiniz. Size nefretim ve O'na olan sevgim beni, size âdil davranmamaya sevketmez." dedi. Onlar da bu sözler üzerine: "İşte bununla gökler ve yeryüzü ayakta durur." dediler.[9]

8— Zekât Alınmayan Mallar:

Hz. Peygamber (s.a.) atlardan, kölelerden, katırlardan, merkeplerden;

---

gün vefat etti." İbn Abdilber de buna benzer şeyler söylüyor. Oysa bazıları diyorlar ki: Hadisin munkatı' olduğu iddiası Vakıdî'nin "Attâb, Hz. Ebu Bekir'in vefât ettiği gün vefat etti." sözüne dayanmaktadır. Ancak İbn Cerir et-Taberî, onun, hicretin 21. senesi Hz. Ömer'in Mekke zekât tahsildarı olarak görev yaptığını kaydetmektedir. Saîd, Hz. Ömer'in halifeliğe başlamasından iki sene sonra doğdu. Şu halde Attâb'dan hadis işitmiş olması mümkündür ve hadis munkatı' değildir. Nevevî (r.a) "Bu hadis mürsel ise de imamların görüşüyle güç bulur." demektedir. İmam Şâfiî'nin aynı senedle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) halkın asmalardaki üzümlerini ve ağaçlardaki meyvelerini tahmin edecek kimseler gönderirdi. Buharî'nin (24/56) rivayetine göre Ebu Humeyd es-Sâidî anlatıyor: Biz Hz. Peygamber'in beraberinde Tebük gazasına gittik. Hz. Peygamber (s.a.) Vâdi'l-Kurâ'ya vardığında bahçesinde çalışan bir kadına rastladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ashabına: "Şu bahçedeki hurmayı tahmin edin." buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.) 10 vesk olarak tahmin yürüttü. Kadına: "Hesapla bakalım, buradan ne kadar hurma çıkıyor." buyurdu...

7. Ebu Davud, 1065; Tirmizî, 642; Nesâî, 5/42; İbn Hibbân, 798. Senesinde sika olup olmadığı tartışmalı bir tek râvi vardır. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (3/274) hadis hakkında bir şey dememiştir. Leys b. Sa'd, Ahmed, İshak ve daha başkaları bu hadisin zahirine göre fetva vermişlerdir. Ebu Hanife bu tahmin işini caiz görmez. Bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 4/162.
8. *Musâkât:* Elde edilecek üründen belli bir oran karşılığında meyve ağaçlarını kiralamak. *Müzâraat:* Elde edilecek ziraî mahsulâtın belli bir oranı karşılığında tarlayı kiralama.
9. Mâlik, *Muvatta*, 2/703-704. Hadis mürsel ise de râvileri sikadır. Ebu Davud, (3410) ve İbn Mâce (1820), İbn Abbas'tan hasen senedle buna benzer bir hadis rivayet etmişlerdir.

ölçülemeyen ve muhafaza edilip saklanılamayan sebzelerden, karpuz ve kavundan, salatalık ve acurdan, üzüm ve hurma dışındaki meyvelerden zekât almazdı. Üzüm ve hurmanın zekâtını toplu alır, kurumuş-kurumamış ayırt etmezdi.

9— Balın Zekâtı:

Bal konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) farklı rivayetler aktarılmıştır. Ebu Davud, Amr b. Şuayb — babası — dedesi senediyle rivayet eder ki, Müt'ânoğullarından Hilâl adında birisi Allah Rasûlü'ne (s.a.), arılarından elde ettiği balın öşrünü (onda birini) getirmiş ve O'ndan "Selebe" adındaki bir vadiyi arıların bal toplama yeri olarak tayin etmesini istemişti. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) o vadiyi arılar için bal toplama yeri olarak tayin etmişti. Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) halife olunca, Süfyan b. Vehb bir mektup yazıp bunu sordu. Hz. Ömer cevap olarak şöyle yazdı: "Şayet Allah Rasûlü'ne (s.a.) ödediği, arılarından elde ettiği balın öşrünü sana da öderse Selebe'yi onun arılarının bal toplama yeri olarak bırak. Aksi takdirde arı, yağmur sineğidir. (Bal yapmak için yağmurlu ve bitek arazi arar). Oralardan dileyen arısına bal toplatabilir. (Yani dağlarda bulunan balı toplamada önce gelen daha haklıdır.)"[10]

Bu hadisin bir diğer rivayetinde: "Her on tulum baldan bir tulum zekât verilir." denmektedir.[11]

İbn Mâce'nin, *Sünen*'inde Amr b. Şuayb — babası — dedesi senediyle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) baldan öşür almıştır.[12]

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde rivayet edildiğine göre Ebu Seyyâre el-Müteî diyor ki: Hz. Peygamber'e (s.a.) "Ey Allah'ın Rasûlü! Benim arılarım var." dedim. "Öşür ver." buyurdu. "Ey Allah'ın Rasûlü! Arıların bal topladığı yeri bana ayır" dedim. O da benim için orasını arılarımın bal toplama yeri olarak tayin etti.[13]

Abdürrezzak'ın, Abdullah b. Muharrer — Zührî — Ebu Seleme —

10. Ebu Davud, 1600, 1601, 1602; Nesâî, 5/46. Senedi hasendir.
11. Ebu Davud, 1602; Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm, *el-Emvâl*, s. 598. Senedi hasendir.
12. İbn Mâce, 1824. Hadis şahitleriyle birlikte hasendir.
13. Ahmed, 4/236; İbn Mâce, 1823; Tayâlisî, 174, 175; Beyhakî, 4/126; Abdürrezzak, 6973. Sened munkatı'dır.

Ebu Hureyre senediyle rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Yemenlilere baldan öşür alınmasını yazdı.[14]

Şâfiî'nin, Enes b. Iyâz — Hâris b. Abdurrahman b. Ebu Zübâb — babası Abdurrahman senediyle rivayetine göre Sa'd b. Ebu Zübâb anlatıyor: Allah Rasûlü'ne (s.a.) gelip müslüman oldum. Sonra: "Ey Allah Rasûlü! Kavmimin mallarını müslüman oldukları zamandaki şekliyle bırak." dedim. Allah Rasûlü (s.a.) de öyle yaptı ve beni onlara zekât memuru olarak tayin etti. Sonra Ebu Bekir (r.a.) ve ondan sonra da Hz. Ömer (r.a.) beni zekât memuru tayin etti. —Râvi diyor ki: Sa'd, Serât halkındandı.— Bal konusunda kavmimle konuştum ve onlara: "Balda zekât vardır. Zekâtı verilmeyen bir gelirde hayır yoktur." dedim. "Acaba ne kadar verilecek, senin bu konudaki görüşün nedir?" diye sordular. "Öşür = onda bir" dedim ve onlardan öşür aldım. Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) ile karşılaştım. Ona olanı haber verdim. Hz. Ömer aldığım öşrü benden aldı (ve sattı), sonra parasını müslümanların zekâtları arasına (hazineye) koydu.[15] Bu hadisi İmam Ahmed rivayet etmiştir. Metin Şâfiî'ye aittir.

a) Balın Zekâtı Yoktur Diyenler:

İlim adamları bu hadislerde ve hadislerin ifade ettiği hükümde ihtilâf etmişlerdir: Buharî: "Balın zekâtı konusunda hiç sahih hadis yoktur.", Tirmizî: "Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) aktarılan rivayetlerin çoğu sahih değildir.", İbnü'l-Münzir: "Balın zekâtının farz olduğuna dair ne Allah Rasûlü'nden (s.a.) sabit bir hadis, ne de bir icmâ vardır. Balda zekât yoktur." ve Şâfiî: "Baldan öşür alınacağı yolundaki hadis zayıftır; öşür alınmayacağı konusundaki hadis de zayıftır. Ancak bu ikincisi hakkında Ömer b. Abdülaziz'den sahih bir rivayet vardır." demiştir.

Bunlar diyorlar ki: Farz olduğunu ifade eden bütün hadisler illetlidir:

1- İbn Ömer hadisi: Bu hadis Sadaka b. Abdullah b. Musa b. Yesâr —Nâfi'— İbn Ömer senediyle rivayet edilmiştir. İmam Ahmed, Yahya b.

---

14. Abdürrezzak, 6972; Beyhakî, 4/126. Sened zayıftır.
15. Şâfiî, *Müsned,* 1/240, 241 ve *el-Ümm,* 2/33. Râvileri sikadır; ancak senedindeki Abdurrahman'ı, İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir. Ayrıca bk. Ahmed, 4/79; Beyhakî, 4/127; İbn Ebî Şeybe, 3/20; Ebu Ubeyd, *el-Emvâl,* 496, 497; İbn Sa'd, *Tabakat,* 4/341. Senedi zayıftır.

Maîn ve başkaları senedde geçen Sadaka adlı râviyi zayıf saymışlar; Buharî: "Bu hadis Nâfi' yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) mürsel olarak rivayet edilmiştir." ve Nesâî: "Sadaka bir hiçtir. Bu hadis münkerdir." demiştir.

2- Ebu Seyyâre el-Müteî hadisi: Süleyman b. Musa, Ebu Seyyâre'den rivayet etmiştir. Buharî: "Süleyman b. Musa, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabından hiçbirine yetişmemiştir." diyor.

3- Hz. Peygamber'in (s.a.) baldan öşür aldığı yolundaki öteki Amr b. Şuayb hadisi: Bu hadisin senedinde Amr'dan rivayette bulunan Üsame b. Zeyd b. Eslem vardır. Onlara göre bu râvi zayıftır. İbn Maîn: "Zeyd'in üç oğlu da hiçtir" ve Tirmizî: "Zeyd b. Eslem'in çocukları arasında sika bir râvi yoktur." diyor.

4- Zührî — Ebu Seleme — Ebu Hureyre senediyle rivayet edilen hadis, Zührî'den bu hadisi rivayet eden Abdullah b. Muharrer'den arınmış olsa ne açık bir delil olurdu! Buharî, onun bu hadisi hakkında: "Abdullah b. Muharrer'in rivayet ettiği hadis terkolunur (metrûktür). Balın zekâtı konusunda hiç sahih hadis yoktur." diyor.

5- Şâfiî'nin (r.h.) hadisine gelince: Bu hadisi Beyhakî, Salt b. Muhammed — Enes b. Iyâz — Hâris b. Abdurrahman (yani İbn Ebu Zübâb) — Müneyyir b. Abdullah — babası Abdullah — Sa'd b. Ebu Zübâb senediyle rivayet etmiş; yine aynı senedle Safvân b. İsa, Hâris b. Ebu Zübâb'dan rivayet etmiştir. Buharî: "Sa'd b. Ebu Zübâb'dan rivayette bulunan Müneyyir'in babası Abdullah'ın rivayet ettiği hadis sahih olmaz. Bana Ali b. el-Medînî: Bu Müneyyir'i, bu hadis dışında hiç tanımıyoruz, dedi." diyor. Şâfiî diyor ki: "Sa'd b. Ebu Zübâb'ın aktardığı rivayet göstermektedir ki, Allah Rasûlü (s.a.) ona baldan zekât almasını emretmemiştir, bu yalnızca onun kendi görüşüdür ve bal sahipleri için, verdikleri bu zekât, nafile sadaka yerine geçmektedir." Yine Şâfiî diyor ki: "Kendilerinden zekât alınan şeyler hakkında hadisler ve sahabe tatbikatı sabittir. Bu konuda ise sabit değildir. Herhalde baldan zekât muaf tutulmuştur."

Yahya b. Âdem'in, Hüseyn b. Zeyd — Câfer b. Muhammed — babası Muhammed senediyle rivayetine göre Hz. Ali (r.a.): "Balda zekât yoktur." demiştir.[16]

Yahya: "Hasan b. Salih'e bal soruldu; onda gerekli bir şey görmedi."

16. Râvileri sikadır, ancak hadis mürseldir.

diyor ve Muaz'ın baldan hiç bir şey almadığını kaydediyor.

Humeydî'nin, Süfyan — İbrahim b. Meysera — Tâvus senediyle rivayetine göre Muaz b. Cebel'e baldan ve zekât nisabına ulaşmayan sığırdan zekât getirildi. Muaz: "Allah Rasûlü (s.a.) bana, bu ikisinden herhangi bir şey almamı emretmedi." dedi.[17]

Şâfiî'nin Mâlik'den rivayetine göre Abdullah b. Ebu Bekir diyor ki: Ömer b. Abdülaziz'den (r.a.) babama Mina'da bulunuyorken at ve baldan zekât almamasını emreden bir mektup geldi.[18] Mâlik ve Şâfiî bu görüşü benimsemişlerdir.

b) Balın Zekâtını Kabul Edenler:

Ahmed, Ebu Hanife ve bir grup âlim baldan zekât verilmesi görüşünü benimsemiştir. Onların görüşüne göre bu rivayetler birbirlerini takviye ederler. Pek çok yoldan değişik senedlerle rivayet edilmişlerdir. Mürsel olanları, müsned olanlarını güçlendirir. Ebu Hatim er-Râzî'ye: "Müneyyir'in babası Abdullah'ın Sa'd b. Ebu Zübâb'dan rivayet ettiği hadis sahih midir?" diye sorulduğunda "Evet" cevabını vermiştir.

Bunlar diyorlar ki: Zira bal, ağaçların çiçeklerinden ve kır çiçeklerinden meydana gelir; ölçülebilir, saklanabilir bir maldır. Bu yüzden tahıllar ve meyvelerde olduğu gibi onda da zekât vaciptir. Onun elde edilmesindeki külfet, zirâî mahsuller ve meyvelerdeki külfetten aşağıdır.

Ayrıca Ebu Hanîfe diyor ki: Şayet bal, öşrî arazideki arıdan elde ediliyorsa zekât olarak öşür (1/10) gerekir. Eğer harâc araziden elde ediliyorsa hiçbir şey gerekmez. Çünkü harâc arazinin sahibi, arazide elde ettiği meyvelerden ve zirâî mahsullerden dolayı harâc vermekle mükelleftir. Harâc arazide, mahsullerden dolayı bir başka hak gerekmez. Öşrî arazide ise sahibinin zimmetinde, bu araziden dolayı bir hak gerekmez. Bu yüzden ondan elde edilen şeylerden hakkın alınması gerekir.

İmam Ahmed bu konuda her iki araziyi eş tuttu ve arazî ister öşrî, ister harâcî olsun kişinin kendi mülkünden yahut ölü (mevat) araziden elde

17. Abdürrezzak, 6974; Beyhakî, 4/127. Râvileri sikadır, ancak hadis mürseldir. *Musannef*'te "Hz. Peygamber'e (s.a.) 30 sığırdan aşağısını sordular." şeklinde geçiyor.
18. Mâlik, *Muvatta*, 1/277, 278. Senedi sahihtir.

etmiş olduğu baldan zekât alınmasını gerekli gördü.

Balda zekâtı gerekli görenler bunun belli bir nisabı olup olmadığında ihtilâf etmişler ve ortaya iki görüş atmışlar: 1- İster az, ister çok olsun zekât gerekir. Bu Ebu Hanîfe'nin (r.h.) görüşüdür. 2- Muayyen bir nisabı vardır. Bu görüşü kabullenenler nisabın miktarında ihtilâf etmişlerdir: Ebu Yusuf 10 rıtıl ve Muhammed b. Hasan 5 feraktır diyor. Ferak, 36 Irak rıtlına eşittir. Ahmed, balın nisabı 10 ferak diyor. Sonra Hanbelî âlimleri ferak konusunda üç görüş ortaya atmak suretiyle ihtilâf etmişlerdir: 1) Ferak, 60 rıtıldır, 2) 36 rıtıldır, 3) 16 rıtıldır. İmam Ahmed'in sözünden anlaşılan bu (üçüncüsü)dür. En iyi bilen Allah'dır.

10— Zekât Verene Dua Edişi:

Bir adam zekât getirdiği zaman Hz. Peygamber (s.a.) ona dua eder; bazan "Allah'ım! Bu adama bolluk ver, develerini bereketlendir."[19] ve bazan da "Allah'ım! Bu şahsa rahmet ve mağfiret eyle."[20] diye dua ederdi. Zekâtta malların en iyilerini değil, malın vasat kalitelisini alırdı. Bundan dolayı Muaz'a, malların en iyilerini almamasını emretmiştir.[21]

Hz. Peygamber (s.a.), zekât veren kimseye, verdiği zekâtı satın almayı yasaklamıştır.[22] Fakir kimsenin kendisine verilen zekâttan zengine hediye etmesi halinde o zenginin zekâttan yemesini mübah sayardı. Bizzat Hz.

---

19. Nesâî, 5/30. Senedi sahihtir.
20. Buharî, 24/64; Müslim, 1078; Ebu Davud, 1590; Nesâî, 5/31.
21. Buharî, 24/1, 24/43; Müslim, 19. Muaz anlatıyor: Allah Rasûlü beni Yemen'e vali gönderdiği zaman şöyle buyurdu: Sen ehl-i kitab bir kavme vali gidiyorsun. Onları, Allah'tan başka tanrı bulunmadığına ve benim, Allah'ın elçisi olduğuma şahitlik etmeye çağır. Şayet bunu kabullenirlerse, herbir gün ve gecede Allah'ın onlara beş vakit namaz kılmalarını farz kıldığını haber ver. Eğer bunu kabul ederlerse bu defa zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere onlara Allah'ın zekât farz kıldığını haber ver. Buna da itaat ederlerse mallarının en iyilerini almaktan sakın. Mazlumun bedduasından sakın. Çünkü mazlum kimsenin bedduası ile Allah arasında hiçbir perde bulunmaz.
22. Mâlik, 1/282; Buharî, 24/59; Müslim, 1621. Hz. Ömer, Allah yolunda (cihad etmesi için bir kimseye) bir at sadaka etmişti. O atın (pazarda) satıldığını gördü. Satın almak istedi. Allah Rasûlü'ne sordu. O da şöyle buyurdu: "Onu satın alma. Sadakana geri dönme."

Peygamber (s.a.), Berîre'ye zekât olarak verilen etten yemiş ve: "Bu, ona zekâttır ve bize ondan hediyedir." demiştir.[23]

Zaman zaman zekât mallarından müslümanların yararına borç alıp kullanırdı. Nitekim bir keresinde bir ordu donatmış, develer tükenmişti. Bunun üzerine Abdullah b. Amr'a zekât develerinden almasını emretti.[24]

Zekât develerine kendi eliyle damga vururdu.[25] Damgayı develerin kulaklarına vururdu. Başına bir iş geldiğinde zekât verecek kimselerden zekâtı vaktinden önce alırdı. Nitekim (amcası) Hz. Abbas'tan (r.a.) iki senelik zekâtı vaktinden önce almıştır.[26]

---

23. Ahmed, 6/123, 179; Buharî, 21/61, 70/31; Müslim, 1504; Mâlik, *Muvatta*, 2/562.
24. Ebu Davud, 3357; Ahmed, 7025; Hâkim, 3/56, 57. Senedi zayıftır. Ancak Dârakutnî (s.318) hasen bir senedle rivayet etmiş, Beyhakî (5/287, 288) Dârakutnî yoluyla hadisi kaydedip sahih olduğunu söylemiştir. İbn Hacer de *Fethü'l-Bârî*'de (4/347) buna işaret etmiştir.
25. Buharî, 24/69; Müslim, 2119. Enes b. Mâlik anlatıyor: Ben bir kuşluk vakti Abdullah b. Ebu Talha'yı, bir çiğnem yapıp ağzına vermesi için Allah Rasûlü'ne (s.a.) götürdüm. Hz. Peygamber'e vardığımda elinde hayvan dağlamada kullanılan bir alet vardı; onunla zekât develerini damgalıyordu.
26. Ebu Davud, 1624; Ahmed, 1/104; Tirmizî, 679; İbn Mâce, 1795; Dârakutnî, 2/123; Beyhakî, 4/111. Hz. Ali'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadise göre Abbas (r.a.), Hz. Peygamber'e zekâtının vakti gelmeden verip veremeyeceğini sorar; Hz. Peygamber de bu konuda ona izin verir. Bu hadisin senedi şöyle: Haccâc b. Dînar - Hakem b. Uteybe - Huceyye b. Adiy - Hz. Ali. Ebu Davud: "Bu hadis, Hüşeym - Mansur b. Zâdân - Hakem - Hasan b. Müslim - Hz. Peygamber (s.a.) senediyle de rivayet edilmiştir. Hüşeym hadisi daha sahihtir." diyerek bu mürsel rivayetin muttasıl rivayetten daha sahih olduğunu kastediyor. Dârakutnî ise: "Seneddeki Hakem üzerine ihtilâf edilmiştir. Hasan b. Müslim'den sahih olan mürsel rivayettir." diyor. Dârakutnî'de Musa b. Talha yoluyla rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.): "İhtiyacımız vardı. Bu yüzden Abbas'ın malının iki senelik zekâtını vakti dolmadan aldık." buyurmuştur. Bu hadis mürseldir. Yine Dârakutnî bu hadisi, senedde Talha'yı zikrederek mevsûl olarak rivayet etmişse de mürsel rivayetin senedi daha sahihtir. Yine aynı kaynakta İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ömer'i zekât tahsildarı olarak gönderdi. Hz. Ömer, zekât tahsili için Abbas'a geldi. Abbas, ona ağır konuştu. Hz. Ömer durumu Hz. Peygamber'e iletti. O da: "Abbas'ın malının bu seneki ve gelecek seneki zekâtını önceden aldık." buyurdu. Bu rivayetin senedi zayıftır. Yine Dârakutnî ile Taberânî, Ebu Râfi'den buna benzer bir hadis rivayet etmişlerse de o hadisin senedi de zayıftır. Bu iki kaynakta İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen bir hadise göre ise Hz. Peygamber (s.a.) Abbas'ın iki senelik zekâtını vakti dolmadan almıştır. Bu rivayet te zayıftır. Hafız İbn Hacer, *Fethul'l-Bârî*'de (3/264) bunları kaydettikten sonra diyor ki: Abbas'ın zekâtının vakti girmeden alınması olayının gerçekliği bu senedlerin bütünü gözönüne alındığında uzak ihtimal değildir.

B) FITIR SADAKASINDAKİ TATBİKATI

1— Fıtır Sadakası Hakkındaki Hadisler:

[Allah Rasûlü (s.a.) fıtır sadakasını müslümana ve onun bakımını üstlendiği küçük-büyük, erkek-kadın, hür-köle herkese hurmadan bir sa', yahut arpadan bir sa', yahut keş denen yoğurt kurusundan bir sa', yahut da kuru üzümden bir sa' olarak farz kıldı.[27]]

Bir rivayette "yahut undan bir sa' " denmekte ve bir rivayette de "buğdaydan yarım sa' ", şeklinde kaydedilmektedir.[28]

Bilinen odur ki, bu sıralanan şeylerden biri sa' yerine, buğdaydan yarım sa'ı, Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb koymuştur. Bunu Ebu Davud kaydetmektedir.[29]

Sahihayn'daki rivayete göre bunu bu şekilde değerlendiren Muâviye'dir.[30] Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) mürsel ve müsned haberler aktarılmıştır; bu haberler birbirini takviye eder. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

---

27. Mâlik, *Muvatta*, 1/284; Buharî, 24/70, 71, 73; Müslim, 984, 985.
28. Bu kısım Ebu Davud (1618) ve Nesâî'nin (5/52) rivayet ettikleri hadisin bir parçasıdır. "Yahut undan bir sa'" cümlesi Süfyân b. Uyeyne'nin bir yanılgısıdır, ondan başka hiç kimse bu cümleyi zikretmemiştir. Bu kısmı Dârakutnî, Süleyman b. Erkam - Zührî - Kabîsa b. Züeyb - Zeyd b. Sabit senediyle rivayet etmiş ve demiştir ki: Süleyman b. Erkam dışında hiç kimse hadisi bu senedle rivayet etmemiştir. Onun ise rivayeti terkolunur.
29. Ebu Davud, 1614. Senedi hasendir.
30. Buharî, 24/75; Müslim, 985; Ebu Davud, 1616; Nesâî, 5/53.

a) Abdullah b. Sa'lebe yahut Sa'lebe b. Abdullah b. Ebu Suayr'ın, babasından rivayet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.): "Her iki kişi için buğdaydan bir sa' vermek gereklidir." buyurmuştur. Bu hadisi İmam Ahmed ve Ebu Davud rivayet etmiştir.(31)

b) Amr b. Şuayb'ın, babasından, onun da dedesinden rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) Mekke sokaklarında şunu ilan etmesi için bir tellal gönderdi: "Fıtır sadakası, erkek-kadın, hür-köle, küçük-büyük her müslümana buğdaydan iki müd yahut onun dışındaki bir şeyden verilecekse bir sa' yiyecek olmak üzere vacibtir." Tirmizî: "Bu hadis, hasen-garîbtir." diyor.(32)

c) Dârakutnî'nin İbn Ömer'den (r.a.) rivayet ettiği bir hadise göre Allah Rasûlü (s.a.), fıtır zekâtı konusunda Amr b. Hazm'a, buğdaydan yarım sa' vermesini emretti.(33) Bu hadisin senedindeki Süleyman b. Musa'yı kimileri sika sayarken, kimileri de onun hakkında laf etmişlerdir.

d) Hasan el-Basrî anlatıyor: İbn Abbas, Ramazan'ın sonunda Basra minberinde okuduğu hutbede dedi ki: Orucunuzun sadakasını verin. Herhalde halk bilmiyor. Burada bulunan Medineliler, kalkın kardeşlerinize öğretin. Zira onlar bilmiyorlar ki, Allah Rasûlü (s.a.) bu sadakayı, hür-köle, erkek-kadın, küçük-büyük herkese hurmadan yahut arpadan bir sa' veya buğdaydan yarım sa', olarak farz kıldı. Hz. Ali (r.a.) geldiğinde fiyatların ucuzluğunu gördü ve "Allah size bolluk vermiş. Fıtır sadakasını her şeyden bir sa' verseydiniz ya!" dedi. Bu rivayeti bu metinle Ebu Davud kaydetmiştir. Nesâî ise şu şekilde kaydediyor: Bunun üzerine Hz. Ali: "Allah size bolluk verdiği zaman siz de bollaştırın. Fıtır sadakasını buğdaydan ve diğer şeylerden bir sa' verin." dedi.(34)

Üstadımız bu görüşü destekler ve derdi ki: İmam Ahmed'in, keffâretlerde buğdaydan, diğer şeylerden verilmesi gerekenin yarısı verilir görüşüne

---

31. Ahmed, *Müsned*, 5/431, 432; Ebu Davud, 1619, 1620, 1621; Tahavî, 2/45; Dârakutnî, 2/147; Abdürrezzak, 5785; Hâkim, 3/279. Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*'de (2/408) diyor ki: "Hasılı, bu hadisi iki şey illetli çıkarmaktadır: 1- Ebu Suayr'ın ismindeki ihtilâf, 2- Hadisin metnindeki ihtilâf." Sonra da diyor ki (2/423): Beyhakî "Sağlam haber, buğdaydan iki müd ile denkleştirmenin Allah Rasûlü'nden sonra ortaya çıktığını göstermektedir." diyor.
32. Tirmizî, 674. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu söylemiştir.
33. Dârakutnî, 2/145. Senedi zayıftır.
34. Ebu Davud, 1622; Nesâî, 5/52. Râvileri sikadır. Ancak Hasan el-Basrî, hadisi İbn Abbas'tan işittiğini açık bir ifade ile belirtmemiştir. Bu yüzden tedlis şüphesi vardır.

kıyasla elde edilecek sonuç da budur.

2— Fıtır Sadakasının Zamanı:

Hz. Peygamber (s.a.) bu sadakayı bayram namazından önce verirdi. *Sünen*'de O'nun şöyle buyurduğu kaydedilir: "Kim bu fıtır sadakasını namazdan önce verirse, makbul bir zekât yerine geçer. Kim namazdan sonra verirse bu da herhangi bir sadaka yerine geçer."[35]

Sahihayn'da İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) fıtır zekâtının, insanlar namaza çıkmadan önce verilmesini emretmiştir.[36]

Bu iki hadis gereğince fıtır sadakasının bayram namazından sonraya tehir edilmesi caiz değildir ve namazdan çıkmakla fıtır sadakası kaçırılmış olur. Doğru olan budur. Zira bu iki hadisle çelişen, bunları nesheden bir delil ve bu hadislerle hüküm vermeyi engelleyen bir icmâ yoktur. Üstadımız bu görüşü destekler ve kollardı. Bu meselenin bir benzeri de, kurban kesiminin sıra itibariyle namazın vaktini değil, imamın namazını takip etmesi meselesidir. Zira kim imamın namazı kıldırmasından önce kurbanını keserse kestiği hayvan kurban olmaz, et için kesilmiş bir hayvan olur. Öteki meselede doğru olan yine budur. Her iki yerde de Allah Rasûlü'nün (s.a.) tavrı böyledir.

3— Fıtır Sadakası Verilecek Kimseler:

Hz. Peygamber (s.a.) bu sadakayı yoksullara tahsis etmiştir. Bunu, birer tutam birer tutam sekiz sınıfa paylaştırmazdı. Ne kendisi böyle bir şeyi emretmiş, ne sahabîlerden biri ve ne de onlardan sonra gelenler böyle bir şey yapmıştır. Hatta mezhebimizdeki iki görüşten birine göre fıtır sadakası özellikle yoksullara verilmelidir, bu sadakanın onlardan başkasına verilmesi caiz değildir. Bu görüş fıtır sadakasının sekiz sınıfa paylaştırılmasını farz sayan görüşten daha tercihe şayandır.

---

35. Ebu Davud, 1609; İbn Mâce, 1827; Dârekutnî, s. 219; Hâkim, 1/409. Senedi güçlüdür.
36. Buharî, 24/70; Müslim, 986; Tirmizî, 677; Ebu Davud, 1610; Nesâî, 5/54. Buradaki emir, cumhûra göre müstahaplık ifade eder. İbn Hazm buna muhalefet etmiş ve: "Bu konudaki emir, vücub (farziyet) ifade eder. Bu yüzden o vakitten geriye bırakmak haramdır." demiştir.

C) NAFİLE SADAKA KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1— Çok Sadaka Vermesi:

Hz. Peygamber (s.a.), sahibi bulunduğu mallardan en çok sadaka veren insandı. Allah Teâlâ için verdiği herhangi bir şeyi ne çok, ne az görürdü. O'nun yanında herhangi bir kimse bir şey istese az olsun, çok olsun mutlaka o şeyi verirdi. Fakirlikten korkmayan kimsenin verişi gibi bağışta bulunurdu. O'na göre bağışta bulunmak, sadaka vermek en sevimli bir şeydi. Verdiğinden dolayı duyduğu sevinç ve neşe, alan kimsenin aldığı şeyden dolayı duyduğu sevinçten daha büyüktü. Hayır yolunda en çok cömertlik gösteren insandı. Sağ eli esen rüzgâr gibiydi.

Karşısına bir muhtaç çıksa onu, kendisine tercih eder; bazan yedirmek, bazan da giydirmek suretiyle ikramda bulunurdu. Bir şey verme ve sadaka etme konusunda türlü türlü yollara başvururdu: Bazan hibe, bazan sadaka, bazan hediye suretiyle; bazan da Câbir'in devesinde yaptığı[37] gibi bir şeyi satın alıp sonra satıcıya hem parayı hem de aldığı şeyi verme suretiyle ve bazan da bir şey ödünç alıp geri verirken aldığından daha çok, daha üstün ve daha büyük olarak onu verme[38] suretiyle bağışlarda bulu-

---

37. Buharî, 4/395;Müslim, 3/1221, 1222 (110). Câbir b. Abdullah anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye geldiği vakit deve ile onun yanına gittim. Bana devenin parasını verdi, sonra da deveyi bana geri verdi.
38. Buharî, 43/4; Müslim, 1601. Bu hadis, 1. ciltte geçti. Bk. 1/153, dipnot: 90.

nurdu. Bir şeyi satın alır, fiyatından daha çok para verirdi. Hediye kabul eder, karşılığında ondan daha çok yahut kat kat fazla hediye sunardı. Böylece sadaka ve ihsanın mümkün olan her yoluna başvurmuş, nezaket ve incelik göstermiştir. Hem sahibi olduğu şeylerle, hem davranışıyla ve hem de sözüyle sadaka ve ihsanda bulunurdu. Yanında bulunanı verir, sadaka verilmesini emir ve teşvik eder; davranışıyla, sözüyle sadaka vermeye çağırırdı. Pinti, cimri bir kimse O'nu gördüğünde O'nun bu hali, o kişiyi ihsanda bulunmaya, bağış yapmaya çağırırdı. O'nunla hemdem olan, bir arada bulunan ve O'nun sîretini gören, kendisini cömertlikten ve hayır yapmaktan alıkoyamazdı.

2— Sadaka Vermeye Teşvik Etmesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) sîreti, ihsanda bulunmaya, sadaka vermeye ve iyilik yapmaya çağırırdı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) gönlü en geniş, nefsi en hoş ve kalbi en yumuşak insandı. Çünkü sadaka vermenin ve iyilik yapmanın gönül genişliğinde insanı hayrette bırakan bir tesiri vardır. Bir de üstelik, O'na mahsus olmak üzere Allah, O'nun gönlünü nübüvvet ve risâlet ve bunun hususiyetleriyle, buna bağlı hususlarla genişletmiş; ayrıca gözle görülür bir şekilde maddi olarak da O'nun göğsünü genişletmiş ve şeytanın nasibini oradan çıkarmıştır.

D) GÖNLÜ GENİŞLETEN SEBEPLER VE BUNLARIN HZ. PEYGAMBER'DE (S.A.) KEMÂL DERECESİNDE BULUNUŞU

1- Gönlü genişleten sebeplerin en büyüğü tevhiddir. O'nun kemâline, kuvvetine ve fazlalığına göre sahibinin gönlü genişler. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

"Ya Allah'ın gönlünü İslâm'a açtığı kimse? İşte Rabbin'den bir nur üzere olan O'dur."[39]

"Allah, kimi hidayete erdirmek isterse onun gönlünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, sanki göğe yükseliyormuşcasına o kimsenin gönlünü dar ve sıkışık kılar."[40]

O halde hidayet ve tevhîd, gönlü genişleten; şirk ve sapıklık da gönlü daraltan sebeplerin en büyüğüdür.

2- Allah'ın, kulun kalbine attığı nur, iman nuru: Bu nur, gönlü açar, genişletir ve kalbi ferahlatır. Bu nur, kulun kalbinden kaybolduğu zaman kalb daralır, sıkışır ve en dar, en güç bir hapishane şeklini alır.

Tirmizî'nin *Câmi'* adlı eserinde rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Nur, kalbe girince kalb açılır, genişler." buyurdu. "Bunun alâmeti nedir, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordular. "Ebedîlik yurduna yönelmek, aldanma yurdundan yüz çevirmek ve gelmeden önce ölüme hazırlanmak." diye

---

39. Zümer, 39/22.
40. En'am, 6/125.

cevap verdi.[41] O halde kul bu nurdan nasibi oranında gönül genişliği elde eder. Duyularla hissedilen nur ve karanlık da böyledir. Biri gönlü genişletir, diğeri daraltır.

3- İlim: Gönlü açar, genişletir ve hatta ilim sayesinde gönül, dünyadan daha geniş olur. Cehalet ise gönülde darlık, sıkışıklık ve kapalılık meydana getirir. Kulun ilmi genişledikçe gönlü de açılır, genişler. Bu, her ilim için sözkonusu değildir. Hz. Rasûl'den (s.a.) aktarılan ilim için söz konusudur ve faydalı ilim de odur. Bu ilme sahip olanlar, gönülleri en açık, kalbleri en geniş, ahlâkları en güzel ve yaşayışları en hoş insanlardır.

4- Tevbe edip Allah Teâlâ'ya dönmek, bütün kalbiyle O'nu sevmek, yüzünü O'na çevirmek ve O'na ibadetten zevk almak: Kulun gönlünü bundan daha iyi açan bir şey yoktur. Hatta zaman zaman "Böyle bir vaziyette cennette olsam, o vakit ben gerçekten hoş bir hayat içindeyim demektir." der. Gönlün açılması, nefsin hoş olması ve kalbin yumuşaması konusunda sevginin insanı hayrette bırakan bir tesiri vardır. Bunu ancak hissedenler bilir. Sevgi ne kadar güçlü ve ne kadar şiddetli olursa gönül de o kadar daha geniş ve daha açık olur. Sadece bu halden sıyrılmış tembelleri gördüğünde daralır. Onları görme o kimsenin gözünün çöpü ve onlarla birlikte bulunma ruhunun hummasıdır.

Allah Teâlâ'dan yüz çevirme, kalbin O'ndan başkasına bağlanması, O'nu hatırlamaktan gaflet gösterme ve O'ndan başkasını sevme gönül darlığının en büyük sebeplerindendir. Zira Allah'dan başkasını seven onunla azap görür ve kalbi o başka varlığın sevgisi içine hapsolur. Artık yeryüzünde ondan daha bedbaht, hali daha perişan, hayatı daha güç ve kalbi daha bitkin kimse yok demektir. İşte iki sevgi! Birisi dünyanın cenneti, nefsin sevinci, kalbin lezzeti, ruhun nimeti, gıdası ve devası hatta hayatı, gözünün nuru, Bu sevgi bütün kalble tek olan Allah'ı sevmektir; temayül güçlerinin, iradenin ve sevginin hepsinin O'na doğru çekilmesidir. Diğeri ruhun azabı, nefsin gamı, kalbin hapishanesi, gönlün darlığı olan sevgi. Bu sevgi elemin, kederin ve zahmetin sebebidir. İşte bu, Allah Teâlâ'dan başkasını sevmedir.

---

41. Bu hadisi Tirmizî rivayet etmemiştir. Hadisi Taberî, (8/27) İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Süyutî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da (3/44) ilâve olarak hadisi İbn Ebî Şeybe, İbn Ebi'd-Dünya, Ebu'ş- Şeyh, İbn Merdûyeh, Hâkim ve Beyhakî'nin (*Şu'abu'l-İman*'da) çeşitli senetlerle rivayet ettiklerini kaydeder. Hafız İbn Kesîr, (2/174, 175) hadisi Abdürrezzak, İbn Ebî Hâtim ve İbn Cerir'i kaynak göstererek kaydettikten sonra "İşte bu hadisin gerek mürsel, gerek muttasıl senedleri bunlardır. Bu senedler birbirini güçlendirir." diyor.

5- Gönül açıklığının sebeplerinden biri de her hal ve her yerde devamlı Allah'ı zikretmedir. Gönül açıklığı ve kalb yumuşaklığında zikrin insanı hayrette bırakan bir tesiri vardır. Gafletin de gönül darlığı, kapalılığı ve azabı konusunda yine insanı hayrette bırakan bir etkisi vardır.

6- Halka ihsanda bulunma, sahip olduğu mal ve makam imkânlarını onların istifadesine sunma, bedeniyle fayda sağlama ve türlü türlü ihsan yollarına başvurma: İhsanlarda bulunan cömert kimse gönlü en geniş, nefsi en hoş ve kalbi en yumuşak insandır. Hiçbir ihsanda bulunmayan cimri kimse ise gönlü en dar, hayatı en güç, gam ve tasası en büyük olan insandır. *Sahih*'de kaydedilen bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.) cimri ile sadaka verip cömertlik yapanı üzerlerinde demirden birer kalkan (cübbe) bulunan iki adama benzetiyor: Cömert kişi, bir sadaka vermeye karar verince üzerindeki demir cübbe genişler, yayılır, nihayet o kişi elbisesini ardınca sürüklemeye ve izlerini silmeye başlar.Cimrinin her ne zaman aklından sadaka vermek geçse cübbenin herbir demir halkası yerine yapışır, o cimri kişinin üzerindeki bu cübbe genişlemez.(42) İşte sadaka veren mü'min kimsenin gönül açıklığı ve kalb genişliğinin misâli ile cimri kimsenin gönül darlığının ve kalb kapalılığının misâli!

7- Cesaret: Yiğit ve cesur kimsenin gönlü açık, içi geniş ve kalbi ferahtır. Korkak ise gönlü en dar, kalbi en kapalı insandır; onda ne ferahlık, ne sevinç, ne lezzet, ne de mutluluk vardır. Varsa ancak hayvanlarınki cinsindendir. Ruhun sevinci, lezzeti, mutluluğu ve neşesi ise herbir cimri kimseye ve herbir Allah Teâlâ'dan yüz çevirmiş, O'nun zikrinden gâfil, O'nu, isimlerini, sıfatlarını ve dinini bilmeyen, kalbi O'ndan başkasına bağlanmış kimseye nasıl haramsa herbir korkak kimseye de öylece haramdır. Çünkü bu mutluluk ve sevinç kabirde bahçe ve cennet olur. Bu darlık ve kapalılık ise kabirde azap ve hapse döner. Mutluluk —azap, hapis— serbestlik bakımlarından kulun kabirdeki hali tıpkı kalbin göğüsteki hali gibidir. Bunun gelip geçici bir halle gönlünün genişlemesine, şunun da yine gelip geçici bir durumla gönlünün daralmasına itibar edilmez. Zira gelip geçici durumlar, sebeplerinin ortadan kalkmasıyla yok olurlar. Asıl itimad edilecek husus, kalbte yerleşip genişlemesine veya daralmasına sebep olan sıfattır. İşte bu sıfat ölçüdür. Kendisinden yardım istenilen yalnız Allah'dır.

8- Gönül genişliğinin sebeplerinden hatta en büyük sebeplerinden biri de kalb darlığına ve azabına sebep olan, kalbin şifa bulmasını engelleyen

42. Buharî, 24/28; Müslim, 1021

kötü sıfatlardan kalb vadisini temizlemek: İnsan, gönlünü genişleten sebeplere başvurup da bu kötü vasıfları kalbinden çıkarmazsa gönlünün genişlemesinden hiçbir fayda görmez. Neticede kalbinde, her ikisi de revaçta iki madde bulunur ve o kimse bunlardan, kendisine ağırlığını koyan maddeye göre hareket eder.

9- Boş yere bakma, konuşma, dinleme, insanlarla bir arada bulunma, yeme ve uyumayı terketme: Çünkü bu fuzulî şeyler kalbi saran, hapseden, daraltan ve azaba uğratan birtakım elemler, gamlar, tasalar haline dönüşür. Hatta dünya ve âhiret azabının çoğunluğu bunlardandır. Sübhanallah! Bu afetlerin her birinden bir ok isabet etmiş kimsenin gönlü ne dar, yaşayışı ne zor, hali ne kötü ve kalbi ne de şiddetli kuşatılmış! Sübhanallah! Şu güzel huyların her birinden bir ok isabet etmiş, bütün düşüncesi onlara dair olan ve onların çevresinde dönüp dolaşan kimsenin hayatı ne mutlu! İşte birinin, *"İyiler, şüphesiz nimet içindedirler."* âyetinden[43] bol nasibi ve diğerinin de *"Kötüler şüphesiz cehennemdedirler."* âyetinden[44] bol nasibi vardır. Bu ikisi arasında sayılarını ancak Allah Teâlâ'nın bilebilceği kadar çok, birbirinden farklı mertebeler vardır.

Sözün özü: Allah Rasûlü (s.a.) gönül açıklığına, kalb genişliğine, gözün aydın olmasına ve rahat hayat bulmasına sebeb olan her bir sıfata en mükemmel bir şekilde sahip insandı. O, kendisine mahsus olan maddi açılma yanında bu şekil açılma, hayat bulma ve göz aydınlığı konularında da en mükemmel insandı. O'na en mükemmel şekilde uyan kimse, kalb açıklığı ve lezzetine, göz aydınlığına en mükemmel şekilde sahip insandır. O'na uyma derecesine göre kul, ulaşabildiği gönül genişilğine, göz aydınlığına ve ruh lezzetine ulaşır. Hz. Peygamber (s.a.) gönül genişliği, isim yüceliği ve günahsızlığı konularında mükemmelliğin zirvesindeydi. O'na uyanların bundan nasipleri, O'na uyma derecelerine göredir. Kendisinden yardım istenen yalnız Allah'tır.

Aynı şekilde O'na uyanları Allah'ın koruyup kollaması, kötülüklerden uzak tutması, üstün kılması ve onlara yardım etmesi de onların uyma derecelerine göredir. Az uyan var, çok uyan var. Kim bir hayır bulursa Allah'a hamdetsin. Kim de bundan başka bir şey bulursa ancak kendisini kınasın.[45]

---

43. İnfitar, 82/13.
44. İnfitar, 82/14.
45. Bu kısım *Sahih-i Müslim*'de (2577) Ebu Zer'den rivayet edilen bir kudsî hadisten iktibastır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORUÇ

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) ORUÇ TUTUŞU

A) ORUCUN HİKMETİ VE FARZ KILINIŞI

1— Orucun Hikmeti:

Oruçtan beklenen gaye, nefsi şehevî arzulardan alıkoymak, alışkın olduğu şeylerden koparmak ve şehevî gücünü düzene sokmak suretiyle onun, içinde mutluluk ve rahatının zirvesi bulunan şeyi arama ve ebedî hayatı sözkonusu olan, kendisini arındıracak şeyleri kabul etme istidadı elde etmesini sağlamadır. Açlık ve susuzluk nefsin hiddet ve şiddetini kırar, açlıktan ciğerleri yanan yoksulların halini düşündürür. Yenen ve içilen şeylerin yollarının daralmasıyla şeytanın insandaki dolaşım alanları daralır. Organlarda bulunan güçlerin dünya ve âhiret hayatında bu organlara zararlı olacak şekilde tabiatın hükmüne boyun eğmeleri engellenmiş olur. Oruç, her bir organı ve her bir gücü yatıştırır, sahibine isyan edemez hale getirir ve organlar oruç gemi ile gemlenir. Oruç, takvâ sahiplerinin gemi, muhariblerin kalkanı, iyilerin ve Allah'a yakın olanların riyazetidir. Diğer ameller arasında halisane olanı âlemlerin Rabbi için tutulan oruçtur. Çünkü oruçlu hiçbir şey yapmaz; yalnızca şehvetini, yemesini ve içmesini Mâbud'u için terkeder. Oruç, Allah sevgisini ve rızasını tercih edip nefsin sevdiği ve lezzet aldığı şeyleri terketmektir. Oruç, kul ile Rabbi arasında bir sırdır, O'ndan başkası bu sırdan haberdar olamaz. Kullar, görünüşte oruç bozucu şeyleri kişinin terketmiş olmasına muttalî olabilirler. Ama yemesini, içmesini ve şehvetini Mâbud'u için terketmiş olması hiçbir insanın muttalî olamayacağı bir şeydir. İşte orucun hakikati. [1]

Orucun, görünen organların ve iç güçlerin korunmasında, istilâ ettikleri vakit bu organ ve güçleri ifsad eden zararlı maddeleri kendisine çeken karışımdan onları muhafaza etmede ve onların sıhhatine engel pis maddelerin boşaltımında insanı hayrette bırakan bir tesiri vardır. Oruç, kalbin ve organların sıhhatini muhafaza eder; şehvet ellerinin onlardan çekip aldıkları şeyi onlara geri iade eder. Oruç, takvâya en büyük yardımcılardandır. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, takvâ sahibi olasınız (Allah'a karşı gelmekten korunasınız) diye size de farz kılındı."*[1]

Hz. Peygamber (s.a.): *"Oruç kalkandır."* buyurdu.[2] Ve şehevî arzusu kabarıp da evlenmeye gücü yetmeyenlere oruç tutmayı emretti, orucu bu şehvetin kırıcısı olarak nitelendirdi.[3]

Sözün özü; sağlıklı akıllar ve düzgün fıtratlar tarafından orucun faydalarına tanık olununca Allah, kullarına bir rahmet, bir ihsan, bir perhiz ve bir kalkan olmak üzere orucu meşrû kıldı.

Allah Rasûlü'nün (s.a.) bu konudaki tutumu, maksadı en muazzam şekilde elde etmeyi sağlayan, nefislere en kolay gelen en mükemmel bir tutumdur.

2— Orucun Farz Kılınışı:

Nefisleri alıştıkları şeylerden, şehevî arzulardan çekip koparmak en meşakkatli, en zor işlerden olduğundan orucun farz kılınışı, nefislerin tevhid ve namaz üzerinde karar kılıp Kur'an'ın emirlerine ısındığı vakte, İs-

---

1. Bakara, 2/183.
2. Buharî, 30/2, 30/9; Müslim, 1151 (163); Mâlik, *Muvatta*, 1/310; Ebu Davud, 2363; Nesâî, 4/163. Allah Rasûlü diyor ki: Allah (c.c.): "Oruç dışında insanoğlunun her ameli kendisi içindir. Oruç ise Benim içindir. Onun mükâfatını Ben vereceğim." buyurdu. Oruç kalkandır. Herhangi biriniz oruç tuttuğu gün kötü söz söylemesin ve gürültü çıkarmasın. Şayet herhangi bir kimse kendisine söver yahut sataşırsa 'Ben oruçluyum' desin. Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, oruçlunun ağız kokusu kıyamet günü Allah katında misk kokusundan daha hoştur. Oruçlunun iki sevinç anı vardır: İftar ettiği zaman iftarına sevinir, Rabbine kavuştuğu zaman orucuna sevinir.
3. Buharî, 30/10; Müslim, 1400; Ebu Davud, 2046; Tirmizî, 1081; Nesâî, 4/169, 6/56, 57. Allah Rasûlü buyurdu ki: Ey gençler! Evlenmeye gücü yetenler evlensin. Zira evlilik, gözü haramdan daha çok çevirici ve namusu daha iyi koruyucudur. Gücü yetmeyenler oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için hayalarını kesmek yerine geçer.

lâm'ın ortasına, hicretten sonraya kadar gecikti. Farz oluncaya kadar çeşitli aşamalar geçirdi.

Oruç, hicretin ikinci senesi (624 m.) farz kılındı. Allah Rasûlü (s.a.) vefat ettiğinde dokuz Ramazan oruç tutmuştu. İlk olarak oruç, dileyen tutar dileyen de her bir gün için bir yoksulu doyurur denilerek iki şık arasında serbest bırakılmak suretiyle farz kılındı. Sonra bu serbest bırakmadan orucun kesin bir şekilde farz kılınışına geçildi ve yemek yedirme hakkı oruç tutmaya güç yetiremeyen aşırı yaşlı erkek ve kadınlara tanındı. Bunlar oruç tutmazlar ve her bir gün için bir yoksulu doyururlar.[4] Hasta veya yolcu olan kimselerin orucu bozup sonra kazâ etmelerine izin verdi. Kendilerine bir zarar gelmesinden korkan hamile yahut emzikli kadınlara da aynı izni verdi. Hamile yahut emzikli kadınlar çocuklarına bir zarar gelmesinden korkarlarsa hem kazâ ederler ve hem de her bir gün için bir yoksulu doyururlar.[5] Çünkü bunların oruç yemeleri bir hastalık korku-

---

4. Buharî'nin rivayetine göre İbn Abbas, *"Oruç tutmaya gücü yetmeyenler fidye olarak bir yoksulu doyursunlar."* âyeti (Bakara, 2/184) hakkında: "Bu âyet mensûh değildir. Çok yaşlı kimseler -kadın olsun, erkek olsun- oruç tutmaya güç yetiremediklerinde her bir gün için bir yoksul doyursunlar." Ebu Davud (2318) ve Taberî (3/427) aynı âyetin cumhûr kırâatine göre "Oruca güç yetiren kimseler fidye olarak bir yoksulu doyursunlar." şekli hakkında İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet ederler: "Bu âyet erkek olsun kadın olsun, oruca güç yetiren çok yaşlı kimseler için bir ruhsattır. Onlar her gün için bir yoksulu doyururlar. Hamile ve emzikli kadınlar da, çocuklarına bir zarar gelmesinden korktukları vakit aynı ruhsattan yararlanırlar." Bu rivayetin senedi güçlüdür. Cumhûr ise "Oruca güç yetiren kimseler..." âyetinin mensûh olduğu görüşündedir. Onlara göre başlangıçta, oruca güç yetiren kimse, oruç tutmakla oruç tutmayıp fidye vermek arasında serbest idi. Bu âyet, "Sizden kim ayına erişirse onda oruç tutsun." âyeti tarafından neshedilmiştir. Bu görüş İbn Ömer ve Seleme b. Ekva'dan da rivayet edilmiştir. Bk. Buharî, 30/10 Müslim, 1145.
5. Ahmed, 4/347, 5/29; Tirmizî, 715; Ebu Davud, 2408; Nesâî, 4/180, 181; İbn Mâce, 1667; Tahavî, 1/246; Taberî, 2792. Enes b. Mâlik el-Kâ'bî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Allah Teâlâ, yolcudan namazın yarısını, hamile ve emzikli kadından da orucu kaldırdı." Hadisin senedi güçlüdür. Tirmizî diyor ki: Hadis hasendir. Hadisi rivayet eden bu Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'den bu bir tek hadis dışında rivayette bulunduğunu bilmiyoruz. İlim adamları bu hadise göre amel etmişlerdir. Hamile ve emzikli kadınlar çocuklarına bir zarar gelmesinden korkarlarsa orucu yer, sonra kazâ ederler. Âlimler bu durumda olan kadınların ayrıca yemek yedirmelerinin farz olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. İbn Ömer, İbn Abbas, Mücâhid, Şâfiî ve Ahmed'in de içinde bulunduğu bir grup âlime göre, onlar kazâ etmeleri yanında ayrıca yemek yedirirler. Hasan el-Basrî, Atâ, Nehaî, Zührî, Evzaî, Sevrî ve re'ycilere (Ebu Hanife ve taraftarları) göre bu durumda olan kadınlar hastada olduğu gibi orucu kazâ ederler, yemek yedirmezler. Mâlik ise diyor ki: Hamile kazâ eder, yemek yedirmez. Çünkü hastada olduğu gibi orucun zararı kendisine döner. Emzikli ise hem kazâ eder, hem de yemek yedirir.

suyla değildir. Sıhhatli oldukları halde orucu bozmaktadırlar. Bu yüzden de İslâm'ın evvelinde sıhhatli kimsenin oruç tutmamasında olduğu gibi burada da bir yoksulu doyurmak zorunlu sayılmıştır.

Oruç üç aşamadan geçmiştir:

1) Oruç tutmak veya bir fakiri doyurmak arasında serbest bırakılma özelliği taşımak suretiyle farz kılınışı:

2) Kesin farz kılınışı: Ancak oruçlu kimse yemek yemeden uyursa ertesi geceye kadar yemesi içmesi haramdı. Ancak bu haramlık üçüncü aşamada neshedildi.[6]

3) Son Aşama: Kıyamete kadar meşrû olarak kalan da bu şeklidir.

6. Buharî, 30/15. Berâ b. Âzib anlatıyor: Hz. Muhammed'in (s.a.) ashabından herhangi bir kimse oruçlu olduğu zaman iftar vakti gelir de iftar etmeden önce uyusa, o gece ve ertesi gün akşam oluncaya kadar yemek yemezdi. Kays b. Sırmâ el-Ensarî oruçluydu. İftar vakti girince hanımına geldi ve ona: "Yanında yiyecek bir şey var mı?" diye sordu. Kadın da: "Hayır yok. Ama şimdi gider, senin için ararım." dedi. Kays, gün boyu çalışmıştı. Göz kapakları ağırlaştı, uykuya daldı. Hanımı geldi, onu bu halde görünce: "Vah sana!" diye üzüntüsünü belirtti. Ertesi günü, gün yarı olunca Kays bayıldı. Bu durum Hz. Peygamber'e söylendi. Bunun üzerine *"Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helâl kılındı."* âyeti (Bakara, 2/187) gelince sahabîler çok sevindiler ve âyetin devamı *"Beyaz iplik, siyah iplikten ayrılıncaya kadar yeyin için."* şeklinde nazil oldu.

B) VİSÂL ORUCU

1— Ramazan Ayındaki İbadetleri:

Hz. Peygamber (s.a.) Ramazan ayı gelince türlü türlü çokça ibadet ederdi. Cebrâil (a.s.), Ramazan'da O'nunla karşılıklı olarak Kur'an okurdu. Cebrâil'le buluştuğu zaman Hz. Peygamber (s.a.) hayır yapmada esen rüzgârdan daha cömert olurdu. O, insanların en cömerdi idi. En cömert olduğu zaman da Ramazan ayı idi.[7] Bu ayda bol bol sadaka verir, iyilik yapar, Kur'an okur, namaz kılar, zikir çeker ve itikâfta bulunurdu.

2— Visâl Orucu Tutması:

Ramazan'a mahsus olmak üzere diğer aylarda yapmadığı ibadetler yapardı. Hatta zaman zaman bu ayda gece ve gündüz saatlerinde ibadete daha çok vakit ayırabilmek için visâl orucu[8] tutardı. Ashabını ise visâl orucu tutmaktan menederdi. Kendisine: "Ama sen visâl orucu tutuyorsun?" dedikleri vakit onlara: *"Ben sizin durumunuzda değilim. Ben Rab-*

---

7. Buharî, 30/7; Müslim, 2307.
8. *Visâl orucu:* İftar vakti girince iftar etmeyip ertesi günün orucuna niyetlenme ve böylece oruca devam etme.

bimin katında gecelerim —olurum—. O beni yedirir ve içirir." cevabını verdi.[9]

Âlimler, hadiste sözü edilen bu yeme - içme konusunda ihtilâf ederek iki ayrı görüş belirtmişlerdir:

1) Ağız tarafından hissedilen bir yeme ve içmedir. Sözün hakikat mânası da budur. Hakikat anlamını bırakmayı icabettiren bir sebep yoktur.

2) Bundan maksat Allah'ın O'nu beslediği marifetler, O'nun kalbine akıttığı münâcat zevki, Allah'a ibadetten gözün aydın olması, Allah sevgisinden mutluluk duyma, Allah'ı arzulama ve buna benzer kalplerin gıdası, ruhların mutluluğu, gözün aydınlığı, nefislerin, ruhun ve kalbin neşesi olan haller gibi en büyük, en güzel ve en faydalı gıdalarla doyuma ulaşmasıdır. Bazan bu gıda öyle bir güç verir ki bir süre cisimlerin gıdası olan şeylere gerek bırakmaz. Nitekim bir şiirde şöyle denmiştir:

"O (sevgilinin) hatırında canlanan senin hatıraların var; onu içmekten oyalar, azıktan alıkor.

Senin yüzünde onun bir nuru var, o nurla aydınlar.

Onun topuklarında senin sözünden bir sürücü var.

Yürüme yorgunluğundan şikâyet ettiği zaman onu memlekete gelme ruhu tehdit eder; buluşma vaktinde dirilir."

Azıcık tecrübe ve şevki bulunan kimse, kalp ve ruhun gıdalarını almalarıyla cismin pek çok hayvanî gıdaya ihtiyaç duymaz hale geldiğini bilir. Hele muradına ermiş, sevgilisiyle gözü aydın olmuş, sevgilisine yakın olmanın mutluluğuna ermiş; sevgilisinin lütufları, hediyeleri ve armağanları her an kendisine ulaşan, sevgilisi lütufkâr, onun işine özen gösteren ve kendisine tam muhabbeti yanında ona en üst derecede ikramlarda bulunan mesut, bahtiyar kimse bunu elbet daha iyi bilir, anlar. Bütün bunlar şu seven kimse için en muazzam gıdalar değil midir? Peki sevgilisinden daha büyük, daha muazzam, daha güzel, daha mükemmel ve ihsanı daha muazzam hiçbir şeyin bulunmadığı bir âşığın kalbi sevgilisinin muhabbetiyle dolar, onun muhabbeti kalbinin ve uzuvlarının bütün hücrelerini sarar ve sevgilinin muhabbeti muazzam bir şekilde onun benliğini kuşatırsa!.. İşte

9. Malik, *Muvatta,* 1/301; Buharî, 30/49; Müslim, 1103 (58).

sevgilisine karşı bu halde bulunan kimse için ya ne demeli? Sevgilisinin yanındaki bu âşığı, sevgilisi gece gündüz yedirmiş, içirmiş olmaz mı? Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.): "Ben Rabbimin katında bulunurum. O beni yedirir ve içirir." buyurmuştur. Bu, ağızla yeme içme olsaydı Hz. Peygamber (s.a.) visâl orucu tutmaktan öte oruçlu bile olmazdı. Hem bu geceleyin olsa o zaman visâl orucu tutmuş olmaz ve kendisine "Ama sen visâl orucu tutuyorsun." diyen ashabına: "Ben sizin durumunuzda değilim." demez, "Ben visâl orucu tutuyor değilim." derdi. Oysa Hz. Peygamber (s.a.), onların, kendisinin visâl orucu tuttuğunu söylemelerini kabullenmiş ve aradaki farkı belirtmek suretiyle bu konuda sahabîlerin kendisine katılmalarının önüne geçmiştir. Nitekim *Sahih-i Müslim*'de Abdullah İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadise göre Allah Rasûlü (s.a.) Ramazan'da visâl orucu tuttu. Hemen insanlar da visâl orucuna başladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) onları menetti. "Ama sen visâl orucu tutuyorsun." demelerine karşı da: "Ben sizin gibi değilim; yedirilir, içirilirim." buyurdu.(10)

Bu hadisin Buharî'deki anlatımı şöyledir: Allah Rasûlü (s.a.) visâl orucu tutmayı yasakladı. Bunun üzerine, "Ama sen visâl orucu tutuyorsun." dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Ben sizin gibi değilim; yedirilir, içirilirim." buyurdu.(11)

Sahihayn'da Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadise göre, Allah Rasûlü (s.a.) visâl orucu tutmayı yasakladı. Bunun üzerine müslümanlardan biri: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen visâl orucu tutuyorsun, ama!.." dedi. Allah Rasûlü (s.a.): "Hanginiz benim gibidir. Gece olunca Rabbim beni yedirir, içirir." buyurdu.(12)

Yine *Sahihayn*'da rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) sahabîleri visâl orucu tutmaktan menedince onlar vazgeçmemekte ısrar ettiler. Hz. Peygamber (s.a.) onlarla bir gün, sonra bir gün daha (arka arkaya iki gün) visâl orucu tuttu. Sonra (üçüncü gün Şevval ayı) hilâlini gördüklerinde Hz. Peygamber visâl orucu tutmaktan vazgeçmemede ısrar edenleri cezalandırırcasına: "Hilâl daha gecikseydi (ibret olsun diye) daha da devam ederdim." buyurdu.(13)

---

10. Müslim, 1102.
11. Buharî, 30/48.
12. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 9.
13. Buharî, 30/49; Müslim, 1103.

Bir başka metne göre: "Ay uzasaydı oruca aralıksız öyle devam ederdim ki, gereğinden fazla incelik gösterenler bu hallerini terkederlerdi. Ben; sizin gibi değilim." yahut "Siz benim gibi değilsiniz. Ben sürdürürüm, Rabbim beni yedirir, içirir." buyurdu.[14] Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, visâl orucu tutuyor olmakla birlikte kendişinin yedirilip içirildiğini haber vermiş ve sahabîleri cezalandırmak, onları çaresiz bırakmak maksadıyla aralıksız orucuna (üst üste iki gün) devam etmiştir. Şayet kendisi yiyor ve içiyor olsaydı bu ne cezalandırma, ne çaresiz bırakma, hatta ne de visâl orucu olurdu. Allah'a hamdolsun, bu durum açıktır.

Allah Rasûlü (s.a.) ümmete merhametinden ötürü visâl orucunu yasaklamış ve sehere (sahur yemeği vaktine) kadar visâl yapmaya izin vermiştir. *Sahih-i Buharî*'de rivayet edildiğine göre, Ebu Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu işitmiştir: *"Visâl orucu tutmayın. Hanginiz visâl orucu tutmak isterse seher vaktine kadar tutsun."*[15]

3— Visâl Orucunun Hükmü:

Soru: Bu meselenin hükmü nedir? Visâl orucu caiz midir, haram mıdır, mekruh mudur?

Cevap: Âlimler bu meselede ihtilâf etmiş olup ortaya üç görüş çıkmıştır:

1- Gücü yetene caizdir. Bu görüş, selefden Abdullah b. Zübeyr ve başkalarından rivayet edilmiştir. İbn Zübeyr, günlerce visâl orucu tutardı. Bu görüş sahiplerinin ileri sürdükleri delil: Hz. Peygamber (s.a.), sahabîleri visâl orucu tutmaktan menettiği halde onlarla visâl orucuna devam etmiştir. Nitekim *Sahihayn*'da Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) visâl orucunu yasaklamış ve "Ben sizin durumunuzda değilim." buyurmuştu. Visâl orucu tutan sahabîler vazgeçmemekte ısrar edince Hz. Peygamber onlarla bir gün, sonra bir gün daha visâl orucu tutmuştu.[16] İşte visâl orucunu yasakladıktan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.) visâl orucu tutuşu! Şayet yasaklama haramlık ifade etseydi, sahabîler vaz-

---

14. Müslim, 1104 (60).
15. Buharî, 30/50. Bu hadise dayanarak Ahmed, İshak, İbn Münzir, İbn Huzeyme ve bir grup mâlikî âlim, sehere kadar visâl yapmanın caiz olduğunu söylemiştir.
16. Buharî, 30/48; Müslim, 1103

geçmemekte ısrar etmezler ve Hz. Peygamber de bundan sonra onların bu halini tasvib etmezdi. Yasaklamadan sonra Hz. Peygamber (s.a.) bildiği ve onayladığı halde bunu yaptıklarına göre, Hz. Peygamber'in onlara merhamet göstermeyi ve onlardan yükü hafifletmeyi kasdettiği anlaşılmış demektir. Nitekim Hz. Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.) ümmete merhametinden ötürü visâl orucunu yasakladı." demektedir. Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.(17)

2- Bir başka grup, visâl orucu caiz değildir diyor. Bunlar arasında Mâlik, Ebu Hanife, Şâfiî ve Sevrî —Allah onlara rahmet eylesin— yer almaktadır. İbn Abdilber, bu âlimlerden bu görüşü aktardıktan sonra: "Bunlar visâl orucunu hiç kimseye caiz görmüyorlar." demektedir. Ben derim ki: Şâfiî (r.h.) visâl orucunun mekruh olduğunu açık bir ifade ile belirtmiş, müntesipleri ise bu mekruhun tahrimen mi, tenzihen mi olduğu konusunda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir.

Haram sayanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) yasaklamasını delil gösteriyorlar. Diyorlar ki: Yasaklama (nehy) haramlığı icabettirir. Hz. Âişe'nin: "Ümmete merhametinden ötürü" demesi, yasağın haramlık ifade etmesini engellemez, aksine takviye eder. Çünkü onlara bunu haram kılması, onlara olan merhametindendir. Hatta Hz. Peygamber'in (s.a.) ümmete yasakladığı diğer şeyler de bir merhamet, bir koruma, bir kollamadır. Yasakladıktan sonra sahabilerle visâl orucu tutması ise, onların bu davranışlarına ses çıkarmama değildir. Onları bundan yasakladığı halde nasıl onaylamış olabilir ki? Hz. Peygamber bunu onlara ibret olsun, ceza olsun diye yapmıştır. Yasaklamasından sonra da onların visâl orucu tutmaları ihtimali bulunduğu için yasağın caydırıcılığını pekiştirmede ve yasaklamasına sebep olan zararlı durumun ortaya çıkması suretiyle onları bundan yasaklamanın hikmetini açıklamada fayda bulunduğundan böyle bir yola başvurmuştur. Visâl orucu tutmanın zararını ve bunu yasaklamanın hikmetini anladıkları zaman bu durum, onların kabullenmelerine ve orucu terketmelerine daha iyi sebep olmuştur. Zira onlar visâl orucu tutma halinde kendilerinde birtakım haller zuhur edip, ibadette bıkkınlık hissedince, ayrıca visâl orucu tuttuklarından dolayı Allah'ın emirlerine kuvvetle sarılma, farzları konusunda huşû ve bunların gizli âşikâr haklarını yerine getirme gibi daha mühim, daha tercihe şâyân dinî vazifelerde taksîr görünce, şiddetli açlığın buna aykırı bulunduğunu ve kula engel olduğunu hissedince, visâl orucunun ya-

17. Buharî, 30/48; Müslim, 1105

saklanmasının hikmetini ve bu oruçta Hz. Peygamber (s.a.) için değil de kendileri için var olan zararı anlarlar. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu ağırlıklı faydadan ötürü onların visâl orucu tutmalarına ses çıkarmaması, kalbini İslâm'a ısındırmak ve İslâm'dan nefret ettirmemek amacıyla mescide küçük abdest bozan bedevîye[18] ses çıkarmamasından da daha büyük bir mesele değil, namazını doğru dürüst kılmayan kimseye namaz esnasında ses çıkarmamasından da daha büyük bir mesele değil. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) o kimsenin kıldığı bu namazın, namaz olmadığını ve onun namaz kılmamış sayılacağını, hatta bu namazın kendi dininde bâtıl bir namaz olduğunu haber vermiştir. O kimsenin kıldığı bu namaza ses çıkarmaması, bitirdikten sonra öğretme ve o kişinin de kabul etme faydasını gözettiği içindir. Çünkü bu öğretim ve öğrenim konusunda en yerinde bir tutumdur.

Yine Hz. Peygamber (s.a.): "Size bir şey emretiğim zaman gücünüz yettiği kadar onu yapın. Size bir şeyi yasakladığım zaman ondan kaçının." buyurmuştur.[19]

Caiz görmeyenler diyorlar ki: Hadiste, visâl orucunun Hz. Peygamber'in (s.a.) hususiyetlerinden olduğunu gösteren "Ben sizin durumunuzda değilim." cümlesi yer almaktadır. Şayet onlar için bu oruç mübah olsaydı Hz. Peygamber'in (s.a.) hususiyetlerinden olmazdı. *Sahihayn*'da Ömer İbnü'l-Hattâb'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.): "Gece şu taraftan (yani doğudan) yönelip geldiği, gündüz de şu taraftan (yani batıdan) arkasını dönüp gittiği ve güneş battığı vakit oruçlu, orucunu bozmuştur." buyurmuştur.[20] *Sahihayn*'da bunun benzeri bir hadis Abdullah b. Ebî Evfâ'dan rivayet edilmiştir. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.) oruçluyu, iftar vakti girdiğinde iftar etmese de hükmen orucunu bozmuş saymaktadır. Bu ise visâl orucunu şer'an imkânsız hale getirir.

---

18. Buharî, 4/57; Müslim, 284. Enes b. Mâlik anlatıyor: Bir bedevî mescide küçük abdest bozdu. Cemaattan bazıları (dövmek için) ona doğru ayaklandılar. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Bırakın onu, işini yarıda bıraktırmayın." buyurdu. Adam işini bitirince Hz. Peygamber (s.a.) bir kova su istedi ve onu idrarın üzerine döktü... Müslim'in bir rivayetine göre, sonra Allah Rasûlü (s.a.) adamı çağırdı ve ona: "Şüphesiz şu mescidler gerek küçük, gerek büyük abdest bozmak için uygun yerler değillerdir. Bunlar ancak Allah Teâlâ'yı anmak, namaz kılmak ve Kur'an okumak için yapılmış yerlerdir." dedi. Bir rivayete göre de şöyle buyurdu: "Bırakın onu. İdrarının üzerine bir kova su dökün. Siz ancak kolaylaştırıcı olarak görevlendirildiniz. Zorlaştırıcı olarak gönderilmediniz."
19. Buharî, 13/220; Müslim, 1337.
20. Buharî, 30/43; Müslim, 1100. Abdullah b. Ebî Evfâ hadisi için bk. Buharî, 30/43; Müslim, 1101.

Yine bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.): "Ümmetim iftarda acele ettiği müddetçe fıtrat üzerinde —yahut hayırda— devam eder." buyurmuştur.[21]

Sünen'de Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste: "İnsanlar iftarda acele ettikleri müddetçe din galip olarak (âşikâre) devam eder. Yahudiler ve hıristiyanlar geciktirirler." buyurmuştur.[22]

Yine *Sünen*'de Ebu Hureyre yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) şu hadis rivayet edilmiştir: Allah (c.c.) buyuruyor ki: "Benim en sevgili kullarım, iftarda en çok acele edenlerdir."[23] Bu ise iftarı geciktirmenin mekruh olmasını icabettirir. Ya terkedilmesine ne demeli? Mekruh olduğu vakit ibadet olmaz. Zira ibadet derecelerinin en alt basamağını müstehaplar oluşturur.

[3- Üçüncü görüş, aynı zamanda en doğru olan görüş: Bir seher (sahur yemeği) vaktinden diğer seher vaktine kadar visâl orucu tutmak câizdir.] Ahmed ve İshak'dan bilinen görüş budur. Zira Ebu Saîd el-Hudrî hadisine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Visâl orucu tutmayın. Hanginiz visâl orucu tutmak isterse seher vaktine kadar tutsun."* buyurulmuştur. Bu hadisi Buharî rivayet etmiştir.[24] Bu en mutedil ve oruçlu için en kolay bir visâl orucudur. Hakikatte bu visâl orucu, gecikmiş bir akşam yemeği yerine geçmektedir. Bu orucu tutan kimse bir gün ve gecede bir defa yemek yemiş olmaktadır. Onu da seher (sahur yemeği) vakti yediği zaman gecenin evvelinden gecenin sonuna kaydırmış olmaktadır. En iyi bilen Allah'tır.

---

21. Buharî, 30/45; Müslim, 1098. Hz. Peygamber buyuruyor ki: "İnsanlar iftarda acele ettikleri müddetçe hayır içinde olurlar." İbn Huzeyme (2061) ve İbn Hibbân (891) ise hadisi "Ümmetim iftar etmek için yıldızların parlamasını beklemedikleri sürece sünnetim üzerinde devam etmiş olur." metniyle rivayet etmişlerdir. Senedi hasendir.
22. Tirmizî, 700; Ahmed, 2/329; İbn Huzeyme, 2062; İbn Hibbân, 886. Senedi zayıftır.
23. Ebu Davud, 2353; Ahmed, 2/450; İbn Mâce, 1698. Senedi hasendir. İbn Huzeyme (2060) ve İbn Hibbân (889) sahih olduğunu söylemişlerdir.
24. Buharî, 30/50.

C) RAMAZAN HİLÂLİNİN GÖRÜLMESİ (RÜ'YET-İ HİLÂL)

1— Hilâl Görülünce Oruca Başlaması:

Hz. Peygamber (s.a.) ancak, ya hilâlin muhakkak bir surette (herkes tarafından) görülmesiyle ya da bir tek şahidin tanıklığı ile Ramazan orucuna başlardı. Nitekim bir keresinde İbn Ömer'in şahidliği ile[25] ve bir keresinde de bir bedevînin şahidliği ile[26] oruca başlamıştı. Onların haberlerine itimad etmiş ve "Şahidlik ederim" sözünü söylemelerini teklif etmemiştir. Şayet bu iş bir ihbar ise Ramazan'da bir tek kişinin haberi ile yetinmiş demektir; eğer şahidlik konusu ise şahide, "Şahidlik ederim" demesini teklif etmemiştir.

Şayet hilâli görmez ve hiç kimse de hilâli gördüğüne şahidlik etmezse, Şaban ayını otuza tamamlardı. Otuzuncu gece görüş alanına bir sis yahut

---

25. Ebu Davud, 2342; Dârakutnî, s. 227. İbn Ömer anlatıyor: "İnsanlar hilâli gözlemeye çıktı. Ben Allah Rasûlü'ne (s.a.) gördüğümü söyledim. Bunun üzerine oruca başladı ve halka da oruç tutmalarını emretti." Senedi güçlüdür. İbn Hibbân (871) ve Hâkim (1/423) hadisi sahih saymış; Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
26. Tirmizî, 691; Ebu Davud, 2340; Nesâî, 4/131, 132; İbn Mâce, 1652; İbn Hibbân, 870; Hâkim, 1/424; İbn Huzeyme, 1923. İbn Abbas anlatıyor: Bir bedevî, Hz. Peygamber'e geldi ve: "Ben hilâli gördüm." dedi. Hz. Peygamber ona: "Allah'tan başka tanrı bulunmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik eder misin?" diye sordu. Bedevî: "Evet" cevabını verince Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Bilâl! İnsanlara yarın oruç tutmalarını ilan et." buyurdu. Senedi muztarip ise de bir önceki hadisin takviyesi ile güçlenir.

bulut girer de hilâli göremezse Şaban ayını otuza tamamlar, sonra oruç tutardı. Hava bulutlu olduğu gün oruç tutmaz, oruç tutulmasını da emretmezdi. Aksine hava bulutlu olduğunda Şaban ayının günlerinin sayısını otuza tamamlamayı emreder, aynen öyle de yapardı. İşte yaptığı, işte emri! Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) "Eğer hava kapalı olur, hilâli görmenize bir engel bulunursa hilâl için takdir yapın." buyurmasıyla[27] çelişmez. Çünkü takdir, burada ölçüp hesap etme demektir. Bundan maksat da ikmâl etme, tamamlamadır. Nitekim hadis-i şerifte: "Sayıyı ikmâl edin (tamamlayın)." buyurulmuştur. İkmâlden maksat da hava kapalı bulunan ayın günlerinin sayısını (otuza) tamamlamaktır. Nitekim Buharî'nin rivayet ettiği sahih hadiste Hz. Peygamber (s.a.): "Şaban ayının sayısını tamamlayın." buyurmuştur.[28] Yine bir hadiste: "Hilâli (yani Ramazan hilâlini) görünceye kadar oruç tutmayın ve hilâli (yani Şevval hilâlini) görünceye kadar da orucu bozmayın. Şayet hava kapalı olursa sayıyı tamamlayın." buyurulmuştur.[29] Sayısını tamamlamayı emrettiği ay, gerek oruca başlarken gerekse oruçtan çıkıp bayram yaparken kapalı olan aydır. Şu hadis bundan daha açıktır: "Bir ay yirmi dokuz (gündür). Hilâli görmedikçe oruç tutmayınız. Şayet hava kapalı olursa sayıyı (otuza) tamamlayın."[30] Bu hadis, lafzı itibariyle ayın evveline, mânâsı itibariyle de ayın sonuna varan bir anlam ifade etmektedir. Lafzın delâlet ettiğini hükümsüz sayıp mâna bakımından delâlet ettiği şeye itibar etmek caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.): "Ay otuz da çeker, yirmi dokuz da. Hava kapalı olursa otuz sayın." buyurmuştur.[31]

Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Ramazan'dan önce oruç tutmayın. Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Eğer hilâlle aranıza bir bulut girerse otuza tamamlayın."[32]

"Hilâli görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar öne geçip aya başlamayın. Hilâli görürseniz yahut sayıyı tamamlarsanız orucu tutun."[33]

---

27. Buharî, 30/11; Müslim, 1080.
28. Buharî, 30/11.
29. Mâlik, 1/287. Senedi munkatı'dır. Ebu Davud (2327) ve Tirmizî (688) mevsûl senedle rivayet etmişlerdir. Tirmizî: "Hadis, hasen-sahihtir." diyor. Müslim (1081) buna benzer bir hadis rivayet ediyor.
30. Buharî, 30/11.
31. Müslim, 1080 (15).
32. Tirmizî, 688; Ebu Davud, 2327; Nesâî, 4/136.
33. Ebu Davud, 2326; Nesâî, 4/135, 136. Senedi sahihtir. İbn Huzeyme (1911) ve İbn Hibbân (875) sahih olduğunu söylemişlerdir.

Hz. Âişe diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.), Şaban hilâlinden öyle sakınırdı ki, ondan başkasından hiç o kadar sakınmazdı. Hilâli görünce oruç tutardı. Hava kapalı olursa Şaban ayını otuz gün sayar ve sonra oruç tutardı." Dârakutnî ve İbn Hibbân, bu hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir.[34]

Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Hava kapalı olursa otuz takdir edin."[35]

"Hilâli görünceye kadar oruç tutmayın ve (öteki) hilâli görünceye kadar orucu bozmayın. Hava kapalı olursa takdir yapın."[36]

"Bir veya iki gün önceden oruca başlamak suretiyle Ramazan'a başlamayın —yahut Ramazan'ın önüne geçmeyin.— Ancak bir kimsenin âdeti olan orucu o günlere rastlarsa işte o kimse oruç tutsun."[37]

Havanın kapalı olduğu günün de bu yasağa dahil olduğunun delili, İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayet ettiği şu hadistir: "Ramazan'dan önce oruç tutmayın. Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Eğer hilâlle aranıza bir bulut girerse otuza tamamlayın." Bu hadisi İbn Hibbân, *Sahih*'inde rivayet etmiştir.[38]

Bu hadis, hilâl görülmeksizin ve ayın günleri otuza tamamlanmaksızın havanın kapalı olduğu günde tutulan orucun, Ramazan'dan önce tutulan bir oruç demek olduğu konusunda açıktır.

Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Hilâli görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar öne geçip aya başlamayın. Hilâli görürseniz yahut

---

34. Ahmed, 6/149; Ebu Davud, 2326; İbn Huzeyme, 1910; Hâkim, 1/423; İbn Hibbân, 869; Beyhakî, 4/206; Dârakutnî, 2/156, 157. Senedi sahihtir. Hâkim sahih olduğunu söylemiş ve Zehebî ona muvafakat etmiştir. Dârakutnî: "Bu sened, hasen-sahihtir." diyor.
35. Buharî, 30/11; Müslim, 1081 (19).
36. Mâlik, 1/286; Buharî, 30/11; Müslim, 1080.
37. Buharî, 30/14; Müslim, 1082.
38. İbn Hibbân, 873. Senedi hasendir. Yine İbn Hibbân (874) ve İbn Huzeyme (1912) şu şekilde rivayet ederler: Simâk anlatıyor: Ramazan olup olmadığı şüpheli olan günde İkrime'nin yanına girdim, yemek yiyordu. "Yaklaş, sen de ye!" dedi. "Ben oruçluyum" dedim. "Vallahi yiyeceksin." dedi. "Bana hadis rivayet et." dedim. Şöyle rivayette bulundu: İbn Abbas'ın bize rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): "Ayı karşılamayın. Hilâli görünce oruç tutun ve hilâli görünce bayram edin. Şayet hava bulutlu veya sisli olursa sayıyı otuza tamamlayın." buyurdu.

sayıyı tamamlarsanız orucu tutun."[39]

"Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Şayet hilâlle aranıza bir bulut girerse sayıyı otuza tamamlayın, ayı karşılamayın." Tirmizî: "Bu hadis, hasen-sahihtir." diyor.[40]

Nesâî'nin, Yunus — Simâk — İkrime — İbn Abbas senediyle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Şayet hava kapalı olursa ayı otuz sayın, sonra oruç tutun. Ondan önce bir gün oruç tutmayın. Şayet hilâlle aranıza bir bulut girerse sayıyı, Şaban'ın sayısını (otuza) tamamlayın." buyurmuştur.[41]

Simâk'ın İkrime'den rivayetine göre İbn Abbas anlatıyor: İnsanlar, Ramazan hilâlinin görülmesi konusunda tartışmaya giriştiler. Kimileri "bugün" ve kimileri de "yarın" dediler. Bir bedevî çıkageldi ve Hz. Peygamber'e (s.a.) hilâli gördüğünü söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Allah'tan başka tanrı bulunmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Peygamberi olduğuna tanıklık eder misin?" diye sordu. Bedevî: "Evet" cevabını verince Hz. Peygamber (s.a.) Bilâl'e insanlar arasında "Oruç tutun" diye nida etmesini emretti ve sonra şöyle buyurdu: "Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Şayet hava kapalı olursa sayıyı otuza tamamlayın, sonra oruç tutun. Ondan önce bir gün oruç tutmayın."[42]

Bütün bu hadisler sahihtir. Bir kısmı *Sahihayn*'da ve bir kısmı da İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde, Hâkim(in *Müstedrek*'in)de ve başka hadis kitaplarında rivayet edilmiştir. Maamafih, tamamı ile istidlâlde bulunmanın sıhhatine bir kusur getirmeyecek şekilde bazıları illetli görülmüştür. Bu hadisler, birbirlerini tefsir etmekte ve bir kısmı diğer bir kısmıyla birlikte itibara alınmaktadır. Hepsi de birbirini doğrulamaktadır. Hepsinde anlatılmak istenen de birdir.

2— Şek Günü Orucu: Caizdir

Soru: Şayet bu Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ise şu sahabî ve tâbiî-

39. Yukarıda geçti. Senedi sahihtir.
40. Yukarıda geçti. Beyhakî, 4/207; Tirmizî, 688.
41. Nesâî, 4/153, 154. Senedi hasendir.
42. Dârakutnî, 2/157, 158. Yukarıda geçti.

ler O'na nasıl muhalefet edebilmişlerdir? Ömer İbnü'l-Hattâb, Ali b. Ebu Tâlib, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Ebu Hureyre, Muâviye, Amr b. Âs, Hakem b. Eyyub el-Gıfarî, Ebu Bekir'in kızları Âişe ve Esmâ; Salim b. Abdullah, Mücâhid, Tâvus, Ebu Osman en-Nehdî, Mutarrif b. Şıhhîr, Meymûn b. Mihrân, Bekir b. Abdullah el-Müzenî. Hadis ve sünnet ehlinin imamı Ahmed b. Hanbel nasıl Hz. Peygamber'e (s.a.) muhalefet etmiş olabilir? Bütün bu zâtların görüşlerini kesiksiz (müsned) senedlerle ortaya koyabiliriz:

1- Ömer İbnü'l-Hattâb'ın (r.a.) rivayeti: Velid b. Müslim — Sevbân — babası — Mekhûl senediyle rivayet edildiğine göre Ömer İbnü'l-Hattâb o gece gökyüzü bulutlu olduğu zaman oruç tutar ve "Bu öne geçmek ve önce başlamak değildir. Bu bir araştırmadır." derdi.(43)

2- Hz. Ali'den (r.a.) gelen rivayet: Şâfiî'nin Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî — Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman — onun annesi Hüseyin'in kızı Fâtıma senediyle rivayetine göre Ali b. Ebu Tâlib: "Şaban'dan bir gün oruç tutmam bana göre Ramazan'dan bir gün oruç yememden daha iyidir." demiştir.(44)

3- İbn Ömer'den gelen rivayet: Abdürrezzak'ın kitabında, Ma'mer — Eyyub senediyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer, (şek gününde) havada bulut olduğu vakit oruç tutardı, bulut olmadığı zaman oruç tutmazdı.(45)

Sahihayn'da İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Hilâli gördüğünüz zaman oruç tutun ve (öteki) hilâli gördüğünüz zaman orucu bozun. Şayet hava kapalı olursa takdir yapın." buyurmuştur.(46) İmam Ahmed (r.h.) sahih bir senedle Nâfi'in şöyle dediğini ilâve eder: Şaban ayının yirmi dokuzu olunca Abdullah (İbn Ömer) hilâli gözetlemesi için adam gönderir, şayet adam hilâli görürse oruca başlardı. Hilâli göremezse ve gökyüzünde görüşünü engelleyecek bir bulut veya sis bulunmazsa oruç tutmazdı. Eğer gökyüzünde görüşünü engelleyecek bir bulut veya sis bulunursa oruç tutardı.(47)

4- Enes'ten gelen rivayet: İmam Ahmed'in, İsmail b. İbrahim'den ri-

---

43. Mekhûl, Hz. Ömer'e yetişmemiş olduğu için haber munkatı'dır.
44. Şâfiî, 1/251. Senedi munkatı'dır.
45. Abdürrezzak, *Musannef*, 7323. Senedi sahihtir.
46. Yukarıda geçti.
47. Ahmed, 2/5; Ebu Davud, 2320.

vayetine göre Yahya b. Ebu İshak anlatıyor: Öğle vakti yahut ona yakın bir vakitte hilâli gördüm. İnsanlardan bir kısmı orucu bozdu. Enes b. Mâlik'e gidip ona hilâlin görüldüğünü ve bir kısım insanların orucu bozduğunu haber verdik. Dedi ki: Bugün benim için tam otuz bir gün oluyor. Zira Hakem b. Eyyub, insanlar oruca başlamadan önce bana, "Ben yarın oruç tutacağım." diye haber gönderdi. Ben de ona muhalefet etmek istemedim, oruç tuttum. Ben bugünümü geceye tamamlayacağım.

5- Muâviye'den gelen rivayet: Ahmed'in, Mugîre — Saîd b. Abdülaziz — Mekhûl ve Yunus b. Meysera b. Halbes senediyle rivayetine göre Muâviye b. Ebu Süfyan: "Şaban'dan bir gün oruç tutmam bana, Ramazan'dan bir gün yememden daha iyidir." derdi.(48)

6- Amr b. Âs'tan gelen rivayet: Ahmed'in, Zeyd b. Habbâb — İbn Lehîa — Abdullah b. Hübeyre senediyle rivayetine göre Amr b. Âs, Ramazan olup olmadığında şüphe edilen günde oruç tutardı.

7- Ebu Hureyre'den gelen rivayet: (Ahmed'in) Abdurrahman b. Mehdî — Muâviye b. Salih — Ebu Hureyre'nin kölesi Ebu Meryem senediyle rivayetine göre Ebu Hureyre demiştir ki: Acele edip Ramazan orucuna bir gün önce başlamam bana göre geri kalmamdan daha iyidir. Çünkü acele ettiğimde kaçırdığım gün olmaz. Geri kaldığımda kaçırdığım gün olur.

8- Hz. Âişe'den gelen rivayet: Saîd b. Mansur, Ebu Avâne — Yezid b. Humeyr senediyle Ramazan olup olmadığında şüphe edilen günde Hz. Âişe'ye sormak için giden haberciden Hz. Âişe'nin şöyle dediğini aktarır: Şaban'dan bir gün oruç tutmam bana göre Ramazan'dan bir gün yememden daha iyidir.

9- Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'dan —Allah her ikisinden de razı olsun— gelen rivayet: Yine Saîd'in, Yakub b. Abdurrahman — Hişam b. Urve — Münzir'in kızı Fâtıma senediyle rivayetine göre, Ramazan hilâli, hava kapalı olduğu için görülmediği vakit Esmâ mutlaka bir gün önce oruca başlar ve böyle yapılmasını emrederdi.

Ahmed'in, Ravh b. Abbâd — Hammâd b. Seleme — Hişam b. Urve — Fâtıma senediyle rivayetine göre Esmâ, Ramazan olup olmadığı şüpheli

---

48. Rivayet munkatı'dır. Amr b. Âs rivayeti de munkatı'dır. Senedinde zayıf bir râvi olan İbn Lehîa vardır. Ebu Hüreyre rivayeti farziyete delil olmaz, yalnız ihtiyat ve müstehaplık ifade eder.

olan günde oruç tutardı.

Ahmed'den aktadığımız bütün rivayetler Fazl b. Ziyad'ın ondan derlediği *Mesâil*'dendir.

Esrem'in rivayetine göre Ahmed: "Gökyüzünde bir bulut yahut görüşü engelleyen bir durum olursa oruç tutar; gökyüzünde görüşü engelleyen bir durum olmazsa oruç tutmaz." demiştir. İki oğlu Salih ile Abdullah, el-Mervezî, Fazl b. Ziyad ve daha başkaları ondan aynı görüşü aktarmışlardır.

Cevap: Birkaç yönden cevap verilecektir:

1- Sahabeden yaptığınız nakiller arasında o günün orucunun farz olduğunu açıkça ifade eden münasip bir rivayet mevcut değil ki, onların yaptıkları Allah Rasûlü'nün (s.a.) sünnetine aykırı olsun. Nihayet onlardan gelen nakiller olsa olsa o gün ihtiyaten oruç tutmayı ifade etmektedirler. Enes, emirlere *(ümerâ)* muhalefet etmek istemediğinden o gün oruç tuttuğunu açıkça belirtmiştir. Bu yüzden bir rivayete göre İmam Ahmed: "Halk, oruca başlama ve orucu bozma konusunda devlet başkanına bağımlıdır." demiştir. Allah Rasûlü'nden (s.a.) gerek fiil gerek söz olarak aktardığımız naslar yalnızca hava kapalı olduğu gün oruç tutmanın farz olmadığını gösterir, haram olduğunu göstermezler. Öyleyse o gün oruç tutmayanlar caiz olanı yapmış, oruç tutanlar ise ihtiyatlı davranmış olurlar.

2- Sahabenin bir kısmı sizin aktardığınız gibi o gün oruç tutar, bir kısmı ise tutmazdı. O gün oruç tuttuğu en sahih ve en açık şekilde rivayet edilen Abdullah İbn Ömer'dir. İbn Abdilber diyor ki: Tâvus el-Yemanî ve Ahmed b. Hanbel de onun görüşündedir. Bunun benzeri Hz. Ebu Bekir'in kızları Âişe ve Esmâ'dan da rivayet edilmiştir. Bunlardan başka İbn Ömer'in görüşünü paylaşan kimse bilmiyorum. Şu sahabîlerden şek günü (Ramazan olup olmadığı bilinmeyen günde) oruç tutmanın mekruh olduğu rivayet edilmiştir: Ömer İbnü'l-Hattâb, Ali b. Ebu Tâlib, İbn Mes'ûd, Huzeyfe, İbn Abbas, Ebu Hureyre ve Enes b. Mâlik, Allah onlardan razı olsun.

Ben derim ki: Ali, Ömer, Ammar, Huzeyfe ve İbn Mes'ûd'tan Şaban'ın son günü nafile oruç tutmanın yasak olduğu nakledilmiştir. Bu konuda Ammar: "Kim şek gününde oruç tutarsa muhakkak Ebu'l-Kasım'a (Hz. Muhammed'e, s.a.) isyan etmiş olur." demiştir.[49]

49. Ebu Davud, 2334; Tirmizî, 686; Nesâî, 4/153; İbn Mâce, 1645; Dârimî, 2/2. Buharî (30/11)

Hava kapalı olduğu gün, ihtiyaten, eğer bugün Ramazan ise farz oruç yerine geçer, değilse nafile oruç olur düşüncesiyle tutulan oruca gelince; sahabeden gelen rivayetler bunun caizliğini icabettirir. İbn Ömer ve Âişe'nin yaptığı da budur. Maamafih Âişe, "Hz. Peygamber (s.a.) hava kapalı olduğundan Şaban'ın hilâli görülmezse otuz gün sayar, sonra oruç tutardı." diye rivayette bulunmuştur. Onun bu hadisi "Şayet sahih olsa Âişe, ona muhalefet etmezdi." denilerek reddedilmiş ve onun oruç tutması hadiste bir illet sayılmıştır. Ama iş öyle değildir. Çünkü Âişe o günün orucunu farz saymamış, yalnız ihtiyaten tutmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.) fiil ve emrinden orucun, sayı tamamlanıncaya kadar farz olmayacağını anlamıştır. Gerek Âişe, gerekse İbn Ömer bu orucun caiz olmadığını anlamamıştır.

Bu konudaki en doğru ve yerinde görüş budur. Hadisler ile sahabe söz ve davranışları bu sayede birbirleriyle uzlaşmış olurlar. Nitekim şu rivayet de bunu ortaya koymaktadır: Ma'mer — Eyyub — Nâfi' — İbn Ömer senediyle rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Ramazan hilâli konusunda: "Onu gördüğünüz zaman oruç tutun. (Şevval) hilâlini gördüğünüz zaman orucu bozun. Şayet hava kapalı olursa otuz gün takdir edin." buyurdu. İbn Ebî Ravvâd, bu hadisi Nâfi' yoluyla İbn Ömer'den: "...Şayet hava kapalı olursa sayıyı otuza tamamlayın." şeklinde rivayet ediyor.

Mâlik ve Ubeydullah, Nâfi' yoluyla hadisi İbn Ömer'den: "...takdir edin." şeklinde rivayet ediyorlar. Bu da gösterir ki, İbn Ömer hadisten otuza tamamlamanın farz olduğunu değil, caiz olduğunu anlamıştır. Artık o, otuzuncu gün oruç tuttuğu vakit ihtiyaten iki caizden birini yerine getirmiş olmaktadır. Bunun bir delili de şudur: İbn Ömer (r.a.) şayet şek günü oruç tutmanın farz olduğunu savunanların dedikleri gibi Hz. Peygamber'in (s.a.) sözünü "Ayı yirmi dokuz olarak takdir edin, sonra oruç tutun." şeklinde anlasaydı muhakkak bunu hem âilesine, hem başkalarına emreder, o gün özellikle sırf kendisi oruç tutmakla yetinmez, bunu başkalarına emretmemezlik yapmaz ve bu gün oruç tutmanın insanlara farz olduğunu elbet açıklardı.

İbn Abbas (r.a.) şek günü oruç tutmaz ve şu hadisi delil gösterirdi: "Hilâli görünceye kadar oruç tutmayın. Yine (öteki) hilâli görünceye ka-

kesinlik ifade edecek bir şekilde muallak olarak rivayet etmiştir. İbn Huzeyme (1914), İbn Hibbân (878) ve Hâkim (1/423, 424) rivayetin sahih olduğunu söylemişlerdir.

dar orucu bozmayın. Şayet hava kapalı olursa sayıyı otuza tamamlayın."

Mâlik bu hadisi, *Muvatta*'ında, sanki İbn Ömer hadisini ve Hz. Peygamber'in (s.a.) "takdir edin" sözünü tefsir edici sayarcasına İbn Ömer hadisinin hemen peşinden kaydetmiştir.

İbn Abbas derdi ki: Aya bir yahut iki gün önce başlayana şaşarım. Oysa Allah Rasûlü (s.a.): "Ramazan'a bir yahut iki gün önce başlamayın." buyurdu. Herhalde İbn Abbas bu sözleriyle İbn Ömer'e karşı gelmektedir.

İşte böyle bu iki büyük sahabîden biri şiddet tarafına meyletse, diğeri kolaylaştırma tarafına meylederdi. Bu durum birçok meselede kendini göstermektedir. Abdullah İbn Ömer, birtakım konularda zorlaştırma yolunu tutmuştur ki, o konularda sahabe kendisine muvafakat göstermemiştir. İbn Ömer, abdestte gözlerinin içini de yıkardı. Hatta bu yüzden kör oldu. Başını meshettiği zaman, kulaklarını yeni su almak suretiyle ayrıca yıkardı. Hamama girmeyi menederdi. Girdiği zaman bundan dolayı guslederdi. İbn Abbas ise hamama girerdi. İbn Ömer, biri yüz için diğeri dirseklere kadar eller için olmak üzere iki kere ellerini yere vurmak suretiyle teyemmüm alır, bir tek vuruşla ve yalnız avuçlar üzerine meshetmekle yetinmezdi. İbn Abbas ise ona muhalefet eder ve, "Teyemmüm, yüz ve avuçlar için elleri bir kere yere vurmaktır." derdi. İbn Ömer, karısını öptüğünden dolayı abdest alır ve bu şekilde fetva verirdi; çocuklarını öptüğü zaman ağzını su ile çalkalar, sonra namaz kılardı. İbn Abbas ise, "Ha karımı öpmüşüm, ha fesleğen koklamışım, farketmez." derdi.

İbn Ömer, bir kimse bir başka namaz kılarken üzerinde bir kazâ namazı borcu olduğunu hatırlarsa o kimsenin, kıldığı namazı tamamlayıp hatırladığı kazâ namazını kılmasını, sonra da kılmakta olduğu o namazı yeniden kılmasını emrederdi. Ebu Ya'lâ el-Mavsılî bu konuda *Müsned*'inde Hz. Peygamber'den (s.a.) bir hadis rivayet etmekteyse de, doğrusu bu rivayet İbn Ömer'e ait olup mevkûftur. Beyhakî diyor ki: İbn Ömer'den merfû hadis olarak rivayet edilmişse de sahih değildir. İbn Abbas'tan da merfû olarak rivayet edilmiş, ancak bu da sahih değildir.

Sözün özü: Abdullah İbn Ömer zorlaştırma ve ihtiyat yolunu tutardı. Ma'mer — Eyyub — Nâfi senediyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer, imamın kıldırdığı namazın bir rekâtına yetiştiği vakit o rekâta başka bir rekât daha ilâve eder, namazını bitirince iki sehiv secdesi yapardı. Zührî: "Bunu ondan başka hiç kimsenin yaptığını bilmiyorum." diyor.

Ben derim ki: Her halde bu secde —oturuşun yeri çift rekâtı müteakip olduğu halde— onun bir rekâtı müteakip oturmuş olmasındandır.

Sahabenin, "Şabandan bir gün oruç tutmamız bize göre Ramazan'dan bir gün yememizden daha iyidir." demeleri, bu günün orucunu farz oruç diye tutmadıklarını göstermektedir. Şayet bu gün onlara göre kesinlikle Ramazan'dan olsaydı muhakkak "Bu gün Ramazan'dandır, oruç tutmamamız caiz değlidir." derlerdi.

Caiz olduğunu göstermek amacıyla şek günü oruç tutmadıklarını ifade eden rivayetler de onların bu orucu müstehap ve daha uygun olduğu düşüncesiyle tuttuklarını gösterir. İşte İbn Ömer... Hanbel, *Mesâil*'inde, Ahmed b. Hanbel — Vekî — Süfyân — Abdülaziz b. Hakîm el-Hadramî senediyle İbn Ömer'in: "Şayet bütün sene oruç tutsam muhakkak Ramazan olup olmadığı şüpheli olan günde oruç tutmazdım." dediğini rivayet eder.(50)

Hanbel'in, Ahmed b. Hanbel — Ubeyde b. Humeyd — Abdülaziz b. Hakîm senediyle rivayetine göre İbn Ömer'e: "Hiçbir günün orucunu kaçırmamak için Ramazan'dan önce oruca başlayabilir miyiz?" diye sordular, o da: "Of, of!.. Cemaatle birlikte oruç tutun." dedi. İbn Ömer'in: "Herhangi biriniz ayın asla önüne geçmesin." dediği sahihtir. Hz. Peygamber'in (s.a.) de: "Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Şayet hava kapalı olursa ayı otuz gün sayın." buyurduğu sahihtir.

Ali b. Ebu Tâlib (r.a.) aynı tarzda şöyle demiştir: Hilâli gördüğünüz zaman onu görmüş olduğunuzdan dolayı oruç tutun. (Öteki) hilâli gördüğünüz zaman orucu bozun. Şayet hava kapalı olursa sayıyı tamamlayın.

İbn Mes'ûd (r.a.) da: "Şayet hava kapalı olursa ayı otuz gün sayın." demiştir.

Bu sahabe söz ve davranışlarının *(=âsâr)* şayet kendilerinden o günde oruç tutma konusunda rivayet gelen sahabenin söz ve davranışlarıyla çatıştıkları düşünülürse bu sahabe söz ve davranışlarının gerek söz, gerekse anlam bakımından merfû hadislere muvafakat etmelerinden dolayı bunları esas almak daha uygundur. Şayet aralarında bir çelişki bulunmadığı düşünülürse o zaman iki uzlaştırma yolu vardır:

---

50. Hem bu rivayetin, hem de ondan sonrakinin senedi sahihtir.

1- Şek gününde oruç tutulmayacağını ifade eden sahabe söz ve davranışlarının, hava kapalı olmadığı zamana yahut o gün oruç tutmayı farz sayanların yaptıkları gibi ayın sonunda havanın kapalı olmasına yorumlamak.

2- Kendilerinden şek gününde oruç tuttukları rivayet edilen sahabenin söz ve davranışlarını farz olarak değil, müstehap olarak daha uygun olanı yapmaya ve ihtiyatlı davranmaya yorumlamak. Bu sahabe söz ve davranışları bu orucun farz olmadığı konusunda açıktır. Bu yol naslara ve şerîat kaidelerine muvafakata daha yakındır. Şek konusunda eşit iki gün arasını ayırt etmekten de bu yol sayesinde selâmete erişilmiş olur. Böylece birisi şek günü ve ikincisi —onda da kesinlikle şek bulunduğu halde— yakîn (kesinlik) günü sayılır. Ramazan mı, değil mi diye şüphe ettiği halde o günün kesinlikle Ramazan'dan olduğuna inanmasını kula teklif etmek, güç yetirilemeyecek bir şeyi teklif ve birbirine denk iki şey arasını ayırt etmek demektir. En iyi bilen Allah'tır.

D) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) İFTAR EDİŞİ

1— İftar Edişi:

Hz. Peygamber (s.a.) halka, bir tek müslüman erkeğin şahitliği ile oruca başlamayı ve iki kişinin şahitliği ile de oruçtan çıkmayı emrederdi.

Bayram (namazı) vakti çıktıktan sonra iki şahit Şevval hilâlini gördüklerine tanıklık etseler Hz. Peygamber (s.a.) orucu bozar ve insanlara da oruçlarını bozmayı emreder, ertesi günü bayram namazını vaktinde kıldırırdı.[51]

İftarda acele eder ve acele davranılmasını teşvik ederdi. Kendisi sahur yemeği yer, sahur yemeği yenilmesini tavsiye ederdi. Sahuru geciktirir, geciktirilmesini de teşvik ederdi.[52]

---

51. Ebu Davud, 2339; Ahmed, 4/14, 5/362, 363; Dârakutnî, 2/169. Hz. Peygamber'in (s.a.) sahâbilerinden biri anlatıyor: İnsanlar Ramazan'ın son gününde ihtilâfa düştüler. İki bedevî gelip Hz. Peygamber'in huzurunda akşama doğru hilâli gördüklerine şahitlik ettiler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.), insanlara orucu bozmalarını ve sabahleyin namazgâha gelmelerini emretti. Bu rivâyetin senedi sahihtir. Dârakutnî, sahih olduğunu söylemiştir. Sahabînin bilinmemesi zarar vermez. Çünkü onların hepsi sikadır. Bu hadisten hareketle bayram yapma konusunda iki kişinin şahitliğine itibar edileceği söylenmişse de herhangi bir olayda sırf iki kişinin şahitliğini kabul, bir kişinin şahitliğinin kabul edilmeyeceğini göstermez.
52. Buharî, 30/45; Müslim, 1098. Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "İnsanlar iftarda acele ettikleri müddetçe hayır içinde olurlar." Buharî (30/20) ve Müslim'in (1095) rivayet et-

İftarı, hurma ile, bulunmazsa su ile açmayı teşvik ederdi. Bu Hz. Peygamber'in (s.a.) ümmetine şefkatinin ve onlar için hayır istemesinin ne denli tam olduğunu gösterir. Çünkü mide boş iken tabiata tatlı şeyi vermek, o şeyi tabiatın kabul etmesine ve güçlerin, özellikle de görme gücünün, ondan yararlanmasına daha iyi sebep olur. Güçler (yahut görme gücü) tatlı şey ile kuvvet kazanır. Medine'nin tatlısı ve reçeli hurmadır. Medineliler yanında hurma gıdadır, katıktır; yaş hurma meyvedir. Suya gelince: Oruç tutunca ciğerde bir tür kuruluk meydana gelir. Su ile ıslatıldığında bundan sonra gıdadan yararlanması doruk noktada olur. Bu yüzden susamış aç kimsenin yemekten önce biraz su içip sonra yemek yemesi daha uygundur. Maamafih hurma ve suda, kalbin iyileşmesine tesir eden bir özellik vardır ki, bunu ancak kalp doktorları bilirler.

2— İftar Duaları:

Hz. Peygamber (s.a.) akşam namazını kılmadan önce iftar ederdi. Bulursa birkaç yaş hurma ile, onu bulamazsa birkaç kuru hurma ile, onu da bulamazsa birkaç yudum su ile orucunu açardı.[53]

Orucunu açarken: "Allah'ım! Senin rızan için oruç tuttum. Rızkınla orucumu açtım. Oruçlarımızı kabul et. Sen şüphesiz herşeyi işitir ve bilirsin." diye dua okuduğu rivayet edilmekteyse de bu rivayet sağlam değildir.[54]

---

tiği bir hadiste "Sahur yeyin. Çünkü sahurda bereket vardır." buyuruluyor. Müslim (1096), Tirmizî (708), Ebu Davud (2343) ve Nesâî'nin (4/146) rivayet ettiği bir hadiste "Bizim orucumuzla ehl-i kitabın orucunu ayıran husus, sahur yemedir." buyurulmuştur. Buharî (30/19) ve Müslim'in (1097) rivayetlerine göre Zeyd b. Sâbit anlatıyor: Hz. Peygamber'le birlikte sahur yedik. Sonra namaza kalktı. (Zeyd'den hadisi rivayet eden râvi diyor ki:) "Ezanla sahur arasında ne kadar zaman geçti?" diye sordum. (Zeyd): "Elli âyet okuyacak kadar." dedi. Bk.*Mecmau'z-Zevâid,* 3/154, 155.

53. Ahmed, 3/164; Tirmizî, 696; Ebu Davud, 2356. Senedi güçlüdür. İbn Huzeyme (2066) şu metinle rivayet ediyor: "Hurma bulan onunla iftar etsin. Bulamayan su ile iftar etsin. Çünkü su temizleyicidir." Senedi sahihtir. Abdürrezzak (7586), Ahmed (4/17, 18, 213, 214), Ebu Davud (2355), Tirmizî (694) ve İbn Mâce (1699) ise şu metinle rivayet etmektedir: "Hurmayı bulan, onunla iftar etsin. Hurmayı bulamayan su ile iftar etsin. Çünkü su temizleyicidir." İbn Huzeyme (2067), İbn Hibbân (893) ve Hâkim (1/431, 432) bu rivayetin sahih olduğunu söylemişlerdir. Zehebî de Hâkim'e muvafakat etmiştir. Bu hadisteki emir, müstehaplık ifade eder. İbn Hazm, topluluğa muhalefet edip, bulunduğunda hurma bulunmadığında su ile iftar etmenin farz olduğunu söylemiştir.
54. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle,* 481. Senedi çok zayıftır. Hadis üstadları bir râvisinin hadis uyduran bir kişi olduğunu söylemişlerdir.

Yine Hz. Peygamber'in (s.a.):

اللّٰهُمَّ لَكَ صُمْتُ وَعَلٰى رِزْقِكَ اَفْطَرْتُ

"Allah'ım! Senin rızan için oruç tuttum. Rızkınla orucumu açtım." diye dua ettiği rivayet edilmektedir. Ebu Davud'un, Muaz b. Zehra'dan rivayetine göre Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle dediği onun kulağına ulaşmıştır.[55]

Rivayete göre Hz.Peygamber (s.a.) orucunu açtığı zaman: "Susuzluk gitti, damarlar ıslandı ve inşâllahu teâlâ ecir sabit oldu." derdi. Ebu Davud bu hadisi, Hüseyn b. Vâkıd — Mervân b. Salim el-Mukaffa' — İbn Ömer senediyle rivayet etmiştir.[56]

Rivayete göre, "Oruçlunun iftar vakti yaptığı bir dua vardır ki, o dua reddolunmaz." buyurmuştur. Bu hadisi İbn Mâce rivayet etmiştir.[57]

Hz. Peygamber'in (s.a.): "Gece şu taraftan (yani doğudan) yönelip geldiği ve gündüz de şu taraftan (yani batıdan) arkasını dönüp gittiği vakit oruçlu, orucunu bozmuştur." buyurduğu[58] sahihtir. Bu hadis, iki türlü tefsir olunarak denmiştir ki: Niyet etmese de hükmen orucunu bozmuş olur, demektir yahut "sabahladı" ve "akşamladı" sözlerinde olduğu gibi iftar etme vakti girmiş olur demektir.

55. Ebu Davud, 2358; İbnü's-Sünnî, 273. Muaz b. Zehra, tâbiîdir. İbn Hibbân'dan başkası onu sika kabul etmemektedir. Hadis mürseldir.
56. Ebu Davud, 2357; Dârakutnî, 1/422; İbnü's-Sünnî, 479. Mervan b. Salim el-Mukaffa'ı, İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir. Dârakutnî ve İbn Hacer, onun hadisini hasen saymışlardır. Hadisin diğer râvileri sikadır. Hâkim'in "Buharî, Mervan'ın rivayetini delil olarak kullanmıştır." sözü bir vehimdir. Çünkü Buharî'nin, rivayetini delil olarak kullandığı Mervan, bu Mervan değildir.
57. İbn Mâce, 1753. Senedinde İshak b. Ubeydullah adlı bir râvi vardır. İbn Hibbân onu *Sikât* adlı eserinde kaydetmiştir. Diğer râvileri Buharî'nin şartlarını taşımaktadır. Ziya el-Makdisî'nin, *el-Muhtâra* adlı eserinde Enes'ten rivayet ettiği "Üç dua reddolunmaz: 1) Babanın çocuğuna duası, 2) Oruçlunun duası, 3) Yolcunun duası." hadisi, bu hadise şâhidlik eder. Ayrıca Tirmizî (3595) ve İbn Mâce'nin (1752) rivayet edip İbn Hibbân'ın (2408) sahih, Hafız İbn Hacer'in hasen saydığı şu hadis de buna şâhidlik eder: "Üç kimsenin duası reddolunmaz: 1) İftar ettiği vakit oruçlunun, 2) Âdil devlet başkanının, 3) Mazlumun."
58. Buharî, 30/43; Müslim, 1100.

3— Oruçlunun Sakınacağı Şeyler:

Hz. Peygamber (s.a.) oruçlunun, cinsel ilişki ifade eden çirkin sözler söylemesini, şamata etmesini, sövmesini ve kendisine sövüldüğünde karşılık vermesini yasaklamış; onun, söven kimseye "Ben oruçluyum." diye cevap vermesini emretmiştir. Âlimlerden kimileri, bu sözü diliyle söyler diyor —ki daha açık görünen budur—, kimileri, kendisine oruçlu olduğunu hatırlatmak için kalbiyle söyler diyor ve kimileri de farz oruç tutuyorsa diliyle, nafile oruç tutuyorsa içinden söyler; çünkü bu, gösterişten daha uzaktır diyorlar.

E) RAMAZAN'DA YOLCULUK

1— Ramazan'da Yolculuğa Çıkması:

[Allah Rasûlü (s.a.) Ramazan'da yolculuğa çıktı; hem oruç tuttu ve hem de tutmadı. Sahabîleri, oruç tutup tutmama arasında serbest bıraktı.

2— Savaşta Oruç:

[Düşmanlarına yaklaştıklarında onlara karşı savaşta güç elde etmeleri için sahabîlere orucu yemelerini emrederdi.]

Böyle bir durumla mukîm iken karşılaşılsa ve oruç yenildiği takdirde düşmanla karşılaşmaya güç elde edilecek olsa bu halde müslümanlar oruçlarını bozabilirler mi? Bu konuda iki görüş ileri sürülmüştür. Bunların delil bakımından en sağlam olanı bu haldeki müslümanların oruçlarını bozabileceklerídir. İbn Teymiye'nin tercihi de budur. İslâm orduları Şam yakınlarında düşmanla karşılaştığında İbn Teymiye bu şekilde fetva verdi.[59] Kuş-

---

59. Bu olay, 702/1302 senesinde Şam yakınlarındaki Mercu's-Suffer denilen yerde meydana gelmişti. O savaşa Şakhab savaşı denir. Orada Moğollardan pek çok nefer öldürüldü ve kalabalık bir grup esir alındı. Allah, müslümanları galip ve muzaffer eyledi, hamdolsun zalim milletin ardını kesti. Şeyhulislâm İbn Teymiye (r.h.) bu meydan muharebesine hem diliyle, hem de canıyla katıldı. Allah, va'dini gerçekleştirip kendisi için çarpışan orduyu muzaffer eyleyinceye ve Moğolları tek başına hezimete uğratıp inananlara yardım edinceye kadar İbn Teymiye insanlara sebat göstermelerini tavsiye etti, onlara

kusuz bu sebeple orucu bozma sırf yolculuk sebebiyle oruç bozmaya göre daha uygundur. Hatta yolcunun orucu yemesinin mübah kılınması bu halde iken orucun yenilmesinin mübah olduğuna da bir tenbihtir. Çünkü bu hal, oruç yemenin caiz olması için daha haklı bir sebeptir. Zira diğer halde kuvvet yalnız yolcuya mahsus iken burada kuvvet, hem orucu yiyen mücâhide ve hem de müslümanlara aittir. Hem cihad meşakkati, yolculuk meşakkatinden daha büyüktür. Mücahidin oruç tutmamasıyla elde edilen fayda, yolcunun oruç tutmamasıyla elde edilen faydadan daha büyüktür. Hem de Allah Teâlâ: "Düşmanlarınıza karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın." buyurmuştur.[60] Düşmanla karşılaşıldığında orucu yeme, en büyük kuvvet sebeplerindendir.

Hz. Peygamber (s.a.) âyette geçen "kuvvet" kelimesini, "ok atmak" ile tefsir etmiştir.[61] Oruç bozmak, gıda almak gibi takviye edici, yardım edici şeyler bulunmaksızın ok atmak tam olarak gerçekleşmez ve ondan beklenen sonuç meydana gelmez. Hz. Peygamber (s.a.) düşmanlarına yaklaştıkları vakit sahabeye: "Doğrusu düşmanınıza yaklaştınız. Orucu yemek size daha çok güç katar." buyurdu. Bu bir ruhsattı. Sonra bir başka yere konakladılar. "Doğrusu siz düşmanınıza hücum etmek üzeresiniz. Orucu yemek size daha çok güç katar. Orucunuzu yeyin." buyurdu. Bu ise bir azîmettir. Sahabî: "Bu emir üzerine orucu bozduk." diyor.[62] Hz. Peygamber (s.a.) görüldüğü üzere orucu bozmaya sebep olarak düşmanlarına yaklaşmalarını ve düşmanla karşılaşmak için kuvvete muhtaç olmalarını göstermiştir. Bu ise yolculuk dışında bir başka sebeptir. Yolculuk, başlıbaşına müstakil bir sebeptir. Gösterdiği sebepler arasında ondan söz etmemiş ve ona işarette de bulunmamıştır. Özelliği olan bu oruç yeme meselesinde

---

zafer va'detti ve iki iyilikten biriyle ya ganimete, ya ebedî kurtuluşa kavuşmakla müjdeledi. O savaşta bulunan komutanlardan biri anlatıyor: Merhum Üstad, Mercu's-Suffer'de düşmanla kapışma gününde iki ordu birbiriyle karşı karşıya geldiği vakitte bana: "Beni ölüm yerinde durdur." dedi. Ben de onu sel gibi akan düşmanın karşısına gönderdim. "İşte ölüm yeri, işte düşman!" dedim. Gözünü göğe dikti, dudaklarını uzun müddet kıpırdattı. Sonra hızla harekete geçti ve savaşa koyuldu. Sonra savaş kargaşası içinde onu gözden kaybettim. Onu tekrar gördüğümde Allah fethi müyesser kılmış ve İslâm ordusunu muzaffer eylemişti. Geniş bilgi için bk. İbn Abdilhadî, *el-Ukûdu'd-Dürriyye,*

60. Enfâl, 8/60.
61. Müslim, 1917. Ukbe b. Âmir el-Cühenî anlatıyor: Allah Rasûlü'nün (s.a.) minberde "Düşmanlarınıza karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın." âyetini okuduktan sonra şöyle dediğini işittim: "Dikkat edin, kuvvet, atıcılıktır! Dikkat edin, kuvvet, atıcılıktır! Dikkat edin, kuvvet, atıcılıktır!"
62. Müslim, 1120; Ebu Davud, 2306.

şeriat sahibinin hükümsüz saydığını itibara alarak bunu sebep göstermek, düşmana karşı konulacak kuvvet vasfını hükümsüz saymak ve sırf yolculuğu itibara alma şerîat sahibinin itibar ettiği ve sebep gösterdiği şeyi hükümsüz sayma demektir.

Toparlayacak olursak; şerîat sahibinin tenbihi ve hikmeti cihad sebebiyle oruç yemenin sırf yolculuk sebebiyle oruç yemeye nazaran daha yerli yerinde bir hareket olmasını icabettirir. Ya bir de Hz. Peygamber (s.a.) sebebe işaret etmiş, ona tenbihte bulunmuş, hükmünü açıklamış ve bu sebepten ötürü sahabîlere oruçlarını bozmalarını emretmişse ne demeli? Şu hadis de bunu göstermektedir: İsa b. Yunus, Şu'be — Amr b. Dinar — İbn Ömer senediyle rivayet eder ki, Allah Rasûlü (s.a.) Mekke fethi günü ashabına: "Bugün savaş günüdür. Derhal orucunuzu bozun." diye buyurdu.(63) Şu'be'den hadisi, Saîd b. Rebî de rivayet ederek İsa b. Yunus'a mütabaat etti. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.), savaşı sebep gösterdi ve hemen arkasından (sebep bildiren) bir edat —fâ edatı— getirmek suretiyle orucu yeme emrini verdi. Herkes bu sözden orucu bozmanın savaştan ötürü olduğunu anlar. Yolculuk, cihaddan tecrid edildiği zaman ise Allah Rasûlü (s.a.), orucu bozma konusunda; bu Allah'tan bir ruhsattır, bu ruhsata kim uyarsa iyi yapmış olur, kim de oruç tutmak isterse ona bir günah yoktur, derdi.

3— Ramazan'da Çıktığı Gazalar:

Allah Rasûlü (s.a.), en muazzam ve en büyük gazaları olan Bedir ve Mekke fethi gazalarına Ramazan'da çıktı.

Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Ramazan'da iki gaza yaptık: Bedir gazası ve Mekke fethi. Her iki gazada da oruç tutmadık.(64)

Dârakutnî ve başkalarının Hz. Âişe'den rivayet ettiği: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte umre yapmak üzere Ramazan'da yola çıktık. Allah Rasû-

---

63. Râvileri sikadır.
64. Tirmizî, 714; Ahmed, 140. Senedinde zayıf bir râvi olan İbn Lehîa varsa da yukarıda geçen (Dipnot: 62) hadis bu hadise şâhidlik eder. Tirmizî diyor ki: Hz. Ömer'den buna benzer bir rivayet aktarılmıştır; düşmanla karşılaşıldığında orucu bozmaya ruhsat vermiştir. İlim adamlarının bir kısmı da bu görüştedir.

lü oruç tutmadı, ben tuttum. O, namazı kısaltarak kıldı, ben tam kıldım..." hadisi[65] bir yanılgıdır. Ya Hz. Âişe'ye atfedilen bir yanılgıdır —daha açık görünen budur— yahut onun yaptığı bir yanılgı olup şu konuda İbn Ömer'in başına gelen burada onun başına gelmiştir: İbn Ömer: "Allah Rasûlü (s.a.) Recep ayında umre yaptı." dediğinde Hz. Âişe: "Allah, Ebu Abdurrahman'a (İbn Ömer'e) rahmet etsin. Kendisi Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı bütün umrelerinde yanında bulunmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) katiyen Recep ayında umre yapmamıştır." demişti.[66] Aynı şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.) yine bütün umreleri Zilkâde ayında idi; katiyen o, Ramazan'da umre yapmamıştır.

4— Yolculukta Oruç:

Hz. Peygamber (s.a.), oruçlunun orucu bozabileceği mesafe için bir sınır koymamıştır. Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih bir rivayet gelmemiştir. Dihye b. Halife el-Kelbî, üç millik bir yolculukta oruç bozmuş ve oruç tutanlara: "Muhammed'in (a.s.) sünnetini terk ediyorlar." demiştir.[67]

Sahabe-i kiram yolculuğa çıktıklarında evleri geçmeyi (geride bırakmayı) dikkate almaksızın oruçlarını bozuyorlar ve bunun Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ve prensibi olduğunu haber veriyorlardı. Nitekim Ubeyd b. Cebr'in rivayetinde de böyledir: "Rasûlullah'ın (s.a.) ashabından Ebu Basra el-Gıfârî ile Ramazan ayında Fustat'tan bir gemiye bindik. Daha evleri geçmemiştik ki sofranın getirilmesini istedi ve; buyur, dedi. "Evleri görmüyor musun?" diye özür beyan ettim. Bunun üzerine Ebu Basra: "Rasûlullah'ın sünnetini terk mi ediyorsun?" dedi. Hadisi Ebu Davud ve Ahmed b. Hanbel (r.h.) rivayet etmiştir.[68] Ahmed b. Hanbel'in (r.h.) rivayeti şöyledir: "Ebu Basra ile Fustat'tan İskenderiye'ye giden bir gemiye bindik. Geminin demirlediği limana yaklaştığımızda yemeğini getirmelerini

65. Dârakutnî, 2/188. Senedi sahihtir.
66. Müslim, 1255 (220).
67. Ebu Davud, 2413. Senedinde Dıhye'den rivayette bulunan Mansur b. Saîd el-Kelbî adlı meçhul bir râvi vardır.
68. Ebu Davud, 2412; Ahmed 6/398; Beyhakî, 4/246. Hadisin senedinde Küleyb b. Zehl el-Hadramî vardır, Meçhûldür. Geri kalan râvileri sikadır. İleride gelecek Enes hadisinin şahitliği ile bu hadis güçlenmektedir.

emretti. Sofra kuruldu, sonra beni yemeğe çağırdı —ki bu olay, Ramazan ayı içinde idi.— "Ebu Basra! Vallahi, daha evler görünüp duruyor, bu nasıl olacak?" dedim. "Rasûlullah'ın (s.a.) sünnetinden yüz mü çeviriyorsun?" dedi. "Hayır" dedim. "O zaman ye!" dedi. Ebu Basra; "Varıncaya kadar yeyip içtik," diye de ekledi.

Muhammed b. Kâ'b: Ramazan ayında Enes b. Mâlik'in yanına vardım. Yolculuğa çıkmak istiyordu. Devesine eğer vurulmuştu. Yolculuk elbiselerini giyinmişti. Yiyecek bir şeyler istedi ve yedi. "Bu sünnet mi?" dedim. "Evet, sünnet" dedi ve devesine bindi.(69) Tirmizî: Hadis hasendir, dedi. Dârakutnî de rivayetinde: Güneş batmaya yüz tutmuşken yedi, demiştir.

Bu hadisler, Ramazan ayında yolculuğa çıkanın orucunu bozabileceğini açıkça ortaya koymaktadır.(70)

---

69. Tirmizî, 799-800; Dârakutnî, 2/187-188; Beyhakî, 4/246. İsnadı kavîdir. Tirmizî ve birçok muhaddis hadisi hasen görmüştür. Daha önce geçen Ebu Basra hadisi hadisimize şâhiddir. Ebu Davud ve Ahmed'in, Dıhye b. Halife'den rivayet ettiği yine daha önce geçen hadis, şahitleriyle birlikte hasendir.
70. İshak b. Mansûr el-Mervezî'nin *Mesâil*'inde (vr.2/36) şöyle geçer: (İmam Ahmed'e) "Bir kimse yolculuğa çıktığında orucu ne zaman bozar?" diye sordu. "Evlerden tamamen uzaklaştığında" dedi. İshak da (yani Ebu Râhûyeh) dedi ki: Hayır, Enes b. Mâlik'in yaptığı gibi adımını atar atmaz bozar. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti de böyledir. Bağâvî'nin *Şerhu's-Sünne* (6/312)'sinde şöyle geçer: Bir grup âlim, mukîm olan kişi oruca niyetlense sonra da yolculuğa çıksa, oruç bozması caizdir, hükmüne varmışlardır. Bu, Şa'bî'nin görüşü olup İmam Ahmed de katılmaktadır.

F) ORUÇLUNUN BAZI FİİLLERİ

1— Oruçlunun Hanımını Öpmesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.), hanımlarıyla cinsî münasebetten sonra cünüb bir halde fecir vaktine kadar durduğu da olmuştur. Fecirden sonra gusleder ve oruç tutardı.(71) Ramazan ayında oruçlu iken bazı hanımlarını öperdi.(72) Oruçlunun öpücüğünü suyla mazmaza yapmaya benzetmiştir.(73)

---

71. İmam Mâlik, *Muvatta*, 1/291; Buharî, 30/21; Müslim, 1109. Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'den (r.anhüma) rivâyet edilmistir.
72. İmam Malik, *Muvatta*, 1/292; Buharî, 30/24; Müslim, 1106, Kitâbu's-Sıyâm'da, Oruç iken, Öpmenin Şehveti Galeyana Gelmeyen Kişi Üzerine Haram Olmayışını Beyan Bâbı'nda, Hz. Âişe hadisinde şu ifade geçmektedir: "(Peygamber s.a.) Sizin nefsine en hâkim olanınızdı." Hadiste geçen "ereb"; nefsin arzu ve ihtiyacı, anlamına gelmektedir.
   Tirmizî der ki: Bazı âlimler nefsine sahip olabiliyorsa oruçlunun öpebileceği, yoksa orucunun selâmette olması için öpemeyeceği görüşündedirler. Bu Süfyan, Ahmed ve İshak'ın görüşüdür. Hafız İbn Hacer, Fethu'l-Bârî (4/131)'de şöyle der: Menî ya da mezî getiriyorsa, oruçlunun oynaşmasında, öpmesinde ve bakmasında âlimler ihtilâfa düşmüştür.Kufeli fakihler ve İmam Şâfiî: "Bakma durumu dışında, meni gelirse orucunu kaza eder; mezî gelmesi durumunda kaza etmez." Mâlik ve İshak da: "Bütün bunlarda kaza da gerekir, keffâret de; ancak mezîde keffâret gerekmez, sadece kaza eder." demişlerdir. İbn Kudâme diyor ki: Öper de meni gelirse orucu bozulur, bunda ihtilâf yoktur.
73. Ebu Davud'un (2385) rivâyetine göre Hz. Ömer der ki: Coştum ve oruçlu olduğum halde öptüm. Sonra da: "Ey Allah'ın Rasûlü, bugün büyük bir hata yaptım. Oruçlu olduğum halde öptüm." dedim. Rasûlullah: "Su ile mazmaza (gargara) yapmış olsaydın ne olurdu?" diye sordu. "Bunda bir sakınca yoktur." dedim. Rasûlullah (s.a.) da: "Öyleyse onunla uğraşma." buyurdu. İsnâdı sahihtir. İbn Huzeyme, (1999), İbn Hibbân, (905) ve Hâkim (41/431) hadisi sahih görmüşler, Zehebî de ona katılmıştır.

Ebu Davud'un Misda' b. Yahya yoluyla Hz. Âişe'den rivayet ettiği Hz. Peygamber'in (s.a.) oruçlu iken kendisini (Hz. Âişe annemizi) öptüğüne ve dilini emdiğine dair hadise[74] gelince, bu hadis hakkında ihtilâf edilmiştir. Bir grup hadis âlimi, Mısda'ı zayıf bulmuştur. Bu râvi hakkında ihtilâf edilmiş ve onun hakkında es-Sa'dî: "O, yoldan çıkmış ve sapık biridir" demiştir. Bir grup hadis âlimi de hadisi hasen sayıp adı geçen râvi hakkında: "O, güvenilir (sika), doğru sözlü bir insandır" demiştir. Nitekim Müslim, *Sahih*'inde ondan hadis rivayet etmiştir. Misda' hadisinin senedinde yer alan Muhammed b. Dînâr et-Tâhî el-Basrî de tenkid edilmiştir. Yahya: "Zayıftır" demiştir. Ondan gelen bir başka rivayette "Onun rivayetinde bir sakınca yoktur" şeklinde görüş belirtmiştir. Başkaları da: "Doğru sözlüdür" demişlerdir. İbn Adiyy ise: "Dilini emerdi" sözünü Muhammed b. Dînâr'dan başkası söylemez, ifadesini kullanmıştır ki, hadisi bu zât rivayet etmiştir. Yine hadisin senedinde bulunan Sa'd b. Evs hakkında da ihtilâf vardır. Yahya: "O, Basralı, zayıf bir râvidir" derken başkaları, sika olduğunu söylemişlerdir. İbn Hibbân ise Sa'd'ı *es-Sikât* adlı eserinde kaydetmiştir.

Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'nin Hz. Peygamber'in (s.a.) cariyesi Meymûne'den rivayet ettikleri hadise gelelim. Meymûne şöyle rivayet eder: "Hz. Peygamber'e (s.a.), hem hanımı hem kendisi oruçlu iken hanımını öpen kişinin durumu soruldu: Orucunu bozmuştur, buyurdu."[75]

Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle buyurduğu sahih olarak nakledilmemiştir. Senedde, Ebu Yezîd ed-Dınnî vardır ki, bu hadisi Sa'd'ın kızı Meymûne'den rivayet etmiştir. Dârakutnî, Ebu Yezîd için: "O, tanınmamaktadır ve bu hadis de sâbit değildir" demiştir. Buharî ise: "Bu hadisi rivayet etmem, bu hadis münkerdir, Ebu Yezîd de meçhul bir râvidir." diyor.

Hz. Peygamber'in (s.a.) gençle yaşlı arasında ayrım yaptığı konusunda gelen rivayetler sahih değildir. Herhangi bir senedle bunu isbat eden bir şey gelmemiştir. Bunlar arasında en ceyyidi, Ebu Davud'un, Nasr b. Ali — Ebu Ahmed ez-Zübeyrî — İsrail — Ebu'l-Anbes — el-Eğarr — Ebu Hureyre senediyle rivayet ettiği şu hadistir: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.), oruçlunun hanımıyla oynaşmasını sordu; o şahsa izin verdi.

---

74. Ebu Davud, 2386; İbn Huzeyme, 2003. Senedi zayıftır. Senedinde Muhammed b. Dînâr ve Sa'd b. Evs bulunmaktadır. Her ikisi hakkında da çok söz söylenmiştir. Ebu Davud, İbn Hacer ve başkaları hadisi zayıf bulmuşlardır.
75. Ahmed, 6/463; İbn Mâce, 1686. Müellifin de söylediği gibi senedi zayıftır.

Başka birisi geldi ve aynı şeyi sordu; ikinci sorana da yasakladı. İzin verdiği şahıs yaşlı, yasakladığı şahıs ise gençti.[76] İsrail her ne kadar Buharî, Müslim ve diğer Kütüb-i Sitte imamları tarafından delil kabul edilmişse de bu hadisin illeti, İsrail ile el-Eğarr arasında Ebu'l-Anbes el-Adevî el-Kûfî'nin bulunmasıdır. Bu şahsın ismi Hâris b. Ubeyd'dir. O'nun hakkında bir şey söylememişlerdir.[77]

2— Yemek, İçmek ve Kan Aldırmak:

Unutarak bir şey yeyip içen kişinin orucunu kaza ettirmemesi de Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetindendi. Zira bu kimseyi Allah Teâlâ yedirip içirmiştir. Bu yeme ve içme işi, kula nisbet edilmemiştir ki bununla orucunu bozmuş olsun. Ancak bizzat kendi işlediği bir fiil ile orucunu bozmuş olur. Unutarak yeyip içmesi, uykuda yeyip içmesi gibidir. Dolayısıyla uyuyanın fiili için herhangi bir mükellefiyet olmadığı gibi unutanın fiili için de yoktur.

Şu fiillerin orucu bozduğu konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) aktarılan rivayetler sahihtir: Yemek, içmek, kan aldırmak[78] ve kusmak.[79]

---

76. Ebu Davud, 2387. Senedi hasendir. Mâlik, *Muvatta,* (1/293)'ında İbn Abbas'tan şöyle nakleder: Oruçlunun öpmesi soruldu. Bu konuda yaşlıya izin verdi. Gence mekruh olduğunu belirtti. İsnâdı sahihtir. Abdürrezzak (8418) da, Ma'mer-Âsım b. Süleyman- Ebû Miclez yoluyla gelen rivâyette: İbn Abbas'ın yanına, oruçlu iken hanımını öpmeyi soran yaşlı bir adam geldi ona, izin verdi. Sonra genç birisi geldi, Ona da yasakladı," deniyor. Râvileri sikadır. Tahavî (1/346) de Harîs b. Amr eş-Şa'bî -Mesrûk yoluyla Hz. Âişe'nin şöyle söylediğini rivayet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.) oruçlu iken beni öpmüş ve benimle oynaşmış olabilir. Size gelince; (şehveti) zayıf yaşlı ihtiyar kimselerin bunları yapmasında sakınca yoktur."
77. Müellifin sözü laf götürür. Biz cerh ve ta'dil imamlarından hiçbirinin râviyi ta'n ettiğini bulamadık. İbn Hibbân onu sika saymaktadır. Kendisinden Şu'be, Mis'ar, İsrail, Ebu Avâne ve başkaları hadis rivayet etmişlerdir. Şu halde bu râvinin rivayet ettiği hadis hasen demektir.
78. Şâfiî 1/257; Ebu Davud, 2369; Dârimî, 2/14; Abdürrezzâk, 7520; İbn Mâce, 1681; Hâkim, 1/428; Tahâvî, s. 349; Beyhakî, 4/265. Şeddâd b. Evs anlatıyor: Fetih sırasında Peygamber'le (s.a.) birlikteydik. Ramazan ayı gireli 18 gün olmuştu. Kan aldıran bir adam gördü. Elimi tutarak: "Kan alan da aldıran da oruçlarını bozmuşlardır." buyurdu. İsnâdı sahihtir. Birçok hadis imamı, bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bu konuda Râfi' b. Hudeyc'den, Abdürrezzak (7523), Tirmizî (774), Beyhakî (4/665), hadis rivayet etmişler ve Tirmizî bu hadis hakkında: "Hasen-sahihtir" demiştir. İbn Hibbân (902) ve Hâkim (1/428) de hadisi sahih bulmuşlardır. Ebu Davud (2367), İbn Mâce (1680), Dârimî (2/14-15), Tahâvî (1/349), İbn Cârûd (s.198), Beyhakî, (4/265) ve Abdürrezzak (7523),

Kur'an-ı Kerim, yemek ve içmek gibi cinsel ilişkinin de orucu bozduğunu gösterir. Bu konuda ihtilâf yoktur. Göze sürme çekme konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) nakledilen sahih hiçbir hadis yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.)'in oruçlu iken dişlerini misvakladığına dair nakledilen rivayet sahihtir.(80)

İmam Ahmed'in rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), oruçlu iken

---

Sevbân'dan rivayet etmişler; İbn Hibban (899), Hâkım (1/427), Buharî, Ali b. el-Medinî ve Nevevî sahih bulmuşlardır. Fakat Rasûlullah'dan (s.a.) bunun mensuh olduğu rivayeti sahih yolla aktarılmıştır. İbn Hazm, Hafız İbn Hacer'in *Feth'u l-Bârî* adlı eserinde (4/155) aktardığına göre "Kan alan da aldıran da oruç bozmuştur." hadisi hakkında diyor ki: Şüphesiz sahihtir. Ama biz Ebu Saîd el-Hudrî hadisinde Hz. Peygamber'in (s.a.), oruçlunun kan aldırmasına ruhsat verdiğini görüyoruz. Bu hadisin isnadı da sahihtir. Bu hadise göre amel etmek vaciptir. Çünkü ruhsat, azimetten sonra gelir. Hadis, kan alanın da aldıranın da orucunun bozulmayacağına, bunun neshedildiğine delâlet etmektedir... Söz konusu Ebu Saîd hadisini Nesâî, İbn Huzeyme (1967, 1969) ve Dârakutnî (s.239) rivayet etmişlerdir. Râvileri sika olup senedi sahihtir. Dârakutnî'nin (s.239) kaydettiği Enes hadisi de buna şâhiddir. Hadis'in metni şöyledir: Oruçlu iken kan aldırması mekruh görülen ilk kişi Cafer b. Ebu Tâlib'tir. Oruçlu iken kan aldırdı, Hz. Peygamber (s.a.) durumu gördü ve "Bu ikisi (yani kan alan da aldıran da) oruçlarını bozmuşlardır." buyurdu. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.), oruçlunun kan aldırmasına ruhsat verdi. Enes oruçlu iken kan aldırdı. Hadisin râvilerinin hepsi sika olup Buharî râvileridir. Ancak metinde münker görülen bir husus var. Çünkü hadiste, olayın Mekke fethinde vuku bulduğu belirtilmektedir. Cafer ise Fetih'ten önce şehit olmuştur. Bu konudaki rivayetlerin en haseni, Abdürrezzak (7535) ve Ebu Davud'un (2374), Abdurrahman b. Âbis -Abdurrahman b. Ebu Leylâ senediyle rivayet ettiği şu hadistir. Ashabdan birisi anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.), oruçlunun kan aldırmasını ve visâl orucunu sürekli olarak ashabına yasakladı, ama bunları haram kılmadı." İsnâdı sahihtir. Rivayet eden sahabinin bilinmemesi zararsızdır.

79. Bu, kasden kustuğunda böyledir. Ama kusma kendiliğinden olursa orucu bozulmaz. Tirmizî (720), Ebu Davud (2380), İbn Mâce (1676) ve Dârakutnî (s.240)nin, Ebu Hureyre'den (r.a.) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim kendiliğinden (doğal olarak) kusarsa, orucunu kaza etmesi gerekmez. Kim de kasden kusarsa, orucunu kaza etsin" Senedi sahihtir. İbn Huzeyme (1960, 1961), İbn Hibbân (907) ve Hâkim (1/427), sahih bulmuşlardır.

80. Tirmizî, 725; Ahmed, 3/445; Ebu Davud, 2364; İbn Huzeyme, 2007, Âmir b. Rebîa anlatıyor: "Hz. Peygamber'i (s.a.) sayamayacağım kadar çok kere oruçlu olduğu halde dişlerini misvaklarken gördüm." Senedinde Âsım b. Ubeydullah bulunmaktadır ve zayıf bir râvidir. Buharî, İbn Maîn, Zühelî ve daha pek çok muhaddis onu zayıf gördüklerini söylemişlerdir. Lâkin hadise göre amel etmek hususundaki ehl-i ilmin çoğu, oruçlunun günün başında ve sonunda dişlerini misvaklamasını sakıncalı görmemişlerdir. İbn Huzeyme, *Sahih*'inde (3/247) görüşünü şöyle dile getirir: Hz. Peygamber'in (s.a.), "Ümmetimi meşakkate sokmaktan çekinmeseydim, bütün namazlarda dişlerini misvaklamalarını emrederdim." buyurması ve oruç tutmayanı oruç tutandan ayrı tutmaması, oruç tutmayan için olduğu kadar oruçlu için de bütün namazlarda misvaklanmanın fazilet olduğuna delâlet etmektedir.

başına su dökerdi.[81] Yine oruçlu iken mazmaza (su ile gargara) ve istinşak (burna su vermek) yapardı. Ancak oruçluyu buruna su vermekte aşırıya gitmekten alıkoymuştur.[82] İmam Ahmed'e göre, Hz. Peygamber'in oruçlu iken kan aldırdığına (hacamat) dair nakledilen rivayet sahih değildir. Oysa Buharî, hadisi *Sahih*'inde rivayet etmiştir. Ahmed ise şöyle söylemiştir: Yahya b. Saîd bize şöyle dedi: Hakem, oruçlu iken kan aldırma hakkındaki Miksem hadisini yani Saîd — Hakem — Miksem — İbn Abbas senediyle rivayet edilen: "Hz. Peygamber (s.a.), oruçlu ve ihramlı iken kan aldırmıştır" hadisini[83] Miksem'in kendisinden işitmemiştir.

Mühennâ diyor ki: Ahmed b. Hanbel'e, Hubeyb b. Şehid — Meymun b. Mihran — İbn Abbas yoluyla rivayet ettiği: "Hz. Peygamber (s.a) oruçlu ve ihramlı iken kan aldırdı." hadisi hakkındaki görüşünü sordum, şöyle dedi: Sahih değildir. Yahya b. Saîd el-Ensârî, bu hadisi münker buldu. Meymun b. Mihran, İbn Abbas'tan ancak 15 kadar hadis rivayet etmiştir.

Esrem ise: "Ebu Abdullah'ı bu hadisi zikrederken işittim; hadisi zayıf gördüğünü ifade etti." demektedir. Mühennâ şöyle devam etmiştir: Ahmed'e, Kabisa'nın Süfyan — Hammâd — Saîd b. Cübeyr yoluyla İbn Abbas'tan naklettiği "Hz. Peygamber (s.a.) oruçlu ve ihramlı iken kan aldırdı." hadisini sordum, şöyle dedi: Bu, Kabîsa'nın yanılgısıdır. Kabîsa b. Ukbe'yi Yahya'ya sordum. O da: "Doğru sözlüdür, Süfyan yoluyla Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiği hadis, onun yanılgısıdır." cevabını verdi. İmam Ahmed der ki: Eşcaî'nin kitabında, Saîd b. Cübeyr'den mürsel olarak nakledilen "Hz. Peygamber (s.a.), ihramlı iken kan aldırdı." rivayeti geçmekte, fakat 'oruçlu iken' lafzı zikredilmemektedir.

Mühennâ dedi ki: Ahmed'e, İbn Abbas'ın "Hz. Peygamber (s.a.) oruçlu ve ihramlı iken kan aldırdı." hadisi hakkındaki görüşünü sordum, şöyle dedi: Hadiste "oruçlu iken" sözü yoktur, yalnızca "ihramlı iken" sözü

---

81. Ahmed, 5/376, 380, 408, 430; Ebu Davud, 2365. Sahabeden birisi "Peygamber'in (s.a.) oruçlu iken susuzluktan veya sıcaktan dolayı başına su dökerken gördüğünü" rivayet ediyor. İsnâdı sahihtir.
82. Şâfiî, 1/30, 31; Ebu Davud, 142, 143; Ahmed, 4/33; İbn Mâce, 407; Nesâî, 1/66. Lakît b. Sabira'dan: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bana abdestten haber ver, dedim. Abdest uzuvlarını iyice yıka. Parmaklarının arasına suyun geçmesine özen göster. Burnuna su vermekte mübalağa et, ancak oruçlu olursan mübalağa etme, buyurdu." İsnâdı sahihtir. İbn Huzeyme (150), İbn Hibbân (159), Hâkim (1/147-148), Zehebî, İbn Kattân, Nevevî ve İbn Hacer, hadisin sahih olduğunu kaydetmişlerdir.
83. Buharî, 30/32.

vardır. Süfyan — Amr b. Dinâr — Tâvus — İbn Abbas senediyle şöyle rivayet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.) ihramlı iken başından kan aldırdı." Abdürezzak, Ma'mer — İbn Huseym — Saîd b. Cübeyr senediyle İbn Abbas'tan nakleder ki; Hz. Peygamber (s.a.) ihramlı iken kan aldırdı. Ravh — Zekeriyya b. İshak — Amr b. Dînâr — Atâ ve Tâvus senediyle de İbn Abbas'tan rivayet eder ki: "Hz. Peygamber (s.a.) ihramlı iken kan aldırdı." Bu râviler İbn Abbas'ın öğrencileri oldukları halde 'oruçlu iken' sözünü söylememişlerdir.

Hanbel der ki: Ebu Abdullah'ın (Ahmed b. Hanbel), Vekî' — Yasin ez-Zeyyât — bir adam — Enes senediyle rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) "Kan alanın da aldıranın da orucu bozuldu" buyurmasından bir müddet sonra Ramazan ayında kan aldırdı. Ebu Abdullah şunu da eklemiştir: Senedde "bir adam" diye belirtilen râvi, sanırım Ebân b. Ebî Ayyâş'tır, ki bu râvinin rivayeti delil olmaz.[84]

Esrem dedi ki: Ebu Abdullah'a, Muhammed b. Muaviye en-Nisâbûrî'nin, Ebu Avâne — Süddî — Enes senediyle rivayet ettiği "Hz. Peygamber (s.a.) oruçlu iken kan aldırdı" hadisini sordum. Hadisi münker buldu. Sonra da: "Süddî, Enes'ten rivayet etti ha!" dedi. "Evet" dedim. Buna hayret etti. Ahmed: "Kan alan da aldıran da oruçlarını bozmuşlardır" mealindeki hadis, sabit bir hadis değildir, demiştir. İshak da: "Bu hadis, Hz. Peygamber'den (s.a.) beş ayrı senedle sabit olmuştur", demiştir.

Sözün özü: Hz. Peygamber'in (s.a.) oruçlu iken kan aldırdığı sahih değildir. O'nun (s.a.) günün başında ve sonunda oruçluyu dişleri misvaklamaktan alıkoyduğu konusundaki rivayetler de sahih değildir. Hatta O'ndan misvak kullanmayı teşvik eden rivayetler gelmiştir.

Yine O'ndan şöyle rivayet edilmiştir: "Misvak kullanmak, oruçlunun en hayırlı özelliklerindendir." Bunu İbn Mâce, Mücâlid'den aktarmıştır. Hadiste zayıflık mevcuttur.[85]

Hz. Peygamber'in (s.a.), oruçlu iken gözüne sürme çektiği ve Ramazan ayında ashabının karşısına gözleri sürme dolu olarak çıktığı rivayet

---

84. *Takrib*'de deniyor ki: Eban b. Ebû Ayyâş Fîrûz el-Basrî metrûktur. Eban'dan rivâyet eden Yâsin ez-Zeyyât için Buhârî: "Hadisi münkerdir", Nesâî: "Metrûktur" derken, İbn Hibbân: "Uydurma hadisler rivayet eder" demektedir.
85. İbn Mâce, 1677. Hz. Âişe hadisidir.

edilmiştir. Ama bu sahih değildir. Yine sürme hakkında "Oruçlu onunla takvâ sahibi olur (korunur)."[86] buyurduğu da sahih değildir. Ebu Davud der ki: Bana, Yahya b. Maîn: "O, münker bir hadistir" dedi.

86. Ebu Davud, 2377. Senedinde Abdurrahman b. Nu'man b. Ma'bed b. Hevze vardır ve hakkında çok şey söylenmiştir. Babası da meçhuldür. "Rasûlullah (s.a.) oruçlu iken sürme çekti" hadisini İbn Mâce (1678) Âişe'den rivayet etmiştir. Senedi zâyıftır.

G) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) NAFİLE ORUÇLARI

1— Şaban Ayında Oruç Tutması:

Hz. Peygamber'in (s.a.) galiba hiç iftar etmeyecek denilinceye kadar oruç tuttuğu da, galiba hiç oruç tutmayacak denilinceye kadar oruç tutmadığı da olurdu. [Ramazan'dan başka hiçbir ayın tamamını oruçlu geçirmedi. Hiçbir ayda da Şaban ayında tuttuğu kadar çok oruç tutmadı. Hiçbir ayı oruçsuz geçirmedi.[87]]

Üç aylarda da bugün bazı insanların yaptığı gibi devamlı oruç tutmadı. (Üç ayların tamamını oruçlu geçirmedi.) Recep ayını kesinlikle oruçlu geçirmedi, bu ayda oruç tutmayı müstehab da saymadı. Aksine, Receb ayında oruç tutmayı yasakladığı rivayet edilmiştir. Bunu İbn Mâce rivayet etmiştir.[88]

2— Pazartesi-Perşembe ve Eyyâm-ı Bîz Oruçları:

[Hz. Peygamber (s.a.) pazartesi ve perşembe oruçlarına dikkat eder-

---

87. Mâlik, *Muvatta*, 1/309; Buharî, 30/54; Müslim, 1156 (175). Müslim'in 1156 (176) bir rivayetinde deniyor ki: "Hz. Peygamber'in (s.a.) hiçbir ayda Şaban ayında tuttuğundan çok oruç tuttuğunu görmedim. Şaban ayında orucu pek az bırakırdı. Bazan da Şaban ayının tamamını oruçlu geçirirdi."
88. İbn Mâce, 1743. Senedinde yer alan Davud b. Atâ'nın zayıf olduğunda ittifak edilmiştir.

di.[89]

İbn Abbas (r.a.) anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.), ister yolcu ister mukîm olsun, dolunay günleri (eyyâm-ı bîz = ayın 13, 14 ve 15. günleri) oruç tutardı."[90] Hadisi, Nesâî kaydetmiştir. Dolunay günleri oruç tutmayı teşvik ederdi.[91]

İbn Mes'ûd (r.a.) der ki: Rasûlullah (s.a.), her kamerî ayın parlak üç günü oruç tutardı. Hadisi Ebu Davud ve Nesâî rivayet etmişlerdir.[92]

Hz. Âişe (r.anha) der ki: "Rasûlullah (s.a.), orucu ayın hangi günleri tuttuğuna önem vermezdi." Hadisi Müslim zikretmiştir.[93] Bu rivayetler arasında çelişki yoktur.

3— Zilhicce Orucu:

Zilhicce'nin 10. günü orucuna gelince, bu konuda ihtilâf edilmiştir. Hz. Âişe: "Hz. Peygamber'i (s.a.) Zilhicce'nin onuncu günü kesinlikle oruçlu görmedim." demiştir. Hadisi Müslim kaydetmiştir.[94] Hz. Hafsa der ki: Rasûlullah (s.a.), dört şeyi terketmemiştir: Aşûre günü, Zilhicce'nin onuncu günü ve her aydan üç gün oruç tutmak ile sabah namazının iki rekât

---

89. Tirmizî, 745; Nesâî, 4/202; İbn Mâce, 1739. Hz. Âişe hadisidir. Senedi sahihtir. Aynı konuda Tirmizî (747), Ebu Hureyre'den rivayette bulunmuştur. Sahih olduğuna, Nesâî (4/201) ve İbn Huzeyme'nin (2119) Üsâme b. Zeyd'den rivayet ettikleri hadis şahiddir.
90. Nesâî, 4/198. Senedinde Yakub b. Abdullah el-Kımmî vardır, zayıf bir râvidir. Kezâ ondan rivâyet eden Cafer b. Ebu'l-Muğîre el-Kımmî de zayıftır.
91. Ahmed, 5/252; Nesâî, 4/222. Ebu Zerr'den. Hz. Peygamber (s.a.) "Sizden biri ayın üç günü oruç tutacak olursa, üç dolunay günü (arabî ayın 13, 14, 15. günleri) oruç tutsun." buyurdu. Senedi hasendir. İbn Hibbân (943) sahih görmüş, Ahmed (5/150) ve Nesâî (4/223) de Süfyan yoluyla Ebu Zer'den: "Peygamber (s.a.) bir adama 13, 14 ve 15. günler oruç tutmasını emir buyurdu" şeklinde rivayet etmişlerdir. İbn Huzeyme (2128) hadisi bir başka yoldan hasen senedle tahric eder. Tirmizî ise (762) kavî senetle Ebu Zer'den: Rasûlullah: "Kim her aydan üç gün oruç tutarsa, bütün seneyi oruçlu geçirmiş olur" buyurdu, diye rivayet etmiştir ki, Allah Teâlâ kitabında bunu doğrulayarak: "Kim bir iyilik yaparsa, ona on kat sevap vardır." (En'âm,6/160) buyurmuştur. Dolayısıyla bir gün, on gün yerine geçer. Aynı konuda Buharî (29/59) ve Müslim (721), Ebu Hureyre'den şu hadisi rivayet ederler: "Dostum (s.a.) bana üç şeyi tavsiye etti: "Her aydan üç gün oruç tutmayı..." Bu hadis, *Sahih-i Müslim*'de (722) Ebu'd-Derda'dan da nakledilmiştir.
92. Ebu Davud, 2450; Nesâî, 4/204; Tirmizî, 742. Senedi hasendir.
93. Müslim, 1160; İbn Huzeyme, 2130.
94. Müslim, 1176.

sünneti.[95] Hadisi İmam Ahmed (r.h.) rivayet etmiştir.

İmam Ahmed'in, hanımlarından birinden naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Zilhicce'nin dokuzuncu günü, aşûre günü (Muharrem'in 10. günü), her aydan üç gün yahut pazartesi ile perşembe günü oruç tutardı. Başka bir rivayette de: "İki perşembeyi" şeklinde geçmektedir.[96] Şayet hadis sahihse, isbat eden, yasaklayana tercih edilir.

4— Şevval Orucu:

Şevval ayından 6 gün oruç tutmaya gelince, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu sahihtir: "Ramazanla beraber 6 günlük Şevval orucu, bütün bir yılı oruçlu geçirmeye denktir."[97]

5— Aşure Orucu:

Aşure orucuna gelince, Hz. Peygamber (s.a.) bu günün orucunu, diğer günlerin orucuna tercih ediyordu. Medine'ye gelince, yahudilerin aşûre günü oruç tuttuğunu ve bu güne hürmet ettiğini gördü ve: *"Biz Musa'ya (a.s.) daha lâyığız"* buyurarak, aşûre günü oruç tuttu ve bu günde oruç tutulmasını emretti. Bu, Ramazan orucu farz kılınmazdan önce idi. Ramazan orucu farz kılınınca: "Aşure orucunu dileyen tutar, dileyen de terkeder."[98] buyurdu.

---

95. Ahmed, 6/287. Ebu İshak el-Eşcaî el-Kûfî, Amr b. Kays el-Melâî-el-Hurr b. Sayâh-Hüneyde b. Hâlid el-Huzaî-Hafsa senediyle rivayet etmiştir. Ebu İshak meçhûldür. Diğer râvileri sikadır.
96. Ahmed, 6/288; Ebu Davud, 2437; Nesâî, 4/205. Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarından birisinden.
97. Müslim, 1164; Ahmed 5/417, 419; Ebu Davud, 2433; Tirmizî 759; İbn Mâce, 1716. Sa'd b. Saîd hadisidir. Bu zât hafızasının iyi olmayışından ötürü zayıf bulunmuştur. Yahya b. Saîd'in kardeşidir. Fakat Ebu Davud ve Dârimî'nin (2/21) rivayetlerinde, Safvân b. Süleym ona mutabaat etmiştir. İsnâdı kuvvetlidir. Müellifin (r.h.) *Tehzîbu's-Sünen*'inde naklettiğine göre, Nesâî'nin *el-Kübrâ*'sında Yahya b. Said'den gelen hadis de buna mütabaat etmektedir.

    Aynı konuda Dârimî (2/21) ve İbn Mâce, (1715) Sevban'dan, hadis rivayet etmişlerdir. Hadisin İsnâdı sahihtir. İbn Hibbân (928) hadisi sahih saymıştır. Ahmed, Câbir'den (3/308, 324, 344); Bezzâr, (s.103) Ebu Hüreyre'den, *Zevâid*'inde.
98. Buharî, 30/69; Müslim, 1125 (115). Hz. Âişe hadisidir.

a) Bu Konudaki İtirazlar:

1- Bazı âlimler buna karşı çıkarak şöyle demişlerdir: Rasûlullah (s.a.) Medine'ye ancak Rebîlevvel ayında geldi, nasıl İbn Abbas "Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye geldiğinde yahudilerin aşure günü oruç tuttuğunu gördü" diyebilir?

2- Bu konuda başka bir itiraz, *Sahihayn*'da sâbit olan Hz. Âişe hadisidir. Hz. Âişe anlatıyor: Kureyş, cahiliyye döneminde aşure günü oruç tutardı. Hz. Peygamber (s.a.) da tutardı. Medine'ye hicret edince aşure günü oruç tuttu ve bu gün oruç tutmayı emretti. Ramazan orucu farz kılınınca: "(Aşure orucunu) dileyen tutar, dileyen terkeder."[99] buyurdu.

3- Bir başka itiraz da yine *Sahihayn*'da geçen bir hadistir: Abdullah b. Mes'ûd, öğle yemeğindeyken Eş'as b. Kays yanına geldi. İbn Mes'ûd: Ebu Muhammed, yemeğe buyur. Eş'as: Bugün aşure günü değil mi? İbn Mes'ûd: Aşure günü nedir, bilir misin? Eş'as: Nedir? İbn Mes'ûd dedi ki: O, Ramazan orucu farz kılınmazdan önce Rasûlullah'ın (s.a.) oruç tuttuğu bir gündür. Ramazan orucu farz kılınınca, onu terketti.[100]

Müslim, *Sahih*'inde İbn Abbas'tan rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.) aşure günü oruç tutup, başkalarına da oruç tutmayı emredince: Ya Rasûlullah! Bu, yahudilerin ve hıristiyanların hürmet ettiği bir gündür dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "İnşallah önümüzdeki yıl dokuzuncu gün oruç tutarız." buyurdu. Rasûlullah (s.a.) bir sonraki yılın aşuresi gelmeden vefat etti.[101]

Bu da gösteriyor ki Rasûlullah'ın (s.a.) aşure günü oruç tutması ve başkalarına da tutmalarını emretmesi vefatından bir yıl önce idi. Önceki hadiste, bunun Medine'ye gelişinde tutulduğu ifade ediliyor. İbn Mes'ûd, aşure orucunun Ramazan orucunun farz kılınışıyla terkedildiğini haber vermektedir. Yukarıda geçen İbn Abbas hadisi buna muhalefet etmektedir. Farziyeti terk olundu denilemez, çünkü *Sahihayn*'da, Muâviye b. Ebi Süfyan'dan rivayet olunduğuna göre zaten farz kılınmamıştır. Muâviye der

---

99. Kaynağı daha önce gösterildi.
100. Buharî, 65/24; Müslim, 1127.
101. Müslim, 1134.

ki: Rasûlullah'ı (s.a.) şöyle buyururken işittim: "Bu, aşure günüdür. Allah Teâlâ bu günde oruç tutmanızı farz kılmamıştır. Ama ben oruçluyum. Dileyen oruç tutsun, dileyen tutmasın."[102] Muâviye bunu kesinlikle Mekke fethinden sonra işitmiştir.

4- Bir başka itiraz Müslim'in, *Sahih*'inde Abdullah b. Abbas'tan yaptığı şu rivayettir: Rasûlullah'a (s.a.): "Yahudiler ve hıristiyanlar bu güne hürmet ediyorlar" denildiğinde, şöyle buyurdu: "Gelecek yıla çıkarsam, dokuzuncu gün oruç tutacağım." Rasûlullah (s.a.), bir sonraki yılın aşuresini göremeden vefat etti. Sonra yine Müslim, *Sahih*'inde Hakem b. A'rac'dan rivayet etmiştir: Hakem anlatıyor: Abdullah b. Abbas'ın yanına vardım. Zemzem kuyusunun başında ridasını yastık yapmış yatıyordu. Aşure orucu hakkında bana bilgi verir misin? dedim. İbn Abbas: Muharrem hilâlini gördüğünde saymaya başla, dokuzuncu gün gelince oruç tut, dedi. Rasûlullah (s.a.) bu orucu böyle mi tutardı? deyince; Evet, dedi.[103]

5- Bir başka itiraz: Aşure orucu İslâm'ın ilk günlerinde farz idiyse Rasûlullah niçin kaza etmelerini emretmedi, halbuki geceden niyet etmeleri gerekirken edememişlerdi; farz değil idiyse *Müsned*'de ve diğer hadis kitaplarında değişik yönlerden gelmiş rivayetlerde geçtiği gibi Rasûlullah (s.a.) bir şeyler yemiş olanların o andan itibaren oruca başlamalarını nasıl emir buyurmuş olabilir? Gerçekten de Hz. Peygamber (s.a.), o gün bir şeyler yiyen kişilerin, günün geri kalanında oruç tutmasını emir buyurmuştu.[104] Bu durum ancak farz olan oruç için böyle olabilir. Bir de İbn Mes'ûd'un "Ramazan orucu farz kılınınca aşure orucu terkedildi, ama müstehab olarak kaldı" sözü nasıl sahih olur?

6- Bir başka itiraz, İbn Abbas'ın aşure günü olarak Muharrem'in dokuzuncu gününü belirlemesi ve Rasûlullah'ın (s.a.) da böyle oruç tuttuğunu haber vermesi: İbn Abbas, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Aşure günü oruç tutunuz, yahudilere muhalefet etmek için de ya bir gün öncesinde ya da bir gün sonrasında oruç tutunuz."[105] buyurduğunu rivayet etmiştir. Bu-

---

102. Mâlik, *Muvatta,* 1/299; Buharî, 30/69; Müslim, 1129.
103. Müslim, 1133.
104. Ahmed, 4/388; Nesâî, 4/192; İbn Mâce, 1735. Muhammed b. Sayfî hadisidir. Senedi hasendir. Buharî, 30/69; Müslim, 1135. Seleme b. el-Ekvâ' hadisidir.
105. Ahmed, *Müsned,* 1/241; İbn Huzeyme, 2095. Senedinde İbn Ebu Leylâ vardır. Hafızası zayıftır. Abdürrezzak, (7839), aynı yolla Beyhakî (4/287), İbn Abbas'ın sözü olarak "Dokuzuncu ve onuncu gün oruç tutun, yahudilere muhalefet edin." şeklinde rivayet etmektedir. Bu mevkûf rivayetin senedi sahihtir.

nu İmam Ahmed kitabında böyle kaydetmektedir. Oysa yine İbn Abbas (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) Muharrem'in onuncu günü, aşure orucu tutmamızı emretti." demektedir. Hadis Tirmizî'dedir.(106)

b) Bu İtirazlara Cevap:

Allah'ın yardımı, desteği ve muvaffak kılması ile bu itirazların cevabı şöyledir:

1- Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'ye geldiğinde yahudileri aşure günü oruç tutarken gördüğüne dair birinci itiraza gelince, bu rivayette onları oruç tutar halde bulduğu günün, hemen geldiği gün olduğuna dair bir şey yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye Rabîulevvel'in on ikinci pazartesi günü gelmiştir. Fakat bunu ilk öğrenişi, Medine'ye gelişinden sonraki ikinci yılda olmuştur. Eğer ehl-i kitap, oruçlarını kamerî takvime göre hesaplıyorsa, Rasûlullah Mekke'de iken durum böyle değildi. Güneş takvimine göre hesaplıyorsa, zaten itiraz tamamıyla yok olur. Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'yı (a.s.) kurtardığı gün, Muharrem'in onuncu günü olan aşure günüdür. Ehl-i kitap o günü güneş takvimine göre tesbit etmiş olur ki bu ise Hz. Peygamber'in (s.a.) Rabîulevvel ayında Medine'ye gelişine rastlamaktadır. Ehl-i kitabın orucu güneş takvimine göre hesaplanmaktadır. Müslümanların orucu ise kamerî takvime göredir. Hacları ve aylar dikkate alınarak yerine getirilen vacip veya müstehap ibadetlerinin tamamı da böyledir. Artık Hz. Peygamber'in (s.a.): "Biz Musa'ya sizden daha lâyığız" buyurmasıyla, bu güne hürmet gösterilmesi ve bu günün belirlenmesinde öncelik hakkının kime ait olduğuna dair hüküm açıklığa kavuşmuş oldu. Hıristiyanlar, oruçlarını belirleme konusunda onu yılın değişik aylarına tesadüf eden bir mevsimine denk getirmekle hata ettikleri gibi; yahudiler de güneş takvimini kullandıklarından güneş takvimine göre seneyi dolaşan aşure gününün yıldönümünü belirlemede hata ediyorlardı.

2- Kureyş, cahiliye döneminde aşure günü oruç tutardı, Hz. Peygamber (s.a.) de tutardı, şeklindeki ikinci itiraza gelince; Kureyş'in bu güne hürmet ettiğinde hiç şüphe yoktur. O günde Kâbe'ye örtü çekiyorlar ve o günde oruç tutmayı da hürmetin tamamlayıcısı kabul ediyorlardı. Fakat

---

106. Tirmizî, 755. Râvileri sikadır, ancak hadiste Hasan el-Basri'nin muan'an rivayeti vardır ki, bu durumda tedlîs sözkonusudur.

onu hilâllere göre hesap ediyorlardı. Halbuki yahudilere göre Muharrem'in onuncu günü idi. Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye geldiğinde, yahudileri bu onuncu güne hürmet eder ve oruç tutar halde buldu da sebebini sordu. Yahudiler: "Bugün, Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'yı ve kavmini Firavun'dan kurtardığı gündür." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) da: "Biz Musa'ya sizden daha lâyığız, daha yakınız." dedi ve bugünün hürmetini kabul edip destekleyerek hem kendisi oruç tuttu, hem de ashabının oruç tutmasını emir buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.), kendisinin ve ümmetinin Hz. Musa'ya (a.s.) yahudilerden daha lâyık ve yakın olduğunu haber vermiştir. Hz. Musa (a.s.) Allah'a şükretmek için o gün oruç tutmuşsa, biz bu konuda ona uymaya yahudilerden daha yakın ve daha lâyığız. Özellikle şu: "Şeriatımız aksini söylemedikçe; bizden öncekilerin şeriatı bizim de şeriatımızdır." prensibini düşündüğümüzde.

Hz. Musa'nın (a.s.) o gün oruç tuttuğunu nereden biliyorsunuz? denilirse, biz deriz ki: *Sahihayn*'da sâbit olduğuna göre Rasûlulah (s.a.), bunu yahudilere sorduğunda onlar: Bugün, Allah'ın Musa'yı ve kavmini kurtardığı, Firavun'u ve kavmini boğduğu, büyük bir gündür. Musa, Allah'a şükretmek için o gün oruç tuttu, biz de bu günde oruç tutarız, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) "Biz Musa'ya sizden daha yakın ve daha lâyığız." dedi[107] ve hem oruç tuttu hem de oruç tutulmasını emir buyurdu. Onları bu konuda destekleyip yalanlamayınca, Hz. Musa'nın (a.s.) o gün, Allah'a şükretmek için oruç tuttuğu böylece anlaşılmış oldu. Aşure gününe gösterilen bu hürmet, hicretten önce gösterilen hürmete eklendi ve bu günün değeri daha da arttı. Hatta Rasûlullah (s.a.), o gün oruç tutulması için, o ana kadar yemiş olanların da o andan itibaren oruca başlaması için çarşı-pazarda tellâl çağırttı. Görünen o ki, Hz. Peygamber (s.a.) onlara bunu zorunlu kılmış ve ileride geleceği gibi onlara bu aşure orucunu farz kılmıştır.

3- Hz. Peygamber'in (s.a.) Ramazan orucu farz kılınmadan önce aşure günü oruç tuttuğunu ve Ramazan orucu farz kılınınca onu terkettiğini gösteren üçüncü itiraza gelince; bundan kurtuluş yoktur. Çünkü Ramazan orucundan önce aşure günü oruç tutmak farzdı. Bu durumda müstehab oluşu değil, farz oluşu terk edilmiş olur. Böyle olduğu ortaya çıkar ve kesinleşir. Çünkü, vefatından bir yıl önce kendisine yahudilerin oruç tuttuğu söylendiğinde Rasûlullah (s.a.): "Gelecek yıla çıkarsam ,dokuzuncu gün

107. Kaynağı daha önce gösterildi.

oruç tutacağım" demiştir, ki bu "onuncu günle birlikte" anlamına gelir. Yine Hz. Peygamber (s.a.): "Yahudilere muhalefet ediniz. Ya bir gün öncesinde ya da bir gün sonrasında oruç tutunuz."[108] buyurmuştur. Yani aşure günüyle birlikte. Bunun, işin sonunda söylendiğinde şüphe yoktur. Fakat ilk zamanlarda Hz. Peygamber (s.a.), kendisine bir şey emredilmeyen konularda ehl-i kitaba uymaktan hoşlanırdı. Böylece aşure orucunun müstehablığının terkedilmediği anlaşılmaktadır.

Aşure orucu farz kılınmadı diyen kişi iki şeyden birini kabul etmelidir: Ya müstehab oluşu terkedilmiştir demelidir —ki o zaman müstehablık diye bir şey kalmaz — ya da bunu söyleyen Abdullah b. Mes'ûd'un şahsi görüşü budur ve o aşure günü oruç tutmanın müstehap olduğunu bilmiyordu demelidir ki bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ashabını, o gün oruç tutmaya teşvik etmiş ve aşure orucunun geçmiş yılın günahlarına keffaret olacağını haber vermiştir.[109] Sahabe-i kiram da Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatına kadar aşure orucuna devam etmişler ve O'ndan (s.a.) aşure orucunu yasakladığına ve mekruh olduğuna dair bir harf bile rivayet etmemişlerdir. Bundan da müstehap oluşunun değil, farz oluşunun terk edildiği anlaşılmaktadır.

Buharî ve Müslim'in, sıhhatinde ittifak ettikleri Muâviye hadisine göre, aşure orucunun farz olmadığı ve kesinlikle farz kılınmadığı açıktır, denilirse şöyle cevap verilir:

a) Muâviye hadisi, bu orucun farziyetinin sürekli olmadığını ve onun artık şimdi farz olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu hadis, daha önce var olup da sonradan neshedilen bir farziyetin olmadığını ifade etmiyor. Daha önceleri farz olup da sonra farziyeti neshedilmiş bir oruç olması halinde "Allah Teâlâ onu bize farz kılmadı" demek imkânsız değildir.

b) İkinci cevap da şudur: Nihayet olumsuzluk geçmiş zamanı ve bugünü genel olarak kapsamış olabilir. Dolayısıyla geçmişte farz kılınışının delilleri geçmişe tahsis olunur ve farzın devamında olumsuzluktan vazgeçilir.

c) Üçüncü bir cevap: Hz. Peygamber (s.a.) aşure orucunun farziyyeti ve vücubiyeti konusunda Kur'an'dan yararlanarak olumsuz bir ifade kullanmıştır. Buna, Hz. Peygamber'in (s.a.) "Allah Teâlâ onu bize farz

108. Kaynağı daha önce geçti. Bk. Dipnot (149) Merfû hadis olarak zayıftır.
109. Müslim, 1160.

kılmadı" sözü delildir. Bu, âyetten başka bir delille farz kılınmasına engel değildir. Allah Teâlâ'nın kullarına farz kıldığı, Hz. Peygamber'in (s.a.) ashaba farz kılındığını haber verdiğidir. Nitekim Allah Teâlâ "Oruç size farz kılındı." buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) ise, Allah Teâlâ'nın farz kıldığı oruca dahil olduğunu vehmedenlerin kuşkusunu gidermek için aşure orucunun Allah Teâlâ'nın farz kıldığı oruca dahil olmadığını haber vermiştir. Önceden tutulması emredilip de sonra bu farz oruçla neshedilen aşure orucunun emredilmesiyle bunun arasında bir çelişki yoktur. Bunu şu husus da ortaya koyar: Muâviye bu sözü Hz. Peygamber'den (s.a.) Mekke fethinden sonra, Ramazan orucunun farziyetinin kesinleşmesi ve aşure orucunun farziyetinin de neshedilmesinin akabinde işitmiştir. Aşure orucunun emredilişine ve o ana kadar yiyenlerin hemen oruca başlamaları için tellâl çağırtılışına şahit olanlar, Rasûlullah'ın Medine'ye gelişinde Ramazan orucu farz kılınmadan önce buna da şahit oldular. Ramazan orucu, hicretin ikinci yılında farz kılındı ve Rasûlullah (s.a.) dokuz Ramazan oruç tuttuktan sonra vefat etti. Aşure orucunun emredildiğine şahit olanlar, buna, Ramazan orucu farz kılınmadan önce şahit olmuşlardır. Farziyetinin kaldırılışının haber verildiğine şahit olanlar ise, buna Ramazan orucu farz kılındıktan sonra, işin sonunda şahit olmuşlardır. Bu metod izlenmezse bu bölümdeki hadisler çelişir ve çatışır.

Geceden niyet edilmemiştir ki nasıl farz olsun. Zira Hz. Peygamber (s.a.): "Oruca geceden niyet etmeyen oruç tutmamıştır."[110] buyurmuştur, denilirse; ona da şöyle cevap veririz:

Bu hadisin, Hz. Peygamber'in (s.a.) sözü mü yoksa Hz. Hafsa ve Hz. Âişe'nin sözü mü olduğunda ihtilâf vardır. Hz. Hafsa hadisini, Ma'mer, Zührî, Süfyan b. Uyeyne ve Zührî'den rivayette bulunan Yunus b. Yezîd el-Eylî bu hadisi mevkûf olarak rivayet ederken, bazıları da merfû olduğunu söylemişlerdir. Hadisçilerin çoğunluğu; mevkûf olması daha doğrudur, demişlerdir. Tirmizî: "Bunu Nâfi', İbn Ömer'den, onun sözü olarak rivayet etti." demiştir. Hadisçilerden bir kısmı, merfû olarak rivayet eden râvinin güvenilirliği ve adaletli oluşu sebebiyle hadisin merfûluğunu

---

110. Ebu Davud, 2454; Nesâî, 4/196; Tirmizî, 730; İbn Mâce, 1700; Dârimî, 2/6; Ahmed, 6/287, Dârakutnî, s. 234; Tahâvî, s. 325; Beyhakî, 4/202. Hz. Âişe hadisi olup isnâdı sahihtir, ancak hadis imamları merfû ve mevkûf oluşu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Çoğunluğu, mevkûf olduğu görüşündedirler. Dârakutnî (2/172) ve Beyhakî (4/203), Hz. Âişe hadisini, Abdullah b. Abbâd'ın da içinde bulunduğu bir senedle rivayet etmişlerdir ki, bu zât meşhur değildir ve senedde geçen Yahya b. Eyyûb da sağlam bir râvi değildir.

sahih kabul etmişlerdir. Hz. Âişe hadisi de merfû ve mevkûf olarak rivayet edilmiş ve merfû oluşunun sahih olup olmadığında ihtilâf edilmiştir. Merfû oluşu sabit olmazsa zaten konuşmaya gerek yoktur. Merfû olduğu sabit ise, hadisin Ramazan orucunun farz kılınmasından sonra söylendiği anlaşılır. Öyleyse bu, aşure günü orucunun emredilişinden sonradır ve bir vacib hükmünün yenilenmesidir —ki bu da geceden niyet etmektir—, yoksa Allah Teâlâ'nın hitabıyla sabit olan bir hükmü neshetmek değildir. Aşure günü orucunun gündüz yapılan bir niyetle geçerli sayılması, Ramazan orucunun ve geceden niyet etmenin farz kılınmasından öncedir. Sonra Ramazan orucunun farz kılınmasıyla aşure orucunun farziyyeti nesholundu ve geceden niyet etmenin farziyyeti yenilendi. Bu birinci görüştür.

İkincisi ise Hanefîlerin görüşüdür. Aşure günü orucunun farziyyeti iki şeyi kapsamaktadır: Aşure günü orucunun farziyyeti ve bu oruca gündüz niyet etmenin caiz olması. Sonra bir farzın muayyenliği diğer bir farzla nesholundu. Fakat oruca gündüz niyet etmenin yeterli oluşu neshedilmeden kaldı.

Üçüncü görüş, farzın bilgiye bağlı oluşudur. Aşure orucunun farz kılındığı gündüz öğrenilmiştir; bundan ötürü, geceden niyet etme imkânı yoktur. Nitekim niyet, farz yenilendiği ve bu durum öğrenildiği vakit farz kılındı. Eğer böyle olmasaydı güç yetirilemez bir teklif olurdu ki, bu imkânsızdır. Bu yolu tutanlar diyorlar ki: Buna göre Ramazan hilâlinin görüldüğü, gündüz vakti delille sabit olunca farziyeti öğrenmenin hemen peşinden yapılan bir niyetle orucun geçerli sayılması da böyledir. İşte oruca gündüz niyet etmenin aslı, aşure günü orucudur. Bu ise üstadımızın (İbn Teymiyye'nin) görüşüdür. Gördüğünüz gibi bu, en doğru ve şeriatın usul ve kaidelerine en uygun görüş olup, pek çok hadis-i şerif buna delil olmakta, dağıldığı zannedilen parçalarını bir araya toplayıp zaruret olmadığı halde nesih vardır iddiasından kurtarmaktadır. Bunun dışındaki görüşler, şeriatin kaidelerinden bazılarına veya bazı rivayetlere aykırı düşmekten kurtulamaz. Hz. Peygamber (s.a.) farz kılınan kıble değişikliği kendilerine ulaşmadığından, nesholunan kıbleye (Mescid-i Aksâ'ya) yönelerek namaz kılan bazı Kuba ahalisine, bir kısmını bu şekilde kıldıkları namazlarını iade etmelerini nasıl emir buyurmadı ise; yine aşure orucunun farz kılınışı hakkındaki haber kendilerine ulaşmadığından, ya da farz kılınış sebebini öğrenmeye imkân bulamadıklarından ötürü yeyip içen kişilere de öylece aşure orucunu kaza etmelerini emir buyurmadı. Hz. Peygamber (s.a.), farz olan geceden niyet etmeyi terketmiştir, denilemez. Çünkü geceden niyet etmenin farz ol-

ması, geceden niyet edilecek amelin farz kılınışının bilinmesine bağlıdır. Bu ise gayet açıktır.

Bu görüşün, şöyle söyleyenin görüşünden daha sahih olduğunda da şüphe yoktur: Aşure orucu farzdı. Gündüz vakti niyet etmek suretiyle tutulması yeterliydi. Sonra farziyyetine ait hüküm nesholundu, dolayısıyla farziyyetine ilişkin diğer hükümler de neshedilmiş oldu. Onlardan birisi de bu oruca, gündüz niyet etmenin caiz olmasıydı. Çünkü farziyyetine ilişkin hükümler kendisine tâbidir. Tâbi olunan ortadan kalkınca, tâbi olanlar ve kendisiyle ilişkili hükümler de onunla birlikte ortadan kalkar. Gündüzden yapılan bir niyetle farz orucun tutulmasına yeterli sayılması, bugünün özelliklerine ilişkin hükümlerden değildi. Aksine farz kılınan oruca ilişkin hükümlerdendi. Farz oruç, ortadan kalkmamış, ancak tayin olunduğu mekân değişmiştir. Bir yerden bir yere taşınmıştır. Gündüzden niyet etmenin geçerli olup olmaması asıl orucun tayininden değil, tâbilerindendir.

"Aşure orucu hiç farz kılınmadı" diyenin görüşünden de üstadın görüşü daha sahihtir. Çünkü oruç tutma emri sâbittir. Emrin genel bir ilanla kuvvetlendirilmesi, ayrıca yemiş olanların da hemen o andan itibaren oruca başlamalarının emredilmesi oruç tutma emrini iyice pekiştirmiştir. Bütün bunlar açıktır, farziyyetini güçlendirmektedir. İbn Mes'ûd: "Ramazan orucu farz kılınınca aşure orucu terkedildi." diyor. Daha önce yukarıda geçen ve daha başka delillerle müstehap olarak kaldığı malumdur. Böylece terk edilenin aşure orucunun farziyyeti olduğu ortaya çıkmıştır. İşte bu konuda insanlar, anlattığımız bu beş türlü görüştedirler. Allah en iyisini bilendir.

4- Dördüncü itiraza gelince: Hz. Peygamber (s.a.): "Gelecek yıla sağ çıkarsam, dokuzuncu gün oruç tutacağım." buyurmuş ve bir sonraki yıla ömrü vefa etmemişti. İbn Abbas ise: "Rasûlullah (s.a.) dokuzuncu gün oruç tutardı" diye rivayet etmiştir. İbn Abbas hem onu hem bunu rivayet etsin, her ikisi de sahih olsun ve aralarında çelişki bulunmasın, nasıl olur? İbn Abbas'ın, Hz. Peygamber'in (s.a.) dokuzuncu gün oruç tuttuğunu ve gelecek yıla sağ çıkarsa, yine dokuzuncu gün oruç tutacağını haber vermiş olması, ya da Peygamber'in (s.a.) niyetlenmesine ve vâdetmesine dayanarak O'nun böyle yaptığını haber vermiş olması mümkündür. Mukayyed bir ifade ile bundan haber vermesi sahih olur. Yani sağ kalsaydı, böyle yapardı, diye haber verebilir. Tuttuğunu biliyorsa, o zaman da mutlak bir ifade ile haber vermesi sahih olur. Her iki ihtimale göre de bu iki hadis birbirini nakzetmez.

5- Beşinci itirazın cevabı yeterince verildi.

6- Altıncı itiraza gelince, İbn Abbas'ın: "Hazırlan ve dokuzuncu gün olunca oruç tut" sözü idi. İbn Abbas rivayetlerinin tamamı üzerinde düşünen kişinin kafasında bu itiraz yok olur ve onun ne kadar geniş bir ilme sahip olduğunu anlar. Çünkü o, aşure orucunu yalnız dokuzuncu güne tahsis etmemiş, sadece soruyu sorana: "Dokuzuncu gün oruç tut" demiştir. Bütün insanların "aşure günü" kabul ettiği Muharrem'in onuncu gününü, soru soranın da aşure günü olarak bilmesiyle yetinmiş ve soru sorana onuncu günle birlikte dokuzuncu gün de oruç tutması gerektiğini bildirmiş ve Rasûlullah'ın (s.a.) da böyle oruç tuttuğunu haber vermiştir. Ya böyle yapmış olmalıdır —ki evlâ olan budur—, ya da Hz. Peygamber'in (s.a.) fiilini aşure orucunu emretmesine ve gelecekte onu tutmaya niyetlenmesine hamletmiş olmalıdır. İbn Abbas'ın diğer rivayetleri de buna delildir: "Ondan ya bir gün öncesinde ya da bir gün sonrasında oruç tutunuz."[111] hadisini de; "Rasûlullah (s.a.) bize aşure orucunu, Muharrem'in onuncu günü tutmamızı emretti." hadisini de rivayet eden odur. İbn Abbas'tan gelen bütün bu rivayetler hem birbirini doğrulamakta hem de desteklemektedir.

c) Aşure Orucu Üç Türlüdür:

Aşure orucu üç türlüdür. En iyisi, hem bir gün öncesinde hem de bir gün sonrasında oruç tutmaktır.[112] Bunun ardından dokuzuncu veya onuncu gün ile birlikte oruç tutulması gelmektedir ve hadislerin çoğu böyle yapılmasına delâlet etmektedir. Bundan sonra da sadece onuncu gün oruç tutulması gelmektedir.

Sadece dokuzuncu gün oruç tutulmasına gelince, hadisleri tam olarak anlayamayan, metinlerini ve senedlerini incelemeyen, dil bilgisinden ve şeriatdan uzaklaşmıştır. (Yani yanlışlık yapmıştır.) Doğru olana eriştiren Allah Teâlâ'dır.

Bazı âlimler başka bir yol izleyerek şöyle demişlerdir: Bu ibadeti yeri-

---

111. Bu rivayeti "ya bir gün öncesinde ya da bir gün sonrasında" lafzıyla Beyhakî (9/287), rivayet etmiştir. Daha önce de geçtiği gibi senedi zayıftır.
112. Daha önce geçtiği gibi İbn Abbas'tan "dokuzuncu ve onuncu gün oruç tutarız" sözü sabittir.

ne getirmekle beraber bundan maksad, ehl-i kitaba muhalefet etmek olduğu âşikârdır. Bu ise iki şekilde yapılabilir: Ya onuncu günü dokuzuncu güne aktarmakla, ya da her iki gün oruç tutmakla. Hz. Peygamber'in (s.a.): "Gelecek yıla çıkarsak dokuzuncu gün oruç tutarız." hadisi iki ihtimali de taşımaktadır. Maksadı anlaşılmadan Rasûlullah (s.a.) vefat etti. O halde iki gün birden oruç tutmak ihtiyatlı olur. Daha önce açıkladığımız görüş, Allah'ın izni ile en doğru görüştür. İbn Abbas hadislerinin tamamı da buna delâlet etmektedir. Çünkü Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği hadiste Rasûlullah'ın (s.a.): "Yahudilere muhalefet etmek için ya bir gün öncesinde ya da bir gün sonrasında oruç tutunuz."[113] ve Tirmizî'nin rivayet ettiği hadiste de: "Aşure orucunu onuncu gün tutmamız emredildi." buyurması, tutmuş olduğumuz yolun doğruluğunu açıklamaktadır. Allah en iyi bilendir.

6— Arafat'ta Oruç Tutmaması:

Arefe günü Arafat'ta oruç tutmamak da Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetindendi. Bu, *Sahihayn*'da rivayet olunmuştur.[114]

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), "Arafat'ta arefe günü orucu tutulmasını yasaklamıştır." *Sünen* sahipleri böyle rivayet etmişlerdir.[115] Yine arefe orucunun, geçen yılın günahlarına keffaret olduğu konusundaki rivayet de sahihtir. Hadisi Müslim rivayet etmiştir.[116]

Arafat'ta orucunu bozmasına dair pek çok hikmetler sayılmıştır:

1- Oruç tutmayan (oruç tutana göre) güçlü olacağı için daha iyi dua eder.

2- Yolculukta oruç bozmak farz oruçtan bile daha faziletli olduğuna göre, nafile oruçtan nasıl olmaz?

3- Hz. Peygamber'in Veda haccında arefe günü cuma günü idi ve Hz. Peygamber (s.a.); yalnızca cuma günü tek bir gün oruç tutmayı yasaklamıştı. Her ne kadar cuma günü için değil arefe günü için oruç tutuyor

---

113. Daha önce geçtiği gibi zayıftır.
114. Buharî, 30/65; Müslim, 1123.
115. Ahmed, 2/304, 446; Ebu Davud, 2440; İbn Mâce, 1732. Ebu Hureyre'den. Senedindeki Mehdî el-Abedî el-Hecerî bilinen biri değildir.
116. Müslim, 1162. Ebu Katâde hadisidir.

olsa da, bu vesileyle sadece cuma günü oruç tutmayı yasakladığını pekiştirmek amacıyla insanlara kendisinin oruç tutmadığını göstermek istedi.

Üstadımız (İbn Teymiyye) başka bir yol tutmuştur: Ona göre, insanlar, bayram günlerinde toplandıkları gibi toplandıklarından dolayı arefe günü, Arafat'takiler için bayramdı. Ve bu toplantı Arafat'ta olmayanlara değil Arafat'ta olanlara has kılınmıştı. Nitekim Rasûlullah (s.a.) *Sünen* sahiplerinin rivayet ettikleri hadiste buna işaret etmiştir: "Arafat'a çıktığımız gün, kurban kestiğimiz gün ve Mina'da bulunduğumuz gün biz ehl-i İslâm'ın bayramıdır."[117] Bayram oluşu o topluluğa dahil olanların bu günlerde toplanmalarından ötürü olduğu malumdur. Allah en iyisini bilendir.

7— Cumartesi ve Pazar Günleri Orucu:

Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.), cumartesi ve pazar günleri çok oruç tutar ve bununla yahudi ve hıristiyanlara muhalefet etmeyi amaçlardı. Nitekim *Müsned*'de ve Nesâî'nin *Sünen*'inde, İbn Abbas'ın kölesi Küreyb'ten rivayet olunduğuna göre Kûreyb diyor ki: İbn Abbas ve Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından bazıları beni, Ümmü Seleme'ye Hz. Peygamber'in (s.a.) en çok hangi günler oruç tuttuğunu sormam için gönderdiler. Ümmü Seleme: "Cumartesi ve pazar" dedi ve Hz. Peygamber'in (s.a.): "Bu iki gün müşriklerin bayramıdır; ben de onlara muhalefet etmeyi severim."[118] buyurduğunu ilâve etti. Bu hadisin sıhhati şüphelidir. Çünkü hadis, Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebî Tâlib'in rivayeti olup onun bazı hadisleri münker bulunmuştur. Abdülhak, *Ahkâm* adlı eserinde İbn Cüreyc'den, o Abbas b. Abdillah b. Abbas'tan, o da amcası Fazl'dan, Fazl'ın: "Hz. Peygamber (s.a.) bize âit bir vahada (amcası) Abbas'ı ziyaret etti." dediğini rivayet ettikten sonra da "isnadı zayıftır" diyor. İbn Kattan da: "Hadis, söylediği gibi zayıftır. Muhammed b. Ömer'in durumu bilinmiyor." diyerek, cumartesi ve pazar günü orucuna dair Ümmü Seleme'den rivayet ettiği

117. Tirmizî, 773; Ebu Davud, 2419; Nesâî, 5/252. İsnadı sahihtir. Tirmizî, İbn Hibbân (958) ve Hâkim (1/434) sahih bulmuşlar, Zehebî de buna muvafakat etmiştir.
118. Ahmed, 6/323-324; İbn Huzeyme, 2167; İbn Hibbân, 941; Hâkim 1/436; Beyhakî, 4/313. Ümmü Seleme'den. Senedi hasendir. Çünkü İbn Hibbân, Abdullah b. Ömer'i ve babasını sika bulmuş ve her ikisinden de birden çok rivayette bulunmuştur. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de: "İki bayram günüdür" sözüyle cumartesinin yahudilere göre, pazarın hıristiyanlara göre bayram olduğuna ve bayram günleri oruç tutulmadığına işaret etmiştir. Oruç tutarak onlara muhalefet etmiştir... demektedir.

bu hadisi zikretti ve ekledi: Abdülhak onu sahih görerek sükût etmiştir, Muhammed b. Ömer'in durumu bilinmemektedir, ondan rivayette bulunan oğlu Abdullah b. Muhammed b. Ömer'in durumu da bilinmemektedir. Buna göre ben hadisi "hasen" görüyorum. Allah en iyisini bilendir.

İmam Ahmed ve Ebu Davud, Abdullah b. Büsr el-Sülemî'den, o kızkardeşi Sammâ'dan rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.): "Üzerinize farz kılınan oruç (Ramazan ayı içindeki cuma günleri) müstesna cumartesi günü oruç tutmayınız. Sizden biriniz (cumartesi günü) ancak bir üzüm kapcığı veya bir ağaç parçası bile bulsa onu çiğnesin (oruç tutmamış olsun)." [119] buyurmuştur.

Ulemâ bu iki hadis hakkında ihtilâf etti. Allah rahmet etsin İmam Malik, Abdullah b. Büsr hadisini kastederek: "Bu yalandır" dedi. Onun böyle dediğini Ebu Davud kaydetmiştir. Tirmizî: "Bu hadis hasendir", Ebu Davud: "Bu hadis mensuhtur", Nesâî: "Bu muztarib bir hadistir" dedi. Âlimlerden bir cemaat şöyle demiştir: "Bu hadisle Ümmü Seleme hadisi arasında çelişki yoktur. Bu günün orucunun yasaklanması yalnızca cumartesi günü (tek bir gün) oruç tutmak sebebiyledir. Bunun üzerine Ebu Davud, Sadece Cumartesi Günü Oruç Tutmanın Yasaklanması Bâbı diye bir bölüm açmıştır. Cumartesi günü oruç tuttuğu hadisi, pazar günüyle birlikte tuttuğunu ifade eder." Dediler ki: Bunun benzeri bir mesele yalnızca cuma günü oruç tutmanın yasaklanması, ancak bir gün öncesiyle veya bir gün sonrasıyla beraber tutulmasının caiz olması meselesidir. [120] O gün oruç tutmanın sözkonusu güne bir tür saygı olduğunu ve saygı göstermek hususunda ehl-i kitaba muvafakat etmek anlamına geldiğini söyleyenin zannı böylece giderilir. Karşı çıkmaları o günde oruç tutmayı kapsasa bile, hürmet ve saygı göstermek ancak tek başına o günde oruç tutmakla olabilir. Şüphesiz hadis, sadece o gün oruç tutmak hakkında değildir. O gün, bir gün öncesiyle veya sonrasıyle birlikte oruç tutulmasına gelince, bunda herhangi bir saygı gösterme sözkonusu değildir. Allah en iyisini bilir.

8— Bütün Seneyi Oruçlu Geçirmek:

Peşpeşe, devamlı oruç tutmak *(serd-i savm)* ve savm-i dehr (bütün

119. Ahmed, 6/368; Tirmizî, 744; Ebu Davud, 2421; İbn Huzeyme, 2164; Beyhakî, 4/302. Senedi kavîdir. Iztırapla illetlendirilmesi, ondan diğer salim yollardan gelişi sebebiyle baltayı taşa vurmak gibidir.
120. Buharî, 30/63; Müslim, 1144, Ebu Hureyre hadisidir.

bir seneyi oruçlu geçirmek) Rasûlullah'ın (s.a.) sünnetinden değildi. Aksine: "Dehr orucu tutan, ne oruç tutmuştur, ne de tutmamıştır."[121] buyurmuştur. Bu sözüyle oruç tutulması haram kılınan günlerde oruç tutan kimseyi kasdetmiş değildir. O, bunu, "Dehr orucu tutan kişi hakkında görüşünüz nedir?" diye soran kimseye cevap olarak söylemiştir. Halbuki haram kılınmış bir şeyi yapana "Ne tutmuştur, ne de tutmamıştır." denilmez. Çünkü bu cevap, oruç tutup tutmamasının eşit olduğunu, sevap veya ceza gerektirmeyeceğini çağrıştırmaktadır. Allah'ın tutulmasını haram kıldığı orucu tutan böyle değildir (haramı işlediği için cezası vardır). Bu, haram kılınan oruca dair sorulan soruya uygun bir cevap değildir. Aynı zamanda savm-i dehri müstehab görenlere göre de hem müstehabı, hem de haramı işlemiş olur. Çünkü onlara göre hem oruç tutulması müstehab günlerde oruç tutarak müstehab işlemiş, hem de oruç tutulması haram olan günlerde oruç tutarak haram irtikâb etmiştir. Her iki durumda da "Ne oruç tutmuştur, ne de tutmamıştır" denilmez. Rasûlullah'ın (s.a.) sözünü buna yorumlamak açık bir yanlıştır.

Hem oruç tutulması haram olan günler, şeriatte müstesnadır ve o günlerde oruç tutmak şer'an mümkün değildir. Bu günler şeriate göre gece ve hayız günleri gibidir. (Geceleyin ve hayız günlerinde oruç tutulmadığı gibi, bu günlerde de tutulmaz.) Dolayısıyle sahâbe-i kiram o günlerde oruç tutulup tutulmayacağını sormamışlardır. Çünkü oruç tutulması haram olan günlerin oruça elverişli olmadığını biliyorlardı. Hem haram kılındığını bilmeselerdi, Hz. Peygamber (s.a.) sahabeye: "Ne oruç tutmuştur, ne de tutmamıştır." diye cevap vermezdi. Zira hadisde haram kılınışa dair bir açıklama yoktur.

O'nun kuşku götürmez sünneti şudur: Bir gün oruç tutup bir gün yemek savm-i dehrden daha faziletlidir ve Allah'a daha hoş gelir. Peşpeşe bütün seneyi oruçlu geçirmek (savm-i dehr) mekruhtur. Mekruh olmasaydı, şu üç imkânsız şeyden biri gerekirdi:

1) Savm-i dehrin, Allah Teâlâ'ya bir gün oruç tutup, bir gün tutmamaktan, (Hz. Davud orucundan) daha hoş gelmesi ve daha faziletli olması gerekirdi. Çünkü savm-i dehr diğerinden amel olarak daha fazladır. (Savm-i dehr tutan, Hz. Davud orucu tutandan sayı hesabıyla daha çok oruç tut-

---

121. Ahmed, 4/24; Nesâî, 4/207; İbn Mâce, 1705. Senedi sahihtir. İbn Huzeyme (2150) ve Hâkim (1/435) sahih görmüşler, Zehebî de ona katılmıştır.

muştur.) Fakat şu sahih hadisle bu reddedilmiştir: "Allah'a en hoş gelen oruç Davud orucudur."[122] Ve savm-i dehr, Hz. Davud orucundan daha faziletli değildir.

2) Ya da faziletçe eşit olmaları gerekirdi ki bu da mümkün değildir.

3) Veya her iki kutbu birbirine eşit bir mübah olmaları, ne müstehab ne de mekruh olmamaları gerekirdi ki, bu da mümkün değildir. Çünkü ibadetlerde böyle bir özellik bulunmaz. Aksine ya yapılma tarafı ağır basar, ya da yapılmama. En iyi bilen Allah'dır.

Denilirse ki: Hz. Peygamber (s.a.): "Kim, Ramazan orucunu tutar, sonra Şevval ayından da 6 gün oruç tutarak ona eklerse, savm-i dehr tutmuş gibi olur."[123], her aydan üç gün oruç tutan kişi için de: "İşte bu, savm-i dehre denktir." buyurmuştur.[124] Hadis, savm-i dehrin, kendisine denk tutulanlardan daha faziletli ve bunun da istenen bir şey olduğuna delâlet eder. Sevabı diğer oruç tutanların sevabından daha çoktur, öyle ki bu oruçları tutanlar kendisine benzetilmiştir.

Cevap: Ölçüsü belirtilmiş bir konudaki bu teşbihin bizzat kendisi bu orucun müstehab oluşundan öte caiz olmasını bile gerektirmez. Yalnızca, eğer müstehap olsaydı sevapda ona benzerdi anlamını icabettirir. Böyle olduğunun delili hadisin bizzat kendisindedir: Hz. Peygamber (s.a.) her ay üç gün oruç tutmayı savm-i dehr'e denk görmüştür. Zira bir iyiliğin on kat sevabı vardır. Bu ise, her ay üç gün oruç tutanın 360 gün oruç tutan sevabını elde etmesini gerektirir. 360 gün oruç tutmanın ise kesinlikle haram olduğu malumdur. Öyleyse burada kastedilen 360 gün oruç tutmanın meşru olduğunun takdir edilmesi halinde bu sevabın hasıl olduğudur. Şevval ayında 6 gün oruç tutmanın Ramazan orucuyla birlikte bir senelik oruç tutmaya denk olduğunu ifade eden hadis de böyledir. Hz. Peygamber (s.a.) bunu belirttikten sonra: "Kim bir iyilik yaparsa 10 kat sevab kazanır" âyetini[125] okudu. İşte bu 36 günlük oruç, 360 günlük oruca denk gelir. Oysa 360 gün oruç tutmak ise ittifakla caiz değildir. Fakat bunun benzeri âdeten kendisine benzetilenin davranışının mümkün olmadığı hatta muhal olduğu konularda gelebilir. Hz. Peygamber (s.a.) böyle yapan kimseyi bu-

---

122. Buharî, 19/7; Müslim, 1159 (189).
123. Müslim, 1164; Ebu Davud, 2433; Tirmizî, 759; İbn Mâce, 1716.
124. Buharî, 30/56; Müslim, 1159, 1162.
125. En'âm, 6/160.

nu yapmanın mümkün olduğu takdir edilerek ona benzetmiştir. Nitekim cihada denk bir amelin var olup olmadığına dair soru soran sahâbiye: "Mücahid cihada gittiğinde (dönünceye kadar) usanmaksızın namaz kılmayı ve bozmaksızın oruç tutmayı başarabilir misin?" diye karşılık vermiştir.(126) Şer'an 360 gün oruç tutmak nasıl mümkün değilse bunun da âdeten mümkün olmayacağı malumdur. Faziletli ameli ara vermeden namaz kılmaya ve oruç tutmaya benzetmiştir. Bunun açık bir ifadeyle: Allah'ın en çok sevdiği namaz, Hz. Davud'un namazıdır ve bu namaz, sahih sünnetin açık ifadesiyle gecenin tamamını namazla geçirmekten daha faziletlidir. Hz. Peygamber (s.a.) yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılan kişinin bütün bir geceyi namazla geçirmiş gibi olacağını da örnek vermiştir.(127)

Soru: Peki Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen; Hz. Peygamber (s.a.): "Savm-i dehr tutan kişinin üzerine cehennem şöyle oluncaya kadar daraltılıp sıkıştırılır" buyurup avucunu yumdu, şeklindeki Ebu Musa el-Eş'arî hadisi(128) hakkında ne diyeceksiniz?

Cevap: Hadisin anlamı hakkında ihtilâf edilmiştir. Bir görüşe göre, başkası ondan daha faziletlidir diye inandığı, nefsini zahmete soktuğu, ona yük yüklediği ve Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetinden yüz çevirdiği için bu hususta sadece söz konusu orucu tutana has bir daraltmadır. Diğerlerine göre ise, bu şahıs için cehennem öyle daraltıldı ki, ona orada bir yer kalmadı. Bu grup bu te'vili şu sebeple tercih etti: Oruçlu, nefsine şehvet yollarını oruçla daraltınca Allah da ona cehennemi daralttı ve orada onun için bir yer kalmadı. Çünkü Allah cehennemin yollarını o kişi için daralttı. Birinci grup hadisin o şekilde tevilini şu sebeble tercih etti: Hz. Peygamber (s.a.) bu anlamı kasdetseydi "O kişi için daraltıldı" derdi. "Kişinin üzerine daraltma" ifadesi, ancak kişi cehennemde olursa mümkündür. Dediler ki: "Bu te'vil savm-i dehrin mekruh olduğunu ifade eden hadislere uygun-

126. Buharî, 56/1; Nesâî, 6/19. Ebu Hureyre anlatıyor: Bir adam Rasûlullah'a (s.a.) gelerek: "Bana, cihada denk bir amel göster" dedi. Rasûlullah: "Bulamıyorum" buyurdu ve: "Mücahid cihâda çıktığında, mescidine girmeye ve aralıksız namaz kılmaya ve bozmaksızın oruç tutmaya güç yetirebilir misin?" diye sordu. Adam: "Buna kim güç yetirebilir?" diye cevapladı. Müslim (1878) şu metinle rivayet eder: "Allah yolundaki mücahidin benzeri, Allah yolundaki mücahid dönünceye kadar, ara vermeksizin namaz kılıp oruç tutan, Allah'ın âyetlerine samimiyetle inanmış oruçludur."
127. Müslim, 656.
128. Ahmed, *Müsned*, 4/414; Beyhakî, 4/300. Senedi sahihtir. İbn Huzeyme (2154, 2155) de sahih görmüştür.

dur ve adı geçen orucu tutan oruç tutmamış kişi gibidir."[129] Allah en iyisini bilir.

9— Nafile Orucun Kazâsı:

Hz. Peygamber (s.a.) âilesinin yanına girer ve "Yanınızda, yiyecek bir şey var mı?" diye sorardı. "Yok" derlerse, "Öyleyse ben oruçluyum" derdi. Böylece nafile oruca gündüzden niyet ederdi. Zaman zaman nafile oruca niyet eder, sonra da bozardı. Hz. Âişe (r.anha), Hz. Peygamber'in (s.a.) hem öyle hem de böyle yaptığını haber vermiştir. İlki *Sahih-i Müslim*'de, ikincisi de Nesâî'nin Kitab'ındadır.[130] *Sünen*'de Hz. Âişe'nin rivayet ettiği şu hadise gelince: "Ben ve Hafsa oruçlu idik. Bize canımızın çektiği bir yiyecek geldi. Ondan yedik. Sonra Rasûlullah (s.a.) geldi. Hafsa beni atlatarak —ne de olsa babasının kızıydı —,Rasûlullah'a sordu: Ey Allah'ın Rasûlü, oruçluyduk, bize canımızın çektiği bir yiyecek geldi. Biz de ondan yedik. Rasûlullah: Yerine bir gün kaza orucu tutun! buyurdu."[131] Hadis illetlidir.

129. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (4/193) hadisi kaydettikten sonra diyor ki: Hadisin zâhiri, nefsini zahmete soktuğu, ona yüklendiği, Rasûlullah'ın sünnetinden yüz çevirdiği, başka şeylerin O'nun sünnetinden daha faziletli olduğuna inandığı için -ki bu şiddetli tehdidi gerektirir ve haram olur- cehennem onu kuşatarak üzerine daraltılır şeklinde anlam taşımaktadır. Abdürrezzak'ın *Musannef*'te (7871) İbn Uyeyne -Harun b. Sa'd- Ebu Amr es-Seybânî senediyle rivayet ettiğine göre Ebu Amr anlatıyor: Ömer b. Hattâb'ın yanındaydık. Ona bir yemek getirildi. Orada bulunanlardan biri kenara çekildi. Hz. Ömer:
—Buna ne oluyor?
—Oruçludur?
—Ne orucu tutuyor?
—Dehr orucu.
Râvî devamla, Hz. Ömer'in adamın başına bir sopayla vurmaya başladığını ve "Ye, ey dehr, ye ey dehr" dediğini anlatıyor. Hadisi, İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de (4/193) Ebu Amr eş-Şeybânî'den (verilen nisbe yanlış) şu şekilde kaydeder: "Ömer, bir adamın savm-ı dehr tuttuğunu duydu. Yanına gitti ve başına kamçıyla vurarak "Ye ey dehrî (dehr orucu tutan)!" demeye başladı. İbn Hacer hadisi, sahih bir isnadla İbn Ebî Şeybe'ye isnad etti.
130. İlkini Müslim (1451), ikincisini Nesâî (4/194) rivayet etmiştir. Nesâî'nin rivayeti aynı zamanda birincisinin tamamlayıcısı olarak *Sahih-i Müslim*'de de yer almaktadır.
131. Tirmizî, 735; Ahmed 6/263. Hadisi İbn Hazm *el-Muhallâ*'da (6/270) kaydeder. Tahâvî (2/109) ve İbn Hibbân (951) değişik bir senedle rivayet ederler. Senedi sahihtir. Ebu Davud (2457) değişik bir senedle rivayet eder. Mâlik, *Muvatta*'da (1/306) İbn Şihâb ez-Zührî'den mürsel olarak rivayet eder. Geniş bilgi için bk. *Nasbu'r-Râye*, 2/264-267.

Tirmizî şöyle der: Mâlik b. Enes, Ma'mer, Abdullah b. Ömer, Ziyad b. Sa'd ve pekçok hadis hafızı Zührî'den o da Hz. Âişe'den mürsel olarak rivayet etmişler ve senedde "Urve'den" ifadesini kullanmamışlardır. En sahihi budur. Hadisi Ebu Davud ve Nesâî, Hayve b. Şurayh — İbnü'l-Hâd —Urve'nin kölesi Zümeyl —Urve yoluyla Hz. Âişe'den mevsûl olarak rivayet etmişlerdir. Nesâî; "Zümeyl meşhur değildir." diyor. Buharî ise: "Zümeyl'in Urve'den, Yezid b. el-Hâd'ın Zümeyl'den hadis işittiği bilinmiyor, bu hadisle delil getirilmez". demiştir.

Rasûlullah (s.a.) oruçlu olduğu halde bir yere misafir olduğunda orucunu tamamlardı, bozmazdı. Nitekim Ümmü Süleym'in yanına girdiğinde, Ümmü Süleym, Peygamber'e (s.a.) hurma ve yağ getirmişti, "Yağınızı kırbasına ve hurmanızı kabına geri koyun, çünkü ben oruçluyum" buyurmuştu.[132] Fakat Ümmü Süleym Rasûlullah'ın (s.a.) yanında ev halkı (ehl-i beyti) gibiydi. Üstelik *Sahih*'te Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.): "Biriniz oruçlu iken yemeğe davet edildiğinde 'ben oruçluyum' desin." buyurmuştur.[133]

İbn Mâce, Tirmizî ve Beyhakî'nin Hz. Âişe'den merfû olarak rivayet ettikleri; "Bir yere misafir olan, kendisini ağırlayanların izni olmaksızın oruç tutmasın!"[134] hadisi hakkında Tirmizî: "Hadis münkerdir, sikalardan hiç birinin bu hadisi Hişam b. Urve'den rivayet ettiğini bilmiyoruz." demiştir.

10— Sadece Cuma Günü Tutulan Oruç:

Hz. Peygamber (s.a.) gerek fiil, gerek söz ile yalnız cuma günü oruç tutmanın mekruh olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Câbir b. Abdullah, [135] Ebu Hureyre, Cuveyriye bt. el-Hâris, Abdullah b. Amr, Cünâde el-Ezdî ve daha başka sahabîlerden Hz. Peygamber'in (s.a.) sadece cuma günü (bir tek gün) oruç tutmayı yasakladığı sahih olarak rivayet edilmiştir. İmam Ahmed'in rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) ashâba cuma günü oruç

132. Buharî, 30/61; Ahmed, 3/108, 188, 248.
133. Müslim, 1150.
134. Tirmizî, 789, Senedinde Eyyûb b. Vâkıd el-Kûfî vardır, metrûktur. İbn Mâce, 1763. Senedinde Ebu Bekr el-Medenî vardır, o da zayıf bir râvidir.
135. Câbir Hadisi: Buharî, 30/63; Müslim, 1143; Ebu Hureyre Hadisi: Buharî, 30/63; Müslim, 1144; Ebu Davud, 2420; Tirmizî, 743; Cüveyriye Hadisi: İbn Huzeyme, 2164; İbn Hibbân, 957; Cünâde Hadisi: Ahmed ve Nesâî.

tutmadığını göstermek için cuma günü minberde iken su içmiş ve cuma günü oruç tutmanın o günün bayram günü olması sebebiyle yasaklandığını ifade etmiştir. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in Ebu Hureyre'den rivayet ettiği hadiste, Hz. Peygamber (s.a.): "Cuma günü bayram günüdür. Bayram gününüzü oruç günü haline getirmeyiniz. Ancak öncesinde (perşembe) veya sonrasında (cumartesi) oruç tutarsanız, o başka." buyurmaktadır. (136)

"Bir gün önceki ve bir gün sonraki günde oruç tutmakla bayram günü oruç tutulmaz." denilirse, şöyle cevap verilir: Cuma günü bayrama benzetildiğinde, ona benzemesinden ötürü, oruç tutmak için özellikle cumayı seçmenin yasak olduğu sonucu çıkar. Artık bir gün önce veya bir gün sonra oruç tutarsa onu özellikle seçmiş olmaz. Hükmü de ayın tamamı veya on günü ya da bir gün oruç tutup bir gün yemek suretiyle tutulan veya arefe ve aşure günü tutulan oruçların Cuma gününe rastlaması gibidir. Sayılanların hiçbirinde oruç tutmak mekruh değildir.

Soru: Peki, Abdullah b. Mes'ûd hadisini ne yapıyorsunuz? Abdullah b. Mes'ûd diyor ki: "Rasûlullah'ın (s.a.) cuma günü oruç yediğini görmedim." (Yani cuma günleri devamlı oruç tutardı.) Bu hadisi, *Sünen* sahipleri kaydetmiştir.(137)

Cevap: Sahihse kabul ederiz ve bir gün öncesiyle veya bir gün sonrasıyla birlikte oruç tutulacağına hamledilmesi ortaya çıkmış olur. Sahih değilse reddederiz, çünkü garip hadislerdendir. Tirmizî de, hadis hakkında: "Bu hadis, hasendir, garîbtir." demektedir.

---

136. Ahmed, 2/303, 532; İbn Huzeyme, 2161; Hâkim, 1/437. Senedinde Ebu Bişr eş-Şâmî vardır, meçhûldür. Heysemî, (*el-Mecmâ*, 3/199) hadisi kaydedip Bezzâr'ın rivayet ettiğini söylüyor ve "Senedi hasendir" diyor. Hadiste geçen "...bir gün öncesinde veya bir gün sonrasında tutarsa, o başka" ifadesinin anlamı; cuma ile birlikte perşembe veya cumartesi oruç tutsun, demektir.

137. Tirmizî, 742. Senedi hasendir.

H) ÎTİKÂFLARI

1— İtikâfın Hikmeti:

Gönlün salâhı ve Allah Teâlâ'ya gidiş yolunda olması, kendini Allah'a teksif etmesine ve bütünüyle Allah Teâlâ'ya yönelerek kalbinin dağınıklığını toplamasına bağlıdır. Zira kalb dağılırsa, onu Allah Teâlâ'ya yönelmekten başka bir şey toplayamaz. Çok yemek ve içmek, halka çokça karışmak, çok konuşmak, çok uyumak, dağınıklığı arttıran, her bir vadiye dağıtan ve Allah Teâlâ'ya gidişi kesen, zayıflatan, engelleyen veya durduran şeylerdendir. Bu sebeple Azîz ve Rahim olan Allah'ın kullarına merhameti gereği, onlar için çok yeme ve içmeyi önleyen ve gönlü Allah Teâlâ'ya gidişten alıkoyan şehevî kirlerden arındıran orucu koymuştur. Üstelik Allah Teâlâ bunu ihtiyaç miktarınca koymuştur, kul bundan dünya ve âhirette yararlanır, dünyevî ve uhrevî maslahatlarından da ne zarar görür, ne de geri kalır. Allah Teâlâ, amacı ve özü kalbin Allah'a yönelmesi ve teksif olması, O'nunla başbaşa kalması, halkla ilgisinin kesilmesi ve sadece Allah Teâlâ ile ilgilenmesi demek olan îtikâfı vaz' etmiştir. Yine îtikâf sayesinde gönlün endişe ve vesveselerinin yerini Allah'ın zikri, sevgisi ve O'na yöneliş alır, istilâ eder. Bundan sonra endişelerin tümü Allah'tan, hatıraların tümü Allah'ı anmak için, düşünceler Allah'ın rızasını kazanmak ve O'na yaklaştıran şeyleri elde etmek için olur. Halkla kaynaşmasının yerini Allah'ın dostluğu alır. Böylece hiçbir arkadaşın, dostun ve O'ndan başka sevindirenin bulunmadığı zamanda, kabirdeki yalnızlık günlerinde Allah'ın dostluğuna hazırlanmış olur. İşte itikâfın en yüce amacı budur.

Bu amaç ancak oruçla tamamlanabildiğinden Allah itikâfı, oruç tutu-

lan en faziletli günlere koydu. Yani Ramazan'ın son on gününe. Hz. Peygamber'in (s.a.) oruç tutmadan îtikâfa girdiği kesinlikle rivayet edilmemiştir. Aksine Hz. Âişe: "Oruçsuz îtikâf olmaz."[138] demiştir. Allah Teâlâ îtikâfı hep oruçla birlikte zikretmiş, Rasûlullah (s.a.) da oruçsuz îtikâfa girmemiştir.

Selefin çoğunluğunun kabul ettiği, tercih edilen delil; îtikâfta orucun şart olduğudur. Şeyhulislâm Ebu'l Abbas İbn Teymiyye'nin tercih ettiği görüş de budur.

Konuşmaya gelince; ümmet için, âhirette fayda vermeyecek herşeyden dili alıkoymak şeriat olmuştur.

Çok uyumaya gelince: Bu ümmete gece ibadeti olarak en faziletli ve neticesi en iyi olan bir uykusuz kalma (teheccüd namazı) meşrû kılınmıştır. Bu hem kalbe, hem de bedene fayda veren ve kulu işlerini görmekten alıkoymayan uyku arasına giren bir uykusuzluktur. Riyâzat ve sülûk erbabının riyâzeti bu dört temele (az yeyip içme, halk içine fazla karışmama, az konuşma, az uyuma) dayanır. Onların bu konuda en mutluları Allah elçisi Hz. Muhammed'in (s.a.) yoluna giren, azıp sapmışlar gibi yoldan çıkmayan ve aşırıya kaçanlar gibi kusurlu davranmayanlardır.

Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.) oruç, namaz ve konuşma hususundaki tutumlarını anlatmış olduk. Şimdi O'nun îtikâf konusundaki tutumlarını anlatalım.

2— İtikâfa Girişi:

Hz. Peygamber (s.a.), Allah Teâlâ kendisini katına alıncaya kadar Ramazan'ın son on gününde îtikâfa girerdi.[139] İtikâfı bir defa terketti, onu

138. Abdürrezzak, 8037. "İtikâfa girenin oruç tutması vaciptir" metniyle Hz. Âişe'den rivayet etmiştir. Ayrıca Ebu Davud, 2473; Beyhakî, 4/315; Dârakutnî, s. 247. Hz. Âişe diyor ki: "Mu'tekifin hasta ziyaretinde bulunmaması, cenazeye katılmaması, bir kadına dokunmaması ve onunla oynaşmaması, zarurî ihtiyaçları hariç dışarı çıkmaması sünnettir. İtikâfa, ancak oruçlu olarak ve bir câmide girilir." Senedi güçlüdür. İbn Ömer ve İbn Abbâs, îtikâfta orucun şart olduğunu söylemişlerdir. Bunu Abdürrezzak *el-Musannef*'te (8033) kaydetmiştir. Râvileri sikadır. İmam Mâlik, Evzâî ve hanefiler de bu görüştedirler. Ahmed ve İshak'dan farklı rivayetler gelmiştir. Bk.: İbn Kayyim, *Tehzîbü's-Sünen*, 3/344, 349.

139. Buharî, 33/1; Müslim, 1172.

da Şevval'de kazâ etti.[140]

Kadir gecesini araştırdığından, bir defasında Ramazan'ın ilk on günü, sonra ortasındaki on gün, daha sonra da son on günde îtikâfa girdi. Sonra Kadir gecesinin son on gününde olduğunu anladı.[141] Rasûlullah (s.a.) da Rabbine kavuşuncaya kadar Ramazan'ın son on günü îtikâfa girmeye devam etti.

Çadır kurulmasını emreder, mescidde bir çadır kurulur ve orada Rabbi azze ve celle ile başbaşa kalırdı.

Îtikâfa girmek istediğinde, sabah namazını kılar, sonra îtikâfa girerdi. Bir defasında çadır kurmalarını emretti, kuruldu. Hanımlarının da çadırlarında olmalarını emretti, onlarınki de kuruldu. Sabah namazını kıldığında baktı ve o çadırları gördü. Emredip çadırını bozdurdu ve Ramazan ayında îtikâfı terkedip Şevval ayının ilk on gününde îtikâfa girdi.[142]

Her yıl on gün îtikâfa girerdi. Vefat ettiği yıl yirmi gün îtikâf yaptı. Cebrail her yıl Kur'ân'ı Rasûlullah'la bir defa karşılıklı okurdu; o yıl iki defa okudu. Rasûlullah da Cebrail'e Kur'an'ı her yıl bir defa okurdu, o yıl iki defa okudu.[143]

Îtikâfa girdiğinde, çadırına tek başına girer ve îtikâf halinde iken insanî ihtiyaçları dışında evine gitmezdi. Başını mescidden Hz. Âişe'nin odasına doğru çıkarır (uzatır) -kendisi mescidde ve Hz. Âişe de hayızlı olduğu halde- Hz. Âişe Rasûlullah'ın (s.a.) başını tarar ve yıkardı.[144] Rasûlullah (s.a.) îtikâfta iken hanımlarından biri kendisini ziyaret etmiş, gitmek için ayağa kalktığında Rasûlullah da onunla birlikte kalkıp, evine kadar götürmüştür. Bu geceleyin olmuştur.[145] Fakat îtikâfta iken hanımlarından hiç-

140. Buharî, 33/14; Müslim, 1173.
141. Müslim, 1167 (215).
142. Buharî, 33/6, 65/14; Müslim, 1173 (6).
143. Buharî, 66/7; Dârimî, 2/27; Ahmed, 2/336, 355; İbn Mâce 1769.
144. Mâlik, 1/312; Buharî, 6/2, 33/2; Müslim, 297.
145. Buharî, 33/8; Müslim, 2175. Hz. Safiyye anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.) îtikâfa girmişti. Geceleyin ziyaretine gittim, kendisiyle konuştum. Sonra evime dönmek için kalktım. Beni evime kadar götürmek için o da kalktı.
Hz. Safiyye'nin evi Üsâme b. Zeyd'in hânesinde idi. Derken oradan Ensar'dan iki kişi geçti. Hz. Peygamber'i (s.a.) görünce hızlandılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.):
—Ağır olun! Bu hanım Safiyye binti Huyey'dir, dedi. Adamlar:

birisiyle cinsel ilişkiye girmemiş, oynaşmamış, öpüşmemiş ve bu türden davranışlarda bulunmamıştır. İtikâfa girdiğinde yatağı serilir, itikâfa girdiği yere divanı konulurdu. İhtiyaç için itikâftan çıktığında, yolu üzerindeki hastaya uğramış ama ona ne yönelmiş, ne de hal ve hatırını sormuştur.(146) Bir defasında bir Türk çadırında itikâfa girmiş ve tentesi üzerine hasır koymuştur.(147) Bütün bunlar itikâfın gayesini ve özünü elde etmek içindir; cahillerin, itikâf yerini muhabbet ve ziyaretçilerin uğrak yeri haline getirmelerinin, aralarında dolaşan sözlerle sohbet etmelerinin tersinedir. Bu başka şey, Hz. Peygamber'in itikâfı başka şeydir. Tevfik Allah'tandır.

—Sübhanallah, ey Allah'ın Rasûlü! dediler. Rasûlullah da:

—Şüphesiz şeytan kanın dolaştığı gibi insanın damarlarında dolaşır. Ben de sizin kalbinize şer atar diye korktum, buyurdu. Yahut "şer" yerine "bir şey" dedi.

146. Ebu Davud, 2472.

147. Müslim, 1167 (215).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HAC VE UMRE

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HAC VE UMRELERİNDEKİ TATBİKATI

A) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) UMRELERİ

Hz. Peygamber (s.a.) hicretten sonra hepsi de Zilkâde ayında olmak üzere toplam dört umre yaptı:

Birincisi, Hudeybiye umresi: İlk umresi olup hicretin altıncı senesinde yapmıştır. Müşrikler Beytullah'ı ziyaretten onu engelleyince, Hudeybiye'de engellendiği yerde develeri kurban etti. Hem kendisi, hem de ashabı başlarını tıraş ettirdiler. İhramlarını çıkartıp o sene Medine'ye geri döndüler.(1)

İkincisi, ertesi sene yaptığı kazâ umresi *(umretü'l-kadıyye):* Mekke'ye girip orada üç gün kaldı. Sonra umresini tamamlayıp oradan ayrıldı. Bu umrenin, geçen sene alıkonulduğu umrenin kazâsı mı, yoksa yeni baştan bir umre mi olduğu konusunda âlimler iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. İmam Ahmed'den her ikisi de rivayet edilmiştir: 1) Kazâ umresidir. Ebu Hanife'nin (r.h) görüşü budur. 2) Kazâ umresi değildir. Mâlik (r.h.) de bu görüştedir. Kazâ olduğunu söyleyenler delîl olarak "Bu umre, kazâ umresi diye isimlendirilmiştir. Bu isim hükme bağlı olarak verilmiştir." diyorlar. Diğerleri ise derler ki: Buradaki *"kazâ"* kelimesi borcunu ödemek, kazâ etmek anlamındaki *"kadâ"* fiilinden değil, *"mukâzât* = antlaşma" kelimesinden gelmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bu umre için Mekkelilerle antlaşma yapmıştır. Bu yüzden *"umretü'l-kadıyye* = hüküm umresi" diye adlandırılmıştır. Beytullah'ı ziyaretten alıkonanların sayısı 1400 idi. Bunların hepsi umretü'l-kadıyyede Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte değildi. Şayet bu umre, kazâ umresi olsaydı bunlardan hiçbiri geri kalmazdı.

---

1. Buharî, 64/35.

Bu görüş daha doğrudur. Zira Allah Rasûlü (s.a.) beraberinde bulunan kimselere umreyi kazâ etmelerini emretmemiştir.[2]

Üçüncüsü, haccıyla birlikte yaptığı umre: İnşallah, yakında vereceğimiz on[3] küsür delilden anlaşılacaktır ki, Hz. Peygamber (s.a.) "kırân haccı"[4] yapmıştır.

Dördüncüsü, Cirâne'den yaptığı umre: Huneyn'e çıkıp Mekke'ye geri döndüğünde Cirâne'den (ihrama girerek) Mekke'ye geldi, umresini yaptı.[5]

Sahihayn'da, Enes b. Mâlik'in şöyle dediği rivayet edilir: "Allah Rasûlü (s.a.) dört umre yapmıştır. Hac ile birlikte yaptığı umre dışında umrelerinin hepsini Zilkâde ayında yapmıştır. 1) Hudeybiye'den yahut Hudeybiye zamanı (hicretin altıncı yılında) Zilkâde ayında yaptığı umre, 2) Ertesi sene Zilkâde ayında yaptığı umre, 3) Huneyn ganimetlerini taksim ettiği yer olan Cirâne'den (ihrama girip) Zilkâde ayında yaptığı umre, 4) Haccı ile beraber yaptığı umre,"[6] Bu hadis *Sahihayn*'da Berâ b. Âzib'den riva-

---

2. Süheylî diyor ki: Kazâ umresi denmesinin sebebi, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu umre için Kureyşle anlaşma yapmış olmasıdır, yoksa O'nun engellendiği umrenin kazâsı olduğundan bu ismi almış değildir. Çünkü bozulmuş değildi ki, kazâsı vacip olsun. Aksine o da umre idi. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı umreleri dört saymışlardır. Bu umrenin *"kısas"* diye adlandırılması da bu görüşün tercih sebeblerindendir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Haram ay, haram aya mukabildir. Haramlar kısas (karşılıklı)dır."* (Bakara, 2/194). İbn Cerîr ve Abd b. Humeyd'in Mücâhid'den sahih senedle rivayetleri üzere bu âyet, bu umre hakkında inmiştir. *Meğâzî* adlı eserinde Süleyman et-Teymî, bunun kesin olduğunu söylemiştir.
3. Yazar burada "on" diyor; ama ileride yirmiyi aşkın delil zikrediyor.
4. Üç türlü hac ibadeti vardır: 1) *İfrâd:* Kelime olarak tek yapma, birleme ve ayırmak anlamlarına gelir. Dinî terim olarak ifrâd, yanlız hacca niyetlenip ihrama girmek ve dileyen için hac vazifelerini tamamladıktan sonra umre yapmak anlamına gelir; bunun caiz olduğunda ihtilâf yoktur. 2) *Kırân:* Kelime anlamı yaklaştırmak, birleştirmek, bağlamak olan kırân, hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama girmek —bunun da caiz olduğunda ittifak vardır— yahut önce umreye niyetlenip ihrama girmek, sonra bu umreye haccı da ilâve etmek veya bunun aksini yapmak demektir ki bu ihtilâflıdır. 3) *Temettu':* Faydalanmak anlamına gelen bu kelime, dinî terim olarak hac aylarında umre yapıp sonra bu umre ihramından çıkmak ve o sene hacca niyetlenip ihrama girmek demektir. Selefin örfünde temettu' kelimesi kırân için de kullanılmaktaydı. Nevevî, her üç türün caiz olduğunda icmâ bulunduğunu hikâye etmiş ve bazı sahabeler tarafından temettu' haccının yasaklandığı yolundaki haberleri te'vil etmiştir. Bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 4/346.
5. Tirmizî, 935; Ebu Davud, 1996; Nesâî, 5/199-200. Senedinde Saîd b. Müzâhim adında tartışmalı bir râvi vardır. İbn Hibbân onun sika olduğunu söylemiş ve Tirmizî bu hadisi hasen saymıştır. Diğer râvileri sikadır.
6. Buharî, 26/3, 56/186, 64/35; Müslim, 1253; Tirmizî, 815; Ebu Davud, 1994.

yet edilen: "Allah Rasûlü (s.a.) haccetmeden evvel Zilkâde ayında iki kere umre yaptı." hadisi[7] ile çelişmez. Çünkü Berâ bu sözüyle tamamlanan ve hacdan ayrı yapılmış olan müstakil umreyi kasdetmektedir. Kuşku yok ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu şekilde yaptığı umre ikidir. Zira kırân haccında yapılan umre müstakil değildir. Hudeybiye umresini yapmaktan da Hz. Peygamber (s.a.) engellendi ve bu umreyi tamamlamasına (Mekke müşrikleri tarafından) mani olundu. Bundan dolayı İbn Abbâs: "Allah Rasûlü (s.a.) dört umre yaptı: 1- Hudeybiye umresi, 2- Ertesi seneki kazâ umresi, 3- Üçüncüsü Ci'râne'den (ihrama girip) yaptığı umre, 4- Dördüncüsü haccıyla birlikte yaptığı umre" demiştir.[8] Bu hadisi İmam Ahmed kaydetmiştir.

Haccıyla birlikte yaptığı dışındaki umrelerini Zilkâde ayında yaptığını ifade eden Enes hadisi ile, "Allah Rasûlü (s.a.) Zilkâde ayı dışında umre yapmamıştır." şeklinde Âişe ve İbn Abbas'tan rivayet edilen hadis arasında bir çelişki yoktur. Çünkü kırân haccı ile birlikte yapılan umrenin başlangıcı Zilkâde ayına, sonu ise haccın bitimiyle beraber Zilhicce ayına rastlamaktadır. Âişe ile İbn Abbas başlangıcını, Enes ise bitimini haber vermektedir.

Abdullah b. Ömer'in (r.a.) "Hz. Peygamber (s.a.) birisi Recep ayında olmak üzere dört umre yaptı." sözü ise bir yanılgıdır. Onun bu sözü Hz. Âişe'nin kulağına gidince dedi ki: "Allah, Ebu Abdurrahman (İbn Ömer)'a rahmet etsin! Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı her umrede muhakkak kendisi hazır bulunmuştur. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) Recep ayında katiyen umre yapmamıştır."[9]

Dârakutnî, Hz. Âişe'nin şöyle dediğini aktarır: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber umre yapmak için Ramazan'da yola çıktım. O, orucunu yedi, ben tuttum; o, namazını kısaltarak kıldı, ben tam kıldım. Dedim ki: "Anam-

---

7. Buharî, 26/3, 28/17, 53/6, 64/43. Tahkikçiler hadisi Müslim'de bulamadıklarını kaydetmektedirler.
8. Ahmed, *Müsned*, 2211; Tirmizî, 816; İbn Mâce, 3003; Ebu Davud, 1993. Senedi sahihtir.
9. Buharî, 26/3; Müslim, 1255; Tirmizî, 936. Müslim, şu ilâveyi kaydediyor: "İbn Ömer, (Hz. Âişe'nin bu sözlerini) işitiyordu. Ne hayır dedi, ne de evet." Hz. Âişe, onun ne kadar unutkan olduğunu göstermek için bu şekilde mübalağalı bir ifade kullanmıştır. Nevevî (r.h.) diyor ki: İbn Ömer'in, Hz. Âişe'nin bu sözlerine sükût etmesi, kendisinin karıştırdığına yahut unuttuğuna yahut da şüphe ettiğine delildir. Kurtubî diyor ki: Hz. Âişe'ye karşı gelmemesi kendisinin yanılgı içinde bulunduğuna ve kendi görüşünden Hz. Âişe'nin görüşüne döndüğüne delildir.

babam yoluna feda! Sen orucunu yedin, ben tuttum. Sen namazını kısaltarak kıldın, ben ise tam kıldım." Bu sözlerim üzerine bana: "İyi etmişsin, ya Âişe!" buyurdu.[10] Bu hadis, yanlıştır. Zira Allah Rasûlü (s.a.) kesinlikle Ramazan'da umre yapmamıştır. O'nun umrelerinin sayıları ve zamanı bellidir. Biz diyoruz ki: Allah, mü'minlerin annesi Hz. Âişe'ye rahmet etsin! Allah Rasûlü (s.a.) katiyen Ramazan'da umre yapmamıştır. Oysa Hz. Âişe'nin (r.a.) kendisi: "Allah Rasûlü (s.a.) Zilkâde ayı dışında umre yapmadı." demiştir.[11] Bu hadisi İbn Mâce vs. muhaddisler rivayet etmişlerdir.

İhtilâf yoktur ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) umreleri dördü geçmemektedir. Şayet Recep ayında umre yapmış olsaydı umrelerinin sayısı beş; Ramazan'da da yapmış olsaydı, sayıları altı olurdu. Ancak yaptığı umrelerin birini Recep, birini Ramazan ve birini de Zilkâde ayında yapmıştır demek mümkünse de böyle bir şey olmamıştır. Enes (r.a.), İbn Abbas (r.a.) ve Hz. Âişe'nin (r.a.) söyledikleri gibi, Hz. Peygamber'in (s.a.) ancak Zilkâde ayında umre yaptığı bir gerçektir. Ebu Davud, *Sünen*'inde Hz. Âişe'den "Hz. Peygamber (s.a.) Şevvâl ayında umre yaptı" hadisini rivayet eder.[12] Şayet bu rivayet sağlamsa, herhalde bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) Şevval ayında yola çıkmış olup da Cirâne'den yaptığı umre olacaktır. Ancak Hz. Peygamber (s.a.) orada Zilkâde ayında ihrama girmiştir.

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Umrelerindeki Tatbikatı:

Hz. Peygamber'in (s.a.) umreleri arasında bugünkü insanların pek çoğunun yaptığı gibi Mekke'den çıkarak yaptığı bir umre yoktur. Bütün umrelerini Mekke'ye girince yapmıştır. Kendisine vahiy gelmeye başladıktan sonra, 13 yıl Mekke'de kaldığı halde O'nun bu süre içinde Mekke'den dışarı çıkarak umre yaptığı asla naklolunmamıştır.

---

10. Dârakutnî (2/188), el-Alâ b. Züheyr — Abdurrahman b. Esved — babası — Hz. Âişe senediyle rivayet etmiştir. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (3/480) müellifi tenkit ederek Hz. Âişe'nin "Ramazan'da" sözünün "çıktım" sözüyle bağlantılı olduğunu söylemiştir ki, o zaman Mekke fethi yolculuğu kastedilmiş olur. Çünkü bu yolculuk Ramazan'da idi. Hz. Peygamber (s.a.) o sene Cirâne'den ama Zilkâde ayında umre yaptı. Dârakutnî, el-Alâ b. Züheyr'e kadar bir başka isnâdla hadisi rivayet etmiş, ama senedde ne "babasından" demiş, ne de hadisin metninde "Ramazan'da" demiştir.
11. İbn Mâce, 2997. Râvileri sikadır.
12. Ebu Davud, 1991. Senedi sahihtir.

Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı ve meşrû kıldığı umre, Mekke'ye girip de yaptığı umredir; Mekke'de bulunan kimsenin umre yapmak için Mekke sınırları dışına çıkarak yaptığı umre değildir. O'nun devrinde beraberinde olan insanlar arasında Hz. Âişe'den başka hiçbir kimse bunu yapmamıştır. Hz. Âişe ise umre niyetiyle ihrama girmiş; ama ardından hayız olmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.) emriyle haccı, umreye kattı ve böylece kırân haccı yapmış oldu. Hz. Peygamber (s.a.), onun Beytullah'ı tavafının ve Safa-Merve tepeleri arasında yaptığı sa'yının haccı ve umresi için geçerli olduğunu haber verince Hz. Âişe (kıskançlık duyup) kederlendi. Kumaları ayrı ayrı hac ve umre yaparak döneceklerdi. —Çünkü onlar temettu' haccı yapmışlar, hayız olmamışlar ve kırân haccı yapmamışlardı.— Kendisi ise hac arasında yaptığı umre ile dönecekti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) onun gönlünü hoş etmek için kardeşine (Abdurrahman b. Ebu Bekir) Ten'îm'den ona umre yaptırmasını emretti. Bu hac esnasında ne kendisi ne de beraberinde bulunan sahabîlerden herhangi birisi Ten'îm'den umre yapmamıştır. İnşallah, bu konunun daha fazla ve genişçe bir açıklaması yakında gelecektir.

2— Hac Aylarında ve Ramazan'da Umre:

Allah Rasûlü (s.a.) hicretten sonra Mekke'ye, birinci kere dışında beş defa girmiştir. Birinci keresinde ise Hudeybiye'ye vardığında Mekke'ye girmesine engel olunmuştu. Bu girişlerinden dördünde ihrama mîkatta girmiş, mîkata gelmeden ihram giymemiştir. Hudeybiye (anlaşmasının yapıldığı hicrî altı) senesinde Zülhuleyfe denilen yerde ihrama girmişti. Sonra ertesi yıl ikinci keresinde Mekke'ye girip umresini kazâ etti ve orada üç gün kalıp çıktı. Fetih senesi (hicretin sekizinci senesi) Ramazan ayında ihramsız olarak üçüncü defa girdi. Sonra oradan Huneyn'e gitti. Dönüşünde Cirâne denilen yerde umre niyetiyle ihram giyip Mekke'ye girdi. Bu umre sırasında Mekke'ye gece girip gece çıktı. Bugünkü Mekke halkının yaptığı gibi Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'den Cirâne'ye umre yapmak için çıkmamıştır. Yalnız Mekke'ye girerken orada ihram giymiştir. Umresini geceleyin kazâ edince derhal Cirâne'ye döndü. Geceyi orada geçirdi. Sabah olup da güneş tepe noktadan batıya yönelince Batn-ı Serif denilen yerden çıkıp yol kavşağına (Batn-ı Serif'ten giden yolun Medine yoluyla buluştuğu bir kavşak) kadar vardı. Bundan dolayı bu umre pek çok insana kapalı kaldı.[13]

13. Tirmizî, 935. Bk. Dipnot: 5.

Sözün özü, Hz. Peygamber (s.a.) bütün umrelerini müşriklerin tutumlarına aykırı olarak hac ayları içinde yapmıştır. Müşrikler ise hac aylarında umre yapmayı hoş görmezler, böyle bir umre için "en büyük günahlardandır" derlerdi. Bu da gösterir ki, hac aylarında yapılan umre, kuşkusuz Recep ayında yapılan umreden daha faziletlidir.

Hac aylarında yapılan umre ile Ramazan'da yapılan umrenin hangisinin daha faziletli olduğu konusu ise tartışmalıdır. Sahih bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) kendisiyle birlikte haccetmeyi kaçıran Ümmü Ma'kıl'a Ramazan'da umre yapmasını buyurmuş ve Ramazan'da yapılan bir umrenin, bir hacca bedel olduğunu haber vermiştir.[14]

Hem Ramazan umresinde, en faziletli zaman ve en faziletli mekân bir araya gelmektedir. Ancak Allah, Peygamberi (s.a.) için umreleri konusunda yalnız en uygun ve en lâyık vakitleri seçmiştir. Hac aylarında yapılan umre, haccın kendi ayları içinde yapılması gibidir. Bu ayları, Allah Teâlâ, bu ibadete has kılmış ve bu ibadet için vakit tayin etmiştir. Umre küçük hactır. Öyleyse onun için de en uygun zaman hac aylarıdır. Zilkâde ise bu ayların ortasında yer alır. Bu, hakkında Allah'a istiharede bulunduğumuz şeylerdendir. Kimde daha çok bir bilgi varsa o yolu tutsun.

---

14. Ebu Davud, 1988 ve 1989; Tirmizî, 939; İbn Mâce, 2993; Dârimî, 2/51. Senedi hasendir. Bu hadisi Buharî, (26/4) ve Müslim (1256), Atâ yoluyla İbn Abbas'tan şu şekilde rivayet etmişlerdir: Allah Rasûlü (s.a.) Ensâr'dan bir kadına —İbn Abbas kadının adını söyledi, ama ben unuttum— (Müslim'in bir rivayetinde kadının adı Ümmü Sinan olarak kaydedilmektedir) buyurdu ki: "Bizimle birlikte haccetmekten seni alıkoyan nedir?" Kadın: "Bizim bir su çeken devemiz vardı. Ebu Fülan —kocasını kastediyor— ve oğlu ona bindi. Bize su çekmemiz için bir deve bıraktı." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Ramazan ayı geldiğinde o ay içinde umre yap. Zira Ramazan'da yapılan bir umre bir hacca bedeldir." yahut buna benzer sözler söyledi. Müslim'in bir rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Ramazan'da yapılan bir umre, bir hac yahut benimle birlikte yapılan bir hac yerine geçer." buyurmuştur. Bu konuda Buharî, Câbir'den muallak yolla bir hadis rivayet etmiş, Ahmed (3/353, 361, 397) ve İbn Mâce (2995), bu hadisi mevsûl olarak rivayet etmişlerdir. Hadisin râvileri sikadır. Hadisi Ahmed (4/177) ve İbn Mâce (2991). Vehb b. Hanbeş'ten; Taberânî, *Kebîr*'de Zübeyr'den —râvileri sikadır—; Bezzâr, Hz. Ali'den —senedinde meçhul bir râvi vardır— Taberânî, *Kebîr*'de Enes'ten —senedinde Enes'in azatlısı zayıf râvi Hilâl vardır— rivayet etmiştir.

Hadisin anlamı: Ramazan'da yapılan umre, sevap bakımından hacca denktir. Yoksa farzı düşürme konusunda hac yerine geçmez. Zira umre yapmanın, farz hacca kâfi gelmeyeceği konusunda icmâ vardır. Hadiste, bir amelin sevabı nasıl kalp huzuru ve samimi niyetle artarsa, tıpkı bunun gibi vaktin şerefinin artmasıyla da artar olduğu ifade edilmektedir.

Şöyle de denilebilir: Allah Rasûlü (s.a.) Ramazan'da umreden daha önemli ibadetlerle meşgul olurdu. Bu ibadetlerle umreyi bir vakitte yapması mümkün değildir. Bu sebeple umreyi hac aylarına tehir eder, Ramazan'da ise tamamen kendini bu ibadetlere verirdi. Maamafih böyle bir şeyi yapmamış olmasında ümmetine şefkat ve merhameti sözkonusudur. Şayet Ramazan'da umre yapsaydı, ümmet kuşkusuz aynı şeyi yapmaya kalkışırdı. Hem umre yapıp hem oruç tutmaları onlara meşakkat verirdi. Belki çoğunlukla nefisler hem umre, hem de Ramazan orucu sevabı elde etme hırsıyla bu ibadet sırasında orucu yemeye müsamaha göstermez, böylece meşakkat doğardı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) umreyi hac aylarına tehir etmiştir. Malumdur ki, ümmetine meşakkat verir korkusuyla yapmayı arzu ettiği halde pek çok ameli terkederdi.

Beytullah'a girdiğinde hüzünlü bir şekilde çıkmış ve Hz. Âişe bunun sebebini sorunca da: "Doğrusu ben, ümmetime meşakkat vermiş olmamdan korkuyorum." buyurmuştu.[15] Zemzem kuyusuna inip, hacılara zemzem çeken (Abdülmuttaliboğulları) ile beraber zemzem çekmeyi tasarladı. Ancak kendisinden sonra gelenlerin, sikâye hizmetini yürüten bu kabileye galebe çalmalarından endişe ederek bu düşüncesinden vazgeçti.[16] En doğrusunu Allah bilir.

3— Hz. Peygamber (s.a.) Senede Bir Kere Umre Yapmıştır:

Hz. Peygamber'in (s.a.) bir sene içinde yalnız bir kere umre yaptığı bilinmektedir. Bir sene içinde iki defa umre yapmamıştır. Bazıları ise onun bir sene içinde iki defa umre yapmış olduğunu sanmışlar; delil olarak da Ebu Davud'un *Sünen*'inde Hz. Âişe'den "Allah Rasûlü (s.a.) iki umre yaptı:

---

15. Ebu Davud, 2029; Tirmizî, 873; İbn Mâce, 3064. Hz. Âişe anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) sevinçli bir şekilde yanımdan çıktı. Sonra kederli bir halde yanıma döndü, buyurdu ki: "Ben, Kâbe'ye girdim. Keşke şimdi yapmamış olsaydım, oraya girmezdim. Ben, ümmetime meşakkat vermiş olmaktan korkuyorum." Hadisin senedinde İsmail b. Abdülmelik b. Ebu's-Safîr adlı zayıf bir râvi vardır; diğer râvileri sikadır. Maamafih Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.
16. Müslim, 1218. Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını anlattığı uzunca bir hadiste Câbir b. Abdullah diyor ki: ...Hz. Peygamber (s.a.) Abdülmuttaliboğullarının yanına geldi. Onlar, hacılara zemzem dağıtıyorlardı. "Çekin, ey Abdülmuttaliboğulları! Halk, sikâye göreviniz konusunda size galebe çalmayacak olsa ben de sizinle birlikte (kuyudan zemzem) çekerdim." buyurdu. Bunun üzerine O'na bir kova uzattılar, O da o kovadan içti.

Zilkâde ayında bir umre, Şevval ayında bir umre." şeklinde rivayet ettiği hadisi[17] göstermişler ve demişler ki: "Bu hadiste anlatılmak istenen Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı umrelerin toplamını ifade etmek değildir. Zira Enes, Âişe ve İbn Abbas gibi sahabîler Hz. Peygamber'in (s.a.) dört umre yaptığını söylemişlerdir. Böylece anlaşılmıştır ki, Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir sene içinde biri Zilkâde, diğeri Şevval ayında olmak üzere iki umre yaptığını ifade etmek istemiştir." Şayet Hz. Âişe'den rivayeti sağlamsa bu hadis bir yanılgıdır. Zira böyle bir şey katiyyen olmamıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) dört umre yaptığında şüphe yoktur: Birinci umre, Zilkâde ayındaki Hudeybiye umresidir. Ertesi seneye kadar bir daha umre yapmamıştır. Kazâ umresini *(umretü'l-kadıyye)* yine Zilkâde ayında yapmış, sonra Medine'ye dönmüş ve sekizinci senenin Ramazan ayında Mekke'yi fethedinceye kadar bir daha oraya gitmemiştir. Bu Fetih senesinde de umre yapmamıştır. Sonra Şevval ayının altısında Huneyn'e sefer düzenlemiş ve Allah, düşmanlarını bozguna uğratmış, ardından Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye dönüp umre yapmak üzere ihrama girmiştir. Bu da Enes ve İbn Abbas'ın dediği gibi Zilkâde ayında olmuştur. O halde Hz. Peygamber (sa..) Şevval'de düşmanla karşılaşmış, bu ayda Mekke'den dışarı çıkmış ve umresini düşmanın işini bitirdikten sonra Zilkâde ayında geceleyin kazâ etmiştir. Ne o sene ve ne ondan önceki ne de sonraki senelerde bir sene içinde iki umre yapmamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.) günlerine, sîretine ve hallerine özel ilgisi bulunan kimse bunda şüphe etmez, kuşku duymaz.

Soru: Şayet bunun Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayetini sabit görmüyorlarsa bir sene içinde defalarca umre yapılmasını neye dayanarak müstehap sayıyorlar?

Cevap: Bu meselede ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik: "bir sene içinde birden fazla umre yapılmasını mekruh görürüm." demiş, talebelerinden Mutarrif ile İbnü'l-Mevvâz (v.269/882) ona muhalefet etmişler, Mutarrif: "Bir sene içinde defalarca umre yapmakta bir sakınca yoktur." derken, İbnü'l-Mevvâz: "Bunda bir sakınca olmamasını umarım. Hz. Âişe, bir ay içinde iki defa umre yapmıştır. Herhangi bir ibadetle Allah'a yakınlaşmaktan ve bir konuda fazlaca hayır işlemekten hiç kimsenin menedilmesini uygun görmem. Bu konuda engelleyici bir nas da yoktur." demiştir. Bu, cumhûrun görüşüdür. Ancak Ebu Hanife (r.h.), arefe günü, kurban günü

---

17. Ebu Davud, 1991. Yukarıda geçti.

ve teşrîk günleri olmak üzere beş günü istisna etmiş ve o günlerde umre yapılamayacağını söylemiştir. Ebu Yusuf (r.h.) ise hassaten kurban gününü ve teşrik günlerini istisna etmiştir. Şâfiîler de teşrîk günlerinde şeytan taşlamak üzere geceyi Mina'da geçiren kimseyi istisna etmişlerdir. Hz. Âişe, bir sene içinde iki defa umre yapmıştı. (Hz. Âişe'nin yeğeni) Kâsım'a: "Hiç kimse ona karşı gelmedi mi?" diye sordular. O da: "Müminlerin annesine mi?!" cevabını verdi. Enes, (hacda tıraş ettiği) başındaki saçlar kabarınca çıkar, umre yapardı.[18]

Hz. Ali'nin (r.a.) bir sene içinde defalarca umre yaptığı rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) ise: *"Yapılan bir umre, yapılacak diğer umreye kadar arada işlenen günahlara keffârettir."* buyurmuştur.[19] Bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.) Hz. Âişe'ye, niyetlenip ihrama girerek telbiyeye başladığı umresi dışında ayrıca Ten'îm'den umre yaptırması ve bunun bir sene içinde olması yeterli bir delildir. "Hz. Âişe umreyi bozmuştu. İşte Ten'îm'de, niyetlenip ihrama girdiği umre bunun kazâsıdır." denemez. Zira umrenin bozulması sahih olmaz. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Yaptığın tavaf hem haccın ve hem de umren için geçerli olur."[20]; rivayetin bir başka metnine göre ise: "Her ikisinin de ihramından çıkmış oldun."[21] buyurmuştu.

Soru: *Sahih-i Buharî*'de Hz. Peygamber'in (s.a.) Hz. Âişe'ye: "Umreni boz, başını çöz ve saçlarını tara.", bir diğer metinde ise "Başını çöz ve saçlarını tara." ve bir başka metinde de "Hacca niyetlenip telbiye et, umreyi bırak." buyurduğu rivayet edilmektedir.[22] İşte bu iki yönden Hz. Âişe'nin umreyi bozduğunu açıkça ifade etmektedir: 1- Hz. Peygamber'in (s.a.) "Umreyi boz" ve "umreyi bırak" buyurması, 2- Hz. Âişe'ye saçlarını taramasını emretmesi.

Cevap: "Umreyi boz" sözü, umre fiillerini ve yalnız onu yapmayı bırak, onun yanında bir de hac yap anlamındadır. Hac amellerini bitirdiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.) ona: "Her ikisinin de ihramından çıkmış oldun." buyurması, ayrıca "Yaptığın tavaf hem haccın ve hem de umren

---

18. Yani tıraştan sonra saçının bitimiyle başının kabarması. İbnü'l-Esîr diyor ki: Anlamı şudur: Umreyi, Muharrem, ayına kadar tehir etmezdi. Mîkata çıkar, Zilhicce'de umre yapardı. Bu eseri Şâfiî (*Müsned*'de, 1/292, 293) ve Beyhakî (4/344) rivayet etmiştir.
19. Buharî, 26/1; Müslim, 1349; Tirmizî, 933; Mâlik, *Muvatta*, 1/346.
20. Müslim, 1211 (132), Ahmed, 6/124.
21. Müslim, 1213.
22. Mâlik, *Muvatta*, 1/410, 411; Buharî, 6/15, 25/31, 26/5; Müslim, 1211.

için geçerli olur." buyurması da burada ifade edilmek istenenin bu olduğunu ortaya koyar. İşte bu umre ihramının bozulmadığı, sadece umre amellerinin ve yalnız umre yapmanın bozulduğu, Hz. Âişe'nin haccının bitimiyle hem haccının hem de umresinin bittiği konusunda açık bir ifadedir. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) onun gönlünü hoş etmek için ona Ten'îm'den umre yaptırdı. Böylece o da kumaları gibi müstakil bir umre yapmış oldu. Bunu Müslim'in, *Sahih*'inde Zührî yoluyla Urve'den rivayet ettiği şu hadis açık bir şekilde ortaya koyar. Hz. Âişe anlatıyor: "Veda haccı için Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte çıktık. Ben hayız oldum. Arefe gününe değin aybaşı halim devam etti. Yalnızca umreye niyetlenip ihram giymiştim. Allah Rasûlü (s.a.) bana başımı çözmemi, saçlarımı taramamı, hacca niyet edip ihram giymemi ve umreyi bırakmamı emretti. Ben de denileni yaptım. Haccımı bitirince Allah Rasûlü (s.a.) beraberimde (kardeşim) Abdurrahman b. Ebu Bekr'i gönderdi ve bana, haccı yapmaya başlayınca ihramından çıkmadığım halde tamamlamadan bıraktığım umrem yerine Ten'îm'den (ihrama girip) bir umre yapmamı emretti."[23] Bu hadis son derece sahih ve açık bir hadis olup Hz. Âişe'nin umresinin ihramından çıkmadığını ve ihramlı iken umreye haccı da kattığını ifade etmektedir. İşte Hz. Âişe'nin bizzat kendi başından geçenleri anlatımı, işte Allah Rasûlü'nün (s.a.) ona söylediği söz! Her ikisi de birbirine uygun düşmektedir. Başarı Allah'tandır.

Hz. Peygamber'in (s.a.): *"Yapılan bir umre, yapılacak diğer umreye kadar arada işlenen günahlara keffârettir. Kabul edilen haccın karşılığı ise ancak cennettir."* hadisi, hac ile umrenin tekrar bakımından ayırt edildiğinin bir delili olup aynı zamanda bu konuda bir uyarı niteliği taşımaktadır. Zira umre, hac gibi senede bir kere yapılan bir ibadet olsaydı, ikisi arasında eşitlik yapar bir ayrımda bulunmazdı.

Şâfiî (r.h.), Hz. Ali'nin (r.a.): "Her ay bir umre yap." dediğini rivayet etmiştir.[24] Vekî ise İsrail — Süveyd b. Ebu Nâciye — Ebu Ca'fer yoluyla Hz. Ali'nin (r.a.): "Gücün yeterse bir ay içinde defalarca umre yap." dediğini nakleder. Saîd b. Mansûr da Süfyân b. Ebu Hüseyn yoluyla

---

23. Müslim, 1211. "...ihramdan çıkmadığım halde..." diye tercüme ettiğimiz kısım kitabın Arapçasında "...niyetlenip ihrama girmediğim, telbiye getirmediğim halde..." şeklinde ise de Müslim'in orijanal metnini esas aldık.
24. Şâfiî, 1/292; Beyhakî, 4/344. Râvileri sikadır.

Enes'in çocuklarından birinin şöyle dediğini kaydeder: Enes, Mekke'de bulunduğunda başındaki saçlar kabarınca Ten'îm'e çıkar (orada ihrama girerek) umre yapardı.[25]

25. Şâfiî, 1/292; Beyhakî, 4/344. Senedinde meçhul bir râvi vardır.

B) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HACCI

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Haccı:

Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'ye hicretten sonra bir tek Veda haccı dışında hac yapmadığı konusu tartışmasızdır. Yine bu haccını hicretin onuncu senesinde yaptığı da tartışmasızdır.

Hicretten önce hac yapıp yapmadığı konusu ise tartışmalıdır. Tirmizî, Câbir b. Abdullah'ın (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) üç kere hac yaptı: İkisi hicretten önce, biri de hicretten sonra umre ile birlikte yapmış olduğu hacdır" dediğini rivayet eder[26] ve ekler: "Bu hadisin, Süfyân'dan rivayeti garîbtir. Muhammed'e yani Buharî'ye bu hadisi sordum, (Süfyân) es-Sevrî'nin hadisi olarak tanımadı." Bir rivayette de: "Bu hadis, sağlam sayılmaz" demiştir.

Haccın farz kılındığını belirten âyet inince Allah Rasûlü (s.a.) geciktirmeden derhal hacca koştu. Haccın farz kılınışı hicretin dokuzuncu veya onuncu senesine kadar gecikmişti. Her ne kadar *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın"* âyeti[27] hicretin altıncı yılında Hudeybiye senesi inmişse de bu âyette haccın farz kılındığı belirtilmemektedir. Bu âyette yalnızca başlanılan hac ve umrenin tamamlanılması emredilmektedir. Yoksa bu âyet hac ve umreye başlamanın farz olmasını icab ettirmez.

Soru: Haccın, hicretin dokuzuncu veya onuncu senesine kadar farz

---

26. Tirmizî, 815; İbn Mâce, 3076; Dârakutnî, 2/278. Râvileri sikadır.
27. Bakara, 2/196.

kılınmayıp farziyetin geciktirildiğini neye dayanarak söylüyorsunuz?

Cevap: Çünkü Âl-i İmrân sûresinin baş tarafındaki âyetler (civar ülkelerden ve kabilelerden Medine'ye temsilcilerin geldiği) *"âmü'l-vüfûd*= elçiler senesi"nde inmiştir. O sene, Necran heyeti Allah Rasûlü'ne (s.a.) geldi. Hz. Peygamber (s.a.) onlarla cizye ödemeleri şartıyla anlaşma yaptı. Cizye (âyeti) ise Tebük seferinin yapıldığı hicretin dokuzuncu senesi inmiştir. Bu sene içinde Âl-i İmrân sûresinin ilk kısım âyetleri inmiş ve Allah Rasûlü (s.a.) ehl-i kitapla münazara yapmış, onları tevhide ve karşılıklı lânetleşmeye (yani yalancı ve haksız olanın lânete uğraması için Allah'a dua etmeye) çağırmıştır. Şu olay buna delildir. *"Ey iman edenler! Puta tapanlar pistirler. Bundan dolayı bu yıldan sonra onlar Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar."* âyeti[28] inince Mekkeliler, putperestlerle olan ticaretlerini kaçırmış olmalarından dolayı içlerinde bir üzüntü duydular. Allah buna bedel onlara cizye verdi. Bu âyetlerin inişi ve ilân edilişi hicretin dokuzuncu senesine rastlamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk'ı bunları ilân etmesi için hac mevsiminde Mekke'ye yolladı.[29] Arkasından da Hz. Ali'yi (r.a.) gönderdi. Bizim söylediğimiz bu şeyi seleften pek çok kimse de söylemiştir. En doğrusunu Allah bilir.

2— Hz. Peygamber'in (s.a.) Hac Yolculuğu:

Allah Rasûlü (s.a.) hac yapmaya karar verince, insanlara hac yapacağını ilân etti. Halk da O'nunla birlikte yola çıkmak üzere techizatlarını hazırladı. Bu durumu haber alan Medine civarında yaşayanlar da Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber hac yapmak üzere geldiler. Yolda sayısız insan çıkagelip O'nun kervanına katıldı. Önünde, arkasında, sağında ve solunda göz alabildiğince insan kaynıyordu. Medine'den Zilkâde ayının bitimine altı gün kala öğleden sonra gündüzün yola çıkmıştı. Yola çıkmadan önce öğle namazını dört rekât kıldırmıştı. Daha önce de ihram hakkında, ihramın farzları ve sünnetleri hakkında insanlara bilgi vermek üzere bir konuşma yapmıştı.

28. Tevbe, 9/28.
29. Allah Rasûlü'nün (s.a.), hicretin dokuzuncu senesi hacca kalkışmamasının sebebi, hacda müşriklerle karışmak istememesindendir. Çünkü müşrikler hac yaptıklarında, Kâbe'yi çıplak tavaf ediyorlardı. Allah, Beyt-i Haram'ı onlardan temizleyince Hz. Peygamber (s.a.) hac yaptı.

3— Yola Çıkış Tarihi Hakkında Bir Tartışma:

İbn Hazm: "Hz. Peygamber (s.a.) perşembe günü yola çıktı." demiştir. Ben derim ki: Açık olan, Hz. Peygamber'in (s.a.) cumartesi günü yola çıkmasıdır. İbn Hazm görüşünü üç öncül ile destekledi. 1) Hz. Peygamber'in (s.a.) yola çıkışı Zilkâde'nin bitimine altı gün kalaya rastlar. 2) Zilhicce ayının hilâli perşembe günü görülmüştür. 3) Arefe günü, cuma gününe rastlamıştır. İbn Hazm, Hz. Peygamber'in (s.a.) yola çıkışının Zilkâde'nin bitimine altı gün kalaya rastladığına delil olarak Buharî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiği: "Hz. Peygamber (s.a.) saçlarını tarayıp güzel kokular süründükten sonra Medine'den ayrıldı..." şeklinde başlayan hadisi[30] göstermiştir ki bu hadisin içinde İbn Abbas "Bu iş Zilkâde'nin bitimine altı gün kalaya rastlamaktadır." demiştir.

İbn Hazm der ki: İbn Ömer, arefe gününün cumaya rastladığını açıkça ifade etmiştir ki bugün (Zilhicce'nin) dokuzuncu günüdür. Zilhicce ayının hilâli ise kuşkusuz perşembe gecesi görülmüştü. O halde Zilkâde ayının son günü çarşambaya rastlamaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.) yola çıkışı Zilkâde ayının bitimine altı gün kala olduğuna göre o gün perşembe demektir. Zira ondan sonra onun dışında altı gece kalmaktadır.

Görüşümüzü tercih sebebimiz şudur: Hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.) beş gün kala yola çıktığı konusunu açık bir şekilde ifade etmektedir ki, o günler de şunlardır: Cumartesi, pazar, pazartesi, salı ve çarşamba. İşte toplam beştir. Onun görüşüne göre yedi gün kala çıkmış olması gerekir. Çıkma günü sayılmazsa, altı gün kala çıkmış olması gerekir. Hangisi olursa olsun hadise aykırıdır. Şayet geceler gözönüne alınırsa yola çıkışı beş değil, altı gece kalaya rastlar. Şu halde perşembe günü çıktığı düşüncesiyle aydan beş gün kalması meselesinin arasını herhangi bir şekilde uzlaştırmak asla mümkün değildir. Ama yola çıkış cumartesi günü olarak ele alındığında çıkış günüyle birlikte kalan gün sayısı şüphesiz beştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) minber üzerinde yaptığı konuşmada halka ihramın durumu ve ihramlı kimsenin giyebileceği şeyler hakkında Medine'de bilgi vermiş olması da buna delildir. Görünen o ki, bu konuşma cuma günüydü. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) konuşmada hazır bulunmaları için halkı topladığı ve sokaklarda ilân ettirdiği naklolunmamıştır. Oysa İbn Ömer (r.a.) Hz. Pey-

30. Buharî, 25/23.

gamber'in (s.a.) minberi üzerinde Medine'de yaptığı bu konuşmada hazır bulunmuştu. Her vakit, insanlara ihtiyaç duydukları bilgileri iş ortaya geldiğinde vermek Hz.Peygamber'in (s.a.) âdetiydi. Hac hakkında verilecek bilgiler için en uygun zaman ise hemen ardından yola çıkılacak olan cumadır. Açıkçası halk başına toplanmış ve kendisi de halka dini öğretme arzusunu içinde en çok duyan insan iken, bu muazzam kalabalık tam toplanmış ve halka hem dini hem de haccı bir arada —herhangi birini bırakmadan— anlatması mümkün iken zaruret olmadığı halde Hz. Peygamber'in (s.a.), bir günden daha az bir zaman kalmışken, konuşmasını cumadan başka bir vakte ertelemesi düşünülemez. En doğrusunu Allah bilir.

Ebu Muhammed İbn Hazm, İbn Abbas (r.a.) ile Hz. Âişe'nin (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) Zilkâde'nin bitimine beş gün kala yola çıktı." sözleriyle kendi görüşünün uyuşmayacağını anlayınca şöyle bir yoruma baş vurdu: Yani Hz. Peygamber (s.a.) Zülhuleyfe'den ayın bitimine beş gün kala ayrılmıştır... Zülhuleyfe ile Medine arasında sadece dört millik bir mesafe vardır. Az bir mesafe olduğu için bu yakın konak hesaba katılmamıştır. Böylece bütün hadisler uzlaşmış olur... Şayet Medine'den Zilkâde ayının bitimine beş gün kala yola çıkmış olsaydı o vakit şüphe yok ki yola çıkışı cuma gününe rastlamış olurdu. Bu ise hatadır. Çünkü cuma namazı dört rekat kılınmaz. Oysa Enes, Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte Medine'de dört rekât öğle kıldıklarını söylemiştir...[31]

İbn Hazm "Bunu daha çok açığa kavuşturur" deyip Buharî yoluyla Kâ'b b. Mâlik'den şu hadisi rivayet eder: "Allah Rasûlü (s.a.) yolculuğa çıkacağı zaman nadir haller dışında hep perşembe günü yola çıkardı." Hadisin bir diğer metninde ise "Allah Rasûlü (s.a.) perşembe günü yola çıkmayı severdi." denilmektedir.[32] İbn Hazm devamla der ki: Şu halde zikrettiğimiz Enes hadisinden dolayı cuma günü yola çıkmış olması düşünülemez. Aynı zamanda cumartesi günü yola çıkmış olması da hükümsüz olur. Çünkü bu takdirde Medine'den Zilkâde'nin bitimine dört gün kala ayrılmış olur. Bunu da hiç kimse dememiştir.

İbn Hazm sözlerini şöyle sürdürür: Hem Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'den çıktığı günün gecesini Zülhuleyfe'de geçirdiği sahihtir. Öyle olsaydı —yani cumartesi günü yola çıkmış olsaydı— Zülhuleyfe'den ayrılışı pazar gününe rastlamış olurdu. Mekke'ye girmeden önceki geceyi Zîtuvâ'da

---

31. Buharî, 25/24.
32. Buharî, 56/103; Ebu Davud, 2605.

geçirdiği sahihtir. Aynı zamanda Mekke'ye Zilhicce'nin dördüncü günü sabah vakti girdiği de sahihtir. Buna göre Medine-Mekke arasında geçirdiği yolculuğun süresi yedi gün olur. Çünkü böyle olmuş olsaydı Medine'den Zilkâde'nin bitimine dört gün kala çıkmış olur, Mekke'ye ise Zilhicce'nin üçünde, bu ayın dördüncü gecesini karşılarken girmiş olur. Bu da toplam yedi gece eder, daha fazla değil. Bu ise icmâ ile yanlıştır, hiç kimse böyle bir şey dememiştir. Öyleyse Hz. Peygamber'in (s.a.) Zilkâde ayının bitimine altı gün kala yola çıktığı doğrudur. Böylece bütün rivayetler uzlaşmış ve aralarında görülen çelişki ortadan kalkmıştır. Hamdolsun Allah'a...

Ben derim ki: Bu rivayetler, Hz. Peygamber'in (s.a.) cumartesi çıkmış olmasıyla birbirleriyle uyuşur, uzlaşırlar; aralarında bir çelişki de kalmaz. Hem böylece İbn Hazm'ın aktardığımız yorumlarındaki çirkinlik de ortadan kalkmış olur. Ebu Muhammed İbn Hazm'ın "Şayet Medine'den Zilkâde ayının bitimine beş gün kala çıkmış olsaydı, o vakit yola çıkışı cuma gününe rastlamış olurdu." sözü bağlayıcı değildir. Aksine beş gün kala yola çıkıp da çıkışının cumartesine rastlaması doğrudur. Râvînin, ancak sayısı belirtilen şey dişi olduğunda hazfedilebilen "tâ" harfini sayıdan hazfetmiş olduğunu (yani Arapça aslında hams diye geçen beş rakamının hamsetün şeklinde olmadığını) gören Ebu Muhammed'i bu durum yanıltmış ve beş gece kala diye anlamasına sebep olmuştur.[33] Dolayısıyla ona göre, böyle bir şey ise ancak yola çıkış cuma günü olursa olur, cumartesi günü olsa o zaman dört gece kala yola çıkılmış olur. İbn Hazm'ın bu görüşü aynen aleyhine çevrilir. Çünkü perşembe günü yola çıkmış olsa o vakit yola çıkış beş gece kala olmaz, altı gece kala olur. Bu yüzden adı geçen beş tarihiyle kayıt düşülmüş ve yola çıkışı, Zülhuleyfe'den ayrılışa yorumlamak zorunda kalmıştır. Oysa buna hiç gerek yoktu. Zira mümkündür ki, Zilkâde ayı (normal süreden) eksik (yani 30 çekeceğine 29) çekmiştir. Bu yüzden de yola çıkış tarihi, ayın mutad süresine dayanılarak bitimine beş gün kala diye verilmiştir. Arapların ve diğer milletlerin tarih verecekleri zaman, ayın tam süresini gözönüne alarak ayın geri kalan süresine göre tarih vermeleri, sonra ay bitip noksanlığı anlaşıldıktan sonra da tarihte ihtilâfa düşmemeleri için aynı şekilde tarih belirtmeleri onların âdetleridir. Herhangi bir kimsenin yirmi dokuz çeken bir ayın yirmi beşinci

33. Bizim yukarıdanberi, beş gün, altı gün kala diye tercüme ettiğimiz metnin Arapça asıllarında "gün" kelimesi geçmeden doğrudan doğruya beş kala, altı kala denilmektedir. Konu okunurken yanlış anlamaya fırsat verilmemesi için bu durumun göz önünde bulundurulması gerekir.

günü yazılmış bir şey hakkında "Ayın bitimine beş gün kala yazdı." demesi doğrudur.

Hem çıkış günüyle birlikte geri kalan gün sayısı kuşkusuz beştir. Araplar, tarih verilirken geceler ve gündüzler bir arada bulunduğu zaman geceler kelimesini (tağlîb metoduyla) üstün sayarlar. Çünkü gece, ayın başlangıcıdır, günden daha öncedir. Onlar geceleri söyleyip günleri kastederler. Şu halde günleri gözönüne alarak "beş kala" demek ve geceleri gözönüne alarak da sayıyı ifade eden kelimeyi erkekler için kullanılan tarzda (müzekker) getirmek doğrudur. İşte o zaman Hz. Peygamber'in (s.a.) yola çıkışı ayın bitimine beş kalaya rastladığı halde cuma gününe rastlamış olmaz.

Kâ'b hadisinde Hz. Peygamber'in (s.a.) perşembe günü dışında asla yola çıkmadığı ifade edilmemekte, yalnızca çoğunlukla o gün yola çıktığı belirtilmektedir. Kuşkusuz Hz. Peygamber (s.a.) gazalara çıkışlarında perşembe günü ile sınırlı ve bağımlı kalmamıştır.

İbn Hazm'ın "Cumartesi günü çıkmış olsaydı, dört gün kala çıkmış olurdu." sözüne gelince ne geceler, ne de günler gözönüne alındığında böyle bir durumun ortaya çıkmayacağı artık anlaşılmıştır.

"Hz. Peygamber (s.a.) Medine'den çıktığı günün gecesini Zülhuleyfe'de geçirdi..." sözüne gelince; cumartesi günü yola çıkmış olmasında yolculuk müddetinin yedi gün olması lâzım gelmez. Tuhaf doğrusu! Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ayın bitimine beş gün kala yola çıksa ve Zilhicce'nin dördünde Mekke'ye girse Medine'den yola çıkışıyla Mekke'ye girişi arasında dokuz gün geçmiş olur. Bu hiçbir yönden problem değildir. Zira Mekke'ye gitmek için takip ettiği Medine-Mekke arasındaki yol o kadardır. Devamlı seyahat yapan Arabın yol alışı seyahat edemeyen şehir sakinlerinin yol alışlarından genellikle çok daha hızlıdır. Özellikle tahterevanlar, develerin yanlarına yüklenmiş sandıklar ve ağır yükler bulunmadığında. En iyi bilen Allah'tır.

. .

4— Yol Hazırlığı ve Yola Çıkışı:

Yeniden haccını anlatmaya dönelim. Öğle namazını Medine'de dört rekât kıldırdı. Sonra saçlarını tarayıp güzel kokular süründü. İzârını (belden aşağı giyilen elbise) ve ridâsını (üstten giyilen elbise) giydi.

Öğle ile ikindi arasında yola çıktı. Zülhuleyfe'de konakladı. Orada

ikindi namazını iki rekât kıldırdı. Sonra geceyi orada geçirdi.[34] Orada akşam, yatsı, sabah ve öğle namazlarını kıldırdı.[35] Böylece toplam beş vakit namaz kıldırmış oldu. Hanımlarının hepsi de beraberinde idi. o gece hepsini dolaştı.[36]

İhrama girmek isteyince ilk olarak cinsel ilişkiden dolayı yapmış olduğu gusülden ayrı olarak ihram için ikinci kere gusletti. İbn Hazm, cünüplükten dolayı yapmış olduğu ilk gusülden başka guslettiğini zikretmemiştir. Yine bazıları da bundan sözetmemişlerdir. İbn Hazm bundan kendince sabit görmediği için kasden, ya da unuttuğundan sözetmemiştir. Oysa Zeyd b. Sâbit, Hz. Peygamber'in (s.a.) ihram giymek için soyunup gusletliğini gördüğünü söylemiştir.[37] Tirmizî bu hadisin hasen-garîb olduğunu söyler.

Dârakutnî, Hz. Âişe'nin: "Allah Rasûlü (s.a.) ihrama girmek isteyince başını hanım çiçeği ve çöven otu ile yıkadı." dediğini kaydeder.[38] Sonra Hz. Âişe eliyle, Hz. Peygamber'in (s.a.) bedenine ve başına Zerîre denilen göz otu (yahut Hindistan'dan getirilen bir tür güzel koku) ve içinde misk bulunan bir güzel koku sürdü. O kadar sürmüştü ki, miskin parıldayışı, Peygamberimizin (s.a.) saçının ayrım yerlerinde ve sakalında çabucak farkedilmekteydi.[39] Sonra da bu halin devamına müsaade edip kokuyu yıkamadı.

Sonra izârını ve ridâsını giyindi. İki rekât öğle namazı kıldırdı. Ardından namaz kıldığı yerde hac ve umreye birlikte niyetlenip ihram giydi, telbiyeye başladı. Öğlenin farzından başka, ihram için bir namaz kıldığı aktarılmamıştır.[40]

İhrama girmeden önce develerinin boyunlarına ikişer nal parçası taktı ve kurbanlık alâmeti olmak üzere hörgüçlerinin sağ yanlarını yarıp kan akıttı.[41]

---

34. Buharî, 25/24.
35. Nesâî, 5/127. Râvileri sikadır.
36. Buharî, 5/14; Müslim, 1192 (48).
37. Tirmizî, 830; Dârimî, 2/31; Beyhakî, 5/32, 33. Tirmizî, hadisi hasen saymıştır.
38. Dârakutnî, 2/226. Râvileri sikadır.
39. Buharî, 25/18, 77/74, 77/81; Müslim, 1189 (35) ve 1190.
40. Müslim, 1184 (21). İbn Ömer: "Allah Rasûlü (s.a.) Zülhuleyfe'de iki rekât kılardı." demiştir ki, bundan maksat ihramın sünneti değil öğlenin iki rekâtıdır.
41. Müslim, 1243.

5— Hz. Peygamber'in (s.a.) Kırân Haccı Yapmış Olduğunun Delilleri:

Biz, Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân haccı yapmış olduğunu bu konudaki sahih ve sarih (açık) yirmiyi aşkın hadise dayanarak söylüyoruz. Bunlar:

1- Buharî ve Müslim, *Sahih*'lerinde İbn Ömer'den rivayet ederler ki: Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccında umreyi hacca eklemek suretiyle temettu' etti. Zülhuleyfe'den beraberinde sürüp getirdiği develeri kurban etti. Allah Rasûlü (s.a.) ihrama girerken önce umreye niyetlenip telbiyeye başladı. Sonra hacca niyetlenip telbiye etti...[42]

2- Yine Buharî ve Müslim, *Sahih*'lerinde Urve yoluyla Hz. Âişe'nin Allah Rasûlü'nden (s.a.) aktardığı, İbn Ömer hadisiyle aynı anlamda benzer bir hadisi rivayet ederler.[43]

3- Müslim, *Sahih*'nde Kuteybe —Leys— Nâfi senediyle rivayet eder ki, İbn Ömer haccı umreye bitiştirdi ve her ikisi için bir tek tavaf yapıp "Allah Rasûlü (s.a.) de aynen böyle yaptı." dedi.[44]

4- Ebu Davud, es-Sa'lebi — en-Nüfeylî — Züheyr b. Muâviye — İshak — Mücâhid senediyle rivayet etmektedir ki, İbn Ömer'e: "Allah Rasûlü (s.a.) kaç umre yaptı?" diye sordular, "iki defa" cevabını verdi. Bu cevap kulağına gelince Hz. Âişe: "İbn Ömer elbet biliyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) haccıyla birlikte yaptığı dışında üç umre yapmıştır." dedi.[45]

Bu, İbn Ömer'in: "Hz. Peygamber (s.a.) hac ile umreyi bitiştirdi." sözüyle çelişmez. Zira İbn Ömer burada tam ve hacdan ayrı olarak yapılan umreyi kasdetmiştir. Kuşku yoktur ki, bunlar da kazâ umresi ve Cirâne umresi olmak üzere ikidir. Hz. Âişe ise hem müstakil iki umreyi ve hem de kırân haccıyla birlikte yapılan umreyi, Hz. Peygamber'in (s.a.) yapmasına engel olunan (Hudeybiye) umresini kasdetmiştir. Kuşkusuz bunlar dörttür.

5- Süfyân es-Sevrî, Cafer b. Muhammed —babası Muhammed— Câbir b. Abdullah yoluyla rivâyet eder ki, Allah Rasûlü (s.a.) üç kere hac

42. Buharî, 25/104; Müslim, 1227.
43. Buharî, 25/104; Müslim, 1228.
44. Müslim, 1230 (182).
45. Ebu Davud, 1992.

yaptı: İkisi hicretten önce, biri de hicretten sonra umre ile birlikte yapmış olduğu hacdır. Bu hadisi Tirmizî vs. rivayet etmiştir.[46]

6- Ebu Davud, en-Nüfeylî ve Kuteybe'den Davud b. Abdurrahman el-Attâr — Amr b. Dinâr — İkrime senediyle İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) dört umre yaptı: 1) Hudeybiye umresi, 2) Ertesi sene yapılması konusunda (müşriklerle) anlaştıkları umre, 3) Cirâne'den (ihrama girerek) yaptığı umre, 4) Haccıyla birlikte yaptığı umre.[47]

7- Buharî, *Sahih*'inde Hz. Ömer'in (r.a.) şöyle dediğini kaydeder: Ben, el-Akîk vâdisinde Allah Rasûlü'nden (s.a.) işittim, diyordu ki: *"Bana bu gece Rabbim'den (c.c.) birisi (Cebrâil) gelip dedi ki: Bu mübarek vâdide namaz kıl ve: 'Hac içinde umreye niyetlendim' de!"*[48]

8- Ebu Davud'un rivayetine göre Berâ b. Âzib anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.), Hz. Ali'yi (r.a.) Yemen'e vali tayin ettiğinde ben de onunla beraberdim. Onun yanında iken birkaç okka altınım oldu. Hz. Ali, Yemen'den Allah Rasûlü'ne (s.a.) döndüğünde karşılaştığı durumu şöyle anlattı: (Hanımım) Fâtıma'yı (r.a.) renkli elbiseler giyinmiş ve eve güzel ve hoş sıvı kokular serpmiş bir halde buldum. Bana: "Sana ne oluyor? Allah Rasûlü (s.a.) sahabîlerine emretti, onlar da ihramdan çıktılar." dedi. Ben de ona: "Ben, Hz. Peygamber (s.a.) gibi niyet edip ihrama girdim." dedim. Sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) geldim. Bana: "Ne yaptın?" diye sordu. Ben de: "Hz. Peygamber (s.a.) gibi niyet edip ihrama girdim." dedim. O da: "Ben, kurbanlık develeri sürüp getirdim ve (hac ile umreyi) birleştirdim." buyurdu...[49]

9- Nesâî'nin, İmrân b. Yezîd ed-Dımeşkî — İsa b. Yunus — el-A'meş, — Müslim el-Batîn — Ali b. Hüseyn senediyle rivayetine göre Mervan b. el-Hakem anlatıyor: Hz. Osman'ın yanında oturuyordum. Hz. Ali'nin (r.a.) umre ve hacca birlikte telbiye getirdiğini işitti. Bunun üzerine: "Bundan yasaklanmış değil miydin?" dedi. Hz. Ali de cevap olarak dedi ki: 'Evet, öyle. Ama ben Allah Rasûlü'nün (s.a.) ikisine birlikte telbiye getirdiğini kulağımla işittim. Allah Rasûlü'nün (s.a.) sözünü, senin sözün için bırakmam."[50]

46. Bk. Dipnot: 26
47. Ebu Davud, 1993; Tirmizî, 816; İbn Mâce, 3003. Senedi sahihtir.
48. Buharî, 25/16.
49. Ebu Davud, 1797; Nesâî, 5/149. Râvileri sikadır.
50. Nesâî, 5/148. Senedi sahihtir.

10- Müslim, *Sahih*'inde Şu'be aracılığıyla Humeyd b. Hilâl'in Mutarrif'ten şöyle işittiğini rivayet eder: İmrân b. Husayn bana dedi ki: Sana bir söz söyleyeceğim. Umulur ki Allah onun sayesinde seni faydalandırır: "Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi birleştirdi. Sonra bunu yasaklamadan vefat etti. Ayrıca bunu haram kılan bir âyet de inmedi."[51]

11- Yahya b. Saîd el-Kattân ile Süfyân b. Uyeyne, İsmail b. Ebu Hâlid — Abdullah b. Ebî Katâde senediyle Abdullah'ın babası, Ebu Katâde'nin şöyle dediğini rivayet ederler: "Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi birleştirdi. Zira bir daha hac yapmayacağını biliyordu." Bu hadisin Yahya b. Saîd ile Süfyân b. Uyeyne'ye varan sahih senedleri vardır.[52]

12- İmam Ahmed, Sürâka b. Mâlik'den rivayet ediyor: Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Umre kıyamete kadar haccın içine girmiştir." buyurduğunu işittim. Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisi Veda haccında kırân haccı yapmıştır (yani umre ile haccı birleştirmiştir).[53] Bu hadisin senedindeki râviler sikadır.

13- İmam Ahmed ve İbn Mâce'nin Ebu Talha el-Ensârî'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi bir arada yaptı.[54] Bu hadisi aynı zamanda Dârakutnî de rivayet etmiştir. Hadisin senedinde (zayıf kabul edilen) Haccâc b. Ertât vardır.

14- İmam Ahmed'in el-Hirmâs b. Ziyâd el-Bâhilî'den rivayet ettiği bir hadise göre Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccında hac ile umreyi birleştirdi.[55]

15- Bezzâr, sahih bir senedle İbn Ebî Evfâ'nın: "Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi birleştirdi. Çünkü o seneden sonra haccedemeyeceğini biliyordu." dediğini rivayet eder.[56] Bu hadisin senedindeki Yezîd b. Atâ adlı râvinin, hadisin senedinde hata yaptığı söylenmiştir. Diğerleri ise delil bulunmadan onun hata ettiğini söylemeye yol bulunmadığını belirtmişlerdir.

---

51. Müslim, 1226 (167).
52. Râvileri sikadır.
53. Ahmed, 4/175. Hadis hasendir.
54. Ahmed, 4/28; İbn Mâce, 2971; Dârakutnî. Senedinde, tartışmalı bir râvi olan Haccâc b. Ertât vardır.
55. Ahmed, 3/485. Senedinde, metrûk bir râvi olan Abdullah b. Vâkıd el-Harrânî vardır. İmam Ahmed, onu över ve "Herhalde yaşlanınca karıştırdı." derdi.
56. Heysemî, hadisi *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/236) kaydetmiş ve demiştir ki: Taberânî, *Kebîr* ve *Evsat*'ta rivayet etmiştir. Senedinde Yezîd b. Atâ vardır. Ahmed ve başkaları bu râviyi sika saymıştır. Tartışmalı bir râvidir. *Takrîb* adlı eserde, onun hadiste gevşek olduğu kaydedilmektedir.

16- İmam Ahmed'in Câbir b. Abdullah'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi birleştirdi ve her ikisi için bir tek tavaf yaptı.[57] Hadisi, Tirmizî de rivayet etmiştir. Senedinde Haccâc b. Ertât vardır. Tek kalmadıkça ya da sika râvilere muhalefet etmedikçe bu zâtın rivayet ettiği hadis hasen derecesinden aşağı düşmez.

17- İmam Ahmed'in rivayetine göre Ümmü Seleme: Allah Rasûlü'nün (s.a.): *"Ey Muhammed âilesi! Hac içinde umre yapmaya niyetlenip ihrama girin!"* buyurduğunu işittim, demiştir.[58]

18- Buharî ve Müslim'in, *Sahih*'lerinde rivayetlerine göre —Metin Müslim'e aittir.— Hafsa anlatıyor: Hz. Peygamber'e (s.a.): "İnsanların bu hali ne? Sen umre ihramından çıkmadığın halde onlar ihramdan çıktılar?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: *"Ben kurbanıma gerdanlık taktım ve saçlarımı toplayıp yapıştırdım. Artık ben, bütün yapılacak şeyleri yapıp hac ihramından çıkmadan ihramdan çıkamam."*[59] Bu hadis de gösterir ki, Hz. Peygamber (s.a.) umre ile beraber hac yapmaktaydı. Çünkü hac ihramından çıkmadan umre ihramından da çıkamamaktaydı. Bu, Mâlik ve Şâfiî'nin usûlüne göre tamamen bağlayıcıdır. Zira onlara göre kurbanı *(hedy)*, sırf umre yapan kimsenin *(müfrid bi'l-umre)* ihramdan çıkmasını engellemez; kurbanı olan kimsenin ihramdan çıkmasını, yalnızca hacla birlikte yaptığı kırân umresi engeller. Şu halde hadis, bu iki imamın usûlüne göre (uyulması gereken) bir nas demektir.

19,20- Nesaî ile Tirmizî, Muhammed b. Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'in, Muâviye b. Ebu Süfyân'ın haccettiği sene Sa'd b. Ebî Vakkâs'la Dahhâk b. Kays'ın umreyi hacca eklemek suretiyle temettu' etme konusunu görüştüklerini ve aralarında şöyle bir konuşma geçtiğini işitti. Dahhâk: "Bunu ancak Allah'ın emrini bilmeyen yapar." dedi. Bunun üzerine Sa'd: "Ne kötü dedin, yeğenim!" dedi. Dahhâk: "Çünkü Ömer İbnü'l-Hattâb bunu yasakladı." karşılığını verince Sa'd: "Bunu Allah Rasûlü (s.a.) yaptı. Biz de beraberinde yaptık." cevabını verdi.[60] Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor. Buradaki umreyi hacca ekleye-

---

57. Tirmizî, 947. Ahmed'in *Müsned*'de (3/388) kaydettiği metin ise şöyledir: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte (Mekke'ye) geldik. Kâbe'yi tavaf ettik. Safa-Merve arasında sa'y yaptık. Kurban günü (kurban bayramının birinci günü) olunca Safa ve Merve'ye yaklaşmadı."
58. Ahmed, 6/297, 298. Râvileri sikadır.
59. Buharî, 25/34, 25/107, 25/129; Müslim, 1229.
60. Tirmizî, 823; Nesâî, 5/152; Mâlik, *Muvatta*, 1/344. Senedi hasendir.

rek temettu' etmeden maksadı (temettu'un) iki türünden biri olan kırân temettu'udur. Çünkü Kur'an dilinde böyledir. Kur'an'ın inişinde ve yorumlanışında hazır bulunan sahabîler buna tanıktırlar. Bundan dolayı İbn Ömer: "Allah Rasûlü (s.a.) umreyi hacca ekleyerek temettu' yaptı. Önce umreden başlayarak umre için niyetlenip ihrama girdi, sonra hacca niyetlenip ihrama girdi" demiştir. Hz. Âişe de aynısını söylemiştir. Hem Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı —İmam Ahmed'in de kesin gözüyle baktığı gibi— kuşkusuz kırân temettu'u idi. İmrân b. Husayn'ın "Allah Rasûlü (s.a.) temettu' etti. Biz de O'nunla birlikte temettu' ettik." sözü de bunu gösterir. Hadis, Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir.[61]

Mutarrif'e: "Sana bir söz söyleyeceğim. Umulur ki Allah onun sayesinde seni faydalandırır: Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi birleştirdi. Sonra bunu yasaklamadan vefat etti." diyen İmrân b. Husayn'ın kendisidir. Bu hadis Müslim'in *Sahih*'inde rivayet edilmiştir.[62] Görüldüğü üzere İmrân, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı kırân haccını haber verirken "temettu etti" ve "hac ile umreyi birleştirdi" sözlerini kullanmaktadır.

Ayrıca *Sahihayn*'da Saîd b. Müseyyeb'den rivayet edilmiş olan şu hadis de buna delildir: Hz. Ali ile Hz. Osman, Usfan'da bir araya geldiler. Hz. Osman, temettu' haccından yahut umreden nehyederdi. Hz. Ali, ona: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı bir şeyi yasaklamakla neyi amaçlıyorsun?" dedi. Hz. Osman: "Bırak, sen bizim işimize karışma." dedi. Bunun üzerine Hz. Ali: "Doğrusu ben seni bırakamam." dedi ve bu durumu görünce (hac ve umrenin) her ikisine birden niyetlenip ihrama girdi ve telbiyeye başladı.[63] Bu, Müslim'in metnidir. Buharî'deki metin ise şöyledir: Hz. Ali ile Hz. Osman Usfan mevkiinde temettu' hakkında ihtilâfa düştüler. Hz. Ali: "Sen, başka değil; ancak Allah Rasûlü'nün (s.a.) yapmış olduğu bir şeyi yasaklamak istiyorsun." dedi. Hz. Ali, Hz. Osman'ın bu yasaklama işini görünce (hac ile umrenin) her ikisine birden niyetlenip ihrama girdi ve telbiyeye başladı.

Buharî'nin tek başına rivayet ettiği bir hadise göre Mervân b. el-Hakem anlatıyor: Hz. Osman ile Hz. Ali'ye şahid oldum. Hz. Osman, temettu' haccını ve hac ile umreyi birleştirmeyi yasaklıyordu. Hz. Ali bunu görünce her ikisine birden niyetlenip ihrama girip "Lebbeyke bi-umratin ve haccetin"

---

61. Buharî, 25/36; Müslim, 1226 (171).
62. Bk. Dipnot: 52.
63. Buharî, 25/34; Müslim, 1223 (159).

diye telbiyede bulundu ve: "Hiç kimsenin sözü için Allah Rasûlü'nün (s.a.) bir sünnetini bırakmam." dedi.[64]

Artık bu da açıkça ortaya koymaktadır ki, onlara (sahabîlere) göre hac ile umreyi birleştiren kimse temettu' yapan kimse demektir ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı hac çeşidi de bu hacdır. Hz. Osman da, Allah Rasûlü'nün (s.a.) böyle yaptığı konusunda Hz. Ali'ye muvafakat göstermiştir. Zira Hz. Ali, kendisine: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı bir şeyi yasaklamakla neyi amaçlıyorsun?" dediğinde ona: "Allah Rasûlü bunu yapmamıştır" dememiştir. Şayet Hz. Osman, bu konuda Hz. Ali'ye muvafakat göstermeseydi şüphesiz ona karşı gelirdi. Sonra Hz. Ali, Hz. Peygamber'e (s.a.) muvafakat göstermeye, bu konuda O'na uymaya ve Hz. Peygamber'in (s.a.) fiilinin nesholunmadığını açıklamaya azmedip kırân konusunda Hz. Peygamber'e (s.a.) uymayı ve O'nun yolunu izlemeyi yerleştirmek ve Hz. Osman'ın yoruma dayalı olarak yasakladığı bir sünneti ortaya çıkarmak amacıyla hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama girdi ve telbiyeye başladı. O vakit bu, yirminci delili oluşturan başlı başına bir delildir.[65]

21- Mâlik'in *Muvatta*'da İbn Şihâb-Urve senediyle rivayetine göre Hz. Âişe anlatıyor: Veda haccı senesi Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte çıktık. Umre için niyetlenip ihrama girerek telbiyeye başladık. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) *"Kimin yanında kurbanlık bir hayvan varsa, hacca umreyle birlikte niyetlenip ihrama girsin. Böyle yapan kimse her ikisinin de yapılması gerekli fiillerini tamamen yerine getirinceye kadar ihramdan çıkamaz."* buyurdu.[66]

Malumdur ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında kurbanlık hayvan vardır. Kendisi emrettiği bir şeyi, herkesten daha çok yapmaya özen gösterir. Zikrettiğimiz ve daha zikredeceğimiz diğer hadisler de bunu göstermektedir.

İçlerinde Abdullah İbn Abbas'ın ve bir cemaatın da bulunduğu bir grup selef ve halef uleması beraberinde kurbanlık hayvan getiren kimsenin kırân haccı yapmasını ve kurbanlık getirmeyen kimsenin de ayrı bir umre ile temettu' etmesini farz saymışlardır. Onlara göre Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı ve ashabına emrettiği şeyden başkasını yapmak caiz olmaz. Hz.

64. Buharî, 25/34.
65. Kitabın aslında on dokuzdan yirmi bire geçilmiştir.
66. Mâlik, *Muvatta*, 1/410, 411. Senedi sahihtir.

Peygamber (s.a.) kırân haccı yapmış ve yanında kurbanlık bulunmayan herkesin (haccı) başlı başına ayrı bir umreye çevirmelerini emretmiştir. O halde O'nun yaptığı yahut emrettiği şekilde yapmamız farzdır. Bu görüş, inşallah yakında zikredeceğimiz pek çok yönden, haccı umreye çevirmeyi haram sayanların görüşlerinden daha doğrudur.

22- Buharî ve Müslim'in, *Sahih*'lerinde Ebu Kılâbe'den rivayetlerine göre Enes b. Mâlik anlatıyor: Biz de beraberinde iken Allah Rasûlü (s.a.) Medine'de bize öğleyi dört, Zülhuleyfe'de ikindiyi iki rekât kıldırdı. Gece sabaha kadar Zülhuleyfe'de kaldı. Sonra devesine bindi, deve onu Beydâ tepesine çıkarınca Allah'a hamdedip tesbîh etti ve tekbir getirdi. Sonra hacca ve umreye niyetlenip ihrama girerek telbiyeye başladı. Beraberindeki insanlar da hacca ve umreye niyetlenip ihrama girerek telbiyeye başladılar. Mekke'ye geldiğimizde Hz. Peygamber (s.a.) insanlara emretti, ihramdan çıktılar. Nihayet terviye (arefeden önceki gün olan Zilhicce'nin sekizinci) günü olunca insanlar hacca niyetlenip ihrama girdiler.[67]

Yine *Sahihayn*'da kaydedilen bir rivayete göre Bekir b. Abdullah el-Müzenî anlatıyor: Enes: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) hac ve umreye birlikte telbiye getirdiğini işittim." dedi. Bunu İbn Ömer'e söyledim. O da: "Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca hacca telbiye getirdi." dedi. Enes'le karşılaştım, İbn Ömer'in sözünü ona aktardım. Bunun üzerine Enes: "Herhalde siz, bizi çocuk sanıyorsunuz! Ben Allah Rasûlü'nün (s.a.): *Lebbeyke umraten ve haccen*=Allah'ım! Senin hac ve umre davetine icabet ettim, dediğini işittim." dedi.[68] Enes'le İbn Ömer arasında yaş bakımından bir yıl veya bir yıldan biraz fazla zaman farkı vardır.

Sahih-i Müslim'deki bir rivayete göre Yahya b. Ebu İshak, Abdülaziz b. Suheyb ve Humeyd, Enes'in şöyle dediğini işittiklerini söylemişlerdir: Allah Rasûlü'nü (s.a.) işittim, hac ile umreye birlikte telbiye getirerek: *"Lebbeyke umreten ve haccen*=Allah'ım! Senin umre ve hac davetine icabet ettim!" diyordu.[69]

Kadı Ebu Yusuf, Yahya b. Saîd el-Ensârî aracılığıyla Enes'in şöyle dediğini rivayet eder: Hz. Peygamber'in (s.a.) *"Lebbeyke bihaccin ve um-*

---

67. Buharî, 25/24, 25, 27; Müslim, 690. Müslim'in metni muhtasar olup şöyledir: "Allah Rasûlü (s.a.) öğleyi Medine'de dört rekât, ikindiyi Zülhuleyfe'de iki rekât kıldırdı."
68. MÜslim, 1232; Nesâî, 5/150. Tahkikçiler, hadisi Buharî'de bulamadıklarını kaydediyorlar.
69. Müslim, 1251.

retin mean = Allah'ım! Senin hac ve umre davetine birlikte icabet ettim!" dediğini işittim.

Nesâî'nin rivayet ettiği Ebu Esmâ hadisinde Enes diyor ki: "Hz. Peygamber'in (s.a.) hac ve umreye birlikte telbiye getirdiğini işittim."[70]

Yine Nesâî'nin Hasan el-Basrî aracılığıyla Enes'ten rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazını kıldırınca hac ve umreye niyetlenip ihrama girerek telbiyeye başladı.[71]

Bezzâr'ın, Hz. Ömer'in azatlı kölesi Zeyd b. Eslem aracılığıyla Enes'ten rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) hac ve umreye birlikte niyetlenip telbiye getirmiştir. Bezzâr aynı hadisi Süleyman et-Teymî aracılığıyla Enes'ten rivayet eder; Ebu Kudâme yoluyla da Enes'ten benzerini rivayet eder. Vekî, Mus'ab b. Süleym'in Enes'ten buna benzer bir hadis işittiğini kaydeder ve İbn Ebî Leylâ — Sâbit el-Bünânî aracılığıyla yine Enes'ten benzer bir hadis rivayet eder. el-Huşenî ise buna benzer bir hadisi Muhammed b. Beşşâr — Muhammed b. Cafer — Şu'be — Ebu Kazaa — Enes senediyle kaydeder.

Sahih-i Buharî'de Katâde aracılığıyla rivayet edilen bir hadiste Enes: "Allah Rasûlü (s.a.) dört umre yaptı." deyip onları sayar ve onlar arasında "haccıyla birlikte yaptığı umre"yi de kaydeder. Bu hadis yukarıda geçti.

Abdürrezzak, Ma'mer-Eyyûb-Ebu Kılâbe ve Humeyd b. Hilâl-Enes senediyle benzer bir hadis rivayet eder.

İşte toplam on altı sika râvi! Hepsi de Enes'ten ittifakla Hz. Peygamber'in (s.a.) telbiye getirirken hac ve umreye birlikte telbiye getirdiğini, bunu ifade eden telbiye sözü söylediğini aktarmaktadırlar. Bu râviler: 1- Hasan el-Basrî, 2- Ebu Kılâbe, 3- Humeyd b. Hilâl, 4- Humeyd b. Abdurrahman et-Tavîl, 5- Katâde, 6- Yahya b. Saîd el-Ensârî, 7- Sabit el-Bünânî, 8- Bekir b. Abdullah el-Müzenî, 9- Abdülaziz b. Suheyb, 10- Süleyman et-Teymî, 11- Yahya b. Ebu İshak, 12- Zeyd b. Eslem, 13- Mus'ab b. Süleym, 14- Ebu Esmâ, 15- Ebu Kudâme Âsım b. Hüseyn, 16- Ebu Kazaa Süveyd b. Hacer el-Bâhilî.

İşte Enes'in, Hz. Peygamber'den (s.a.) işitmiş olduğu telbiye sözünü aktaran haberler! İşte Hz. Ali ile Berâ'nın, Hz. Peygamber'in (s.a.) kendi-

---

70. Nesâî, 5/150. Senedi zayıftır.
71. Nesâî, 5/128. Râvileri sikadır.

sinin kırân haccı yaptığını haber verdiğini ifade eden rivayetleri! İşte yine Hz. Ali, Allah Rasûlü'nün (s.a.) bunu yaptığını haber veriyor! İşte Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) haber veriyor: Rabbi, Allah Rasûlüne (s.a.) böyle yapmasını emretmiş ve O'na ihram giyerken söyleyeceği sözü öğretmiştir... İşte yine Hz. Ali haber veriyor ki, kendisi Allah Rasûlü'nün (s.a.) hac ve umreye birlikte telbiye getirdiğini işitmiştir... İşte adlarını andığımız geri kalan diğer sahabîler, hepsi de Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle yaptığını haber veriyor... Hz. Peygamber (s.a.), âilesine ve beraberinde kurbanlık getirenlere böyle yapmalarını emrediyor.

Apaçık bir şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân haccı yaptığını rivayet eden sahabîler: 1- Mü'minlerin annesi Hz. Âişe, 2- Abdullah b. Ömer, 3- Câbir b. Abdullah, 4- Abdullah b. Abbas, 5- Ömer İbnü'l-Hattâb, 6- Ali b. Ebî Tâlib, 7-Osman b. Affan: Hz. Ali'nin sözünü ikrar etmesi ve Hz. Ali'nin ona bu durumu takrir etmiş olmasıyla (Hz. Osman'ın da bu görüşte olduğu anlaşılıyor), 8- İmrân b. Husayn, 9- Berâ b. Âzib, 10- Mü'minlerin annesi Hafsa, 11- Ebu Katâde, 12- İbn Ebî Evfâ, 13- Ebu Talha, 14- Hirmâs b. Ziyâd, 15- Ümmü Seleme, 16- Enes b. Mâlik, 17- Sa'd b. Ebî Vakkâs. Toplam on yedi sahabî etmektedir. —Allah hepsinden razı olsun.— Bunlardan kimileri Hz. Peygamber'in (s.a.) fiilini, kimileri ihram giyerken söylediği lafzı, kimileri kendisi hakkında verdiği haberi ve kimileri de emrettiği şeyi rivayet etmektedirler.

Soru: İbn Ömer, Câbir, Âişe ve İbn Abbas'ı nasıl bunlar arasında sayıyorsunuz? Oysa Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.) ifrâd eden olarak hacca niyetlenip ihrama girdi." diyor; bir başka metinde ise: "İfrâd eden (müfrid) olarak hacca niyetlenip ihrama girdi." diyor. Birinci metin *Sahihayn*'-dadır.(72) İkincisi ise Müslim'de iki ayrı tarzda rivayet edilmiştir; biri bu metindir ve diğeri de; "İfrâd haccı yapmak üzere hac için niyetlenip ihrama girdi."(73) şeklindedir. Buharî'nin kaydettiğine göre, İbn Ömer: "Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca hac için telbiye getirdi." demiştir.(74) Öte yandan Müslim'in rivayetine göre, İbn Abbas; "Allah Rasûlü (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." demiştir.(75) İbn Mâce'nin rivayetine göre ise Câbir: "Hz. Peygamber (s.a.) ifrâd haccı yaptı." demektedir.(76)

72. Buharî, 25/34; Müslim, 1211 (114).
73. Müslim, 1211 (122).
74. Müslim, 1232. Tahkikçiler, hadisi Buharî'de bulamadıklarını kaydediyorlar.
75. Müslim, 1240 (199).
76. İbn Mâce, 1240. Senedi sahihtir.

Cevap: Şayet bu sahabîlerden gelen hadisler birbiriyle çelişiyorlar ve birbirlerini düşürüyorlarsa geri kalanların hadisleri birbirleriyle çelişmemektedirler. Haydi diyelim ki, sözünü ettiğiniz kimselerin hadisleri birbirleriyle çeliştikleri için ne kırân, ne de ifrâd haccı konusunda delil olamazlar. Peki, geri kalan sahabîlerin açık ve sahih olan hadislerinden yüz çevirmeyi gerektiren sebep ne?! Hele onların hadisleri birbirini doğruluyor ve aralarında da bir çelişki bulunmuyorsa? Arada çelişki var sananlar, sahabîlerin kullandıkları sözlerle neyi kasdettiklerini idrak edemedikleri için böyle sanmışlar ve onların sözlerini, onlardan sonra ortaya çıkan ıstılahlara (terimlere) yüklemişlerdir.

Şeyhulislâm (İbn Teymiye)'nin, sahabîlerin bu konudaki hadislerini uzlaştırmak için yazmış olduğu güzel bir faslı gördüm. Buraya olduğu gibi alıyoruz. Diyor ki: Doğrusu bu konudaki hadisler birbirleriyle uyum içindedirler; basit bir ihtilaf dışında aralarında bir ihtilâf yoktur. Bu kadarı başkalarında da bulunur. Şöyle ki, sahabeden, Hz. Peygamber'in (s.a.) temettu' ettiği rivayeti sabit olmuştur. Onlara göre temettu', kırân'ı da içine almaktadır. Kendilerinden Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığı rivayeti aktarılan aynı sahabîlerden O'nun temettu' haccı yaptığı rivayeti de aktarılmıştır. Birincisi *Sahihayn*'da Saîd b. Müseyyeb'den şöylece aktarılır: Hz. Ali ile Hz. Osman, Usfan'da bir araya geldiler. Hz. Osman, temettu' haccından yahut umreden nehyederdi. Hz. Ali, ona: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı bir şeyi yasaklamakla neyi amaçlıyorsun?" dedi. Hz. Osman: "Bırak, sen bizim işimize karışma." dedi. Bunun üzerine Hz. Ali: "Doğrusu ben, seni bırakamam" dedi ve bu durumu (Hz. Osman'ın yasaklayışını) görünce (hac ve umrenin) her ikisine birden niyetlenip ihrama girdi ve telbiyeye başladı. Bu açıkça ortaya koymaktadır ki, onlara göre hac ile umreyi birleştiren kimse, temettu' yapan kimse demektir ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı hac çeşidi de budur. Hz. Osman, Allah Rasûlü'nün (s.a.) böyle yaptığı konusunda Hz. Ali'ye muvafakat göstermiştir. Ancak ikisi arasındaki tartışma tıpkı fakihlerin tartışmalarında olduğu gibi şu iki konuda cereyan etmiştir: Bizim için daha faziletli olan bu mu, değil mi? Haccı umreye çevirme bizim için meşrû mu? Ama Hz. Ali ile, Hz. Osman, Hz. Peygamber'in (s.a.) temettu' yaptığında görüş birliğindedirler ve onlara göre temettu'dan maksat kırân'dır. *Sahihayn*'da, Mutarrif'ten gelen rivayete göre İmrân b. Husayn: "Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi birleştirdi. Sonra bunu yasaklamadan vefat etti. Ayrıca bunu haram kılan bir âyet de inmedi." demiştir. Yine aynı sahabî bir başka rivayette: "Allah Rasûlü (s.a.) temettu' etti. Biz de O'nunla birlikte temettu'

ettik." demiştir. İşte ilk müslümanların ileri gelenlerinden olan İmrân, Hz. Peygamber'in (s.a.) temettu' yaptığını ve O'nun hac ile umreyi birleştirdiğini haber veriyor. Sahabeye göre kırân haccı yapan *(kârin)*, temettu' yapan *(mütemetti)* demektir. Bu yüzden onlar bu kimsenin kurban kesmesini vacip görmüşlerdir. Ve bu kimse (yani kırân haccı yapan): *"Umreyi hacca ilâve etmek sûretiyle temettu' yapan (faydalanan) kimse, kolayına gelen bir kurban kessin."* âyetinin[77] kapsamına girmiştir. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle dediğini aktarır: *"Bana, Rabbim'den birisi (Cebrâil) gelip dedi ki: Bu mübârek vâdide namaz kıl ve 'Hac içinde umreye niyetlendim' de!.."*

İşte râşid halifeler Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ile İmrân b. Husayn'dan en sahih senedlerle Allah Rasûlü'nün (s.a.) umre ile hac arasını bitiştirdiği (kırân yaptığı) rivayet edilmiştir ki, onlar bunu temettu' diye adlandırmaktaydılar. Öte yandan Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) hac ve umreye birlikte telbiye getirdiğini işitmiş olduğunu söylemektedir.

Bekir b. Abdulah el-Müzenî'nin, İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnızca hacca telbiye getirdiği yolunda naklettiği rivayete verilecek cevap şudur: İbn Ömer'den rivayette bulunan oğlu Sâlim, Nâfi' gibi ondan gelen rivayetler konusunda Bekir'den daha sağlam olan sika râviler, İbn Ömer'in: "Allah Rasûlü (s.a.) umreyi hacca eklemek suretiyle temettu' etti." dediğini rivayet ederler ki, bunlar İbn Ömer konusunda Bekir'den daha sağlamdırlar. Öyleyse Bekir'in, İbn Ömer'den yaptığı rivayeti yanlış saymak, hem Sâlim ve Nâfi'in ondan yaptığı rivayeti yanlış saymaktan ve hem de İbn Ömer'in Hz. Peygamber (s.a.) üzerinde yanlış bir şey söylediğini kabul etmekten daha iyi, daha münasiptir. Muhtemel ki İbn Ömer, ona "Hz. Peygamber (s.a.) ifrâd haccı yaptı." dedi; o da onun "Hz. Peygamber (s.a.) hacca telbiye getirdi." dediğini sandı. Çünkü sahabîler, "haccı ifrâd etme" sözünü kullandıklarında hac amellerini birer kere yapma anlamını kastediyorlardı. Onlar böylece hem "Hz. Peygamber (s.a.) kırân haccı yaptı ve bu hac sırasında iki tavaf, iki sa'y yaptı." diyenleri ve hem de "ihramından çıktı." diyenleri reddetmiş oluyorlardı. O halde Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı ifrâd yaptığını rivayet eden sahabîlerin rivayetleri bu görüş sahiplerini reddetmektedir. Müslim'in, *Sahih*'inde rivayet ettiği şu hadis de bunu ortaya koyar: İbn Ömer, "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte

77. Bakara, 2/196.

hacca ifrâd eden olarak, niyetlenip ihrama girdik." ve bir diğer metinde ise: "Hz. Peygamber (s.a.) ifrâd eden olarak niyetlenip ihrama girdi." diyor.[78]

Şayet "Bu rivayetten maksat, Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yapmak için niyetlenip ihrama girdiğini belirtmektir" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir: Bu senedden daha sahih bir senedle İbn Ömer'in: "Hz. Peygamber (s.a.) umreyi hacca eklemek suretiyle temettu' yaptı. Önce umreden başlayarak, umre için niyetlenip ihrama girdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi." dediği rivayet edilmiştir. Bu hadis (İbn Şihâb) ez-Zührî — Sâlim — İbn Ömer senediyle aktarılmıştır. İbn Ömer'den, buna aykırı gelen bir rivayet, ya onun üzerinde yapılan bir yanlışlık demektir, ya da İbn Ömer'in o hadisteki maksadı buna muvafıktır, yahut da İbn Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramdan çıkmadığını öğrenince tıpkı "Hz. Peygamber (s.a.) Recep ayında umre yaptı." sözünde yanılgıya düştüğü gibi burada da Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığını sandı ve bir unutkanlık eseri olarak bu durum ondan sadır oldu. Hz. Peygamber (s.a.), ihramdan çıkmayınca —ki ifrâd haccı yapan kişi böyle yapar— O'nun ifrâd haccı yaptığını sandı.

Sonra (İbn Teymiye) Zührî'nin Sâlim'den, onun da babası (İbn Ömer)'den rivayet ettiği "Hz. Peygamber (s.a.) temettu' yaptı..." hadisini ve Zührî'nin "Urve, bana Âişe'den rivayet etti ki..." sözüyle rivayet ettiği aynen Sâlim'in babasından aktardığı hadis gibi bir hadisi verdikten sonra diyor ki: Bu, yeryüzündeki en sahih hadislerdendir. Zira bu hadisi devrinde sünneti en iyi bilen kişi olan Zührî, Sâlim'den, o da babasından rivayet etmiş olup hadis, İbn Ömer ve Aişe hadislerinden daha sahihtir.

Sahihayn'da Hz. Âişe'den (r.a.) gelen rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) dört umre yapmış, dördüncüsünü haccıyla birlikte ifâ etmiştir. Hacdan sonra umre yapmadığı konusunda ise âlimler görüş birliğindedirler. O halde kırân temettu'u yahut hususî bir temettu' yaptığı ortaya çıkmaktadır.

Sahih bir rivayete göre İbn Ömer, hacla umreyi birleştirmiş ve: "Allah Rasûlü (s.a.) de böyle yaptı." demiştir. Bunu Buharî, *Sahih*'te rivayet etmektedir.[79]

78. Müslim, 1231.
79. Buharî, 25/77.

Kendilerinden haccın ifrâdı (tek yapılması) rivayet edilen sahabî sayısı üçtür: Âişe, İbn Ömer ve Câbir. Her üçünden temettu' da rivayet edilmiştir. Âişe ve İbn Ömer'in, "Hz. Peygamber (s.a.) umreyi hacca ekleyerek temettu' yaptı" hadisleri onların (diğer) hadislerinden daha sahihtir. Bu konuda (yani Hz. Peygamber'in ifrâd yaptığı konusunda) bu iki sahabîden sahih olarak aktarılan sözler ya hac fiillerini tek tek yapmak anlamındadır, ya da diğer örneklerinde olduğu gibi bu da İbn Ömer'den (r.a.) ileri gelen bir yanlışlıktır. Zira temetu' hadisleri mütevâtirdir. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, İmrân b. Husayn gibi ileri gelen sahabîler tarafından rivayet edilmişlerdir. Aynı şekilde onları Hz. Âişe, İbn Ömer ve Câbir de rivayet etmişlerdir. Hatta Hz. Peygamber'den (s.a.) temettu' hadislerini onu aşkın sahabî rivayet etmiştir (İbn Teymiye'nin sözleri burada bitti).

Ben derim ki: Enes, Âişe, İbn Ömer ve İbn Abbas Hz. Peygamber'in (s.a.) dört umre yaptığında görüş birliğindedirler. Yalnız İbn Ömer, bunlardan birinin Recep ayında yapılmış olması konusunda yanılmıştır. İbn Abbas dışında bu sahabîlerin hepsi de "Dördüncü umre, haccıyla birlikte yaptığı umredir." demişlerdir. Enes dışında kalanlar ise: "Hz. Peygamber (s.a.) haccı ifrâd yaptı." demişlerdir. Bu sahabîler "Hz. Peygamber (s.a.) temettu' yaptı." da demişlerdir. Bunu da, bunu da, bunu da, yani üçünü de demişlerdir. Onların sözleri arasında bir çelişki yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) kırân temettu'u yaptı, hac fiillerini tek tek ifa etti ve iki ibadeti (hac ve umreyi) birleştirdi. İki ibadeti birleştirmesi açısından kırân; iki tavaf ve iki sa'y yerine yalnız bir tavaf ve bir sa'y yapması açısından ifrâd ve hac ile umre için yapacağı ayrı ayrı iki yolculuktan birini yapmamak suretiyle rahat etmesi açısından temettu' haccı yapmış oldu.

Sahabenin kullandığı sözleri düşünen, hadisleri birbirleriyle uzlaştıran ve onları birbirine göre ele alan, sahabenin kullandığı dili anlayan kimseye doğrunun sabahı parıldar, onun zihnindeki ihtilâf ve sallantıların karanlığı açılır. Doğru yola eriştiren, hak yola ulaştıran yalnız Allah'tır.

Artık kim "Hz. Peygamber (s.a.) haccı ifrâd etti." der, fakat bu sözle, pek çok insanın sandığı gibi, Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığını (yani tek olarak hac yaptığını), sonra haccı bitirince Ten'îm'den veya başka yerden (ihrama girip) umre yaptığını ifade etmek isterse bu yanlıştır; ne sahabeden, ne tâbiînden, ne dört imamdan ve ne de hadis imamlarından herhangi biri böyle bir şey demiştir. Şayet bu sözle, selef ve haleften bir grubun da söyledikleri üzere, Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnız bir hac yaptığı ve beraberinde umre yapmadığını ifade etmek isterse bu da bir yanılgıdır. Yukarıda da açıklığa kavuştuğu üzere sahih ve açık hadisler bu görüşü

reddeder. Şayet bu sözle Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnızca hac fiillerini yaptığını ve ayrıca umre için ameller yapmadığını ifade etmek isterse, işte o zaman isabet eder. Onun görüşüne bütün hadisler delil olur.

Kim de "Hz. Peygamber (s.a.) kırân haccı yaptı." der, ama bu sözle O'nun hac için ayrı bir tavaf, umre için ayrı bir tavaf, hac için bir sa'y ve umre için bir sa'y yaptığını anlatmak isterse sabit hadisler onun bu görüşünü reddeder. Şayet bu sözle Hz. Peygamber'in (s.a.) iki ibadeti birleştirdiğini ve her ikisi için bir tek tavaf ve bir tek sa'y yaptığını ifade etmek isterse işte onun bu görüşüne sahih hadisler tanıklık eder. Onun görüşü doğrudur.

Kim de "Hz. Peygamber (s.a.) temettu' yaptı." der; ancak bu sözle Hz. Peygamber'in (s.a.) umre ihramından çıkıp yeni baştan hac için ihrama girerek temettu' haccı yapmış olduğunu söylemek isterse onun bu sözünü hadisler reddeder. Görüşü yanlıştır. Şayet Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramdan çıkmayıp kurban sevki için ihramlı kalarak temettu' yaptığını söylemek isterse pek çok hadis yine onun görüşünü reddeder. Ancak bunun yanlışlığı daha azdır. Şayet Hz. Peygamber (s.a.) kırân temettu'u yapmıştır demek isterse işte bu doğrudur, bütün sabit hadisler buna delildir ve hadislerdeki dağınıklık böylece toplanır; bir problem, bir ihtilâf kalmaz.

6— Hz. Peygamber'in (s.a.) Umreleri, Haccı ve İhramı Konusunda Yanılanlar:

Hz. Peygamber'in (s.a.) umreleri konusuda şu beş grup yanılmıştır:

1- Recep ayında umre yaptı diyenler: Bu yanlıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) umreleri zabıtlara geçmiş olup iyi bilinmektedir. Asla bunlardan herhangi birine Recep ayında çıkmamıştır.

2- Şevval ayında umre yaptı diyenler: Bu da bir yanılgıdır. Görünen o ki —Allah daha iyi bilir ya— râvilerden biri yanlışlıkla burada "Hz. Peygamber (s.a.) Şevval'de itikâf yaptı" diyeceğine "Hz. Peygamber (s.a.) Şevval'de umre yaptı" dedi. Ancak hadisin gelişi ve "Allah Rasûlü (s.a.) biri Şevval'de, ikisi Zilkâde'de olmak üzere üç umre yaptı." sözü Hz. Âişe'nin yahut ondan sonrakilerin umreyi kasdettiklerini gösterir.

3- Hacdan sonra Ten'îm'den (ihrama girerek) umre yaptı diyenler: Bunu söyleyen hiçbir ilim adamı mevcut değildir. Yalnızca avam ve hadis bilgisi bulunmayanlar böyle sanmaktadırlar.

4- Hac sırasında hiç umre yapmadı diyenler: Reddi mümkün olmayan yaygın *(müstefîz)* sahih sünnet bu görüşü ibtal eder.

5- Önce bir umre yapıp ihramdan çıktı, sonra Mekke'de hac için ihrama girdi diyenler: Sahih hadisler bu görüşü ibtal edip reddeder.

Haccı konusunda beş grup yanıldı:

1- Bir tek hac yaptı, beraberinde umre yapmadı diyenler.

2- Temettu' haccı yaptı; önce (umre) ihramından çıktı, sonra hac için ihrama girdi diyenler. Nitekim Kadı Ebu Ya'lâ ve başka âlimler bu görüşü savunmuşlardır.

3- Temettu' haccı yaptığından kurban sevketmesi sebebiyle ihramdan çıkmadı ve kırân haccı yapmadı diyenler. *el-Muğnî* sahibi Ebu Muhammed İbn Kudâme ve başka âlimler bu görüştedirler.

4- İki tavaf ve iki sa'y yapmak suretiyle kırân haccı yaptı diyenler.

5- İfrâd haccı yaptı, sonra Ten'îm'den (ihrama girerek) umre yaptı diyenler.

İhramı konusunda beş grup yanıldı:

1- Yalnızca umre için telbiye etti ve bunu böylece sürdürdü diyenler.

2- Yalnızca hac için telbiye etti ve bunu böylece sürdürdü diyenler.

3- Hacca, ifrâd haccı yapmak için telbiye getirdi, sonra buna umreyi de kattı deyip bunun O'na mahsus olduğunu sananlar.

4- Yalnız umre için telbiye getirdiğini, sonra ikinci durumda buna haccı da kattığını söyleyenler.

5- Hangi ibadet için olduğunu tayin etmediği serbest bir ihram giydi; ihram giydikten sonra bunu belirledi, diyenler.

Doğrusu Hz. Peygamber (s.a.) ilk başta ihrama girdiğinde hac ve umre için birlikte ihrama girdi ve her ikisinin de yapılması gerekli vazifelerini yerine getirmeden ihramdan çıkmadı. Her ikisi için bir tavaf, bir sa'y yaptı ve kurban kesti. Nitekim hadisçilerin bildikleri bir tevâtür derecesinde mütevâtir olan yaygın naslar da bunu göstermektedir. En doğrusunu bilen Allah'tır.

7— Bu Görüşleri Savunanların Gerekçeleri ve Hatalarının Açıklanması:

I— Hz. Peygamber'in (s.a.) Umreleri Konusunda Yanılanlar:

a) Recep Ayında Umre Yaptı Diyenler:

Recep ayında umre yaptı diyenlerin gerekçeleri Buharî ve Müslim tarafından İbn Ömer'den (r.a.) rivayet edilen "Hz. Peygamber (s.a.) Recep ayında umre yaptı." hadisidir. Oysa Âişe ve başka sahabîler onun yanlışlık yaptığını belirtmişlerdir. Nitekim *Sahihayn*'daki bir rivayete göre Mücâhid anlatıyor: Ben, Urve b. Zübeyr ile beraber Mescide girdim. Abdullah b. Ömer'i, Hz. Âişe'nin hücresine dayanıp oturmuş halde bulduk. Baktık, bazı insanlar kuşluk namazı kılıyorlardı. Kıldıkları namazın durumunu İbn Ömer'e sorduk "Bid'attir" dedi. Sonra ona: "Allah Rasûlü (s.a.) kaç umre yaptı?" diye sorduk, o da: "Biri Recep ayında olmak üzere dört umre." diye cevap verdi. Onu reddetmeyi istemedik. Mü'minlerin annesi Âişe'nin kendi odasında dişlerini misvaklamasından çıkan sesi işittik. (İzin alıp yanına girdik). Urve (teyzesi Hz. Âişe'ye): "Anneciğim! —yahut ey mü'minlerin annesi!— Ebu Abdurrahman İbn Ömer'in ne dediğini duydun mu?" diye sordu. Hz. Âişe: "Ne diyor?" diyerek ona soru yöneltti. Urve: "İbn Ömer, Allah Rasûlü, biri Recep ayında olmak üzere dört umre yaptı diyor." dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Allah, Ebu Abdurrahman'a rahmet etsin! Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı her umrede muhakkak kendisi hazır bulunmuştur. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) Recep ayında katiyen umre yapmamıştır." dedi.[80] Enes ve İbn Abbas da aynı şekilde, Hz. Peygamber'in (s.a.) bütün umrelerini Zilkâde ayında yaptığını söylemektedirler. Doğrusu da budur.

b) Şevval Ayında Umre Yaptı Diyenler:

Şevval ayında umre yaptı diyenlerin gerekçeleri, Mâlik'in *Muvatta*'da Hişam b. Urve yoluyla onun babası Urve'den rivayet ettiği: "Hz. Peygam-

---

80. Bk. Dipnot: 9.

ber (s.a.) biri Şevval'de, ikisi Zilkâde ayında olmak üzere yaptığı üç umre dışında umre yapmamıştır." hadisidir.[81] Ancak bu hadis mürseldir ve yine yanlıştır. Ya Hişâm'ın ya da Urve'nin başına İbn Ömer'in başına gelen hal gelmiştir. Bu hadisi, Ebu Davud Hz. Âişe'den merfû olarak rivayet etmiştir. Ancak bu da yanlıştır; merfû olarak rivayeti sahih değildir. İbn Abdilberr: "Hadisin müsned olarak rivayeti, Mâlik'den sahih yolla aktarılan şeylerden değildir." demektedir.

Ben derim ki: Hz. Âişe'den böyle bir rivayetin asılsızlığını şu rivayet de ortaya koyar: Hz. Âişe, İbn Abbas ve Enes b. Mâlik: "Allah Rasûlü (s.a.) Zilkâde ayı dışında umre yapmadı." demişlerdir. Doğrusu da budur. Çünkü Hudeybiye ve kazâ umreleri Zilkâde ayında yapılmıştı. Kırân haccında yapılan umre de şüphesiz Zilkâde ayında idi. Cirâne umresi de Zilkâde ayının başında yapılmıştı. Yalnız tereddüt şurada ortaya çıktı: Hz. Peygamber (s.a.) Şevval ayında düşmanla karşılaşmak için Mekke'den çıktı. Düşmanın işini bitirdi. Ganimetleri paylaştırdı. Cirâne'den (ihrama girip) geceleyin umre yapmak üzere Mekke'ye girdi ve oradan gece çıktı. Bu sebeple bu umresi pek çok kişiye gizli kalmıştı. Muharriş el-Ka'bî aynen böyle demektedir. En doğrusunu Allah bilir.

c) Ten'îm'den İhrama Girip Umre Yaptı Diyenler:

Hacdan sonra Ten'îm'den ihrama girip umre yaptığını sananların bir gerekçelerini bilmiyorum. Çünkü bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı konusunda yaygın olarak bilinen gerçeğe ters düşmektedir. Katiyen hiç kimse böyle bir şey nakletmemiştir ve hiçbir imam da böyle bir söz söylememiştir. Herhalde böyle sanan kişi, Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı ifrâd yaptığını işitmiş olacak ve Mekke dışından gelip de ifrâd haccı yapan herkesin hacdan sonra Ten'îm'e gidip orada ihrama girmesi gerektiğini görmüş olacak ki, Allah Rasûlü'nün (s.a.) haccını da bunun yerine koymuştur. Bu, yanlışın ta kendisidir.

d) Hac Sırasında Hiç Umre Yapmadı Diyenler:

Hac sırasında hiç umre yapmadı diyenlerin gerekçeleri: Bu kimseler

---

81. Mâlik, *Muvatta*'da (1/342) Urve b. Zübeyr'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Ebu Davud mevsûl olarak Hz. Âişe'den rivayet etmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığını işittikleri ve O'nun hacdan sonra umre yapmadığını kesin bildikleri için, daha önce yaptığı umre ile yetinerek bu hac sırasında umre yapmamıştır dediler. Sahih ve meşhûr hadisler, —daha önce de geçtiği üzere yirmiyi aşkın sebepten ötürü— onların bu görüşlerini reddeder. Hz. Peygamber (s.a.): "Bu, kendisiyle faydalandığımız (temettu' yaptığımız) bir umredir." buyurmuş; Hafsa: "İnsanların bu hali ne? Sen umre ihramından çıkmadığın halde onlar ihramdan çıktılar." demiş; Sürâka b. Mâlik: "Allah Rasûlü (s.a.) temettu' yaptı." demiştir. Aynı şeyi İbn Ömer, Âişe, İmrân b. Husayn ve İbn Abbas da söylemiş; Enes, İbn Abbas ve Âişe Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı umrelerden birini haccı sırasında yaptığını açıkça belirtmişlerdir.

e) Umre İhramından Çıkıp Hac İçin İhrama Girdi Diyenler:

Kadı Ebu Ya'lâ ve ona muvafakat edenlerin savundukları, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir umre yapıp onun ihramından çıktığı görüşünün gerekçesi; İbn Ömer, Âişe, İmrân b. Husayn ve başka sahabîlerden sahih olarak aktarılan "Hz. Peygamber (s.a.) temettu' yaptı." hadisidir. Bu hadisin, Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramdan çıkıp temettu' yapmış olmasına da, ihramdan çıkmamış olmasına da ihtimali vardır. *Sahihayn*'da rivayet edilmiş olup Muâviye'nin, kendisinin Hz. Peygamber'in (s.a.) saçını Merve tepesinde enli bir okla (veya bıçakla) kısalttığını ifade eden haberi,[82] Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramdan çıkmadığını gösterir. Bu işin Veda haccı dışında olması mümkün değildir. Çünkü Muâviye, Mekke Fethinden sonra müslüman olmuştur ve Hz. Peygamber (s.a.) de Fetih zamanında ihramlı değildi. Yine bu saç kısaltma işinin Cirâne umresinde olması da iki yönden mümkün değildir:

1) Bu sahih hadisin metinlerinden birinde: "Bu, o haccı sırasında idi" kaydı vardır.

2) Nesâî'nin sahih senedle rivayetinde ise: "Bu (Zilhicce ayının ilk) on günü içinde idi." kaydı vardır.[83] Muâviye'nin Hz. Peygamber'in (s.a.) saçını kısaltması ancak Veda haccı esnasında idi. Bunlar, temettu'un yalnızca Hz. Peygamber'e (s.a.) has olduğunu aktaranların rivayetlerini, özel-

82. Buharî, 25/127; Müslim, 1246; Ahmed, 4/97, 98.
83. Nesâî, 5/153, 154, 245.

likle onlardan bir grubun, kurban sevketmekle ihramdan çıkma hakkına, sahabeden kurban sevkedenlerin dışındaki kimselerin sahip oldukları şeklinde yorumlamışlardır. İçlerinde, üstadımız Ebu'l-Abbas (İbn Teymiyye)'ın bulunduğu diğer bir grup onlara karşı gelmiş ve "Kim meşhur sahih hadisler üzerinde düşünürse, ne Hz. Peygamberin (s.a.) ve ne de kurban sevkeden hiçbir kimsenin ihramdan çıkmadığını anlar." demişlerdir.

II— Hz. Peygamber'in (s.a.) Haccı Konusunda Yanılanlar:

a) Bir Tek Hac Yaptı, Beraberinde Umre Yapmadı Diyenler:

Bir tek hac yaptı, beraberinde umre yapmadı diyenlerin gerekçeleri *Sahihayn*'da bulunan şu hadistir: Hz. Âişe anlatıyor: "Veda haccı senesi Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber çıktık. Kimimiz umreye, kimimiz hac ve umreye ve kimimiz de hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiyeye başladı. Allah Rasûlü (s.a.) ise hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiyeye başladı."(84) Diyorlar ki: Bu taksim ve türlere ayırma, Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnızca hacca niyetlenip ihrama girdiği ve telbiyeye başladığı konusunda açık bir ifadedir.

Müslim'in, Hz. Âişe'den rivayet ettiği bir hadiste ise: "Allah Rasûlü (s.a.) ifrâd yapan kişi olarak hacca niyetlenip ihrama girdi ve telbiyeye başladı."(85) denilmiştir.

Sahih-i Buharî'de İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) yalnızca hacca telbiye getirdi.(86)

Sahih-i Müslim'de İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre; Allah Rasûlü (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi ve telbiye getirdi.(87)

Sünen-i İbn Mâce'de Câbir'den rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) haccı ifrâd etti.(88)

Sahih-i Müslim'de yine Câbir'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Al-

---

84. Yukarıda geçti.
85. Müslim, 1211 (114, 142).
86. Yukarıda geçti.
87. Yukarıda geçti.
88. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 76.

lah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Yanlız hacca niyet ediyorduk. Umre yapmayı düşünmüyorduk."[89]

Sahih-i Buharî'de rivayet edildiğine göre Urve b. Zübeyr anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) hac yaptı. (Teyzem) Hz. Âişe'nin bana haber verdiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye geldiğinde ilk olarak abdest aldı, sonra Beytullah'ı tavaf etti. Sonra bu (yapmış olduğu tavaf) umre sayılmadı. Sonra Ebu Bekir (r.a.) hac yaptı. O ilk olarak Beytullah'ı tavaf etti. Sonra bu umre sayılmadı. Ebu Bekir'den sonra Ömer de böyle yaptı. Ömer'den sonra Osman hac yaptı. Onun ilk olarak Beytullah'ı tavaf ettiğini gördüm. Sonra bu umre sayılmadı. Sonra Muâviye ve Abdullah b. Ömer hac yaptı. Sonra ben, babam Zübeyr b. Avvam ile birlikte hac yaptım. Babam ilk olarak Beytullah'ı tavaf etti. Sonra bu umre sayılmadı. Sonra İbn Ömer'in böyle yaptığını gördüm. Sonra o da haccı bozup umreye çevirmedi. İşte İbn Ömer onların yanındadır.[90] Öyleyken neden ona sormuyorlar? Ne o, ne de geçmişlerden herhangi biri haccı umreye çevirmemiştir. Onlar Mescid-i Haram'a ayak bastıklarında ilk olarak Beytullah'ı tavaf ederler, sonra ihramdan çıkmazlardı. Ben, annem Esmâ ile teyzem Âişe'yi gördüm, onlar Mekke'ye geldikleri zaman ilk olarak Beytullah'tan başlayıp onu tavaf ettiler. Sonra da ihramlarından çıkmadılar. Annem bana haber verdi ki, kendisi, kız kardeşi Âişe, (babam) Zübeyr, falan ve falan şahıslar umre niyetiyle ihrama girip telbiye getirmişler; Rükn'e ellerini sürdükleri vakit ihramdan çıkmışlardır.[91]

Sünen-i Ebu Davud'da, Musa b. İsmail — Hammad b. Seleme ve Vüheyb b. Hâlid — Hişam b. Urve — babası Urve senediyle Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivayet edilir: Biz Allah Rasûlü'nün (s.a.) beraberinde Zilhicce ayına doğru Medine'den yola çıktık. Hz. Peygamber (s.a.) Zülhuleyfe'ye vardığımızda bizlere: "Kim hac niyetiyle ihrama girip telbiye etmek isterse öylece yapsın ve kim de umre niyetiyle ihrama girip telbiye etmek isterse umreye niyetlenip ihrama girsin, telbiye getirsin." buyurdu. Rivayetin bundan sonraki kısmında Vüheyb (Hammad'dan) ayrılarak Hz. Peygamber'in (s.a.): "Ben de eğer kurbanlık sevketmemiş olaydım muhakkak umreye niyetlenir, ihrama girer ve telbiye getirirdim." buyurduğunu, diğeri ise:

89. Müslim, 1218.
90. Urve b. Zübeyr bütün bunları, kendisine sorulan bir soruya cevap olarak anlatıyor. Burada işaret ettiği kimseler de o soruyu soran şahıslardır.
91. Buharî, 25/63, 25/78.

"Ben kendim hacca niyetlenip ihrama giriyorum." buyurduğunu rivayet etmektedir.[92] Şu halde her iki rivayetin toplamından Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığı sahih olduğu neticesi çıkar.

Görüldüğü gibi bu görüş sahiplerinin gerekçeleri açıktır. Ancak onların bu gerekçeleri, Hz. Peygamber'in (s.a.) verdiği hükmün; yapmaya karar verip de kendi yaptığı şeyi "Ben kurbanı sevkettim ve kırân haccı yaptım" şeklinde bildirdiği haberin; devesinin yanıbaşında bulunup, o vakit başkalarından O'na daha yakın ve en güvenilir insanlardan olup da O'nun "Allah'ım! Senin hac ve umre davetine icabet ettim" diye telbiye getirdiğini işiten kimsenin (Enes'in) aktardığı haberin; Hz. Peygamber'den (s.a.) en çok ilim öğrenen insan Ali b. Ebî Tâlib'in (r.a.) Hz. Peygamber'in hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama girdiği ve yine her ikisine birlikte telbiye getirdiği şeklinde verdiği haberin; Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisinin umre yapıp ihramdan çıkmaması konusunda hanımı Hafsa'nın sözlerini kabullenip bu konuda ona karşı çıkmaması, aksine onu doğrulaması ve bununla birlikte kendisinin hacı olduğunu söyleyerek ona cevap vermesi yolunda —ki Hz. Peygamber (s.a.) duyduğu bâtıl bir şeye asla hoşnutluk gösterip ses çıkarmamazlık etmez, hemen uyarıda bulunur— Hz. Hafsa'nın kendisinin aktardığı haberin karşısında bir mazeret teşkil etmez. Hz. Peygamber'in (s.a.), Rabbinden gelen ve kendisine umre içinde hacca niyetlenip ihrama girerek telbiye getirmesini emreden vahyi haber verişine karşılık bir mazeretleri yoktur. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) bir daha hac yapmayacağını bildiği için kırân haccı yaptığını söyleyen sahabîlerin ve Hz. Peygamber'in (s.a.) hacla birlikte umre yaptığını haber veren sahabîlerin haberleri karşısında onların ileri sürebilecekleri bir mazeretleri, bir gerekçeleri yoktur. "Hz. Peygamber (s.a.) haccı, ifrâd yaptı." diyenlerin de asla böyle bir mazeretleri yoktur. Hiçbir sahabî ne Hz. Peygamber'in (s.a.) "ben ifrâd haccı yaptım." ve "Rabbimden bana bir elçi geldi, ifrâd haccı yapmamı emrediyor." dediğini rivayet etmiştir; ne Hz. Peygamber'e (s.a.): "Bu insanlara ne oluyor ki, ihramdan çıktılar? Onlar umre ihramından çıktıkları halde sen hac ihramından çıkmadın!" demiştir, ne de hiç kimseye O'nun: "Allah'ım! Yalnız umre davetine icabet ettim." ve "Allah'ım! Yalnız hac davetine icabet ettim." diye telbiye getirdiğini işittiğini söylemiştir ve ne de hiçbir kimse: "Hz. Peygamber (s.a.) sonunucusu haccından sonra olmak üzere dört umre yaptı." demiştir.

Oysa dört sahabî, Hz. Peygamber'in (s.a.) bizzat kendisinin kırân haccı

92. Ebu Davud, 1778. Hadis Buharî'de de geçiyor. Bk. 26/5.

yaptığını söylediğini işittiklerine şahitlik etmektedirler. "Onlar, Hz. Peygamber'i (s.a.) işitmediler" demekten başka bu şahitliği reddetmenin yolu yoktur.

Katiyetle malumdur ki, Hz. Peygamber'den (s.a.) gördükleri davranışı kendi anladıkları şekilde öyle zannederek haber verenlerin yanlışlık yaptıklarını ve yanılgıya düştüklerini hesaba katmak, işitmediği halde "Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle şöyle dediğini işittim." şeklinde haber verdi diye yalanlamaya kalkışmaktan daha iyidir. Çünkü burada ancak yalanlamaya kalkışılabilir. Ama yanılarak Hz. Peygamber'den (s.a.) gördüğü davranışı haber veren kişinin haberi yalandır denemez. Allah, Ali'yi, Enes'i, Berâ'yı ve Hafsa'yı, işitmedikleri halde "Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle dediğini işittik." demekten tenzih etmiştir. Rabbi Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e (s.a.) şöyle şöyle yap diye vahiy gönderip de O'nun bunu yapmaması söz konusu değildir; Allah, O'nu böyle durumlardan tenzih etmiştir. Böyle bir şey en imkânsız ve en olmayacak şeylerdendir. Hele Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığını söyleyenler, bunların maksatlarına muhalefet etmemişler ve bunlarla çelişkiye düşmemişler, yalnızca Hz. Peygamber'in (s.a.) hac amellerini birer kere yaptığını ve ifrâd haccı yapan kişinin yaptığı amellerle yetindiğini kasdetmişlerse? Zira Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı şeyler arasında ifrâd haccı yapan kişinin yaptığı şeylere bir ilâve yoktur. Onlardan bunun aksini ortaya koyar görünümünde bir şey rivayet eden kimse, anladığı şekilde söylemiş demektir. Meselâ, Bekir b. Abdullah, İbn Ömer'in; "Hz. Peygamber (s.a.) haccı, ifrâd yaptı." dediğini işitiyor ve kelimenin ıstılahtaki anlamına yükleyerek "Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca hacca telbiye getirdi." diyor. Oysa İbn Ömer'in oğlu Sâlim ve azadlı kölesi Nâfi' ondan "Hz. Peygamber (s.a.) temettu' yaptı. Önce umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." hadisini rivayet ediyorlar. İşte Sâlim, Bekir'in verdiği haberin aksini haber vermektedir. Bu hadisi, Hz. Peygamber (s.a.) böyle yapılmasını emretti şeklinde yorumlamak doğru olmaz. Çünkü râvi "Önce umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi" demek suretiyle sözünün anlamını iyice açmıştır. Aynı şekilde Hz. Âişe'den (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığını rivayet edenler Urve ile Kâsım'dır. Yine Hz. Âişe'den, kırân haccı yaptığını Urve ve Mücâhid rivayet etmektedir. Urve'den, Ebu'l-Esved Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd yaptığını; Zührî ise yine ondan kırân yaptığını rivayet ediyor. Şayet bu iki rivayetin birbirini düşürdüklerini düşünsek, Mücahid'in rivayeti sapasağlam kalır. Eğer Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd yaptığı rivayeti, hac amellerini tek tek yaptı, şeklinde yorumlansa rivayetlerin

hepsi de doğruyu söylemiş ve birbirlerini doğrulamış olur. Kuşku yok ki, Âişe ve İbn Ömer'in "Hz. Peygamber (s.a.) haccı, ifrâd yaptı" sözünün üç şekilde anlaşılması muhtemeldir:

1- Yanlız hacca niyetlenip ihrama girmek.

2- Hac amellerini tek tek yapmak.

3- Hz. Peygamber (s.a.) bir tek hac yaptı, onun yanında başka bir şey yapmadı. Ama umrede durum böyle değildir. Zira umreyi, dört defa yapmıştır.

Bu iki sahabînin: "Hz. Peygamber (s.a.) umreyi hacca ekleyerek temettu' yaptı. Önce umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." şeklinde Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı şeyi hikâye etmelerine gelince; bu söz açıktır, bir tek anlam dışında başka bir anlama gelmesi ihtimali yoktur. Bu sözü mücmel (kapalı) saymak caiz olmaz. Esved b. Yezîd ve Amra'nın Hz. Âişe'den naklettikleri, Hz. Peygamber'in (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdiğini ifade eden rivayette, Mücâhid ve Urve'nin yine ondan aktardıkları Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân yaptığı rivayetiyle çelişen bir durum yoktur. Çünkü kırân haccı yapan kimse kesinlikle hacca niyetlenip ihrama giren hacı demektir. Umresi haccının bir parçasıdır. Artık kim, Hz. Âişe'den, Hz. Peygamber'in (s.a.) (yalnız) hacca niyetlenip ihrama girdiğini rivayet ederse o kimse doğru biri değildir. Mücâhid'in rivayeti Amra ve Esved'in rivayetine eklenir ve sonra bu iki rivayet, Urve'nin rivayetiyle birleştirilirse rivayetlerin toplamından Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân haccı yaptığı sonucu çıkar ve rivayetler birbirlerini doğrulamış olur. Hatta Hz. Âişe ve İbn Ömer'in sözleri Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccına niyetlenip ihrama girmiş olmasından başka türlü anlaşılmaya muhtemel olmasa o vakit kesinlikle buna denecek söz, İbn Ömer'in "Hz. Peygamber (s.a.) Recep ayında umre yaptı." sözü ile Hz. Âişe yahut Urve'nin "Hz. Peygamber (s.a.) Şevval ayında umre yaptı." sözüne verilen cevap olması gerekir. Ancak bu sahih ve açık hadislerin râvilerini yalanlamaya, delâlet ettikleri anlamın dışında yorumlamaya ve anlamlarını başka yerlere çekmeye yol yoktur. Aynı şekilde râvilerinde muztariblik bulunan, bu râvilerinden rivayet edilişinde ihtilâf edilen ve onlara bu hususta kendilerinden daha güvenilir yahut kendilerine denk olanların muhalefet ettikleri böyle mücmel bir rivayeti esas almaya da yol yoktur.

Câbir'in, "Hz. Peygamber (s.a.) haccı, ifrâd etti." sözüne gelince; bu sahabînin hadisinde, bunu (Hz. Peygamber'in (s.a.) umre yapmadığını) ifade eden açık bir şey yoktur. Burada yalnızca kendilerinin sırf hacca ni-

yet ettiklerini haber vermektedir. Bu hadiste Allah Rasûlü'nün (s.a.) yalnızca hacca (ifrâd haccına) telbiye getirdiğini gösteren şey nerede?

İbn Mâce'nin yine ondan rivayet ettiği "Allah Rasûlü (s.a.) haccı, ifrâd etti." şeklindeki öteki hadisin ise üç senedi vardır:

1- En ceyyid olanı: ed-Derâverdî — Cafer b. Muhammed — babası Muhammed. Bu kesinlikle *Haccetü'l-Vedâ*'daki uzun hadisinin bir özeti olup manası aktarılmıştır. Râviler burada ed-Derâverdî'ye muhalefet ederek: "Hz. Peygamber (s.a.) hacca niyetlenip telbiye getirdi ve yüksek sesle (lâ ilâhe illallah) tevhid kelimesini söyledi." demişlerdir.

2- İkinci sened şöyledir: Mutarrif b. Mus'ab — Abdülaziz b. Ebu Hâzim — Cafer. İbn Hazm, Mutarrif'in meçhul olduğunu söylemişse de ben derim ki: O, meçhul bir şahıs değildir, İmam Mâlik'in kızkardeşinin oğludur. Buharî, Bişr b. Musa ve bir grup muhaddis ondan rivayette bulunmuştur. Onun hakkında Ebu Hâtim: "Doğru (=sadûk) biridir, hadisi muztaribtir. O, bana İsmail b. Ebu Üveys'ten daha sevimlidir." diyor; İbn Adiy ise: "Münker hadisler rivayet eder" demektedir. Herhalde Ebu Muhammed İbn Hazm, ismini bir nüshada Mutarrif b. Mus'ab şeklinde gördü ve bu isimde bir şahsı tanıyamadı. Oysa oradaki isim Mutarrif Ebu Mus'ab olmalıdır. Bu şahsın uzun ismi şöyledir: Mutarrif b. Abdullah b. Mutarrif b. Süleyman b. Yesar. Bu şahsın ismi konusunda yanılgıya düşenlerden biri de Muhammed b. Osman ez-Zehebî'dir. Zehebî, *"ez-Zuafâ"* adlı eserinde: "İbn Ebî Zi'b'den rivayette bulunan Mutarrif b. Mus'ab el-Medenî'nin hadisi münkerdir." der. Ben derim ki: İbn Ebî Zi'b, ed-Derâverdî ve Mâlik'den rivayette bulunan, Mutarrif Ebu Mus'ab el-Medenî'dir ve hadisi de münker değildir. Onu İbn Adiy'nin, "Münker hadisler rivayet eder" sözü yanıltmıştır. Bu sözü söyleyen İbn Adiy sonra onun rivayet ettiği bir grup münker hadisi sıralar. Ancak bunları ondan Ahmed b. Davud b. Sâlih rivayet etmiştir. Dârakutnî bu şahsın yalancı olduğunu söylemiştir ve bu hadislerdeki problem de ondan kaynaklanmaktadır.

3- Câbir hadisinin üçüncü senedi. Bu senedde Muhammed b. Müslim'den rivayette bulunan Muhammed b. Abdülvehhab kimdir ve nasıldır, araştırılır. Şayet Taifli Muhammed b. Abdülvehhab ise bu şahıs İbn Maîn'e göre sika, İmam Ahmed'e göre zayıftır. İbn Hazm onun hakkında "Kesinlikle sâkıttır" demişse de bu râvi hakkında bu sözü söyleyen ondan başkasını görmedim. Oysa Müslim onun rivayetini şahid olarak kullanmıştır. İbn Hazm "Şayet ondan (Taifli'den) başkası ise kimdir bilmiyorum" diyor. Ben derim ki: Başkası değildir, kesinlikle Taifli olandır.

Her ne olursa olsun bu hadis Câbir'den sahih senedle rivayet edilmiş bile olsa, bu hadisin hükmü Âişe ve İbn Ömer'den rivayet edilmiş hadisin hükmünü alır. Diğer sika râviler "Hz. Peygamber (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi." dedikleri halde herhalde bunlar aynı anlama yükleyip hadisi "Haccı, ifrâd yaptı." diye rivayet ettiler. Malumdur ki, umre hacca katıldığı zaman artık "Hz. Peygamber (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi," diyenin sözü, "Hz. Peygamber (s.a.) hac ve umreye niyetlenip ihrama girdi." diyenin sözüyle çatışmaz. Aksine bu, tafsilatını söylemiş; öteki ise genel bir ifade ile ayrıntıya girmeden haber vermiştir. "Hz. Peygamber (s,a.) haccı, ifrâd yaptı." diyenin sözü, yukarıda zikrettiğimiz üç yöne muhtemeldir. Ancak asla Hz. Peygamber'in (s.a.) "Allah'ım! İfrad haccına davetine icabet ettim." diye telbiye getirdiğini işitmiş midir? İşte buna hiç yol yoktur. Hatta bulunsa bile zikrettiğimiz ve reddedilmelerine asla bir yol bulunmayan bu temel direklerin önüne geçirilmez; bunun yanlış olduğu söylenir, yahut ihramın evveline yorumlanır ve hac esnasında Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân haccı yaptığı ortaya çıkar. Oysa böyle bir şey sabit değildir. Yukarıda Süfyan es-Sevrî — Cafer b. Muhammed — babası Muhammed — Câbir (r.a.) senediyle Allah Rasûlü'nün (s.a.) Veda haccında kırân yaptığı rivayetini vermiştik. Bunu Zekeriyya es-Sâcî, Abdullah b. Ebu Ziyâd el-Katavânî — Zeyd b. el-Hubâb — Süfyan... senediyle rivayet eder. Yukarıda da geçtiği üzere bu hadisle gerek "Hz..Peygamber (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi." gerek "Haccı, ifrâd yaptı." ve gerekse "Hacca telbiye getirdi." hadisleri arasında bir çelişki yoktur.

Böylece kırân râvilerinin rivayeti on sebepten dolayı tercihe hak kazanmıştır:

1- Yukarıda da geçtiği üzere bu râviler daha çoktur.

2- Kırân rivayetinin haber veriliş yolları türlü türlüdür. Nitekim yukarıda açıkladık.

3- Bu râviler arasında Hz. Peygamber'in (s.a.) ağzından çıktığını işittiği açık metni aktaranlar, O'nun şöyle yaptım diye kendi yaptığını anlattığı hadisi rivayet edenler ve Rabbinin O'na böyle yapmasını emrettiği haberleri verenler vardır. İfrâd konusunda bu şekil rivayet edilen hiçbir hadis gelmemiştir.

4- Hz. Peygamber'in (s.a.) dört umre yaptığını rivayet edenlerin rivayetlerinin, kırân rivayetini tasdik etmesi.

5- İfrâd rivayetlerinin aksine, kırân rivayetlerinin açık olup yoruma

müsait olmamaları.

6- Kırân rivayetleri, ifrâdcıların sükut edip geçtikleri yahut olmadığını söyledikleri bir ilâve (=ziyâde) içermektedirler. Ziyadeyi söyleyen, söylemeyene; isbat eden nefyedene tercih edilir.

7- İfrâd râvileri dörttür: Âişe, İbn Ömer, Câbir ve İbn Abbas. Bu dörtlü aynı zamanda kırânı rivayet etmiştir. Şayet onların rivayetlerini birbirleriyle düşürme yoluna gidersek o zaman onlar dışında kalan, kırân râvilerinin rivayeti, karşı rivayetten kurtulmuş olur. Eğer tercih yoluna gidersek bu durumda Berâ, Enes, Ömer İbnü'l-Hattâb, İmrân b. Husayn, Hafsa ve bunların yanında yer alan yukarıda isimleri sıralanan kendilerinden muztarib ve ihtilâflı şekilde rivayet gelmeyen râvilerin rivayetini almak vacip olur.

8- Kırân, Rabbi tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.) emredilen hac şeklidir. Ondan başkasını yapmış olamaz.

9- Kurban sevkeden herkese emredilen hac şeklidir. Hz. Peygamber (s.a.) kurban sevkedenlere emredip sonra kendisi de kurban sevkettiği halde bu emrine aykırı davranacak değildir.

10- Âilesine, ehl-i beytine yapmalarını emrettiği ve onlar için tercihte bulunduğu hac şeklidir. Onlar için de, kendisi için tercih ettiğini tercih edecektir, başka türlü yapacak değildir.

11- Bir başka tercih sebebi daha vardır, bu da, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Umre, kıyamet gününe kadar haccın içine girmiştir." hadisi. Bu hadis, umre ile haccın araları ayrılmayacak şekilde umrenin, haccın bir parçası yahut onun içine girmiş bir parça gibi olmasını ve umrenin hacla beraber tıpkı bir şeyin içinde bulunan şeyin, onunla birlikteliği gibi olmasını icabettirir.

12- Ömer İbnü'l-Hattâb'ın (r.a.), hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama giren ve bu yüzden kendisine Zeyd b. Sûhân yahut Selmân b. Rabîa tarafından tenkid gelen Subey b. Ma'bed'e söylediği "Peygamberin Muhammed'in (s.a.) sünnetine uymuşsun." sözü.[93] Bu söz, Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayet ettiği "Allah'tan kendisine hac ve umreye birlikte niyetlenip ihram giymesi için vahiy geldiği" yolundaki hadise

93. Nesâî, 5/148; İbn Mâce, 2970; Ahmed, 1/14, 25, 34, 37, 53. Senedi sahihtir.

muvafakat etmektedir. Bu da gösterir ki; kırân, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı ve o yolla Allah'ın kendisine buyurduğu emri yerine getirdiği bir sünnetidir.

13- Kırân yapan kimsenin yaptığı ameller her iki ibadet için yapılmış demektir. Böylece ihramı, tavafı ve sa'yı her iki ibadete birlikte sayılmaktadır. Bu da ikisinden birine sayılmasından ve her amelin ayrı ayrı yapılmasından daha iyidir.

14- Kurban sevkini içeren ibadet kuşkusuz, kurban bulunmayan bir ibadetten daha faziletlidir. Kişi kırân yaptığı zaman kurbanı her iki ibadeti için sayılır. Böylece ibadetlerden biri kurbansız olmamış olur. Bu yüzden —Allah daha iyi bilir ya— Allah Rasûlü (s.a.) kurban sevkeden kimsenin hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama girerek telbiyede bulunmasını emretmiş ve buna Buharî ve Müslim'de Berâ'dan rivayet edilen "Ben, kurban sevkettim ve kırân yaptım (hac ile umreyi birleştirdim)" hadisiyle işarette bulunmuştur.

15- Temettu' haccının pek çok yönden ifrâddan daha faziletli olduğu sabit olmuştur. Bazıları: a) Hz. Peygamber (s.a.) sahabîlere haccı, temettu' şekline çevirmelerini emretmiştir. O'nun faziletli bir şeyden, daha az faziletli bir şeye sahabîleri intikal ettirmesi mümkün değildir. b) Hz. Peygamber (s.a.) "Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım,[94] kesinlikle kurban sevketmez, haccı umreye çevirirdim." sözüyle böyle yapmadığına üzüldüğünü belirtmiştir. c) Kurban sevketmeyen herkese böyle yapmasını emretmiştir. d) Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabının yaptığı hac, kurban sevkeden kimse için kırân, kurban sevketmeyen için temettu'dur. Bunlardan başka daha pek çok sebep vardır. Kurban sevkedip temettu' haccı yapan kimse kurbanını Mekke'den alıp temettu' yapan kimseden daha faziletlidir. Hatta iki görüşten birine göre kendisinde Hıll ve Harem'de[95] bulunmak özelliği bir arada bulunan hayvan kurban olabilir. Bu sabit olduğu zaman artık kurban sevkedip kırân yapan kimse —ister kurban sevketsin, isterse etmesin— temettu' yapan kimseden faziletli demektir. Çünkü ihrama girişinden bu yana kurban sevketmiştir. Temettu' yapan ise Hıll bölgesinin Harem'e en yakın yerinden bu yana kurban sevketmiştir. O halde kurban sevketmeyip ifrâd haccı yapan en yakın Hıll sınırından bu yana

94. Bu kısım şu şekilde de anlaşılmıştır: "Hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu şimdi bildiğim gibi bilmiş olsaydım..."

95. Hıll: Mekke sınırları olup hac fiillerinin yapıldığı bölge. Harem: Hıll dışında kalan yerler.

kurban sevkedip temettu' yapandan nasıl daha faziletli sayılabilir? Ya bir de mîkattan bu yana kurban sevkedip kırân yapandan daha faziletli sayıldığında durum nice olur? Bu, Allah'a hamdolsun, apaçık ortadadır.

b) Umre İhramından Çıkıp Hac İçin İhrama Girdi Diyenler:

Temettu' haccı yaptı; önce (umre) ihramından çıktı, sonra terviye günü (arefe gününden bir gün önce, Zilhicce'nin 8. günü) kurban sevkiyle birlikte hac için ihrama girdi, diyenlerin gerekçeleri, yukarıda geçen Muâviye'nin Allah Rasûlü'nün (s.a.) saçını enli bir okla (yahut bıçakla) Zilhicce ayının ilk on günü içinde kısalttığı yolunda ondan rivayet edilen hadis. Bu hadisin bir metninde "Bu, haccındaydı" cümlesi yer almaktadır. İnsanlar bu konuda Muâviye'ye karşı gelmişler ve onun yanıldığını söylemişlerdir. Onun başına da "Hz. Peygamber (s.a.) Recep ayında umre yaptı." diye rivayette bulunan İbn Ömer'in, bu rivayetten dolayı başına gelenler gelmiştir. Zira pek çok yoldan yaygın (müstefîz) bir şekilde rivayet edilen diğer sahih hadislerin hepsi de Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramından kurban bayramının birinci günü çıktığını göstermektedir. Bundan dolayı kendisinin yaptığı şeyi şu sözlerle anlatmıştır: "Şayet yanımda kurbanlık bulunmasaydı kesinlikle ihramdan çıkardım", "Ben kurban sevkettim ve kırân yaptım. Kurbanı kesinceye kadar ihramdan çıkamam." İşte bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisinden verdiği bir haberdir. Başkalarının O'ndan aktardığı haberin —özellikle de kendisinin yaptığını haber verdiği bir şeye aykırı olan haberin— aksine burada yanılma ve yanlışlık yapma payı yoktur. Büyük bir kalabalık Hz. Peygamber'in (s.a.) ister kısaltma isterse tıraş etme şeklinde olsun saçından hiç aldırmadığını, kurban (bayramının birinci) günü tıraş oluncaya kadar ihramlı kaldığını haber vermiştir. Herhalde Muâviye, Hz. Peygamber'in (s.a.) saçını Cirâne umresi sırasında kısaltmıştır. —Çünkü o vakit, Muâviye müslüman olmuştu.— Sonra unutup bunun (Zilhicce'nin ilk) onu içinde olduğunu sanmıştır. Nitekim İbn Ömer de bütün umrelerinde Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında bulunduğu halde, O'nun bütün umrelerini Zilkâde ayında yapmış olduğunu unutmuş ve "Umrelerden biri Recep ayında idi." demiştir. Peygamber (s.a.) haricindeki insanlar için yanılgı caizdir. Şayet kişilerin yanıldıklarına delil bulunursa o delile göre hareket vacip olur.

Denilmiştir ki: Muâviye herhalde Hz. Peygamber'in (s.a.) saçının, kurban bayramının birinci günü berberin tamamen tıraş etmediği arta kalan kısmını kısaltmıştır. İşte Merve tepesinde bu kısmı kesmiştir. Bunu söyle-

yen, Ebu Muhammed İbn Hazm'dır. Bu da onun bir yanılgısıdır. Zira berber kısalttığı bir saçın unutarak bir kısmını bırakıp da kısaltma işi bittikten sonra kurban gününün geri kalan vaktinde onu öylece bırakmaz. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) saçını sahabe arasında paylaştırmış; Ebu Talha'ya iki yarıdan biri düşmüş ve geri kalan sahabîler diğer yarıyı birer, ikişer, üçer... saç teli olarak paylaşmışlardır.[96] Hem Hz. Peygamber (s.a.) Safa ile Merve arasında bir tek sa'y yapmıştır. O da ilk sa'ydır. İfâza tavafının ardından sa'y ve hacdan sonra da katiyen umre yapmamıştır. O halde bu sadece yanılgıdır. Denildi ki: Hadisin Muâviye'ye kadar olan senedinde yanlışlık ve hata vardır. Hasan b. Ali senedde hata etmiş ve senedi Ma'mer yoluyla İbn Tâvûs'a çıkarmıştır.[97] Oysa sened Hişâm b. Huceyr yoluyla İbn Tâvûs'a çıkmaktadır. Hişâm ise zayıftır.

Ben derim ki: Buharî'nin Muâviye'den rivayet ettiği hadis, "Allah Rasûlü'nün (s.a.) başındaki saçından enli okla kısalttım." şeklinde olup Buharî buna başka bir şey eklemiyor. Müslim'deki hadiste ise: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) başındaki saçından Merve tepesinde enli okla kısalttım." deniyor. *Sahihayn*'da bunun dışında bir şey yoktur.

"Zilhicce'nin ilk on günü içinde" diye rivayette bulunanların bu rivayetleri *Sahih*'de mevcut değildir. Bu rivayet illetlidir veya Muâviye'nin bir yanılgısıdır. Râvisi Kays b. Sa'd bunu Atâ — İbn Abbas — Muâviye senediyle aktarıyor ve: "İnsanlar, Muâviye'nin bu sözüne karşı geliyorlar." diyor.[98] Kays, doğru söylüyor. Artık biz Allah'a yemin ederiz ki, bu kesinlikle Zilhicce'nin onu içinde değildi.

Muâviye'nin, Ebu Dâvud'un Katâde yoluyla Ebu Şeyh el-Hünâî'den rivayet ettiği hadisteki şu yanılgısı da buna benzemektedir: Muâviye, Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabına: "Hz. Peygamber'in (s.a.) şuna ve kaplan derilerine (yani kaplan derisinden mamul eğerlere) binmeyi yasakladığını biliyor musunuz?" diye sordu. "Evet" cevabını verdiler. Muâviye; 'Peki, O'nun hacla umreyi birleştirmeyi (kırân yapmayı) yasakladığını da biliyor musunuz?" diye sorunca onlar: "Ama böyle bir şey yok." diye karşılık verdi. O da: "Bu (yasak) da diğeri ile birliktedir. Fakat siz unuttunuz." dedi.[99] Biz, Allah'ı şahit tutarız ki, bu Muâviye'nin bir yanılgısıdır ya

96. Müslim, 1305 (325, 326).
97. Ebu Davud, 1803.
98. Nesâî, 5/245; Ahmed, 4/92.
99. Ebu Davud, 1794; Ahmed, 4/95 ve 99.

da ona atfedilmiş bir yalandır. Allah Rasûlü (s.a.) bunu katiyen yasaklamamıştır. Senedde adı geçen Ebu Şeyh'in büyük, hâfız, sika râvilerden öne geçirilmesini bırak, onun rivayeti delil bile olmaz. İsterse ondan Katâde ve Yahya b. Ebu Kesîr rivayette bulunmuş olsun. Bu râvinin ismi Hayevân (baştaki harf hı harfidir) b. Halde olup bu isimde bir şahıs meçhuldür.[100]

c) Kurban Sevkettiği İçin İhramdan Çıkmadı Diyenler:

Hz. Peygamber (s.a.) temettu' haccı yaptı, kurban sevkettiği için (umre) ihramından çıkmadı, diyen *el-Muğnî* yazarı ile bir grup âlimin gerekçeleri: a) Hz. Âişe ile İbn Ömer'in: "Allah Rasûlü (s.a.) temettu' yaptı" demeleri, b) Hafsa'nın Hz. Peygamber'e (s.a.) "İnsanların bu hali ne? Sen umre ihramından çıkmadığın halde onlar ihramdan çıktı!" demesi, c) Sa'd'ın temettu' haccı konusunda "Allah Rasûlü (s.a.) bunu yaptı, biz de beraberinde yaptık" demesi, d) İbn Ömer'in, kendisine temettu' haccını soran kimseye bunun helâl olduğunu söylemesi. İbn Ömer'den bu cevabı alan kişi "Baban (Hz. Ömer) bunu yasaklamıştı" der. O da bu söze karşılık "Babam bunu yasaklamış ve Allah Rasûlü (s.a.) de yapmışsa acaba sen babamın emrine mi, yoksa Allah Rasûlü'nün (s.a.) emrine mi uyarsın?" sorusunu yöneltir. Adam "Elbet, Allah Rasûlü'nün (s.a.) emrine" cevabını verir. Bunun üzerine İbn Ömer: "Yemin olsun ki, Allah Rasûlü (s.a.) bunu yapmıştır." der.[101]

Bunlar diyorlar ki: Şayet Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında kurbanlık bulunmasaydı kesinlikle, yanında kurbanlık bulunmayıp temettu' yapan kimsenin ihramdan çıktığı gibi o da ihramdan çıkardı. Bu yüzden "Şayet yanımda kurbanlık bulunmasaydı kesinlikle ihramdan çıkardım." buyurarak, ihramdan çıkmasına kurban sevkinin engel olduğunu haber vermiştir. Kırân yapan kimsenin ihramdan çıkmasını, kurbanlık değil, kırân haccı yapıyor olması engeller.

Bu görüş sahipleri umre ihramından çıkmadan hac ihramına girdiğinden ötürü "temettu' yapan" kimseye, "kırân yapan" adını veriyorlar. An-

100. *Tehzîb*'de İbn Sa'd, İbn Hibbân ve el-Iclî'nin onu sika saydıkları naklediliyor ve İbn Ömer ile Muâviye'den rivayette bulunduğu, ondan da azatlısı Ubeyd, Beyhes, Katâde, Yahya b. Ebu Kesîr ve Matar el-Verrâk'ın hadis rivayet ettikleri kaydediliyor.
101. Tirmizî, 824. Senedi sahihtir.

cak bilinen kırân şekli, hac ve umre ihramına birlikte girmek veya önce umre ihramına girip sonra tavaf etmeden önce bu umreye haccı da katmaktır. Kırân yapanla kurban sevkedip temettu' yapan arasında iki yönden fark vardır:

1- İhram yönünden. Zira kırân yapan kimse ya ihramın başlangıcında ya da ihramlı iken tavaf yapmadan önce hac ihramına giren kimse demektir.

2- Kırân yapan kimsenin yalnızca bir tek sa'y yapması gerekir. Bunu da ya ilk olarak yapar; ilk olarak yapamazsa ifâza tavafının ardından sa'y eder. Cumhûra göre temettu' yapanın ikinci bir sa'y daha yapması gerekir.[102] Ahmed'den gelen diğer bir rivayete göre ise kırân yapan kimsede olduğu gibi onun da bir tek sa'y yapması yeterli olur. Hz. Peygamber (s.a.) ifâza tavafının ardından ikinci bir sa'y yapmadı. O halde bu görüşe göre Hz. Peygamber (s.a.) nasıl temettu' yapmış olabilir?

Soru: (Ahmed'den gelen) diğer rivayete göre temettu' yapmış olabilir ve böyle bir itiraz yöneltilemez. Bu rivayetin sahih hadisten güçlü bir dayanağı vardır. Müslim'in *Sahih*'inde rivayetine göre Câbir diyor ki: "Gerek Hz. Peygamber (s.a.) ve gerekse ashabı, Safa-Merve arasında yalnız bir tek sa'y —ilk sa'yı— yaptılar."[103] Ashabın çoğunluğu temettu' yaptığı halde böyle yapmışlardır. Süfyan es-Sevrî, Seleme b. Küheyl'in şöyle dediğini rivayet eder: "Tâvus, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabından hiçbirinin hac ve umre için bir tek tavaftan başka tavaf yapmadıklarına yemin ederdi."

Cevap: Hz. Peygamber'in (s.a.) hususi bir temettu' yaptığını söyleyenler böyle demiyorlar. Onlar temettu' yapanın iki sa'y yapmasının gerekli (vacip) olduğunu söylüyorlar. Hz. Peygamber'in (s.a.) bilinen sünneti, O'nun bir tek sa'y dışında sa'y yapmadığıdır. Nitekim *Sahih*'de kayıtlı bir rivayete göre İbn Ömer, kırâna niyetlenip Mekke'ye geldi. Beytullah'ı tavaf etti, Safa-Merve arasında sa'y yaptı. Buna bir ilâvede bulunmadı. Saçını ne tıraş ettirdi, ne kısalttırdı ve ne de ihramdan dolayı kendisine haram olan fiillerden herhangi birini işledi. Nihayet kurban bayramının birinci günü olunca kurbanını kesti, başını tıraş ettirdi. Bu ilk tavafıyla hac ve umre tavafını yerine getirmiş olduğu görüşüne vardı ve: "Allah Rasûlü

---

102. *Sahihayn*'da Hz. Âişe'den rivayet edilen hadiste şöyle denmektedir: "Umreye niyetlenip ihrama girenler Kâbe'yi tavaf ettiler, Safa-Merve arasında sa'y yaptılar. Sonra ihramdan çıktılar. Mina'dan döndükten sonra bir başka tavaf daha yaptılar. Hac ve umreyi birleştirenler yalnız bir tek tavaf yaptılar."
103. Müslim, 1279.

(s.a.) de böyle yaptı." dedi.[104] "Hac ve umre tavafını yerine getirmiş olduğu bu ilk tavafı" sözüyle râvî, kuşku yok ki Safa-Merve arasında yaptığı tavafı (sa'yı) kasdetmektedir.

Dârakutnî, Atâ ve Nâfi' yoluyla İbn Ömer ve Câbir'in: "Hz. Peygamber (s.a.) haccı ve umresi için yalnız bir tavaf ve bir sa'y yaptı. Sonra Mekke'ye geldi. Sader (dönüş, veda) tavafından sonra Safa-Merve arasında sa'y yapmadı." dediğini rivayet eder.[105] Bu da kesinlikle şu iki halden birini gösterir: 1) Ya Hz. Peygamber (s.a.) kırân yapmaktaydı —ki temettu' yapanın iki sa'y yapmasının vacip olduğunu ileri sürenlerin başka türlü söylemeleri mümkün değildir—, 2) Ya da temettu' yapanın bir tek sa'y yapması yeterli olur. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân yaptığını ortaya koyan yukarıdaki hadisler bu konuda açıktır, onlardan geçilemez.

Soru: Şu'be'nin Humeyd b. Hilâl — Mutarrif — İmrân b. Husayn senediyle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) iki tavaf , iki sa'y yapmıştır.[106] Dârakutnî bu hadisi İbn Saîd — Muhammed b. Yahya el-Ezdî — Abdullah b. Davud yoluyla Şu'be'den rivayet etmiştir.

Cevap: Bu ma'lûl bir haberdir ve hatadır. Dârakutnî diyor ki: Muhammed b. Yahya bu hadisi ezberinden aktardı ve metninde yanıldı, denilmektedir. Bu senedle gelen rivayetin doğrusu, "Hz. Peygamber (s.a.) hacla umreyi birleştirdi", şeklinde olacaktır. En iyi bilen Allah'tır. İnşallah aşağıda bu hadisin hata olduğunu ortaya koyan deliller aktarılacaktır.

Sanırım, Üstad Ebu Muhammed İbn Kudâme'nin 'Allah Rasûlü (s.a.) temettu' yaptı' görüşünü benimsemesinin sebebi şu olacaktır: İmam Ahmed'in temettu', kırândan daha faziletlidir demiş olduğu; Allah Teâlâ'nın, Peygamberi için ancak en faziletli olanı tercih etmiş olacağını; O'nun temettu' yaptığı yolunda hadisler geldiğini ve bu hadislerin aynı zamanda Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramdan çıkmadığı konusunda net olduğunu görünce, bu dört ön bilgiden hareketle Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramdan çıkmadığı hususî bir temettu' yaptığı sonucuna varmıştır. Ancak Ahmed, Hz. Peygamber (s.a.) temettu' haccı yaptığı için temettu' haccını tercih etmiş değildir. "Allah Rasûlü'nün (s.a.) kırân yaptığında şüphe etmiyorum." diyen odur! O, Allah Rasûlü'nden (s.a.) gelen iki şeklin sonuncusu olduğu için

104. Buharî, 25/77; Müslim, 1230 (182).
105. Dârakutnî, 2/261. Senedi zayıftır.
106. Dârakutnî, 2/264.

temettu' haccını tercih etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) sahabeye, haclarını temettu' şekline çevirmelerini emretmiş ve kendisi bunu kaçırdığı için üzülmüştür.

Fakat el-Mervezî'nin İmam Ahmed'den rivayetine göre hacı, kurban sevketmişse kırân daha faziletlidir. Takipçilerinden kimileri bunu ikinci bir rivayet sayarken kimileri de meseleyi bir tek rivayet sayıyor ve kurban sevkedenin kırân, sevketmeyenin ise temettu' yapmasını daha faziletli buluyorlar. Bu (ikincisi) üstadımızın yoludur. İmam Ahmed'in usûlüne uygun olan da budur. Hz. Peygamber (s.a.) kurbanlık sevkiyle birlikte haccı umreye çevirmeyi temenni etmemiş, aksine kurbanlık sevketmemiş olsaydı, haccı umreye çevirmeyi arzu etmişti.

Şöyle demek kaldı: O halde kurban sevkedip kırân yapmak mı, yoksa kurban sevketmeyip Hz. Peygamber'in (s.a.) yapmayı arzuladığı gibi temettu' yapmak mı daha faziletlidir?

Cevap: Bu meselede iki şey birbiriyle çelişmektedir:

1- Hz. Peygamber (s.a.) kırân yaptı, kurbanlık sevketti. Allah Teâlâ, O'nun için işlerin —özellikle kendisine Rabbinden vahiy gelen konuda— en faziletlisinden başka bir şeyi tercih edecek değildir. En hayırlı yol, Hz. Peygamber'in (s.a.) yoludur.

2- Hz. Peygamber'in (s.a.) "Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım, kesinlikle kurban sevketmez, haccı umreye çevirirdim." sözü, şayet bu sözü söylediği vakitte ihramlı olmasaydı umre ihramına girecek ve kurbanlık sevketmeyecekti anlamını icab ettirir. Çünkü tercih ettiği şey, kendisinin yapmış olduğu geçip giden şeydir. Artık o, arkada kalmıştır. Şimdi başlıyor olmayı temennî ettiği şey ise henüz yapmadığı, bununla beraber önünde olan şeydir. O halde Hz. Peygamber (s.a.), kurban sevketmeksizin umre ihramına girmesi mümkün olsaydı şimdiki yaptığını yapmayacağını açıklamıştır. Malumdur ki, Hz. Peygamber (s.a.) daha faziletli olandan fazileti nisbeten az olana dönmeyi tercih etmez; aksine ancak en faziletli olanı tercih eder. Bu da O'ndan gelen iki şekilden sonuncusunun temettu' haccının tercihi olduğunu gösterir.

Kurbanlık sevkedip kırân yapmayı tercih edenler şöyle diyebilirler: Hz. Peygamber (s.a.) bunu, kendisinin yaptığı şey nisbeten az faziletli ve başkası ona tercih edilir olduğu için söylememiştir. Aksine Hz. Peygamber (s.a.) ihramlı kaldığı halde kendilerinin ihramdan çıkmaları sahabîlerin güçlerine gitmişti. Peygamberimiz (s.a.), sahabîlerin gönül huzuruyla, severek

ve isteyerek kendilerine emredileni yapmaları için onlara muvafakat göstermeyi tercih ederdi. Bazan muvafakat gösterme ve kalbleri birleştirme söz konusu olduğunda daha faziletlisi varken nisbeten az faziletli olanı da tercihte bulunurdu. Nitekim Hz. Âişe'ye: "Eğer kavmin cahiliyet devrine yakın olmasaydı, Kâbe'yi yıkar iki kapılı yapardım." buyurmuştur.[107] İşte bu, muvafakat gösterme ve gönülleri birleştirme sebebiyle daha uygun olanı terketmedir. O durumda daha uygun olan bu olmuştur. Kurban sevketmeden temettu' yapmayı tercih etmesi de aynen bunun gibidir. Bu yolla Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı ile arzu ve temennî ettiği uzlaştırılmış ve Allah Teâlâ, O'nun için iki şeyi birleştirmiş olur: 1) Yaptığını, 2) Temenni ve arzu ettiğini. Böylece Allah, O'na hem yaptığının ve hem de muvafakat gösterme niyetinde olup temenni ettiğinin sevabını vermiştir. Araya ihramdan çıkma giren ve kurbanlık sevkedilmeyen bir hac ibadeti, araya ihramdan çıkma girmeyen ve yüz kurbanlık deve sevkedilen bir hac ibadetinden nasıl daha faziletli olabilir? Bir hac ibadeti, O'nun hakkında, kendisi için Allah'ın tercihte bulunduğu ve Rabbinden kendisine bu konuda vahiy gelen bir hac ibadetinden nasıl daha faziletli olabilir?

Soru: Her ne kadar temettu' haccının arasında bir ihramdan çıkma sözkonusu ise de, burada ihrama girme tekerrür etmektedir ve yeni baştan ihrama girme de Rab katında sevilen bir ibadettir. Kırânda ise ihram tekerrür etmemektedir.

Cevap: Kurban sevkiyle Allah'ın sembollerine saygı gösterme ve bu yolla O'na yakınlaşmada, sırf ihramın tekerrür etmesinde bulunmayan bir fazilet vardır. Hem sonra ihramlılık halinin devam ettirilmesi, tekerrürü yerine geçer. Kurban sevkinin yerini tutacak bir karşılığı yoktur.

Soru: Peşinden umre yapılan ifrâd haccı mı, yoksa önce umre yaparak ihramdan çıkıp ardından hac için ihrama girmek suretiyle yapılan temettu' haccı mı daha faziletlidir?

Cevap: Herhangi bir hac ibadetinin, Allah'ın, yaratılmışların en faziletlisi (Hz. Muhammed s.a.) ve ümmetin efendileri (sahabe) için tercih ettiği bir hac ibadetinden daha faziletli olduğunu sanmaktan; hem Allah Rasûlü'nün (s.a.), hem de O'nunla birlikte hacceden sahabeden herhangi birinin ve hatta ashabından diğer kimselerin yapmadıkları bir hac ibadetinin,

107. Buharî, 25/42; Muslim, 1333; Nesâi, 5/216.

O'nun emriyle yaptıkları hac ibadetinden daha faziletli olduğunu söylemekten Allah'a sığınırız. Yeryüzündeki herhangi bir hac, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı hacdan, yaratılmışların en faziletlisine emredilenden ve O'nun da sahabîler için tercih ettiği ve onlara yaptıkları diğer hac şekillerini o şekle çevirmelerini emrettiği ve kendisinin de yapmayı arzu ettiği bir hacdan nasıl daha faziletli olabilir? Katiyen bundan daha mükemmel bir hac yoktur. Bu, şayet Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban sevkedene kırân, sevketmeyene temettu' yapmalarını emrettiği sahih olarak rivayet edilmişse böyledir. Bunun aksinin caizliğine şüphe ile bakılır. Bunun vacip olduğunu söyleyenlerin azlığı seni ürkütmesin. Çünkü bunlar arasında suyu tükenmeyen deniz (ilim denizi) Abdullah İbn Abbas ve zâhirîlerden bir grup vardır. İnsanlar arasında hakem, sünnettir. Kendisinden yardım dilenen yalnız Allah'tır.

d) İki Tavaf ve İki Sa'y ile Kırân Haccı Yaptı Diyenler:

Kûfe fukahasının pek çoğunun görüşü de olduğu üzere Hz. Peygamber (s.a.) kırân haccı yaptı, ve bu hac esnasında iki tavaf, iki sa'y yaptı diyenlerin gerekçeleri:

1- Dârakutnî'nin Mücâhid'den rivayetine göre İbn Ömer hac ile umreyi birleştirerek beraber yaptı ve "İkisinin yolu birdir" dedi. Hac ve umre için iki sa'y, iki tavaf yaptı ve "Allah Rasûlü (s.a.) de benim yaptığım gibi yaptı." dedi.[108]

2- Rivayete göre Ali b. Ebî Tâlib hacla umreyi birleştirip ikisi için iki tavaf, iki sa'y yaptı ve "Allah Rasûlü (s.a.) de benim yaptığım gibi yaptı." dedi.[109]

3- Yine Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) kırân haccı yaptı; iki tavaf ve iki sa'y yaptı.[110]

4- Alkame'nin rivayetine göre Abdullah İbn Mes'ûd demiştir ki: "Allah Rasûlü (s.a.), haccı ve umresi için iki tavaf, iki sa'y yaptı. Ebu Bekir, Ömer, Ali ve İbn Mes'ûd da böyle yaptı."[111]

108. Dârakutnî, 2/258.
109. Dârakutnî, 2/263.
110. Dârakutnî, 2/263.
111. Dârakutnî, 2/264.

5- İmran b. Husayn'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) iki tavaf, iki sa'y yaptı.[112]

Şayet bu hadisler sahih olsalardı, hatta bunlardan bir tek harf sahih olsaydı bu gerekçe ne kadar güzeldi. Ama İbn Ömer hadisinin senedinde Hasan b. Umâre vardır. Dârakutnî diyor ki: Bu hadisi Hakem'den Hasan b. Umâre dışında hiç kimse rivayet etmemiştir. Onun da rivayet ettiği hadis bırakılır (metrûku'l-hadis).

Hz. Ali'nin (r.a.) birinci hadisini Hafs b. Ebu Davud rivayet ediyor. İmam Ahmed ve Müslim: "Hafs'ın rivayet ettiği hadis bırakılır." diyorlar. İbn Hırâş ise "O, yalancıdır, hadis uydurur." diyor. Ayrıca hadisin senedinde zayıf bir râvi olan Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ vardır.

Hz. Ali'nin (r.a.) ikinci hadisini ise İsa b. Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali, babasından, o da kendi babasından, o da dedesinden rivayet ediyor. Dârakutnî diyor ki: İsa b. Abdullah'a "Mübarek" denilir; bu şahsın rivayet ettiği hadis bırakılır.

Alkame'nin Abdullah'tan rivayet ettiği hadisin senedi şöyledir: Ebu Bürde Amr b. Yezîd — Hammad — İbrahim — Alkame. Dârakutnî diyor ki: "Ebu Bürde zayıftır. Senedde adları geçen ondan sonraki kimseler de zayıftırlar." Ayrıca bu hadisin senedinde Abdülaziz b. Eban vardır. Onun hakkında Yahya: "O yalancıdır, pistir", er-Râzî ve Nesâî: "Onun rivayet ettiği hadis bırakılır." diyorlar.

İmrân b. Husayn hadisine gelince; bu hadis Muhammed b. Yahya el-Ezdî'nin yanılgıya düştüğü hadislerdendir. Ezberinden rivayet etmiş ve yanılmıştır. Oysa defalarca doğru şekilde rivayette bulunmuştu. Denilir ki: Tavaf ve sa'yı söylemekten vazgeçmiştir.

İmam Ahmed, Tirmizî ve *Sahih*'inde İbn Hibbân, ed-Derâverdî — Ubeydullah b. Ömer — Nâfi' — İbn Ömer senediyle Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet ederler: "Kim hacla umresini birleştirirse bu ikisi için bir tek tavaf yapması yeterli olur." Tirmizî'nin metni ise şöyledir: "Kim hac ve umre için ihrama girerse, her ikisinin ihramından çıkıncaya kadar ikisi için bir tavaf, bir sa'y yapması yeterli olur."[113]

---

112. Dârakutnî, 2/264.
113. Ahmed, 5/350; Tirmizî, 948; İbn Hibbân, 993. Senedi kuvvetlidir. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahih-garîbtir" diyor.

Sahihayn'da rivayet edilen bir hadise göre, Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: Veda haccında Allah Rasûlü'nün (s.a.) beraberinde hac için yolculuğa çıktık. Umreye niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik. Sonra Hz. Peygamber (s.a.): "Yanında kurbanlık bulunan kişi hac ve umreye niyetlenip ihrama girsin, telbiye getirsin. Sonra her ikisinin de yapılması gereken vazifelerini bitirmeden ihramdan çıkmasın." buyurdu. Umreye niyetlenenler tavaf edip ihramdan çıktılar. Sonra Mina'dan dönünce bir başka tavaf daha yaptılar. Hac ve umreyi birleştirenler ise yalnız bir tavaf yaptılar.(114)

Sahih bir rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.), Hz. Âişe'ye: "Beytullah'ı tavafın ve Safa-Merve arasındaki sa'yın haccın ve umren için yeterli olur." buyurmuştur.(115)

Abdülmelik b. Ebu Süleyman'ın Atâ yoluyla İbn Abbas'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) haccı ve umresi için bir tek tavaf yapmıştır.(116) Abdülmelik, meşhur sika râvilerden biridir. Müslim ve Sünen sahipleri onun rivayetini delil olarak kullanmışlardır. Ona "Mîzan = mihenktaşı, terazi" denirdi. Onun ne zayıf olduğu söylenmiştir, ne de cerhedilmiştir. Yalnızca rivayet ettiği şuf'a hadisi münker bulunmuştur. Bu ise kusurlu yönü belirgin bir şikâyettir.

Tirmizî'nin Câbir'den (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) hac ile umreyi birleştirip ikisi için bir tek tavaf yaptı.(117) Her ne kadar bu hadisin senedinde Haccac b. Ertât varsa da Süfyan, Şu'be, İbn Nümeyr (veya Nemîr), Abdürrezzak ve daha bir grup muhaddis ondan rivayette bulunmuştur. es-Sevrî, onun hakkında diyor ki: "Kafasından çıkanı, ondan daha iyi bilen kimse kalmadı. Tedlîs yaptığı gerekçesiyle ayıplanmıştır; bundan kurtulan kimse nâdirdir." Onun hakkında Ahmed: "Hafızlardandı.", İbn Maîn: "Güçlü değildir. Doğru biridir *(sadûk)*, tedlîs yapar." ve Ebu Hâtim: "O *'Haddesenâ* = Bize falan hadis rivayet etti' dediği zaman doğrudur; onun doğruluğunda ve hıfzında şüphe etmeyiz." demiştir.

Dârakutnî, Leys b. Ebu Süleym — Atâ, Tâvus ve Mücâhid — Câbir, İbn Ömer ve İbn Abbas senediyle rivayet eder ki: "Gerek Hz. Peygamber (s.a.) ve gerekse ashabı hacları ve umreleri için Safa-Merve arasında yalnız

---

114. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 66.
115. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 20.
116. Dârakutnî, 2/262. Senedi kuvvetlidir. *Tenkîh*'de "Senedi sahihtir" deniyor.
117. Tirmizî, 947.

bir sa'y yapmışlardır."[118] Leys b. Ebu Süleym'in rivayetini dört sünen sahibi (Ebu Davud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce) delil olarak, Müslim ise şâhid olarak kullanmıştır. Onun hakkında İbn Maîn: "Bir sakıncası yok", Dârakutnî: "Sünneti bilen biriydi. Yalnızca rivayetinde Atâ, Tâvus ve Mücâhid'i bir arada söylemesini münker saymışlardır, o kadar.", Abdülvâris: "İlim kaplarındandı" ve Ahmed: "Hadisi muztariptir. Ancak insanlar ondan hadis rivayet etmiştir." demektedir. Nesâî ve bir rivayete göre de Yahya (İbn Maîn) bu zatı zayıf saymıştır. Böyle birinin rivayet ettiği hadis, sahihlik derecesine ulaşmazsa da hasen sayılır.[119]

Sahihayn'daki bir rivayette Câbir anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.), Âişe'nin yanına girdi, onu ağlar buldu. "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Âişe: "Hayız oldum. İnsanlar ihramdan çıktılar, ben çıkamadım ve Beytullah'ı tavaf edemedim." diye karşılık verince, "Gusül abdesti al, sonra niyetlenip ihrama gir." buyurdu. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) dediğini yaptı. Sonra vakfe yerlerinde bulundu. Hayızdan temizlenince de Kâbe'yi tavaf etti ve Safa-Merve arasında sa'y yaptı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Hac ve umre ihramından birlikte çıkmış oldun." dedi.[120]

Bu hadis üç şeye delâlet eder: 1) Hz. Âişe kırân yapmıştır. 2) Kırân yapan kimsenin yalnız bir tavaf ve bir sa'y yapması yeterlidir. 3) Yaparken hayız olduğu ve haccını da üzerine kattığı o umreyi kaza etmesi Hz. Âişe'ye vacip olmamış ve umre ihramını hayız olmakla bozmamış, yalnızca umre amellerini ve sırf onları yapmayı bir kenara bırakmıştır. Hz. Âişe evvelâ kudûm tavafını yapmadı. Ancak Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra tavaf ve beraberinde sa'y yaptı. İfâza (= ziyaret) tavafı ve peşinden sa'y yapma, kırân yapan kimse için yeterli olursa ifâza tavafıyla beraber kudûm tavafı ve bu ikisinden biriyle beraber bir tek sa'y yapma o kimse için haydi haydiye yeterli olur. Fakat Hz. Âişe'nin ilk tavafı yapması mümkün olmadı. Böylece onun başından geçen olay bir delil teşkil etti. Artık ilk tavafı yapma imkânına sahip olamayan bir kadın, Hz. Âişe'nin yaptığı gibi yapar; haccı umreye katar, kırân yapar ve her ikisi için bir ifâza tavafı ve ardından bir sa'y yapması yeterli olur.

---

118. Dârakutnî, 2/258.
119. Aksine, hadisi tek başına rivayet ederse hadis zayıf demektir. Ancak şahid hadislerle birlikte onun rivayet ettiği hadis, hasen sayılır.
120. Buharî, 25/81; Müslim, 1213.

Şeyhulislâm İbn Teymiye der ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) iki tavaf, iki sa'y yapmadığını ortaya koyan delillerden bazıları şunlardır: a) Hz. Âişe'nin (r.a.): "Hac ve umreyi birleştirenler ise yalnız bir tavaf yaptılar." sözü. Bunu Buharî ile Müslim birlikte rivayet etmişlerdir. b) Câbir'in: "Gerek Hz. Peygamber (s.a.), gerekse ashabı Safa-Merve arasında bir tek sa'y — ilk sa'yı— yapmışlardır." sözü. Bunu Müslim rivayet etmiştir. c) Hz. Peygamber'in (s.a.) Hz. Âişe'ye: "Safa-Merve arasında yaptığın sa'y, hac ve umren için yeterlidir." buyurması. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. d) Ebu Davud'un rivayet ettiği bir hadiste yine Hz. Âişe'ye: "Beytullah'ı tavafın ve Safa-Merve arasındaki sa'y'ın, yaptığın hac ve umrenin her ikisi için de yeterli olur." buyurması. e) Buharî ve Müslim'in birlikte rivayet ettikleri bir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.), Kâbe'yi tavaf eden, Safa-Merve arasında sa'y eden Hz. Âişe'ye: "Hac ve umre ihramından birlikte çıkmış oldun." buyurması. (İbn Teymiye devamla) der ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.) haccını aktaran bütün sahabîler, kendileri Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y ettiklerinde Hz. Peygamber'in (s.a.) onlara, kurbanlık sevkedenler hariç, ihramdan çıkmalarını emrettiğini, kendisinin ise ancak kurban bayramının ilk günü ihramdan çıktığını aktarmışlardır. Onlardan hiçbiri kendilerinden herhangi bir kimsenin tavaf edip sa'y ettikten sonra yeniden tavaf edip sa'y ettiğini aktarmamıştır. Malumdur ki, böyle şeyleri aktarmayı, insanların tabiatındaki merak ve sürükleyici unsurlar kaçırmak istemezler. Öyleyse hiçbir sahabî bunu aktarmadığına göre böyle bir şeyin olmadığı anlaşılmış olur.

İki tavaf, iki sa'y görüşünü savunanların dayanakları Kûfelilerin, Hz. Ali'den (r.a.) ve bir de İbn Mes'ûd'dan (r.a.) rivayet ettikleri eserlerdir.

Oysa Cafer b. Muhammed, babası yoluyla Hz. Ali'den (r.a.) —Kûfelilerin rivayetlerinin aksine— kırân yapan kimsenin bir tek tavaf ve bir tek sa'y yapmasının yeterli olacağını rivayet etmiştir. Iraklılarca rivayet edilenlerin bir kısmı munkatı', bir kısmının ise râvileri ya meçhûl, ya da cerhedilmiş kimselerdir. Bu yüzden nakil uleması bunları kusurlu bulmuştur. Hatta İbn Hazm: "Bu konuda sahabeden gelen rivayetlerin hepsi, hatta bir kelime bile sahih değildir." demiştir. Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) uydurma olduğunda kuşku olmayan rivayetler de aktarılmıştır. Tâvus, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabından hiç kimsenin haccı ve umresi için bir tek tavaftan başka tavaf yapmadığına yemin ederdi. İbn Ömer, İbn Abbas, Câbir ve başka sahabîlerden —Allah onlardan hoşnud olsun— böylesi rivayetler sabittir. Onlar, Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı haccı en iyi bilen insanlardır; buna aykırı hac yapacak değillerdir. Hatta bu eserler, sahabe-

nin Safa-Merve arasında bir defadan başka tavaf (sa'y) yapmadıkları konusunda açık ifadelerdir.

Âlimler, kırân ve temettu' yapan kimselerin iki sa'y mı, yoksa bir sa'y mı yapmaları gerektiği konusunda tartışmışlar ve böylece gerek İmam Ahmed mezhebinde, gerekse diğer mezheplerde üç görüş ortaya çıkmıştır:

1- Herbirinin bir tek sa'y yapması gerekir. Nitekim oğlu Abdullah'ın rivayetine göre Ahmed böyle söylemiştir. Abdullah diyor ki: Babama: "Temettu' yapan kimse Safa-Merve arasında kaç sa'y yapar?" diye sordum. O da: "İki tavaf yaparsa daha iyi; bir tavaf yaparsa bir sakıncası yok" diye karşılık verdi... Üstadımız (İbn Teymiye) "Bu, seleften birçok kişiden aktarılmıştır." dedi.

2- Temettu' yapanın iki sa'y, kırân yapanın bir tek sa'y yapması gerekir. Bu, İmam Ahmed mezhebinde ikinci görüştür.[121] Mâlik ve Şâfiî'nin —Allah onlara rahmet etsin— talebelerinden bir kısmı da bu görüştedirler.

3- Her ikisinin de iki sa'y yapması gerekir. Ebu Hanife'nin (r.a.) mezhebi böyledir. Bu görüş Ahmed (r.h.) mezhebinde de bir görüş olarak zikredilir. En iyi bilen Allah'tır. Yukarıdan beri anlatılan bu ifadeler üstadımızın sözünün genişçe aktarımı ve bir açıklamasıdır. En iyi bilen Allah'tır.

e) İfrâd Haccı Yaptı Diyenler:

Hz. Peygamber (s.a.) ifrâd haccı yaptı, peşinden de Ten'îm'den (ihrama girip) umre yaptı, diyenlerin katiyen bir gerekçeleri bilinmiyor. Ancak yukarıda geçtiği üzere "Hz. Peygamber (s.a.) haccı, ifrâd yaptı." hadisini işitip, ifrâd yapanların Ten'îm'den umre yapmayı âdet edindiklerini görüp Hz. Peygamber'in (s.a.) de böyle yaptığı yanılgısına düştüler.

III- Hz. Peygamber'in (s.a.) İhramı Konusunda Yanılanlar:

a) Yalnız Umre İçin Telbiye Getirdi Diyenler:

Yalnız umre için telbiye getirdi ve bunu sürdürdü, diyenlerin gerekçeleri: Bu kimseler Allah Rasûlü'nün (s.a.) temettu' yaptığını işittiler. Onlara göre temuttu' yapan, bütün şartlarını gözeterek tek umreye niyetlenip ihra-

---

121. Görüşlerin en doğrusu budur. Bk. Dipnot: 102.

ma girerek telbiye getiren kimse demektir. Hafsa (r.a.), Hz. Peygamber'e (s.a.): "İnsanların ne bu hali? Sen umre ihramından çıkmadan onlar çıktılar" demişti. Bütün bunlar Hz. Peygamber'in (s.a.) *"Lebbeyke bi-umratin müfredetin* = Allah'ım! Senin tek umre davetine icabet ettim" diye telbiyede bulunduğunu göstermez. Hiç kimse Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle dediğini asla nakletmemiştir. O halde bu sırf bir yanılgıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.) telbiye getirirken söylediği sözleri aktaran meşhur sahih hadisler bunu ibtal eder.

b) Yalnız Hac İçin Telbiye Getirdi Diyenler:

Yalnız hac için telbiye getirdi ve bunu sürdürdü diyenlerin gerekçeleri; yukarıda kaydettiğimiz "Haccı, ifrâd yaptı." ve "Hacca telbiye getirdi" diyenlerin sözleridir. Bu konuda söylenecek şeyler yukarıda geçti. Orada da belirtildiği gibi katiyen hiç kimse Hz. Peygamber'in (s.a.) "Allah'ım! Senin tek umre davetine icabet ettim." diye telbiyede bulunduğunu söylememiştir. O'nun telbiyede söylediği sözleri aktaranlar bunun aksini açıkça belirtmişlerdir.

c) Yalnız Hac İçin Telbiye Getirdi, Sonra Umreyi Ekledi Diyenler:

Yalnız hacca telbiye getirdi; sonra ona umreyi de ekledi deyip böylece hadislerin uzlaşacağını sananların gerekçeleri: Bunlar Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı, ifrâd yaptığını ifade eden hadislerin sahih olduğunu görünce bu hadisleri ihramının başlangıcına yorumladılar. Sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) Rabbinden bir elçi gelip "Hac içinde umreye niyetlendim, de" demiştir. İşte o zaman umreyi hacca ilâve etmiş ve böylece kırân yapan durumuna gelmiştir. Bu yüzden Berâ b. Âzib'e: "Ben, kurban sevkettim ve kırân yaptım." demiştir. İhramın başlangıcında ifrâd, ihram esnasında ise kırân yapan durumunda idi. Hem hiç kimse O'nun ne umreye niyetlenip ihrama girdiğini, ne umre için telbiye getirdiğini, ne yalnız umre yaptığını söylemiş ve ne de "Yola çıkarken biz, umre dışında bir şeye niyetlenmedik." demiştir. Aksine, "Hz. Peygamber (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi.", "Hac için telbiye getirdi.", "Haccı, ifrâd yaptı." ve "Biz yola çıkarken hac dışında bir şeye niyetlenmedik." demişlerdir. Bu da gösterir ki, önce hac için ihrama girdi, sonra Rabbinden kırân yapması için vahiy geldi ve bunun üzerine her ikisine birden telbiye getirdi. İşte Enes ikisine birden telbiye getirdiğini işitip doğru söylemiş; Âişe, İbn Ömer ve Câbir önce, yalnız hacca telbiye getirdiğini işitmişler ve doğru söylemişlerdir. Bu görüşü savu-

nanlar "Böylece hadisler uzlaşmış ve onlardaki muztariblik ortadan kalkmış olur." diyorlar.

Bu görüş sahipleri umrenin hacca ilâve edilmesini caiz bulmuyorlar; lağv (hükümsüz) görüyor ve diyorlar ki: Bu Hz. Peygamber'e (s.a.) hastır. O'nun dışındakiler yapamaz... İbn Ömer'in "Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca hacca telbiye getirdi." sözü ile Enes'in "Her ikisine birlikte niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." sözü bunu gösterir. Her iki sahabî de doğru söylemektedir. Kırâna niyetlenip ihrama girerek telbiye getirmesinin, yalnız hacca niyetlenip ihrama girerek telbiye getirmesinden önce olduğunu söyleme imkânı yoktur. Çünkü kırân için ihrama girdiği vakit, bundan sonra ifrâd haccı için ihrama girmesi, ihramın ifrâda aktarılması imkânı kalmaz. O halde anlaşılmıştır ki, ifrâd haccı için ihrama girdi telbiye getirdi; İbn Ömer, Âişe ve Câbir bunu işittiler ve işittiklerini aktardılar. Sonra Rabbinden kendisine vahiy gelince hacca umreyi de ilâve etti ve her ikisine birden niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Enes, her ikisine birden telbiye getirdiğini işitip duyduğunu aktardı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) kendisinin kırân yaptığını haber verdi. Yukarıda adı geçen sahabîler de O'nun kırân yaptığını naklettiler. Böylece sahabîlerden aktarılan hadisler uzlaşmış, onlardaki muztariblik ve çelişkili durum ortadan kalkmış olur.

Diyorlar ki: Hz. Âişe'nin şu anlatımı da bunu gösterir: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber hac yolculuğuna çıktık. "İçinizden kim hac ve umreye niyetlenip ihrama girmeyi, telbiye getirmeyi isterse öyle yapsın. Kim hacca niyetlenip ihrama girmeyi, telbiye getirmeyi isterse öyle yapsın. Kim de umreye niyetlenip ihrama girmeyi, telbiye getirmeyi isterse o da öyle yapsın." buyurdu. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) ve O'nunla birlikte bazı insanlar hacca niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler... Bu rivayet de gösterir ki, Hz. Peygamber (s.a.) ihramın başında ifrâd haccına niyetlenmişti. Artık kırâna niyetlenmesinin bundan sonra olduğu anlaşılmış demektir.

Kuşkusuz bu görüş yukarıda geçen hadislere aykırı düşmektedir. Ümmet için sahih olmayan bir ihramla Hz. Peygamber'in (s.a.) tahsis edilmesi davasını red ve ibtal eden deliller vardır. Enes'in: "Allah Rasûlü (s.a.) öğleyi Beydâ'da kıldı; sonra devesine bindi. Beydâ dağına tırmandı. Öğleyi kıldığı vakit hac ve umreye niyetlenip ihrama girerek telbiye getirdi." sözü[122] bunu reddeden delillerdendir.

---

122. Nesâî, 5/127, 5/162. Râvileri sikadır. Ancak hadisi Hasan el-Basrî, muan'an olarak rivayet etmiştir. Bu durumda sıhhatinde şüphe var demektir.

Hz. Ömer'in rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber'e (s.a.) Rabbinden bir elçi gelip: "Bu mübarek vadide namaz kıl ve: Hac içinde umreye niyetlendim, de." diye söylediği belirtilmektedir ki, Allah Rasûlü (s.a.) aynen öyle yapmıştır. Hz. Ömer, O'na emredileni; Enes ise O'nun yaptığı şeyi rivayet ediyor ki, rivayetler birbirinin aynıdır. Hz. Peygamber (s.a.) Zülhuleyfe'de öğleyi kıldı, sonra *"Lebbeyke haccen ve umraten* = Allah'ım! Hac ve umre davetine icabet ettim." diye telbiyede bulundu.

Âlimler umrenin hacca ilâve edilmesi konusunda farklı iki görüş ileri sürmüşlerdir. Bu her iki görüş de İmam Ahmed'den rivayet edilmiştir; bunların en meşhur olanına göre böyle bir şey sahih olmaz. Ebu Hanîfe ve talebeleri —Allah onlara rahmet etsin— gibi sahih olduğunu söyleyenler bu meseleyi şu temel üzerine oturtuyorlar: Kırân yapan kimse iki tavaf, iki sa'y yapar. Umreyi hacca ilâve ettiği vakit yalnız hacca niyetlenip ihram giyme üzerine ek fazla bir ameli kendisine gerekli kılmış olur. Bir tavaf, bir sa'y yapmasının yeterli olacağını söyleyenler ise diyorlar ki: Bu ilâve işinden kişi yalnızca iki yolculuktan birine çıkmama gibi bir fayda elde eder. Ek bir ameli kendisine gerekli kılmış olmaz, aksine noksan yapmış olur. Bu da caiz değildir. Bu, cumhûrun görüşüdür.

d) Yalnız Umre İçin Telbiye Getirdi, Sonra Haccı Ekledi Diyenler:

Umre ihramına girdi, sonra ona haccı da ekledi diyenlerin gerekçeleri Buhâri ve Müslim'in rivayet ettikleri şu İbn Ömer hadisidir: "Allah Rasûlü (s.a.) Veda Haccında umreyi hacca eklemek suretiyle temettu' yaptı ve kurbanlık sevketti. Kurbanlığını Zülhuleyfe'den beraberinde götürdü. Allah Rasûlü (s.a.) önce umreden başlayıp umreye niyetlendi, ihrama girdi ve telbiye getirdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi."

Bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.) önce umre ihramına girdiğini, sonra ona haccı da eklediğini açık bir şekilde ifade etmektedir. Yine şu rivayet de bunu ortaya koyar: İbn Ömer, İbn Zübeyr devrinde hacca çıktığında umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Sonra "sizi şahit tutuyorum, ben umremle beraber hac yapmayı kendime vacip kıldım." dedi ve Kudeyd mevkiinde (Mekke yakınında bir yer) satın aldığı kurbanı hedy olarak sevketti. Sonra hac ve umreye birlikte telbiye getirerek yola koyuldu. Mekke'ye gelince Beytullah'ı tavaf etti, Safa-Merve arasında sa'y yaptı; ve bunun üzerine bir ilâvede bulunmadı. Kurban kesmedi, saçını tıraş ettirmedi ve kısalttırmadı; ihramdan çıkacak (veya ihramlı iken yapmaması

gereken) hiçbir şey yapmadı. Kurban bayramının birinci günü olunca kurbanını kesti, saçını tıraş ettirdi. Yaptığı ilk tavafla hac ve umre tavafını yerine getirmiş olduğu görüşünde bulundu ve: "Allah Rasûlü (s.a.) de böyle yaptı." dedi. [123]

Bunlara göre Hz. Peygamber (sa..) ihramın başında temettu' ihram esnasında ise kırân yapmıştır. Bunlar öncekilere göre daha mazurdur. Haccın umreye ilâvesi caizdir, bunda bilindiği kadarıyla bir tartışma yoktur. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'ye (r.a.), haccı umreye ilâve etmesini emretmiş ve o da böylece kırân yapmıştır. Ancak sahih hadislerin siyakı, bu görüş sahiplerini reddeder. Zira Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) öğleyi kılınca hac ve umreye birlikte niyetlenip telbiye getirdiğini haber vermiştir. *Sahih*'deki bir hadiste de Hz. Âişe şöyle anlatıyor: Zilhicce ayının girmesine yakın Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Veda haccına çıktık. Allah Rasûlü (s.a.) "İçinizden kim umreye niyetlenip ihrama girmek, telbiye getirmek isterse öyle yapsın. Şayet ben kurbanlık sevketmeseydim kesinlikle umreye niyetlenip ihrama girer, telbiye getirirdim." buyurdu. Bunun üzerine kimileri umreye ve kimileri de hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Ben ise umreye niyetlenip ihrama giren, telbiye getirenlerden idim... Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.[124] Bu hadis açıkça ifade etmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.) daha o vakit umreye niyetlenmemişti. O halde Hz. Âişe'nin bu sözü ile *Sahih*'deki "Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccında temettu' yaptı." sözünü ve "Allah Rasûlü (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." sözünü —ki bunların hepsi *Sahih*'tedir— birleştirirsen anlarsın ki, Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) tek olarak ayrı bir umre yapmadığını söylüyor, kırân haccıyla birlikte umre yapmadığını söylemiyor; yukarıda da geçtiği üzere sahabîler, kırâna temettu' adı da veriyorlar; bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girmesiyle de çatışmaz. Çünkü kırân umresi onun içindedir, ondan bir parçadır. Aynı zamanda Hz. Âişe'nin "Hz. Peygamber (s.a.) haccı, ifrâd yaptı." sözüyle de çatışmaz. Zira umre amelleri, hac amellerine girip de hac amelleri birer kere yapılınca bu, ameli ifrâd (=birer kere yapma) demek olur.

Hacca ifrâd yaparak telbiye getirmek ise, sözü ifrâd yapmak (tek söylemek) demektir. Denilmiştir ki, İbn Ömer'in rivayet ettiği "Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccında umreyi hacca ekleyerek temettu' yaptı. Allah Rasûlü

123. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 104.
124. Müslim, 1211 (115).

(s.a.) önce umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." hadisi, yine onun rivayet ettiği bir başka hadiste anlam bakımından rivayet edilmiştir: İbn Ömer, bunu İbn Zubeyr fitnesi sırasında yaptığı hac senesinde yapmış; önce umreye niyetlenip ihrama girmiş, telbiye getirmiş ve sonra da: "Hac ile umrenin hali birdir. Sizi şahit tutuyorum, ben umremle beraber hac yapmayı kendime vacip kıldım." deyip hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama girmiş ve telbiye getirmişti. Bu hadisin sonunda da "Allah Rasûlü (s.a.) de böyle yaptı." demiştir. Burada İbn Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir tek tavaf ve bir tek sa'y yapmakla yetindiğini söylemek istemiş ve onun bu sözleri, (yaptığı şey) anlamına alınmış ve o şekil rivayet edilerek "Allah Rasûlü (s.a.) önce umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." denmiştir. Bunu yapan ancak İbn Ömer'dir. Bu ihtimal uzak değil, hatta ortada olan budur. Çünkü Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Yanımda kurbanlık bulunmasaydı umreye niyetlenip ihrama girer, telbiye getirirdim." dediğini; Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) öğleyi kılınca hac ve umreyi kendisine vacip kıldığını ve Hz. Ömer (r.a.), Rabbinden O'na vahiy geldiğini ve bu şekilde yapmasını emrettiğini haber veriyor.

Soru: Peki Zührî'nin Urve'nin kendisine Hz. Âişe'den, Sâlim'in (babası) İbn Ömer'den aktardığı hadisin benzeri bir hadis aktardığını söylemesini ne yapacaksınız?

Cevap: Hz. Âişe'nin haber verdiği, Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı ve umresi için bir tek tavaf yaptığıdır. Bu da Urve'nin ondan aktardığı *Sahihayn*'daki rivayete uygundur: "Umreye niyetlenenler Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yaptılar, sonra ihramdan çıktılar. Mina'dan döndükten sonra da hacları için bir başka tavaf daha yaptılar. Hac ve umreyi birleştirenler ise bir tek tavaf yaptılar." İşte bu hadis, Sâlim'in babasından rivayet ettiği hadisle tıpatıp aynıdır. "Allah Rasûlü (s.a.): Yanımda kurbanlık bulunmasaydı umreye niyetlenip ihrama girer, telbiye getirirdim, buyurdu." ve "Allah Rasûlü (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." diyen Hz. Âişe, nasıl: "Allah Rasûlü (s.a.) önce umreye, sonra da hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." demiş olabilir? Artık Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramın başlangıcında tek umreye niyetlenmediği anlaşılmıştır. En doğrusunu Allah bilir.

e) Hangi İbadet İçin Olduğunu Belirlemeden İhrama Girdi Diyenler:

Hz. Peygamber (s.a.) mutlak ihrama girdi, herhangi bir hac türünü

belirlemedi; daha sonra Safa-Merve arasında iken kendisine hüküm bildiren âyet geldiği vakit yaptığı haccın türünü belirledi, diyenlere gelince: İmam Şâfiî'nin (r.h.) görüşlerinden biri de budur. Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis* adlı kitabında buna parmak basmış ve demiştir ki: Sâbit bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) hükmü beklemek için çıktı. Safa-Merve arasında iken kendisine hüküm indi. Bunun üzerine ashabına, yanında kurbanlık bulunmadığı halde ihrama girenlerin bu ihramlarını umreye saymalarını emretti... Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmü bekleyiş özelliğindendir ki, hac ve umre konusunda Allah'ın tanıdığı kolaylığı tercih etmek isteyerek haccı farz kılan âyetin inmesinden (hemen) sonra Medine'den hac yapmak için çıkmadı. Böylesi daha garantili olmalıdır. Çünkü kendisine mülâanede bulunan iki kişi getirildiği zaman da hükmü bekledi. Aynı şekilde hac konusunda da hükmü beklediği bilinmektedir.

Bu görüş sahiplerinin gerekçeleri: *Sahihayn*'da rivayet edildiğine göre Hz. Âişe (r.a.) diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber yola çıktık; hac ve umrenin sözünü etmiyorduk." Bu metinde ise şöyle diyor: "Hz. Peygamber (s.a.) telbiye getiriyordu. Ne haccı, ne umreyi söylüyordu..." Ondan gelen bir rivayette de şöyle diyor: "Hacdan başka bir niyetimiz olmaksızın Allah Rasûlü'nün beraberinde yola çıktık. Mekke'ye yaklaştığımız vakit Allah Rasûlü (s.a.) yanında kurbanlık bulunmayanların Beytullah'ı tavaf edip, Safa-Merve arasında sa'y yaptıktan sonra ihramdan çıkmalarını emretti."(125) Tâvus diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) hükmü bekler bir halde hac ve umrenin adını anmaksızın Medine'den yola çıktı. Safa-Merve arasında iken O'na hüküm indi. Bunun üzerine ashabına, yanında kurbanlık bulunmadığı halde hacca niyetlenip ihrama girenlerin haclarını umreye çevirmelerini emretti...

Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını anlattığı uzunca bir hadiste Câbir diyor ki: ...Allah Rasûlü (s.a.) mescidde namazı kıldı. Sonra devesi Kasvâ'ya bindi. Devesi O'nu Beydâ tepesine çıkarınca gözüm alabildiğince uzaklara baktım, Peygamberimizin önü süvari-yaya insan kaynıyordu. Bir o kadar sağında, bir o kadar solunda ve bir o kadar da arkasında kalabalık vardı. Allah Rasûlü (s.a.) ise ortamızda idi. O'na Kur'an âyetleri iniyor ve kendisi yorumunu biliyordu. O ne yaparsa biz de onu yapıyorduk. O şöylece

---

125. Yukarıda geçti.

tevhidle telbiyede bulundu:

لَبَّيْكَ اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَشَرِيكَ لَكَ

"Buyur, Allah'ım, buyur! Buyur, Senin hiç bir ortağın yok, buyur! Hamd Senin, nimet Senin, mülk Senin. Ortağın yok Senin." İnsanlar da bu şekilde telbiye getirdiler. Allah Rasûlü (s.a.) telbiye getirmeyi sürdürdü.[126] Görüldüğü gibi Câbir, Hz. Peygaber'in (s.a.) bu telbiyeye bir ilâvede bulunmadığını haber vermiş ve getirdiği telbiyeyi ne hacca, ne umreye ve ne de kırâna izafe ettiğini söylemiştir.

Bu gerekçelerden hiçbirinde, Hz. Peygamber'in (s.a.) başlangıçta haccın türünü belirleyerek ihrama girdiğini ve kırân yaptığını ifade eden hadislerle çelişen bir taraf yoktur. Tâvus hadisi mürseldir, bununla müsned olan temel hadislere muhalefet edilemez. Bu hadisin sahih veya hasen yolla muttasıl olarak rivayet edildiği bilinmemektedir. Sahih olsa bile Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmü beklemesi mîkata varıncaya kadar geçen zaman zarfındadır. O vadide iken kendisine hüküm geldi. Rabbinden bir elçi gelip: "Bu mübarek vadide namaz kıl ve: Hac içinde umreye niyetlendim, de." demiştir. İşte beklediği bu hüküm kendisine ihramdan önce gelmiş ve kırân yapmasını belirlemiştir. Tâvus'un: "Safa-Merve arasında iken O'na hüküm indi." sözünde geçen hüküm, ihramı konusunda inen hükmün dışında bir başka hükümdür. Zira yukarıdaki hüküm Akîk vadisinde inmişti. Hz. Peygamber (s.a.) Safa-Merve arasında iken inen hüküm ise sahabeye, haccı umreye çevirmelerini emrettiği hükümdür. İşte o vakit yanında kurbanlık hayvanı bulunmayanlara haclarını umreye çevirmelerini emretmiş ve: "Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım kurbanlık sevketmez, haccı umreye çevirirdim." demişti. Bu vahiyle gelen kesin emirdir. Zira sahabîler bu konuda çekimser davranınca "Size emrettiğimi yapmaya bakın." diye buyurdu.

Hz. Âişe'nin: "Biz yola çıktığımızda hac ve umrenin sözünü etmiyorduk." sözünü, şayet ondan sağlam bir şekilde aktarılmışsa ihramdan önceye yüklemek vacip olur. Aksi halde ondan gelen ve sahabîlerin kimilerinin

126. Müslim, 1218.

mîkatta hacca, kimilerinin umreye niyetlenip ihrama girerek telbiye getirdiklerini ve kendisinin de umreye niyetlenip ihrama girenlerden olduğunu ifade eden diğer sahih rivayetlerle çatışır. "Telbiye getiriyor; ne haccı, ne umreyi söylüyorduk." sözüne gelince; bu durum ihramın başında idi. Hz. Âişe, kendilerinin Mekke'ye kadar bu şekilde devam ettiklerini söylememiştir. Bu kesinlikle asılsızdır. Zira Allah Rasûlü'nün (s.a.) ihrama girişini ve ne şekil telbiye getirdiğini işitenler buna şahitlik etmişler ve böylece haber vermişlerdir. Onların rivayetlerini reddetmeye yol yoktur. Bu, Hz. Âişe'den (s.a.) sahih yolla aktarılsa bile neticede Hz. Âişe, mîkatta sahabîlerin getirdikleri telbiyeyi hafızasında iyi tutamamış ve böyle bir şeyin olmadığını söylemiş; onun dışındaki sahabîler ise hafızalarında iyi tutmuş ve böyle bir şeyin varlığını söylemiş olurlar. Erkekler bunu kadınlardan daha iyi bilirler.

Câbir'in (r.a.): "Allah Rasûlü (s.a.) tevhidle telbiyede bulundu." sözünde ise yalnızca Hz. Peygamber'in (s.a.) ne şekil telbiye getirdiği haber verilmiştir. Hem bu sözde Hz. Peygamber'in (s.a.) hiçbir şekilde ve herhalükârda ihrama girdiği hac ibadetinin türünü belirlemediğini ifade eden bir şey de yoktur. Bu hadisler hac türünün belirlenmediği konusunda açık olsalar bile belirlendiğini söyleyenlerin rivayet ettikleri hadisleri almak daha uygundur. Çünkü bu hadisler çoktur, sahihtir, muttasıldır ve de belirlenmediğini söyleyenlere gizli kalan fazla bir bilgiyi içermekte, ortaya koymakta ve ispat etmektedirler. Bu, Allah'a hamdolsun apaçıktır. Başarı yalnız Allah'tandır.

8— Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'den Çıkışı:

Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını anlatmaya dönelim:

Allah Rasûlü (s.a.) başının saçlarını "gısl" ile birbirine tutturdu.[127] —Gısl, hanım otu gibi (sabun, losyon görevi gören) kendisiyle baş yıkanan ve dağılmaması için saçlar birbirine tutturulan şeye verilen addır.— Namazgâhında niyetlenip telbiye getirdi. Sonra devesine bindi, yine telbiye getirdi. Devesi üzerinde Beydâ tepesine çıkınca da telbiye getirdi. İbn Abbas diyor ki: "Allah'a yemin ederim, Hz. Peygamber (s.a.) namazgâhında

127. Ebu Davud, 1748. Râvileri sikadır.

niyetini yaptı. Devesine binince ve Beydâ tepesi doruğuna çıkınca telbiye getirdi."[128]

Kâh hac ile umreye, kâh hacca telbiye getiriyordu. Çünkü umre, haccın bir parçasıdır. Bu yüzden Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân yaptığı da, temettu' yaptığı da, ifrâd yaptığı da söylenmiştir. İbn Hazm: "Hz. Peygamber'in (s.a.) telbiye getirişi öğleden az önce idi." demişse de bu onun bir yanılgısıdır. Bilinen o ki, Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazından sonra ihram giyip telbiye getirmiştir. Katiyen hiç kimse öğleden önce ihrama girdiğini söylememiştir. İbn Hazm, bunu neye dayanarak söyledi bilmiyorum. Oysa İbn Ömer: "Allah Rasûlü (s.a.) ancak devesi ayağa kalktığı vakit Şecere yanında devesi üzerinde telbiye getirdi." demiştir.[129] Enes ise "Öğleyi kıldı, sonra devesine bindi." demiştir.[130] Her iki hadis de *Sahih*'de rivayet edilmiştir.

Bu iki hadisi birleştirirsen Hz. Peygamber'in (s.a.) ancak öğle namazından sonra telbiye getirdiği ortaya çıkar. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) şu şekilde telbiyede bulundu:

لَبَّيْكَ اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ

Bu telbiyeyi yüksek sesle getirdi, ashabı da işitti ve Allah'ın kendisine emretmesiyle, o da onlara telbiye getirirken seslerini yükseltmelerini emretti.[131]

---

128. Ahmed, *Müsned*, 2/260; Ebu Davud, 1770. Hâkim (1/451) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Maamafih senedinde Ahmed, Ebu Hâtim, Nesâî ve başkaları tarafından zayıf sayılan Hasîf b. Abdurrahman el-Cezerî adlı bir râvi vardır. *Takrîb*'de, hıfzı kötü ve ömrünün sonunda karıştıran birisi olduğu kaydediliyor. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (3/318) hadisi Ebu Davud ve Hâkim'den tamamıyla aktarıp delil olarak kullanılıyor ve diyor ki: "Hâkim bir başka yoldan Atâ — İbn Abbas yoluyla kıssasız olarak benzer şekilde rivayet etmiştir."
129. Müslim, 1186.
130. Tahkikçiler, bu hadisi *Sahih*'de bulamadıklarını söylüyorlar. Ancak Ebu Davud (1774) ve Nesâî (5/162) rivayet etmiş olup metnin tamamı şöyledir: "Hz. Peygamber (s.a.) öğleyi kıldırdı. Sonra devesine bindi. Beydâ dağının tepesine çıkınca telbiye getirdi." Râvileri sikadır. Ancak Hasan el-Basrî muan'an olarak rivayet etmiştir. Buharî, *Sahih*'inde (25/25, 56/104 ve 126) hadisi Enes'ten şu şekilde rivayet etmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.) öğleyi Medine'de dört rekât, ikindiyi Zülhuleyfe'de iki rekât kıldırdı. Sahabîlerin, hac ve umre için yüksek sesle telbiye getirdiklerini işittim."
131. Mâlik, *Muvatta*, 1/334; Şâfiî, *Müsned*, 2/11; Ebu Davud, 1814; Nesâî, 5/162; Tirmi-

Mahfe, hevdec ve ammâriye içinde değil, deve palanı üzerinde hac yapmıştır. Yükü altında idi. İhramlı kimsenin mahfe, hevdec ve ammâriye gibi bir şey içine binmesinin caiz olup olmadığı tartışılmış, bu konuda ortaya iki farklı görüş çıkmıştır. Her ikisi de İmam Ahmed'den rivayet edilmiştir: 1) Câizdir. Şâfiî ve Ebu Hanife'nin görüşü de böyledir. 2) Yasaktır. Mâlik de bu görüştedir.

Hz. Peygamber (s.a.), sahabîleri ihrama girerken hac ibadetinin üç türü arasında serbest bıraktı. Sonra Mekke'ye yaklaştıklarında yanlarında kurban bulunmayanların hac ve kırânı umreye çevirmelerinin iyi olacağını söyledi. Daha sonra da Merve'de bunu onlara vacip kıldı.

Hz. Ebu Bekir'in karısı Esmâ bt. Umeys —Allah her ikisinden de razı olsun— Zülhuleyfe'de Muhammed b. Ebu Bekir'i doğurdu. Allah Rasûlü (s.a.), Esmâ'ya gusletmesini, kan akmasını engellemek için önüne pamuk tıkayıp bir bezle kuşak gibi bağlamasını ve ihrama girip telbiye getirmesini emretti.[132] Bu olayda üç sünnet vardır: 1) İhramlının gusledebileceği, 2) Hayızlı kadının ihram için gusledeceği, 3) Hayızlının ihrama girmesinin sahih olacağı.

Sonra Allah Rasûlü (s.a.) yukarıda zikredilen telbiyeyi söyleye söyleye yoluna devam etti. Yanındaki insanlar telbiye getirirlerken kâh ilâveler kâh çıkarmalar yapıyorlardı. O ise bunları işittiği halde ses çıkarmıyor, karşı gelmiyordu.[133]

Telbiyesini sürdürdü. Ravhâ'ya vardıklarında yaralı bir yaban eşeği

---

zî, 829; İbn Mâce, 2922. Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: "Cebrail bana geldi, ashabıma —yahut yanımda olanlara— yüksek sesle telbiye getirmelerini emretmemi bana emretti." Senedi sahihtir. Hâkim (1/450) ve İbn Hibbân (974), sahih olduğunu söylemiş ve İbn Hibbân "Çünkü telbiye, haccın nişanelerindendir." ilâvesini kaydetmiştir. Ahmed b. Hanbel (2953), İbn Abbas'tan şöyle bir şahid hadis rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: "Cebrail bana geldi ve telbiyeyi ilân etmemi emretti." Senedinde bir sakınca yoktur.

132. Müslim, 1218; Ebu Davud, 1905; İbn Mace, 2913.

133. Mâlik, *Muvatta*, 1/331, 332; Buharî, 25/26; Müslim, 1184. Abdullah İbn Ömer, Allah Rasûlü'nün (s.a.) telbiyesinin şöyle olduğunu kaydediyor: "Lebbeyk, Allahumme lebbeyk. Lebbeyk, lâ şerike leke lebbeyk. İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk. Lâ şerike leke." Nâfi' diyor ki: İbn Ömer, telbiyeye şu ilâvede bulunurdu: "Lebbeyk, lebbeyk. Lebbeyk ve sa'deyk. Ve'l-hayru bi-yedeyk. Lebbeyk ve'r-rağbâu ileyke ve'l-amel." Ahmed (3/320), Ebu Davud (1813) ve Beyhakî'nin (5/45) Câbir b. Abdullah'tan rivayetlerine göre; insanlar "Lebbeyk, ze'l-meâric. Lebbeyk, ze'l-fevâdıl" sözlerini ilâve ediyorlardı. Bu hadisin senedi sahihtir.

gördü. "Bırakın onu. Sahibi (yani yaralayan avcı) hemen hemen gelmek üzeredir." buyurdu. Sahibi, Allah Rasûlü'ne (s.a.) geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Buyrun, bu eşeği ne yaparsanız yapın." dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ebu Bekir'e, bu hayvanı yoldaşlar arasında paylaştırmasını emretti, o da gerekeni yaptı.[134] Bu olay, şu hususlara delil teşkil eder:

1- İhramlı kimsenin, ihramlı olmayan birinin avladığı bir avdan —şayet ihramlının kendisi için avlanmamışsa— yemesi caizdir. Buradaki av sahibinin ihramlı olmamasına gelince, herhalde bu zat Zülhuleyfe'ye uğramamıştır; Ebu Katâde kıssasındaki Ebu Katâde'nin durumundadır.

2- Hibe akdinin geçerli olabilmesi için "hibe ettim" demeye gerek yoktur. Hibeye delâlet eden herhangi bir şeyle hibe akdi sahih olur.

3- İşe yarayacak şekilde seçip ayırarak eti kemikli olarak paylaştırmıştır.

4- Mecalsiz bırakacak şekilde yaralamak ve kaçamaz hale getirmekle ava sahip olunur. Av, yakalayanın değil, yaralayanındır.

5- Yaban eşeğinin etini yemek helâldir.

6- Paylaştırma (=kısmet) için vekil tayin edilebilir.

7- Paylaştırmayı yapan, bir kişi olabilir.

9— Hz. Peygamber (s.a.) Üsâye'de:

Sonra yola koyuldu. Ruveyse ve Arc denilen yerler arasında kalan Üsâye'ye varınca başını ön ayakları ile arka ayakları arasına eğmiş, yere kıvrılmış vaziyette bir gölgede yatmakta olan, vücuduna ok saplanmış bir ceylana rastladı. Hiç kimsenin onu endişelendirmemesi için herkes geçip gidinceye kadar başında bekleyecek bir adam görevlendirdi.[135] Ceylan kıssası ile eşek kıssası arasındaki fark, eşeği avlayan kişi ihramlı değildi. Bu yüzden onu yemeyi yasaklamadı. Ceylanı avlayanın ise ihramsız olup olmadığı bilinmiyordu. Kendileri ihramlıydı. Bundan dolayı yemelerine izin vermedi; hiç kimsenin o ceylanı almaması için de herkes geçip gidinceye kadar onun yanında bekleyecek bir vekil görevlendirdi.

134. Mâlik, *Muvatta*, 1/351; Nesâî, 5/182, 183; Ahmed 3/452. Senedi sahihtir.
135. Bir önceki hadisin bir bölümüdür.

Bu kıssa göstermektedir ki, ihramlının avı öldürmesi, helâl olmama konusunda avı, lâşe yerine geçirmektedir. Çünkü helâl olsaydı, mal oluşu zâyi olmazdı.

10— Hz. Peygamber Arc'da:

Sonra yola devam etti. Arc'da konakladı. O'nun yükü ile Hz. Ebu Bekir'in yükü birdi ve Hz. Ebu Bekir'in uşağının yanında idi. Allah Rasûlü (s.a.) oturdu. Hz. Ebu Bekir bir yanına, Hz. Âişe diğer yanına ve (Hz. Ebu Bekir'in) karısı Esmâ kocasının yanına oturdu. Hz. Ebu Bekir uşağı ve yükü bekliyordu. Uşak çıkageldi. Yanında deve yoktu. Ebu Bekir: "Deven nerede?" diye sordu. "Bu gece yitirdim." dedi. Bunun üzerine Ebu Bekir: "Bir tek deveyi yitiriyorsun ha!" diye öfkelenip uşağı dövmeye başladı. Allah Rasûlü (s.a.) ise tebessüm ediyor ve "Bakın şu ihramlıya, ne yapıyor?" diyordu. Allah Rasûlü (s.a.) bundan başka bir şey söylemiyor, tebessüm ediyordu. Ebu Davud bu kıssayı "İhramlının uşağını terbiye için cezalandırması bölümü" başlığı altında vermiştir.(136)

11— Hz. Peygamber (s.a.) Ebvâ'da:

Sonra Allah Rasûlü (s.a.) yola koyuldu. Ebvâ'ya varınca Sa'b b. Cessâme, O'na bir yaban eşeğinin budunu hediye etti. Hz. Peygamber (s.a.) hediyeyi geri verdi ve: "İhramlı olmasaydık reddetmezdik, geri verme sebebimiz yalnız budur." dedi. *Sahihayn*'daki bir rivayette Hz. Peygamber'e (s.a.) bir yaban eşeği hediye edildi denilmektedir. Müslim'deki bir metinde ise "yaban eşeği eti" diye geçmektedir.(137)

Humeydî diyor ki: Süfyan bu hadisin rivayetinde "Allah Rasûlü'ne (s.a.) yaban eşeği eti hediye edildi." derdi. Süfyan bazan "ucundan kan damlayan" der, bazan da bunu söylemezdi. Geçen zaman içerisinde Süfyan'ın "yaban eşeği" dediği de olmuştur. Sonra "et" dedi ve bunu ölünceye kadar sürdürdü.(138) Bir rivayette "yaban eşeği yarısı" ve bir diğer rivayette de "yaban eşeği bacağı" geçmektedir.

---

136. Ebu Davud, 1818; İbn Mâce, 2933. râvileri sikadır. Ancak İbn İshak muan'an olarak rivayet etmiştir. Bu yüzden sıhhati şüphelidir.
137. Buharî, 28/6; Müslim, 1193; *Muvatta*, 1/353.
138. *Sünen-i Beyhakî*, 5/192.

Yahya b. Saîd'in Câfer — Amr b. Ümeyye ed-Damrî — babası (Ümeyye ed-Damrî) — Sa'b senediyle rivayetine göre Cuhfe'de iken Hz. Peygamber'e (s.a.) yaban eşeğinin budu hediye edildi. Hem kendisi, hem de yanındaki insanlar ondan yediler. Beyhakî, "Bu hadisin senedi sahihtir." diyor.[139] Şayet bu rivayet sağlamsa Hz. Peygamber (s.a.) diri olanını geri çevirmiş, eti kabul etmiş demektir.

Şâfiî (r.h.) diyor ki: Şayet Sa'b b. Cessâme Hz. Peygamber'e (s.a.) eşeği diri olarak hediye etmişse ihramlı kişi yaban eşeği kesemez. Eğer eşeğin etini hediye etmişse, muhtemeldir ki, Hz. Peygamber (s.a.) bu eşeğin kendisi için avlanmış olduğunu bildiğinden onu Sa'b'a geri vermiştir. Bunun izahı Câbir hadisindedir... Mâlik'in rivayet ettiği "Hz. Peygamber'e (s.a.) bir eşek hediye etti." hadisi, başkalarının rivayet ettiği "Hz. Peygamber'e (s.a.) eşek eti hediye etti." hadisinden daha sabittir.

Ben derim ki: Yahya b. Saîd'in Câfer'den rivayet ettiği hadis, kuşkusuz bir hatadır. Çünkü olay birdir. Bu şâz ve münker rivayet istisna edilecek olursa râviler Hz. Peygamber'in ondan yemediğinde ittifak etmişlerdir.

Sa'b'ın Hz. Peygamber'e (s.a.) hediye ettiği diri mi idi, yoksa et mi idi ihtilâfına gelince, et olduğunu rivayet edenlerin rivayeti üç yönden kabule daha elverişlidir:

1- Bunun râvisi iyi bellemiş ve olayı iyi zabtetmiştir. Öyle ki ucundan kan damlamakta olduğunu bile zabtetmiştir. Bu da olayı, bu önemsiz hâdiseye varıncaya kadar iyi bellediğini, hafızasında tuttuğunu gösterir.

2- Bu rivayet hediye edilenin, eşeğin bir bölümü ve ondan bir et olduğu konusunda açıktır; "Hz. Peygamber'e (s.a.) bir eşek hediye etti." sözüyle çelişmez. Hatta "et" rivayetini, ete hayvanın adı verilmiştir diye yorumlamak mümkündür. Bu da dil yönünden olmayacak şey değildir.

---

139. *Sünen-i Beyhakî*, 5/193. İbn Türkmânî, *el-Cevherü'n-Nakıy* adlı eserinde Beyhakî'nin bu görüşünü eleştirerek demiştir ki: Bu hadisin senedindeki Yahya b. Süleyman el-Ca'fî, İbn Vehb'den, o da Yahya b. Eyyub el-Gâfikî el-Mısrî'den rivayet etmiştir. Yahya b. Süleyman hakkında Zehebî'nin *el-Mîzan* ve *el-Kâşif* adlı eserlerinde zikrettiğine göre Nesâî: "Sika değildir", İbn Hibbân: "Sanırım garîb birisidir.", Nesâî: "Kuvvetli değildir", Ebu Hâtim: "Onun rivayeti delil kabul edilmez" ve Ahmed: "Hıfzı kötü idi, çok hata ederdi." demişlerdir. Mâlik ise, onu iki hadiste yalanlamıştır. Buna göre senedinden ve sahih hadise muhalefet etmiş olmasından dolayı bu hadisi teville uğraşılmaz. Beyhakî'nin "Eti kabul etti" sözünü, *Sahih*'deki; Hz. Peygamber'in (s.a.) onu kabul etmediği rivayeti reddeder.

3- Diğer rivayetler hediye edilenin hayvanın bir kısmı olduğu konusunda birleşmekte, yalnızca o kısmın hangi kısımı olduğunda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu kısım eşeğin budu mu, yarısı mı, bacağı mı yoksa bir parça eti mi idi? Bu rivayetler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü hediye edilenin, budun ve bacağın bulunduğu yarı olması mümkündür ve bunu öyle de böyle de söylemek doğrudur. Hem İbn Uyeyne "bir eşek" sözünden vazgeçip ölünceye kadar "eşek eti" sözünde sebat etmiştir. Bu da gösterir ki, Hz. Peygamber'e (s.a.) Sa'b'ın hayvan değil, et hediye etmiş olduğu onun tarafından anlaşılmıştır. Bununla Ebu Katâde'nin avladığından yemesi arasında bir çelişki yoktur. Zira Ebu Katâde hâdisesi hicretin altıncı yılı Hudeybiye senesi meydana gelmişti. Sa'b hâdisesi ise ya birçok kimsenin söylediği üzere Veda haccı sırasında —ki *Haccetül-Vedâ* adlı eserinde Muhib et-Taberî de böyle demektedir—; ya da Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı umrelerden biri esnasında meydana gelmiştir. Bu sonuncusu şüphelidir. Ceylan hâdisesi ile Yezîd b. Kâ'b es-Sülemî el-Behzî'nin eşeği olayı Veda haccı sırasında mı, yoksa Hz. Peygamber'in (s.a.) umrelerinden biri sırasında mı meydana gelmiştir? Allah daha iyi bilir. Şayet Ebu Katâde hadisi, "Ebu Katâde avı Hz. Peygamber (s.a.) için avlamamıştı" şeklinde ve Sa'b hadisi, "Sa'b avı Hz. Peygamber (s.a.) için avlamıştı" şeklinde yorumlanırsa problem ortadan kalkar. Câbir'in Hz. Peygamber'den (s.a.) aktardığı şu (merfû) hadis de buna şahitlik eder: "Kara hayvanlarının avı, hayvanı siz avlamadıkça yahut hayvan sizin için avlanmadıkça size helâldir."[140] Ancak hadisi, Câbir'den rivayet eden Muttalib b. Hantab'ın Câbir'den hadis işittiği bilinmemektedir denilerek hadisin illetli olduğu söylenmiştir. Bunu söyleyen Nesâî'dir. Taberî, *Haccetü'l-Vedâ* adlı eserinde diyor ki:"Biraz yol alınca Ebu Katâde bir yaban eşeği avladı. Kendisi ihramlı değildi. Hz. Peygamber (s.a.): Herhangi biriniz Ebu Katâde'ye bir şey emretti yahut ona avı gösterdi mi? diye sorduktan sonra ashabına o avdan yemelerini helâl kıldı." Bu, merhumun bir yanılgısıdır. Çünkü Ebu Katâde hâdisesi Hudeybiye senesi meydana gelmişti. *Sahihayn*'da bu şekilde rivâyet edilmiştir: Oğlu Abdullah, onun şöyle dediğini aktarır: "Biz Hudeybiye senesi, Hz. Peygamber'in (s.a.) beraberinde yola çıktık. Ashabı ihrama girdi, ben girmedim..." Hadisin devamında Ebu Katâde, yaban

140. Ebu Davud, 1851; Nesâî, 5/187; Tirmizî 849; Şâfiî, 2/26; İbn Hibbân, 980; Hâkim, 1/452. Hadis, Muttalib b. Abdullah b. Hantab'ın azatlısı Amr b. Ebu Amr'dan rivayet edilmiştir. Muttalib'in azatlısı —her ne kadar *Sahihayn* râvilerinden ise de— ihtilâflı bir râvidir. Tirmizî "Onun Câbir'den hadis işittiği bilinmiyor." diyor.

eşeği hâdisesini anlatmaktadır.[141]

12— Hz. Peygamber (s.a.) Usfan'da:

Usfan vadisinden geçerken "Ey Ebu Bekir! Bu, hangi vadidir?" diye sordu. Hz. Ebu Bekir "Usfan vadisidir." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Hz. Hûd ve Hz. Salih, yularları hurma lifinden yapılmış iki kızıl genç deve üzerinde (kendilerine inananlarla birlikte) belden aşağılarına aba, belden yukarılarına alacalı kumaş bürümüş oldukları halde Beyt-i Atîk'i ziyaret için buradan telbiye getirerek geçmişlerdi." buyurdu. Bu hadisi İmam Ahmed, *Müsned*'de rivayet etmiştir.[142]

13— Hz. Âişe'nin Hayız Olması:

Hz. Peygamber (s.a.) Serif'e varınca Hz. Âişe (r.a.) hayız oldu. Oysa umreye niyetlenip ihrama girmişti. Hz. Peygamber (s.a.) yanına girdi; o ağlıyordu. "Niçin ağlıyorsun? Herhalde hayız gördün?" dedi. O da "Evet" diye karşılık verdi. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu: "Bu, Allah'ın, Âdem kızlarına yazdığı bir şeydir. Sen, hacıların yaptığını yap. Ancak Beytullah'ı tavaf etme."[143]

Âlimler Hz. Âişe'nin başına gelen olayda ihtilâf ettiler: Bu esnada o, temettu' haccı mı, yoksa ifrâd haccı mı yapmaktaydı? Şayet temettu' haccı yapmakta idiyse umresini bırakıp ifrâd haccına mı intikal etti, yoksa umreyi hacca katarak kırân mı yaptı? Ten'îm'den yaptığı umre vacip miydi, değil miydi? Vacip değilse bu umre İslâm umresinin (umretu'l-İslâm) yerini tutar mı, tutmaz mı? Âlimler yine Hz. Âişe'nin nerede hayız görmeye başladığı ve nerede temizlendiği konularında da ihtilâf etmişlerdir. Biz, şimdi Allah'ın yardımı ve tevfikiyle bu konuyu yeterince açıklayacağız.

a) Bu Konuda Âlimlerin İhtilâfı:

Fakihler, Hz. Âişe kıssasına dayalı şu meselede ihtilâf etmişlerdir: Bir

141. Buharî, 28/5, 64/35; Müslim, 1196 (59).
142. Ahmed, *Müsned*, 1/232. Senedi zayıftır.
143. Buharî, 6/1; Müslim, 1211 (120).

kadın umre ihramına girdikten sonra hayız olsa ve Arafat'ta vakfe yapmadan önce tavaf yapması mümkün olmasa umre ihramını çıkarıp ifrâd haccına niyetlenerek ihram mı giyer, yoksa haccı umreye katıp kırân mı yapar? Birinci görüşü aralarında Ebu Hanife ve öğrencilerinin bulunduğu Kûfe fakihleri; ikincisini ise aralarında Şâfiî ve Mâlik'in de bulunduğ Hicaz fakihleri benimsemişlerdir. Bu son görüş İmam Ahmed ve tâbileri gibi hadis ekolü mensuplarının da görüşüdür.

Kûfeliler diyorlar ki: *Sahihayn*'da Urve'den rivayet edildiğine göre Hz. Âişe anlatıyor: Ben umreye niyetlenip ihrama girdim, telbiyeye başladım. Mekke'ye hayızlı olarak girdim. Ne Beytullah'ı tavaf ettim, ne de Safa-Merve arasında sa'y yaptım. Bu durumdan Allah Rasûlü'ne (s.a.) yakındım. O da bana: "Başını çöz, saçlarını tara, hacca niyetlen ve umreyi bırak." buyurdu. Buyurduğunu yaptım. Hac vazifesini bitirince Allah Rasûlü (s.a.) beni (kardeşim) Abdurrahman b. Ebu Bekir ile birlikte Ten'îm'e gönderdi. Oradan ihrama girip umre yaptım. Hz. Peygamber (s.a.): "İşte bu, senin umrenin yerinedir."[144] Bu hadis göstermektedir ki, Hz. Âişe temettu' haccı yapmaktaydı ve umresini bırakıp hac için ihrama girmişti. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) "umreni bırak" ve "başını çöz, saçlarını tara" diye buyurmuştur. Şayet ihramı üzere kalmış olsaydı saçlarını taraması caiz olmazdı. Bir de Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Âişe'nin Ten'îm'den yaptığı umre için "İşte bu, senin umrenin yerinedir." buyurmuştur. Şayet birinci umre aynen kalmış olsaydı bu, onun yerine olmaz; başlı başına müstakil bir umre olurdu.

Cumhûr diyor ki: Hz. Âişe kıssasını hakkıyla düşünürseniz, çeşitli tarîklerini ve olayın parçalarını bir araya getirirseniz, Hz. Âişe'nin kırân haccı yaptığını ve umreyi bırakmadığını anlarsınız. *Sahih-i Müslim*'de rivayet edildiğine göre Câbir (r.a.) anlatıyor: Âişe, umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Serif'e varınca hayız gördü. Sonra Allah Rasûlü (s.a.), Âişe'nin yanına girdi. Onu ağlar bir halde buldu. "Bu halin ne?" diye sordu. O da: "Hayızlı bir haldeyim. İnsanlar (umre için girdikleri) ihramdan çıktılar, ben çıkmadım. Beytullah'ı tavaf etmedim. İnsanlar şimdi hacca gidiyorlar." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Bu, Allah'ın Âdem kızlarına yazdığı bir şeydir. Gusül abdesti al, sonra hacca niyetlenip ihrama gir, telbiye getir." buyurdu. Âişe de denileni yaptı. Bütün vakfe yerlerinde bulundu.

---

144. Buharî, 25/30; Müslim, 1211.

Temizlenince de Kâbe'yi tavaf etti, Safa-Merve arasında sa'y yaptı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Yaptığın haccın ve umrenin ihramından çıkmış oldun." dedi. Âişe: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben, Beytullah'ı tavaf etmeden hac yapmış olmaktan dolayı içimde bir hüzün duyuyorum." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) de (Âişe'nin kardeşine): "Ey Abdurrahman! Onu götür, Ten'îm'den umre yaptır." buyurdu.[145]

Sahih-i Müslim'de Tâvus'tan rivayet edildiğine göre Âişe diyor ki: "Umreye niyetlenip ihrama girdim, telbiye getirdim. (Mekke'ye) geldim. Hayız olduğum için tavaf yapmadım. (Geri kalan) bütün hac vazifelerimi yerine getirdim." Hz. Peygamber (s.a.) hacıların Mina'dan Mekke'ye akın ettikleri "nefer günü" Âişe'ye: "Yaptığın tavaf, haccın ve umren için yeterlidir." buyurdu.[146]

İşte bunlar Hz. Âişe'nin ifrâd haccı içinde olmayıp hac ve umre içinde bulunduğu konusunda açık naslardır. Bu naslar açıkça göstermektedir ki, kırân yapan kimsenin bir tavaf, bir sa'y yapması yeterlidir. Hz. Âişe de umre ihramını çıkarmamış, aksine ihramı içinde kalmış, ihramdan çıkmamıştır. Hadisin metinlerinden birinde "Umre niyetinde sebat et. Olur ki, Allah sana onu da nasib eder." sözü geçmektedir.[147] Bu söz, Hz. Peygamber'in (s.a.) "Umreni bırak" sözüyle çelişmez. Şayet bu sözden maksadı umreden vazgeçmek, onu bırakmak olsaydı "Yaptığın tavaf, haccın ve umren için yeterlidir." buyurmazdı. O halde anlaşıldı ki, bu sözle "umre amellerini bırak" denilmek istenmiştir. Yoksa maksat ihramından vazgeçmesini istemek değildir.

"Başını çöz, saçlarını tara" sözüne gelince; bu insanlara pek müşkil gelen şeylerdendir. Âlimler bu konuda dört yol tutmuşlardır:

Birinci yol: Bu söz, umrenin bırakıldığının delilidir. Nitekim hanefîler böyle demektedirler.

İkinci yol: İhramlı kimsenin saçlarını taramasının caiz olduğuna delildir. Bunu meneden, haram sayan ne Kur'an'da, ne sünnette ve ne de icmâ'da bir delil vardır. Bu da İbn Hazm ve başkalarının görüşüdür.

---

145. Müslim, 1213.
146. Müslim, 1211 (132).
147. Buharî, 25/33; Müslim, 1211 (123). Yalnız her iki yerde de "umre" kelimesi yerine "hac" kelimesi geçiyor.

Üçüncü yol: Bu metnin illetli olduğunu söyleyip "Urve bu metni tek başına, rivayet edip diğer râvilere muhalefet etti. Oysa Hz. Âişe hadisini Tâvus, Kâsım, Esved ve başka muhaddisler de rivayet ettikleri halde bunlardan hiçbiri bu metni zikretmemiştir." diyerek reddetme. Diyorlar ki: Hammad b. Zeyd, Hişam b. Urve — babası Urve — Âişe senediyle, Âişe'nin hac esnasında hayız olması olayını rivayet ederken: Birçok kişi bana, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Âişe'ye: "Umreni bırak, başını çöz, saçlarını tara." buyurduğunu rivayet etmiştir, deyip hadisin devamını kaydeder. Diyorlar ki: İşte bu, Urve'nin bu ilâveyi Âişe'den işitmediğinin delilidir.

Dördüncü yol: "Umreyi bırak" sözü onu olduğu hal üzere bırak, ondan çıkma anlamındadır. Yoksa maksat onun terkedilmesi değildir. Bu görüşü savunanlar diyorlar ki: Şu iki husus bunu gösterir:

1. Hz. Peygamber'in (s.a.) "Yaptığın tavaf, haccın ve umren için yeterlidir." buyurması.

2. "Umre niyetinde sebat et" hadisi. Diyorlar ki: Bu, çelişkiden selâmette olduğu için hadisi, umreyi bırakmaya yorumlamaktan daha iyidir. "...İşte bu, senin umrenin yerinedir." hadisine gelince; Aişe ayrı bir umre yapmak istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ona, yaptığı tavafın haccı ve umresi için yeterli ve umresinin haccına dahil olduğunu; böylece kırân haccı yapmış olduğunu haber verdi. Âişe ise daha evvel niyetlendiği gibi başlı başına ayrı bir umre yapmakta diretti. Bunu elde edince de Hz. Peygamber (s.a.) ona: "İşte bu, senin umrenin yerinedir." buyurdu.

Esrem'in *Sünen*'inde yer alan bir rivayette Esved anlatıyor: Âişe'ye: "Hacdan sonra umre yaptın mı?" dedim. O da: "Vallahi, umre değildi. Yalnızca ziyaretti. Beytullah'ı ziyaret ettim." dedi.

İmam Ahmed diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.), ısrar edince Hz. Âişe'ye umre yaptırdı. Âişe "İnsanlar iki ibadet (hac ve umre) yaparak dönüyorlar. Ben ise bir ibadetle (hacla) dönüyorum" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Abdurrahman! Ona umre yaptır." dedi. Hıll bölgesinin en yakın yerini gözetti; Âişe'ye oradan umre yaptırdı.

b) Hz. Âişe İlk Önce Hangi İhrama Girmişti?

Âlimler Hz. Âişe'nin ilk önce hangi ihrama girdiği konusunda farklı iki görüş ortaya atmışlardır:

Birinci görüş: Tek umre ihramına girmiştir. Yukarıda kaydettiğimiz

hadislerden dolayı doğru olan budur. *Sahih*'de Hz. Âişe'nin şöyle dediği kaydedilmektedir: Veda haccında Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Zilhicce ayının başlarına doğru yola çıktık. Allah Rasûlü (s.a.): "Sizlerden kim umreye niyetlenip ihrama girmek, telbiye getirmek isterse öyle yapsın. Şayet ben kurban sevketmemiş olsaydım umreye niyet edip ihrama girer, telbiye getirirdim." buyurdu. Ben de umreye niyetlenip ihrama girenlerdendim... Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'ye: "Umreyi bırak, hacca niyetlenip ihrama gir" buyurmuştur. Bu sözü Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'ye, Mekke yakınlarındaki Serif'te söylemişti. Bu ifade Hz. Âişe'nin umre ihramına girdiğini açık bir şekilde göstermektedir.

İkinci görüş: Önce ifrâd haccı yapmak üzere hacca niyetlenip ihrama girmiştir. İbn Abdilber diyor ki: Kasım b. Muhammed, Esved b. Yezîd ve Amra, hepsi de Hz. Âişe'den, onun umre değil hac ihramına girmiş olduğunu gösteren rivayetlerde bulunmuşlardır. Amra'nın rivayetinde şöyle diyor: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Bu yolculuğu yalnız hac yolculuğu olarak görüyorduk." Esved b. Yezîd de benzerini rivayet etmiştir. Kâsım'ın rivayetinde ise "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte hac için telbiye getirdik" demektedir. İbn Abdilber sözüne devamla diyor ki: Hz. Âişe'den "Ben umreye niyetlenip ihrama girenler arasındaydım." sözünü aktaran Urve'nin hata ettiğini söylemişlerdir. İsmail b. İshak: "Bunlar yani Esved, Kâsım ve Amra kaydettiğimiz rivayetler üzerinde birleşmektedirler. Bundan da anladık ki, Urve'den aktarılan rivayetler yanlıştır." demektedir. İbn Abdilber sözünü şöyle sürdürüyor: Yanlış olması muhtemel görünmektedir. Hz. Âişe'nin Beytullah'ı tavaf etmesinin mümkün olmaması, kurban sevketmemiş olanların yaptıkları gibi onun da umre ihramından çıkması ve Hz. Peygamber'in (s.a.) ona tavafı terkedip hacca devam etmesini emretmesi bu yanlışlığa düşmesine sebep olmuştur. Böylece buradan Hz. Âişe'nin umreci olduğu, umresini terkedip hacca başladığı anlamını çıkarmakla yanılgıya düşmüşlerdir. Ebu Ömer (İbn Abdilber) sözüne devam ederek diyor ki: Câbir b. Abdullah, Urve'nin Hz. Âişe'den rivayet ettiği gibi, Hz. Âişe'nin umreye niyetlenip ihrama girdiğini rivayet etmiştir.

Bu ikinci görüşü savunanlar diyorlar ki: Urvenin yanlış anlaması Hz. Peygamber'in (s.a.) şu sözünden kaynaklanmıştır: "Başını çöz, saçlarını tara, umreyi bırak ve hacca niyetlenip ihrama gir, telbiye getir." Hammad b. Zeyd, Urve'nin oğlu Hişam'dan babası Urve'nin şöyle dediğini rivayet eder: Birçok kimse bana, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Âişe'ye "Umreni bırak, başını çöz, saçlarını tara ve hac yapan kimsenin yaptığını yap!" buyurdu-

ğunu aktarmıştır. Görüldüğü üzere Hammad, Urve'nin bu sözü Hz. Âişe'den işitmediğini ortaya koymuştur.

Ben derim ki: Reddedilmeleri için bir sebep, bir kusur bulunmayan ve asla yoruma açık olmayan bu sahih ve sarih nasların, Hz. Âişe'nin ifrad haccı yaptığı konusunda açık (zâhir) olmayan mücmel (kapalı) bir ifade ile reddedilmeleri ne kadar hayreti mûcip! Zira onun ifrâd haccı yaptığını iddia edenlerin ileri sürdükleri delil neticede onun "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Bu yolculuğu yalnız hac yolculuğu olarak görüyorduk." sözüdür. Aman Yarabbi, ne kadar tuhaf! Temettu' yapan kimsenin hacdan başka birşey için yola çıktığı düşünülür mü? Elbette temettu' yapan olarak hacca çıkmıştır. Nitekim, cünüp olduğu için gusleden bir kimse önce abdest alsa "Cünüplükten dolayı gusletmek için çıktım" demesi olmayacak bir şey değildir. Mü'minlerin annesi (r.a.) de doğru söylemiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) emriyle umre ihramına girinceye kadar yolculuğu, yalnız hac yolculuğu olarak görüyordu. Sözleri birbirini doğrulamaktadır.

Hz. Âişe'nin "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte hac için telbiye getirdik." sözüne gelince: *Sahihayn*'daki bir rivayete göre Câbir onun umreye niyetlenip ihrama girdiğini, telbiye getirdiğini söylemiştir. *Sahih-i Müslim*'deki bir rivayete göre de Tâvus onun böyle yaptığını söylemiştir. Mücâhid de ondan aynısını aktarmıştır. Hz. Âişe'den gelen rivayetler çelişse bile sahabenin ondan yaptığı rivayet, tâbiînin rivayetine göre alınmaya daha lâyıktır. Oysa burada hiç çelişki yoktur. Çünkü "Şöyle yaptık" diyen kimsenin bu sözü hem kendisinin ve hem de arkadaşlarının yapmış olmalarıyla doğrulanır.

Ne tuhaf! İbn Ömer'in: "Allah Rasûlü (s.a.) umreyi hacca ilâve etmek suretiyle temettu' yaptı." sözünün "Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabı temettu' yaptı" anlamına geldiğini ve İbn Ömer'in fiili, emretmiş olmasından dolayı Hz. Peygamber'e (s.a.) izafe ettiğini söylüyorlar! O zaman Hz. Âişe'nin "Hac için telbiye getirdik." sözüyle de hac için telbiye getiren sahabe grubu kastedilmiştir, deseniz ya! Yine onun "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık, O'nunla birlikte yolculuk yaptık." vb. sözlerinde olduğu gibi "yaptık" sözü hakkında da aynısını söylemeli değil misiniz?!.. Şayet bu rivayet yanlış değilse sahih ve sarih hadislerden dolayı kesinlikle bunu bu şekilde yorumlayıp Hz. Âişe'nin umre ihramına girdiğini söylemek düşer. Hz. Âişe'nin hadislerini en iyi bilen insanın, ondan aracısız şifahî olarak duyup işiten Urve'nin bu konuda yanlışlık yaptığı nasıl söylenebilir?!..

Hammad'ın rivayetindeki "Birçok kimse bana, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Âişe'ye: Umreni bırak buyurduğunu aktarmıştır." sözüne gelince; bu rivayet, Hz. Âişe'den gelen sahih rivayetlere aykırı düşerse bunu illetli sayıp reddetme gereği ortaya çıkar. Ama o rivayetlere uygun düşer ve onları doğrular, Hz. Âişe'nin umre ihramına girdiği konusunda onlara şahitlik yaparsa, bu durum kendisinin doğru olarak aktarıldığına, aktaran kimsenin iyi zaptedip bellediğine delil olur. Maamafih Hammad b. Zeyd, bu illetli rivayeti —birçok kimse bana... aktardı, sözünü— tek başına aktarmış ve bir grup muhaddis ona muhalefet ederek bunu Urve yoluyla Hz. Âişe'den muttasıl senedle rivayet etmişlerdir. Şu halde çelişki düşünülse bile çoğunluğun rivayeti doğruya daha yakındır. Aman Yarabbi! Ne kadar tuhaf! Hz. Âişe'nin hadislerini en iyi bilen insan Urve'nin, onun söylediği "Ben de umreye niyetlenip ihrama girenlerdendim." sözünü rivayet ederken, çeşitli ihtimaller taşıyan mücmel bir söze dayanarak, yanlışlık yaptığını söylemek nasıl caiz olur ve bu sözle kıssanın —bir kısmı yukarıda sıralanan yön ve açılardan— akışının da lehinde şahitlikte bulunduğu sahih ve sarîh bir nas aleyhine nasıl hüküm verilebilir?! İşte Hz. Âişe'nin umreye niyetlenip ihrama girdiğini rivayet eden dört insan: Câbir, Urve, Tâvus ve Mücahid. Şayet Kâsım, Amra ve Esved'in rivayetleri bunların rivayetleriyle çelişse çokluklarına dayanarak bunların rivayetlerini esas almak daha münasip olur. Çünkü aralarında (bir sahabî olan) Câbir vardır. Hem Urve'nin fazileti ve teyzesi Hz. Âişe'nin (r.a.) hadislerini bilmesi de malumdur.

İbn Abdilberr'in "Hz. Peygamber'in (s.a.) ona tavafı terkedip hacca devam etmesini emretmesi dolayısıyla Hz. Âişe'nin umreci olduğunu söylemekle yanılgıya düşmüşlerdir." sözü ne kadar tuhaf! Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Âişe'ye umreyi bırakmasını hacca yeniden niyetlenip ihrama girmesini emretmiş ve ona: "Hacca niyetlenip ihrama gir, telbiye getir." buyurmuştur. "Haccı sürdür.", "Onda devam et." dememiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.), Âişe'ye saçlarını taramasını emrettiğini aktaran râvinin, sırf reddeden kişinin mezhebine muhalefet etmiş olmasından dolayı yanlış rivayette bulunduğu nasıl söylenebilir?!.. Allah'ın kitabında, Peygamberinin sünnetinde ve ümmetin icmâ ettiği konular arasında ihramlı kimsenin saçını taramasını haram kılan bir husus nerede? Görüşleri destekleme ve taklid sebebiyle, sika râvilerin yanlışlık yaptıklarını söylemek caiz değildir. İhramlı kimse saçın dökülmesinden güvencede olursa başını taramaktan menedilmez. Şayet taramakla saçından herhangi bir şeyin düşmesinden emin olmazsa, işte bunun yasaklanması tartışma ve ictihad konusudur. İki tarafın arasında delil, hüküm verir. Eğer ne bir âyet, ne bir hadis ve ne de bir icmâ menedilmesine delil değilse, o caiz demektir.

c) Hz. Âişe'nin Ten'îm'den Yaptığı Umre:

Hz. Âişe'nin Ten'îm'den yaptığı bu umre konusunda âlimler dört yol tutmuşlardır:

Birinci yol: Bu umre, onun kalbini hoş etmek ve gönlünü almak için fazladan bir şeydi. Yoksa yaptığı tavaf ve sa'y, hac ve umresine sayılmıştı. Temettu' yapmaktaydı. Sonra haccı umreye ilâve etti ve böylece kırân haccı yapanlar arasına katıldı. En sahih görüş budur. Hadisler bundan gayrısına delil olmazlar. Bu, Şâfiî, Ahmed ve başkalarının tuttukları yoldur.

İkinci yol: Âişe, hayız olunca Hz. Peygamber (s.a.) ona umresini bozmasını ve umreden ifrâd haccına geçmesini emretti. Âişe hac ihramından çıkınca da evvela ihramına girdiği umresini kaza etmesini emretti. Bu, Ebu Hanife ve takipçilerinin tuttuğu yoldur. Bu görüşe göre, bu umre Hz. Âişe hakkında vacip idi ve mutlaka yapması gerekliydi. Birinci görüşe göre ise caiz idi. Hayız olup da Arafat'ta vakfe yapmadan önce tavaf etme imkânına sahip olmayan her temettu' haccı yapmakta olan kadın bu iki görüşe göre ya haccı umreye ilâve edip kırân yapmalıdır. Ya da umreden hacca geçip ifrâd yapmalı ve umreyi kazâ etmelidir.

Üçüncü yol: Âişe, kırân yaptığı için ayrı bir umre yapması da gerekliydi. Çünkü kırân haccı esnasında yapılan umre, "İslâm umresi" yerine geçmez. Ahmed'den gelen iki rivayetten biri budur.

Dördüncü yol: İfrâd haccı yapmaktaydı. Hayız olduğu için kudûm tavafını yapması mümkün olmadı. Temizlenip hac görevini bitirinceye kadar ifrâd haccını sürdürdü. Bu umre ise İslâm umresidir. Bu, mâlikîlerden Kadı İsmail b. İshak ve başkalarının yoludur. Bu yolun zayıflığı ortadadır. Hatta hadis hakkında tutulan yolların en zayıfıdır.

Bu Hz. Âişe hadisinden, hac ve umre ibadetlerinin temelleri konusunda muazzam prensipler elde edilir:

1- Kırân haccı yapan kimse bir tavaf ve bir sa'y ile yetinir.

2- Hayızlı kadından kudûm tavafı düşer. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımı Safiyye hadisi, hayızlıdan veda tavafının düşeceği konusunda bir asıldır.

3- Hayızlının, tıpkı hayızlı olmayan için caiz olduğu gibi haccı umreye

ilâve etmesi hem caiz ve hem de evladır. Çünkü o, özürlü olup buna muhtaçtır.

4- Hayızlı, Beytullah'ı tavaf dışında bütün hac fiillerini yerine getirir.

5- Ten'îm, Hıll bölgesindendir.

6- Bir sene içinde, hatta bir ay içinde iki umre yapmak caizdir.

7- Temettu' haccı yapan kimsenin, kaçırmaktan emin olduğunda haccı umreye ilâve etmesi meşrudur. Âişe hadisi bu konuda bir dayanaktır.

8- Mekke umresi[148] konusunda da bir dayanaktır. Bunu müstehap sayanların bundan başka dayanakları yoktur. Çünkü gerek Hz. Peygamber (s.a.) ve gerekse —yalnız Âişe dışında— O'nunla birlikte hac yapanlardan hiçbiri Mekke'de bulunduklarında şehirden çıkıp da umre yapmamışlardır. Mekke umresini savunanlar Âişe kıssasını kendi görüşleri için bir dayanak yapmışlarsa da bu kıssada onlar için bir delil yoktur. Zira onun yaptığı umre ya "Âişe umreyi bozdu" diyenlere göre bozulan umrenin kazâsıdır, dolayısıyla kazâ etmesi vacip bir umredir, veya "Kırân yapmıştı. Yaptığı tavaf ve sa'y, hac ve umresine sayılmıştı." diyenlere göre kalbini hoş etmek için yapmış olduğu tamamen fazladan bir umredir. En iyi Allah bilir.

d) Hz. Âişe'nin Bu Umresi İslâm Umresi Yerine Geçer mi?

Hz. Âişe'nin yapmış olduğu bu umrenin İslâm umresi yerine geçip geçmeyeceğine gelince; bu konuda fakihler iki görüş ileri sürmüşlerdir. Her ikisi de Ahmed'den rivayet edilmiştir. Yerine geçmeyeceğini söyleyenler diyorlar ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.) meşrû kıldığı ve yaptığı umre iki türlüdür, bir üçüncüsü yoktur: 1) Temettu' umresi: Mîkatta izin verdiği, yolculuk esnasında teşvik ettiği ve Safa-Merve'de iken kurbanlık sevketmeyenlere vacip kıldığı umredir. 2) Doğrudan doğruya kendisi için sefere çıkılan umre (ifrâd umresi). Meselâ, Hz. Peygamber'in (s.a.) yukarıda adı geçen umreleri böyledir. Bu ikisi dışında, Hz. Peygamber (s.a.) ayrı, başlı başına bir umre meşrû kılmamıştır. Her ikisinde de umreci Mekke'ye girmiş durumdadır. En yakın Hıll bölgesine çıkılarak yapılan umre meşrû kılınmamıştır. Hz. Âişe'nin umresi ise sırf bir ziyarettir. Yoksa onun hacla birlikte

---

148. Mekke umresi: Mekke'de bulunan kimsenin umre yapmak istediğinde harem dışına çıkıp orada niyetlenerek ihrama girmesi ve umresini yapması.

yapmış olduğu umre, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kesin ifadesine göre onun için yeterli olmuştur. Bu da kırân yapan kimsenin haccıyla birlikte yaptığı umrenin İslâm umresi yerine geçeceğine delildir. Kesin doğru olan da budur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), Âişe'ye: "Yapmış olduğun tavaf, haccın ve umren için yeterlidir." bir rivayette "yerine geçer" ve bir rivayette de "sana kâfidir" buyurmuş ve demiştir ki: "Kıyamet gününe kadar umre, hacca dahil olmuştur." Kurbanlık sevkeden herkese hacla umreyi birleştirmesini emretmiş; ama kendisiyle birlikte kırân yapan ve kurbanlık sevketmiş bulunan hiç kimseye kırân umresi dışında bir başka umre yapmasını emretmemiştir. O halde kırân yapan kimsenin bu haccı esnasında yaptığı umrenin İslâm umresi yerine geçeceği kesinlikle sahih demektir. Başarı yalnız Allah'tandır.

e) Hz. Âişe'nin Hayızdan Temizlendiği Yer:

Hz. Âişe'nin hayız olduğu yer kuşkusuz Serif'tir. Nerede (hayızdan) temizlendiği konusunda ise ihtilâf edilmiştir. Kimileri Arafat'ta olduğunu söylemiştir. Mücâhid, Hz. Âişe'den bu şekilde rivayet etmektedir.[149] Urve'nin yine Hz. Âişe'nin kendisinden rivayetine göre ise o hayızlı iken arefe günü gelip çatmıştı.[150] Bu iki rivayet arasında bir çatışma sözkonusu değildir. Her iki hadis de sahihtir. İbn Hazm, bu iki hadisi, iki anlama yüklemiştir. Ona göre Arafat temizliği, orada vakfe yapmak için yapılan gusüldür. İbn Hazm diyor ki: Hz. Âişe "Arafat'ta iken tatahhur ettim = iyice temizlendim" demektedir. Tatahhur, "tuhr = temizlenmek"ten farklıdır. Kâsım ise Hz. Âişe'nin tuhr gününün, kurban bayramının birinci günü olduğunu söylemektedir. Bu hadis *Sahih-i Müslim*'dedir. Kâsım ile Urve, Hz. Âişe'nin arefe günü hayızlı olduğu konusunda hemfikirdirler. Bu zatlar, ona en yakın insanlardır... Oysa Ebu Davud, Muhammed b. İsmail — Hammad b. Seleme — Hişâm b. Urve — babası Urve senediyle Hz. Âişe'den "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Zilhicce ayının başlarına doğru yola çıktık..." hadisini rivayet etmektedir, bu hadiste şu cümle yer almaktadır: "...Bathâ gecesi olunca Âişe temizlendi." Bu hadisin senedi sahihtir.[151] Ancak İbn Hazm diyor ki: Bu hadis, münkerdir, bütün bu râvilerin Hz. Âişe'den rivayet ettikleri hadise aykırıdır. Aykırı olan husus, Hz. Âişe'nin

149. Müslim, 1211 (133).
150. Buharî, 26/5; Müslim, 1211 (120 ve 123).
151. Ebu Davud, 1778.

Bathâ gecesi temizlendiğini ifade eden cümlesidir. Çünkü Bathâ gecesi, kurban bayramının ilk gününden dört gece sonra olan gecedir. Bu ise imkânsızdır. Ancak biz iyi düşündüğümüzde bu sözün, Hz. Âişe'nin sözü olmadığını gördük. Şu halde buna bağımlılık düştü demektir. Zira Hz. Âişe'den sonraki birinin sözüdür. O, kendisini herkesten daha iyi bilir. İbn Hazm sözlerine devamla diyor ki: Bu Hammad b. Seleme hadisini Vüheyb b. Hâlid ile Hammad b. Zeyd de rivayet etmiş; ama bu sözü söylememişlerdir.

Ben derim ki: Hammad b. Zeyd ile beraberindekilerin rivayet ettikleri hadis, Hammad b. Seleme hadisine göre birkaç yönden tercihe şayandır:

1- Hammad b. Zeyd, Hammad b. Seleme'den hafızası daha güçlü ve daha güvenilir bir râvidir.

2- Hammad b. Zeyd ve beraberindekilerin rivayet ettikleri hadiste, kendisi hakkında Hz. Âişe'den haber aktarılmaktadır. Hammad b. Seleme hadisinde ise Hz. Âişe'den haber verilmektedir.

3- Zührî, bu hadisi Urve aracılığıyla Hz. Âişe'den rivayet etmiştir ve bu rivayette "Ben, arefe gününe kadar hayızlı olarak kaldım." cümlesi yer almaktadır. İşte Mücâhid ve Kâsım'ın Hz. Âişe'den beyanda bulundukları son sınır budur. Ancak Mücâhid, onun "Arafat'ta iyice temizlendim" dediğini; Kâsım ise bunun kurban bayramının birinci günü olduğunu rivayet etmiştir.

14— Haccın Umreye Çevrilmesi ve Bu Konuda Âlimlerin İhtilâfı:

Yeniden Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını anlatmaya dönelim: Hz. Peygamber (s.a.) Serif'e varınca ashabına: *"Yanında kurbanlık hayvanı bulunmayanlar, isterlerse (hac niyetlerini) umreye çevirsinler. Kurbanlıkları bulunanlar ise çevirmesinler." buyurdu.*[152] Bu ise mîkatta iken tanınan serbestlik hakkından üstte başka bir mertebedir.

Mekke'ye varınca yanında kurbanlığı bulunmayan kimselerin haclarını umreye çevirmelerini ve ihramdan çıkmalarını; yanında kurbanlık bulunanların ise ihramlı olarak kalmalarını kesin surette emretti. Bundan asla herhangi bir şey neshedilmiş değildir. Aksine Sürâka b. Mâlik, Hz. Peygam-

---

152. Yukarıda geçti.

ber'e (s.a.) haccı çevirmelerini emrettiği bu umrenin o seneye mi mahsus olduğunu, yoksa bu işin ebedî mi olduğunu sormuş, O da: "Hayır, (yalnız bu seneye mahsus değil); ebediyen bu böyledir. Kıyamet gününe kadar umre, hacca dahil olmuştur." buyurdu.[153]

Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı umreye çevirmeyi emrettiğini 14 sahabî rivayet etmiştir. Bu hadislerin hepsi sahihtir. Bu sahabîler: 1- Âişe, 2- Mü'minlerin annesi Hafsa, 3- Ali b. Ebu Tâlib, 4- Allah Rasûlü'nün (s.a.) kızı Fâtıma, 5- Ebu Bekir Sıddîk'in kızı Esmâ, 6- Câbir b. Abdullah, 7- Ebu Saîd el-Hudrî, 8- Berâ b. Âzib, 9- Abdullah b. Ömer, 10- Enes b. Mâlik, 11- Ebu Musa el-Eş'arî, 12- Abdullah b. Abbas, 13- Sebra b. Ma'bed el-Cühenî, 14- Sürâka b. Mâlik el-Müdlicî. Allah onlardan razı olsun. Şimdi biz bu hadislere işaret edeceğiz:

Sahihayn'da İbn Abbas'tan rivayet edilmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.) ile ashabı (Zilhicce'nin) dördüncü gecesi sabahında hacca telbiye getirerek (Mekke'ye) geldiler. Hz. Peygamber (s.a.) onlara, haccı umreye çevirmelerini emretti. Bu durum (hac aylarında umre yapmayı büyük günah gördükleri için) sahabîlere ağır geldi ve; "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu nasıl hılldir (ihramdan çıkıştır? İhramın haram kıldığı şeyleri bu da helâl kılar mı?)" diye sordular. O da: "Bu umrenin ihramından çıkış da haccın ihramından çıkış gibi tamamen ihramın haram kıldığı şeyleri helâl kılar." buyurdu. Müslim'deki bir metinde denilmektedir ki: "Hz. Peygamber (s.a.) ile ashabı Zilhicce'nin dördüncü günü hacca telbiye getirerek Mekke'ye geldiler. Allah Rasûlü (s.a.) onlara haccı umreye çevirmelerini emretti." Bir metinde ise: "Yanında kurbanlıkları bulunanlar dışındaki sahabîlere ihramlarını umreye çevirmelerini emretti." denilmektedir.[154]

Sahihayn'da rivayet edildiğine göre Câbir b. Abdullah anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) ile ashabı hacca niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler. Hz. Peygamber (s.a.) ve Talha dışında hiçbirinin yanında kurbanlığı yoktu. Hz. Ali (r.a.) yanında kurbanlığı olduğu halde Yemen'den geldi ve: "Ben, Hz. Peygamber'in (s.a.) ihrama girdiği gibi ihramlandım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) sahabîlere, ihrama girerken niyetlendikleri haccı umreye çevirmelerini, tavaf etmelerini, saçlarını kısaltmalarını ve beraberinde

---

153. Buharî, 26/6, 47/15, 94/3; Müslim, 1216 ve 1218; Ebu Davud, 1787; Nesâî, 5/178; Dârimî, 2/44 ve 49; İbn Mâce, 2977; Ahmed, 4/175.
154. Buharî, 25/34; Müslim, 1240 ve 1241; Ebu Davud, 1787 ve 1792; Nesâî, 5/180, 181, 201, 202; Ahmed, 1/252.

kurbanlığı bulunan kimseler dışında kalanların ihramdan çıkmalarını emretti. Sahabîler: "Bizler, herbirimizin cinsel uzvu menî damlatır halde mi, Mina'ya gideceğiz? (Yani biz ihramsız olduğumuz için hanımlarımızla cinsel ilişkide bulunacak, Hz. Peygamber böyle bir şeyden ihramlı olduğu için mahrum kalacak!)" dediler. Bu sözler, Hz. Peygamber'in (s.a.) kulağına ulaşınca: "Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım kurbanlık sevketmezdim. Şayet yanımda kurbanlığım bulunmasaydı elbet ihramdan çıkardım." buyurdu. Bir metinde ise şöyle deniliyor: Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) aramızda ayağa kalktı ve şu konuşmayı yaptı: "Siz de biliyorsunuz ki, sizin Allah'tan en çok korkan, O'na en çok sadakat gösteren ve O'na en çok itaatkâr olanınız benim. Şayet yanımda kurbanlık bulunmasaydı, sizin ihramdan çıktığınız gibi ben de çıkardım. Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım, kurbanlık sevketmezdim. Siz artık ihramdan çıkın." Bir metinde de deniliyor ki: Biz ihramdan çıkınca Allah Rasûlü (s.a.) bize Mina'ya yöneldiğimiz zaman ihrama girmemizi emretti. Biz de Ebtah'da niyetlenip ihrama girdik. Sürâka b. Mâlik b. Cu'şüm: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu iş, bu seneye mi mahsus, yoksa ebediyen böyle mi?" diye sordu. O da: "Ebediyen" cevabını verdi. Bu metinlerin hepsi de *Sahih*'dedir.[155] Bu son metin "Bu iş yalnız sahabîlere mahsustu." diyenlerin görüşünü açık bir şekilde ibtal etmektedir. Çünkü bu takdirde ebediyen değil, yalnız o sene için geçerli olur. Oysa Allah Rasûlü (s.a.) ebediyen geçerli olduğunu söylüyor.

Müsned'de İbn Ömer'in şöyle dediği rivayet edilir: Allah Rasûlü (s.a.) ile ashabı hacca telbiye getirerek Mekke'ye geldiler. Allah Rasûlü (s.a.) "Yanında kurbanlık bulunanlar dışında kalan kimselerden dileyen ihrama girerken niyetlendiği haccı umreye çevirsin." buyurdu. Sahabîler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bizler, herbirimizin cinsel uzvu meni damlatır halde mi Mina'ya gideceğiz?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Evet" cevabını verdi ve buhurdanlar (veya öd ağaçları) yandı.[156]

Sünen'de Rabî' b. Sebra aracılığıyla babası Sebra'nın şöyle dediği rivayet edilir: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Usfan'a vardığımızda Sürâka b. Mâlik el-Müdlicî: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bize öyle bir şey yaptır ki, bugün doğmuş bir kavim gibi olalım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) "Allah (c.c.), size hac içine umreyi de dahil etti. Mekke'-

---

155. Buharî, 25/32, 81; Müslim, 1213, 1214, 1216.
156. Ahmed, 2/28. Senedi sahihtir.

ve vardığınızda Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yapan —yanınla Kurbanlık bulunanlar dışında kalan— kimseler ihramdan çıksınlar" buyurdu.(157)

Sahihayn'da "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Yalnız haccın sözünü ediyorduk..." diye başlayan ve Hz. Âişe'den gelen hadiste deniyor ki: Mekke'ye vardığımızda Hz. Peygamber (s.a.) ashabına "İhrama girerken niyetlendiğiniz haccı umreye çevirin." diye emretti. Bunun üzerine yanında kurbanlık bulunanlar dışındaki insanlar ihramdan çıktılar... Âişe hadisin geri kalan kısmını da söylemektedir.

Buharî'deki bir metinde deniyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Bu yolculuğu yalnız hac yolculuğu olarak görüyorduk. Mekke'ye gelince Beytullah'ı tavaf ettik. Hz. Peygamber (s.a.) kurbanlık sevketmeyenlerin ihramdan çıkmalarını emretti. Bunun üzerine kurbanlık sevketmeyenler ihramdan çıktılar. Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları da sevketmemişlerdi. Bu yüzden onlar da ihramdan çıktılar.

Müslim'in bir metninde ise şöyle deniyor: Allah Rasûlü (s.a.) öfkeli bir halde yanıma girdi. Ben: "Ey Allah'ın Rasûlü! Seni öfkelendiren kimseyi Allah, cehenneme sokar." dedim. O da: "Farkında değil misin? Ben insanlara bir şey emrettim. Bakıyorsun, onlar tereddüd ediyorlar! Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım satın alıp beraberimde kurbanlık sevketmez, onların ihramdan çıktıkları gibi ben de ihramdan çıkardım." buyurdu.(158)

Mâlik, Yahya b. Saîd yoluyla Amra'nın, Hz. Âişe'nin şöyle dediğini duymuş olduğunu rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Zilkâde ayının bitimine beş gün kala yola çıktık. Bu yolculuğu yalnız hac yolculuğu olarak görüyorduk. Mekke'ye yaklaşınca Allah Rasûlü (s.a.), yanında kurbanlık bulunmayan kimselerin Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yaptıktan sonra ihramdan çıkmalarını emretti. Yahya b. Saîd diyor ki: Bu hadisi Kâsım b. Muhammed'e söyledim. "Vallahi, Amra hadisi sana olduğu gibi söylemiş." dedi.(159)

Sahih-i Müslim'de İbn Ömer'in Hafsa'dan şunları işittiği rivayet edilmektedir: Hz. Peygamber (s.a.) Veda haccı senesi hanımlarına ihramdan

---

157. Ebu Davud, 1801; Dârimî, 2/51. Senedi hasendir.
158. Buharî, 25/34; Müslim, 1211 (125, 128, 130).
159. Mâlik, *Muvatta*, 1/393. Senedi sahihtir. Buharî, 25/115; Müslim, 1211 (125).

çıkmalarını emretti. "Senin ihramdan çıkmanı engelleyen nedir?" diye sordum. "Ben başımın saçlarını yapışkan bir madde ile birbirine tutuşturdum, ve kurbanımın boynuna kurbanlık nişanı taktım. Kurbanı kesmedikçe ihramdan çıkamam." cevabını verdi.[160]

Sahih-i Müslim'de Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'nın —Allah her ikisinden de razı olsun— şöyle dediği rivayet edilir: İhramlı olarak yola çıktık. Allah Rasûlü (s.a.): "Yanında kurbanlığı bulunan kimse ihramlı kalsın. Kurbanlığı bulunmayan ise ihramdan çıksın." buyurdu.[161]
Yine *Sahih-i Müslim*'de rivayet edildiğine göre Ebu Saîd el-Hudrî anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Yüksek sesle hac için telbiye getiriyorduk. Mekke'ye vardığımızda, Hz. Peygamber (s.a.), kurbanlık sevkedenler hariç bize haccı umreye çevirmemizi emretti. Terviye günü olunca Mina'ya gittik ve hacca niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik.[162]

Sahih-i Buharî'de İbn Abbas'tan gelen bir rivayette deniyor ki: Veda haccında Muhâcirler, Ensâr ve Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları ihrama girip telbiye getirdiler. Biz de ihrama girip telbiye getirdik. Mekke'ye vardığımızda Allah Rasûlü (s.a.): "Kurbanlığın boynuna nişan takanlar müstesnâ, hac niyetiyle yaptığınız ihram ve telbiyelerinizi umreye çevirin." buyurdu.[163]

Sünen'deki bir rivayete göre Berâ b. Âzib anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabı yola çıktı. Hac için ihrama girdik. Mekke'ye vardığımızda: "Haccınızı umreye çevirin" buyurdu. İnsanlar: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ama biz hac için ihrama girmiştik. Onu umreye nasıl çevirebiliriz?" dediler. O da: "Size emrettiğimi yapmaya bakın" cevabını verdi. Bunun üzerine aynı sözü tekrar tekrar söyleyip durdular. Hz. Peygamber (s.a.) öfkelendi. Sonra gidip öfkeli bir halde Âişe'nin yanına girdi. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) yüzündeki öfke ifadelerini gördü ve: "Seni öfkelendireni Allah öfkelendirir." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) "Neden öfkelenmeyeyim ki? Ben bir şey emrediyorum, uyulmuyor!" dedi.[164]

---

160. Müslim, 1229.
161. Müslim, 1236.
162. Müslim, 1247.
163. Buharî, 25/37.
164. Ahmed, 4/286; İbn Mâce, 2982. Senedi hasendir. Heysemî, bu hadisi *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/233) kaydetmiş ve demiştir ki: Ebu Ya'lâ rivayet etmiştir. Râvileri, *Sahih* râvileridir.

Biz, Allah'ı kendimize şahit tutarız ki, şayet biz, hac için ihrama girmiş olsak, Allah Rasûlü'nün (s.a.) gazabından sakınmak ve O'nun emrine uymak için bu haccı umreye çevirmenin bize kesinlikle farz olduğu görüşünde olurduk. Vallahi, bu ne O'nun hayatında ve ne de O'ndan sonra neshedilmiş değildir. Buna aykırı bir tek sahih harf bile rivayet edilmemiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.) diğer insanlar dışta kalacak şekilde bunu yalnız ashabına mahsus kılmış da değildir. Aksine Allah Teâlâ, Sürâka'nın Hz. Peygamber'e (s.a.) bunun yalnız kendilerine mi mahsus olduğunu sormasını sağlamış ve Hz. Peygamber (s.a.) cevap olarak ebediyen bunun böyle olduğunu söylemiştir. Bu hadislere ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) muhalefet edenlere öfkelendiği böyle güçlü bir emre kendisini tercih etmemiz gereken şey nedir, bilmiyoruz.

Allah için ne mutlu İmam Ahmed'e (r.h.)! Kendisine Seleme b. Şebîb: "Ey Ebu Abdillah! Bir tek nokta dışında bana göre senin herşeyin güzeldir." demiş; "O nedir?" diye sorusuna "Sen haccın umreye çevirileceğini söylüyorsun." cevabını alınca: "Ey Seleme! Ben senin aklın var sanıyordum! Ben bu konuda Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayet edilmiş on bir sahih hadis biliyorum. Onları senin görüşün için terk mi edeyim?!" diye karşılık vermişti.

Sünen'de Berâ b. Âzib'den rivayet ediliyor: Hz. Ali (r.a.), Yemen'den Allah Rasûlü'ne geldiği vakit Hz. Fâtıma'nın renkli elbiseler giyindiğini ve eve güzel kokular serpmiş olduğunu gördü. "Ne bu halin?" diye sordu. O da "Allah Rasûlü (s.a.) ashabına emretti, ihramdan çıktılar." diye karşılık verdi.[165]

İbn Ebî Şeybe, İbn Fudayl —Yezîd— Mücâhid senediyle rivayet eder ki Abdullah b. Zübeyr: "Haccı, ifrâd yapınız. Şu sizin körün sözünü bırakın." dedi. Bunun üzerine İbn Abbas: "Allah'ın, kalbini kör ettiği kimse kuşkusuz sensin. Annene bunu sorsana." deyip onu annesine gönderdi. Annesi: "İbn Abbas doğru söylemiş. Biz, Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte hac yapmak için geldik. Haccı umreye çevirdik. İhramdan tamamen çıktık. Hatta erkeklerle kadınlar arasında buhurdanlar yandı." diye açıklamada bulundu.[166]

---

165. Ebu Davud, 1797; Nesâî, 5/144. Senedi hasendir.
166. Senedde geçen Yezîd, İbn Ebî Ziyâd el-Hâşimî el-Kûfî olup zayıf râvidir. Diğer râviler sikadır. Hadisi Ahmed de olayı aktarmaksızın benzer tarzda İbn Abbas'tan rivayet etmişse de senedinde meçhul râvi vardır. Bk. *Müsned*, 1/290, 360 ve 6/344, 345.

Sahih-i Buharî'deki bir rivayete göre İbn Şihâb (Zührî) anlatıyor: Ben bir soru sormak üzere Atâ'nın yanına girdim. Dedi ki: Câbir b. Abdullah bana şunları anlattı: Câbir'in kendisi, Hz. Peygamber (s.a.) beraberinde Mekke'ye kurbanlık develer sevkettiği gün O'nunla haccetmişti. Sahabîler ifrâd haccına niyetlenip ihrama girmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) onlara: "Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yapmakla ihramınızdan çıkın, saçlarınızı kısaltın, sonra terviye gününe kadar ihramsız kalın. O gün gelince hacca niyetlenip ihrama girin, telbiye getirin. Evvelki ihramına girdiğiniz ifrâd haccını temettu' haccına çevirin." buyurdu. Sahabîler: "Hac diye isimlendirdiğimiz halde şimdi o haccı nasıl temettu'a çevirmek suretiyle umre yaparız?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.): "Size emrettiğimi yapın. Şayet ben kurbanlık sevketmemiş olaydım, elbet size emrettiğim gibi yapardım. Fakat kurban yerine ulaşıncaya (yani Mina'da kesilinceye) kadar ihramlıya haram olan hiçbir şey bana helâl olmaz." buyurdu. Onlar da denileni yaptılar.[167]

Yine *Sahih-i Buharî*'de Câbir'den rivayet edilen "Hz. Peygamber (s.a.) ile ashabı hacca niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler."...diye başlayan hadiste denmektedir ki: Hz. Peygamber (s.a.) ashabına haclarını umreye çevirmelerini ve tavaf etmelerini, kurbanlık sevkedenler dışında kalan kimselerin saçlarını kısaltmalarını emretti. Sahabîler: "Bizler herbirimizin cinsel uzvu meni damlatır olduğu halde Mina'ya mı gideceğiz?" dediler. Bu söz, Hz. Peygamber'in (s.a.) kulağına ulaştı. Bunun üzerine: "Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım kurbanlık sevketmezdim. Yanımda kurbanlık bulunmasaydı elbet ihramdan çıkardım." buyurdu.[168]

Sahih-i Müslim'de Veda haccı konusunda Câbir'den gelen rivayete göre şöyle anlatıyor: Mekke'ye geldiğimizde Kâbe'yi tavaf ettik, Safa-Merve arasında sa'y yaptık. Allah Rasûlü (s.a.) bizden, yanında kurbanlık bulunmayanların ihramdan çıkmasını emretti. "Bu nasıl bir ihramdan çıkıştır?" diye sorduk. "Tamamen hac ihramından çıkmak gibidir." cevabını verdi. Bunun üzerine hanımlarımızla cinsel ilişkide bulunduk, güzel kokular süründük ve elbiselerimizi giydik. O vakit, arefe gününe dört gece kalmıştı. Sonra terviye günü niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik. Müslim'in başka bir metninde ise şöyle deniyor: Hz. Peygamber (s.a.); "Sizlerden yanlarında kurbanlık bulunmayanlar ihramdan çıksın ve niyetlendikleri haccı

167. Buharî, 25/34.
168. Buharî, 25/81, 26/6, 47/15, 94/3, 96/27.

umreye çevirsinler." buyurdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ile yanında kurbanlık bulunanlar dışında bütün insanlar ihramdan çıktılar ve saçlarını kısalttılar. Terviye günü olunca Mina'ya yöneldiler ve hacca niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler.[169]

Bezzâr'ın *Müsned*'inde Enes'ten (r.a.) sahih senedle rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) ile ashabı hac ve umreye niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler. Mekke'ye vardıklarında Beytullah'ı tavaf ettiler, Safa-Merve arasında sa'y yaptılar. Allah Rasûlü (s.a.) onlara ihramdan çıkmalarını emretti. Sahabîler bundan korkup çekindiler. Allah Rasûlü (s.a.): "İhramdan çıkın. Şayet yanımda kurbanlık bulunmasaydı elbet ben de ihramdan çıkardım." buyurdu. Bunun üzerine sahabîler ihramdan çıktılar ve hanımlarıyla cinsel ilişkide bulunmaları helâl oldu.

Sahih-i Buharî'de rivayet edildiğine göre Enes anlatıyor: Biz de beraberinde olduğumuz halde Allah Rasûlü (s.a.) Medine'de öğleyi dört, Zülhuleyfe'de ikindiyi iki rekât olarak kıldırdı. Sonra geceyi orada geçirdi. Sabah olunca devesine bindi. Deve, O'nu Beydâ tepesinin zirvesine çıkarınca Hz. Peygamber (s.a.) Allah'a hamdetti ve tesbîh getirdi. Sonra hac ve umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. İnsanlar da hac ve umreye niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler. Mekke'ye vardığımızda insanlara ihramdan çıkmalarını emretti. Terviye günü olunca hacca niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler...[170]

Yine *Sahih-i Buharî*'de rivayet edildiğine göre Ebu Musa el-Eş'arî anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) beni Yemen'e kavmime gönderdi. O, Bathâ'da iken gelip O'na yetiştim. Bana: "Neye niyetlendin?" diye sordu. Ben de "Hz. Peygamber'in niyet ettiği şeye niyetlendim." cevabını verdim. Bunun üzerine: "Peki yanında herhangi bir kurbanlık var mı?" diye sordu. "Hayır" dedim. Bana emretti, Beytullah'ı tavaf ettim, Safa-Merve arasında sa'y yaptım. Sonra emretti, ihramdan çıktım.[171]

Sahih-i Müslim'deki bir rivayete göre Hüceymoğullarından bir adam İbn Abbas'a: "İnsanları birbirine düşüren şu, 'Kim Beytullah'ı tavaf ederse ihramdan çıkmış olur' fetvası nedir?" diye sordu. O da cevap olarak: "Hoş görmeseniz de Peygamberinizin (s.a.) sünneti budur." dedi.[172]

---

169. Müslim, 1213, 1218.
170. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 67.
171. Buharî, 25/32.
172. Müslim, 1244.

İbn Abbas doğru söylemektedir. Beytullah'ı tavaf eden ve yanında kurbanlık hayvanı bulunmayan herkes —ister ifrâd, ister kırân, isterse temettu' yapmakta olsun— ya zorunlu olarak ya da hükmen ihramdan çıkmış olur. İşte reddini ve kabul edilmemesini gerektiren herhangi bir sebep bulunmayan sünnet budur. Tıpkı Hz. Peygamber'in (s.a.) şu hadisinde olduğu gibi: "Gün, buradan devrilip gece şuradan belirince oruçlu iftar eder."[173] Bu hadis ya "hükmen iftar etmiş olur" şeklinde ya da "iftar etme vakti girmiş ve bu vakit onun için iftar vakti olmuştur" şeklinde anlaşılacaktır. İşte Beytullah'ı tavaf eden için de durum böyledir. Ya hükmen ihramdan çıkmış sayılacaktır, ya da bu vakit onun için, ihram vakti olmayıp yalnızca ihramdan çıkış vakti olacaktır. Yanında kurbanlık hayvanı bulunmadığı sürece bu böyledir. Sünnetten açık olarak anlaşılan da budur.

Yine *Sahih-i Müslim*'de Atâ'dan rivayet edildiğine göre İbn Abbas derdi ki: "İster hacı olsun ister olmasın, Beytullah'ı tavaf eden herkes mutlaka ihramdan çıkar." Yine derdi ki: "İster Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra olsun, isterse yapmadan önce olsun bu böyledir." İbn Abbas bunu Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerine Veda haccı sırasında ihramdan çıkmalarını emretmesine dayanarak söylemiştir.[174]

Sahih-i Müslim'de İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Bu, kendisiyle faydalandığımız bir umredir. Yanında kurbanlık bulunmayan ihramdan çıksın, ihramlıya haram olan her şey ona helâl olmuştur. Artık kıyamet gününe kadar umre hacca girmiştir." buyurdu.[175]

Abdürrezzak, Ma'mer —Katâde— Ebu'ş-Şa'sâ senediyle İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Hacca niyetlenip ihrama girerek gelen kimse Beytullah'ı tavaf ettiğinde onun bu tavafı, istese de istemese de, haccını umreye çevirir." Râvi (Ebu'ş-Şa'sâ) diyor ki: İbn Abbas'a "İnsanlar senin bu sözüne karşı geliyorlar" dedim. O da: "Hoşlanmasalar da Peygamberlerinin sünneti budur." dedi.[176]

Bunu Hz. Peygamber'den (s.a.) adını verdiğimiz ve vermediğimiz da-

173. Buharî, 30/33, 43, 44; Müslim, 1100.
174. Müslim, 1245. İbn Abbas'ın bu görüşü, çoğunluğun görüşüne aykırıdır. Onun dışında kalan âlimlerin umumuna göre hacı, sırf kudûm tavafı ile ihramdan çıkamaz. Arafat'ta vakfe yapar, cemre taşlar, tıraş olur, ziyaret tavafını yapar; işte ancak o zaman ihramdan çıkar. Daha geniş bilgi için bk. Nevevî, *Şerhu Müslim*, 8/230.
175. Müslim, 1241.
176. Senedi sahihtir.

ha başka sahabîler de rivayet etmiştir. Onlardan da tâbiînin ileri gelenlerinden çeşitli gruplar aktarmıştır. Sonuçta kuşku bırakmayacak, kesin bilgi verecek ve hiç kimsenin inkârına veya "Böyle bir şey olmadı" demesine imkân vermeyecek bir şekilde bize kadar ulaşmıştır. Bu görüş Allah Rasûlü'nün (s.a.) aile fertlerinin, ümmetin ilim deryası büyük âlim İbn Abbas ve öğrencilerinin, Ebu Musa el-Eş'arî'nin, ehl-i sünnet ve ehl-i hadisin imamı Ahmed b. Hanbel ve takipçilerinin, onun yanında ehl-i hadisin, Basra kadısı Abdullah b. Hasan el-Anberî'nin ve Zahirîlerin görüşüdür.

15— Haccın Umreye Çevrilmesine Muhalefet Edenlerin Gerekçeleri:

Bu hadislere muhalefet edenlerin gerekçeleri vardır:

Birinci gerekçe: Bu hadisler neshedilmiştir.

İkinci gerekçe: Bunlar sahabeye özgüdür. Başkalarının, bu hadislerin ortaya koyduğu hükümde onlara ortak olmaları düşünülemez.

Üçüncü gerekçe: Aksine hüküm bildiren hadislerle bu hadislerin çelişmeleri. Bu hadisler karşısında ortaya koydukları gerekçelerin toplamı bu kadardır.

Şimdi biz bu gerekçeleri teker teker sıralayıp Allah'ın yardım ve tevfikiyle bunlarda görülen yanlışlıkları ortaya koyacağız.

a) Bu Hadisler Neshedilmiştir:

Birinci gerekçe, nesihtir. Nesh için şu dört şeye ihtiyaç varken bunlardan hiçbirini ortaya koyamamışlardır. 1) Başka naslara ihtiyaç vardır, 2) Bu naslar bu hadislerle çelişecektir, 3) Bu çelişki yanında hadislere karşı koyabilecek güçte olacaklardır, 4) Bu nasların, bu hadislerden daha sonra oldukları sabit olacaktır. Nesih iddiasında bulunanlar diyorlar ki: Ömer b. Hattâb es-Sicistânî, el-Firyâbî — Eban b. Ebu Hâzim — Ebu Bekir b. Hafs — İbn Ömer senediyle rivayet eder ki, Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) halife olunca: "Ey insanlar! Allah Rasûlü (s.a.) bize müt'ayı (temettu' haccını) önce helâl, sonra haram kıldı." dedi. Bu hadisi Bezzâr, *Müsned*'inde Hz. Ömer'den rivayet etmiştir.(177)

---

177. Senedde adı geçen Ebân b. Ebu Hâzim, gevşek hafızalı bir râvidir, diğer râviler sikadır. Hadiste "temettu' " değil "müt'a" kelimesi geçiyor. Bu kelime, hem müt'a nikâhı

Hacın umreye çevrilebileceğini mübah görenler diyorlar ki: Şaşılır size! Rüzgârların sarsamadığı sabit dağların karşısına rüzgârların sağa-sola savurduğu heyelân halindeki kum tepesini dikiyorsunuz! Bu hadisin ne senedi, ne metni... Senedi, hadisçilere göre bize karşı delil olamaz. Metnine gelince, metinde geçen "müt'a" kelimesi ile Allah Rasûlü'nün (s.a.) önce helâl, sonra haram kıldığı müt'a nikâhı kastedilmektedir. Bu kelimenin başka türlü anlaşılması şu sebeplerden ötürü asla caiz olmaz:

1- Temettu' haccının haram olmadığı konusunda ümmet icmâ etmiştir. Temettu' haccı ya farzdır, ya mutlak olarak hac ibadeti şekillerinin en faziletlisidir, ya müstehaptır ya da caizdir. Ümmet arasında bunun haramlığını savunan beşinci bir görüş bulunduğunu bilmiyoruz.

2- Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb'ın (r.a.) şöyle dediği pek çok yoldan sahih olarak rivayet edilmiştir: "Hac yapsaydım elbet temettu' haccı yapardım." Bu sözü Esrem, Sünen'inde ve başka eserlerinde kaydetmiştir.

Abdürrezzak'ın, *Musannef* adlı eserinde rivayet ettiğine göre (Hz. Ömer'in torunu) Sâlim b. Abdullah'a: "Hz. Ömer, temettu' haccını yasakladı mı?" diye sordular. O da: "Hayır, Allah Teâlâ'nın kitabından sonra ha?" diye karşılık verdi. Abdürrezzak'ın Nâfi'den rivayetine göre, bir adam ona "Hz. Ömer temettu' haccını yasakladı mı?" diye sordu; o da "Hayır" cevabını verdi. Yine Abdürrezzak'ın rivayetine göre İbn Abbas demiştir ki: "Temettu' haccını yasakladığını iddia ettiğiniz bu zâtın —yani Hz. Ömer'in— 'Şayet umre yapsam, sonra haccetsem elbet temettu' haccı yapardım, dediğini işittim."

Ebu Muhammed İbn Hazm: "Hz. Ömer'in temettu' haccını yasakladıktan sonra bundan vazgeçip temettu' haccı yapılabileceğini söylediği sahih olarak rivayet edilmiştir." diyorsa da, kendisince neshedilmiş olduğu sahih olan bu görüşe Hz. Ömer'in geri dönmesi imkânsızdır.

3- Hz. Peygamber (s.a.) kendisine bunun yalnızca o seneyi mi mahsus olduğunu yoksa ebediyyen mi böyle olduğunu soran sahabîye "Hayır, ebediyyen" diye cevap vermişken Hz. Ömer'in bunu yasaklaması imkânsızdır. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu ifadesi, bu konuda neshin olması ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Kendilerinde neshin câri olması imkânsız olan hükümlerden biri budur: Sözünde doğru ve güvenilir olan (Hz. Pey-

---

ve hem de temettu' haccı anlamında kullanılmaktadır. Ancak mutlak olarak kullanıldığında çoğunlukla müt'a nikâhı kastedilmektedir.

gamber'in) devamlılığını ve sürekliliğini haber verdiği hükümde nesih olmaz. Çünkü O'nun haberinde sözünden cayma olmaz.

b) Bu Sahabeye Mahsustur:

İkinci gerekçe, bunun sahabeye mahsus olduğu iddiası. Şunları delil göstermişlerdir:

1- Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Süfyan — Yahya b. Saîd el-Murakkı' senediyle Ebu Zerr'in şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) emriyle haccı umreye çevirmek bize mahsustur."(178)

2- Vekî'nin, Musa b. Ubeyde — Yâkub b. Zeyd senediyle rivayetine göre Ebu Zer diyor ki: "Bizden sonra hiç kimse haccını umreye çeviremez. Zira bu bize, Hz. Muhammed'in (s.a.) ashabına bir ruhsattı."

3- Bezzâr, Yusuf b. Musa — Seleme b. Fazl — Muhammed b. İshâk — Abdurrahman el-Esedî senediyle Yezîd b. Şerîk'in şöyle dediğini rivayet eder: Ebu Zerr'e: "Siz beraberinde iken Allah Rasûlü (s.a.) nasıl temettu' yaptı?" diye sorduk. O da: "Sizin bununla bir ilginiz yok. Bu —yani temettu'—, yalnız bizim için ruhsat verilen bir şeydir." diye cevap verdi.

4- Bezzâr, Yusuf b. Musa — Ubeydullah b. Musa — İsrâil — İbrahim b. Muhacir — Ebu Bekir et-Teymî — Ebu Bekir'in babası ve Hâris b. Süveyd senediyle Ebu Zerr'in hac ve temettu' konusunda "Allah Rasûlü'-nün (s.a.) bize verdiği bir ruhsattır." dediğini rivayet eder.

5- Ebu Dâvud, Hennad es-Serrî — İbn Ebî Zâide — Muhammed b. İshak — Abdurrahman b. Esved — Süleyman yahut Süleym b. Esved senediyle rivayet eder ki Ebu Zer, hacca niyetlenen ve sonra haccı umreye çeviren kişi hakkında şöyle derdi: "Bu, yalnızca Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte bulunan kafile içindir."(179)

6- *Sahih-i Müslim*'de Ebu Zerr'in şöyle dediği rivayet edilir: "Temettu' hacci yapmak Hz. Muhammed'in (s.a.) ashabına mahsustur." Bir metinde: "Temettu' haccı bizim için ruhsattı.", bir diğer metinde: "İki müt'a —yani müt'a nikâhı ile temettu' haccı— hâsseten bizim için sahihtir."

---

178. Humeydî, *Müsned*, Hadis no: 132.
179. Ebu Davud, 1807. Râvileri sikadır. Ancak İbn İshâk'ın tedlîsi vardır.

ve bir başka metinde ise: "Temettu' haccı sizden ayrı olarak yalnız bize mahsustur." demiştir.[180]

7- *Sünen-i Nesâî*'de sahih senedle İbrahim et-Teymî'den onun da babasından rivayet edildiğine göre temettu' haccı konusunda Ebu Zer: "Sizin için değil. Size göre bir şey yok. Yalnızca bize, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabına bir ruhsattır." demiştir.[181]

8- Ebu Davud ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde rivayet edildiğine göre Bilâl b. Hâris anlatıyor: "Ey Allah'ın Rasûlü! Haccın umreye çevrilmesi bize mi mahsusdur, yoksa bütün insanlar için genel geçerli bir şey midir?" diye sordum. Allah Rasûlü (s.a.): "Hayır, bize mahsustur." cevabını verdi. Bu hadisi İmam Ahmed de rivayet etmiştir.[182]

9- Ebu Avâne'nin *Müsned*'inde sahih senedle İbrahim et-Teymî'den onun da babasından rivayet edildiğine göre, Hz. Osman'a temettu' haccı soruldu; o da cevap olarak: "Bizim içindir. Sizin için değil." dedi.[183]
Sahabeye tahsis edildiğini savunanların gösterdikleri delillerin toplamı işte bu kadar.

Haccın umreye çevrilmesini caiz ve bunun vacip olduğunu söyleyenler diyorlar ki: Bunların hiçbirinde sizin için bir delil yoktur. Çünkü bu sahabe sözleri ya bâtıldır, sözün kendisine nisbet edildiği kimseden asla sahih olarak rivayet edilmemiştir; ya da sahihtir, ancak mâsum (günahsız ve hatasız) olmayan birinin sözüdür, mâsumun (yani Hz. Peygamber'in) naslarına onunla karşı gelinemez.

Birincisi; reddedilemez sahih naslara tercih edilmesinden öte el-Murakkı'ın rivayeti delil bile olmaz. Onun rivayet ettiği hadisle karşı konulduğunda Ahmed b. Hanbel: "el-Murakkı' el-Esedî de kim oluyor?" demişti. Ebu Zer, Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı umreye çevirmeyi emrettiğini rivayet etmişti. Ondan rivayet edilen 'bu, sahabeye mahsustur' sözü —şayet sahihse—, neticede onun kendi görüşü demektir. İbn Abbas ve Ebu Musa el-Eş'arî: "Bu, bütün ümmet için genel geçerlidir." demişlerdir. O halde Ebu Zerr'in görüşüne bu iki sahabînin sözüyle karşı konulur ve böylece sahih ve sarih naslar selâmet bulur.

---

180. Müslim, 1224.
181. Nesâî, 5/179, 180.
182. Ebu Davud, 1808; Nesâî, 5/179; Ahmed, 3/469. Senedi zayıftır.
183. İbn Hazm, *Haccetu'l-Vedâ*, s. 276. İsnadı sahihtir.

Hem sonra bilinmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.), hakkında soru sorulan ve hacdan çevrilme olan bu umrenin ebediyyen geçerli olacağını, belli bir nesile mahsus olmayacağını ifade etmiştir ki, bu nas ile de sahabeye mahsus olduğu iddiası bâtıl olur. Bu nas, sened bakımından Ebu Zer'den gelen rivayetten daha sahih ve —şayet Ebu Zerr'in rivayeti sahih olsa yine de— ona göre uyulmaya daha lâyıktır.

Hem Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabının, Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı ve emrettiği bir konuda ihtilâf ettiklerini, bir kısmının "mensûh yahut hususîdir." dediğini ve bir kısmının da "ebediyyen bâkidir" dediğini görsek; neshedildiği yahut hususi olduğunu iddia edenlerin görüşleri, asıl olana aykırı düştüğü için kesin bir delil bulunmaksızın kabul edilmez. En azından bu konudaki rivayetler devamlılığını ve genel geçerliliğini iddia edenlerin görüşleriyle çelişiklik arzeder. İki çekişmeli kişi arasında delil hüküm verir. Çekişme ortaya çıktığında, davayı Allah'a ve Peygamberine (s.a.) iletmek vacip olur. Şu halde Ebu Zer ile Hz. Osman, "Haccı umreye çevirme neshedilmiştir veya hususîdir." derler ve Ebu Musa ile Abdullah İbn Abbas da: "Bu iş bâkidir ve hükmü umumîdir." derlerse, nesih ve hususîlik iddiasında bulunanların delil göstermeleri gerekir.

Bilâl b. Hâris'in rivayet ettiği merfû hadise gelince; bu hadis yazılmaz (kayda değmez) ve böylesi bir hadisle yukarıda sıralanan sabit direkler mesabesindeki sahih hadislere karşı gelinemez.

Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah diyor ki: Babam, 'hacca niyetlenip ihrama giren kimse şayet Beytullah'ı tavaf eder, Safa-Merve arasında sa'y yaparsa; haccını umreye çevirebilir' görüşündeydi. Temettu' haccı hakkında, "Allah Rasûlü'nün (s.a.) iki emrinin sonuncusudur." demiştir. Allah Rasûlü (s.a.): "Haccınızı umreye çevirin." buyurmuştur. Abdullah sözünü şöyle sürdürüyor: Babama: "Peki haccın umreye çevrilmesi konusunda Bilâl b. Hâris'in hadisi —yani bize mahsustur sözü— hakkında ne diyorsun?" diye sordum. O da: "Ben bu görüşte değilim. Bu adam tanınmıyor. Bu, senedi tanınmayan bir hadistir. Bence Bilâl b. Hâris hadisi sâbit değildir." cevabını verdi... İşte ne dediği ortada?

Ben derim ki: İmam Ahmed'in sözlerinin doğruluğunu ve bu hadisin sahih olmadığını gösteren bir delil de şudur: Hz. Peygamber (s.a.) sahabîlere haclarını çevirmelerini emrettiği bu temettu' haccının ebediyyen geçerli olduğunu haber vermiştir. Böyle söyledikten sonra bu hac şeklinin sahabîlere mahsus olduğunu söylediği artık nasıl sabit olabilir ki? Bu en imkânsız bir şeydir. Nasıl sahabîlere haccı umreye çevirmelerini emredip "Kıyamet

gününe kadar umre, hacca dahil olmuştur" diye belirtir de sonra O, bunun sonraki nesillere değil, yalnız sahabeye mahsus olduğunu söylediği sabit olabilir? Biz Allah'ı şahit tutarız ki, bu Bilâl b. Hâris hadisi Allah Rasûlü'nden (s.a.) sahih olarak gelmemiştir, O'nun hakkında yapılan bir hatadır. Bilâl b. Hâris'in rivayeti, Allah Rasûlü'nden (s.a.) bunun aksini rivayet eden güvenilir ve sağlam ilim nakilcilerinin rivayetlerine nasıl tercih edilebilir? Hem sonra Allah Rasûlü'nün (s.a.) böyle buyurduğu sabitken İbn Abbas (r.a.) nasıl aksine fetva verir, ömrü boyunca avamdan havâs'tan insanların bulunduğu meclislerde bunun üzerinde tartışmalar yapar ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) pek çok sayıda ashabı bulunurken bunlardan hiçbir adam kalkıp da "Bu, bize mahsustur. Bizden başkaları için bu hak yoktur" demez ve neticede sahabenin ölümünden sonra Ebu Zerr'in bunu kendilerine mahsus gördüğü ortaya çıkar?!.

Hz. Osman'ın (r.a.) temettu' haccı konusunda bunun kendileri için olduğu, kendilerinden başkaları için geçerli olmadığı yolundaki sözü ile Ebu Zerr'in sözünün hükümleri eşittir. Ebu Zer ve Hz. Osman'dan gelen rivayetin üç şeye ihtimali vardır:

1- Bunun caizliğinin sahabeye mahsus olduğu. Haccı umreye çevirmeyi haram sayanlar bu şekilde anlamaktadırlar.

2- Vacip olmasının sahabeye mahsus olduğu. Üstadımız —Allah ruhunu mukaddes eylesin— bu görüşteydi. Derdi ki: Allah Rasûlü (s.a.), haccı umreye çevirmelerini sahabeye emredip buyurmuştur ve sahabe bu emri yerine getirmek üzere harekete geçmekte kararsızlık geçirince öfkelenmiştir ki, işte bundan ötürü bu çevirme işi onlara farz kılınmıştı. Ama kıyamet gününe kadar ümmet için caiz ve müstehaptır. Ancak o ilim deryası İbn Abbas bunda ısrar edip kıyamet gününe kadar ümmete vacip saymış ve kurbanlık sevketmeyen her ifrâd ve kırân haccı yapan kimsenin kesinlikle ihramdan çıkmasının farz olduğunu, hatta istemese bile ihramdan çıkmış sayılacağını söylemiştir. Ben, onun görüşüne üstadımızın görüşüne nisbetle daha çok eğilim göstermekteyim.

3- Üçüncü ihtimal: Sahabeden sonra hiç kimse ister kırân, ister ifrâd yapsın kurbanlık hayvanı bulunmaksızın hacca başlayamaz. Başlarsa haccı umreye çevirme gereğini duyar. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) son olarak emrettiği gibi kurbanlık sevketmemişse temettu', sevketmişse kırân yapması farz olur. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.) bu şekilde emrettiği sahih yolla aktarılmıştır. Bir kimse ifrâd haccı yapmak üzere ihrama girip tavaf ettiğinde; haccı, tek umreye çevirip temettu' yapamaz. Bu, yalnız sahabe

içindi. Çünkü onlar, Hz. Peygamber (s.a.) temettu' haccını ve haccı umreye çevirmeyi emretmeden önce baştan ifrâd haccı için ihrama girmişlerdi. Hz. Peygamber'in (s.a.) temettu' yapma ve haccı umreye çevirme emri kesinlik kazanınca, artık hiç kimsenin O'na muhalefet edip ifrâd haccı yapma, sonra da onu umreye çevirme hakkı kalmamıştır.

Bu son iki ihtimali düşündüğün zaman görürsün ki, bunlar birinci ihtimale göre ya daha ağırlık kazanmaktadırlar, ya da ona denktirler ve sabit, sarih hadislerin onunla çatışmaları toptan ortadan kalkar. Başarı yalnız Allah'tandır.

Müslim'in *Sahih*'inde, temettu' haccının sahabeye mahsus olduğu yolunda Ebu Zerr'den aktardığı rivayete gelince; şayet bununla temettu' haccının aslı kastediliyorsa hiçbir müslüman bu görüşte değildir. Aksine müslümanlar, temettu' haccının kıyamete kadar caiz olduğunda görüş birliği içindedirler. Şayet haccı umreye çevirme suretiyle temettu' yapma kastediliyorsa, bu da yukarıda sıralanan üç yöne muhtemeldir. el-Esrem *Sünen*'inde diyor ki: Ahmed b. Hanbel bize, Abdurrahman b. Mehdî — Süfyan-A'meş — İbrahim et-Teymî senediyle Ebu Zerr'in temettu' haccı konusunda "Bu bize mahsustur" dediğini aktardıktan sonra dedi ki: "Allah, Ebu Zerr'e rahmet etsin. Temettu' haccı Allah'ın (c.c.) kitabında: "kim umreyi hacca eklemek suretiyle temettu' yaparsa..." şeklinde[184] (umumî olarak) geçmektedir."

Haccın umreye çevrilmesini kabul etmeyenler diyorlar ki: Ebu Zer ve Hz. Osman'ın söyledikleri "bu neshedilmiştir yahut sahabeye mahsustur." şeklindeki böylesi bir söz re'y ile söylenemez. O halde bu sözü söyleyen, devamlılığını ve genel geçerliliğini iddia edenlerin bilmedikleri fazla bir bilgiye sahip demektir. Çünkü iddia edenler ıstıshâb deliliyle nassın devamlılık ve genel geçerliliğine hükmediyorlar; bunlar, dava edilen mal karşısındaki zilyed mesabesindedirler. Neshedildiğini[185] ve hususîliğini iddia edenler ise beyyine (delil, şahid) getirip de zilyede tercih edilenler mesabesindedirler.

Haccın umreye çevirilebileceğini caiz görenler diyorlar ki: Bu, kuşku-

184. Bakara, 2/196.
185. "Neshedildiğini" diye tercüme ettiğimiz kısım, metnin Arapça aslında "feshedildiğini" diye kaydedilmekteyse de, konunun gelişinden anlaşılacağı üzere tercüme ettiğimiz şekilde olmalıdır.

suz fasit bir sözdür. Hatta kuşkusuz re'y (delile dayanmayan kişisel görüş)dir. Bunun, Hz. Osman ve Ebu Zerr'den daha büyük birinin re'yi olduğunu İmrân b. Husayn, *Sahihayn*'daki şu rivayetiyle —metin Buharî'nindir— açık bir şekilde ortaya koymuştur: "Daha Kur'an âyetleri inerken biz Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte temettu' yaptık. Sonra bir adam kendi re'yi ile dilediğini söyledi." Müslim'deki metin ise şöyledir: "Allah'ın (c.c.) kitabında temettu' haccı ile ilgili âyet indi. Allah Rasûlü (s.a.) bize temettu' yapmamızı emretti. Sonra temettu' haccını nesheden bir âyet inmedi. Allah Rasûlü (s.a.) de vefat edinceye kadar bunu yasaklamadı. Bir adam kendi re'yi ile dilediğini söyledi." Bir metinde İmrân b. Husayn'ın "bir adam" sözüyle Hz. Ömer'i kasdettiği belirtiliyor.[186]

Kendisine temettu' haccını soran ve "Baban bunu yasakladı." diyen adama karşı Abdullah İbn Ömer: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) emri mi, yoksa babamın emri mi uyulmaya daha lâyıktır?" diye karşılık verdi.[187]

İbn Abbas, bu konuda kendisine Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in görüşlerini ileri sürerek karşı koymaya çalışanlara "Üzerinize gökten taş yağacak, nerdeyse! Ben, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu diyorum; siz, Ebu Bekir ve Ömer şöyle dedi, diyorsunuz!" şeklinde karşılık verdi.[188] İşte bu âlimlerin cevabıdır; "Osman ve Ebu Zer, Allah Rasûlü'nü (s.a.) sizden daha iyi bilirler." diyenlerin cevabı değildir. İbn Abbas ve Abdullah İbn Ömer de kalkıp "Ebu Bekir ve Ömer, Allah Rasûlü'nü (s.a.) bizden daha iyi bilirler." deselerdi ya! Ne sahabeden, ne de tâbiînden hiç kimse, Allah Rasûlü'nün (s.a.) nassını bu cevapla redde razı olmaz. Onlar, Allah ve Rasûlünü en iyi bilenlerdir ve ismet sahibi olmayanın görüşünü, ismet sahibinin sözüne tercihten de en çok sakınan insanlardır. Hem sonra ismet sahibinden, bunun kıyamete kadar bâki olduğu yolunda nas sabit olmuştur. Ali b. Ebu Tâlib (r.a.), Sa'd b. Ebî Vakkas, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebu Musa, Saîd b. Müseyyeb ve tâbiînin çoğunluğu bâki olduğunu söylemişlerdir. Şu olay da gösterir ki; bu, tam bir re'ydir, Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle bir şey söylediği söylenemez: Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) temettu' haccını yasaklayınca Ebu Musa el-Eş'arî, ona: "Ey mü'minlerin emîri! Hac ibadeti konusunda icad ettiğin de ne?" diye sordu. O da şöyle cevap verdi: "Ya Rabbimizin kitabına uyarız ki Allah: 'Hac ve umreyi Allah için ta-

186. Buharî, 25/36, 65/33; Müslim, 1226 (165, 166, 172); Nesâî, 5/149, 150.
187. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 101.
188. Bu rivayet ileride gelecektir. Bk. Dipnot: 203.

mamlayın! buyuruyor;[189] yahut da Allah Rasûlü'nün sünnetine uyarız. Zira Allah Rasûlü (s.a.) kurbanını kesinceye kadar ihramdan çıkmadı." Görüldüğü gibi Ebu Musa ile Hz. Ömer haccın temettu'a çevrilmesini ve yeni baştan ihrama girilmesini engellemenin hac ibadeti konusunda Hz. Ömer'in icad ettiği bir re'y olup Allah Rasûlü'nden (s.a.) böyle bir rivayetin bulunmadığında hemfikirdirler. Hz. Ömer neyi delil gösterirse göstersin Ebu Musa, Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) bütün halifeliği süresince ve Hz. Ömer'in halifeliğinin ilk zamanlarında insanlara, haccın umreye çevirilebileceği fetvasını verirdi. Nihayet Hz. Ömer (r.a.) bunu yasaklaması konusunda onunla görüştü ve her ikisi de bunun hac ibadeti hususunda Hz. Ömer'in (r.a.) ortaya attığı bir re'y olduğunda birleştiler. Sonra Hz. Ömer'in bu görüşünden vazgeçtiği sahih senedle rivayet edilmiştir.

c) Aksini İfade Eden Hadisler de Vardır:

Üçüncü gerekçe: Haccın umreye çevrilebileceğini ifade eden hadislerin, aksini ifade eden hadislerle çatışması. Buna delil olarak şu hadisleri gösteriyorlar:

1- Müslim, *Sahih*'inde Zührî-Urve yoluyla Hz. Âişe'nin (r.anha) şöyle dediğini rivayet eder: Veda haccı için Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Kimimiz umreye, kimimiz hacca niyetlenerek ihrama girdik, telbiye getirmeye başladık. Mekke'ye vardığımızda Allah Rasûlü (s.a.): "Kim umre ihramına girmiş ve kurbanlık sevmetmemişse ihramdan çıksın. Kim de umre ihramına girmiş ve kurbanlık sevketmişse kurbanını kesinceye kadar ihramdan çıkmasın. Hacca niyetlenip ihrama girenlerse haclarını tamamlasınlar." buyurdu...[190]

2- Yine Müslim'in, *Sahih*'inde Mâlik — Ebu'l-Esved — Urve senediyle rivayetine göre Hz. Âişe anlatıyor: Veda haccı senesi Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte çıktık. Kimimiz umreye, kimimiz hac ve umreye ve kimimiz de hacca niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik. Allah Rasûlü (s.a.) ise hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Umreye niyetlenenler ihramdan çıktılar. Hacca veya hem hacca, hem umreye niyetlenenler ise kurban bayramının birinci günü oluncaya kadar ihramdan çıkmadılar.[191]

---

189. Bakara, 2/196.
190. Müslim, 1211 (112). Yukarıda geçti.
191. Buharî, 25/34; Müslim, 1211 (118).

3- İbn Ebî Şeybe, Muhammed b. Bişr el-Abedî — Muhammed b. Amr b. Alkame — Yahya b. Abdurrahman b. Hâtıb senediyle Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte hac yolculuğuna çıktık, üç gruba ayrıldık: Kimimiz umre ile hacca, kimimiz ifrâd haccına ve kimimiz de yalnız umreye niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik. Hem hacca ve hem de umreye niyetlenenler hac görevlerini tamamen bitirinceye kadar ihram dolayısıyla haram olan hiçbir şey onlara helâl olmadı. İfrâd haccına niyetlenenler de yine hac görevlerini tamamen bitirinceye kadar ihram dolayısıyla haram olan hiçbir şey onlara helal olmadı. Yalnız umreye niyetlenenler Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yapınca ihramlıya haram olan şeyler onlara helâl oldu ve nihayet hacca yöneldiler.[192]

4- Müslim'in *Sahih*'inde İbn Vehb — Amr b. Hâris — Muhammed b. Nevfel senediyle rivayetine göre Iraklı bir adam, Muhammed b. Nevfel'e: "Bir kimse hac niyetiyle ihrama girse, Beytullah'ı tavaf edince ihramdan çıkabilir mi, çıkamaz mı? Benim için Urve b. Zübeyr'e bir sor." diye ricada bulundu... Urve, orada geçen konuşmalardan sonra şunları söyledi: Allah Rasûlü (s.a.) hac yaptı. (Teyzem) Âişe bana şöyle haber verdi: Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye geldiğinde önce abdest almakla işe başladı. Sonra Beytullah'ı tavaf etti. Sonra Ebu Bekir hac yaptı. O da ilk olarak Beytullah'ı tavafla işe başladı. Sonra bu umre sayılmadı. Sonra Ömer de böyle yaptı. Sonra Osman hac yaptı. Onun da ilk önce Beytullah'ı tavafla işe başladığını gördüm. Sonra bu umre sayılmadı. Sonra Muaviye ve Abdullah İbn Ömer hac yaptılar. Daha sonra babam Zübeyr b. Avvam'la birlikte hac yaptım. O da ilk olarak Beytullah'ı tavafla başladı. Sonra bu umre sayılmadı! Daha sonra Muhacirleri ve Ensâr'ı gördüm, onlar da böyle yapıyorlardı. Sonra bu umre sayılmadı. En son böyle yaptığını gördüğüm kimse İbn Ömer'di. Sonra İbn Ömer haccı bozup umreye çevirmedi. İşte İbn Ömer yanlarında! Ona niçin sormuyorlar? Geçmiş büyüklerden hiçbiri Mekke'ye ayağını bastığında ilk olarak Beytullah'ı tavaf etmeden önce bir şey yapmazdı. Ama sonra onlar ihramdan çıkmazlardı. Annem (Esmâ) ile teyzemi (Hz. Âişe) Mekke'ye ayak bastıklarında gördüm, ilk olarak Beytullah'ı tavaftan önce bir şey yapmazlardı. Beytullah'ı tavaf eder, ama ihramdan çıkmazlardı.[193]

---

192. Senedi hasendir.
193. Müslim, 1235. Bk. Dipnot: 91.

İşte haccı umreye çevirme hadislerine karşı ileri sürdükleri hadisler bunlar. Allah'a hamd ve şükürler olsun, bunlarda bir çatışma yoktur.

Zührî — Urve — Âişe senediyle rivayet edilen birinci hadisi ele alalım: Bu hadiste ya Abdülmelik b. Şuayb, ya babası Şuayb, ya dedesi Leys, yahut onun üstadı Akîl yanlışlık yapmıştır. Çünkü Mâlik, Ma'mer ve diğer muhaddisler Zührî — Urve — Âişe senediyle hadisi rivayet etmişler ve Hz. Peygamber'in (s.a.), yanında kurbanlık bulunmayan kimselerin tavaf ve sa'y yapınca ihramdan çıkmalarını emrettiğini açıkça belirtmişlerdir. Mâlik, Yahya b. Saîd — Amra senediyle Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Zilkâde ayının bitimine beş gün kala yola çıktık. Bu yolculuğu yalnız hac yolculuğu olarak görüyorduk. Mekke'ye yaklaştığımızda Allah Rasûlü (s.a.), yanında kurbanlık hayvanı bulunmayan kimselerin Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yapınca ihramdan çıkmalarını emretti..."(194) Yahya diyor ki: Bu hadisi Kâsım b. Muhammed'e aktardım. "Vallahi (Amra) sana hadisi olduğu gibi aktarmış." dedi.

Mansûr, İbrahim — Esved senediyle Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Bu yolculuğu yalnız hac yolculuğu olarak görüyorduk. Mekke'ye vardığımızda Beytullah'ı tavaf ettik. Hz. Peygamber (s.a.), kurbanlık sevketmeyenlerin ihramdan çıkmalarını emretti. Bunun üzerine kurbanlık sevketmemiş olanlar ihramdan çıktılar. Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları da kurbanlık sevketmeyenler arasında oldukları için onlar da ihramdan çıktılar.(195)

Mâlik ile Ma'mer, her ikisi de İbn Şihab — Urve senediyle Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet ederler: Veda haccı senesi Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Umreye niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): "Kimin yanında kurbanlık varsa hacla umreye birlikte niyetlensin, her ikisinin de yapılması gereken vazifelerini yerine getirmeden ihramdan çıkmasın." buyurdu.(196)

İbn Şihab, Urve aracılığıyla Hz. Âişe'den, Sâlim'in babası (İbn Ömer) aracılığıyla Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayetine benzer bir rivayette bulunur. Rivayetin metni şöyledir: Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccında umreyi

---

194. Yukarıda geçti.
195. Buharî, 25/34; Müslim, 1211 (128).
196. Buharî, 25/31; Müslim, 1211; Mâlik, 1/410, 411.

hacca ilâve etmek suretiyle temettu' yaptı. Kurbanlık sevketti. Kurbanlığını Zülhuleyfe'den beraberinde götürdü. Allah Rasûlü (s.a.) önce umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiyeye başladı. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. İnsanlar da Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte umreyi hacca ilâve etmek suretiyle temettu' yaptılar. İnsanların kimileri kurbanlık alıp beraberinde sevketmiş, kimileri ise kurbanlık getirmemişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye gelince insanlara şöyle hitap etti: "Sizlerden kurbanlık sevkedenlerin, haclarını tamamlayıncaya kadar kendilerine ihramdan dolayı haram olan şeylerden hiç birini yapmaları helâl olmaz. Kurbanlık sevketmemiş olanlar Beytullahı tavaf etsinler, Safa-Merve arasında sa'y yapsınlar ve saçlarını kısaltıp ihramdan çıksınlar. Sonra hacca niyetlenip ihrama girsinler ve kurban kessinler. Kurbanlık bulamayanlar üç gün hacda, yedi gün de evlerine dönünce oruç tutsunlar..."(197)

Abdülaziz el-Mâcişûn, Abdurrahman b. Kâsım — babası Kâsım senediyle Âişe'den: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Hatırımıza hacdan başka bir şey getirmiyordük..." diye başlayan hadisi rivayet eder. Bu hadiste Hz. Âişe devamla der ki: Mekke'ye vardığımda Allah Rasûlü (s.a.) ashabına: "Haccı, umreye çevirin." buyurdu. Bunun üzerine yanında kurbanlık bulunanlar dışında insanlar ihramdan çıktılar.(198)

A'meş, İbrahim aracılığıyla Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Hatırımıza hacdan başka bir şey getirmiyorduk. Mekke'ye vardığımızda ihramdan çıkmamız emredildi..."(199)

Abdurrahman b. Kâsım, babası yoluyla Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Hatırımıza hacdan başka bir şey getirmiyorduk. Serif'e vardığımızda hayız oldum. Ben ağlarkan Allah Rasûlü (s.a.) yanıma girdi. "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Ben de: "Vallahi, keşke bu sene hac yapmayaydım..." dedim. (Râvî hadisin devamını genişçe veriyor. Bu kısımda Hz. Âişe diyor ki:) Mekke'ye vardığımda Hz. Peygamber (s.a.): "Haccınızı umreye çevirin." buyurdu. Bunun üzerine yanında kurbanlık bulunanlar müstesna olmak üzere insanlar ihramdan çıktılar.(200)

---

197. Buharî, 25/104; Müslim, 1227.
198. Müslim, 1211 (120).
199. Müslim, 1211 (129).
200. Müslim, 1211 (120).

Bu metinlerin hepsi *Sahih*'de olup Câbir, İbn Ömer, Enes, Ebu Musa, İbn Abbas, Ebu Saîd, Esmâ, Berâ, Hafsa ve başka sahabîlerin, Hz. Peygamber'in (s.a.), ashabına yanında kurbanlık hayvanı bulunanlar dışında herkesin ihramdan çıkmasını ve haclarını umreye çevirmelerini emrettiği yolundaki rivayetlerine de uygundur. Bütün bu sahabîlerin Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabına kurbanlık sevkedenler dışında herkesin ihramdan çıkmasını ve daha önceki hac niyetlerini temettu' niyetine çevirmelerini emretmesi konusunda ittifak sağlamış olmaları bu rivayetin yanlışlığına ve bu rivayette bir yanılgı bulunduğuna delildir. Bunu şu husus da ortaya koyar: Bu rivayet Leys — Akîl — Zührî — Urve senediyle aktarılmıştır. Aynı Leys, Akîl — Zührî — Urve — Âişe senediyle, Hz. Peygamber'in (s.a.) temettu' haccını ve kurbanlık sevketmeyenlerin ihramdan çıkmaları emrini içeren Zührî — Sâlim — babası İbn Ömer senediyle rivayet etmiş olduğu hadisin benzerini rivayet eden râvidir.

Sonra düşündüğümüzde gördük ki, Hz. Âişe'nin hadisleri birbirini doğrulamaktadır. Yalnız bazı râviler, bir kısım rivayetlerde eklemeler yapmışlar; bazıları hadisi özetleyerek, bazıları sadece bir kısmını aktararak ve bazıları da aynı anlamı ifade edecek sözlerle (rivayet bi'l-mâna metoduyla) rivayet etmişlerdir. Sözkonusu hadiste hacca niyetlenenlerin ihramdan çıkmalarını meneden bir ifade bulunmamaktadır. Yalnızca, Hz. Peygamber'-(s.a.) haccı tamamlamayı emrettiği ifadesi yer almaktadır. Şayet bu ifa- sahihse maksat ihram üzere devam olacaktır. Şu halde bunun ihramdan çıkmayı ve haccı umreye çevirmeyi emirden önce ifade edilmiş olması ve tamamlama emrine ârız olan ziyade bir emir olması belirginlik kazanmış demektir. Nitekim haccın ifrâd, temettu' ve kırân türleri arasında tercihin serbest bırakılması üzerine de böyle ziyade bir emir ârız olmuştu. Bunun bu şekilde belirginlik kazanması kaçınılmazdır. Aksi halde bu, haccı feshetme emrini ve haccı feshetme emri de ifrâd haccına izni neshetmiş olur. Böyle bir şey kesinlikle imkânsızdır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) sahabeye ihramdan çıkmalarını emrettikten sonra bunu bozmalarını ve birinci ihram üzere kalmalarını emretmemiştir. Bu, kesinlikle olmayacak bir şeydir. O halde bu ifadenin —şayet sahihse— sahabeye haccın feshetmeleri emredilmeden önce olması belirginlik kazanır. Bundan başkası asla caiz değildir. En iyi bilen Allah'tır.

Ebu'l Esved — Urve — Hz. Âişe senediyle rivayet edilen "...Hacca veya hem hacca hem umreye niyetlenenler ise kurban bayramının birinci günü oluncaya kadar ihramdan çıkmadılar." hadisi ile Yahya b. Abdurrahman b. Hâtıb yoluyla Hz. Âişe'den rivayet edilen "Hem hacca hem

de umreye niyetlenenler, hac görevlerini tamamen bitirinceye kadar ihram dolayısıyla haram olan hiçbir şey onlara helâl olmadı. İfrâd haccına niyetlenenler için de aynı durum sözkonusu oldu." hadisine gelince; her iki hadisi de hadis hâfızları münker saymışlardır. Hem bu hadisler münker sayılmaya da lâyıktırlar.

Esrem, Ahmed b. Hanbel — Abdurrahman b. Mehdî — Mâlik b. Enes — Ebu'l-Esved — Urve senediyle Hz. Âişe'nin şunları söylediğini kaydeder: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Kimimiz hacca, kimimiz umreye ve kimimiz de hacla umreye (birlikte) niyetlenip ihrama girdik. Allah Rasûlü (s.a.) ise hacca niyetlenip ihrama girdi. Umreye niyetlenenler Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yapınca ihramdan çıktılar. Hacla umreye niyetlenenler ise kurban bayramının birinci gününe kadar ihramdan çıkmadılar." Ahmed b. Hanbel dedi ki: "Bu hadiste ne tuhaflık var! Bu hatadır." Esrem diyor ki: Ahmed b. Hanbel'e: "Zührî, Urve aracılığıyla Hz. Âişe'den bunun aksini rivayet ediyor!" dedim. O da: "Evet, Hişam b. Urve de öyle rivayet ediyor." dedi.

Hafız Ebu Muhammed İbn Hazm diyor ki: "Bu iki hadis gerçekten münkerdir. Ebu'l-Esved'in rivayet ettiği buna benzer bir hadis daha vardır ki, onun da münkerliği, çürüklüğü ve bâtıl olduğu ortadadır. Acaba râvisinin bunu rivayet etmesi nasıl caiz oluyor?" Sonra İbn Hazm, Buharî yoluyla Ebu'l-Esved'den şu rivayeti kaydeder: Esmâ'nın azatlısı Abdullah, Hz. Ebu Bekir Sıddîk'ın (r.a.) kızı olan bu Esmâ'nın her ne zaman (Mekke'deki) Hacûn mevkiine uğrasa şu sözleri söylediğini işitmiş olduğunu rivayet eder: "Allah, Rasûlü'ne salât eylesin. İşte biz O'nun beraberinde burada konaklamıştık. Biz o vakit yükü hafif, binilecek hayvanları az, azıkları az kimselerdik. Ben, kızkardeşim Âişe, (kocam) Zübeyr, falan ve falan şahıslar umre yaptık. Beytullah'a el sürüp tavaf edince ihramdan çıktık. Sonra öğleyi müteakip hac için yeniden ihrama girdik.[201] İbn Hazm diyor ki: Çok az bir hadis bilgisine sahip olan herhangi bir kimsenin de derhal anlayabileceği üzere bu hadis kuşkusuz, şu iki asılsız (bâtıl) yönden dolayı kusurlu ve zayıftır:

1- "Ben ve kızkardeşim Âişe... umre yaptık." sözü. Hz. Âişe'nin Mekke'ye ilk olarak girdiğinde umre yapmamış olduğu konusunda nakil erbabı arasında bir ihtilâf yoktur. Bundan dolayıdır ki; Hz. Peygamber (s.a.) hac

201. Buharî, 26/11; Müslim, 1237.

tamam olduktan sonra Muhassab gecesi[202] Hz. Âişe'ye Ten'îm'den umre yaptırmıştır. Câbir b. Abdullah bu şekilde rivayet etmiştir. Aynı zamanda Esved b. Yezîd, İbn Ebî Müleyke, Kasım b. Muhammed, Urve, Tâvus ve Mücahid gibi güvenilir râviler de Hz. Âişe'den bu şekilde rivayet etmişlerdir.

2- "Beytullah'a el sürüp tavaf edince ihramdan çıktık. Sonra öğleyi müteakip hac için yeniden ihrama girdik." sözü. Kuşku yok ki, bu da asılsızdır. Çünkü Câbir, Enes b. Mâlik, Âişe ve İbn Abbas, hepsi de ihramdan Mekke'ye girdikleri gün çıkıldığını ve hacca terviye günü (arefe gününden bir önceki gün) niyet edildiğini rivayet etmişlerdir. Sözkonusu iki gün arasında kuşkusuz üç gün vardır.

Ben derim ki: Hadis ne münkerdir, ne de asılsız (bâtıl). Hadis sahihtir. Bu durum, Ebu Muhammed'in kendi anlayışından kaynaklanmaktadır. Zira Esmâ, hem kendisinin hem de Âişe'nin umre yapmış olduğunu haber vermektedir ki, kuşkusuz bu olmuştur. "Beytullah'a el sürüp tavaf edince ihramdan çıktık." sözü ile hem kendisinin ve hem de Hz. Âişe'ye isabet eden hayız özrünün kendilerine isabet etmediği kimselerin yaptığı şeyi haber vermektedir. Hz. Âişe'nin, Mekke'ye girdikleri gün, Beytullah'a el sürdüğünü ve o gün ihramdan çıktığını belirtmemiştir. Kuşku yok ki, Hz. Âişe umre niyetiyle geldi ve bu niyetini Serif'te hayız oluncaya kadar sürdürdü. Orada umreye haccı da eklemek suretiyle kırân yaptı. Şu halde Hz. Âişe, Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte umre yaptı yahut umreye niyetlenip geldi dense, bu söz yalan olmaz.

"Sonra öğleyi müteakip hac için yeniden ihrama girdik." sözüne gelince; bir kere Esmâ Mekke'ye girildiği günün öğle vaktini müteakip ihrama girdiklerini söylemiyor ki, Ebu Muhammed'in dediği lâzım gelsin. O, terviye gününün öğle vaktini müteakip zamanı kasdetmektedir. Avam-havâs herkesin bilebileceği ve zihinlerin başka yönlere kayması sözkonusu olmayan şeylerden olması dolayısıyla böylesi bir şeyin anlaşılması ve anlatımı için özel olarak şu günün öğle vaktinden sonra diye belirtilmesine gerek yoktur. Şu halde sika râvilerin hadislerini böyle bir kuruntuyla reddetmeye yol yoktur.

202. Muhassab gecesi: Teşrik günlerinden sonraki gece. Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı Mina'dan hareket ettiklerinde Muhassab'da konaklamış ve geceyi orada geçirmiş oldukları için bu isim verilmiştir.

Ebu Muhammed diyor ki: Hz. Âişe'den aktarılan sözkonusu iki hadis için —kendisinin münker saydığı hadisleri kastediyor— en sağlıklı yol bu hadiste geçen "Hacca veya hem hacca, hem umreye niyetlenenler hac vazifelerini tamamen bitirip kurban bayramının birinci günü oluncaya kadar ihramdan çıkmadılar." sözünü yorumlayıp Âişe bu sözüyle yanında kurbanlık bulunanları kasdetmiştir demelidir. Böylece bu iki hadisten münkerlik kalkmış ve bütün hadisler uzlaşmış olur. Zira Zührî, Urve'den Ebu'l-Esved'in Urve'den yaptığı rivayetin aksini rivayet ediyor. Zührî kuşkusuz Ebu'l-Esved'den hıfz yönünden daha sağlamdır. Yahya b. Abdurrahman bu konuda Âişe'den aktardığı rivayette Esved b. Yezîd, Kâsım b. Muhammed b. Ebu Bekir, Âişe'nin azadlı kölesi Ebu Amr Zekvân, Abdurrahman kızı Amra gibi —bu hanım Âişe'nin kucağında yetişmiştir— hıfzda, güvenilirlikte, büyüklükte ve Âişe'yle sıkı fıkılıkta kendilerine denk olamayacağı insanlara muhalefet etmiştir. Oysa bu insanlar Hz. Âişe ile samimiyeti ve sıkı fıkılığı olan insanlardır. Haydi böyle olmasalar bile onların rivayetine yahut tek kalsa bile onlardan birinin rivayetine elbet uymak vacip olurdu. Çünkü bunların rivayetlerinde Ebu'l-Esved ile Yahya'nın rivayetinde bulunmayan bir fazlalık vardır. Bir delili bilmeyen veya onun farkında olmayan, onu bilen, hatırlayan ve haber verenin üstünde değildir. Oysa bu büyük zatlar Hz. Âişe'den gelen rivayette birbirlerine muvafakat sağlamışlardır. Böylece yukarıda zikrettiğimiz Ebu'l-Esved ve Yahya'nın hadisine tutunulamaz olmuştur.

İbn Hazm sözlerini şöyle sürdürüyor: Hem Ebu'l-Esved ve Yahya'nın rivayet ettiği hadisler müsned değil, mevkûfturlar. Çünkü bu râviler, Hz. Peygamber'in (s.a.) sahabîlere ihramdan çıkmalarını emretmesi hâdisesinden sözetmeksizin Hz. Âişe kimin ne yaptığını nasıl anlatmışsa, onlar da ondan bunu aktarmışlardır. Hz. Peygamber'den (s.a.) başka hiç kimsenin yaptığı delil olmaz. Bu iki râvinin zikrettiği şeyler sahih olsa bile Hz. Peygamber'in (s.a.), yanında kurbanlık bulunmayanlara, haccı umreye çevirmelerini emrettiği sahih senedle rivayet edilmiştir. Artık bu emri yerine getirmeyi uzatıp geciktirseler, ihramdan çıkmasalar Allah Teâlâ'ya isyan etmiş olurlardı. Allah, onları bu duruma düşmekten korumuş ve bundan aklamıştır. Şu halde kesinlikle sabit olmuştur ki, Ebu'l-Esved ile Yahya'nın hadisinde, sadece yanında kurbanlık bulunanlar kastedilmiştir. Yukarıda verdiğimiz sahih hadisler de, aynen böyle Hz. Peygamber'in (s.a.), yanında kurbanlığı bulunanlara haccı umreyle birleştirmelerini ve her ikisinin de yapılması gerekli amellerini yapmadan ihramdan çıkmamalarını emrettiğini ifade etmektedirler. Sonra İbn Hazm, Mâlik — İbn Şihab — Urve

— Âişe senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.): "Yanında kurbanlık hayvanı bulunan kimse hac ve umreye niyetlenip ihrama girsin. Sonra her ikisinin yapılması gereken vazifelerini yerine getirmeden ihramdan çıkmasın." buyurduğunu[203] kaydedip diyor ki: Gördüğün gibi Urve aracılığıyla Âişe'den gelen bu hadis, Ebu'l-Esved yoluyla Urve'den ve Yahya yoluyla Âişe'den gelen hadislerde kastedilen şey şudur diye söylediğimiz hususu şüphe bırakmayacak bir şekilde ortaya koymaktadır. Şimdi mesele (kapalılık) tamamen ortadan kalkmış oldu. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.

İbn Hazm sözlerine devamla diyor ki: Ebu'l-Esved hadisinde cümlelerin çıkartılmış olduğunu, Urve'den aktarılan onun annesinin, teyzesinin ve Zübeyr'in yalnızca umre yaptıklarını, Rükn'e el sürünce ihramdan çıktıklarını ifade eden sözleri de ortaya koyar. Hiç ihtilâf yok ki, umre yapan kimse Rükn'e el sürmekle ihramdan çıkamaz; ihramdan çıkmak için Rükn'e el sürdükten sonra Safa-Merve arasında sa'y yapmak gerekir. O halde hadisten cümleler çıkartıldığı sahih demektir. Bu cümleleri, zikrettiğimiz diğer sahih hadisler ortaya çıkarmaktadır. Böylece kavga ve gürültü tamamen ortadan kalkmış oldu. Başarı yalnız Allah'tandır.

Ebu'l-Esved'in Urve'den rivayet ettiği Ebu Bekir, Ömer, Muhacirler, Ensâr ve İbn Ömer'in yaptıklarını ihtiva eden hadis için İbn Abbas çok iyi bir cevap vermiştir. Onun verdiği cevap yeterlidir. A'meş, Fudayl b. Amr — Saîd b. Cübeyr — İbn Abbas senediyle Allah Rasûlü'nün (s.a.) temettu' yaptığını rivayet etmiştir. İbn Abbas'tan bunu işiten Urve: "Ebu Bekir ve Ömer, temettu' haccını yasakladılar." dedi. Bunun üzerine İbn Abbas: "Bakıyorum siz helâk olacaksınız. Ben, 'Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu' diyorum; sen, 'Ebu Bekir ve Ömer dedi' diyorsun!" diye karşılık verdi.[204]

Abdürrezzak'ın, Ma'mer — Eyyûb senediyle rivayetine göre Urve, İbn Abbas'a: "Allah'tan korkmuyor musun? Temettu' haccına ruhsat veriyorsun!" dedi. İbn Abbas: "Ey Urvecik! Annene sor!" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Urve: "Fakat Ebu Bekir ve Ömer yapmadılar" deyince, İbn Abbas: "Vallahi, siz böyle devam ederseniz öyle görüyorum ki, Allah size azap eder. Ben size Allah Rasûlü'nden (s.a.) hadis aktarıyorum, siz bize Ebu Bekir ve Ömer'den sözediyorsunuz?!" diye cevap verdi. Bu sözler üzerine Urve: "Elbet onlar, Allah Rasûlü'nün (s.a.) sünnetini daha iyi

---

203. Buharî, 25/31; Müslim, 1211. Bk. Dipnot: 196.
204. Ahmed, *Müsned*, 1/337. Senedi zayıftır.

tın —Hz. Ömer'i kastediyor—: "Umre yapsam, sonra hac yapsam elbet temettu' yapardım" dediğini işittim. İbn Abbas diyor ki: Şu kadar, bu kadar kere olsa da, temettu' yapmadıkça kişinin haccı katiyen tamam olmaz.[210]

Üstadımızın verdiği cevaba gelince; Hz. Ömer (r.a.), asla temettu' haccını yasaklamış değildir. Yalnızca "Haccınız ve umreniz için en tamam olanı, ikisi arasını ayırmanızdır." demiş ve böylece Hz. Ömer, onlar için en faziletli olanı yani kişinin her birisi için memleketinden ayrı bir yolculuk yapmasını tercih etmiştir. Böylesi, başka bir yolculuk yapmaksızın yapılan kırân ve hususî temettu' haccından daha faziletlidir. Ahmed b. Hanbel, Ebu Hanife, Mâlik, Şâfiî —Allah onlara rahmet etsin— ve başka âlimler de buna parmak basmışlardır. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in —Allah onlardan razı olsun— yaptıkları ifrâd şekli budur ve Hz. Ömer (r.a.), insanlar için bunu tercih ederdi.[211] Hz. Ali (r.a.) de aynısını yapardı. Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.), "Hac ve umreyi Allah için tamamlayın." âyeti[212] hakkında "Hac ve umreyi tamamlamak demek, aile yuvandan onlar için

---

210. Haccetü'l-Vedâ, s. 271.

211. Ahmed'in *Müsned*'de (1/92) rivayetine göre Hz. Osman bunu açıkça belirtmiştir. Rivayetin metni şöyledir: Abdullah b. Zübeyr anlatıyor: Vallahi, biz Cuhfe'de Osman ile birlikte idik. Yanında, aralarında Habîb b. Mesleme el-Fihrî'nin de bulunduğu bir grup Şamlı vardı. Kendisine umreyi hacca ilâve ederek temettu' yapma konusu söylenince: "Hac ve umre için en tamamlayıcı olanı her ikisinin de hac ayları içinde olmamasıdır. Bu umreyi tehir edip şu Kâbe'yi iki kere ziyaret etseniz daha faziletli olur. Çünkü Allah Teâlâ, hayırda genişlik kılmıştır." dedi. Hz. Ali b. Ebu Tâlib (r.a.) vadinin içinde devesini otlatıyordu. Hz. Osman'ın sözü kulağına ulaşınca geldi, Hz. Osman'ın (r.a.) başında durdu ve: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) açtığı bir çığır ve Allah Teâlâ'nın, kitabında kullarına verdiği bir ruhsat konusunda onlara darlık çıkarıp yasaklamayı mı amaçlıyorsun? Oysa bu çığır ve ruhsat, ihtiyaç sahipleri ve evi uzak olanlar için tanınmıştı." dedi. Sonra hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Hz. Osman (r.a.) bunun üzerine insanlara yöneldi ve: "Bunu yasaklamış mıydım? Doğrusu ben bunu yasaklamadım. Ancak bu, benim yol gösterici bir görüşümdür. Dileyen uyar, dileyen terkeder." dedi. Bu rivayetin senedi sahihtir. Taberî (2/207) bunu Hz. Ali'den rivayet etmiştir. Süyutî, *ed-Dürru'l-Mensûr*'da (1/208) bunu kaydediyor ve ilâve olarak; Vekî, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Nahhâs (*Nâsih* adlı eserinde), Hâkim (rivayetin sahih olduğunu söylemiştir) ve Beyhakî'nin (*Sünen*'inde) rivayet etmiş olduğunu belirtiyor. İbn Kesîr, Abdürrezâk'tan Ma'mer yoluyla Zührî'nin şöyle dediğini kaydeder: Bize kadar ulaştığına göre; "Hac ve umreyi Allah için tamamlayın" âyeti hakkında Hz. Ömer: "Her birini diğerinden ayırmak ve umreyi hac ayları dışında yapmak hac ve umrenin tamamındandır." demiştir.

212. Bakara, 2/196.

ihrama girmendir" demişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.) de umresi hakkında Hz. Âişe'ye: "Sevabın, çektiğin yorgunluk ölçüsüncedir." buyurmuştur.[213] Hac yapan kişi aile yuvasına dönüp umre yapmak için yeniden oradan ayrılır, hac aylarından önce umre yapar ve orada kalır hac yapar, yahut hac aylarında umre yapar evine döner, sonra hac yaparsa, işte o zaman her bir ibadeti aile yuvasından yapmış olur. Hac ve umrenin tam, kâmil bir şekilde yapılışı böyledir ve bu diğerlerinden daha faziletlidir.

Ben derim ki: İşte Hz. Ömer'in, insanlar için tercih ettiği husus budur. Kimileri yanlışlıkla Hz. Ömer'in temettu' haccını yasakladığını sanmış; kimileri onun koyduğu yasağı, haccı umreye çevirmek suretiyle yapılan temettu'a yorumlamış; kimileri ifrâd haccını temettu'a tercihen bu yasağı en uygun olanı terketmeye yorumlamış; kimileri Hz. Ömer'den gelen yasaklama rivayetlerinin zikrettiğimiz müstehaplık rivayetleriyle çeliştiklerini söylemiş; kimileri diğer konularda olduğu gibi bu konuda da Hz. Ömer'den iki rivayet bulunduğunu söylemiş; kimileri yasaklamanın, Hz. Ömer'in eski görüşü olduğunu ve daha sonra bundan döndüğünü söylemiş, —Nitekim Ebu Muhammed İbn Hazm bu yolu tutmuştur— ve kimileri de hacıların hanımlarıyla misvak ağacı gölgesinde (yahut Arafat yakınlarındaki Erak denilen yerde) cinsel münasebette bulunmalarını hoş görmediğinden Hz. Ömer'in kendi görüşü olarak yasaklamış olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Ebu Hanife'nin, Hammad — İbrahim en-Nehaî senediyle rivayetine göre Esved b. Yezîd anlatıyor: Ben, Arefe günü öğleden sonra Ömer İbnü'l-Hattâb'la Arafat'ta vakfe yapıyordum. Saçlarını taramış, üzerinden güzel kokular savrulan bir adam çıkageldi. Hz. Ömer, ona: "Sen ihramlı mısın?" diye sordu. Adam: "Evet" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Senin halin, ihramlı hali değil. İhramlı kimse, saçları uzun müddet taranmadığından keçelenen, üstü başı tozlu olan ve ter kokan kimse demektir." dedi. Adam: "Ben temettu' haccı yapmak üzere geldim. Yanımda ailem de var. Ben, bugün ihrama girdim." dedi. O zaman Hz. Ömer dedi ki: "Bu günlerde temettu' yapmayın. Zira ben onlara temettu' haccı konusunda ruhsat versem hanımlarıyla Erak'ta (Arafat yakınlarında bir yer) cinsel münasebet kurarlar. Sonra onlarla hacca giderler."[214] Bu sözler, bunun

---

213. Buharî, 26/8; Müslim, 1211 (126). Nevevî'nin kaydına göre hadisin anlamı şudur: İbadetin sevabı, çekilen meşakkat veya harcanan şeyin çokluğuna göre artar. Meşakkatten maksat, Şerîat'ın kötülemediğidir. Harcanan şey hakkında da durum böyledir.
214. *Haccetü'l-Vedâ*, s. 272. Senedi sahihtir. Benzer bir hadis için bk. Müslim, 1222; Ahmed, *Müsned*, 1/50.

Hz. Ömer'in kendi görüşü olduğunu ortaya koymaktadır.

İbn Hazm diyor ki: O halde ne oldu? Ve ne güzel oldu? Oysa Hz. Peygamber (s.a.) hanımlarını dolaştı, sonra sabah ihrama girdi. İhramdan önce göz açıp kapayacak kadar zaman kalana dek cinsel ilişki kurmanın mübah olduğunda ihtilâf yoktur. En iyi bilen Allah'tır.

d) Diğer Görüşleri ve Tenkidi:

Haccın umreye çevrilmesini menedenler, şimdi zikredeceğimiz ve bozukluklarını ortaya koyacağımız başkaca iki yol daha tutmuşlardır:

Birinci yol: Diyorlar ki: Sahabe ve onlardan sonra gelenlerin haccı feshetmenin caiz olup olmadığında ihtilâf ettikleri gözönüne alınırsa, ilim adamlarının pek çoğuna hatta çoğunluğuna göre, yapılması caiz olmayan bir şeyden ibadeti korumak amacıyla ihtiyat olarak bunun engellenmesi gerekir.

İkinci yol: Hz. Peygamber (s.a.) hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu göstermek için sahabîlere haccı feshetmelerini emretmiştir... Çünkü cahiliye devri halkı, hac aylarında umre yapmayı hoşgörmezler ve derlerdi ki: "Devenin sırtındaki yağır (aşınmadan dolayı meydana gelen yara bere izi) iyileşir, iz silinir gider, safer ayı da çıkar giderse; işte o zaman umreci için umre helâl olur..." Hz. Peygamber (s.a.) sahabîlere bundan dolayı haccı feshetmelerini emretti.[215] Böylece onlara hac aylarında umre yapmanın caizliğini açıklamış oldu.

Bu her iki yol da tutarsızdır:

Birincisi: İhtiyat, sünnet belli değilse ancak o zaman meşrû olur. Belli ise ona uymak ve ona aykırı olanı bırakmak ihtiyattır. Eğer ihtilaftan dolayı onu bırakmak ihtiyatsa, ona aykırı olanı bırakmak ve ona uymak daha daha ihtiyatlıdır. İhtiyat iki türlüdür: 1) Âlimlerin ihtilâfından kurtulmak için ihtiyat, 2) Sünnete muhalefetten kaçınmak için ihtiyat.

Bunlardan birinin diğerine üstünlüğünü açıktır.

Hem burada ihtiyat imkânsızdır. Çünkü haccı feshetme konusunda âlimlerce üç görüş ileri sürülmüştür:

---

215. Buharî, 25/34, 63/26; Müslim, 1240; Ebu Davud, 1987.

1- Haramdır.

2- Vaciptir.

3- Müstehaptır. Haram sayana muhalefetten kaçınma, vacip sayana muhalefetten kaçınmaya göre ihtiyat açısından daha elverişli değildir. Muhalefetten kurtulmak için ihtiyatlı davranma imkânsız olunca, sünnete muhalefetten kurtulmak için ihtiyat gösterme artık kesinlik kazanır.

İkinci yola gelince: Pek çok yönden tutarsızlığı daha da ortadadır:

1- Hz. Peygamber (s.a.) yukarıda da geçtiği üzere bundan önceki üç umresini hac aylarında, Zilkâde ayında yapmıştır. Zilkâde ayı ise hac aylarının ortasıdır. Hz. Peygamber (s.a.) bunu daha önce üç defa yapmışken, sahabîlerin, hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerine haccı umreye çevirmelerini emretmesinden sonra öğrendikleri, bu zamana kadar bilmedikleri nasıl düşünülebilir?

2- *Sahihayn*'daki bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) mikatta sahabîlere: "Kim umreye niyetlenip ihrama girmeyi, telbiye getirmeyi isterse öyle yapsın. Kim hacca niyetlenip ihrama girmeyi, telbiye getirmeyi isterse öyle yapsın. Kim de hac ve umreye niyetlenip, ihrama girmeyi, telbiye getirmeyi isterse o da öyle yapsın." buyurmuştur.[216] Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.) mîkatta, müslümanların çoğunluğu yanında iken hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu onlara açıklamıştır. Şu halde onlar, bu işin caiz olduğunu haccı feshetme işlemine kadar nasıl bilmemiş olabilirler? Allah'a yemin olsun ki, bu sözle bu işin caiz olduğunu öğrenmemişlerse feshetme suretiyle caiz olduğunu öğrenmemiş olmaları akla daha yatkındı.

3- Hz. Peygamber (s.a.) kurbanlık sevketmemiş olanlara, ihramdan çıkmalarını, sevketmiş olanlara ise kurbanı kesinceye kadar ihramlı kalmalarını emretmiş ve böylece ihramlılar arasında fark bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu da gösterir ki, ihramdan çıkmaya engel, sırf birinci ihram değil, kurbanlık sevketmiş olmaktır. Haccı feshetmeyi menedenlerin kaydettikleri illet, belli türdeki ihramlıya mahsus olamaz. Hz. Peygamber (s.a.) ihramdan çıkma ve çıkmama konusunda etkili olan hususun, —başka bir şey değil— kurbanın bulunup bulunmaması olduğunu söylemiştir.

216. Yukarıda geçti.

4- Şöyle denilebilir: Hz. Peygamber (s.a.), müşriklere muhalefet etmeyi amaçlamışsa, bu durum, haccı feshetmenin bu illetten dolayı daha faziletli olduğuna bir delil teşkil eder. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) şayet bunu yalnız müşriklere muhalefet olsun diye sahabîlere emretmişse bu durum kıyamete kadar ya vacîp, ya müstehap olarak haccı feshetmenin meşrûluğuna bir delil olmuş olur. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.) müşriklerin tavırlarına muhalefet olsun diye hac ve umre konusunda yaptığı ve ümmetine meşrû kıldığı şey ya vacip, ya müstehap olarak kıyamete kadar meşrû demektir. Müşrikler Arafat'tan güneş batmadan önce hareket ederler, Müzdelife'den ise güneş doğuncaya kadar hareket etmez ve: "Ey Sebîr! Aydınlan ki, kurban kesimine koşalım!" derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) onlara muhalefet ederek[217] "Bizim tavrımız, müşriklerin tavrına muhalefet etti. Biz güneş batıncaya kadar Arafat'tan hareket etmedik." buyurdu.

Bu muhalefet ya Mâlik'in dediği gibi rükündür, ya Ahmed b. Hanbel, Ebu Hanîfe ve iki görüşünden birine göre Şâfiî'nin dediği gibi vaciptir, yapmadığı takdirde kurban kesmek gerekir; ya da diğerlerinin dediği gibi sünnettir.

Müzdelife'den güneş doğmadan önce hareket etmek, müslümanların ittifakıyla sünnettir. Aynı şekilde Kureyşliler Arafat'ta vakfe yapmazlar, Müzdelife'den hareket ederlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) onlara muhalefet edip Arafat'ta vakfe yaptı ve oradan hareket etti. "...Sonra insanların hareket ettikleri yerden hareket edin." âyeti[218] bu konuda inmiştir. Bu muhalefet müslümanların ittifakıyla haccın rükünlerindendir. Müşriklere muhalefet ettiğimiz hususlar ya vaciptir ya müstehaptır. Bunlar arasında mekruh yoktur. O halde nasıl haram bulunabilir? Nasıl "Hz. Peygamber (s.a.) ashabına, müşriklerin haccına muhalif bir hac şeklini emretmiştir. Oysa onlara yasakladığı şey, yapmalarını emrettiğinden daha faziletliydi." dene-

---

217. Buharî, 25/100; Tirmizî, 896; İbn Mâce, 3022; Nesâî, 5/265; Dârimî, 2/59, 60; Ahmed, 1/39, 42, 50, 54. Amr b. Meymûn anlatıyor: Hz. Ömer (r.a.) Müzdelife'de sabah namazı kıldırdığında, ben de orada hazır bulundum. Namazı kıldırdıktan sonra vakfe yaptı ve: "Müşrikler güneş doğuncaya kadar hareket etmezler ve: Ey Sebîr! Aydınlan! derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) onlara muhalefet etti." deyip güneş doğmadan önce hareket etti... Sebîr: Orada malum bir dağın adıdır. Mina'ya giden kimsenin sol tarafına düşer. Mekke dağlarının en büyüğüdür. Oraya defnedilen Hüzeyl kabilesinden Sebîr isminde bir adamın adıyla tanınmıştır. İsmailî ve İbn Mâce, "Kurban kesimine koşalım" kısmını ilâve etmişlerdir. Taberî "Ey Sebîr! Aydınlan ki kurban kesimine koşalım!" diye rivayet etmiştir.
218. Bakara, 2/199.

bilir? Yahut nasıl "Müşriklerin yaptıkları gibi hac yapıp da temettu' yapmayan kimsenin haccı, Allah Rasûlü'nün emriyle muhacirlerin ve Ensâr'ın oluşturduğu ilk müslümanların yaptıkları hacdan daha faziletlidir." denebilir?

5- *Sahihayn*'da rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Kıyamete kadar umre, hacca dahil olmuştur." O'na sordular: "Yaptığımız bu umre yalnız bu sene için mi, yoksa ebediyen geçerli mi?" O da: "Hayır, ebediyen geçerlidir, Kıyamete kadar umre, hacca dahil olmuştur." buyurdu.[219]

Câbir'in rivayet ettiği uzun hadiste açıkça geçtiği üzere sahabîler, hacdan çevrilen umreyi sormuşlardı. Câbir anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) sa'yı Merve'de bitirince: "Bu yapageldiğim hacca yeniden başlayabilseydim kurbanlık sevketmez, niyetlendiğim haccı umreye çevirirdim. Hanginizin yanında kurbanlık hayvanı bulunmuyorsa, ihramdan çıksın ve haccını umreye çevirsin." buyurdu. Bunun üzerine Sürâka b. Mâlik ayağa kalkıp: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu seneye mi mahsus, yoksa ebediyen geçerli mi?" diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) parmaklarını birbirine geçirip iki kere: "Umre, hacca dahil olmuştur." buyurdu ve devamla: "Hayır, ebediyen geçerli." dedi... Bir metinde ise deniyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) Zilkâde'nin dördüncü günü sabahı (Mekke'ye) geldi ve bize ihramdan çıkmamızı emretti. Biz: "Arefe gününe ancak beş gün kalmışken bize hanımlarımızla cinsel ilişki kurmamızı ve erkeklik âletlerimiz meni akıtır bir halde Arafat'a gelmemizi emrediyor?" dedik... Hadisin daha sonraki bölümünde deniyor ki: Sürâka b. Mâlik: "Bu seneye mi mahsus, yoksa ebediyen geçerli mi?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Ebediyen" cevabını verdi.[220]

Sahih-i Buharî'de bir hadise göre Sürâka, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Bu size mi mahsus ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. O da: "Hayır, ebediyen." buyurdu.[221] Böylece Allah Rasûlü (s.a.) açıklamış oldu ki, haclarını umreye çeviren sahabîlerin yaptıkları bu umre şekli, ebediyen geçerlidir ve kıyamete kadar umre, hacca dahil olmuştur. Bu da temettu' umresinin, haccın bir bölümü olduğunu gösterir.

Bazı insanlar Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hayır, ebediyen geçerli." sözünü delil olarak kullanma konusunda iki itiraz ileri sürmüşlerdir. Birinci-

---

219. Yukarıda geçti.
220. Müslim, 1216.
221. Buharî, 26/7, 94/3.

si: Bu sözle, "Yapılan bu umre ile farzın düşmesi yalnız o seneye mahsus değil; aksine ebediyen farzı düşürür." denmek istenmiştir. Bu itiraz tutarsızdır. Çünkü bunu kasdetmiş olsa, "ebediyen" şeklinde cevap vermezdi. Zira ebedîlik, belli bir grup için geçerli olmaz, bütün müslümanlar için geçerli olur. Hem Hz. Peygamber (s.a.): "Kıyamete kadar umre, hacca dahil olmuştur" buyurmaktadır. Sahabîler de bu sorularıyla vacipliğin tekrar edip etmeyeceğini sormak isteselerdi; yalnız umreyi sormakla yetinmezler, haccı da sorarlardı. Ama onlar "Yaptığımız bu umre bu seneye mi mahsus, yoksa ebediyen mi geçerli?" diye sormuşlardır. Şayet umrenin vacipliğinin her sene tekrar edip etmeyeceğini sormak isteselerdi; hac konusunda sordukları gibi "Her sene mi, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sorarlar, O da hac konusunda onlara verdiği şu cevabı verirdi: "Söylemediğim şeyleri olduğu gibi bırakın, sormayın. Evet, deseydim elbet (her sene) vacip olurdu." Sahabîler, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Bu size mi mahsus?" diye sormuşlar; O da: "Hayır, ebediyen geçerli." diye cevap vermiştir. Bu soru ve cevap, hususîlik bulunmadığı konusunda açık ifadelerdir.

İkincisi: Soruyu soran kişi, soruda geçen "bu" sözüyle hac aylarında umre yapmanın caizliğini kasdetmektedir. Bu itiraz öncekinden daha tutarsızdır. Çünkü soruyu soran kimse bu soruda, hac aylarında umre yapmanın caiz olup olmadığını değil, (başka tür) haccı feshetme suretiyle yapılan temettu' haccını sormuştur. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında kurbanlık hayvanı bulunmayanların haccı feshetmelerini emretmesi üzerine sormuştur. O vakit Sürâka, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Bu seneye mi mahsus, yoksa ebediyen geçerli mi?" diye sormuş; Hz. Peygamber (s.a.) de onun sorduğu soruya cevap vermiştir, sormadığına değil. Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında kurbanlık hayvanı bulunmayanlara ihramdan çıkmalarını emretmesinin ardından "Kıyamete kadar umre hacca dahil olmuştur." buyurması bunun kıyamete kadar devamlı olduğunun açık ifadesidir. O halde hususîlik iddiası ibtal olmuştur. Başarı yalnız Allah'tandır.

6- Kaydettiğimiz bu illet ne hadiste geçmektedir, ne de hadiste ona bir işaret vardır. Şayet bu illet asılsız ise itirazınız ibtal olur. Eğer sahihse, hiçbir yönden sahabe için bir ayrıcalığı gerektirmez. Hatta sahihse o illetin bulunduğu şeyin devamlılığını ve sürekliliğini gerektirir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.) ve ashabının gücünü müşriklere göstermek için remel (koşar adım yürümek) meşrû kılınmış ve muşrûluğu kıyamete kadar süreklilik arzetmiştir. Şu halde her nasıl düşünülürse düşünülsün, bu illeti delil göstererek bunun sahabîlere mahsus olduğunu söylemenin tutarsızlığı ortaya çıkmış demektir.

7- Sahabe —Allah onlardan razı olsun—, üç sene Hz. Peygamber'le (s.a.) hac aylarında umre yapmış olmalarına rağmen buradan haraketle hac aylarında umre yapmanın caizliğini anlamakla, mikatta Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerine bu konuda izin vermesiyle ve nihayet haccı umreye çevirmelerini emretmesiyle yetinmemişse, onlardan sonra gelenlerin bununla yetinmeyip Hz. Peygamber'in (s.a.) emrine uymak ve O'nun ashabının yolunu takip etmek amacıyla haccı umreye çevirmeleri daha lâyıktır. Ancak herhangi bir kimse: "Biz sahabenin yetinmediği ile yetinir, caizlik konusunda onların ihtiyaç duyduklarına ihtiyaç duymayız." diyecek olursa, bu bir cehalettir; ondan Allah'a sığınırız.

8- Allah Rasûlü'nün (s.a.), haram bir husus olan haccı feshetme işlemini ashabına emretmek suretiyle bunun mübah olduğunu öğretmesi düşünülemez. Çünkü bu yasağı işlemeksizin, bundan daha kolay bir açıklamayla, daha açık bir delâletle ve daha az bir külfetle öğretmesi mümkündür.

Soru: Hz. Peygamber (s.a.) onlara bunu emrettiğinde haccı feshetme işlemi haram değildi.

Cevap: O zaman ya vaciptir, ya da müstehaptır. Bunlardan her birini savunan bir grup vardır. O halde vacip yahut müstehap kılındıktan sonra bunu haram kılan kimdir? Bu vacipliği yahut müstehaplığı hangi nas, hangi icmâ kaldırmıştır? Bu sorgulamadan asla kurtuluş yoktur.

9- Hz. Peygamber (s.a.): "Bu yapageldiğim hacca yeniden başlayabilseydim kurbanlık sevketmez, niyetlendiğim haccı umreye çevirirdim." buyurmuştur. Şimdi, Hz. Peygamber'in (s.a.) hac aylarında umre yapmanın caizliğini o vakit yeni öğrendiğini ve bu yüzden onu kaçırdığı için üzüldüğünü mü sanıyorsun? Bu, en imkânsız şeylerdendir.

10- Hz. Peygamber (s.a.), kurbanlık sevketmeyip ifrâd ve kırân haccına niyetlenenlere, haccı umreye çevirmelerini emretti. Malumdur ki, kırân yapan kimse hac aylarında hac yanında umre de yapmıştır. O halde Hz. Peygamber (s.a.) kendisi yapmış olduğu ve haccı umreye eklediği halde hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu göstermek için nasıl kırân yapan kimseye kırân haccını umreye çevirmesini emredebilir?

11- Haccın umreye çevrilmesi usul kıyasına aykırı değil, uygundur. Bu konuda nas bulunmamış olsaydı bile kıyas bunun caiz olmasını gerektirir. O halde bu konudaki nas, kıyasa uygun gelmiştir. Bunu Şeyhulislâm (İbn Teymiye) söylemiş ve o, bu hususu şöyle açıklamıştır: İhramlı bir kimse gerektiğinden fazlasını kendine gerekli kılıp yüklense, imamların ittifakıyla

caizdir. Şayet umre yapmak üzere ihrama girse, sonra umreye haccı da katsa, tartışmasız caizdir. Hac yapmak üzere ihrama girse, sonra buna umreyi de katsa, cumhura göre caiz olmaz. Bu görüş aynı zamanda Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve zâhir mezhebine göre Şâfiî'nin de görüşüdür. Ebu Hanife ise temel kabul ettiği, 'kırân yapan kimse iki tavaf, iki sa'y yapar' görüşüne dayanarak bunun caiz olduğunu söylemiştir... Şeyhulislâm devamla diyor ki: Kırân yapan kimsenin iki tavaf, iki sa'y yapacağı yolunda İmam Ahmed'den aktarılan rivayetten çıkartılacak kıyas da budur. Durum böyle olduğunda hac yapmak üzere ihrama giren kimse artık hacdan başka bir şey yapmaya niyetlenemez. Temettu' haccına niyetlenmişse artık hem umre ve hem de hac yapmayı kendisine gerekli kılmış demektir. Haccı feshetme suretiyle kendisine önce olduğundan daha fazla görev yüklediği için bu caiz olmuştur. Daha faziletli olduğuna göre müstehap demektir. Bu durum, temettu' yapan kişi (Hz. Peygamber'in emriyle) haccı umreye çevirdi sananlara problem olmuştur. Oysa durum böyle değildir. Çünkü haccı yalnız umreye çevirmek istese, hiç ihtilâfsız bu, caiz değildir. Haccı feshetme, yalnızca umreden sonra hac yapma niyetini taşıyanlar için caizdir. Temettu' haccına niyetlenen kişi umre ihramına girdiğinde hacca da girmiş demektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): "Kıyamete kadar umre hacca dahil olmuştur." buyurmaktadır. Bu sebeple temettu' yapan kimsenin umre ihramına girmesinden itibaren üç gün oruç tutması caizdir. Bu da o kimsenin o durumda hacda olduğunu gösterir. Bundan sonra hac için ihrama girmesi ise tıpkı cünüp kimsenin önce abdest alması, sonra gusletmesi gibidir. Hz. Peygamber (s.a.) cünüplükten dolayı guslettiğinde böyle yapardı. Ölen kızını yıkayan kadınlara "Sağından ve abdest organlarından yıkamaya başlayın." buyurmuştur.[222] Abdest organlarını yıkama guslün bir bölümüdür.

İtiraz: Bu üç yönden tutarsızdır:

1- Haccını feshettiği vakit ilk ihramıyla kendisine yasak olan şeyler, feshetme suretiyle helâl olur. Bu ise kendisine yüklediği (niyetlendiği) görevden daha aşağıdır.

2- İlk olarak niyetlendiği hac şekli, kendisine çevirdiği hac şeklinden daha mükemmeldir. Bundan dolayı birincisi cezaya ihtiyaç göstermez. Ken-

---

222. Buharî, 4/31, 23/11-9; Müslim, 939 (42, 43); Ebu Davud, 3145; İbn Mâce, 1459; Tirmizî, 990; Nesâî, 4/30.

disine çevrilen ise ceza olarak kurban kesimine ihtiyaç gösterir. İçinde ceza bulunmayan hac şekli, ceza bulunan hac şeklinden daha faziletlidir.

3- Umrenin hacca ilâvesi caiz olmazsa onun hacca bedel yapılması ve haccın umreye çevrilmesi haydi haydi caiz olmaz.

Bu itiraz yönlerine biri toplu, diğeri tafsilatlı olmak üzere iki yoldan cevap verilecektir:

Toplu cevap: Bu yönler tamamen sünnete karşı yapılan itirazlardır. Bu itirazlara ise, şöyle cevap verilir: Vahyi kişisel görüşlere tercih gereklidir. Sünnete muhalif her görüş kesinlikle bâtıldır. Bâtıl olduğunu ise, sahih ve sarih sünnete muhalefet etmiş olması ortaya koyar. Kişisel görüşler sünnete tâbidirler. Sünnet, kişisel görüşlere tâbi değildir.

Tafsilatlı cevap: Zaten maksadımız da budur. Biz 'haccın feshi, kıyasa uygundur' görüşünü kabullenmiştik. O halde bu kabullenişin hakkını vermek gerekir. Buna göre birinci yönün cevabı: Temettu' haccı —araya ihramdan çıkış girmiş olsa da—, içinde hiç ihramdan çıkma bulunmayan ifrâd haccından daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), yanında kurbanlık hayvanı bulunmayanlara temettu' haccı yapmak üzere ihrama girmelerini ve ashabına haccı, temettu' haccına çevirmelerini emretmiş, kendisi de bu hac için ihrama girmiş olmayı temennî etmiştir. Aynı zamanda Allah'ın kitabında sözü edilen hac şekli de budur. Ümmet bu hac şeklinin caiz, hatta müstehap olduğunda icmâ etmiş, diğerlerinde ise iki görüşe ayrılmışlardır. Hz. Peygamber (s.a.) de hac için ihrama giren ashabına sonra haclarını temettu' haccına çevirmelerini emrettiğinde onların çekimser davranmaları üzerine kızmıştır. Hem kesinlikle herhangi bir haccın, en hayırlı nesillerin ve âlemlerin en faziletlisi olan insanların, Peygamberleri (s.a.) ile birlikte yapmış oldukları hacdan daha faziletli olması mümkün değildir. Hz. Peygamber (s.a.) kurbanlık sevketmiş olanlar dışında kalan bütün sahabîlere, haclarını, temettu' haccına çevirmelerini emretmiştir. Bu tür hac dışında başka bir haccın bundan daha faziletli olması mümkün değildir. Ancak kırân haccına niyetlenip kurbanlık sevkedenin yaptığı hac bundan müstesnadır. Nitekim Allah Teâlâ da Peygamberine kırân haccını seçmiştir. Allah'ın, Peygamberi için seçtiği hac kırân haccı; Peygamberin ashabı için seçtiği hac ise temettu' haccıdır. Hangi hac bu ikisinden daha faziletli olabilir? Hem Hz. Peygamber'in (s.a.), ashabını, üstün bir hac şeklinden vazgeçirip daha az faziletli ve başkası kendisine tercih edilen bir hac şeklini yaptırması mümkün değildir. Temettu' haccının ifrâd haccından daha faziletli olduğunu gösteren daha pek çok sebep vardır; ancak onları anlatma-

nın yeri burası değildir. Böylece bu hac şeklinin, feshetme suretiyle kaçırılan ihram üzere kalmaktan daha faziletli ve daha tercihe şayân olduğu anlaşılmış ve bununla ikinci yönün asılsızlığı ortaya çıkmış oldu.

"O, kurban kesilmesi zorunlu bir hac şeklidir." sözünüze gelince, bu söz çeşitli yönlerden tutarsız bir sözdür:

a) Temettu' haccında kurban kesimi, istenilen bir ibadettir ve bu, haccın tamamlayıcısıdır. Şükran kanıdır, ceza kanı değil. Memleketinde bulunan (mukim) kimse için kurban bayramında kurban kesimi nasıl o gün yapılan ibadetin tamamlayıcısıdır, tıpkı bunun gibi kan akıtmayı içeren hac şekli de kurban kesimini içeren bayram yerindedir. Zira o gün kurban kesimiyle Allah'a yakınlaşma kan akıtma gibidir. Tirmizî ve başkalarının Ebu Bekir Sıddîk'tan rivayetlerine göre Hz. Peygamber'e (s.a.): "Hangi hac daha faziletlidir?" diye sordular. O da: "Acc ve secc" cevabını verdi.(223) "Acc", Yüksek sesle telbiye getirme; "secc", kurban kanı akıtma demektir. "İfrâd yapan kimse de bu fazileti elde etme imkânına sahiptir." denirse şöyle cevap verilir: Yalnız kırân ve temettu' yapanlar hakkında bunun meşrû olduğuna dair nas gelmiştir. İfrâd yapan için de müstehap olduğu düşünülse bile onun sevabı nerde, temettu' ve kırân yapanların kestiği kurbanın sevabı nerde?

b) Şayet bu, ceza kanı olsaydı; ondan yemek caiz olmazdı. Oysa sahih bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.), hacda kestiği kurbanın etinden yemiş; her deveden bir parça etin bir tencereye konmasını emretmiş ve kendisi onların etinden yemiş, çorbalarından içmiştir.(224) Şayet O'na düşen pay, bir devenin yedide biri ise her deveden yemiş olduğu gözönüne alındığında yüz parça yemiş demektir. Develerden düşen pay, bölüştürme suretiyle belli olmamış şayi hissedir. *Sahihayn*'da rivayet edilen bir hadise göre de Hz.

---

223. Hadis, şahidleriyle sahih mertebesine yükselmiştir. Tirmizî (827), Beyhakî (5/42), İbn Mâce, (2924) ve Dârimî (2/31), İbn Ebî Füdeyk — Dahhak b. Osman — Muhammed b. Münkedir — Abdurrahman b. Yerbû — Ebu Bekir senediyle rivayet etmişlerdir. Hadisin râvileri sikadır. Ancak Buharî ile Tirmizî'nin söylediğine göre Muhammed b. Münkedir, Abdurrahman b. Yerbû'dan hadis işitmemiştir. Bununla birlikte İbn Huzeyme ve Hâkim (1/450, 451) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Tirmizî (3001) bu hadisi İbn Ömer'den rivayet etmişse de, senedinde zayıf bir râvi olan İbrahim b. Yezîd el-Hûzî vardır. Bu konuda İbn Mes'ûd'dan, İbn Ebî Şeybe ile Ebu Ya'lâ el-Mavsılî (s. 1260, 1261), Ebu Üsâme — Ebu Hanife — Kays b. Müslim — Târık b. Şihâb — Abdullah b. Mes'ûd senediyle "En faziletli hac, acc ve secc'dir." hadisini rivayet ederler ki, senedi hasendir.

224. Müslim, 1218; Tirmizî, 815; İbn Mâce, 3074.

Peygamber (s.a.), temettu' haccı yapmakta olan hanımları adına kesmiş olduğu kurbandan yemiştir. İmam Ahmed bu hadisi delil olarak kullanmıştır. *Sahihayn*'da Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), hanımları adına kurban kesti. Sonra onlar adına kestiği bu kurbandan kendilerine gönderdi.(225) Allah Teâlâ, Mina'da kesilen kurbanlar hakkında buyuruyor ki: "Siz de bunlardan yeyin, çaresiz kalmış yoksulu da doyurun."(226) Bu âyet sırf oraya mahsus değilse, kesinlikle temettu' ve kırân kurbanlarını da kapsar. Zira orada meşrû olan, temettu' ve kırân kurbanlarının kesimidir. İşte bundan dolayı —Allah daha iyi bilir ya— Hz. Peygamber (s.a.), Rabbinin "yeyin" emrine uymak için her deveden bir parça etin bir tencereye konmasını emretmiş, böylece bütün kestiği kurbanlardan yeme imkânına kavuşmuştur.

c) Cezaya sebeb olan şey, aslında yasaktır. Bir mazeret bulunmaksızın ona kalkışılmaz. Çünkü cezanın sebebi ya bir vacibin terki, yahut bir yasağın çiğnenmesidir. Temettu' haccında ise kurban kesimi ya vacip olarak —İbn Abbas ve bir grup âlim bu görüştedir— yahut müstehap olarak — çoğunluk bu görüştedir— emredilmiş bir şeydir. Şayet temettu' haccı kurbanı ceza kurbanı olsaydı, bir mazeret bulunmaksızın onun sebebini yapmaya kalkışmak caiz olmazdı. O halde onların "ceza kanıdır" sözlerinin asılsızlığı ortaya çıkmış ve anlaşılmıştır ki, bu hac ibadetine ait bir kurbandır; Allah bu sayede kullarına bir genişlik göstermiş ve sürekli ihramda kalmadan kaynaklanan bir meşakkat bulunduğu için de onun sebebiyle ihram sırasında ihramdan çıkmayı mübah kılmıştır. Bu, yolculukta namazı kısaltma ve oruç tutmama, mestler üzerine meshetme yerindedir. Gerek Hz. Peygamber (s.a.), gerekse ashabı hem bunu hem de bunu yapmışlardır. "Allah Teâlâ, verdiği ruhsatların yapılmasından hoşlanır. Nitekim kendisine karşı bir günah işlenmesinden hoşlanmaz."(227) Görüldüğü üzere Allah'ın, kolaylaştırdığı ve hafifleştirdiği bir şeyi kulunun yapmasını sevmesi, ona haram kıldığı ve yasakladığı şeyi işlemesinden hoşlanmaması gibidir. Her ne kadar kesilen kurban, iki yolculuktan birinin düşmesinden dolayı rahatlayışa bir bedel ise de bu, hac aylarında gelen kimse için ifrâd haccı ve onu müteakip umre yapmaktan daha faziletlidir. Bedel bazan vacip de olabilir. Meselâ (öğleye) bedel sayanlara göre cuma ile, su kullanma imkânı-

---

225. Buharî, 25/115; Müslim, 1211 (120).
226. Hac, 22/28.
227. Bu söz hadistir. Bk. Ahmed, 2/108. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (914), sahih olduğunu söylemiştir.

na sahip olmayan için teyemmüm bedel oldukları halde vaciptirler. Bedel bazan vacip olabildiğine göre, müstehap olması caizlik bakımından daha uygundur. Arada ihramdan çıkılması hepsinin bir tek ibadet olmasını engellemez. İfâza tavafı örneğinde olduğu gibi. Zira ifâza tavafı, ittifakla bir rükündür; ancak birinci ihramdan çıkıştan sonra yapılır. Aynı şekilde Mina günlerinde şeytan taşlama da böyledir; tamamen ihramdan çıktıktan sonra yapılır. Ramazan orucunda da geceleri oruç bozulur; ama bu, onun bir tek ibadet olmasını engellemez. Bundan dolayı Mâlik ve başkaları demişlerdir ki: Bütün Ramazan ayı için bir tek niyet kâfidir, zira oruç bir tek ibadettir. En iyi Allah bilir.

"Umrenin hacca ilâvesi caiz olmazsa, onun hacca bedel yapılması ve haccın umreye çevrilmesi haydi haydi caiz olmaz." sözünüze gelince; bir değirmen gürültüsü işitiyoruz, ama öğüttüğü unu görmüyoruz! Bu iki şey arasında ne bağlantı var? Elinizde hiçbir sağlam delili bulunmayan bu davanın delili nedir? Hem sonra bunu söyleyen şayet Ebu Hanife (r.a.) taraftarlarından ise, Ebu Hanife'nin kendisi bu kıyasın tutarsızlığını itiraf etmemektedir. Şayet başkalarından ise kıyasının sıhhatini ortaya koyması istenir; ama buna yol bulamaz. Sonra denir ki: Umreyi ilâve eden kimse niyetlendiği görevinden noksanlaştırmıştır. Çünkü haç için bir tavaf, umre için başka bir tavaf yapacaktı. Kırân yapınca sahih sünnetin hükmünce bir tavaf, bir sa'y yapması yeterli olmuştur. Bu cumhûr'un görüşüdür. Oysa niyetlendiği görevi noksanlaştırmıştır. Fesheden ise niyetlendiğinden eksiltmemiş, aksine ibadet şeklini ondan daha mükemmel, daha faziletli ve daha çok vacibi bulunan bir şekle aktarmıştır. Her nasıl düşünülürse düşünülsün böylece kıyasın tutarsızlığı ortaya çıkmış oldu. Hamd, yalnız Allah'adır.

16— Hz. Peygamber'in Mekke'ye Girişi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını anlatmaya dönelim.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) yola koyuldu. Zîtuvâ'da konakladı. Şimdi orası "Âbâru'z-Zâhir" adıyla bilinmektedir. Zilhicce'nin dördüne rastlayan pazar gecesini orada geçirdi. Sabah namazını orada kıldı. Sonra o gün gusletti ve Mekke'ye doğru yola koyuldu. Mekke'ye gündüz Hacûn üzerindeki Mekke'nin yukarı tarafına düşen yüksek tepeden girdi. Umrede aşağı taraftan girerdi. Hacda yukarı taraftan girdi, aşağı taraftan çıktı. Sonra yola devam edip kuşluk vakti Mescid-i Haram'a girdi.

Taberânî, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'ye, bu gün insanların Şeybeoğulları kapısı adını verdikleri Abdimenâfoğulları Kapısından girdiğini kaydetmektedir.[228]

İmam Ahmed'in kaydına göre Hz. Peygamber (s.a.), Dâr-ı Ya'lâ mahallesinin bir yerine girdiği vakit Beytullah'a yönelmiş ve dua etmişti.

Taberânî kaydetmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.), Beytullah'ı gördüğünde şöyle dua etmişti:

اللَّهُمَّ زِدْ بَيْتَكَ هَذَا تَشْرِيفاً وَتَعْظِيماً وَتَكْرِيماً وَمَهَابَةً

"Allah'ım! Şu evini daha çok şereflendir; ona daha çok saygı ve heybet duyulmasını, onun daha çok üstün tutulmasını sağla!"[229]

Yine Taberânî'nin rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.), Kâbe'yi görünce ellerini kaldırır, tekbîr getirir ve şöyle dua ederdi:

اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ حَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلاَمِ، اللَّهُمَّ زِدْ هَذَا الْبَيْتَ تَشْرِيفاً
وَتَعْظِيماً وَتَكْرِيماً وَمَهَابَةً، وَزِدْ مَنْ حَجَّهُ أَوْ اعْتَمَرَهُ تَكْرِيماً وَتَشْرِيفاً وَتَعْظِيماً وَبِرًّا

"Allah'ım! Selâm Sensin. Selâm Sendendir. Rabbimiz! Bizi selâmla (yahut selametle yaşat). Allah'ım! Şu evini daha çok şereflendir; ona daha çok saygı ve heybet duyulmasını, onun daha çok üstün tutulmasını sağla! Onu hac yahut umre yapma niyetiyle ziyaret edenlerin de şereflerini, tazimlerini, saygılarını ve iyiliklerini arttır!"[230] Bu hadis mürseldir. Ancak Saîd b. Müseyyeb, Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb'ın (r.a.) bu duayı okuduğunu işitmiştir.[231]

---

228. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/238) İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadis olarak vermiş ve demiştir ki: Bu hadisi Taberânî, *Evsat*'ta rivayet etmiştir. Senedinde Mervan b. Ebu Mervan vardır. Süleymanî onun hakkında; "Söz götürür bir râvidir" demiştir. Diğer râviler, *Sahih* râvileridir.
229. Senedinde, *Mecmau'z-Zevâid*'de kaydedildiği üzere zayıf bir râvi olan Âsım b. Süleyman el-Kûzî vardır. Onun hakkında İbn Adiy: "Hadis uyduranlardan sayılır", Fellâs: "Hadis uydururdu", Nesâî: "Metrûktür", Dârakutnî: "Yalancıdır" ve İbn Hibbân: "Onun hadislerini yazmak caiz değildir. Ancak taaccüp için yazılabilir." diyor.
230. Şâfiî, 1/339; Beyhakî, 5/73. Senedi zayıftır.
231. Beyhakî, 5/73. Metni şöyledir: Hz. Ömer'in, Kâbe'yi gördüğünde şöyle dediğini işittim: "Allahümme! Ente's-selâm ve minke's-selâm ve hayyi Rabbenâ bisselâm" Senedi hasendir.

Mescid-i Haram'a girince doğru Beytullah'a gitti. Tahiyyetü'l-mescid namazı kılmadı. Zira Mescid-i Haram'ın tahiyyetü'l-mescidi tavaftır. Hacer-i Esved'in hizasına varınca onu selâmladı, üzerine varmadı. Onu geçip Rükn-i Yemânî cihetine ilerlemedi. Ellerini kaldırmadı. Ne "Bu tavafımla şu ve şu yedi tura niyet ettim." dedi ve ne de bilgisizlerin yaptığı gibi tavafa tekbirle başladı. Hatta bu, kötü bid'atlerdendir. Hacer-i Esved'i bütün bedeniyle hizasına alıp, sonra ondan yüz çevirip onu yan tarafına alma diye bir şey yapmadı. Aksine Hacer-i Esved'i karşısına alıp selâmladı. Sonra sağından başlayıp Kâbe'yi soluna aldı. Ne Kâbe kapısının yanında, ne oluk altında ve ne de Kâbe'nin arkasında ve rükünleri yanında dua etmiştir. Tavaf için ne bilfiil yaparak ve ne de öğreterek belli bir zikir tayin etmiştir. Sadece iki rükün arasında şöyle dua ettiği mahfuzdur:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Rabbimiz! Bize dünyada bir iyilik, âhirette bir iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!"[232] Bu tavafı sırasında ilk üç turda remel yaptı: Hızlı yürür, adımlarını kısa atardı. Ridasını koluna alıp iki ucundan birini, kürek kemiklerinden biri üzerine attı ve diğer kürek kemiği ile omuzunu açık bıraktı. Hacer-i Esved'in karşısına her gelişinde mihceni ile ona işaret ediyor yahut selâmlıyor ve mihceni öpüyordu. "Mihcen", ucu eğri değnek demektir. Hz. Peygamber'in (s.a.) Rükn-i Yemânî'yi selâmladığı sâbittir; ancak ne onu, ne de selâmladığında elini öptüğü sabittir. Dârakutnî'nin İbn Abbas'tan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) Rükn-i Yemânî'yi öper ve yüzünü onun üstüne koyardı.[233] Ancak bu hadisin senedinde Abdullah b. Müslim b. Hürmüz adlı bir râvi vardır ki, İmam Ahmed onun hakkında "hadisi sâlihtir=sâlihu'l-hadis" derken[234] diğerleri onu zayıf saymıştır. Ama burada Rükn-i Yemânî'den maksat Hacer-i Esved'dir. Çünkü o, Rükn-i Yemânî diye adlandırılır ve diğer rükünle ona "Yemâniyyân"

---

232. Şâfiî, 2/44; Ahmed, 3/411; Ebu Davud, 1892; Abdürrezzak, *Musannef*, 8963. Senedinde Sâib'in azatlısı Ubeyd vardır. İbn Hibbân'dan başkası onu sika kabul etmemiştir. Hafız İbn Hacer, *Tehzîb*'de İbn Kâni', İbn Mende ve Ebu Nuaym'ın onu sahabe arasında zikrettiklerini kaydediyor. Diğer râvileri sikadır. İbn Hibbân (1001) ve Hâkim (1/455) hadisi sahih saymış, Zehebî ona muvafakat etmiştir.
233. Dârakutnî, 2/290. Senedi zayıftır.
234. *Tehzîb* ve *el-Cerhu ve't-Ta'dîl* (5/164) adlı eserlerde İmam Ahmed'in onu zayıf saydığı kaydediliyor.

denir. Kapı tarafından Hıcr'ın bitişiğindeki rükünle ona "Irakıyyân", Hıcr'ı takip eden iki rükne "Şâmiyyân" ve Rükn-i Yemânî ile Kâbe'nin arkasından Hıcr'a bitişen rükne "Garbiyyân" denir. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) gerek Hacer-i Esved'i öptüğü, gerekse eliyle onu selâmladığı ve elini üzerine koyup sonra elini öptüğü ve gerekse mihcenle selâmladığı sabittir. Böylece üç tür istilâm (selâmlama) şekli ortaya çıkmaktadır. Bir rivayete göre de dudaklarını Hacer-i Esved üzerine uzun müddet koyarak ağlamıştır.

Taberânî'nin ceyyid senedle rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), Rükn-i Yemânî'yi selâmladığı vakit "Bismillahi vallahu ekber" derdi.(235)

Hacer-i Esved'e her gelişinde "Allahu ekber" demiştir.(236)

Ebu Davud et-Tayâlisî ile Ebu Âsım en-Nebîl, Cafer b. Abdullah b. Osman'ın şöyle dediğini söylemektedirler: Muhammed b. Abbad b. Cafer'in Hacer-i Esved'i öptüğünü ve üzerine alnını koyduğunu gördüm. Sonra dedi ki: İbn Abbas'ın bunu öptüğünü ve üzerine alnını koyduğunu gördüm ve İbn Abbas dedi ki: Ömer İbnü'l-Hattâb'ın bunu öpüp üzerine alnını koyduğunu gördüm ve sonra şöyle dediğini işittim: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) böyle yaptığını gördüm, ben de yaptım."(237)

Beyhakî'nin rivayetine göre İbn Abbas, Rükn-i Yemânî'yi öptü, sonra üzerine alnını koydu. Sonra yine öpüp üzerine alnını koydu. Bunu üç kere yaptı.(238)

Yine Beyhakî, İbn Abbas'ın: "Hz. Peygamber'in (s.a.) Hacer-i Esved üzerine alnını koyduğunu gördüm" dediğini kaydeder.(239)

Hz. Peygamber (s.a.), iki yemânî rükün (=Yemâniyyân) dışında rükünlerden hiçbirini selâmlamamış ve eliyle sıvazlamamıştır. Şâfiî (r.h.) der ki: Hiç kimse bu iki rüknü selâmlamayı Allah'ın evi terkedilmiş olsun diye terketmemiştir. Ancak Allah Rasûlü'nün (s.a.) selâmladığını selâmlamış, selâmlamadığını da selâmlamamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.) tavafı bitirince Makâm'ın arkasına geldi ve:

---

235. Merhum müellif burada yanılmıştır. Çünkü Taberânî merfû olarak rivayet etmemiş, Beyhakî (5/79) gibi İbn Ömer'den mevkûf olarak rivayet etmiştir. Hafız İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr* adlı eserinde böyle demektedir. Senedi sahihtir.
236. Buharî, 25/62.
237. Ebu Davud et-Tayâlisî, 1/215, 216; Beyhakî, 5/74. Râvileri sikadır.
238. Şâfiî, *el-Ümm*, 2/145; Beyhakî, 5/75. Senedinde İbn Cüreyc'in tedlîsi vardır.
239. Beyhakî, 5/75. Senedi zayıftır.

"Makâm-ı İbrahim'den bir namazgâh edinin." âyetini[240] okudu. Makâm'ı, Kâbe ile kendisi arasına alarak iki rekât namaz kıldı. Bu iki rekâtta, Fatiha'dan sonra Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okudu. Sözü edilen bu âyeti okuması, Hz. Peygamber'in (s.a.) davranışla Kur'an'ı tefsir edişi ve Allah'ın bu âyetten ne kasdetmiş olduğunu açıklaması demektir. Namazını bitirince Hacer-i Esved'e yöneldi ve onu selâmladı.

17— Sa'y Edişi:

Sonra Safa tepesinin karşısındaki kapıdan Safa'ya çıktı. Tepeye yaklaşınca: *"Şüphesiz Safa ve Merve Allah'ın nişanelerindendir."* âyetini[241] okudu ve "Allah'ın ilk olarak söylediğinden başlıyorum." dedi. Nesâî'nin rivayetinde ise, "başlıyorum" yerine emir kipiyle "başlayın" kelimesi yer almaktadır.[242] Sonra dağın tepesine çıktı ve nihayet Kâbe'yi gördü. Kıbleye yöneldi. Kelime-i tevhid ve tekbîr getirdi ve şöyle dedi:

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ،
لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَه، وَهَزَمَ الاحْزَابَ وحْدَه

"Tek Allah'tan başka tanrı yok. O'nun ortağı yok. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. O'nun herşeye gücü yeter. Tek Allah'tan başka tanrı yoktur. O Allah sözünü tutmuş, kuluna yardım etmiş ve güçlü toplulukları tek başına hezimete uğratmıştır." Sonra bu arada dua etmiş ve üç defa böyle söylemiştir.

İbn Mes'ûd, Safa'daki Sad' denilen bir yarık üzerinde ayağa kalktı. Bunun üzerine ona: "Ey Ebu Abdurrahman! Burası neresidir?" diye sordular. O da: "Burası, kendisinden başka tanrı bulunmayan Allah'a yemin ederim ki, kendisine Bakara sûresi indirilen zâtın makamıdır." diye cevap verdi. Bu olayı Beyhakî rivayet etmiştir.[243]

---

240. Bakara, 2/125.
241. Bakara, 2/159.
242. Nesâî, 5/236; Dârakutnî, 2/254. Râvileri sikadır. İbn Hazm ve Nevevî sahih saymışlardır. Bu rivayet şâzdır. Çünkü Mâlik, Süfyan ve Yahya b. Saîd el-Kattân, "başlarız" şeklinde rivayette birleşmişlerdir. Hafız İbn Hacer: "Bu zatlar diğerlerinden daha hafızdır." demektedir.
243. Beyhakî, 5/95. Senedi zayıftır.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) yürüyerek Merve'ye indi. Ayakları yokuş aşağı vadinin ortasına akınca, koştu. Vadiyi geçip (Merve) tepesine tırmanmaya başlayınca yürüdü. O'ndan aktarılan sahih rivayet böyledir. O gün sa'y yapılan yerin başlangıç ve sonunda dikili bulunan iki yeşil alâmetin önüne gelinceye kadar koşuyor (buradan itibaren yürüyordu). Görünen o ki, vadinin yapısı değişmemiştir. *Sahih-i Müslim*'deki rivayette Câbir, Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle yaptığını aktarmaktadır.(244) Bu rivayetin görünümünden anlaşılan, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaya olduğudur. Müslim'in, *Sahih*'inde rivayetine göre Ebu'z-Zübeyr, Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediğini işitmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.) Veda haccında, insanlar etrafını sardığı için (herkes tarafından görülemediğinden) kendisine sorularını sorsunlar diye onlara görünebilmek için yüksekte olmak amacıyla devesi üzerinde Kâbe'yi tavaf etti ve Safa-Merve arasında sa'y yaptı."(245) Müslim'in, Ebu'z-Zübeyr aracılığıyla Câbir'den rivayetine göre ne Allah Rasûlü (s.a.) ve ne de ashabı Safa-Merve arasında bir tek sa'ydan başka sa'y —o da ilk sa'yıdır— yapmamıştır.(246)

İbn Hazm diyor ki: Bu iki rivayet arasında bir çelişki yoktur. Çünkü binitli olan kimseyi devesi yokuş aşağı indirince, o kimsenin bütün bedeni yokuş aşağı akmış olur. Aynı zamanda bedeninin geri kalan kısmıyla beraber ayakları da yokuş aşağı akmıştır.

Bu iki rivayetin arasını bulmada bence bundan daha güzel başka bir yol vardır. Şöyle ki: Hz. Peygamber (s.a.) önce yaya olarak sa'y yaptı; sonra sa'yını binitli olarak tamamladı. Böyle olduğu, bir rivayette açıkça belirtilmiştir. *Sahih-i Müslim*'de rivayet edildiğine göre, Ebu't-Tufeyl anlatıyor: İbn Abbas'a: "Söyle bana, Safa-Merve arasında binitli olarak sa'y yapma sünnet midir? Zira kavmin, sünnet olduğunu iddia ediyor." dedim. O da: "Hem doğru söylemişler, hem yanlış!" diye karşılık verdi. Ben: "Hem doğru söylemişler, hem yanlış! sözünün anlamı ne?" diye sordum. Şunları söyledi: Allah Rasûlü'nün (s.a.) etrafında insanlar kalabalıklaşıp "İşte Muhammed! İşte Muhammed!" diye bağrışmaya başladılar; hatta yeni yetişmekte olan genç kızlar evlerden dışarı çıktılar. Dağıtmak amacıyla Allah Rasûlü'nün (s.a.) önünde, insanlar dövülmezdi. Kalabalık iyiden

244. Müslim, 1218.
245. Müslim, 1273.
246. Müslim, 1215.

iyiye artınca Hz. Peygamber (s.a.) (devesine) bindi. Yürümek ve koşmak daha faziletlidir.[247]

Hz. Peygamber'in (s.a.), Mekke'ye gelişinde yapmış olduğu kudûm tavafını yaya mı,binitli olarak mı yaptığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. *Sahih-i Müslim*'de rıvayet edildiğine göre, Hz. Âişe (r.a.) diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.), Veda haccında insanların kendisinden uzaklaştırılmasını hoş görmediği için Kâbe'nin etrafını devesi üzerinde Rükn'ü (Hacer-i Esved'i) selâmlayarak tavaf etti.[248]

Sünen-i Ebu Davud'da İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilir: Hz. Peygamber (s.a.), rahatsız olduğu bir halde Mekke'ye geldi. Tavafı devesi üzerinde yaptı. Rükn'e her gelişinde onu ucu eğri değnekle selâmladı. Tavafı bitirince deveyi çökertti, iki rekât namaz kıldı."[249] Ebu't-Tufeyl diyor ki: "Allah Rasûlü'nü (s.a.) gördüm; Kâbe'nin etrafını devesi üzerinde tavaf ediyor, Hacer-i Esved'i ucu eğri değneği ile selâmlıyor, sonra o değneği öpüyordu." Bu hadisi Müslim, "deve" kelimesini zikretmeksizin rivayet etmiştir.[250] Hadis, Müslim'in senediyle ve deve kelimesinin zikredilmesi suretiyle Beyhakî tarafından rivayet edilmiştir. Allah daha iyi bilir ya, bu kudûm tavafında değil de ifâza tavafında olsa gerektir. Çünkü Câbir (kudûm tavafının) ilk üç turunda Hz. Peygamber'in (s.a.) remel yaptığını hikâye etmiştir ki, bu ancak yaya olunduğunda mümkündür.

Şâfiî (r.h.) diyor ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) kudûm tavafında yaptığı yedi turu yaya idi. Çünkü Câbir, bu tavafta Hz. Peygamber'in (s.a.) üç turda remel yaptığını, dört turda ise yürüdüğünü aktarmıştır. Câbir'in, tavafı Hz. Peygamber'in (s.a.) bir tek turda hem binitli, hem yaya olarak yapmış olduğunu söylemesi düşünülemez. Oysa binitli olarak yaptığı yedi turun, kurban bayramının birinci günü yaptığı tavafta gerçekleştiği mah-

---

247. Müslim, 1264. Bagavî (*Şerhu's-Sünne*, 1922) ile Beyhakî (5/101), Kudâme b. Abdullah b. Ammâr'ın şöyle dediğini rivayet ederler: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) bir deve üzerinde Safa-Merve arasında sa'y yaptığını gördüm. Ne dövme, ne kovma ve ne de 'Çekil! Çekil vardı!" Senedi sahihtir. et-Tîbî diyor ki: Yani kralların ve diktatörlerin âdetlerinde olduğu gibi insanları dövmezler, kovmazlar ve onlara "yoldan çekilin" demezlerdi.
248. Müslim, 1274.
249. Ebu Davud, 1881; Beyhakî, 5/100. Senedi zayıftır.
250. Müslim, 1275; Beyhakî, 5/100, 101.

fuzdur... Sonra Şâfiî, İbn Uyeyne —İbn Tâvus— babası Tâvus senediyle rivayet eder ki: "Allah Rasûlü (s.a.) ashabına ifâza tavafı için erken davranmalarını emretti. Kendisi ise hanımları arasında geceleyin devesi üzerinde Rükn'ü ucu eğri değneği ile selâmlayarak ifâza tavafını yaptı." Sanırım "Hz. Peygamber (s.a.) değneğin ucunu öpüyordu." dedi.[251]

Ben derim ki: Maamafih bu hadis mürseldir ve Câbir'in *Sahih*'de rivayet ettiği "Hz. Peygamber (s.a.) ifâza tavafını, kurban bayramının birinci günü gündüz yaptı." hadisine ters düşmektedir ki, yakında geleceği üzere Hz. Âişe ile İbn Ömer de böyle rivayet etmişlerdir. İbn Abbas'ın "Hz. Peygamber (s.a.), rahatsız olduğu bir halde Mekke'ye geldi. Tavafı devesi üzerinde yaptı. Rükn'e her gelişinde onu selâmlardı." sözü şayet mahfuz ise umrelerinden birinde olsa gerektir. Yoksa kudûm tavafının ilk üç turunda remel yaptığı sahih senedle aktarılmıştır. Yalnız İbn Hazm'ın sa'y konusunda dediği gibi "Hz. Peygamber (s.a.) devesi üzerinde remel yapmıştır. Zira devesi üzerinde remel yapan kimse de remel yapmış sayılır" denilebilirse de, hiçbir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) kudûm tavafında binitli olduğu belirtilmemiştir. En iyi Allah bilir.

İbn Hazm: "Hz. Peygamber (s.a.), devesi üzerinde binitli olduğu halde Safa-Merve arasında üçü remel, dördü normal yürüyüş olmak üzere yedi tur yaptı" diyor. Bu, merhumun yanılgı ve yanlışlıklarındandır. Zira ondan başka hiç kimse katiyen böyle bir şey söylememiş ve hiç kimse de Hz. Peygamber'in (s.a.) bu şekilde yaptığını asla rivayet etmemiştir. Bu, yalnızca Kâbe'nin tavafı meselesindedir. Ebu Muhammed (İbn Hazm) yanlışlıkla bunu Safa-Merve arasında yapılan turlara aktarmıştır. Daha tuhafı da bu görüşünü desteklemek amacıyla Buharî'nin İbn Ömer'den rivayet ettiği şu hadisi delil göstermiştir: Hz. Peygamber (s.a.), Mekke'ye geldiğinde ilk iş olarak Rükn'ü (Hacer-i Esved'i) selâmlayarak Kâbe'yi tavaf etmeye koyuldu. (İlk) üç turda remel yaptı, dört turda ise normal yürüdü. Beytullah'ı tavaf işini bitirince, Makâm'ın yanında iki rekât namaz kıldı. Selâm verip namazdan çıktı. Safa'ya geldi. Safa-Merve arasında yedi tur *(şavt)* yaptı...[252] İbn Hazm, hadisin geri kalan kısmını da kaydedip diyor ki: "Safa-Merve arasında kaç kere remel yapmış olduğunu belirten bir ifadeye rastlamadık. Ancak bu hadis, müttefekun aleyh'dir." İşte böyle diyor, İbn Hazm.

251. Şâfiî, *Müsned*, 2/69 ve *el-Ümm*, 2/174, 211. Senedi zayıftır.
252. Buharî, 25/104.

Ben derim ki: İttifakla rivayet edilen (müttafekun aleyh) husus, bütün turlarda vadinin ortasına geldiğinde koştuğudur. Özellikle ilk üç turda remel yaptığını hiç kimse söylememiş ve bildiğimiz kadarıyla ondan başkası da nakletmemiştir. Bu meseleyi üstadımıza sordum. "Bu, onun yanlışlarından biridir. Merhumun kendisi hac yapmamıştır." dedi.

Bu yanlışlığın bir benzeri "Hz. Peygamber (s.a.) on dört kere sa'y yaptı" deyip gidiş-gelişini bir defa sayanın düştüğü yanlışlıktır. Bu da Hz. Peygamber (s.a.) hakkında yapılan bir yanlışlık olup hiç kimse tarafından nakledilmemiştir ve her ne kadar imamlara müntesip sonraki bazı âlimlerce savunulmuşsa da görüşleri meşhur olan hiçbir imam böyle bir şey söylememiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) sa'yını Merve'de tamamlamış olduğunda ihtilâf edilmemiş olması da bu görüşün sakatlığını ortaya koyar. Şayet gidiş-geliş bir defa sayılsaydı, sa'yını Safa tepesinde bitirmiş olması gerekirdi.

Hz. Peygamber (s.a.) Merve'ye ulaştığında tepesine çıkar, Kâbe'ye yönelir, tekbir getirir, kelime-i tevhîd söyler ve Safa'da yaptığı gibi yapardı. Merve'de sa'yını tamamlayınca; yanında kurban bulunmayan, kırân yahut ifrâd haccı yapan herkesin kesinlikle ihramdan çıkmalarını ve kadınlarla cinsel ilişki kurma, güzel koku sürünme, dikişli elbise giyme gibi ihramlıya haram olan şeylerin hepsini yapmalarını ve terviye gününe kadar bu şekilde kalmalarını emretti. Kendisi ise kurbanlık sevketmiş olmasından dolayı ihramdan çıkmadı ve orada şöyle dedi: "Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım kurbanlık sevketmez, haccı umreye çevirirdim."

Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisinin ihramdan çıktığı rivayet edilmişse de yukarıda açıkladığımız üzere bu kesinlikle yanlıştır.

Hz. Peygamber (s.a.) burada, saçlarını tamamen tıraş ettirenler için üç kere, kısalttıranlar içinse bir kere dua edip Allah'tan onların bağışlanmalarını diledi.[253] Haccı feshedip ihramdan çıkmalarını kendilerine emretmelerini müteakip Sürâka b. Mâlik b. Cu'şûm, burada O'na bu haccı feshetme işinin o seneye mi mahsus olduğunu, yoksa ebediyen geçerli bir şey mi olduğunu sormuş, O da: "Hayır, ebediyen geçerlidir." cevabını vermişti. Kurbanlık sevketmiş olmalarından dolayı Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer,

---

253. Buharî, 25/129; Müslim, 1301, 1302.

Hz. Ali, Talha ve Zübeyr ihramdan çıkmamışlardı.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları ise kırâna niyet etmişlerdi, ihramdan çıktılar. Yalnız Hz. Âişe hayız olduğundan ihramdan çıkma imkânına sahip olmadığı için ihramdan çıkmadı. Hz. Fâtıma ise ihramdan çıkmıştı. Çünkü onun yanında kurbanlık hayvanı yoktu. Hz. Ali (r.a.) de kurbanlığı bulunduğu için ihramdan çıkmadı. Hz. Peygamber (s.a.) kendisi gibi niyetlenip ihrama girenlere şayet yanlarında kurbanları varsa ihramlı kalmalarını, kurbanları yoksa ihramdan çıkmalarını emretti.

Terviye gününe kadar Mekke'de kaldığı sürece Mekke'nin dışında müslümanlarla konakladığı yerde namazını kıldı. Mekke dışında kaldığı dört gün boyunca namazı kısaltarak kıldı.[254] Bu dört gün: Pazar, pazartesi, salı, çarşamba. Perşembe günü kuşluk vakti olunca, beraberindeki müslümanlarla birlikte Mina'ya hareket etti. İhramdan çıkmış olanlar meskenlerinde ihrama girdiler; Mescid-i Haram'a gidip orada ihrama girmediler. Hatta ihrama girdiklerinde Mekke arkalarında idi.

18— Arafat'a Gelişi:

Hz. Peygamber (s.a.) Mina'ya ulaşınca orada konakladı ve öğle ile ikindiyi kıldırdı. Geceyi orada geçirdi. Cuma gecesi idi. Güneş doğunca oradan Arafat'a hareket etti. Bugünkü umumî yolun sağındaki Dab yolunu tuttu. Ashabından kimileri telbiye, kimileri tekbir getiriyor; kendisi bunları işitiyor ne telbiye ve ne de tekbir getirenleri menediyordu.[255] Arafat'ın doğusunda, günümüzde harabe bir köy olan Nemire'de kurulmasını emrettiği çadırın kurulmuş olduğunu gördü. Orada konakladı. Güneş tepe noktadan batıya yönelince, devesi Kasvâ'nın getirilmesini emretti, sırtına eğer vuruldu. Sonra Hz. Peygamber (s.a.), Urene arazisindeki Batnu'l-Vâdi'ye gelince devesi üzerinde insanlara muazzam bir konuşma (hutbe) yaptı. Bu konuşmada İslâm'ın temel kaidelerini açıkladı; şirk ve cahiliye kaidelerini yıktı. Kendilerine tecavüzün haram olduğunda bütün dinlerin ittifak etmiş olduğu haram şeylerin; yani kanlar, mallar ve ırzların haramlıklarını açık-

---

254. Buharî, 18/11 İbn Abbas "Allah Rasûlü (s.a.) ashabı ile birlikte Zilhicce'nin dördüncü günü sabahı hacca telbiye getirerek Mekke'ye girdiler." diyor. Buna göre Hz. Peygamber'in (s.a.) Mina'ya, oradan da Arafat'a çıkmadan önce Mekke'deki kalış süresi dört gün demektir. Çünkü ayın dördünde gelmiş, sekizinde çıkmıştır.
255. Buharî, 25/87; Müslim, 1285.

ladı. Cahiliye âdetlerini ayaklarının altına aldı. Bütün cahiliye faizlerini ayaklarının altına aldı ve ibtal etti. Erkeklere, hanımlarına iyi davranmalarını tavsiye etti. Kadınların hak ve görevlerini anlattı. Beslenme ve giyinme ihtiyaçlarının örfe göre karşılanması hakkına sahip olduklarını söyledi ve bunun ne kadar olacağını bir ölçü vererek belirtmedi. Kocalarının istemedikleri insanları evlerine aldıkları takdirde kocalarına, onları dövmeyi mübah kıldı. Ümmete, Allah'ın kitabına sarılmayı öğütledi. Ona sarıldıkları müddetçe yoldan sapmayacaklarını haber verdi. Sonra onlara kendisinden sorulacaklarını haber verip o zaman ne söyleyeceklerini, nasıl şahitlikte bulunacaklarını söylemelerini istedi. Onlar da: "Sen, Allah'tan aldıklarını tebliğ ettin, peygamberlik vazifeni yerine getirdin ve öğüt verdin! diye şahitlikte bulunacağız." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) (şehadet) parmağını göğe kaldırdı; Allah'ı onlara üç kere şahit tuttu ve orada bulunanların bulunmayanlara söylenenleri ulaştırmalarını emretti.[256]

İbn Hazm diyor ki: "Hilâl kabilesinden Hâris'in kızı ve Abdullah İbn Abbas'ın annesi Ümmü'l-Fazl, Hz. Peygamber'e (s.a.) bir bardak süt gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.) insanların önünde devesi üzerinde sütü içti.[257] Hutbeyi tamamlayınca Bilâl'e namaz için kâmet getirmesini emretti." Bu, merhumun yanılgısıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) süt içmesi olayı, bundan sonra Arafat'a gidip orada vakfe yaparken gerçekleşmişti. Bu şekilde olduğu *Sahihayn*'da Meymûne'den açık br ifade ile rivayet edilmiştir: İnsanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) arefe günü oruçlu olup olmadığında şüphe ettiler. Ümmü'l-Fazl, Hz. Peygamber (s.a.) Mevkıf'ta vakfe yaparken O'na süt gönderdi. İnsanların gözleri önünde sütten içti. Bir rivayette "...Arafat'ta vakfe yaparken..." denilmektedir.[258]

Hz. Peygamber'in (s.a.) konuşmasını yaptığı yer vakfe yeri değildi. Çünkü Urene'de konuşma yapmıştır ki, orası vakfe yeri değildir. Hz. Peygamber (s.a.) Nemire'de konakladı, Urene'de konuşma yaptı ve Arafat'ta vakfede bulundu. Bir tek konuşma yaptı (hutbe okudu); aralarında oturduğu iki konuşma yapmadı. Konuşmasını tamamlayınca Bilâl'e ezan okumasını emretti. Sonra Bilâl kâmet getirdi. Hz. Peygamber (s.a.) iki rekât olarak öğle namazını kıldırdı. Her iki rekâtta da içinden kırâat eyledi. Cuma günü idi. Bu da gösterir ki yolcu cuma namazını kılmaz. Sonra Bilâl

256. Müslim, 1218.
257. Buharî, 25/85, 30/65; Müslim, 1123.
258. Buharî, 25/85; Müslim, 1124.

kâmet getirdi. Hz. Peygamber (s.a.) ikindi namazını yine iki rekât olarak kıldırdı. Yanında Mekkeliler de vardı. Onlar da kuşku yok ki, Hz. Peygamber (s.a.) gibi hem kısaltarak hem de birleştirerek (O'nun arkasında) namaz kıldılar. Hz. Peygamber (s.a.) onlara ne namazı tamamlamayı ve ne de (öğle ile ikindiyi) birleştirerek kılmamalarını emretti. Hz. Peygamber'in (s.a.) onlara "Namazınızı tamamlayın. Zira biz yolcuyuz" demiş olduğunu söyleyen şüphesiz apaçık bir hataya düşmüş ve çirkin bir yanlışlık yapmış olur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) onlara bu sözü Mekke'nin içinde kendi memleketlerinde mukîm olmaları sebebiyle Fetih gazileri hakkında söylemişti.[259] Bundan dolayı âlimlerin görüşlerinin en doğrusu, Mekkeliler Hz. Peygamber'le (s.a.) yaptıkları gibi Arafat'ta namazları hem kısaltarak, hem de birleştirerek kılarlar, görüşüdür. Bu da apaçık bir şekilde gösterir ki, namazın kısaltılması için yolculuk belli bir mesafe ve belli günlerle sınırlandırılmaz; namazın kısaltılması konusunda haccın katiyen hiçbir tesiri yoktur. Tesir, yalnızca Allah'ın sebep kıldığı şeydir ki o da yolculuk halidir. Sünnetin icabettirdiği budur. Sınırlama getirenlerin görüşlerinin hiçbir tutar yönü yoktur.

Namazını bitirince devesine bindi, vakfe yerine geldi. Dağın eteğinde kayaların yanında durdu, kıbleye yöneldi ve ip gibi uzayıp giden yaya kafilesini önüne aldı. Devesi üzerinde idi. Güneş batıncaya kadar dua etti, Allah'a yalvardı yakardı. İnsanlara Urene vadisinin dibinden yukarı çıkmalarını emretti ve Arafat'ın özellikle kendisinin vakfe yaptığı yer olmadığını haber verip buyurdu ki: *"Ben burada vakfe yaptım. Arafat'ın tamamı vakfe yeridir."*[260]

İnsanlara haber gönderip meş'arları (ibadet edecekleri yerler) üzerinde bulunmalarını, oralarda vakfe yapmalarını, çünkü bu yerlerin babaları Hz. İbrahim'in mirasından olduğunu söyledi.[261]

---

259. Ahmed, *Müsned*, 4/432; Ebu Davud, 1229; Tayâlisî, 1/124, 125; Tahavî, 1/417; Beyhakî, 3/135. İmrân b. Husayn diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte savaştım. Onun yanında Fetih'e katıldım. Mekke'de on sekiz gece kaldı; namazları hep ikişer rekât kıldırdı ve namaz sonunda: "Ey şehir halkı! Dört kılın. Zira biz yolcuyuz." derdi. Hadisin senedi zayıftır.
260. Müslim, 1218 (149). "İnsanlara Urene vadisinden yukarı çıkmalarını emretti." kısmı, şahidleriyle sahih mertebesine yükselmiştir. Şâhid hadisler için bk. Ahmed, 4/82; İbn Hibbân, 1008; Beyhakî, 5/115; Mâlik, *Muvatta*, 1/388; Hâkim, 1/462.
261. Şâfiî, 2/54; Ebu Davud, 1919; Nesâî, 5/255, Tirmizî, 883; İbn Mâce, 3011. Senedi kuvvetlidir. Hâkim (1/462) sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

Orada Necid halkından bazıları gelip Hz. Peygamber'e (s.a.) haccı sordular. O da: "Hac, Arafat (yahut arefe)dir. Müzdelife gecesi sabah namazından önce gelenin haccı tamam olur. Mina günleri üçtür. Acele edip iki gün kalana bir günah yoktur. Geciken kimseye de günah yoktur." diye açıklama yaptı.[262]

19— Arafat'ta Yaptığı Dualar:

Yoksul bir kimsenin yemek isteyişi gibi dua sırasında ellerini göğüs hizasına kaldırdı. Sahabîlere en hayırlı duanın arefe günü yapılan dua olduğunu haber verdi.[263]

Vakfe yerinde yaptığı söylenen dualardan bazıları:

اَللَّهُمَ لَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِي نَقُولُ، وَخَيْراً مِمَّا نَقُولُ، اللَّهُمَّ لَكَ صَلاَتِى وَنُسُكِي،
وَمَحْيَايَ، وَمَمَاتِى، وَإِلَيْكَ مَآبِي، وَلَكَ رَبِّي تُرَاثِى، اللَّهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ
اَلْقَبْرِ، وَوَسْوَسَةِ الصَّدْرِ، وَشَتَاتِ الأَمْرِ، اَللَّهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَاتَجِيءِ بِهِ الرِّيحُ

"Allah'ım! Dediğimiz gibi ve dediğimizden daha hayırlı hamd Sana! Allah'ım! Benim namazım, haccım, yaşamım ve ölümüm Senin içindir. Dönüşüm, Sanadır. Mirasım da Rabbim, Sana aittir. Allah'ım! Kabir azabından, kalbin vesvesesinden, işlerin dağınıklığından Sana sığınırım. Al-

262. Ahmed, 4/335; Ebu Davud, 1949; Tirmizî, 889 ve 2979; Nesâî, 5/256; İbn Mâce, 3015. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân (1009) ve Hâkim (1/464) sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

263. Mâlik, *Muvatta*, 1/422, 423. Talha b. Ubeydullah, Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle dediğini rivayet eder: "En faziletli dua, arefe günü yapılan duadır. Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediği en faziletli söz, Lâ ilâhe illallah'dır." Râvileri sikadır; ancak hadis mürseldir. Tirmizî'nin (3579), Amr b. Şuayb —babası— dedesi senediyle rivayet ettiği şu hadis ona destek sağlar: Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "En hayırlı dua, arefe günü yapılan duadır. Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediği en hayırlı söz şudur: Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh. Lehu'l-mülkü ve lehu'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr." Senedinde Muhammed b. Ebu Humeyd vardır ki, güçlü râvi değildir. Ancak şahidleriyle birlikte hadis hasendir.

Bu hadiste bazı ilim adamlarından aktarılan: "Avamın tevhidi Lâ ilâhe illallah, havassın tevdihi Allah." sözünün boş söz olduğuna delil vardır. Tek "Allah" ismiyle zikir ne sünnette sabittir, ne de faziletli olduğu bildirilen asırlarda yaşayan insanlardan böyle bir zikir bilinmektedir. Onlara uymak hayır, muhalefet etmek şerdir.

lah'ım! Rüzgârların getirdiği âfetlerin şerlerinden Sana sığınırım." Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir.(264)

اللَّهُمَّ تَسْمَعُ كَلاَمِي، وَتَرَى مَكَانِي، وَتَعْلَمُ سِرِّى وَعَلاَنِيَتِي، لايخفى عَلَيْكَ شَيْءٌ مِنْ أَمْرِي، أَنَا الْبَائِسُ الفَقِيرُ، الْمُسْتَغِيثُ الْمُسْتَجِيرُ، وَالْوَجِلُ الْمُشْفِقُ، الْمُقِرُّ المعترِفُ بِذُنُوبِي، أَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْمِسْكِينِ، وأَبْتَهِلُ إِلَيْكَ ابْتِهَالَ الْمُذْنِبِ الذَّلِيلِ، وَأَدْعوكَ دُعَاءَ الخَائِفِ الضرِيرِ، مَنْ خَضَعَتْ لَكَ رَقَبَتُهُ، وَفَاضَتْ لَكَ عَيْنَاهُ، وذَلَّ جَسَدُهُ، ورَغِمَ أَنْفُهُ لَكَ، اللَّهُمَّ لاَتَجْعلنِي بِدُعائِكَ رَبِّ شَقِياً، وكُنْ بِي رَؤُوفاً رحِيماً، يَاخَيْرَ الْمَسْؤُولِينَ، وَيَاخَيْرَ الْمُعْطِينَ

"Allah'ım! Sen sözümü işitiyor, yerimi görüyor; gizli açık nem varsa biliyorsun. Hiçbir işim Sana gizli kalmaz. Ben çaresizim, yoksulum. Senden yardım ve eman diliyorum. Korkuyorum, endişe ediyorum. Günahlarımı itiraf ve kabul ediyorum. Bir yoksul Senden nasıl isterse ben de öyle istiyorum. Zelîl bir günahkâr Sana nasıl yalvarırsa ben de öyle yalvarıyorum: Senin huzurunda boynunu bükmüş, Senin için gözlerinden yaşlar boşanan, Senin uğruna bütün varlığını zelil eden, burnunu yerlere sürten zarara uğramış korku içinde olan bir kul nasıl Sana dua ederse, ben de öyle dua ediyorum. Allah'ım! Rabbim! Duamı kabul buyurmaktan beni mahrum eyleme. Bana acı, bana merhamet et, ey istenilenlerin en hayırlısı ve verenlerin en hayırlısı!" Bu hadisi Taberânî rivayet etmiştir.(265)

İmam Ahmed'in Amr b. Şuayb —babası— dedesi senediyle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) arefe günü çoğunlukla şu duayı yapmıştır:

لا إله إلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاشرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الحَمْدُ، بِيَدِهِ الخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِير

"Tek Allah'dan başka tanrı yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'-

264. Tirmizî, 3520. Senedi zayıftır.
265. Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, s. 144. Heysemî, *Mucmau'z-Zevâid*'de (3/252) kaydetmiş ve Taberânî'nin *Kebîr* ve *Sağîr*'de rivayet ettiğini, ayrıca senedinde münker rivayetlerde bulunan bir râvinin bulunduğunu söylemiştir.

nun, hamd O'nundur. Hayır, O'nun elindedir. O'nun herşeye gücü yeter."(266)

Beyhakî'nin Hz. Ali'den (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: Benimle benden önceki peygamberlerin Arafat'ta çoğunlukla yaptıkları dua şudur:

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَه، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِير، اَللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُوراً، وفِي صَدْرِي نُوراً، وفِي سَمْعِي نُوراً، وفِي بَصَرِي نُوراً، اَللَّهُمَّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي، وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي، وأَعُوذُ بِكَ مِنْ وَسْوَاسِ الصَّدْرِ، وشَتَاتِ الأَمرِ، وفِتْنَةِ الْقَبْرِ، اللَّهُمَّ إِنِي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَايَلِجُ فِي اللَّيْلِ، وشَرِّ ما يَلِجُ فِي النَّهَارِ، وشَرِّ مَاتَهُبُّ بِهِ الرِّيَاحُ، وَشَرِّ بَوائِقِ الدَّهْرِ

"Tek Allah'dan başka tanrı yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nundur. O'nun her şeye gücü yeter. Allah'ım! kalbimde bir nur, göğsümde bir nur, kulağımda bir nur, gözümde bir nur yarat. Allah'ım! Göğsüme genişlik ver, işimi kolaylaştır. Kalb vesvesesinden, işlerin dağınıklığından ve kabir azabından Sana sığınırım. Allah'ım! Gece ve gündüz içinde bulunan bütün kötü şeylerin şerlerinden, rüzgârların getirdiği âfetlerin ve zamanın musibetlerinin şerlerinden Sana sığınırım."(267)

Bu duaların rivayet senedlerinde gevşeklik (leyyin) vardır.

Şu âyet Hz. Peygamber'e (s.a.) orada indi: "Bugün sizin için dininizi bütünledim, size karşı nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim."(268)

20— İhramlı Bir Sahabînin Ölümü:

Arafat'ta vakfe yaparken bir müslüman ihramlı olduğu halde devesinden düştü ve öldü. Allah Rasûlü (s.a.) iki bez içine kefenlenmesini, güzel

266. Ahmed, 2/210. Senedi zayıftır. Ancak *Muvatta*'da mürsel bir şahidi vardır. O halde hasendir.
267. Beyhakî, 5/117. Hadis zayıftır.
268. Buharî, 2/33, 65/2 (Mâide sûresi tefsiri); Müslim, 3017 (5). Âyet: Mâide, 5/3.

koku sürülmemesini, su ve sidr (Arabistan kirazı, Trabzon hurması) ağacı yaprağı ile yıkanmasını, başının ve yüzünün örtülmemesini emretti. Ve Allah Teâlâ'nın o müslümanı kıyamet günü telbiye getirir bir vaziyette dirilteceğini haber verdi.(269)

Bu olay 12 hüküm içermektedir:

1- Ölünün yıkanmasının farz oluşu. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) bunu emretmiştir.

2- Kişi ölmekle pis olmaz. Zira ölmekle pis olsaydı yıkanması ancak pisliğini artırırdı. Çünkü hayvanın ölmekle pis olması maddi varlığı ile ilgilidir. Şayet insanın ölmekle pis olduğunu söyleyenler yıkamakla temizlendiği görüşüne müsaade ediyorlarsa ölmekle pis olması görüşü dayanaktan yoksun kalır. Şayet temizlenmediğini söylüyorlarsa bu takdirde yıkama, yalnızca ölünün kefenlerinin, bezlerinin ve yıkayıcısının pisliğini arttırır.

3- Ölünün su ve sidr ile yıkanması meşrûdur, yalnızca su ile yetinilmez. Hz. Peygamber (s.a.) üç yerde sidr ile yıkamayı emretmiştir ki birisi budur. İkincisi, kendi kızının yıkanmasında su ve sidr ile ,üçüncüsü ise hayızlı iken ölen kadının yıkanmasında emretmiştir.(270)

Hayızlı iken ölen kadının yıkanmasında sidr kullanmanın farziyeti konusunda Ahmed b. Hanbel mezhebinde iki görüş vardır.

4- Temiz şeylerle suyun değişikliğe uğraması onun temizliğini gidermez. Nitekim cumhurun görüşü budur. Her ne kadar sonraki Hanbelî fakihler aksini düşünmekte iseler de Ahmed b. Hanbel'den gelen iki rivayetin en sağlamı da bu yoldadır. Hz. Peygamber (s.a.) yıkadıktan sonra durulayıcı su ile yeniden yıkanmasını emretmemiştir. Hatta kızının yıkanması konusunda son yıkamada bir parça kâfûr sürülmesini buyurdu. Şayet kâfûr suyun temizliğini giderseydi elbet yasaklardı. Burada maksat yalnızca iki maddenin birbirine karıştırılmasından dolayı bir değişikliğin husule gelip suyun kâfur kokusunu kazanması değil, bedenin iyice temizlenip güzel kokmasını sağlamak, onu takviye edip sağlamlaştırmaktır. Bu ise su ve kâfûrun ayrı ayrı kullanılmasıyla değil, kâfûrun suya karıştırılmasıyla ancak meydana gelir.

---

269. Buharî, 23/22, 28/13, 20, 21; Müslim, 1206 (98).
270. Müslim, 332 (61); Ebu Davud, 314; İbn Mâce, 642; Dârimî, 1/197, 1/239, 240.

5- İhramlının gusletmesinin mübahlığı. Bu konuda Abdullah İbn Abbas ile Misver b. Mahrame tartışmışlar ve Ebu Eyyûb el-Ensârî, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ihramlı iken guslettiğini söyleyerek tartışmayı sonuca bağlamıştır.[271] İhramlının cünüplükten dolayı gusledeceği konusunda âlimler arasında, ittifak vardır. Fakat Mâlik (r.h.) ihramlı cünübün başını suya tamamen daldırmasını, bu işlemin bir tür başı örtme sayılacağından dolayı mekruh görmüştür. Doğrusu bunda bir sakınca yoktur. Ömer İbnü'l-Hattâb ve İbn Abbas bunu yapmışlardır.

6- İhramlı kimsenin su ve sidr kullanması yasak değildir. Bu konuda ihtilâf edilmiş, bunu Şâfiî ve kendisinden gelen iki rivayetin en zâhir olanına göre Ahmed b. Hanbel mübah; Mâlik, Ebu Hanife ve oğlu Sâlih'in rivayetine göre Ahmed b. Hanbel yasak saymışlardır. Bu rivayete göre Ahmed: "Şayet böyle yaparsa kurban keser" demiştir. Ebu Hanife'nin iki öğrencisi (Ebu Yusuf ile Muhammed) ise böyle yaparsa sadaka vermesi gerekir, demişlerdir.

Yasaklayanlar şu üç sebebe dayanmaktadırlar:

a) İhramlının başındaki haşeratı öldürür. Oysa ihramlının başında bit araması bile yasaktır.

b) Bu bir rahatlamadır. Oysa baştaki dağınıklığın giderilmesi ihrama aykırı düşer.

c) İhramlı sidrin kokusundan lezzet alır. O zaman güzel kokuya benzemiş olur. Hele bir de (sabun gibi temizlikte kullanılan) hanım çiçeği kullanırsa.

Dayanılan bu üç sebep gerçekten çürüktür. Doğrusu bunun caiz olmasıdır. Çünkü nas vardır. Allah ve Rasûlü yıkanmak suretiyle başın dağınıklığını ve keçelenmiş halini gidermeyi, bit öldürmeyi ihramlıya yasaklamamışlardır. Hem sidrin güzel kokuyla hiçbir alâkası yoktur.

7- Ölüyü kefenleme, mirasının dağıtımından ve borcunun ödenmesinden daha önce gelir. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) iki bez parçası içine kefenlenmesini emretmiş, ama ne mirasçısını, ne de borcunu sormuştur. Durum

---

271. Buharî, 28/14; Müslim, 1205. Dârakutnî (s.261) ve Beyhakî (5/63), İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet ederler: "İhramlı hamama girer, çürüyen dişini çeker, tırnağı kırılırsa, keser. Size eziyet veren şeyleri giderin. Allah sizin eziyet çekmenizle bir şey yapacak değil ya!" Münzirî, bu rivayeti hasen saymıştır.

böyle olmasaydı elbet sorardı. Nitekim hayatta iken nasıl giydiği elbise borcunu ödemeye göre daha tercihe şayansa, öldükten sonra da durum aynıdır. Bu cumhûrun görüşüdür. Bu konuda kural dışı bir ihtilâf varsa da önemsizdir.

8- Ölünün kefenlenmesinde izâr ve ridâdan oluşan iki bez parçası ile yetinmek caizdir. Bu cumhûrun görüşüdür. Kadı Ebu Ya'lâ der ki: "Güç yetirildiği takdirde üç bez parçasından daha azı caiz olmaz. Çünkü iki bez parçası ile yetinmek caiz olsaydı yetimleri bulunan kimsenin üç parça ile kefenlenmesi caiz olmazdı." Doğru olan onun söylediği sözün aksidir. İleri sürdüğü sebep yüksek kalitelisi varken sert ve kaba olanı kullanma ile çürütülür.

9- İhramlı kişiye güzel koku yasaktır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), onun telbiye getirir bir vaziyette diriltileceğine şahitlik etmekle birlikte güzel koku sürülmesini yasaklamıştır. İhramlı kimsenin güzel koku sürünmesinin yasaklığı konusunda bu hadis asıldır.

Sahihayn'da İbn Ömer'den gelen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) ihrama girecek olanlara: "Alaçehre (yahut Yemen safranı) veya safran dokunmuş hiçbir şey giymeyin." buyurdu.[(272)]

Hz. Peygamber (s.a.), halûk adı verilen, terkibinde safran da bulunan bir tür güzel koku sürdüğü cübbe içinde ihrama giren bir kimseye cübbeyi çıkarmasını ve bulaşan kokuyu yıkamasını emretti.[(273)] İhramlı kimseye güzel kokunun yasak olduğunun dayanağı bu üç hadistir. Bunların en açık ifadelisi de bu olaydır. Çünkü son iki hadisteki yasaklayıcı ifade güzel kokunun belli bir türüne, özellikle halûka mahsustur. Bunun yasaklığı ise hem ihram halinde ve hem de ihram dışındaki hallerde umumilik arzeder.

Hz. Peygamber (s.a.) bir güzel kokuya yakın olmayı yahut dokunmayı yasaklamış olduğuna göre bu yasak başı, bedeni ve elbiseleri de kapsar. Temas etmeden koklamayı haram sayanlar, kıyas yoluyla haram saymışlardır. Yoksa yasağı ifade eden söz açık olarak bunu kapsamaz. Bu konuda uyulması zorunlu, bilinen bir icmâ da yoktur. Ancak bunun haram sayılışı (harama götüren) aracıları (vesâil) haram sayma türündendir. Zira koklanması bedene ve elbiselere bulaşmasına sebep olur. Nitekim yabancı kadına bakmak haramdır. Çünkü başka şeylere vesile olur. Harama götürdükleri

---

272. Buharî, 25/21; Müslim, 1177.
273. Buharî, 25/17; Müslim, 1180.

için haram sayılan vesileler, ihtiyaçtan veya fayda tarafı ağırlık basan bir maslahattan dolayı mübah olurlar. Nitekim satın alınacak cariyeye, evlilik teklifinde bulunulan kadına bakmak mübah olduğu gibi mahkemede aleyhine şahitlikte bulunan yahut kendisiyle bir iş gören veya kendisini tedavi eden kimsenin de bakması mübahtır. Buna göre ihramlının rahatlama ve zevk alma kastıyla güzel koku koklamasından menedilir. Kendisinin bir kastı olmaksızın koku burnuna ulaşsa yahut satın alırken bilmek kastıyla koklasa bundan menedilmez ve burnunu kapatması da vacip olmaz. Birincisi ansızın bakış gibidir. İkincisi ise cariye satın alan veya bir kadına talip olan kimsenin bakışı gibidir. Bunu açıklığa kavuşturan şeylerden biri de şudur: İhramdan önce sürülmüş bir güzel kokunun devam etmesini ihramlıya mübah sayanlardan bazıları ihramdan sonra da bilerek kasıtlı olarak koklamanın mübah olduğunu belirtmişlerdir: Ebu Hanife'nin taraftarları bunu açık bir şekilde belirtmişlerdi. Diyorlar ki: Ebu Yusuf'un *Cevâmiu'l-Fıkh* adlı eserinde "İhramlının, ihramdan önce sürünmüş olduğu bir güzel kokuyu koklamasında bir sakınca yoktur." deniyor. *el-Müfîd* adlı eserin sahibi der ki: Koku ihramlıya siner ve böylece ihramdan sonraki yorgunluğun verdiği sıkıntıyı gidermesi bakımından artık kendisine tâbi olur. Tıpkı oruçlu için sahur ne ise o olur; sahurla oruç halindeki açlık ve susuzluğun vereceği sıkıntı giderilir. Ama elbise için durum böyle değildir. Çünkü elbise kişiden ayrılabilir.

Fakihler, kokunun yeni baştan sürülmesinin yasak olduğu gibi kokusunu devam ettirmek de yasak mı, yoksa kokusunun devam ettirilmesi caiz mi olduğu konusunda iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Cumhûr, sahih sünnete uyarak kokusunun devam ettirilmesinin caiz olduğu görüşünü benimsemiştir. Zira Hz. Peygamber (s.a.) ihrama girmeden önce güzel koku sürünür, ihramdan sonra saçının ayrım yerlerinde kokunun parlaklığı göze çarpardı.[274] Bir metinde "ihramdan sonra" sözü yerine "telbiye getirirken" denmekte ve bir metinde ise "üç (gün) sonra" ibaresi yer almaktadır. Bütün bunlar "Bu ihramdan önceydi. Yıkanınca eseri kayboldu" şeklinde yorumlayanların bu tutarsız yorumlarını reddeder. Bir metinde deniyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) ihrama girmek istediği vakit bulabildiği en güzel kokuyu sürünürdü. Daha sonra başında ve sakalında kokunun parlaklığı göze çarpardı.[275] Aman Allah'ım! Taklid ve görüşleri destekleme,

274. Buharî, 25/18, 77/70, 74; Müslim, 1190; Ahmed, 6/38 ve 245; Nesâî, 5/139; Bagavî, *Şerhu's-Sünne*, 1864.
275. Müslim, 1190 (44).

sahiplerine neler yaptırıyor!

Onların içinden başka bir grup da: "Bu, Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustu." diyor. Bu görüşü şu iki husus reddeder:

1) Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsus olduğu davası delil olmadan dinlenmez.

2) Ebu Davud'un Hz. Âişe'den rivayet ettiği şu hadis: Biz Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Mekke'ye doğru yola çıkardık. İhrama girerken alınlarımızı zamk ve misk karışımı güzel kokulu "sük" adı verilen bir tür koku ile sargılardık. Herhangi birimiz terlediği vakit yüzüne akardı. Hz. Peygamber (s.a.) kokuyu görür, ama bizi ondan yasaklamazdı.(276)

10- İhramlının başını örtmesi yasaktır. Bu üç basamaklıdır: 1) İttifakla yasak olan, 2) İttifakla caiz olan, 3) İhtilâflı olan.

Birincisi: Başın örtülmesi amaçlanan başa bitişen ve temas eden her şey. Meselâ sarık, kalpak, takke, miğfer vb.

İkincisi: Çadır, ev, ağaç vb. şeyler sahihtir ki, Hz. Peygamber (s.a.) ihramlı iken, O'nun için Nemire'de bir çadır kurulmuştu. Ancak Mâlik, ihramlının, elbisesini gölgelenme amacıyla bir ağaca asmasını yasak saymıştır. Çoğunluğu oluşturan âlimler ise ona muhalefet etmişlerdir. İmam Mâlik'in taraftarları ihramlı bir kimsenin mahfe gölgesinde yürümesini yasak saymışlardır.

Üçüncüsü: Mahfe, tahterevan, hevdec vb. şeyler. Bu konuda üç görüş vardır: 1) Caizdir. Şâfiî ve Ebu Hanife —Allah onlara rahmet etsin— bu görüştedirler. 2) Yasaktır; yaparsa fidye öder. Mâlik (r.h.) bu görüştedir. 3) Yasaktır, yaparsa fidye ödemesi gerekmez. Bu üç görüş de İmam Ahmed'den (r.h.) rivayet edilmiştir.

11- İhramlının yüzünü örtmesi yasaktır. Bu konuda ihtilaf edilmiştir. Şâfiî ve bir rivayette Ahmed mübah olduğunu; Mâlik, Ebu Hanife ve bir rivayette de Ahmed yasak olduğunu söylemişlerdir. Mübah olduğunu söyleyen altı sahabî vardır: Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Zeyd b. Sâbit, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkas ve Câbir. Allah onlardan razı olsun. Bir üçüncü şâz görüş daha vardır: Şayet ihramlı diri ise yüzünü örtebilir, ölü ise

---

276. Ebu Davud, 1830. Senedi kuvvetlidir.

yüzünü örtmek caiz değildir. Bu görüşü İbn Hazm ileri sürmüştür. Zaten onun zahirîliğine yakışan da budur.

Mübah olduğunu savunanlar delil olarak bu sahabîlerin sözlerini, aslî mübahlığı ve Hz. Peygamber'in (s.a.) "Başını örtmeyin" sözünün (muhalif) mefhumunu göstermişlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.): "Yüzünü örtmeyin" sözüne ise şöyle cevap vermişlerdir: Bu hadiste, bu söz sahih değildir. Şu'be diyor ki: Bana bu hadisi Ebu Bişr aktardı. On sene sonra ona bu hadisi sordum, hadisi olduğu gibi aktardı. Ancak "Başını ve yüzünü örtmeyin." dedi... Görüşün sahipleri diyorlar ki: Bu da, bu sözün zayıflığını gösterir.(277) Yine diyorlar ki: Oysa bu hadiste şu metin de rivayet edilmiştir: "Yüzünü örtün, başını örtmeyin."(278)

12- İhramlılık hali ölümden sonra da sürer, ölümle ortadan kalkmaz. Bu görüş Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Abbas ve başka sahabîlerin görüşüdür. Allah onlardan razı olsun. Aynı zamanda Ahmed b. Hanbel, Şâfiî ve İshak da bu görüştedirler.

Ebu Hanife, Mâlik ve Evzaî ihramlılık halinin ölümle ortadan kalkacağını ve ölüye ihramsız kimseye yapılanın aynısının yapılacağını, çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.): "Üç kimse dışında herkesin ameli öldüğü vakit kesilir." buyurduğunu(279) söylemişlerdir. Diyorlar ki: Devesi tarafından

---

277. Hâkim, *Ulûmu'l-Hadis* adlı eserinde der ki: Bu hadiste yüz'ün söylenmesi râvilerin bir tashîfidir. Zira Amr b. Dînâr'ın öğrencilerinden sağlam-sika râviler "Başını örtmeyin" şeklinde rivayette icmâ etmişlerdir. İyi zabtedilmiş olan da budur.

Zeylâî, *Nasbu'r-Râye* (3/28) adlı eserinde Hâkim'i şöyle eleştiriyor: Bu konuda mercî Hâkim değil, Müslim'dir. Çünkü Hâkim çok yanılan biridir. Hem tashîf birbirine benzeyen harflerde sözkonusu olur. "Vech=yüz" ve "ra's=baş" kelimelerinin harfleri arasında ne benzerlik var? Tabiî hadiste yüz'den başkası söylenilmemiş olduğu takdirde durum böyledir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) ikisini —baş ve yüzü— birlikte söylemiştir. Her iki rivayet de Müslim'dedir. Bir metinde yalnız yüzü söyleyerek "Yüzünü örtmeyin" demiş, bir metinde ise yüz ve başı birlikte söyleyerek "Başını ve yüzünü örtmeyin" demiş; bir metinde başı zikretmekle yetinmiş ve bir metinde de şöyle söylemiştir: "Allah Rasûlü (s.a.) onlara, ölüyü su ve sidr ile yıkamalarını, yüzünü —sanırım "ve başını" dedi— açmalarını emredip onun telbiye getirir bir vaziyette diriltileceğini söyledi." Böylesi tashîften uzaktır.

278. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/239 ve *Müsned*, 1/211; Beyhakî, 3/393. İbn Türkmânî diyor ki: Bu hadiste iki durum var: 1) Süfyan b. Uyeyne, senedini zikretmemiştir, 2) Senedde geçen İbn Ebî Hurre'yi es-Sâcî zayıf saymıştır.

279. Müslim, 1631. Hadisin devamında o üç şey şöyle sıralanıyor: 1) Sürekli faydalanılan sadaka, 2) Kendisiyle faydalanılan ilim, 3) Babasına-anasına hayır duada bulunan salih evlat bırakan kişilerin amel defterleri kapanmaz.

çiğnenerek öldürülen kimse hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.) buyurduğu hadis delil olmaz. Çünkü ona mahsustur... Nitekim bu âlimler Hz. Peygamber'in (s.a.) Necaşî'nin cenaze namazını gıyaben kılması hâdisesinin de sırf ona mahsus olduğunu söylemişlerdir.

Cumhûr diyor ki: Temel prensibe aykırı olarak ortaya atılan hususiyet davası kabul edilmez. Hz. Peygamber'in (s.a.) hadiste geçen: "Kıyamet günü telbiye getirir vaziyette diriltilecek" sözü, illete işarettir. Şayet ona mahsus olsaydı illete işaret etmezdi. Hele bir de kâsır illeti esas almak doğru değildir deniyorsa. Hz. Peygamber (s.a.) bunun bir benzerini de Uhud şehitleri hakkında şöyle söylemiştir: "Onları yaralarıyla birlikte elbiseleri içine sarın. Zira onlar kıyamet günü renk kan rengi, koku misk kokusu olduğu halde diriltilecekler."[280] Oysa bu, yalnız onlara mahsus değildir. Bir benzeri de şu hadistir: "Onu, iki bez içine kefenleyin. Zira o, kıyamet günü telbiye getirir bir vaziyette diriltilecektir." Siz, bu yalnız Uhud şehitlerine mahsustur demediniz, aksine orada da zikrettiğiniz tahsise imkân varken hükmün diğer şehitler için de geçerli olduğunu iddia ettiniz. Peki fark ne? Hz. Peygamber'in (s.a.) iki yerdeki şahitliği de aynıdır! Hem bu hadis şeriatın temellerine ve ahiretin üzerine kurulduğu hikmete de uygundur. Çünkü kul, öldüğü hal üzere diriltilir. Kim ne şekilde ölürse o şekilde diriltilir. Bu hadis olmasaydı bile şeriatın temel esasları buna şahitlik ederdi. En iyi bilen Allah'dır.

21— Arafat'tan Dönüşü:

Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını anlatmaya dönelim:

Güneş batıp da ufuktaki sarılık gidecek şekilde tamamen kaybolunca Arafat'tan hareket etti. Üsâme b. Zeyd'i terkisine aldı. Sekînet içinde ağır ağır yol aldı. Devesinin yularını devenin başı yükün ucuna değecek şekilde kendisine doğru çekerken şöyle dedi: "Ey insanlar! Ağır olunuz. İyilik sürat yapmakta değildir."[281]

(Arafat ile Meş'ar arasında bir yer olan) Me'zimeyn yolundan gitti. Arafat'a Dab yolundan girmişti. Hz. Peygamber'in (s.a.) aynı şekilde bay-

280. Ahmed, *Müsned*, 5/431; Nesâî, 4/78, 6/29. Senedi sahihtir.
281. Buharî, 25/94; Müslim, 1218; Nesâî, 5/257.

ramlarda da yolunu değiştirmek âdetiydi. Bayramdaki tutumları anlatılırken yukarıda bunun hikmeti de söylenmişti.

Sonra ne hızlı, ne yavaş bir tür seyir şeklinin adı olan "anak" yürüyüşü ile yol almaya başladı. Geniş bir meydan bulduğu zaman seyrini biraz daha hızlandırıyordu. Oradaki yokuşlardan birine geldiğinde de tırmanabilmesi için devesinin yularını biraz salıveriyordu. Yol alırken o sırada telbiye getiriyordu. Telbiye getirmeyi kesmedi. Yolda iken Hz. Peygamber (s.a.) devesinden indi, küçük abdest bozdu. Hafif bir abdest aldı. Üsâme, kendisine: "Namaz mı kılacaksın, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. O da: "Namaz —yahut namazgâh— önünde" buyurdu.

22— Müzdelife'ye Varışı:

Sonra yola koyuldu, Müzdelife'ye geldi. Namaz abdesti aldı. Ezan okunmasını emretti. Müezzin ezan okudu, sonra kâmet getirdi. Hz. Peygamber (s.a.) yükler develerden indirilmeden ve develer çökmeden akşam namazını kıldırdı. Sahabîler develerinden yüklerini indirince namaz için kâmet getirilmesini emretti. Sonra ezansız, sırf kâmetle yatsı namazını kıldırdı. Akşam ile yatsı namazları arasında hiç namaz kılmadı.[282] Hz. Peygamber'in (s.a.) bu iki namazı, iki ezan iki kâmetle kıldırdığı da rivayet edilir; bir ezan iki kâmetle kıldırdığı da rivayet edilir. Doğrusu Arafat'ta yaptığı gibi bir ezan, iki kâmetle kıldırmış olmasıdır.[283]

Sonra sabaha kadar uyudu. O geceyi ihyâ etmedi. (Yani ibadetle geçirmedi.) Bayram gecelerini ihyâ ettiğine dair hiçbir sahih hadis yoktur.[284]

Hz. Peygamber (s.a.), o gece ay batınca âilesinin zayıf fertlerine (ka-

---

282. Buharî, 25/94; Müslim, 1280 (277, 278, 282); Ebu Davud, 1921; Nesâî, 5/258, 259; İbn Mâce, 3017, 3019.
283. Bk. *Nasbu'r-Râye*, 3/68, 70.
284. Meselâ Taberânî'nin, Ubâde b.es-Sâmit'ten rivayet ettiği: "Kim Ramazan ve Kurban bayramı gecelerini ihyâ ederse kalblerin öldüğü gün onun kalbi ölmez" hadisi; İbn Mâce'nin (1782) Ebu Ümâme'den rivayet ettiği: "Kim iki bayramın gecelerini, sevabını Allah'tan umarak ihyâ ederse, kalblerin öldüğü vakit onun kalbi ölmez." hadisi; İbn Asâkir'in Tarih'inde Muaz b. Cebel'den rivayet ettiği: "Kim, şu dört geceyi ihya ederse; Cennet'e girmesi vacip olur: Terviye gecesi, Arefe gecesi, Kurban gecesi ve Ramazan bayramı gecesi." hadisi. Bütün bu hadisler, hadis imamlarının ağır tenkidine uğramıştır.

dınlara, çocuklara, yaşlılara) Mina'ya tan ağarmadan gitmeleri için izin verdi ve güneş doğuncaya kadar şeytan taşlamamalarını emretti.[285] Bu hadis sahihtir. Tirmizî ve başkaları sahih olduğunu söylemişlerdir.

Ebu Davud'un Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet ettiği: "Allah Rasûlü (s.a.) kurban bayramının birinci günü gecesi Ümmü Seleme'yi gönderdi. Ümmü Seleme tan ağarmadan şeytan taşladı. Sonra gidip ifâza tavafını yaptı. Bu, Allah Rasûlü'nün (s.a.) onun yanında olduğu gün oldu." hadisi[286] münkerdir. İmam Ahmed ve başkaları bu hadisi münker saymışlardır. Bunun münkerliğini gösteren bir husus hadiste geçen: "Allah Rasûlü (s.a.) ona, kurban bayramının birinci günü Mekke'de sabah namazını kılmasını —bir rivayette ise kendisine gelmesini— emretti." cümlesinin yer almasıdır. Hz. Peygamber'le (s.a.) geçireceği gün olduğu için Hz. Peygamber (s.a.) onun kendisine gelmesini istemiş olacaktır ki, bu kesinlikle imkânsızdır.

Esrem diyor ki: Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel) bana Ebu Muâviye — Hişâm — babası — Ümmü Seleme'nin kızı Zeynep senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) Ümmü Seleme'ye kurbanın birinci günü Mekke'de kendisine gelmesini emretmiş olduğunu haber verdi. Esrem'den başkası hadisi müsned olarak rivayet etmemiştir, bu bir hatadır.

Vekî, babasından mürsel olarak Hz. Peygamber'in (s.a.) Ümmü Seleme'ye bayramın birinci günü sabah namazı vaktinde Mekke'de kendisine gelmesini emrettiğini veya buna benzer bir hadis rivayet etmektedir ki, bu da son derece tuhaftır. Hz. Peygamber (s.a.) bayramın birinci günü sabah vakti, Mekke'de ne yapacaktır? Bu rivayet münkerdir. Vekî diyor ki: Yahya b. Saîd'e gittim, bu hadisi sordum. O da Hişâm yoluyla Hişâm'ın babasından "Hz. Peygamber'in (s.a.) Ümmü Seleme'ye kendisine gelmesini" değil, "gelmesini emrettiğini" rivayet etti. Bu ikisi arasında fark vardır. Yahya, bana: "bunu Abdurrahman'a sor." dedi. Ben de ona sordum. "Süfyan, Hişâm yoluyla onun babasından bu şekilde rivayet etti." diye cevap

285. Buharî, 25/98, 28/25; Müslim, 1293; Ebu Davud, 1940, 1941; Nesâî, 5/270, 272; İbn Mâce, 3025; Tirmizî, 893.
286. Ebu Davud, 1942; Beyhakî, 5/133. Hadisin hem senedi hem metni muztaribtir. Bk. *el-Cevheru'n-Nakıy*, 5/132. İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf*'ta diyor ki: Tan yeri ağarmadan önce cemre taşlamak asla yeterli olmaz. Çünkü böyle yapan kimse Allah Rasûlü'nün (s.a.), ümmeti için gösterdiği yola (sünnete) aykırı davranmış olur. Şayet tan yeri ağardıktan sonra güneş doğmadan önce taşlasa iade etmez. Zira hiç kimsenin "yeterli olmaz" dediğini bilmiyorum. Âlimler bu konuda ihtilaf etmiş olsalardı iadesi vacip olurdu.

verdi. Hallâl der ki: Esrem, Vekî'den "kendisine gelmesini" sözünü hikâye ederken yanlışlık yapmıştır. Vekî "Mina'ya gelmesin" demiştir. Öğrencilerinin dediği üzere "gelmesini" sözünde isabet etmiş, ama "Mina'ya" sözünde hata etmiştir.

Hallâl, Ali b. Harb — Harun b. İmrân — Süleyman b. Ebu Davud — Hişâm b. Urve — babası Urve senediyle Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini kaydeder: Allah Rasûlü (s.a.) Müzdelife gecesi önden gönderdiği âile halkı arasında beni de gönderdi. Geceleyin şeytan taşladım. Sonra Mekke'ye gittim. Orada sabah namazını kıldım. Sonra Mina'ya döndüm.

Ben derim ki: Senedde geçen Süleyman b. Ebu Davud, Dimeşkli olup el-Havlanî nisbesi taşımaktadır. Kendisine İbn Davud da denir. Ebu Zür'a, İmam Ahmed'in onun hakkında "Cezire halkındandır. Bir hiçtir." dediğini aktarır. Onun hakkında Osman b. Said de "zayıftır" demektedir.[287]

Ben derim ki: Bu hadisin asılsızlığını *Sahihayn*'da Kasım b. Muhammed'den rivayet edilen şu hadis de göstermektedir: Hz. Âişe anlatıyor: Ağır hareket eden bir kadın olan Sevde, Müzdelife gecesi Allah Rasûlünden (s.a.) ve insanların izdihamından önce yola çıkma konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) izin istedi. Hz. Peygamber (s.a.) de ona izin verdi. Hz. Peygamber (s.a.) yola çıkmadan önce o yola çıktı. Sabaha kadar biz orada bekletildik. Hz. Peygamber'in (s.a.) hareket etmesiyle birlikte biz de hareket ettik. Sevde'nin izin istediği gibi benim de Allah Rasûlü'nden (s.a.) izin istemiş olmam gerçekten benim için kendisiyle sevinilecek şeylerin en sevgilisi olurdu.[288] Bu sahih hadis de göstermektedir ki Sevde dışında Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları O'nunla birlikte hareket etmişlerdir.

Soru: Peki, Dârakutnî ve başkalarının Hz. Âişe'den rivayet ettikleri şu hadisi ne yapacaksınız? Allah Rasûlü (s.a.) hanımlarına Müzdelife gecesi Müzdelife'den yola çıkmalarını ve şeytan taşlamalarını emretti. Sonra Hz. Âişe konakladığı yerde sabahlardı. Vefatına kadar böyle yapardı.[289]

---

287. Ancak İbn Hibbân: "Süleyman b. Davud el-Havlânî Şamlıdır, sika ve güvenilir bir kimsedir." demektedir. Beyhakî ise: "Ebu Zür'a, Ebu Hâtım, Osman b. Saîd ve bir grup hafız, Süleyman b. Davud'a övgüde bulunmuştur." diyor. Hafız İbn Hacer, *Tehzîb*'de: "Süleyman b. Davud el-Havlânî'nin doğru (=sadûk) bir râvi olduğunda kuşku yoktur." diyor.
288. Buharî, 25/98; Müslim, 1290.
289. Dârakutnî, 2/273. Senedi zayıftır.

Cevap: Bu hadis, râvilerden biri olan ve pek çok kimse tarafından yalancı olduğu belirtilen Muhammed b. Humeyd'den dolayı reddedilir. Yine Hz. Âişe'nin *Sahihayn*'da rivayet edilen hadisi ve "Keşke Sevde gibi Allah Rasûlü'nden (s.a.) izin istemiş olsaydım." sözü bu hadisi reddeder.

Soru: Haydi diyelim ki bu hadisi reddetme imkânınız vardır. Peki Müslim'in, *Sahih*'inde Ümmü Habibe'den rivayet ettiği "Allah Rasûlü (s.a.) Ümmü Habîbe'yi geceleyin Müzdelife'den gönderdi."(290) hadisini ne yapacaksınız?

Cevap: *Sahihayn*'da kaydedildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) o gece âile fertlerinin zayıf olanlarını önden göndermiştir. İbn Abbas da önden gönderilenler arasındadır. Sevde'yi önden gönderdiği de sabit, hanımlarının O'nunla birlikte hareket edinceye kadar O'nun yanında kaldıkları da sabittir. Ümmü Habîbe hadisini Müslim tek başına rivayet etmiştir. Şayet bu hadis mahfuzsa o vakit Ümmü Habîbe de önden gönderdiği zayıflar arasında demektir.

Soru: Peki İmam Ahmed'in İbn Abbas'dan rivayet ettiği şu hadisi ne yapacaksınız? "Hz. Peygamber (s.a.), İbn Abbâs'ı kurban bayramının birinci günü âilesiyle birlikte Mina'ya gönderdi. Tan ağarmasıyla birlikte şeytan taşladılar."(291)

Cevap: Yine İmam Ahmed'in rivayet ettiği ve Tirmizî'nin rivayet edip sahih olduğunu söylediği bir başka hadisi buna tercih ederiz: Hz. Peygamber (s.a.), âilesinin zayıf fertlerini önden gönderip onlara: "Güneş doğuncaya kadar şeytan taşlamayın." buyurdu. İmam Ahmed'in rivayet ettiği metin ise şöyledir: Allah Rasûlü (s.a.), biz Abdülmuttalib oğullarının yavrucuklarını, Müzdelife'den eşeklerimiz üzerinde önden gönderdi. Uyluklarımıza hafif hafif vurarak: "Yavrularım! Güneş doğuncaya kadar şeytan taşlamayın." buyurdu.(292) Bu hadis ondan daha sahihtir. Bu hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) güneş doğmadan önce şeytan taşlamayı yasakladığı yer almaktadır. Kıssanın zikri de hadisin iyi bellenmiş olduğunu gösterir. Diğer hadisde ise onların yalnızca tan ağarmasıyla birlikte şeytan taşladıklarından sözedilmektedir. Sonra düşündüğümüzde gördük ki, bu hadisler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) çocuklara, güneş

---

290. Müslim, 1292.
291. Ahmed, 2937, 2938 (1/320). Hadis munkatı'dır. Ama râvileri sikadır.
292. Tirmizî, 893; Ahmed, 2842. Hadis sahihtir.

doğuncaya kadar şeytan taşlamamalarını emretmiştir. Zira onların şeytan taşlamayı önceden yapma konusunda bir mazeretleri yoktur. Ama Hz. Peygamber'in (s.a.) önden gönderip de güneş doğmadan şeytan taşlayan kadınların ise insanların izdiham ve kalabalığından dolayı kendilerine bir zarar gelme endişesi gibi bir mazeretleri vardır. İşte sünnetin gösterdiği yol, hastalık yahut yaşlılık gibi bir mazereti bulunup da kalabalıktan dolayı sıkıntıya düşecek olanların güneş doğmadan önce şeytan taşlamalarının caiz olduğudur. Ama güç ve sıhhati yerinde olan için böyle bir şey caiz değildir.

Bu meselede üç görüş vardır: 1- Gece yarısıdan sonra mutlak olarak hem gücü yerinde olan, hem de olmayan için caizdir. Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel —Allah onlara rahmet etsin— bu görüştedir. 2- Ancak tan ağardıktan sonra caizdir. Ebu Hanife (r.h.) bu görüştedir. 3- Gücü yetenler için sadece güneş doğduktan sonra caizdir. İlim adamlarından bir grup da bu görüştedir. Sünnetin gösterdiği yol, gece yarısı değil, hemen ayın batımından sonra acele etme şeklindedir. Gece yarısı ile sınırlayanların bir delilleri yoktur. En iyi bilen Allah'dır.

23— Meş'ar-i Haram'da Vakfe Yapması:

Nahr günü tan yeri ağarınca bir ezan, bir kâmetle vaktin evvelinde —kesinlikle vaktinden önce değil— sabah namazını kıldırdı. Nahr günü, bayram günüdür. En büyük hac günüdür. Allah ve Rasûlü'nün bütün müşriklerden uzak olduğunun ilan edildiği gündür.

Sonra devesine binip Meş'ar-i Haram'daki vakfe yerine geldi. Kıbleye yöneldi ve ortalık iyice aydınlanıncaya kadar dua etti, yalvardı yakardı, tekbir ve tehlîl (Lâ ilahe illallah demek) getirdi, zikir yaptı. Bunları güneş doğmadan önce yaptı.

Orada Urve b. Mudarris et-Tâî kendisine sordu: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben, Tay'ın iki dağından geliyorum. Devemi usandırdım, kendimi yordum. Vallahi, üzerinde vakfede bulunmadığım bir dağ bırakmadım. Benim haccım oldu mu?" Allah Rasûlü (s.a.) ona şöyle cevap verdi: "Şu namazda bizimle birlikte bulunan, biz hareket edinceye kadar bizimle vakfede bulunan ve bundan önce de geceleyin ve gündüzün Arafat'ta vakfe yapmış olan haccını tamamlamış ve ihramdan çıkıp temizlenebilme dönemine girmiş

olur."[293] Tirmizî: "Bu hadis, hasen-sahihtir" diyor.

Müzdelife'de vakfe yapmanın ve orada gecelemenin Arafat vakfesi gibi bir rükün olduğunu söyleyenler bu hadisi delil göstermişlerdir. Sahabeden iki kişinin, İbn Abbas ile İbn Zübeyr'in —Allah onlardan razı olsun— görüşleri de budur. İbrahim en-Nehaî, Şa'bî, Alkame ve Hasan el-Basrî bu görüşü benimsemişlerdir. Evzâî, Hammad b. Ebu Süleyman, Davud ez-Zâhirî ve Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm'ın görüşü de budur. İki Muhammed —İbn Cerîr ile İbn Huzeyme— bu görüşü tercih etmiştir ve bu görüş aynı zamanda Şâfiî mezhebinde bir vecih sayılmıştır. Bu görüş sahiplerinin ileri sürdükleri üç delil vardır. Birisi budur. İkincisi: "Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin." âyetidir.[294] Üçüncüsü: Allah Rasûlü'nün (s.a.) davranışı bu emredilen zikri açıklama makamındadır.

Rükün görmeyenler iki delil ileri sürüyorlar:

1- Hz. Peygamber (s.a.) Arafat'ta vakfe süresini tan yeri ağarıncaya kadar uzatmıştır. Bu durum tan yeri ağarmadan önce Arafat'ta çok kısa bir süre vakfe yapan kimsenin haccının sahih olmasını icabettirir. Şayet Müzdelife'de vakfe yapmak bir rükün olsaydı, haccı sahih olmazdı.

2- Bir rükün olsaydı, bu konuda erkekler ve kadınlar müşterek olurlardı. Allah Rasûlü (s.a.) kadınları geceleyin önden gönderdiğine göre rükün olmadığı anlaşılmış demektir.

Bu iki delil söz götürür. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Müzdelife'de geceledikten ve orada yatsı namazıyla Allah Teâlâ'yı zikrettikten sonra onları önden gönderdi. Vacip olan işte budur. Arafat'ta vakfenin tan yeri ağarıncaya kadar sürdürülmesine gelince; bu, Müzdelife'de gecelemenin bir rükün olmasına aykırı değildir. O gece, tıpkı birleştirilmiş iki namazın vakti gibi o iki vakfe için bir vakit olmuş olur. İkisinden birinin vaktinin dar olması, güç yetirildiğinde onu, her ikisi için bir vakit olmaktan çıkarmaz.

24— Cemreleri Taşlaması:

Hz. Peygamber (s.a.) vakfe yerinde vakfede bulundu ve insanlara Müzdelife'nin tamamının vakfe yeri olduğunu bildirdi. sonra terkisine Fazl b.

---

293. Tirmizî, 891; Ebu Davud, 1950; Nesâî, 5/263; İbn Mâce, 3016; Dârimî, 2/59; Ahmed, 4/261, 262. Senedi sahihtir.
294. Bakara, 2/198.

Abbas'ı alarak Müzdelife'den yola koyuldu. Yolda telbiye getiriyordu. Üsâme b. Zeyd yaya olarak Kureyş yarışçıları arasında geldi.

Yolda İbn Abbas'a, şeytan taşlamada kullanmak üzere kendisine yedi taş bulup almasını emretti. Bilgisizlerin yaptıkları gibi taşları o gece dağdan kırmadı ve geceleyin bulup almadı. İbn Abbas, O'nun adına yedi fiske taşı topladı. Onları avucunda silkeleyerek buyurdu ki: "Attığınız taşlar bunlar gibi olsun. Dinde aşırılığa gitmekten sakının. Çünkü sizden öncekileri dinde aşırıya kaçma helâk etmiştir."(295)

İşte bu yolculuk sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.) karşısına Has'amlardan güzel bir kadın çıktı ve babasının deve üzerinde tutunamayacak kadar yaşlı bir ihtiyar olduğunu söyledi ve onun yerine hac yapıp yapamayacağını sordu. Hz. Peygamber (s.a.) kadına, babası yerine haccetmesini emretti. Fazl kadına, o da ona bakmaya başlayınca Allah Rasûlü (s.a.) elini Fazl'ın yüzüne tuttu ve onu diğer tarafa çevirdi. Fazl yakışıklı delikanlıydı... Kimileri Hz. Peygamber'in (s.a.) Fazl'ın yüzünü kadının ona bakmasını engelleyecek şekilde çevirmiş olduğunu ve kimileri de Fazl'ı kadına bakmaktan çevirdiğini söylemişlerdir. Doğrusu her iki durumdan dolayı bunu yapmış olmasıdır. Çünkü kıssada geçtiği üzere Fazl kadına, o da ona bakmaya başlamıştı.(296)

Bir başkası orada annesinin durumunu sordu ve annesi hakkında: "Yaşlı bir kocakarıdır. Hayvana bindirsem tutunamaz. Bağlasam, onu öldürmekten korkarım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Ne dersin, annenin bir borcu olsa onu öder misin?" diye sordu. Adam "Evet" cevabını verdi. Hz. Pey-

---

295. Ahmed, 1/215, 347; Nesâî, 5/268; İbn Mâce, 3029. Senedi sahihtir.
296. Buharî, 25/1, 28/23, 24, 79/2; Müslim, 1334; Ebu Davud, 1809; Mâlik, 1/359; Nesâî, 5/267; İbn Mâce, 2909. Merhum müellif bu olayı burada zikretmekle yanılmıştır. Olay Buharî'de ve başka kaynaklarda, kurban bayramının birinci günü meydana geldi, diye geçmektedir. Ahmed (1/76 ve 157) ve Tirmizî (886), ceyyid senedle Hz. Ali'den rivayet ederler ki: Fetvâ sorma işi, Allah Rasûlü (s.a.) cemre taşladıktan sonra kurban kesim yerinde iken meydana gelmişti. Müellif bu olay yerine, Müslim (1218) tarafından Câbir yoluyla rivayet edilen mahfe içindeki kadınlar kıssasını kaydetmeliydi. Bu kıssada deniyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) güneş doğmadan yola koyuldu. Fazl b. Abbas'ı terkisine aldı. Fazl güzel saçlı, beyaz tenli, yakışıklı bir gençti. Allah Rasûlü (s.a.) yola koyulunca, mahfeler içinde geçip gitmekte olan kadınlar kendisine uğradı. Fazl, onlara bakmaya başladı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) elini, Fazl'ın yüzüne kapadı. Bu sefer Fazl, yüzünü diğer tarafa çevirip bakmaya başladı. Allah Rasûlü (s.a.) elini diğer taraftan Fazl'ın yüzüne kapattı. O, yüzünü diğer tarafa çevirdi, bakmaya başladı. Nihayet Muhassir vadisine geldi...

gamber (s.a.): "Öyleyse annen yerine haccet." buyurdu.[297]

Muhassir vadisine gelince devesini canlandırdı ve yol alışını hızlandırdı. Allah düşmanlarına Allah'ın azabının indiği yerlerde böyle yapmak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti idi. Çünkü Allah'ın bize Kur'an'da anlattığı fil sahiplerinin başına gelen burada gelmişti. Bu yüzden bu vadiye Muhassir (=yoran, aciz bırakan) vadisi adı verilmiştir. Zira filler burada bitkin düşmüşler ve Mekke'ye gitmekten kesilmişlerdir. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.) Semud diyarı Hıcr'a girdiğinde de böyle yapmış, elbisesini başına bürümüş ve hızlıca yol almıştır.[298]

Muhassir, Mina ile Müzdelife arasında bir kıstaktır (berzah); ne Mina'dan, ne de Müzdelife'den sayılır. Urene, Arafat ile Meş'ar-i Haram arasında bir kıstaktır. O halde her iki meş'ar (Allah'a ibadete vesile olan yer) arasında onlardan sayılmayan bir ara bölge vardır. Mina harem bölgesine dahildir ve aynı zamanda meş'ardır. Muhassir, harem bölgesine dahildir, ama meş'ar değildir. Müzdelife hem haremdir, hem meş'ardır. Urene meş'ar değildir, aynı zamanda harem dışı bölgedir. Arafat hem harem dışıdır ve hem de meş'ardır.

Hz. Peygamber (s.a.) iki yol arasındaki büyük cemreye çıkan orta yolu tuttu. Nihayet Mina'ya geldi. Doğruca Akabe cemresine gitti. Vadinin aşağısında durdu; Kâbe'yi soluna, Mina'yı sağına aldı. Devesi üzerinde kıbleye yöneldi. Güneş doğduktan sonra binitli bir vaziyette tek tek atarak cemreyi taşladı. Her bir çakıl taşını atarken tekbir getiriyordu. İşte o vakit telbiye getirmeyi kesti.

Yolda ilerlerken telbiye getiriyordu. Şeytan taşlamaya başlayıncaya kadar bu hal devam etti. Şeytan taşlarken Bilâl ve Üsâme de O'nunla birlikte idiler. Biri devesinin yularını tutuyor, diğeri elbisesiyle Hz. Peygamber'i (s.a.) güneş sıcağından gölgelemeye çalışıyordu.[299] Bu gölgeleme olayının şayet bayramın birinci günü olduğu sabitse o halde bu olay ihramlı kimsenin mahfe vb. ile gölgelenmesinin caizliğine delil olur. Şayet daha sonra

---

297. Ahmed, 1812; Nesâî, 5/119, 120; Dârimî, 2/41. Senedi kuvvetlidir.
298. Buharî, 64/80; Müslim, 2981. İbn Ömer diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) Hıcr'a uğrayınca: "Kendilerine zulmedenlerin meskenlerine girmeyin ki, onların başına gelen sizin başınıza da gelmesin. Ancak ağlar bir vaziyette oradan geçin." buyurdu. Sonra başını örttü, vadiyi geçinceye kadar gidişini hızlandırdı.
299. Müslim, 1298 (312); Ahmed, 6/402.

Mina günlerinde olmuşsa bu bir delil olmaz. Hadiste hangi zamanda olduğuna dair bir açıklama yoktur. En iyi bilen Allah'tır.

25— Mina'daki Hutbesi:

Sonra Mina'ya döndü ve halka orada son derece edebî bir konuşma (hutbe) yaptı. Bu konuşmasında onlara kurban gününün saygınlığını ve haramlığını, Allah katında üstünlüğünü; Mekke'nin diğer şehirlere göre bir saygınlığı bulunduğunu bildirdi. Kendilerini Allah'ın kitabına göre idare edenlerin sözlerini tutmalarını ve onlara itaat etmelerini emretti. İnsanlara haccın yapılış şeklini kendisinden öğrenmelerini, kendisinin yaptığı gibi yapmalarını emretti ve "Belki bu seneden sonra hac yapmayacağım." dedi.[300]

İnsanlara haccın yapılışını öğretti. Muhacirleri ve Ensâr'ı makamlarına oturttu. Kendisinden sonra, birbirlerinin boyunlarını vuran kâfirlere dönmemelerini insanlara emretti. Onlara kendisinden duyduklarını diğer insanlara ulaştırmalarını buyurdu ve sözü, işiteninden daha iyi belleyip muhafaza eden nice kimseler bulunduğunu haber verdi.[301]

Konuşmasında (hutbesinde): "Her caninin işlediği cinayet yalnız kendi aleyhinedir." buyurdu.[302]

Muhacirleri kıblenin sağına, Ensâr'ı da soluna konaklattı. Diğer insanlar da onların etrafında idiler. Allah, insanların kulaklarını O'na açtı. Öyle ki Mina'daki herkes kendi konakladığı yerde O'nun konuşmasını işitebildi.

O konuşmasında buyurdu ki: "Rabbinize ibadet edin, beş vakit namazınızı kılın, bir ay orucunuzu tutun, size komuta edene itaat edin. Rabbinizin cennetine girin."[303]

O vakit insanlara veda etti. Bu yüzden onlar da bu hacca "Veda haccı" dediler.

300. Müslim, 1218, 1297; Ebu Davud, 1970.
301. Buharî, 73/5; Müslim, 1679.
302. Tirmizî, 2160; İbn Mâce, 3055. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.
303. Ahmed, *Müsned*, 5/251; Tirmizî, 616. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (795) ve Hâkim (1/9 ve 389), bu hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

Kendisine işte orada, şeytan taşlamadan saçlarını tıraş eden, yine şeytan taşlamadan kurban kesen kimselerin durumu soruldu, "sakıncası yoktur" cevabını verdi. Abdullah İbn Ömer diyor ki: O gün kendisine ne sorulmuşsa: "Yapın, sakıncası yok" dediğini gördüm.(304)

İbn Abbas diyor ki: Hz. Peygamber'e (s.a.) kurban kesme, tıraş olma, şeytan taşlama, hac fiillerini öne geçirme ve geciktirme hakkında ne denmişse "sakıncası yok" buyurdu.(305)

Üsâme b. Şerîk anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte hac yapmak üzere çıkmıştım. İnsanlar O'na geliyor, kimisi "Ey Allah'ın Rasûlü! Tavaf yapmadan sa'y yaptım", kimisi "Şunu önce yaptım" kimisi "Bunu geciktirdim" diyordu. Hz. Peygamber (s.a.) onlara: "Sakıncası yok, sakıncası yok. Ancak bir müslüman adamın gıybetini yapan müstesna. Çünkü o zâlimdir. İşte günaha düşen ve helâk olan odur." buyuruyordu.(306)

"Tavaf yapmadan sa'y yaptım" sözü bu hadiste mahfuz değildir. Mahfuz olan şeytan taşlama, kurban kesme ve tıraş olmayı birbirinden önce yapmadır.

---

304. Buharî, 25/131; Müslim, 1306; Mâlik, 1/421. İbn Kudâme, *el-Muğnî*'de (3/447) diyor ki: Esrem anlatıyor: Ebu Abdillah Ahmed b. Hanbel'e, kurban kesmeden önce tıraş olan adamın durumu sorulduğunda, onun şöyle dediğini işittim: Şayet adam cahilse bir şey gerekmez. Kasden yapmak, hayır. Çünkü Hz. Peygamber'e (s.a.) bir adam sordu ve "bilmiyordum" dedi... İbn Dakîk el-Îd, *Umdetü'l-Ahkâm* şerhinde (3/79) diyor ki: Ahmed'in dediği, delil yönünden güçlüdür. O delil Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hac ibadetinin yapılış şeklini benden öğrenin." hadisi, hacda Peygamber'e uyma zorunluluğunu gösteriyor. Sonradan yapılması gerekenin önceden yapılmasına ruhsat veren hadisler soruyu soranın "bilmiyordum" sözüyle beraberdir. Şu halde hüküm bu duruma mahsus demektir. Kasıt hali hacda Peygamber'e uymanın temelde vacip olduğu prensibi üzere kalmaktadır. Hem hüküm, muteber olması mümkün olan bir vasfa bağlandığı zaman onun uzaklaştırılması caiz olmaz. Kuşku yok ki, "bilmemek" sorumlu tutulmama için münasip bir vasıftır. Hz. Peygamber (s.a.) hükmü ona bağlamıştır. Kasıt halini bu vasfa katmak suretiyle hükmü uzaklaştırmak mümkün değildir. Çünkü eşit değillerdir. Râvinin "Her ne sorulursa..." sözüne tutunma konusuna gelince: Bu söz, sıra gözetmenin serbest olduğunu ve bunun gözetilmesi gereken bir şey olmadığını ifade etmekteyse de, buna şöyle cevap verilir: Râvinin verdiği bu haber, sorulan şeyle alakalıdır. O şey ise soran kimsenin haline nisbeten mutlaktır. Mutlak ise bizzat iki hâsdan birine delil olmaz. O halde kasıt halinde huccet olarak kalmaz.
305. Buharî, 25/130.
306. Ebu Dâvud, 2015. Senedi sahihtir.

26— Kurbanlarını Kesişi:

Sonra Mina'daki kurban kesim yerine gitti. Altmış üç deveyi kendi eliyle kesti. Develer ayakta ve sol ön ayakları bağlanmış iken onları kesiyordu.[307]

Kendi eliyle kestiği develerin bu sayısı, O'nun ömrünün yılları sayısıncadır. Sonra kendisi kesim işini bıraktı ve yüz deveden geri kalanını kesmesini Hz. Ali'ye emretti. Sonra Hz. Ali'ye (r.a.) develerin hepsini çulları, etleri ve derileriyle birlikte yoksullara sadaka olarak vermesini, kasaba kesme işi karşılığında ücret olarak kurbandan hiçbir şey vermemesini emretti. "Biz ücretini kendi yanımızdan veririz." dedi ve "Dileyen kendisine ayırabilir." buyurdu.[308]

Soru: Peki *Sahihayn*'da Enes'den (r.a.) rivayet edilen şu hadisi ne yapacaksınız? Enes anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) öğle namazını Medine'de dört rekât, ikindi namazını Zülhuleyfe'de iki rekât kıldırdı ve geceyi orada geçirdi. Sabah olunca devesine bindi. "Lâilahe illallah" ve "Sübhânallah" demeye başladı. Beydâ tepesi üzerine çıkınca hac ve umreye birlikte telbiye getirdi. Mekke'ye girince sahabîlere ihramdan çıkmalarını emretti. Allah Rasûlü (s.a.) kendi eliyle ayakta oldukları halde yedi deve kesti. Medine'de (bir kurban bayramında) alacalı iki koç kesti.[309]

Cevap: İki hadis arasında bir çelişki yoktur. Ebu Muhammed İbn Hazm diyor ki: Enes hadisi şu üç şekilden biriyle açıklanabilir:

1- Hz. Peygamber (s.a.), Enes'in dediği gibi kendi eliyle yedi deveden fazla kesmemiş ve bundan sonra altmış üçe tamamlanıncaya kadar bir başkasına kesmesini emretmiştir. Sonra o yerden ayrılmış ve Hz. Ali'ye (r.a.) de geri kalanı kesmesini emretmiştir.

2- Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) kendi eliyle yalnızca yedi tane kesti-

---

307. Ebu Davud, 1767. Râvileri sikadır. Buharî (25/121) ve Müslim (1320) şu şekilde rivayet etmişlerdir: Ziyâd b. Cübeyr diyor ki: İbn Ömer'i (r.a.) gördüm. Bir adamın yanına geldi. Adam devesini kurban etmek için çökertmişti. İbn Ömer: "Onu, Hz. Muhammed'in (s.a.) sünnetine uyarak ayakta, bağlı olarak kes." dedi.
308. Buharî, 25/121, 122, 123; Müslim, 1317.
309. Buharî, 25/119; Ebu Davud, 2793.

ğini görmüştür. Câbir ise Hz. Peygamber'in (s.a.) geri kalanı kesmeyi tamama erdirdiğini görmüştür. Böylece her ikisi de gördüğünü, gözlemlediğini haber vermiştir.

3- Hz. Peygamber (s.a.), Enes'in dediği gibi yedi deveyi kendi eliyle tek başına kesmiştir. Sonra kendisi ve Hz. Ali, kargıyı birlikte tutmuşlar ve bu şekilde altmış üçe tamamlayıncaya kadar beraberce kesmişlerdir. Nitekim Garafe b. Hâris el-Kindî'nin söylediğine göre kendisi o gün Hz. Peygamber'in (s.a.) kargının üst tarafını tuttuğunu, Hz. Ali'ye ise alt tarafını tutmasını emrettiğini ve ikisinin o kargı ile develeri kestiklerini görmüştür.[310] Sonra Hz. Ali, Câbir'in dediği gibi yüz deveden geri kalanı tek başına kesmiştir. En iyi bilen Allah'tır.

Soru: Peki İmam Ahmed ve Ebu Davud'un Hz. Ali'den rivayet ettikleri şu hadisi ne yapacaksınız? Hz. Ali diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) develerini kestiğinde, otuzunu kendi eliyle kesti. Geri kalanını da benim kesmemi emretti."[311]

Deriz ki: Bu bir hatadır, râvî tarafından tersine çevrilmiş (maklûb hadistir). Çünkü otuz deveyi kesen Hz. Ali'dir. Hz. Peygamber'in (s.a.) yedi deveyi kendi eliyle kestiğini ne Hz. Ali ve ne de Câbir görmüştür. Sonra öteki altmış üç deveyi kesmiş, yüz deveden geriye otuz deve kalmıştır. Onları da Hz. Ali kesmiştir. Râvi, Hz. Ali'nin kestiği deve sayısını Hz. Peygamber'in (s.a.) kestiği ile yer değiştirtmiştir.

Soru: Peki şu Abdullah b. Kurt hadisini ne yapacaksınız? Hz. Peygamber (s.a.): "Allah katında en azametli gün kurban günü, sonra yevmü'l-karr'dır." buyurdu. —Yevmü'l-karr, kurban bayramının ikinci günüdür.— Allah Rasûlü'ne (s.a.) beş deve yaklaştırıldı. Kendisine hangisi yaklaşmışsa ondan başlayıp kesti. Develerin yanları yere yıkılınca kısık sesle bir söz söyledi, anlamadım. "Ne dedi?" diye sordum. "Dileyen kendisine ayırsın" buyurdu, dediler.[312]

Cevap: Kabul eder, doğru olduğunu söyleriz. Çünkü yüz deve, Hz.

---

310. Ebu Davud, 1766. Senedindeki Abdullah b. Hâris el-Kindî'yi İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir. Diğer râvileri sikadır.
311. Ahmed, *Müsned*, 1374 (1/159); Ebu Davud, 1764. Senedinde İbn İshak'ın tedlisi vardır.
312. Ebu Davud, 1765. Senedi ceyyiddir. Yukarıda geçti. Yevmü'l-karr: Kurban bayramının ikinci günüdür. Bu isimle adlandırılmasının sebebi, o gün insanların Mina'da yerleşmeleridir. Çünkü ifaza tavafını ve kurban kesim işini bitirince orada istirahata çekilirler ve ikamet ederler.

Peygamber'e (s.a.) bir defada toptan yaklaştırılmadı. Küçük topluluklar halinde yaklaştırıldılar. O develerden beş tanesi küçük bir grup halinde O'na yaklaştırıldı. İşte bu grup, her birini kesmesi için Hz. Peygamber'e (s.a.) gelmiş, yaklaşmıştır.

Soru: Peki *Sahihayn*'da, Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban günü Mina'da yaptığı konuşmaya dair Ebu Bekre'den rivayet edilen şu hadisi ne yapacaksınız? Ebu Bekre, hadisin sonunda diyor ki: "Sonra alacalı iki koçun yanına gitti, onları kesti ve birkaç koyunun yanına gitti, onları aramızda paylaştırdı." Metin, Müslim'dedir.[313] Buna göre iki koçun kesilmesi Mekke'de olmuştur. Enes hadisine göre ise Medine'de olmuştu.

Cevap: Bu konuda âlimler iki yol tutmuşlardır:

Birinci yol: Söz, Enes'in sözüdür. Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de alacalı ve boynuzlu iki koç kurban etti. Bayram namazını kıldırdı. Sonra iki koçun yanına gitti. Görüldüğü gibi Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'de develeri kesmesiyle Medine'de iki koç kesmesini birbirinden ayırmış, bunların ik ayrı olay olduğunu ortaya koymuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.) Mina'da kurban kesimini anlatan herkesin O'nun deve kurban etmiş olduğunu söylemeleri de bunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.) sevketmiş olduğu hedy (=hacda kesilen kurban) da devedir. Deve kesimi sevk işlemi yapmaksızın orada davar kesmekten daha faziletlidir. Câbir, Veda haccı kıssasında: "Hz. Peygamber (s.a.) şeytan taşlamadan döndü ve develeri kesti." demektedir. İki koçun bayram günü kurban edildiğini ifade eden kıssa, râvilerden biri tarafından karıştırıldı ve bu olay Mina'da iken meydana gelmişti zannetmekle yanılgıya düştü.

İkinci yol: İbn Hazm'ın ve onun yolundan gidenlerin tuttuğu yol: Bunlar birbirinden tamamen ayrı iki işlem olup, bunları anlatan her iki hadis de sahihtir. Ebu Bekre, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'deki (hedyden farklı) kurban kesimini, Enes ise Medine'deki kurban kesimini anlatmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) kurban günü davar, sığır ve deve kesmiştir. Nitekim Hz. Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.) o gün hanımları adına sığır kurban etti." demektedir. Bu hadis, *Sahihayn*'dadır.[314]

313. Müslim, 1679 (30). Buharî'nin rivayeti yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 301.
314. Buharî, 25/115; Müslim, 1211 (119). Buraya kadar "kurbanlık sevketmek" diye tercüme ettiğimiz deyimin içinde geçen "kurbanlık" sözü, "hedy" karşılığıdır. Hedy: Özel olarak hacda Kâbe'ye hediye olarak, hac yapan kişinin sunduğu kurbana denir. Hanefî mezhebinde vacip kabul edilen ve kurban bayramlarında kesilen kurbana ise

Sahih-i Müslim'de: "Allah Rasûlü (s.a.) kurban günü Hz. Âişe adına bir sığır kurban etti." diye kaydedilmektedir.(315)

Sünen'de: "Hz. Peygamber (s.a.), Veda haccında Muhammed âilesi adına bir tek sığır kesti." diye rivayet edilmektedir.(316)

İbn Hazm'ın mezhebine göre hac yapan kimsenin hedy (hac için kesilen kurban) yanında bir de kurban kesmesi meşrû kılınmıştır. Doğrusu —inşâllah— birinci yoldur. Hac yapan kimse için hedy, mukîm için kurban neyse odur. Hiç kimse Hz. Peygamber'in (s.a.) ve ashabının hedy ile kurbanı birleştirdiğini aktarmamıştır. Aksine onların hacda kestikleri hedy, kurbanları oluyordu. Mina'da kesilen hedy'dir, diğer yerlerde kesilen kurbandır.

Hz. Âişe'nin: "Hz. Peygamber (s.a.) hanımları adına sığır kurban etti." sözünde(317) hedy'e kurban adı verilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları temettu' haccı yapmaktaydılar. Onların hedy kesmeleri gerekiyordu. Hz. Peygamber'in (s.a.) onlar adına kestiği sığır, onların kesmeleri gereken hedy'dir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları adına bir sığır kurban edilmesi olayında bir mesele vardır: Hanımları dokuz tane idi. Bir sığırın, yediden fazla kişi adına kesilmesi yeterli olur mu?

Ebu Muhammed İbn Hazm bu meseleyi kendi kabul ettiği prensibe dayalı olarak, yani "Hz. Âişe, bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.) diğer hanımlarıyla aynı durumda değildi. O kırân haccı, ötekiler ise temettu' haccı yapmaktaydılar." prensibine göre cevaplamaya çalışmıştır. Ona göre kırân yapana kurban (hedy) kesmek gerekmez. Kendi görüşünü, Müslim'in Hişâm b. Urve'den, onun da babasından rivayet ettiği şu hadisle desteklemiştir: Hz. Âişe anlatıyor: Biz Zilhicce ayının başlarına doğru Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Ben umreye niyetlenip ihrama girenler arasında idim. Yola çıktık, Mekke'ye geldik. Ben hayızlı iken arefe günü erişti. Yapmakta olduğum umrenin ihramından çıkmamıştım. Bu durumdan

---

Arapça'da "Udhiyye" denir. Bilhassa bu bölüm okunurken bu ayrımın gözönünde bulundurulması konunun anlaşılması için gereklidir.

315. Müslim, 1319.

316. Ebu Davud, 1750; İbn Mâce, 3135. Râvileri sikadır. Hafız İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'de (3/440) yazdığına göre Nesâî, hadisi: "Veda haccında Muhammed âilesi adına yalnız bir sığır kesti" metniyle rivayet ediyor.

317. Buharî, 73/5; Müslim, 1211 (119).

Hz. Peygamber'e (s.a.) yakındım. "Umreni bırak, başını çöz, saçlarını tara ve hacca niyetlenip ihrama gir, telbiye getir." buyurdu. Dediğini yaptım. Muhassab'da kaldığımız gece —Allah haccımızı sona erdirmişti.— Hz. Peygamber (s.a.) yanımda kardeşim Abdurrahman b. Ebu Bekir'i gönderdi. O da beni terkisine alıp Ten'îm'e çıkardı. Umreye niyetlenip ihrama girdim. Allah, haccımızı ve umremizi tamamladı. Bundan dolayı ne kurban lâzım geldi, ne sadaka, ne de oruç.[318]

Bu fasit bir yoldur. İbn Hazm bununla insanlardan ayrılmış, tek başına bir yol izlemiştir. Sahabe, tâbiin ve onlardan sonra gelenlere göre temettu' haccı yapana lâzım geldiği gibi kırân yapana da kurban kesmek lâzım gelir. Hatta yukarıda geçtiği üzere sahabe lisanında gerçekte temettu' yapan da odur. Bu hadise gelince doğrusu bu son söz Hişâm b. Urve'nin sözüdür. *Sahih-i Müslim*'de bu şekilde açık olarak gelmiştir. Müslim, Ebu Küreyb — Vekî — Hişâm b. Urve — babası Urve — Hz. Âişe (r.a.) senediyle hadisi kaydetmiştir ki, hadisin sonunda Urve "Allah, onun haccını ve umresini tamamladı." demektedir. Hişâm diyor ki: "Bundan dolayı ne kurban lâzım geldi, ne oruç, ne de sadaka."[319]

Ebu Muhammed diyor ki: Şayet Vekî bu sözü Hişâm'ın saymışsa, İbn Numeyr ile Abde sözü Hz. Âişe'nin sözü arasına katmışlardır. Her iki râvi de sikadır. Öyleyse sözü Vekî, Hişâm'a nisbet etmiştir; çünkü Hişâm'ın söylediğini işitmiştir. Hişâm'ın ona söylemesi, o sözü Hz. Âişe'nin söylemiş olmasını ortadan kaldırmaz. Kişi, senediyle bir hadis rivayet eder; sonra onu isnâd etmeden fetvâ olarak söyler. Hiçbiri diğerini ortadan kaldırmaz. Böylesini ancak insafsızlar ve hevalarına uyanlar kusur sayarlar. Burada doğru olan, her sika râvinin rivayet ettiği konuda tasdik edilmesidir. O halde Abde ve İbn Nümeyr, sözü Hz. Âişe'ye nisbet ettiklerinde, adalet sahibi olmalarından dolayı tasdik edilirler. Vekî de o sözü Hişâm'a nisbet ettiğinde adalet sahibi olmasından dolayı o da tasdik edilir. Hepsi sahihtir. O sözü Hz. Âişe de söylemiştir. Hişâm da söylemiştir.

Ben derim ki: Onun zâhirîliğine ve hadis illetlerinin doktorları olan, bu illetlere karşı özel ilgileri bulunan hadis tenkitçileri imamların ince anlayışları gibi hadislerin illetleri konusunda ince anlayışa sahip olmayan onun emsali kimselerin zâhirîliğine yakışan da budur. Bu büyük imamlar kendi-

318. Buharî, 6/16; Müslim, 1211 (115).
319. Müslim, 1211 (117). Buharî'de de aynı şekildedir.

lerinin hadis zevkine ve bilgisine sahip olmayanların kendilerine muhalif sözlerine iltifat bile etmemektedirler. Hatta değerli ve değersiz madenleri ayırt eden usta sarraflar gibi onların kesinlikle hatalı olduklarını söylemektedirler ve bu işi bilmeyenlerin hatalarına da iltifat etmemektedirler.

Malumdur ki, Abde ve İbn Nümeyr bu sözü söylerken "Hz. Âişe dedi" demediler. Onlar bu sözü, kendilerinin sözü, yahut Urve'nin sözü veya Hişâm'ın sözü olması muhtemel bir şekilde hadise sokuşturmuşlardır. Vekî, gelip ayırt etti ve açıklığa kavuşturdu. Ayırt eden ve açıklığa kavuşturan kimse başkalarının mutlak bıraktığını iyi bellemiş ve sağlama almış demektir. Evet, İbn Nümeyr ile Abde "Hz. Âişe dedi" ve Vekî' "Hişâm dedi" demiş olsalardı elbet Ebu Muhammed'in dediği mümkün olur ve burası tartışma ve tercih konusu olurdu.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarının dokuz, kesilen kurbanın bir tek sığır olmasına gelince: Bu, şu üç metinle rivayet edilmiştir: 1) Onların arasında bir tek sığır kesildi. 2) Hz. Peygamber (s.a.) o gün onlar adına sığır kurban etti. 3) Hz. Âişe dedi ki: Kurban günü sığır eti ile yanımıza girildi. Ben: "Bu nedir?" diye sordum. "Allah Rasûlü (s.a.) hanımları adına kurban kesdi." dediler.

Âlimler bir deve ve bir sığırın kaç kişi adına kesilebileceği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Kimileri yedi demiştir. Şâfiî ve kendisinden gelen meşhur rivayete göre Ahmed bu görüştedir. Kimileri de on demiştir. İshak da bu görüştedir. Sabittir ki, Allah Rasûlü (s.a.) sahabîlerin aralarında ganimetleri paylaştırmış, bir deveyi on koyuna eş tutmuştur.[320] Bu hadiste de Hz. Peygamber'in (s.a.) dokuz hanımı adına bir sığır kurban ettiği sabit olmuştur.

Süfyan'ın Ebu'z-Zübeyr yoluyla Câbir'den rivayetine göre sahabîler, Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yaptıkları hacda bir deveyi on kişi adına kesmişlerdir. Bu hadis Müslim'in şartlarına uymaktadır, ama kitabına almamıştır. O, kitabına (Câbir'in) şu sözlerini almıştır: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte hacca niyetlenip yola çıktık. Yanımızda kadınlar ve çocuklar da vardı. Mekke'ye varınca Kâbe'yi tavaf ettik. Safa-Merve arasında sa'y yaptık. Allah Rasûlü (s.a.) develerde ve sığırlarda ortak olmamızı, yedi kişimizin bir deve veya sığır kesmesini emretti.[321]

---

320. Buharî, 47/16.
321. Müslim, 1318 (351).

Müsned'de İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Bir yolculukta Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte idik. Kurban bayramı geldi. Bir sığırda yedi ve bir devede on kişi birleşip kurban kestik." Bu hadisi Nesâî ve Tirmizî de rivayet etmiştir. Tirmizî: "bu hadis hasen-garibdir" diyor.[322]

Sahihayn'de ise İbn Abbas'ın: "Hudeybiye senesi Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte bir deveyi yedi ve bir sığırı yedi kişi kurban ettik." dediği rivayet edilmektedir.[323]

Huzeyfe diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.), müslümanlar arasında, yaptığı hac sırasında yedi kişiyi bir sığırda ortak yaptı." Bu rivayeti İmam Ahmed (r.h.) kaydetmiştir.[324]

Bu hadisler şu üç şekilden biriyle açıklanabilir:

1- Ya yedi hadisleri daha çok ve daha sahihtir, denir.

2- Ya bir devenin on davara denk tutulması paylaştırmanın denk gelmesi için ganimetler konusunda bir değerlendirmedir, hacda kesilen kurbanlarda yedi kişi adına geçerli olması ise şer'î bir takdirdir, denir.

3- Yahut da şöyle denir: Bu durum zaman, yer ve develerin değişimiyle değişir. Bu durumların bazısında bir deve, on koyuna denk geliyordu. (Hz. Peygamber), bir deveyi on kişi için geçerli saydı. Bazısında da yedi koyuna denk geliyordu, yedi kişi için geçerli saydı. En iyi bilen Allah'dır.

Ebu Muhammed diyor ki: "Hz. Peygamber (s.a.) hanımları adına hedy olarak bir sığır kesti. Yine onlar adına bir sığır kurban etti. Kendisi adına iki koç kurban etti, hedy olarak da altmış üç deve kesti." Buradaki yanılgıyı yukarıda öğrendin. Kurban sığırı, hedy sığırından başka değildir, aynısıdır. Hac yapan kimsenin kestiği hedy, memleketlerinde bulunan insanların kestiği kurban yerindedir.

Allah Rasûlü (s.a.) kurbanını Mina'daki kurban kesme yerinde kesti ve insanlara bütün Mina'nın kurban kesme yeri olduğunu, Mekke caddele-

---

322. Ahmed, *Müsned*, 1/275; Nesâî, 7/222; Tirmizî, 905. Tirmizî'nin dediği gibi senedi hasendir. İbn Hibbân (1050) ise sahih saymıştır.
323. Müslim, 1318. Câbir'den rivayet etmiştir; merhum müellifin dediği gibi İbn Abbas'tan değil. Hem bu hadisi yalnız Müslim rivayet etmiş olup Buharî rivayet etmemiştir.
324. Ahmed, 5/406. Senedi zayıfsa da Câbir hadisinin şahidliği ile kuvvet kazanır.

rinin hem yol, hem de kurban kesme yeri olduğunu bildirdi.[325] Bu hadis göstermektedir ki, kurban kesim işi yalnız Mina'ya özgü değildir. Mekke caddelerinin, sokaklarının neresinde keserse yeterli olur. Nitekim Arafat'ta vakfe yaptığında: "Ben burada vakfe yaptım. Bütün Arafat vakfe yeridir." buyurdu. Müzdelife'de vakfe yaptığında: "Ben burada vakfe yaptım. Bütün Müzdelife vakfe yeridir." buyurdu.[326] Mina'da kendisine, sıcaktan korunacağı bir bina yapmak istediler. "Hayır. Mina önce gelip konanın konakladığı, devesini çökerttiği bir yerdir." diyerek engel oldu.[327] Bu hadis göstermektedir ki, müslümanlar Mina'da ortaktırlar; önce gelip orada bir yere konaklayan kimse ayrılıncaya kadar oraya daha çok hak sahibidir; ancak bununla oraya sahip olamaz.

27— Tıraş Olması:

Allah Rasûlü (s.a.) kurban kesim işini bitirince berberi çağırttı, başını tıraş ettirdi. Başında ustura ile dikilen berber Ma'mer b. Abdullah'ın yüzüne bakarak ona: "Ey Ma'mer! Allah'ın Rasûlü (s.a.) kulağının yumuşağından itibaren başını, elinde usturan olduğu halde sana teslim etti." dedi. Ma'mer de: "Vallahi, ey Allah'ın Rasûlü! Hiç şüphesiz bu görev bana Allah'ın ihsan ettiği bir nimet ve lütuftur." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Peki öyleyse, haydi sana teslim oluyor, kımıldamıyorum." buyurdu. Bu hadisi İmam Ahmed (r.h.) kaydetmiştir.[328]

Buharî, *Sahih*'inde "Hz. Peygambe'i (s.a.) tıraş edenin Ma'mer b. Abdullah b. Nadla b. Avf olduğunu söylüyorlar." demektedir.

Hz. Peygamber (s.a.) berbere başının sağ tarafını işaret ederek "Şurayı al" buyurdu. Berber o kısmı tamamen tıraş edince saçını, kendisini çevreleyenler arasında paylaştırdı. Ve sonra berbere işaret edip başının sol tarafını tıraş ettirdi. Sonra "Ebu Talha burada mı, gelsin?" dedi. Ebu

---

325. Müslim, 1218 (149); Ebu Davud, 1937; İbn Mâce, 3048; Ahmed, *Müsned*, 3/326; Dârimî, 2/56, 57.
326. Bk. Bir önceki dipnot (325).
327. Ahmed, 6/187, 207; Ebu Davud, 2019; Dârimî, 2/73; İbn Mâce, 3006, 3007. Senedinin hasen sayılması kabildir. Hâkim (1/467) sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
328. Ahmed, *Müsned*, 6/400. Ma'mer'den rivayette bulunan Abdurrahman b. Ukbe dışındaki râvileri sikadır.

Talha gelince kendisine sol tarafının kesilen saçını verdi. Bu hadis *Sahih-i Müslim*'de bu şekilde kaydedilmiştir.(329)

Sahih-i Buharî'de İbn Sîrîn yoluyla Enes'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) başını tıraş ettirdiği zaman saçından ilk alan Ebu Talha oldu.(330)

Bu rivayet, Müslim'in rivayetiyle çelişmez. Çünkü Ebu Talha'ya sağ kısımdan diğerlerine isabet eden kadar bir pay isabet etmiş ve sol kısmı yalnız o almış olabilir. Ancak Müslim'in yine *Sahih*'inde rivayetine göre Enes diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) şeytan taşlayıp kurbanını kesince tıraş oldu; başının sağ tarafını berbere uzattı, tıraş ettirdi. Sonra Ebu Talha el-Ensârî'yi çağırttı, kesilen saçını ona verdi. Sonra berbere sol tarafını uzatıp "tıraş et" buyurdu. Berber tıraş edince, Hz. Peygamber (s.a.) kesilen saçını Ebu Talha'ya verdi ve: "Bunu insanlar arasında paylaştır" dedi.(331) Bu rivayette —gördüğün gibi— Ebu Talha'nın payı sağ kısım olarak, birinci rivayette ise sol kısım olarak kaydedilmektedir. Hafız Ebu Abdillah Muhammed b. Abdülvâhid el-Makdisî diyor ki: Hadisi Müslim, Hafs b. Gıyâs — Abdülalâ b. Abdülalâ — Hişam b. Hassân — Muhammed b. Sîrîn — Enes senediyle "Hz. Peygamber (s.a.) Ebu Talha'ya sol tarafının saçını verdi." şeklinde rivayet ediyor. Süfyan b. Uyeyne —Hişâm b. Hassân— senediyle ise "Hz. Peygamber (s.a.) Ebu Talha'ya sağ tarafının saçını verdi" şeklinde rivayet ediyor. İbn Avn'ın İbn Sîrîn'den yaptığı rivayetin, Süfyân'ın rivayetini takviye ettiği görüşündeyim. En iyi bilen Allah'tır.

Ben derim ki: "İbn Avn'ın rivayeti" sözüyle Buharî'nin İbn Sîrîn'den rivayet ettiği ve yukarıda aktardığımız, Ebu Talha'nın ilk olarak aldığı saçın kendisine mahsus olan kısım olduğunu ifade eden rivayeti kasdetmektedir. En iyi bilen Allah'tır.

Ebu Talha'nın kendisine mahsus olan nasibinin sol kısım olduğunu, Hz. Peygamber'in (s.a.) önce umuma dağıttığını, sonra hususî olarak verdiğini, —ki O'nun yaptığı bağışlarda sünneti böyleydi ve aynı zamanda rivayetlerin ekserisi de bunu ifade etmektedir— bu rivayetlerden bazısında kaydedilen şu olay da takviye eder: Hz. Peygamber (s.a.) berbere sağ tarafını işaret ederek "şuradan al" buyurdu. Kendisini çevreleyenler arasında

329. Müslim, 1305.
330. Buharî, 4/33.
331. Müslim, 1305.

saçını paylaştırdı. Sonra berbere sol tarafını işaret edip tıraş ettirdi, o kısmı da Ümmü Süleym'e verdi... Bu rivayetle Ebu Talha'ya verdiğini ifade eden rivayet çatışmaz. Çünkü Ümmü Süleym, Ebu Talha'nın karısıdır.

Hadisin bir başka metni ise şöyledir: Sağ taraftan başladı. İnsanlar arasında saçını birer ikişer tel olarak dağıttı. Sonra "solu tıraş et" buyurdu. Onu da böyle yaptı. Sonra "Ebu Talha burada mı, gelsin." buyurdu. Gelince onu da Ebu Talha'ya verdi.

Üçüncü bir metinde ise şöyle denilmekte: "Ebu Talha'ya, başının sol tarafının saçını verdi. Sonra tırnaklarını kesti, onları insanlar arasında paylaştırdı." İmam Ahmed'in (r.h.) Muhammed b. Abdullah b. Zeyd'den rivayetine göre babası ona şunları anlatmıştır: Kendisi Hz. Peygamber'i (s.a.) kurban kesim yerinde görmüştü. O sırada Kureyşli bir adam kurbanları dağıtmaktaydı. Ne ona, ne de arkadaşına hiçbir şey kalmadı. Allah Rasûlü (s.a.) başını elbisesi içine tıraş ettirdi. Kesilen saçını o adama verdi, adam onu birtakım erkeklere paylaştırdı. Tırnaklarını kesti, onları da adamın arkadaşına verdi. Dedi ki: "O —saçı— bizim yanımızda iken kına ve çivit ile boyanmıştır."(332)

Saçlarını tıraş ettirenlere üç kere, kısalttıranlara ise bir kere dua edip bağışlanmalarını diledi. Pek çok sahabî —hatta çoğunluğu— saçlarını tıraş ettirdi, bir kısmı da kısalttırdı. "İnşallah, Mescid-i Haram'a başlarını tıraş ettirmiş ve kısalttırmış olarak emniyet içinde gireceksiniz." âyeti(333) ile, Hz. Âişe'nin (r.a.): "Allah Rasûlü'ne (s.a.) ihrama gireceğinden dolayı ihrama girmeden önce ve ihramdan çıkacağı için de ihramdan çıkmadan önce güzel koku sürdüm." sözü, başı tıraş ettirmenin hacda yapılacak görevlerden biri olduğunun ve yasaklı şeyden kurtulma olmadığının bir delilidir.

28— Ziyaret Tavafı Yapması:

Sonra öğleden sonra binitli olarak Mekke'ye hareket etti. İfâza tavafını yaptı. Bu tavafa, ziyaret tavafı ve sader tavafı da denir. Başka tavaf yapmadı. Bu tavafla birlikte sa'y da yapmadı. Doğru olan budur. Bu konuda üç grup muhalefet etmektedirler: 1) Bir grup iddia ediyor ki: Hz.

332. Ahmed, 4/42. Râvileri sikadır. Hadisi rivayet eden Abdullah b. Zeyd, Ebu Talha'nın oğlu ve Enes'in ana bir kardeşidir. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/59.
333. Fetih, 48/27.

Peygamber (s.a.) ifâza tavafından ayrı olarak, biri kudûm tavafı olmak üzere iki tavaf yaptı. Sonra ifâza tavafını yaptı. 2) Bir grup ise Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân haccı yapmakta olduğundan, bu tavafla birlikte sa'y da yaptığını iddia ediyor. 3) Bir grup da o gün tavaf yapmadığını, ziyaret tavafını geceye tehir ettiğini iddia etmektedir. Şimdi biz bu konuda neyin doğru olduğunu anlatıp hatanın kaynağını açıklayacağız. Başarı yalnız Allah'tandır.

Esrem diyor ki: Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'e: "Temettu' haccı yapan kimse kaç tavaf ve sa'y yapar?" diye sordum. "Haccı için tavaf ve sa'y eder. Bir de ayrıca ziyaret tavafı yapar." cevabını verdi. Bu konuyu kendisine defalarca sorduk, bu görüşünde sebat etti.

Üstad Ebu Muhammed el-Makdisî, *el-Muğnî* adlı eserinde diyor ki: Kırân ve ifrâd yapan kimseler için de hüküm aynıdır. Onlar da kurban bayramının birinci gününden önce Mekke'ye gelmedikleri ve kudûm tavafı yapmadıkları takdirde evvelâ ziyaret tavafından önce kudûm tavafını yaparlar. İmam Ahmed (r.h.) buna parmak basmış ve Hz. Âişe'nin (r.a.) rivayet ettiği şu hadisi delil göstermiştir: "Umreye niyetlenip ihrama girenler Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yaptılar, sonra ihramdan çıktılar. Mina'dan döndükten sonra da hacları için bir başka tavaf daha yaptılar. Hac ile umreyi birleştirenler ise yalnız bir tek tavaf yaptılar." İmam Ahmed (r.h.) işte Hz. Âişe'nin sözünde geçen hacları için yaptıkları tavafın kudûm tavafı olduğunu söylemiştir... (Üstad Ebu Muhammed) diyor ki: Çünkü kudûm tavafının meşrû olduğu sabittir. Ziyaret tavafı onu düşürmez. Farz namaza başlamadan önce, camiye girince kılınan tahiyyetü'l-mescid namazında olduğu gibi.

el-Hırakî, *Muhtasar*'ında diyor ki: Şayet hacı, temettu' haccı yapmakta ise umre için yaptığı gibi yedi kere Kâbe'nin etrafını dolaşır, yedi kere de Safa-Merve arasında sa'y yapar. Sonra döner, ziyaret niyetiyle Kâbe'yi bir kere tavaf eder. "Beyt-i Atîk'i tavaf etsinler." âyetinde(334) geçen bu tavaftır.

Kadı (Ebu Ya'lâ) ve takipçileri gibi Hz. Peygamber'in (s.a.) temettu' haccı yaptığını söyleyenlere göre Hz. Peygamber (s.a.) bu şekilde yapmıştır. Üstad Ebu Muhammed'e göre Hz. Peygamber (s.a.) özel bir tür temettu' yapmıştır, ama böyle yapmamıştır. Üstad diyor ki: el-Hırakî'nin kaydettiği

334. Hac, 22/29.

bu tavaf konusunda Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'e muvafakat eden hiç kimse bilmiyorum. Aksine meşrû olan, bir tek ziyaret tavafı yapmaktır. Örneğin namaza kâmet getirilirken camiye giren kimse tahiyyetü'l-mescid yerine, namazı kılmakla yetinir. Çünkü ne Hz. Peygamber'in (s.a.) ne de Veda haccında O'nunla birlikte temettu' haccı yapan sahabîlerin yaptıkları nakledilmiştir ve ne de Hz. Peygamber (s.a.) bunu herhangi bir kimseye emretmiştir... Hz. Âişe hadisi buna delildir. Zira o: "Mina'dan döndükten sonra hacları için bir başka tavaf daha yaptılar." demektedir. İşte bu, ziyaret tavafıdır. Hz. Âişe, bir başka tavaf söylememiştir. Şayet onun söylediği bu tavaf, kudûm tavafı olsaydı o zaman Hz. Âişe, kendisi yapılmadığı takdirde hac tamam olmayan bir rükün durumunda olan ziyaret tavafını söylemeyi bırakmış da, lüzumsuz bir şeyi söylemiş olur. Her ne olursa olsun, Hz. Âişe bir tek tavaftan sözetmiştir. O halde iki tavafa bu nasıl delil gösterilebilir?

Hem Hz. Âişe hayız olunca, Hz. Peygamber'in (s.a.) emriyle haccı umreye birleştirdi. Kudûm tavafı yapmamıştı, yapmadı da. Hz. Peygamber (s.a.) de ona kudûm tavafı yapmasını emretmedi. Şayet kudûm tavafı, vacip olan tavafla düşmeseydi umreci için, umre tavafıyla birlikte kudûm tavafı da meşrû kılınırdı. Çünkü Kâbe'ye ilk gelişidir. Görüp tavaf ettikten sonra Kâbe'ye geri dönen temettu' haccı yapan kimseye göre buna daha lâyıktır... (Üstad Ebu Muhammed'in sözleri bitti.)

Ben derim ki: Her ne kadar inkâr ettiği husus inkâr ettiği gibi hak ve doğru olan onun inkârında ise de Ebu Muhammed'in sözleri problemi ortadan kaldırmadı. Hiç kimse, "Ne sahabîler Arafat'tan dönünce kudûm tavafı ve sa'y yaptılar, sonra da ifâza tavafı yaptılar, ne de Hz. Peygamber (s.a.) böyle yaptı" demedi. Böyle bir şey kesinlikle olmadı. Ancak problemin kaynağı şudur: Mü'minlerin annesi (Hz. Âişe), temettu' haccı yapanla kırân haccı yapanı ayırdı; kırân yapanların Mina'dan döndükten sonra bir tek tavaf yaptıklarını ve umreye niyetlenenlerin Mina'dan döndükten sonra hacları için bir başka tavaf daha yaptıklarını haber vermiştir ki, bu kesinlikle ziyaret tavafından ayrıdır. Çünkü bu hususta kırân ve temettu' yapanlar müşterektir, aralarında bir fark yoktur. Ancak Üstad Ebu Muhammed, Hz. Âişe'nin temettu' haccı yapanlar hakkında: "Mina'dan döndükten sonra hacları için bir başka tavaf daha yaptılar." sözünü görünce "Bunda onların iki tavaf yaptıklarını gösteren bir delil yoktur." dedi. Dediği doğrudur. Ama problemi ortadan kaldırmamıştır.

Bu yüzden bir grup, bu ilâve Urve yahut oğlu Hişâm'ın sözü olup hadise sokuşturulmuştur, demektedir. Bu açık değildir. Açık olsa bile neti-

cede mürseldir. Mürsellikle buradaki problem ortadan kalkmaz. Doğrusu Hz. Âişe'nin haber verdiği ve kendisiyle temettu' yapanla kırân yapanı ayırdığı tavaf, Kâbe'yi tavaf değil Safa-Merve arasında yapılan tavaf (sa'y)dır. Böylece problem toptan ortadan kalkmıştır. O halde Hz. Âişe kırân yapanların Safa-Merve arasında bir tavaf (sa'y) yapmakla yetindiklerini ve buna bayramın birinci günü başka bir tavaf eklemediklerini haber vermiştir ki, işte bu doğrudur. Yine Hz. Âişe temettu' yapanların Mina'dan döndükten sonra hac için Safa-Merve arasında bir başka tavaf yaptıklarını haber vermiştir. O birincisi, umre içindi. Bu cumhûrun görüşüdür. Hadisin bu şekilde anlaşılması, Hz. Âişe'nin bir diğer hadisine uygun düşmektedir: Hz. Peygamber (s.a.) ona buyurdu ki: "Beytullah etrafında ve Safa-Merve arasında yaptığın tavaf haccın ve umren için yeterlidir." Hz. Âişe kırân yapmaktaydı. Hem hadisin bu şekil anlaşılması cumhûrun görüşüne de uygun düşer.

Ancak bu durumda Müslim'in *Sahih*'inde Câbir'den rivayet ettiği şu hadis problem olur: "Gerek Hz. Peygamber (s.a.) ve gerekse ashabı Safa-Merve arasında bir tek tavaftan başka tavaf yapmadılar. O da ilk tavaftı." Bu hadis, temettu' yapanın bir tek sa'y yapması yeter, diyenlerin görüşüne uygun düşmektedir. Nitekim İmam Ahmed (r.h.) kendisinden gelen iki rivayetten birine göre bu şekilde düşünmektedir. Oğlu Abdullah ve başkalarının rivayetinde bunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Buna göre ya "Hz. Âişe olduğunu, Câbir ise olmadığını söylemektedir. Olduğunu söyleyen, olmadığını söyleyene tercih edilir." denir, yahut "Câbir'in kasdettiği kimseler, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Talha, Hz. Ali —Allah onlardan razı olsun— ve zenginler gibi Hz. Peygamber'le (s.a.) birlikte kırâna niyetlenen ve kurbanlık sevkedenlerdir. Çünkü onlar yalnız bir tek sa'y yapmışlardır. Yoksa kastı sahabîlerin umumu değildir." denir veyahut da Hz. Âişe hadisi, onda geçen bu ilâvenin Hişâm'ın sözlerinden sokuşturulmuş olduğu söylenerek illetli sayılır.[335] Hz. Âişe hadisinde işte âlimler bu üç yolu tut-

---

335. Bu, merhum müellifin bir yanılgısıdır. Çünkü hadisin senedinde Hişâm yoktur. Zira Mâlik — İbn Şihâb — Urve b. Zübeyr — Hz. Âişe senediyle rivayet edilmiştir. Bunu Mâlik *Muvatta*'da (1/410, 411) rivayet etmiştir. Bu sened, son derece sahih bir seneddir. *Muvatta*'da bir başka senedle daha rivayet edilmiştir ki, o da sahihtir. Buharî'nin (25/119) kesinlik taşıyan bir ifade ile, İbn Abbas'tan muallak olarak rivayet ettiği bir şahid hadis daha vardır ki, onu İsmailî *Müstahrec*'inde ve aynı senedle; Beyhakî, *Sünen*'inde (5/23) sahih senedle rivayet etmiştir. Metni şöyledir: Veda haccında Muhacirler, Ensar ve Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler. Biz de niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik. Mekke'ye

muşlardır. En iyi bilen Allah'tır.

Temettu' yapan kimse, hac ihramına girdikten sonra Mina'ya çıkmadan önce kudûm tavafı ve sa'y yapar görüşü İmam Şâfiî'nin takipçilerinin görüşüdür. İmam Şâfiî'nin kendisinden böyle bir ifade aktarılmış mıdır, aktarılmamış mıdır bilmiyorum. Ebu Muhammed diyor ki: Bunu ne Hz. Peygamber (s.a.), ne de ashabından herhangi biri yapmış; ne Hz. Peygamber (s.a.) onlara bunu emretmiş ve ne de hiç kimse böyle bir şey nakletmiştir. İbn Abbas: "Mekkelilerin, hac ihramına girdikten sonra Mina'dan dönünceye kadar ne tavaf etmelerini, ne de Safa-Merve arasında sa'y yapmalarını caiz görürüm." demiştir. Cumhûr, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Ebu Hanife, İshak ve başkaları İbn Abbas'ın görüşünü paylaşmaktadırlar.

Müstehap sayanlar diyorlar ki: (Temettu' yapan kişi) hac ihramına girince Mekke'ye yeni gelen gibi olur; kudûm tavafı ve sa'y yapar. Çünkü birinci tavaf, umre tavafı yerine geçer. Geriye kudûm tavafı kalır. Onu yapmadığı için hac ihramına girmeyi müteakip yapması müstehap olur... Gösterdikleri bu iki delil çürüktür. Çünkü umre için tavaf yapınca kırân yapan durumunda olur. O zaman yaptığı tavaf, kudûm tavafına gerek bırakmaz. Örneğin, camiye giren kimse namazın kılındığını görse, derhal namaza girer; bu namaz tahiyyetü'l-mescid yerine geçer ve o kişinin bunu kılmasına gerek bırakmaz.

Hem sahabîler, Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte hac ihramına girdiklerinde ihramı müteakip tavaf yapmadılar. Oysa onların çoğunluğu temettu' haccı yapmaktaydı. Muhammed b. Hasan, Ebu Hanife'den şöyle bir görüş rivayet eder: "Şayet (temettu' yapan) terviye günü öğle vakti güneş tam tepeye gelmeden önce ihrama girerse kudûm tavafı ve sa'y yapar. Eğer güneş tepeden kaydıktan sonra ihrama girerse tavaf yapmaz." İki vakit arasını şundan dolayı ayırmıştır: Güneş tepeden kaydıktan sonra derhal Mina'ya doğru yola çıkar. Yola çıkmaktan kendisini meşgul edecek başka bir şeyle uğraşmaz. Güneş tepeye dikilmeden önce ise yola çıkmadığından ta-

---

vardığımızda Allah Rasûlü (s.a.): "Devesinin boynuna kurbanlık nişanı takıp sevkedenler müstesna diğerleriniz hac niyetini umreye çevirsin." buyurdu. Kâbe'yi tavaf ettik, Safa-Merve arasında sa'y yaptık, hanımlarımızla cinsel ilişki kurduk ve elbiselerimizi giyindik. Hz. Peygamber (s.a.): "Devesinin boynuna kurbanlık nişanı takanlar kurban yerine ulaşıncaya kadar ihramdan çıkamaz." buyurdu. Terviye günü öğleden sonra hacca niyetlenip ihrama girmemizi emretti. Hac görevlerini bitirince geldik. Kâbe'yi tavaf ettik, Safa-Merve arasında sa'y yaptık. Böylece haccımız tamam ve kurban kesmemiz gerekli oldu.

vaf edebilir... Ancak doğru ve sahabe tatbikatına uygun olan İbn Abbas ile cumhûrun görüşüdür. Başarı yalnız Allah'tandır.

İkinci grup diyor ki: "Hz. Peygamber (s.a.) bu tavafla birlikte sa'y da yaptı. Bu durum, kırân yapanın tıpkı iki tavafa ihtiyaç duyduğu gibi iki sa'ya da ihtiyaç duyacağı konusunda bir huccettir." Yukarıda geçtiği üzere bu, Hz. Peygamber (s.a.) üzerinde yapılan bir hatadır. Doğrusu Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Âişe ve Câbir'in dediği gibi yalnız ilk sa'yı yapmıştır. İki sa'y yaptığı konusunda O'ndan sahih bir tek harf bile aktarılmamıştır. Hatta yukarıda geçtiği üzere onların tamamı asılsızdır. Oraya müracaat ediniz.

Üçüncü grup, yani Hz. Peygamber (s.a.) ziyaret tavafını geceye tehir etti diyenler Tâvus, Mücâhid ve Urve'dir. Ebu Davud, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî yoluyla Hz. Âişe ve İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) kurban bayramının birinci günü, tavafını geceye tehir etti. Bir metinde ise "ziyaret tavafını" şeklinde geçmektedir. Tirmizî: "Bu hadis hasendir" diyor.[336]

Bu hadis açık bir hatadır ve Hz. Peygamber'in (s.a.) yapmış olduğu haccı bilen ilim adamlarının şüphe duymadığı, O'nun bilinen uygulamasına ters düşmektedir. Şimdi biz bu hadis hakkında âlimlerin sözlerini kaydediyoruz. Tirmizî, *el-İlel* adlı eserinde diyor ki: Muhammed b. İsmail el-Buharî'ye bu hadisi sordum ve ona: "Ebu'z-Zübeyr, Hz. Âişe ve İbn Abbas'tan hadis işitti mi?" diye sordum. "İbn Abbas'tan evet. Ama Hz. Âişe'den hadis işittiği su götürür." cevabını verdi. Ebu'l-Hasan el-Kattân diyor ki: Bence bu hadis sahih değildir. Hz. Peygamber (s.a.) o gün, gündüz vakti tavaf yaptı. Ancak sahabîler, Hz. Peygamber'in (s.a.) öğle namazını Mekke'de mi yoksa tavafını bitirdikten sonra Mina'ya dönüp öğle namazını orada mı kıldırdığında ihtilâf etmişler; İbn Ömer: "Hz. Peygamber (s.a.) Mina'ya döndü, öğleyi orada kıldırdı" derken, Câbir: "Öğleyi Mekke'de kıldırdı" diyor. Bu (ikinci görüş), Hz. Peygamber'in (s.a.) tavafı geceye tehir ettiğini ifade eden bu Ebu'z-Zübeyr rivayetinden başka bir yoldan Hz. Âişe'den rivayet edilen hadisin de açık (zâhir) ifadesidir. Tavafı geceye tehir ettiğini ifade eden bu hadis yalnızca bu yoldan rivayet edilmiştir. Ebu'z-Zübeyr tedlis yapan bir râvidir. Burada Hz. Âişe'den işittiğini söylememiş-

---

336. Ebu Davud, 2000; Tirmizî, 920; İbn Mâce, 3059; Ahmed, 1/288, 309, 6/215. Râvileri sikadır. Ebu'z-Zübeyr tedlîs yapan bir râvidir; burada muan'an rivayette bulunmuştur. Ancak İbn Mâce'nin rivayetinde Tâvus ona mutâbaat etmiştir.

tir. Oysa bilinen ve alışılan o ki, Ebu'z-Zübeyr gerek Hz. Âişe'den ve gerekse her ne kadar kendisinden hadis işitmiş olsa da İbn Abbas'tan bir aracı yoluyla rivayet etmektedir. Tedlisle tanındığı için Ebu'z-Zübeyr'in Hz. Âişe ve İbn Abbas'tan yaptığı ve kendilerinden işitmiş olduğunu söylemediği rivayetlerde çekimser davranmak vaciptir. Şayet bundan başka bir hadisi Hz. Âişe'den işittiği bilinse bile böyle davranmalıdır. Oysa Hz. Âişe'den işitmediği bizim için doğru olduğuna göre durum açıktır, çekimser davranmak vaciptir. Âlimler yalnızca tedlis yapan râvinin hadisini kabul konusunda kendisinden rivayette bulunduğu râvi ile buluştuğu ve ondan hadis işittiği bilindiği vakit ihtilâfa düşmüşler, kimileri "rivayeti kabul edilir" derken başkaları "tek tek her hadiste ittisal ortaya çıkıncaya kadar tedlîsçinin muan'an rivayetleri reddedilir." demektedirler. Ama tedlisçinin buluşmadığı ve kendisinden hadis işitmediği bir kimseden muan'an yolla rivayet ettiği hadisin kabul edilmeyeceği konusunda bir aykırı düşünce bilmiyorum. Müslim'in dediği gibi, "Buluştukları bilinmese bile iki çağdaş râvinin birbirlerinden muan'an yolda yaptıkları rivayet ittisale yorumlanır" desek bile bu, tedlisçi olmayanlar hakkındadır. Hem yukarıda Hz. Peygamber'in (s.a.) o gün tavafı gündüz vakti yaptığının sahih olduğunu kaydettik. Tedlisçilerin hadisini, ittisâli bilininceye kadar red yahut inkıtâ'ı bilininceye kadar kabul konusundaki görüş ayrılığı yalnızca sahihliğinde şüphe bulunmayan bir rivayetle çelişmediği zamanda geçerlidir. Oysa bu hadis, sahihliğinde şüphe bulunmayan bir hadisle çatışmaktadır. (Sözü bitti)

Ebu'z-Zübeyr'in Hz. Âişe üzerinde yanlışlık yaptığının bir delili de şu hadistir: Ebu Seleme b. Abdurrahman'ın rivayetine göre Hz. Âişe diyor ki: "Biz, Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte hac yaptık. Kurban günü ifâza tavafında bulunduk."[337] Muhammed b. İshak, Abdurrahman b. Kâsım'dan, onun da babası yoluyla Hz. Âişe'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.), ashabına kurban günü Kâbe'yi ziyaret etmeleri için izin verdi. Onlar da ziyaret ettiler. Allah Rasûlü (s.a.) ise geceleyin hanımlarıyla birlikte ziyaret etti.[338] Bu rivayet de bir hatadır.

Beyhakî diyor ki: Bu rivayetlerin en sahihi Nâfi'in İbn Ömer'den aktardığı hadis, Câbir hadisi ve Ebu Seleme'nin Hz. Âişe'den aktardığı ha-

337. Beyhakî, *Sünen*, 5/144.
338. Bu metni Beyhakî (5/144), Amr b. Kays — Abdurrahman b. Kâsım — Kâsım b. Muhammed — Hz. Âişe senediyle rivayet etmiştir. Müellifin verdiği sened başka bir metnin senedi olup o metin şudur: "Allah Rasûlü (s.a.) son gün öğleyi kılınca ifâza tavafı yaptı, sonra Mina'ya döndü."

dis, yani Hz. Peygamber'in (s.a.) gündüz tavaf ettiğini ifade eden hadislerdir.

Ben derim ki: Hata, tavafın adlandırılışından ortaya çıkmıştır. Zira Hz. Peygamber (s.a.) veda tavafını geceye tehir etmiştir. Nitekim *Sahihayn*'daki bir rivayete göre Hz. Âişe, "Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte yola çıktık." diye başladığı hadisin devamında diyor ki: Muhassab'da konakladık. Hz. Peygamber (s.a.) kardeşim Abdurrahman b. Ebu Bekir'i çağırdı ve ona: "Kız kardeşini Harem'den çıkar. Sonra tavafınızı yapıp buraya Muhassab'a gelin." buyurdu. Allah umreyi sona erdirdi, gecenin ortasında tavafımızı bitirdik, Muhassab'a O'nun yanına geldik. "Bitirdiniz mi?" diye sordu. "Evet" dedik. İnsanlar arasında yola çıkılacağını ilan ettirdi. Beytullah'a uğradı ve onu tavaf etti. Sonra Medine'ye doğru yola çıktı.[339]

İşte kuşkusuz Hz. Peygamber'in (s.a.) geceye tehir ettiği tavaf budur. Ebu'z-Zübeyr yahut ona aktaran kimse yanlışlıkla "ziyaret tavafı" demiştir. Başarıya ulaştıran yalnız Allah'tır.

Hz. Peygamber (s.a.) gerek bu tavafta gerekse veda tavafında[340] remel yapmamıştır. Yalnızca kudûm tavafında remel yapmıştır.

Tavafını bitirdikten sonra (sahabîler) hacılara zemzem dağıtırken zemzem kuyusunun başına geldi ve: "Şayet insanların size (ileride) galebe çalmayacaklarını bilsem elbet iner sizinle birlikte hacılara zemzem dağıtırım." buyurdu. Sonra kovayı O'na uzattılar, ayakta içti.[341] Kimileri "Hz. Peygamber'in (s.a.) bu davranışı ayakta içme yasağını kaldırma anlamı taşımaktadır.", kimileri "Aksine bu, yasağın tercih meselesi ve evlâ olanı terk şeklinde olduğunun bir açıklamasıdır." ve kimileri de "Hayır, ihtiyaçtan dolayı böyle yapmıştır." demektedir ki, bu daha uygun gözükmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.) bu tavafı sırasında binitli miydi, yaya mıydı? Müslim'in *Sahih*'inde rivayetine göre Câbir "Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccında, yüksek olup da kendisini insanlar görsünler ve O'na sorularını sorsunlar diye devesi üzerinde Hacer-i Esved'i ucu eğri değneği ile selâmlayarak Kâbe'yi tavaf etti. Çünkü insanlar etrafını sarmıştı." demektedir.[342]

---

339. Buharî, 25/33; Müslim, 1211 (123).
340. Ebu Davud, 2001; İbn Mâce, 3060. Hâkim (1/475), bu hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
341. Müslim, 1218. Müslim'in Câbir'den yaptığı bu rivayette "ayakta" kısmı yoktur. Buharî (25/76), İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Rasûlü'ne (s.a.) zemzem sundum. Ayakta içti."
342. Müslim, 1273; Ebu Davud, 1880; Nesâî, 2/241.

Sahihayn'da İbn Abbas'ın: "Hz. Peygamber (s.a.) Veda haccında deve üzerinde Hacer-i Esved'i ucu eğri değneği ile selâmlayarak tavaf yaptı." dediği rivayet edilmektedir.[343]

Bu tavaf, veda tavafı değildir. Her ne kadar geceleyin yapılmışsa da şu iki sebepten ötürü kudûm tavafı da değildir:

1- Kudûm tavafında remel yaptığı sahihtir. Hiç kimse katiyen "Deve üzerinde remel yaptı" dememiş, "Kendisi bizzat remel yaptı." demişlerdir.[344]

2- Şerîd b. Süveyd'in şu sözü: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte ifâza yaptım. Müzdelife'ye gelinceye kadar ayakları yere basmadı."[345]

Görünüşte bu hadisten anlaşılan o ki, Şerîd'in Hz. Peygamber'le (s.a.) birlikte ifâza etmesinden itibaren dönünceye kadar Hz. Peygamber'in (sa.) ayakları yere basmamıştır. Bu durum iki rekât tavaf namazı ile bozulmaz. Çünkü bu iki rekâtın durumu malumdur.

Ben derim ki: Görünen o ki, Şerîd b. Süveyd, "ifâza" kelimesiyle O'nunla birlikte Arafat'tan hareketini kasdetmiştir. Bundan dolayı "Müzdelife'ye gelinceye kadar" demiştir. Yoksa kurban günü Kâbe'ye yapılan ifâza tavafını kasdetmemiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) ayağını yere basmaması durumu küçük abdest bozmak için iki dağ arasında yol kenarında inmiş olmasıyla da bozulmaz. Çünkü bu, orada kalmak için yapılan bir iniş değildir. Sadece geçici olarak ayakları yere basmıştır. En iyi bilen Allah'tır.

29— Öğle Namazını Mekke'de mi, Mina'da mı Kıldı?

Sonra Mina'ya döndü. O gün öğle namazını nerede kıldığında ihtilâf edilmiştir. *Sahihayn*'da İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygam-

343. Buharî, 25/58; Müslim, 1272.
344. Mâlik, 1/364; Müslim, 1263. Câbir b. Abdullah: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hacer-i Esved'den başlayarak ilk üç turun bitimine kadar remel yaptığını gördüm." diyor. Buharî (25/63) ve Müslim'in (1261) İbn Ömer'den rivayetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.) Kâbe'yi ilk tavaf ettiğinde ilk üç turda remel yaptı, dört turda ise normal yürüdü.
345. Ahmed, 4/389. Senedi sahihtir.

ber (s.a.) kurban günü ifâza tavafı yaptı. Sonra döndü. Öğleyi Mina'da kıldı.[346]

Sahih-i Müslim'de Câbir'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) öğleyi Mekke'de kıldı. Hz. Âişe de böyle söylemektedir.

Bu iki görüşün birini diğerine tercih konusunda ihtilâf edilmiştir: Ebu Muhammed İbn Hazm "Hz. Âişe ile Câbir'in sözü daha uygundur." demiş ve bu konuda kendisine bir cemaat tâbi olmuştur. Bu görüşü şu sebeplerden ötürü tercih etmişlerdir:

1- İki kişinin rivayetidir; bir kişinin rivayetinden daha makbuldür.

2- Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e (s.a.) en fazla hususiyeti bulunan insandır. O'nun Hz. Peygamber'e (s.a.) yakınlığı ve hususiyeti, başkalarında bulunmayan bir ayrıcalığı vardır.

3- Câbir'in, Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını başından sonuna kadar anlatımı en tam bir anlatımdır. Olayı iyi bellemiş ve hafızasında iyi tutmuştur. Öyle ki ayrıntılarına varıncaya kadar hafızasında tutmuştur. Hatta hac ibadetiyle ilgisi bulunmayan, Hz. Peygamber'in (s.a.) Müzdelife gecesi yolda devesinden inip yol kenarında abdest bozduğuna, sonra hafif bir abdest aldığına varıncaya kadar hafızasında tutmuştur. Bu kadarını hafızasında tutan kimsenin kurban günü namazı nerede kıldığını hafızasında tutması kabule daha da elverişlidir.

4- Veda haccı mart ayında yapılmıştı. Bu ayda gece ile gündüz birbirine eşit olur. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) Müzdelife'den Mina'ya güneş doğmadan hareket etti. Orada insanlara konuşma yaptı. Pek çok deve kesti, onları paylaştırdı. Yemesi için develerin etlerinden pişirildi. Bunlardan yedi. Şeytan taşladı. Başını tıraş ettirdi. Güzel koku süründü. Sonra Mekke'ye gidip ifâza tavafı yaptı. Zemzem suyundan ve sikâye şırasından içti. Sikâye görevi yapanların başlarında durdu. İşte bütün bu yapılan işler apaçık bir şekilde ortaya koymaktadır ki bunlar, mart ayında öğle vaktine yetişecek şekilde Mina'ya dönülmesi mümkün olacak bir zaman zarfında bitmez.

---

346. Müslim, 1308; Ebu Davud, 1998; Ahmed, 2/34. Merhum müellifin söylediği gibi hadis Buharî'de yoktur. Câbir hadisi Müslim'dedir (1218). Hz. Âişe hadisini ise Ebu Davud (1973) rivayet etmiştir. Ancak İbn İshak, muan'an olarak rivayet ettiği için tedlis sözkonusudur.

5- Bu iki hadis, olayı bizzat görüp nakledenin üslûbu üzere rivayet edilmiştir. Hac sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti, namazı müslümanlarla birlikte konakladığı yerde kılmaktı. İbn Ömer âdet üzere yürümüş, Câbir ile Hz. Âişe —Allah onlardan razı olsun— Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti olmayan bir işi görerek hafızalarında tutmuşlardır ki, bunun mahfuz olması daha uygundur.

Başka bir grup çeşitli sebeplerden ötürü İbn Ömer'in görüşünü tercih etmiştir:

1- Şayet öğleyi Mekke'de kılmış olsaydı; sahabîler Mina'da tek tek ve grup grup namaz kılmazlar, Hz. Peygamber'e (s.a.) nâib olan bir imamın arkasında namaz kılmaları gerekirdi. Ne herhangi kimse böyle bir şey nakletmiştir, ne de Hz. Peygamber (s.a.) onlara namaz kıldıracak bir nâib seçmiştir. Şayet dönüp de onlara namaz kıldıracağını bilmemiş olsaydı "Namaz vakti girer de ben yanınızda olmazsam falan size kıldırsın." derdi. Ne öyle, ne böyle olmuş; ne kesinlikle sahabîler orada tek tek namaz kılmışlardır. Zaten bir arada bulunduklarında namazı grup grup kılmak onların âdeti değildi. Bütün bunlardan anlaşılmıştır ki, sahabîler, âdetleri üzere Hz. Peygamber'le (s.a.) birlikte namaz kılmışlardır.

2- Mekke'de kılsaydı arkasında ikâmet halinde olan şehir halkından bazı kimseler bulunur, onlara namazlarını tamamlamalarını emrederdi. Onların selâmdan sonra kalkıp namazlarını tamamladıkları nakledilmemiştir. Ne o, ne bu nakledilmediğine hatta kesinlikle böyle bir şeyin olmadığı bilindiğine göre o vakit Hz. Peygamber'in (s.a.) namazı Mekke'de kılmadığı anlaşılmış demektir. Bilgisiz bazı kimselerin naklettiği, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Ey Mekkeliler! Namazınızı tamamlayın; biz yolcuyuz!" diye buyurması, hac sırasında değil Fetih senesidir.

3- Bilinmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.) tavaf yapınca iki rekât tavaf namazı kıldı. Yine bilinmektedir ki, pek çok müslüman O'nun arkasında idi, yaptığı şeylerde ve hac ibadetini yapış şekillerinde O'na uyuyorlardı. Herhalde iki rekât tavaf namazı kıldığında, arkasında O'na uyan insanlar vardı. Kimisi bu namazın, öğle namazı olduğunu sandı. Bilhassa bu namaz öğle vaktinde idiyse bu yanılgı ihtimâlinin ortadan kaldırılması imkânı yoktur. Ama Mina'da kıldığı namazda böyle bir durum sözkonusu değildir. Çünkü orada kılınan namaz farzdan başkasına ihtimâl taşımaz.

4- Haccı sırasında Mekke'nin içinde farz kıldığı bilinmemektedir. Ebtah'da kaldığı sürece, orada müslümanlarla birlikte konakladığı yerde na-

mazı kıldırırdı. Nerede konaklarlarsa orada kıldırırdı. Umumî konaklama yeri dışında başka bir yerde kıldırmazdı.

5- İbn Ömer hadisi Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. Câbir hadisi ise Müslim'in (Buharî'den ayrı olarak) tek başına rivayet ettiği hadislerdendir. Şu halde İbn Ömer hadisi ondan daha sahihtir. Senedinde de durum böyledir. Râvileri daha hafız, daha şöhretli ve daha sağlamdır. Hâtim b. İsmail nerde, Ubeydullah b. Ömer el-Umerî nerde? Câfer'in hıfzı nerde, Nâfi'in hıfzı nerde?

6- Hz. Âişe hadisi, Hz. Peygamber'in (s.a.) ne zaman tavaf yaptığı konusunda muztaribtir. Ondan üç şekilde rivayet edilmiştir: 1) Gündüz tavaf etmiştir, 2) Tavafı geceye tehir etmiştir, 3) Günün sonunda ifâza tavafı yapmıştır. Bu hadiste, İbn Ömer hadisinin aksine ifâza tavafının vakti ve namaz kılınan yer iyi zabtedilmemiştir.

7- İbn Ömer hadisinin ondan daha sahih olduğu tartışılmaz. Çünkü Hz. Âişe hadisi, Muhammed b. İshak — Abdurrahman b. Kâsım — babası Kâsım — Hz. Âişe senediyle rivayet edilmiştir. İbn İshak'ın rivayetini delil olarak alıp almama konusu tartışmalıdır ve bu hadiste işittiğini açıkça belirten bir ifade kullanmamış, muan'an olarak rivayet etmiştir. Ubeydullah'ın: "Bana Nâfi', İbn Ömer'den rivayetle dedi ki" sözüne nasıl tercih edilebilir?

8- Hz. Âişe hadisi, Hz. Peygamber'in (s.a.) öğleyi Mekke'de kıldığını açık bir şekilde ortaya koymamaktadır. Zira metni şöyledir: "Allah Rasûlü (s.a.) gününün sonunda öğleyi kıldığı vakit ifâza (tavafı) yaptı, sonra Mina'ya döndü. Teşrik günlerinin geceleri boyunca orada kaldı, güneş tepeden (batıya) kayınca her cemreye yedi çakıl taşı atarak cemre taşlardı." Bu hadisin, Hz. Peygamber'in (s.a.) o gün öğle namazını Mekke'de kıldırdığını açık bir şekilde ifade etmesi nerde, İbn Ömer'in "Hz. Peygamber (s.a.) kurban günü ifâza tavafı yaptı, sonra dönüp Mina'da öğleyi kıldırdı." sözündeki açık ifade nerde? *Sahih* sahiplerinin rivayetinde ittifak ettikleri hadis nerde, delil olup olmaması tartışmalı bir hadis nerde? En iyi bilen Allah'tır.

İbn Hazm "Ümmü Seleme o gün rahatsız iken insanların gerisinde devesi üzerinde hac yaptı. O gün Hz. Peygamber'den (s.a.) izin istedi, o da ona izin verdi." diyor ve Müslim'in *Sahih*'inde Ümmü Seleme'nin kızı Zeynep'ten rivayet ettiği şu hadisi delil gösteriyor: Ümmü Seleme diyor ki: Hz. Peygamber'e (s.a.) rahatsız olduğumu söyledim. "Binitli olarak insanların gerisinden tavaf et." buyurdu. Ben de o şekilde tavaf ettim.

Allah Rasûlü (s.a.) o vakit Kâbe'nin yan tarafına doğru namaz kılıyor ve namazda Tûr sûresini okuyordu.[347] Bu tavafın ifâza tavafı olduğu anlaşılmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) o tavafın iki rekât namazında Tûr sûresini okumadı ve Ümmü Seleme'nin insanların gerisinden duyabileceği bir ses tonuyla gündüz açıktan da okumadı. Ebu Muhammed, "Hz. Peygamber (s.a.) tavafı geceye tehir etti" diyenlerin hataya düştüklerini açıklamış ve bunda isabet etmiştir.

Hz. Âişe'den sahih olarak rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) kurban bayramının birinci günü gecesi Ümmü Seleme'yi gönderdi; Ümmü Seleme sabah namazından önce cemre taşladı, sonra gidip ifâza tavafı yaptı.[348] Bu, Ümmü Seleme'nin kurban bayramının birinci günü Allah Rasûlü (s.a.) Kâbe'nin yan tarafına doğru namaz kılarken ve namazda Tûr sûresini okurken, insanların gerisinden tavaf etmesiyle nasıl uzlaşır? Bu imkânsızdır. Çünkü bu namaz ve kırâat sabah yahut akşam yahut da yatsı namazında idi. Bu namazın bayramın birinci günü olması, merhumun yanılgısıdır. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) o vakit kesinlikle Mekke'de değildi.

Hz. Âişe o gün bir tek tavaf ve bir tek sa'y yaptı. Bu da onun haccı ve umresi için yeterli oldu. O gün Safiyye tavaf yaptı, sonra hayız oldu. Yaptığı bu tavaf veda tavafı yerine de geçti, ayrıca veda tavafı yapmadı.[349] Hz. Peygamber'in (s.a.) hayızdan temizlenmiş kadın hakkında sünneti şudur: Böyle bir kadın tavaftan —yahut vakfe'den— önce hayız olursa kırân haccına niyetlenir ve onun bir tavaf, bir sa'y yapması yeterli olur. Şayet ifâza tavafından sonra hayız olursa yaptığı bu tavaf veda tavafı yerine de geçer.

30— Mina'ya Dönüp Cemreleri Taşlaması:

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) o gün Mina'ya döndü ve geceyi orada geçirdi. Sabah olunca güneşin tepe noktadan kaymasını bekledi. Güneş tepe noktadan kayınca konak yerinden ayrılıp cemrelere doğru yürüdü, hay-

347. Müslim, 1276.
348. Ebu Davud, 1942. Senedi zayıftır. Tafsilat için bk. *el-Cevheru'n-Nakıy*, 5/132-133.
349. Buharî, 25/145; Müslim, 1211 (383); Mâlik, 1/412.

vana binmedi. Hayf Mescidini takip eden birinci cemreden başladı. Oraya teker teker yedi çakıl taşı attı. Her çakıl taşını atışında "Allahu Ekber" dedi. Sonra onun önündeki cemreye geçip vadinin ortasındaki düzlüğe geldi. Kıbleyi karşısına alıp dikildi. Sonra ellerini kaldırıp Bakara sûresi kadar uzunca bir dua yaptı. Sonra orta cemreye geldi. Aynı şekilde onu da taşladı. Sonra vadinin sol tarafına indi. Kıbleyi karşısına alıp ellerini kaldırmış bir vaziyette dua etti, birinci bekleyişine yakın bir süre bekledi. Sonra üçüncü cemreye yani Akabe cemresine geldi. Vadinin içine girdi. Cemrenin karşısına dikildi; Kâbe'yi soluna, Mina'yı sağına aldı ve o vaziyette yedi çakıl taşını aynı şekilde cemreye attı.(350)

Ne cahillerin yaptığı gibi cemreyi tepesinden taşladı ve ne de birçok fakihin söylediği gibi taşlama anında cemreyi sağına, Kâbe'yi karşısına aldı.

Taşlama işini bitirince derhal döndü, cemrenin yanında durmadı. Kimileri yerin dağdan ötürü dar olması sebebiyle böyle yaptı demişlerdir. Kimileri de demiştir ki —en doğrusu da budur—: Hz. Peygamber (s.a.) bitirmeden önce bizzat ibadetin içinde dua ederdi. Akabe cemresini taşlayınca taşlama işi bitti. İbadet esnasında yapılan dua, ayrıldıktan sonra yapılan duadan daha faziletlidir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.) namazda yaptığı dua konusundaki sünneti de böyledir. Zira namazın içinde dua ederdi. Namazı bitirdikten sonra dua etmeyi âdet edindiği sabit değildir. O'nun böyle yaptığını rivayet eden kişi, Hz. Peygamber (s.a.) üzerinde bir yanlışlık yapmış demektir. Her ne kadar o an ortaya çıkan bir sebepten ötürü zaman zaman selâmdan sonra dua ettiği *Sahih* dışında rivayet edilmişse de bu rivayetin sahihliği su götürür.

Özetle, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı ve Sıddîk'a öğrettiği duaların umûmu namaz içindedir. Muaz b. Cebel'in rivayet ettiği, Hz. Peygamber (s.a.): Her namazın arkasında: "Allah'ım! Seni zikredebilmem, Sana şükredebilmem ve Sana iyi ibadet edebilmem için bana yardım et." diye dua etmeyi unutma! buyurdu(351) hadisine gelince: "Namazın arkası" sözüyle selâmdan önceki sonu da kastedilmiş olabilir, "hayvanın arkası" sözünde olduğu gibi. Selâmdan sonrası da kastedilmiş olabilir, "Her namazın arkasında sübhanallah, Allahu ekber ve elhamdülillah dersiniz" hadisinde(352) olduğu gibi. En iyi bilen Allah'tır.

---

350. Buharî, 25/140, 142; Müslim, 1296 (306, 307).
351. Ebu Davud, 1522; Nesâî, 3/53. Senedi sahihtir.
352. Buharî, 10/155; Müslim, 595; Mâlik, 1/209; Ebu Davud, 1504.

Hep kendi kendime Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazından önce mi, sonra mı cemre taşlardı diye sorar dururdum. Ağır basan zannıma göre Hz. Peygamber (s.a.) namazdan önce cemre taşlar, sonra döner, namazı kıldırırdı. Çünkü Câbir ve başkaları "Güneş tepeden kayınca cemre taşlardı." diyerek taşlama işinin güneşin tepeden kaymasını müteakip olduğunu belirtmişlerdir. Hem güneşin doğması, kurban bayramının ilk günü cemre taşlanması için neyse, tepeden kayması da Mina günleri boyunca cemre taşlanması için odur. Hz. Peygamber (s.a.) kurban günü, cemre taşlama vakti girince o gün yapılacak ibadetlerden hiçbirini ondan önce yapmadı. Ayrıca Tirmizî ve İbn Mâce, *Sünen*'lerinde İbn Abbas'ın (r.a.): "Allah Rasûlü (s.a.) güneş tepeden kayınca cemreleri taşlardı." dediğini rivayet etmektedirler. İbn Mâce "Cemre taşlamayı bitirdiği zaman öğleyi kıldırırdı." ilâvesini de kaydetmektedir.[353] Tirmizî "Bu hadis hasendir" diyorsa da, Tirmizî'nin hadisinin senedinde (zayıf râvi olan) Haccac b. Ertât vardır. İbn Mâce hadisinin senedinde ise Ebu Şeybe İbrahim b. Osman vardır, onun rivayet ettiği hadis delil olmaz. Ancak bu konuda başka hadisler de vardır.

İmam Ahmed, Hz. Peygamber'in (s.a.) giderken ve dönerken kurban günü binitli olarak, Mina günlerinde yaya olarak cemre taşladığını kaydetmektedir.

31— Dua Ettiği Yerler:

Hz. Peygamber (s.a.) hac sırasında altı yerde dua etmek için durmuştur:

1- Safa tepesinde,
2- Merve tepesinde,
3- Arafat'ta,
4- Müzdelife'de,
5- Birinci cemre yanında,
6- İkinci cemre yanında.

353. Tirmizî, 898; İbn Mâce, 3054. Senedi zayıftır. *Sahih-i Müslim*'de (1299) Câbir'den rivayet edilen bir hadiste deniyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) kurban bayramının birinci günü kuşluk vakti cemre taşladı. Sonrasını ise güneş tepeden kayınca taşladı."

32— Hutbeleri:

Hz. Peygamber (s.a.) biri kurban bayramının birinci günü —bu yukarıda geçti—, diğeri teşrik günlerinin ortasında olmak üzere Mina'da halka iki konuşma yaptı. Bu ikinci konuşmanın kurban bayramının ikinci günü, teşrik günlerinin ortası yani en hayırlısı olan günde yapıldığı söylenmiş ve bu görüşü savunanlar şu hadisi delil göstermişlerdir: Serrâ bt. Nebhân anlatıyor: Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Biliyor musunuz, bugün hangi gün?" diye sorduğunu işittim. O gün, sizin "kelleler günü (kurban kellelerinin yendiği gün)" dediğiniz gündü. Sahabîler: "Allah ve Rasûlü en iyi bilendir." dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Bugün, teşrik günlerinin ortasıdır. Biliyor musunuz, bu belde neresidir?" dedi. "Allah ve Rasûlü en iyi bilendir." dediler. "Burası Meş'ar-i Haram'dır" deyip sonra şu konuşmayı yaptı: "Bilmiyorum, belki bu seneden sonra aranızda bulunmayacağım. Dikkat edin, içinde bulunduğunuz şu ayda, şu beldede bugününüzün haramlığı ve saygınlığı gibi kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız, Rabbınıza kavuşuncaya kadar birbirinize haramdır. Rabbınıza kavuşacaksınız ve Rabbınız size yaptıklarınızı soracaktır. Dikkat edin! Yakın olanınız uzakta olanınıza bu söylediklerimi eriştirsin. Dikkat edin! Bunları size tebliğ ettim mi?" Medine'ye döndüğümüzde çok geçmedi Hz. Peygamber (s.a.) vefat etti. Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir.[354] "Kelleler günü" ittifakla kurban bayramının ikinci günüdür.

Beyhakî'nin, Musa b. Ubeyde er-Rabezî — Sadaka b. Yesâr — İbn Ömer senediyle rivayetine göre: "İzâ câe = Nasr" sûresi teşrik günlerinin ortasında Allah Rasûlü'ne (s.a.) indirildi ve bunun veda anlamına geldiği

---

354. Bütün uzunluğu ile hadisi Ebu Davud rivayet etmemiştir. Beyhakî, *Sünen*'inde (5/151) rivayet etmiştir. Ebu Davud'un (1953) metni şöyledir: Allah Rasûlü (s.a.) kelleler günü bize konuşma yaptı ve: "Bu gün hangi gündür?" diye sordu. "Allah ve Rasûlü en iyi bilendir." dedik. "Teşrik günlerinin ortası değil mi?!" buyurdu. Senedinde İbn Hibbân'dan başkası tarafından sika kabul edilmeyen bir râvi vardır. Diğer râvileri sikadır. Bu hadisin Ebu Davud (1952) tarafından ceyyid senedle rivayet edilen bir şahidi vardır. Bekiroğullarından iki adam diyor ki: "Allah Rasûlü'nü (s.a.) teşrik günlerinin ortasında konuşma yaparken gördük. Biz devesinin yanında idik. Bu konuşma, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Mina'da yaptığı konuşmadır." Hadisin senedi kuvvetlidir. O gün, kurbanların kellelerini yedikleri için "kelleler günü" diye adlandırılmıştır.

anlaşıldı. Devesi Kasvâ'nın getirilmesini emretti. Deve eğerlendi. İnsanlar Hz. Peygamber'in (s.a.) etrafında toplandı ve Hz. Peygamber (s.a.): "Ey insanlar!" diye başlayarak şöyle bir konuşma yaptı... Sonra râvi konuşmasını aktarmıştır.(355)

33— Mina'da Gecelemek:

Abbas b. Abdülmuttalib, sikâye (hacılara su dağıtma) görevinden dolayı Mina gecelerinde, Mekke'de geceleme izni istedi. Hz. Peygamber (s.a.) de izin verdi.(356)

Deve çobanları kendisinden, Mina dışında develerin yanında geceleme izni istediler. Onlara, kurban günü cemre taşlayıp kurban gününden sonra da iki günün cemre taşlama ibadetini birleştirerek iki günden birinde taşlamaları konusunda ruhsat verdi.(357)

Mâlik diyor ki: Sanırım râvi: "O iki günün ilkinde taşlayıp sonra Nefir gününde (hacıların Mina'dan Mekke'ye akın ettikleri gün) cemre taşlamaları konusunda ruhsat verdi." demiştir.

İbn Uyeyne diyor ki: Bu hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) çobanlara bir gün taşlama, bir gün ara verme ruhsatı vermiştir. Her iki grup için sünnetteki uygulamadan dolayı Mina'da gecelemeyi terketme caizdir. Cemre taşlamayı ise terketmiyorlardı. Yalnızca onların, tehir edip geceleyin taşlama ve iki günün cemre taşlamasını bir günde yapma ruhsatları vardı. Hz. Peygamber (s.a.) sikâye görevlilerine ve çobanlara geceleme konusunda ruhsat verdiğine göre bir kimse malının zayi olmasından korksa, yahut hasta olup ondan geri kalmaktan korksa yahut da hasta olduğu için (Mina'da) gecelemesi mümkün olmasa nassın bunlara tenbihinden dolayı o kimseden Mina'da geceleme görevi düşer. En iyi bilen Allah'dır.

355. Beyhakî, 5/152. Senedi zayıftır.
356. Buharî, 25/75, 133; Müslim, 1315. Hafız İbn Hacer diyor ki: Hadis, Mina'da gecelemenin vacip ve bunun hac görevlerinden biri olduğuna delildir. Çünkü bir şeye ruhsat adı verilmesi, zıddının azîmet olmasını icabettirir. İzin, sözü edilen sebepten dolayı verilmiştir. Şayet o sebep veya o anlamda bir sebep bulunmazsa izin hasıl olmaz. Cumhûr, bu işin vacip olduğunu söylemiştir. Şâfiî'nin bir görüşüne, İmam Ahmed'den gelen bir rivayete ve hanefî mezhebine göre bu sünnettir.
357. Mâlik, *Muvatta*, 1/408; Ebu Davud, 1975; Tirmizî, 955; Nesâî, 5/273; İbn Mâce, 3037. Senedi sahihtir.

34— Cemreleri Taşlaması:

Hz. Peygamber (s.a.) acele edip cemre taşlamayı iki günde yapmadı. Üç teşrik gününde cemre taşlamayı tamamlayıncaya kadar kaldı. Salı günü öğleden sonra Muhassab'a hareket etti. Muhassab'a Ebtah ve Kinâne oğulları yokuşu (Hayfu Benî Kinâne) da denir. Ebu Râfi'i, kendisi için bir çadır kurmuş buldu. Ebu Râfi, Allah Rasûlü (s.a.) kendisine emretmeksizin Allah'ın (c.c.) tevfîkiyle Hz. Peygamber'in (s.a.) yüküne koruyuculuk etmekteydi.

Hz. Peygamber (s.a.) öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldırdı ve bir süre uyudu.[358] Sonra Mekke'ye doğru yola koyuldu. Geceleyin tan yeri ağarmaya yakın veda tavafı yaptı, bu tavaf esnasında remel yapmadı. Safiyye, O'na hayız olduğunu haber verince, "O, bizi yolumuzdan engelleyecek mi?" diye sordu. "İfâza tavafını yaptı" dediler. "Öyleyse yola koyulsun." dedi.[359]

O gece Hz. Âişe, Hz. Peygamber'den (s.a.) kendisine ayrı bir umre yaptırmasını istedi. Hz. Peygamber (s.a.), onun Kâbe'yi tavafının ve Safa-Merve arasında yapmış olduğu sa'yın haccı ve umresi için yeterli olduğunu kendisine söylediyse de Hz. Âişe ayrı bir umre yapmakta diretti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), kardeşi Abdurrahman'a ona Ten'îm'den umre yaptırmasını emretti. Hz. Âişe umresini geceleyin bitirdi ve kardeşiyle birlikte Muhassab'a gitti. Oraya gecenin ortasında geldiler. Allah Rasûlü (s.a.): "Bitirdiniz mi?" diye sordu. Hz. Âişe "Evet" cevabını verince, ashabı arasında yolculuğa çıkılacağını ilan ettirdi. İnsanlar hazırlanıp yola koyuldular. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) sabah namazından önce Kâbe'yi tavaf etti. İşte Buharî'nin metni böyledir.[360]

Soru: Bu hadisle yine *Sahih*'de Esved yoluyla Hz. Âişe'den rivayet edilen şu hadisi nasıl uzlaştırıyorsun? "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Bu yolculuğun yalnız hac yolculuğu olduğunu düşünüyorduk." diye başladığı hadisin devamında Hz. Âişe diyor ki: Muhassab'da konaklama

---

358. Buharî, 25/144; Müslim, 1313; Ebu Davud, 2009.
359. Buharî, 25/144; Müslim, 965 (383, 387); Mâlik, 1/412.
360. Buharî, 25/33, 26/9; Müslim, 1211 (123).

gecesi olunca: "Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanlar hac ve umre yaparak dönüyorlar, ben ise bir hac yaparak dönüyorum." dedim. Hz. Peygamber (s.a.): "Mekke'ye geldiğimiz gecelerde tavaf etmemiş miydin?" diye sordu. "Hayır" dedim. "Öyleyse kardeşinle birlikte Ten'îm'e git, umreye niyetlenip ihrama gir. Sonra falan yerde buluşalım." buyurdu. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'den çıkarken, ben de oraya girerken —yahut ben çıkarken, o girerken— bana rastladı.(361)

Bu hadiste Hz. Peygamber'le (s.a.) Hz. Âişe'nin yolda karşılaştıkları; birincisinde ise konakladığı yerde Hz. Âişe'yi beklediği ve o gelince ashabı arasında yola çıkılacağını ilan ettirdiği ifade edilmektedir. Hem burada bir başka problem daha var: Hz. Âişe'nin: "O Mekke'den çıkarken, ben de oraya girerken —yahut tam aksi— bana rastladı." sözü? Şayet birinci ihtimalse, o zaman Hz. Peygamber (s.a.), kendisi Mekke'den çıkıp Medine'ye dönerken ve Hz. Âişe de umre yapmak için oraya inerken ona rastlamış olur ki, bu da Muhassab'da Hz. Âişe'yi beklemesiyle çelişir.

Ebu Muhammed İbn Hazm diyor ki: "Kuşkusuz doğru olan, Hz. Âişe Mekke'den çıkmaktaydı, Hz. Peygamber de (s.a.) oraya girmekteydi. Çünkü Hz. Âişe umre için oraya daha önceden gelmişti. Allah Rasûlü (s.a.) de gelene kadar onu bekledi. Sonra veda tavafı yapmak üzere yola çıktı. Hz. Âişe, Mekke'den Muhassab'a dönerken Hz. Peygamber (s.a.) ona rastladı." Bu doğru değildir. Çünkü Hz. Âişe, "O, oradan inerken" demiştir. Bu ise (karşılaşmanın) Muhassab'dan sonra olmasını ve Mekke'den çıkıyor olmayı gerektirir. Şu halde Ebu Muhammed nasıl "Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'den inerken veda tavafını yapmak üzere yola çıktı." diyebiliyor? Bu imkânsızdır. Ebu Muhammed'in kendisi hac yapmamıştır. Kâsım'ın Hz. Âişe'den rivayet ettiği yukarıda geçen hadis açıkça ifade etmektedir ki Allah Rasûlü (s.a.), yola çıkışından sonra gelinceye kadar Hz. Âişe'yi konak yerinde bekledi, gelince yolculuk hazırlığı yaptı, insanlar arasında yola çıkılacağını ilan ettirdi. Şayet bu Esved hadisi iyi bellenip hafızada tutulmuşsa doğrusu "Allah Rasûlü (s.a.), ben Mekke'den çıkarken ve kendisi oraya girerken bana rastladı." şeklinde olacaktır. Çünkü Hz. Âişe tavafını yapıp umresini bitirmiş, sonra sözleşilen yere gitmek için yola çıkmış ve veda tavafını yapmak üzere Mekke'ye inmeye başlamış olan Hz. Peygamber'le (s.a.) karşılaşmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) yol hazırlığı yapmış ve insanlar arasında yola çıkılacağını ilan ettirmiştir. Esved hadisi bun-

361. Buharî, 25/145; Müslim, 1211 (128).

dan başka türlü yorumlanamaz. Bu iki hadis daha başka şekilde şu iki biçimde uzlaştırılmaya çalışılmışsa da bunlar birer yanılgıdır:

1- Hz. Peygamber (s.a.) bir kere Hz. Âişe'yi gönderdikten sonra ve Âişe umresini bitirmeden önce ve bir kere de umresini bitirdikten sonra olmak üzere iki kere veda tavafı yapmıştır. Bu açık bir yanılgı olmakla birlikte, problemi ortadan kaldırmaz, aksine artırır. İyi düşün.

2- Hz. Peygamber (s.a.) Muhassab'da konaklamak müslümanlara meşakkat verir endişesiyle Muhassab'dan Akabe sırtına geçti. Hz. Âişe, kendisi Mekke'ye inerken ve Hz. Peygamber (s.a.) de Akabe'ye çıkarken O'nunla karşılaşmıştır. Bu, birincisinden daha çirkin. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), asla Akabe'den çıkmamıştır. İttifakla, Mekke'nin aşağı tarafındaki alçak yokuştan çıkmıştır. Hem bu şekilde düşünüldüğünde iki hadisin arası uzlaştırılmış da olmaz.

Ebu Muhammed İbn Hazm, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'nin alt tarafından çıktıktan sonra Muhassab'a çıktığını söylemiştir ki bu da bir yanılgıdır. Allah Rasûlü (s.a.) ayrıldıktan sonra bir daha Muhassab'a dönmemiş, derhal Medine'ye doğru geçip gitmiştir.

Eserlerinden birinde şöyle diyor: Hz. Peygamber (s.a.) giriş ve çıkışlarıyla daire çizerek, Mekke'yi çembere alan kimse gibi olmak için böyle yapmıştır. Çünkü geceyi Zîtuvâ'da geçirdi. Sonra Mekke'nin üst tarafından girdi, alt tarafından çıktı. Sonra Muhassab'a döndü. Bu dönüş Mekke'nin Yemen tarafından olmuş ve böylece daire oluşmuştur. Zira Hz. Peygamber (s.a.) geldiğinde Zîtuvâ'da konakladı. Sonra Kedâ'dan Mekke'ye geldi. Tavafı bitirdikten sonra orada konakladı. Sonra bütün hac vazifelerini bitirince orada konakladı. Sonra Mekke'nin alt tarafından çıktı, sağ tarafı tuttu ve Muhassab'a geldi. İkinci kere yolculuğa çıkılmasını emretmesi şu şekilde yorumlanır: Hz. Peygamber (s.a.) Muhassab'a o dönüşünde yola çıkmamış bir grup insan gördü ve onlara yola çıkmalarını emretti. İşte o zaman derhal Medine'ye doğru yola çıktı.

Ebu Muhammed hem kendisini, hem de kitabını bu çirkin, soğuk ve gülünç saçmalıkla lekelemiştir. Şayet Hz. Peygamber (s.a.) hakkında yanlışlık yapanların yanlışlarına karşı uyarma olmasaydı böyle bir sözü kaydetmek bile istemezdik. Sanki sen kendi gözünle görüyormuşçasına Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı şey şudur: Hz. Peygamber (s.a.) Muhassab'da konakladı; öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını orada kıldı. Bir süre uyudu. Sonra Mekke'ye doğru yola çıktı ve geceleyin orada veda tavafını yaptı. Sonra alt tarafından Medine'ye doğru yola çıktı. Muhassab'a dön-

medi ve bir daire çizmedi. *Sahih-i Buharî*'de Enes'ten rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) Muhassab'da öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldırdı, bir süre uyudu. Sonra devesine binip Kâbe'ye gitti, tavaf yaptı.[362]

Sahihayn'da rivayet edildiğine göre Hz. Âişe, "Allah Rasûlü (s.a.) ile hac yolculuğuna çıktık..." diye anlatmaya başladığı hadisin devamında diyor ki: Allah, haccımızı sona erdirip Mina'dan yola koyulduğumuzda Muhassab'da konakladık. Allah Rasûlü (s.a.) Abdurrahman b. Ebu Bekir'i çağırdı ve ona "Kızkardeşini Harem'den çıkar. Sonra tavafınızı bitirince buraya, Muhassab'a yanıma gelin." buyurdu. Allah umremizi sona erdirip gecenin ortasında tavafımızı bitirince Muhassab'a O'nun yanına geldik. "Bitirdiniz mi?" diye sordu. "Evet" dedik. Bunun üzerine insanlar arasında yolculuğa çıkılacağını ilan ettirdi. Kâbe'ye uğradı ve onu tavaf etti. Sonra Medine'ye doğru yola çıktı.[363]

İşte bu hadis yeryüzündeki en sahih, İbn Hazm ve başkalarının söyledikleri, hiçbirisi meydana gelmemiş olan bu tahminlerin çürüklüğünü en iyi gösteren hadislerdendir ve Esved hadisinin iyi aktarılmış olmadığına bir delildir. Sağlam ve iyi bir şekilde aktarılmışsa söylediğimizden başka bir yorumu yoktur. Başarı yalnız Allah'tandır.

35— Muhassab'da Konaklaması:

Selef, Muhassab'da konaklamanın bir sünnet mi yoksa bir rastlantı mı olduğu konusunda ihtilâf etmiş ve iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Bir grup; haccın sünnetlerindendir, diyor. Çünkü *Sahihayn*'da Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), Mina'dan yola koyulmak isteyince: "Biz, inşâllah yarın Kinâneoğullarının küfür üzerine yeminleştikleri Hayf'a (yahut engebeli yere) konaklayacağız." buyurdu.[364] Hz. Peygamber (s.a.) bununla Muhassab'ı kasdetmektedir. Şöyle ki: Kureyş ve Kinâneoğulları, Hâşimoğulları ve Muttaliboğullarına karşı Allah Rasûlü'nü (s.a.) kendilerine teslim edinceye kadar onlarla kız alış-verişinde bulunmamak ve aralarında hiçbir bağlantı kurmamak kaydıyla yeminleşmiş-

362. Buharî, 25/144. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 358.
363. Yukarıda geçti.
364. Buharî, 25/45; Müslim, 1314.

lerdi. İşte bu yüzden Allah Rasûlü (s.a.) onların küfür simgelerini, Allah ve Rasûlullah düşmanlığını ortaya koydukları yerde İslâm alâmetlerini göstermeyi amaçlamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti, küfür ve şirk simgelerinin bulunduğu yerlerde tevhîd alâmetini ikâme etmekti. Nitekim Lât ve Uzzâ putlarının yerine Tâif Mescidi'nin yapılmasını emretmiştir.

Diyorlar ki: *Sahih-i Müslim*'de İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer orada konaklarlardı. Müslim'in bir rivayetinde yine İbn Ömer'in Muhassab'da konaklamayı sünnet saydığı kaydedilmektedir.(365)

Buharî'nin kaydettiğine göre İbn Ömer öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını Muhassab'da kılar, gece uyur ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) de böyle yaptığını söylerdi.(366)

Aralarında İbn Abbas ve Hz. Âişe'nin de bulunduğu diğerleri ise sünnet olmadığını, Hz. Peygamber'in (s.a.) orada bir raslantı sonucu konakladığını savunmaktadırlar. *Sahihayn*'da İbn Abbas'ın: "Muhassab bir şey değildir. O yalnızca Allah Rasûlü (s.a.) yola çıkmak daha kolay olsun diye konakladığı bir yerdir." dediği rivayet edilmektedir.(367)

Sahih-i Müslim'de rivayet edildiğine göre Ebu Râfi', şöyle demiştir: "Allah Rasûlü (s.a.) yanımda bulunan kimselerle birlikte Ebtah'da konaklamamı bana emretmedi. Ancak ben, O'nun çadırını (oraya) kurdum. Sonra kendisi geldi, orada konakladı."(368) Allah, Peygamberinin "Biz yarın Kinâneoğulları Hayf'ında konaklayacağız." sözünü doğru çıkarmak, O'nun azmettiği şeyi yerine getirmek ve Peygamberine (s.a.) muvafakat göstermek için kendi tevfîkiyle Ebu Râfi'i oraya konaklatmıştır.

36— Kâbe'nin İçine Girip Girmediği:

Burada üç mesele vardır: Allah Rasûlü (s.a.) haccı sırasında Kâbe'nin içine girdi mi, girmedi mi? Vedalaştıktan sonra Mültezim'de(369) durdu mu,

365. Müslim, 1310 (337, 338).
366. Buharî, 25/148.
367. Buharî, 25/147; Müslim, 1312.
368. Müslim, 1313.
369. Mültezim: Med'â ve Müteavvez diye de adlandırılır. Hacer-i Esved ile Kâbe kapısı arasıdır. Hacer-i Esved'le Makâm arasına ise Hatîm denir. Bk. Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, 5/190, Beyrut, 1979.

durmadı mı? Vedalaşma gecesi sabah namazını Mekke'nin içinde mi, dışında mı kıldı?

Birinci mesele: Pek çok fakih ve başka ilim adamları Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı sırasında Kâbe'nin içine girdiğini sanmakta ve pek çok insan da Hz. Peygamber'e (s.a.) uyarak Kâbe'ye girmeyi haccın sünnetlerinden saymaktadır. Oysa Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti, O'nun hem hacda, hem de umrede Kâbe'ye girmediğini, yalnızca Fetih senesi girmiş olduğunu göstermektedir. *Sahihayn*'daki bir rivayete göre İbn Ömer anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Fetih günü Üsâme'ye ait bir deve üzerinde Mekke'ye girdi. Deveyi Kâbe'nin avlusuna çökertti. Osman b. Talha'nın anahtarı alıp gelmesini emretti. O da alıp geldi, kapıyı açtı. Hz. Peygamber (s.a.) Üsâme, Bilâl ve Osman b. Talha ile birlikte içeri girdi. Uzun süre kapıyı üzerlerine kapadılar. Sonra açtılar. Hemen diğer insanlardan önce ileri atıldım. Bilâl'le kapıda karşılaştım. "Allah Rasûlü (s.a.) namazı nerede kıldı?" diye sordum. "Öndeki iki direk arasında!" diye cevap verdi. Kaç rekât kıldı diye sormayı unuttum.(370)

Sahih-i Buharî'de İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'ye gelince Kâbe'ye girmekten kaçındı. Çünkü içinde putlar vardı. Onların çıkarılmalarını emretti. Putlar çıkarıldı. Sahabîler, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in ellerinde fal oklarıyla yapılmış resimlerini de dışarı çıkardılar. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Allah kahretsin, bu resimleri yapanları! Vallahi, yeminle söylüyorum, bu putperestler, bu iki peygamberin katiyen fal oklarıyla rızık peşinde koşmadıklarını bilmekteydiler" dedi. Kâbe'ye girdi. Kâbe'nin her tarafında tekbir getirdi, fakat orada namaz kılmadı.(371)

Buradan hareketle "Bunlar iki ayrı giriştir. Birinde namaz kıldı, diğerinde kılmadı." denmiştir. İşte bu zayıf tenkitçilerin yoludur. Her ne zaman bir metin farklılığı görseler derhal onu farklı bir olay sayarlar. Nitekim metin farklılıklarından dolayı İsrâ (ve Mirac) hâdisesinin defalarca meydana geldiğini, yine metin farklılıklarından dolayı devesini Câbir'den defalarca satın aldığını ve anlatımdaki farklılıklardan dolayı veda tavafını iki kere yapmış olduğunu vb. söylemişlerdir.

Ama üstad tenkitçiler bu yoldan yüz çeviriyor, hata yapmaktan ko-

370. Buharî, 25/51, 52; Müslim, 1329; Mâlik, 1/398.
371. Buharî, 25/54, 60/8, 64/48; Ebu Davud, 2027.

runmamış olanların (yani Peygamberler dışındaki diğer insanların) hata yaptıklarını ve yanıldıklarını söylemekten korkmuyorlar. Buharî ve başka imamlar diyorlar ki: Söz Bilâl'in sözüdür. Çünkü İbn Abbas'ın aksine o, Hz. Peygamber'in (s.a.) namaz kıldığını görmüştür ve bunun meydana geldiğini söylemektedir (ispat etmektedir). Sözün özü: Hz. Peygamber'in (s.a.) Kâbe'ye girişi hac ve umre sırasında değil, Fetih gazası sırasında idi. *Sahih-i Buharî*'de rivayet edildiğine göre İsmail b. Ebu Hâlid diyor ki: Abdullah b. Ebu Evfâ'ya: "Hz. Peygamber (s.a.) umresi sırasında Kâbe'ye girdi mi?" diye sordum. "Hayır" cevabını verdi.(372)

Hz. Âişe anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) gözlerinden sevinç okunduğu ve gönlü hoş bir halde yanımdan çıktı. Sonra kalbi hüzünlü yanıma döndü. Bunun üzerine "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen şöyle şöyle bir halde yanımdan çıkmıştın, ne oldu?" dedim. "Ben Kâbe'ye girdim. Keşke girmez olaydım! Doğrusu benden sonra ümmetimi yormuş olmaktan korkuyorum." diye karşılık verdi.(373) Bu rivayetteki girişin hac sırasında olduğunu gösteren bir husus yoktur. Hatta iyice düşünürsen bu düşünüş seni, bu girişin Fetih gazası sırasında olduğuna götürür. En iyi bilen Allah'tır. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e (s.a.) Kâbe'ye girmek istediğini söyledi. Hz. Peygamber (s.a.), ona Hıcr'da iki rekât namaz kılmasını emretti.

37— Mültezim'de Durması:

İkinci mesele, Mültezim'de durması: Rivayete göre bunu Fetih günü yapmıştır. Ebu Davud'un *Sünen*'inde rivayet edildiğine göre Abdurrahman b. Ebu Safvan anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'yi fethedince ben de geldim. Allah Rasûlü'nün (s.a.), ashabıyla birlikte Kâbe'den çıktığını, kapıdan Hatim'e kadar Rükn'ü (Hacer-i Esved'i) selâmladıklarını ve yüzlerini Beytullah'a sürdüklerini gördüm. Allah Rasûlü (s.a.) ortalarında idi.(374)

Yine Ebu Davud'un, Amr b. Şuayb'dan, onun da babasından rivayetine göre dedesi ona şunları anlatmış: Abdullah ile birlikte tavaf ettim.

---

372. Buharî, 26/11; Müslim, 1332.
373. Ahmed, 6/137; Ebu Davud, 2029; Tirmizî 873; İbn Mâce, 3064. Senedinde bir zayıf râvi vardır, diğerleri sikadır. Bununla birlikte Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.
374. Ebu Davud, 1898; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/461. Senedinde bir zayıf râvi varsa da hemen aşağıdaki hadisle kuvvet bulur.

Kâbe'nin arkası hizasına gelince: "Allah'a sığınmıyor musun?" dedim. "Cehennem'den Allah'a sığınırız." dedi. Sonra yürüdü. Hacer-i Esved'i selâmladı. Rükün'le kapı arasında dikildi. Göğsünü, yüzünü ve kollarını şu şekilde değdirdi: Kollarını iyice yaydı ve: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) böyle yaptığını gördüm." dedi.[375]

Bunun veda zamanında olması da, başka zaman olması da muhtemeldir. Ancak Mücâhid, sonraki dönemde Şâfiî ve başkaları demişlerdir ki: Veda tavafından sonra Mültezim'de durup dua etmek müstehaptır. İbn Abbas (r.a.) Rükün'le kapı arasında ısrarla bekler ve: "Bir kimse bu ikisi arasında ısrarla bekler, Allah Teâlâ'dan bir şey isterse, Allah mutlaka onun isteğini yerine getirir." derdi. En iyi bilen Allah'tır.

38— Veda Gecesi Sabah Namazını Nerede Kıldığı:

Üçüncü mesele; Hz. Peygamber'in (s.a.) veda gecesi sabahı, sabah namazını nerede kıldığı: *Sahihayn*'da rivayet edildiğine göre Ümmü Seleme anlatıyor: Allah Rasûlü'ne (s.a.) hac sırasında rahatsız olduğumu söyledim. "Binitli olarak insanların gerisinden tavaf et!" buyurdu. Ben de o şekilde tavaf ettim. O vakit Allah Rasûlü (s.a.) Kâbe'nin yan tarafına doğru namaz kıldırıyor ve namazda Tûr sûresini okuyordu.[376] Bunun sabah namazında veya başka bir namazda olması da muhtemel, veda tavafında veya başka zaman olması da muhtemeldir. Bu hususu araştırdık, baktık Buharî bu olayı *Sahih*'inde şu şekilde rivayet ediyor: Hz. Peygamber (s.a.) ve Ümmü Seleme yola çıkmak istediklerinde Ümmü Seleme daha Beytullah'ı tavaf etmemişti. Allah Rasûlü (s.a.) ona: "Sabah namazına kâmet getirildiği zaman insanlar namaz kılarlarken sen devenin üzerinde tavaf et." buyurdu. O da öyle yaptı ve namaz kılmadan dışarı çıktı.[377] Bunun, kurban bayramının birinci günü olması kesinlikle imkânsızdır. Kuşkusuz bu veda tavafıdır. Şu halde Hz. Peygamber'in (s.a.) o gün sabah namazını Kâbe'nin yanında kıldığı ve Ümmü Seleme'nin, O'nun, namazda Tûr sûresini okuduğunu işittiği ortaya çıktı.

---

375. Ebu Davud, 1899; İbn Mâce, 2962. Senedi zayıfsa da bir önceki hadisle kuvvet bulur.
376. Buharî, 25/74; Müslim, 1276. Buharî'nin (25/64)'deki rivayetinde sabah namazı olduğu açıkça belirtiliyor.
377. Buharî, 25/71.

39— Medine'ye Dönüşü:

Sonra Medine'ye dönüş yolculuğu başladı. Ravhâ'ya vardığında bir kafile ile karşılaştı, onlara selâm verip: "Siz kimsiniz?" diye sordu. "Müslümanız" dediler ve onlar da: "Ya siz kimsiniz?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.): "Allah'ın Rasûlü" cevabını verdi. Bunun üzerine kafile arasında deve üzerinde mahfesi içinde bulunan bir kadın küçük bir oğlunu kaldırıp: "Ey Allah'ın Rasûlü! Buna hac var mı?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "Evet. Sana da ecir vardır." buyurdu.(378)

Zülhuleyfe'ye gelince geceyi orada geçirdi. Medine'yi görünce üç kere tekbir aldı ve şu duayı okudu:

"Tek Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nun, hamd O'nundur. O'nun herşeye gücü yeter. Biz dönenleriz, tevbe edenleriz, ibadet edenleriz, secde edenleriz. Rabbımıza hamd edenleriz. Allah sözünü tuttu, kuluna yardım etti, kabileleri tek başına bozguna uğrattı."

Sonra gündüz Muarras yolundan Medine'ye girdi. Çıkarken Şecere yolundan çıkmıştı.(379) En iyi bilen Allah'tır.

40— Hz. Peygamber'in (s.a.) Haccı Konusunda Yanılgılar:

1- Ebu Muhammed İbn Hazm, *Haccetü'l-Vedâ* adlı eserinde: "Hz. Peygamber (s.a.), insanlara hac yolculuğuna çıktığı vakit Ramazan'da yapılan bir umrenin, bir hacca bedel olduğunu bildirdi." demekle yanılmıştır. Bu, açık bir yanılgıdır. Çünkü bunu haccı bitirip Medine'ye döndükten sonra söylemiştir. Şöyle ki: Ensâr'dan Ümmü Sinan adında bir kadına Hz.

---

378. Müslim, 1336; Şâfiî, 1/289; Ebu Davud, 1736; Ahmed, 1/219, 244.
379. Buharî, 25/16. İbn Ömer diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) Şecere yolundan çıkar, Muarras yolundan girerdi. Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'ye doğru yola çıkacağı zaman Şecere Mescidinde, döndüğünde ise Zülhuleyfe'de vadinin içinde namaz kılar ve sabaha kadar geceyi orada geçirirdi. Buharî (26/12) ve Müslim'in (1344) yine İbn Ömer'den rivayetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.) gazâdan yahut hacdan yahut da umreden döndüğü zaman her yüksek arazinin tepesinde üç kere tekbir getirir, sonra "Lâ ilâhe illalahu vahdehu lâ şerike leh. Lehul-Mülk..." derdi.

Peygamber (s.a.): "Seni bizimle birlikte haccetmekten alıkoyan nedir?" diye sordu. Kadın: "Bizim su taşıyan sadece iki devemiz vardı. Çocuğumun babası (yani kocam) ile oğlum birisi üzerinde hacca gittiler. Bize, üzerinde su taşıyacağımız bir deve bıraktı." diye cevap verince Hz. Peygamber (s.a.): "O halde Ramazan gelince sen bir umre yap. Çünkü Ramazan'da yapılan bir umre, bir hac yerine geçer." buyurdu. Bu hadisi Müslim *Sahih*'inde bu şekilde rivayet etmiştir.[380]

Yine Medine'ye döndükten sonra Ümmü Ma'kıl'a da aynen bu sözü söylemiştir. Nitekim Ebu Davud, Yusuf b. Abdullah b. Selâm yoluyla onun ninesi Ümmü Ma'kıl'ın şöyle dediğini kaydeder: Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccına çıktığında, bizim bir devemiz vardı. (Kocam) Ebu Ma'kıl onu Allah yoluna verdi. Bize bir hastalık bulaştı. Ebu Ma'kıl öldü. Allah Rasûlü (s.a.) hac yolculuğuna çıktı. Haccını bitirip dönünce yanına gittim. Bana: "Seni, bizimle çıkmaktan alıkoyan nedir?" diye sordu. Ben de şöyle cevap verdim: "Gerçekten biz de hazırlanmıştık. Ama Ebu Ma'kıl öldü. Bizim bir devemiz vardı. Hacca onunla gidecektik. Ebu Ma'kıl, onu Allah yoluna vasiyet etti." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Onunla hacca gitseydin ya? Zira hac, Allah yolunda yapılan bir ibadettir. Bu haccı bizimle yapmayı kaçırdığına göre Ramazan'da umre yap. Çünkü o, hac gibidir." buyurdu.[381]

2- Yine İbn Hazm'ın bir başka yanılgısı: Hz. Peygamber (s.a.) Zilkâde ayının bitimine altı gün kala perşembe günü yola çıkmıştır, diyor. Yukarıda Hz. Peygamber'in (s.a.) beş gün kala, cumartesi günü yola çıktığı izah edilmiştir.

3- Taberî'nin *Haccetü'l-Vedâ* adlı eserinde kaydettiğine göre bazıları Hz. Peygamber'in (s.a.) cuma günü namazdan sonra yola çıktığını söyleyerek yanılmışlardır. Onları bu çirkin yanılgıya sevkeden husus hadiste geçen "altı gün kala" sözü olmuştur. Buradan hareketle sanmışlardır ki, bu ancak cuma günü yola çıkılmış olduğunda mümkün olur; çünkü kalan altı gün çarşamba günü tamam olmuştur ve Zilhicce'nin başlangıcının perşembe olduğunda şüphe yoktur. Bu, fahiş bir hatadır. Çünkü kuşkusuz bilinen o ki, Hz. Peygamber (s.a.) yola çıktığı gün Medine'de öğleyi dört rekât, Zülhuleyfe'de ikindiyi iki rekât kıldırmıştır. Nitekim *Sahihayn*'da bu şekilde sabittir.

---

380. Ebu Davud, 1256.
381. Ebu Davud, 1988, 1989; Tirmizî, 939; Dârimî, 2/15. Râvileri sikadır.

Taberî, *Haccetü'l-Vedâ*'da bir üçüncü görüş olarak Hz. Peygamber'in (s.a.) cumartesi günü çıkmış olduğunu kaydetmiştir. Bu, Vâkıdî'nin tercihidir. Bizim de evvela tercih ettiğimiz görüş budur. Ancak Vâkıdî bu konuda şu üç yerde yanıldı: 1) Hz. Peygamber (s.a.) yola çıktığı gün öğleyi Zülhuleyfe'de iki rekât kıldırdı. 2) O gün öğle namazını müteakip ihrama girdi. Oysa Zülhuleyfe'de bir gece geçirdikten sonra ertesi gün ihrama girmişti. 3) Vakfe, cumartesi günü idi. Bunu ondan başkası söylememiştir. Bu açıkça bir yanılgıdır.

4- Kadı Iyaz (r.h.) ve başkaları Hz. Peygamber'in (s.a.) orada gusletmeden önce güzel koku süründüğünü ve sonra gusledince kokuyu yıkadığını söylemekle yanılmışlardır. Bu yanılgının kaynağı *Sahih-i Müslim*'de kaydedilen Hz. Âişe'nin (r.a.) şu sözlerinin gelişidir: "Allah Rasûlü'ne (s.a.) güzel kokular sürdüm. Daha sonra hanımlarını dolaştı. Sonra sabah ihrama girdi."(382)

Bu yanılgıyı, Hz. Âişe'nin "Allah Rasûlü'ne (s.a.) ihrama gireceği için güzel kokular sürdüm." sözü ile "Allah Rasûlü (s.a.) ihramlı iken O'nun saç ayrımlarındaki güzel kokunun parlaklığı hâlâ gözlerimin önünde" sözü reddeder. Hadisin bir metnine göre Hz. Âişe: "İhrama girdikten üç gün sonra telbiye getirirken" demiş ve bir metnine göre de "Allah Rasûlü (s.a.) ihrama gireceği vakit bulabildiği en güzel kokuyu sürünürdü. Daha sonra başında ve sakalında kokunun parlaklığını görürdüm." demiştir. Bütün bu metinler, *Sahih*'in metinleridir.(383)

Kadı Iyâz'ın delil gösterdiği İbrahim b. Muhammed b. Münteşir yoluyla onun da babasından Hz. Âişe'nin: "Ben Allah Rasûlü'ne (s.a.) güzel kokular sürerdim. Sonra hanımlarını dolaşır. Sonra sabah ihrama girerdi." sözünde ise ihrama girerken ikinci kez koku sürünmeyi meneden bir durum yok.

5- Ebu Muhammed İbn Hazm Hz. Peygamber'in (s.a.) öğleden önce ihrama girdiğini söylemekle yanılmıştır. Bu açık bir yanılgıdır. Hiçbir hadiste rivayet edilmemiştir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazını müteakip namaz kıldığı yerde niyetlenip ihrama girmiş ve telbiye getirmiş, sonra devesine binmiş, devesi üzerinde telbiye getirerek Beydâ tepesinin doruğu-

---

382. Müslim, 1192. "Üç günden sonra" rivayetini Nesâî (5/140-141) rivayet etmiş olup senedi sahihtir.
383. Müslim, 1189 (38), 1190 (39, 41, 44).

na çıkmıştır. Bu, kesinlikle öğle namazından sonraydı. En iyi Allah bilir.

6- Yine İbn Hazm'ın bir başka yanılgısı: Hz. Peygamber (s.a.) kendisiyle birlikte kurbanlık sevketti, ama bu, nafile kurbanlıktı, diyor. Bu görüş, onun imamlardan ayrıldığı "kırân yapanın kurban kesmesi gerekmez. Yanlızca temettu' yapana gerekir" görüşüne dayanmaktadır. Bu görüşün tutarsızlığı yukarıda anlatıldı.

7- Şu görüşleri ileri sürenler de yanılmışlardır:

a) Hz. Peygamber (s.a.) ihrama girerken belli bir hac şekli tayin etmedi, mutlak bıraktı.

b) Tek umre yapmaya niyetlendi, onunla temettu' yaptı. Kadı Ebu Ya'lâ, *Muğnî* sahibi (İbn Kudâme) ve başkaları bu görüşü savunmuşlardır.

c) Sırf bir hac yapmaya niyetlendi, beraberinde umre yapmadı.

d) Umreye niyetlendi, sonra ona haccı da ilâve etti.

e) İfrâd haccına niyetlendi. Sonra daha ilerde ona umreyi de ilâve etti. Bu, O'na özgü şeylerdendir.

Bunların dayanakları ve bu konuda hangi görüşün ne sebeple doğru olduğu yukarıda anlatıldı.

8- Ahmed b. Abdullah et-Taberî, *Haccetü'l-Vedâ* adlı eserinde: "Hac kafilesi yolun bir yerine vardıklarında Ebu Katâde bir yaban eşeği avladı. Kendisi ihramlı değildi. Hz. Peygamber (s.a.), o hayvanın etinden yedi." derken yanılmıştır. Çünkü bu olay, Buharî'nin de rivayet ettiği üzere Hudeybiye umresinde olmuştu.

9- Bazılarınca ileri sürülen ve Taberî tarafından hikâye edilen: "Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye salı günü girdi." sözü bir hatadır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye Zilhicce'nin dördüncü günü sabahı pazar günü girmiştir.

10- Kadı Ebu Ya'lâ ve öğrencileri gibi, "Hz. Peygamber (s.a.) tavaf ve sa'y yaptıktan sonra ihramdan çıktı." diyenler yanılmışlardır. Bu yanılgının dayanağı yukarıda açıkladığımız üzere Muâviye'nin yahut ondan rivayette bulunan râvinin yanılarak: "Muâviye, (Veda) haccında Merve tepesinde enli bir bıçakla Allah Rasûlü'nün (s.a.) saçlarını kısalttı." demiş olmasıdır.

11- "Hz. Peygamber (s.a.) tavaf sırasında Rükn-i Yemânî'yi öperdi."

diye iddia edenler de yanılmışlardır. Hz. Peygamber'in (s.a.) öptüğü Hacer-i Esved'dir. Ona Yemânî adı vermiştir. Çünkü ona Yemânî, onunla diğerine Yemâniyyân denirdi. Bu yüzden râvilerden biri doğrudan doğruya ondan Yemânî diye sözetmiştir.

12- Ebu Muhammed İbn Hazm'ın fâhiş bir hatası: Hz. Peygamber'in (s.a.) sa'y sırasında (ilk) üç turda remel yaptığını, dört turda ise normal yürüdüğünü söylüyor. Bu yanılgıdan daha tuhafı da kendisinden başka bir kimsenin söylemediği bu görüş üzerinde ittifak sağlandığını söyleyerek düştüğü yanılgıdır.

13- Hz. Peygamber'in (s.a.) gidiş-gelişini bir kere sayarak Safa-Merve arasında on dört tur yaptığını iddia edenlerin yanılgıları. Bunun tutarsızlığı yukarıda açıklandı.

14- Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban bayramının birinci günü sabah namazını vaktinden önce kıldırdığını iddia edenlerin düştükleri yanılgı. Bu yanılgının dayanağı İbn Mes'ûd'un: "Hz. Peygamber (s.a.) kurban bayramının birinci günü sabah namazını zamanından önce kıldırdı." sözüdür.[384] Oysa İbn Mes'ûd bu sözle, Hz. Peygamber'in (s.a.), her zaman sabah namazını kıldırmak âdeti olduğu vakitten önce, o gün acele ederek daha erken vakitte kıldırmış olduğunu kasdetmektedir. Bu şekilde yorumlama şarttır. İbn Mes'ûd hadisi ancak bunu gösterir. *Sahih-i Buharî*'de onun şöyle dediği kaydedilir: "Şu iki namaz (mutad) vakitlerinden çevrilmiştir: Akşam namazı insanlar Müzdelife'ye geldikten sonra, sabah namazı ise tan yeri ağarırken kılınır."[385] Veda haccını anlatan Câbir hadisinde: "Sabah iyice ortaya çıkınca sabah namazını bir ezan ve bir kâmetle kıldırdı." cümlesi yer almaktadır.[386]

15- Gerek Hz. Peygamber'in (s.a.) arefe günü öğle ile ikindiyi ve o gece akşamla yatsıyı iki ezan, iki kâmetle kıldırdığını söyleyenler, gerek hiç ezan okutmaksızın iki kâmet getirterek iki namazı kıldırdığını söyleyenler ve gerekse iki namazı birleştirerek bir tek kâmetle kıldırdığını söyleyenler hep yanılmışlardır. Doğrusu, iki namazı bir tek ezan okutarak ve her namaz için kâmet getirterek kıldırmıştır.

16- "Hz. Peygamber (s.a.) Arafat'ta iki konuşma yaptı. Bu konuşma-

384. Buharî, 25/99; Müslim, 1289.
385. Buharî, 25/97.
386. Müslim, 1218.

lar arasında oturdu. Birinci konuşmayı yapıp oturduktan sonra müezzin ezan okudu. Ezan bitince Hz. Peygamber (s.a.) ikinci konuşmasına başladı. Konuşmayı tamamlayınca müezzin namaz için kâmet getirdi." iddiasında bulunanlar da yanılgıya düşmüşlerdir. Hiçbir hadiste asla böyle bir şey gelmemiştir. Câbir hadisi açıktır: Hz. Peygamber (s.a.) konuşmasını tamamlayınca Bilâl ezan okudu ve namaz için kâmet getirdi. Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazını konuşma yaptıktan sonra kıldırdı.

17- "Hz. Peygamber (s.a.) konuşma yapmak üzere yüksek bir yere çıkınca müezzin ezan okudu. Ezan bitince ayağa kalktı ve konuşma yaptı." diyen Ebu Sevr de yanılmıştır. Bu açık bir yanılgıdır. Çünkü ezan, konuşmadan sonra okunmuştur.

18- Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban bayramı gecesi Ümmü Seleme'yi önden gönderdiğini ve ona sabah namazında Mekke'de kendisine gelmesini buyurduğunu rivayet edenler de yanılmıştır. Bunun açıklaması yukarıda geçti.

19- Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban günü ziyaret tavafını geceye ertelediğini iddia edenler yanılmışlardır. Yukarıda bunun açıklaması ve geceye ertelediği tavafın veda tavafı olduğu anlatıldı. Bu yanılgının dayanağı — Allah daha iyi bilir ya— Hz. Âişe'nin: "Allah Rasûlü (s.a.) ifâza (ziyaret) tavafını günün sonunda yaptı" sözü olsa gerektir. Abdurrahman b. Kasım, babası yoluyla Hz. Âişe'den böyle rivayet etmiş ve onun sözünü manayı esas alarak aktarmıştır. Ziyaret tavafını geceye ertelediği söylenmiştir.

20- "Hz. Peygamber (s.a.) bir kere gündüz ve bir kere de hanımlarıyla birlikte geceleyin olmak üzere iki ifâza tavafı yaptı." diyenler de yanılmışlardır. Bu yanılgının dayanağı Ömer b. Kays'ın, Abdurahman b. Kâsım —babası Kâsım— Hz. Âişe senediyle rivayet ettiği şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a.) ashabına kurban günü Kâbe'yi öğle vakti ziyaret etmeleri için izin verdi, onlar da böyle yaptılar. Allah Rasûlü (s.a.) ise hanımlarıyla birlikte geceleyin ziyaret etti.[387]

Bu hatadır. Hz. Âişe'den gelen sahih rivayette bunun aksi, yani Hz. Peygamber'in (s.a.) gündüz vakti bir tek ifâza tavafı yaptığı belirtilmiştir. Bu gerçekten tehlikeli bir yoldur, taklidin kuyruklarına yapışan zayıf ilim adamları bu yolu tutmuşlardır. En iyi bilen Allah'tır.

21- Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban günü kudûm tavafı yaptığını, da-

387. Beyhakî, *Sünen*, 5/144. Yukarıda geçti.

ha sonra da ziyaret tavafı yaptığını söyleyenler yanılmışlardır. Bu görüşün dayanağı ve tutarsızlığı yukarıda anlatıldı.

22- Bu tavafla birlikte o gün Hz. Peygamber'in (s.a.) sa'y yaptığını iddia edip delil olarak da kırân haccı yapan kimsenin iki sa'y yapması gerektiğini ileri sürenler yanılmışlardır. Bunun tutarsızlığı ve Âişe ile Câbir'in —Allah onlardan razı olsun— söyledikleri üzere Hz. Peygamber'in (s.a.) bir tek sa'ydan başka sa'y yapmadığı yukarıda anlatıldı.

23- Ağır basan görüşe göre Hz. Peygamber (s.a.) kurban günü öğle namazını Mekke'de kıldırdı diyenler de yanılmışlardır. Doğrusu yukarıda da geçtiği üzere bu namazı Mina'da kıldırmıştır.

24- Hz. Peygamber'in (s.a.) Müzdelife'den Mina'ya giderken Muhassir vadisinde hızlanmadığını ve bunun çöl Araplarının işi olduğunu söyleyenler yanılmışlardır. Bu yanılgının dayanağı İbn Abbas'ın şu sözleridir: Hayvanı koşturmak çölde yaşayan köylüler tarafından başlatıldı. İnsan kalabalığının iki kenarında duruyorlardı. Geniş karınlı ağaç çanakları, sopaları ve ok kuburlarını hayvanlarına asmışlardı. Akın ettikleri vakit bunlar sallanıp birbirine vurarak ses çıkarıyorlardı. Böylece insanları ürkütüyorlardı. Allah Rasûlü (s.a.) gözüktü. Kulak kökü omuz oynağına temas edecek kadar devesinin başını, yavaşlatmak amacıyla kendisine doğru çekmiş bir vaziyette: "Ey insanlar! Ağır olunuz!" buyurdu. Bir rivayete göre ise: "İyilik atları, develeri koşturmakta değildir. Ağır olunuz!" buyurdu... (İbn Abbas devamla diyor ki:) Hz. Peygamber (s.a.) Mina'ya gelinceye kadar devesinin ön ayaklarının yukarı kalktığını görmedim. Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir.[388] Bundan dolayı hadisi Tâvus ile Şa'bî münker saymışlardır. Şa'bî diyor ki: "Bana Üsâme b. Zeyd'in haber verdiğine göre kendisi Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Arafat'tan yola çıkmış, Müzdelife'ye varıncaya kadar Hz. Peygamber'in (s.a.) devesi koşmak için ayağını yukarı kaldırmamıştır. Fazl b. Abbas'ın bana aktardığına göre de kendisi Müzdelife'de Allah Rasûlü'nün (s.a.) terkisinde imiş; Hz. Peygamber (s.a.) şeytan taşlayıncaya kadar, devesi koşmak için ayağını yukarı kaldırmamış." Atâ: "Hız yapmayı bunlar icad ettiler. Güya tozdan sakınmak istiyorlar." demektedir. Bu yanılgının kaynağı, Arafat'tan ayrılırken çöl Araplarının

---

388. Birinci rivayeti Ebu Davud (1920) rivayet etmiştir, senedi sahihtir. İkinci rivayet İmam Ahmed'in *Müsned*'indedir (1/244), senedi hasendir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/256) kaydetmiş, İmam Ahmed'e nisbet etmiş ve "Râvileri Sahih râvileridir." demiştir.

ve kaba adamların yaptıkları hız ile Muhassir vadisinde yapılan hızın birbirine karıştırılmasıdır. Çünkü orada yapılan hız bid'attir. Allah Rasûlü (s.a.) bunu yapmamış, aksine yasaklamıştır. Muhassir vadisinde yapılan hız ise sünnettir. Câbir, Hz. Ali b. Ebu Tâlib ve Abbas b. Abdülmuttalib —Allah onlardan razı olsun— Allah Rasûlü'nün (s.a.) (s.a.) böyle yaptığını aktarmışlardır. Hz. Ömer İbnü'l-Hattab (r.a.) da böyle yapmıştır. İbn Zübeyr hayvanını alabildiğine dörtnala koştururdu. Hz. Âişe ve başka sahabîler de böyle yapmışlardır. Bu konuda olumsuz bakanların değil, olumlu bakanların sözü geçerlidir. En iyi Allah bilir.

25- Tâvus ve başkaları yanılgıya düşerek demişler ki: Hz. Peygamber (s.a.) Mina gecelerinde, her gece Kâbe'yi ziyarete giderdi. Buharî, *Sahih*'inde "Ebu Hassân yoluyla İbn Abbas'tan aktarıldığına göre; Hz. Peygamber (s.a.), Mina günlerinde Kâbe'yi ziyarete giderdi." demektedir.(389) Bu hadisi rivayet eden İbn Ar'ara anlatıyor: Muaz b. Hişâm "Bunu babamdan işittim" diyerek bir kitap verdi, ama okumadı. Bu kitapta Ebu Hassân yoluyla İbn Abbas'tan şöyle bir rivayet yer almaktaydı: "Allah Rasûlü (s.a.) Mina'da kaldığı süre içinde her gece Kâbe'yi ziyaret ederdi." Hiç kimsenin bu konuda ona muvafakat ettiğini görmedim. İbn Ar'ara'nın sözleri bitti...(390) Sevrî bu hadisi *Câmi'* adlı eserinde Tâvus'un oğlu aracılıyla Tâvus'tan mürsel olarak rivayet etmiştir.

Bu bir yanılgıdır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ifâza tavafını yaptıktan sonra Mekke'ye dönmemiş, veda zamanına kadar Mina'da kalmıştır. En iyi bilen Allah'tır.

---

389. Buharî, 25/139. Ebu Hassân'ın ismi Müslim b. Abdullah'tır. Müslim, onun yoluyla İbn Abbas'tan bu hadisten başka bir hadis rivayet etmiştir ki, Buharî'nin şartlarını taşımamaktadır. Hafız İbn Hacer diyor ki: Taberânî bu hadisi, Katâde yoluyla İbn Abbas'tan mevsûl olarak rivayet etmiştir. İbnü'l-Medînî, *el-İlel* adlı eserinde diyor ki: Katâde garîb bir hadis rivayet etti, bu hadisi —Hişâm dışında— Katâde'nin arkadaşlarının hiç birinden öğrenmiş değiliz. Bu hadisi Hişam'ın oğlu Muâz b. Hişâm'ın kitabından istinsah ettim. Ben ondan, o babasından, o da Katâde'den olmak üzere hadisi işitmedim. Ebu Hassân bana İbn Abbas'tan rivayet etti ki, Hz. Peygamber (s.a.) Mina'da kaldığı sürece her gece Kâbe'yi ziyaret ederdi.

390. Hâfız İbn Hacer'in, *Fethu'l-Bârî*'deki kaydına göre Esrem anlatıyor: Ahmed'e: "Katâde'den öğrendiğin var mı?" diye sordum. Bu hadisi söyledi ve: "Bunu Muaz'ın kitabından yazdılar." dedi. "Burada bir adam var, hadisi Muaz'dan işittiğini iddia ediyor." dedim. Ahmed bunu inkâr etti.

Esrem bu sözüyle, İbrahim b. Muhammed b. Ar'ara'ya işaret etmiştir. Çünkü Taberânî, onun yoluyla ve bu senedle hadisi rivayet etmiştir.

26- Gerek Hz. Peygamber (s.a.) iki defa veda etti diyenler, gerekse şöyle diyenler yanılmışlardır: Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'yi, giriş ve çıkışlarında daire içine aldı. Zîtuvâ'da geceyi geçirdi. Sonra Mekke'nin üst kısmından şehre girdi. Sonra aşağı tarafından çıktı. Sonra Mekke'nin sağ tarafından Muhassab'a döndü. Böylece daire tamam oldu.

27- Muhassab'tan Akabe sırtına geçtiğini iddia edenler yanılmışlardır.

İşte bütün bunlar yanılgılardır. Gerek tafsilatlı, gerekse toplu olarak bunlara karşı uyardık. Başarı yalnız Allah'tandır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KURBAN

KURBAN, HAC KURBANI (HEDY) VE AKÎKA KURBANI

A) KURBANLIK HAYVANLAR

Gerek bayramda kesilen kurban, gerek hac yapanların kestikleri kurban ve gerekse akîka kurbanı En'âm sûresinde zikredilen yalnız sekiz çift hayvandan kesilir. Gerek Hz. Peygamber'in (s.a.) ve gerekse sahabenin bu sekiz çift dışında başka hayvanlardan kurban, hac kurbanı ve akîka kurbanı kestikleri bilinmemektedir. Bu da Kur'an'ın toplam dört âyetinden çıkartılmıştır:

1- "Dört ayaklı otcul kara hayvanları (deve, sığır, koyun ve keçi) size helâl kılındı."[1]

2- "...Ve Allah'ın rızık olarak kendilerine verdiği dört ayaklı otcul kara hayvanlarına karşılık malum olan günlerde Allah'ın adını ansınlar."[2]

3- "Dört ayaklı hayvanlardan yük taşıyanları, (tüyünden) döşek yapılanları yaratan da O'dur. Allah'ın size verdiği rızıklardan yiyin. Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Şüphesiz o, sizin apaçık bir düşmanınızdır. Allah sizin için sekiz çift yarattı..."[3] Âyetin devamında bu sekiz çifti zikretmiştir.

1. Mâide, 5/1.
2. Hac, 22/28
3. En'âm, 6/142-143.

4- "...Kâbe'ye ulaşmış bir kurbanlık olmak üzere..."[4] Bu âyet de gösterir ki, Kâbe'ye ulaşan kurbanlık işte bu sekiz çift hayvandır. Ali b. Ebu Tâlib'in (r.a.) âyetten çıkardığı hüküm de budur.

Allah'a yakınlık ve ibadet için kesilen hayvanlar üç gruba ayrılır: 1- Hedy (hac kurbanı), 2- Kurban (Udhiye), 3- Akîka kurbanı.

4. Mâide, 5/95.

B) HEDY

1- Hedy Kurbanı:

Allah Rasûlü (s.a.) hacda kurban olarak hem davar ve hem de deve kesti. Hanımları adına hacda sığır kurban etti. Hem (Mekke'de) ikameti sırasında, hem umre esnasında ve hem de hacda kurban kesti. Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti davarı damgalamak değil, boyunlarına kurbanlık nişanı takmaktı.

İkâmet halinde iken, hacda keseceği kurbanı gönderdiği vakit ihramlı için haram olan şeyler O'na haram olmazdı (yani kurbanlık hayvanı gönderme, ihram giymede olduğu gibi bir etki meydana getirmez).

Hac kurbanı olacak deve sevkettiğinde develerin boyunlarına kurbanlık nişanı takar ve onları damgalardı: Sağ hörgüçlerinin yan yüzeyini kan akacak şekilde biraz yarardı. Şâfiî diyor ki: Damgalama sağ yana yapılır. Hz. Peygamber (s.a.) bu şekilde damgalamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.) hac kurbanını gönderdiği vakit götüren kişiye, kurbanlıklardan herhangi biri ölmek üzere olursa kesmesini, sonra hayvanın papucunu kanına bulamasını ve hayvanın yan tarafına koymasını, gerek kendisinin gerekse yoldaşlarından hiçbirinin o kesilen hayvandan yememesini emreder,[5] sonra kendisi gelince etini paylaştırırdı. Hz. Peygamber'in (s.a.)

---

5. Ahmed, 1896, 2189, 2518; Müslim, 1325; Ebu Davud, 1763; İbn Mâce, 3105. Bu konuda Ahmed (4/334), Ebu Davud (1762), Tirmizî (910) ve İbn Mâce (3106) Nâciye el-Huzâî'den ayrıca şu hadisi rivayet ederler: Allah Rasûlü (s.a.), Nâciye el-Huzâî

hayvanın etinden yemeyi yasaklaması bir sedd-i zerîa (= mazeret kapısını tıkama)dır. Zira muhtemeldir ki, hayvanları götüren kimse hayvanın ölümcül bir hal alması ve böylece onu kesip yemek için korumada kusurlu davranabilir. Ama hayvandan hiçbir şey yiyemeyeceğini bilirse korumaya çaba sarfeder.

Yukarıda da geçtiği üzere Hz. Peygamber (s.a.) ashabına bir deveyi ve aynı şekilde bir sığırı yedi kişinin ortaklaşa kesebileceğini söyleyerek onları hac kurbanında ortak yaptı.

Hac kurbanını götüren kimsenin, ihtiyaç duyduğu vakit başka bir binek buluncaya kadar uygun tarzda kurbanlık hayvana binmesini mübah saymıştır.[6] Hz. Ali (r.a.) de: "Kurbanlık hayvanın yavrusundan arta kalan sütü içebilir." demiştir.[7]

2- Hedy Kesmesi:

Hz. Peygamber (s.a.) develeri sol ön ayakları bağlanmış, bukağılanmış, üç ayak üzerinde ayakta oldukları halde keserdi. Hayvanı keserken besmele çeker ve tekbir getirirdi. Kendi kurbanını kendi eliyle keserdi. Kurbanlarından bir kısmını kesmesi için vekil tayin ettiği de olurdu. Nitekim yüz deveden geri kalanı kesmesini Hz. Ali'ye (r.a.) emretmiştir. Davarı keseceği zaman ayağını hayvanın (boynunun) yan tarafına basar, sonra besmele çeker, tekbir getirir ve keserdi.[8] Yukarıda geçtiği üzere Hz. Peygamber (s.a.) kurbanını Mina'da kesmiş ve: "Bütün Mekke sokakları kurban kesim yeridir" buyurmuştur.[9] İbn Abbas ise: "Develerin kurban edilecekleri yerler Mek-

---

ile kurbanlık hayvan gönderdi ve ona: "Şayet hayvanlardan herhangi biri ölmek üzere olursa kes, sonra papucunu kanına bula ve sonra da insanlarla onun arasını serbest bırak." buyurdu. Bu hadisin senedi sahihtir. Tirmizî "hasen-sahihtir" demiş, İbn Hibbân (976) ve Hâkim (1/447) hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca bu konuda Ahmed ve Müslim (1326) Ebu Kabîsa Züeyb b. Halhala'dan hadis rivayet etmişlerdir.

6. Müslim, 1324: Câbir b. Abdullah'a hacda kurban olarak kesilecek hayvana binilip binilemeyeceğini sordular. O da şöyle cevap verdi: Hz. Peygamber'in (s.a.): "Binmek zorunda kalırsan başka bir hayvan buluncaya kadar uygun bir tarzda bin." buyurduğunu işittim. Ayrıca bu konuda Mâlik (1/377), Buharî (25/12) ve Müslim (1322) Ebu Hureyre'den hadis rivayet etmişlerdir.
7. *Muvatta*'ın Zürkânî şerhinde (2/325) kaydedildiğine göre Urve b. Zübeyr şöyle demiştir: "Kurbanlık devene binmek zorunda kalırsan hayvana meşakkat vermeyecek şekilde bin. Şayet sütünü içmek zorunda kalırsan yavrusu içtikten sonra iç." Bu rivayetin senedi sahihtir.
8. Buharî, 73/10; Müslim, 1966.
9. Müslim, 1218 (149); Ebu Davud, 1937; İbn Mâce, 3048; Ahmed, 3/326; Dârimî, 2/56-57.

ke'dedir. Ancak Mekke kanlardan arındırılmıştır. Mina, Mekke'dendir.'' demiştir. İbn Abbas kurbanını Mekke'de keserdi.

3- Hedy Kurbanından Yemek:

Hz. Peygamber (s.a.) gerek kurbanlarından, gerekse hac kurbanlarından yemelerini ve azık edinmelerini ümmetine mübah kılmış, bir keresinde o sene civar halktan Medine'ye gelen bir grup yoksul muhacirden ötürü üç günden fazla kurban etini yanlarında bulundurmalarını sahabilere yasaklamış ve böylece sahabilerin o insanlara ihsanda bulunmalarını arzu etmiştir.[10]

Ebu Davud, Cübeyr b. Nüfeyr yoluyla Sevbân'ın şöyle dediğini kaydeder: Allah Rasûlü (s.a.) kurban kesti. Sonra "Ey Sevbân! Bizim için şu koyunun etini ıslâh et." buyurdu. Medine'ye varıncaya kadar devamlı Hz. Peygamber'e (s.a.) o etten yedirdim.

Bu olayı Müslim de rivayet etmiştir. Ondaki metin şöyledir: Sevbân anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Veda Haccı'nda bana: "Şu eti ıslâh et" buyurdu. Ben de ıslâh ettim. Artık Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye varıncaya kadar devamlı o etten yedi.[11]

Hz. Peygamber (s.a.) kâh hac kurbanlarının etlerini paylaştırır, kâh "Dileyen kendisine parça ayırabilir" buyururdu.[12] Hem onu, hem de bunu

---

10. Müslim, 1971.
11. Ebu Davud, 2814; Müslim, 1975; Dârimî, 2/79; Beyhakî, 9/291. Ahmed (3/386) ve Tahavî (2/308) Ebu'z-Zübeyr yoluyla Câbir'in şöyle dediğini rivayet ederler: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte kurbanların etlerini hem yedik, hem de Medine'ye varıncaya kadar azık edindik." Bu rivayetin râvileri sikadır. Dârimî (2/80) ve Ahmed (3/368), Şu'be—Amr b. Dinar—Atâ senediyle Câbir b. Abdullah'ın: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte kurban etlerini Medine'ye kadar azık edindik." dediğini rivayet ederler. Bu rivayetin senedi sahihtir. Ahmed (3/85) hasen bir senedle Ebu Saîd el-Hudrî'nin: "Hac kurbanından yapılan kavurmayı azık edinirdik. Hatta üzerinden hemen hemen bir sene geçerdi" dediğini rivayet eder.
12. Buharî, 25/121, 122, 123; Müslim, 1317. Hz. Ali (r.a.) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.) hacda yüz deve kurban etti. Develerin etlerini paylaştırmamı emretti, paylaştırdım. Sonra emretti, semerlerini paylaştırdım. Sonra da emretti, derilerini paylaştırdım." Ebu Davud (1765) ve Ahmed'in (4/350) Abdullah b. Kurt'tan rivayet ettikleri bir hadise göre Allah Rasûlü (s.a.) beş veya altı deve kestikten sonra "Dileyen kendisine parça ayırabilir" buyurdu. Bu hadisin senedi güçlüdür.

yapmıştır. Bu hadis düğünde ve benzer zamanlarda saçılan şeyleri yağmalamanın (kapışmanın) caizliğine delil gösterilmiştir. İkisinin arası anlaşılmayacak bir şekilde ayırtedilmiştir.

4— Hedy Kesim Zamanı:

Hz. Peygamber (s.a.) umre kurbanını Merve tepesi eteğinde, kırân haccı kurbanını ise Mina'da keserdi. İbn Ömer de aynı şekilde yapardı. Hz. Peygamber (s.a.) hac kurbanını ihramdan çıkmadan asla kesmezdi. Kurban bayramının birinci gününden önce ne kendisi, ne de sahabîlerden herhangi biri kurban kesmiştir. Yine hac kurbanını ancak güneş doğduktan ve şeytan taşladıktan sonra keserdi. İşte kurban günü sırayla yapılan dört şey ilkinden başlamak üzere sırasıyla şöyledir: Şeytan taşlama, kurban kesme, tıraş olma ve tavaf. Hz. Peygamber (s.a.) bunları işte bu şekilde sıraya koymuştur. Güneş doğmadan kurban kesimine asla izin vermemiştir. Kuşkusuz böyle bir şey O'nun sünnetine aykırıdır. Şayet hac kurbanı güneş doğmadan önce kesilecek olursa tıpkı kurbanda uygulanan hüküm tatbik edilir.

C) KURBAN

1- Kurban Kesişi:

Hz. Peygamber (s.a.) kurban kesmeyi terketmezdi. İki koç kurban ederdi. Onları da bayram namazını kıldıktan sonra keserdi. Haber vermektedir ki, kurbanını namazdan önce kesen kimsenin kestiği bu hayvan kurban yerine geçmez, yalnızca o kimsenin, ailesine takdim ettiği bir et olur.[13] Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetinden ve tavrından çıkarılan netice işte budur. Asıl gözönünde bulundurulacak husus, namazın ve hutbenin vakti değil, bizzat namazın kılınmış olmasıdır. İşte Allah'ın dini olarak biz, bunu kabul etmekteyiz. Hz. Peygamber (s.a.) sahabîlere koyun cinsinden toklu,[14] onun

---

13. Buharî, 73/11; Müslim, 1961 (7).
14. Buharî, 73/2; Müslim, 1965. Ukbe b. Âmir anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) ashabı arasında kurbanlıklar dağıttı. Ukbe'ye (bana) bir toklu düştü. Hz. Peygamber (s.a.) bana: "Sen bunu kurban et" buyurdu. Ahmed (2/444 ve 445), Tirmizî (1499) ve Beyhakî'nin (9/27) Ebu Hureyre'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.): "Koyun cinsinden toklu ne güzel kurbanlıktır" buyurmuştur. Bu hadis, zayıf ise de şu şahid hadisler takviye eder: a) Ebu Davud (2799) ve İbn Mâce'nin (3147) Mücâşî b. Süleym'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) "İki yaşında olanın ifa ettiği vazifeyi toklu da ifa eder." buyurmuştur. Hadisin senedi sahihtir. Bu hadisi Nesâî (7/219) de rivayet etmiş, ancak sahabînin ismini zikretmemiştir. b) Ahmed (6/368) ve İbn Mâce'nin (3139) rivayetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Koyun cinsinden kurban olarak toklu kesilmesi caizdir." buyurmuştur. Müslim'in (1963) Câbir'den rivayet ettiği "Kurban olarak ancak yaşını almış hayvan kesin. Bulamazsanız koyun cinsinden toklu kesiniz" hadîsi zayıftır. Çünkü bu hadisde Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî'nin tedlisi vardır. Hanefî ve hanbelîlere göre toklu, altı ayını doldurmuş kuzuya denir. Tirmizî'-

dışında kalanlardan da iki yaşında -yani yaşını almış- olan hayvan kesmelerini emretmiştir.

Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.): "Teşrîk günlerinin hepsi kurban kesim günüdür." buyurmuştur.[15] Ancak bu hadis munkatı'dır, mevsûl olarak rivayeti sabit değildir.

2— Kurban Etini Saklamak:

Kurban etlerini üç günden fazla saklamayı yasaklaması kurban kesim günlerinin yalnız üç gün olduğunu göstermez. Çünkü hadis, kurban kesen kimsenin kesim gününden başlamak üzere üç günden fazla kurbanın etinden herhangi bir şeyi saklamayı yasaklamaktadır. Şayet kişi kurban kesimini bayramın üçüncü gününe tehir etse, kesimle onu takip eden üç gün arasında yasak olan vakte kadar kurban etini evinde bulundurması, elbet caizdir. Kurban kesimini üç günle sınırlayanlar Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban etlerini üç günden fazla saklamayı yasaklamasından bunların başlangıcının bayramın ilk günü olduğu anlamını çıkarmışlardır. Diyorlar ki: Kurban etinden yemenin haram olduğu bir vakitte kurban kesiminin meşrû olması caiz değildir. Kurban etinden yemenin haramlığı daha sonra kaldırıldı ve böylece kesim vakti, olduğu gibi aynen kaldı.

---

nin Vekî'den nakline göre ise, altı yahut yedi ayını doldurmuş olana denir. *Hidâye* sahibi (Merginanî) diyor ki: Şayet yaşını almış olan koyunlarla karıştığında uzaktan bakan kimse yaşını almış olanla onu ayıramayacak kadar iri yapılı olsa bu kuzu kurban edilebilir. Deve cinsinin, yaşını almış olanı beş yaşını doldurmuş olandır. Sığır ve keçi cinsinin yaşını almış olanı ise ikisini doldurmuş, üçüne ayakbasmış olandır. Bk. Merginânî, *Hidâye,* 4/75.

15. Hadîs sahihtir. Ahmed (4/82), Saîd b. Abdülazîz—Süleyman b. Musa—Cübeyr b. Mut'im senediyle rivayet etmiştir. Râvileri sika ise de Süleyman b. Musa, Cübeyr b. Mut'im'e yetişmemiştir. Bu yüzden hadis munkatı'dır. İbn Hibbân (1008) ve Bezzâr ise Saîd b. Abdülazîz—Süleyman b. Musa—Abdullah b. Abdurrahman b. Ebu Hüseyn, Cübeyr b. Mut'im senediyle rivayet etmişlerdir. Zeylaî'nin *Nasbu'r-Râye*'de (3/61) Bezzâr'dan nakline göre İbn Ebî Hüseyn Cübeyr b. Mut'im ile karşılaşmamıştır. Taberânî, *Mu'cem*'inde hadisi Ahmed b. Yahya b. Hâlid er-Rakkî—Züheyr b. Abbâd er-Rüâsî—Süveyd b. Abdülazîz—Saîd b. Abdülazîz—Süleyman b. Musa—Nâfi' b. Cübeyr—babası Cübeyr senediyle rivayet etmiştir. Süveyd b. Abdülazîz hadisde gevşektir. Bu hadisin İbn Adiy tarafından Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen bir şâhidi varsa da onun da senedinde zayıf bir râvi olan Muâviye b. Yahya es-Sadefî vardır.

Onlara şöyle cevap verilir: Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca üç günden fazla saklamayı yasaklamıştır; üç günden sonra kurban kesimini yasaklamamıştır. Birinin diğeriyle ne ilgisi var? Şu iki yönden Hz. Peygamber'in (s.a.) yasakladığı ile kurban kesiminin yalnız üç gün kesilebileceği arasında bir bağlantı söz konusu değildir:

1- Bayramın ikinci ve üçüncü günü kurban kesimi caizdir. O halde bu günlerde kesim yapan kimsenin kurban etini, kesim gününden itibaren üç gün tamamlanıncaya kadar saklaması caizdir. Bayramın birinci gününden sonra kurban kesiminin yasak olduğu ortaya çıkıncaya kadar bu hadisi delil göstermeniz tamam olmaz. Buna da imkânınız yoktur.

2- Bir kimse kurbanını, bayramın birinci gününün en son vaktinde kesmiş olsa o vakit hadisin icabı gereği kesimden sonra üç gün saklaması caiz olur. Ali b. Ebu Tâlib: "Kurban kesim günleri, bayramın birinci günü ile onu takip eden üç gündür." demiştir. Bu görüş Basralıların imamı Hasan el-Basrî'nin, Mekkelilerin imamı Atâ b. Ebî Rabâh'ın, Şamlıların imamı Evzâî'nin ve hadis ehli fukahasının imamı Şâfiî'nin (r.h.) görüşü olup İbn Münzir de bunu tercih etmiştir. Çünkü bu üç gün Mina günleri, şeytan taşlama günleri ve teşrîk günleri olmakla ayrı bir özellik taşırlar ve o günlerde oruç tutmak da haram olur. Bu günler, sayılan şu hükümlerde birbirinin kardeşidirler. Kurban kesiminin caizliği konusunda -herhangi bir nas ve icmâ bulunmaksızın- aralarında farklılık nasıl düşünülebilir? Biri diğerini destekleyecek şekilde iki farklı yönden rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Mina'nın bütünü kurban kesim yeridir ve teşrîk günlerinin hepsi kurban kesim günüdür." buyurmuştur. Bu hadis hem Cübeyr b. Mut'im'den munkatı' bir senedle rivayet edilmiş ve hem de Üsâme b. Zeyd—Atâ—Câbir senediyle[16] rivayet edilmiştir. Yakub b. Süfyan: "Üsâme b. Zeyd,[17] Medînelilere göre sika, emîn (=me'mûn) bir râvidir." diyor.

Bu konuda dört görüş vardır. Birisi budur.

---

16. Bu, merhum müellifin bir yanılgısıdır. Çünkü Câbir hadisinde, Cübeyr b. Mut'im'in rivayet ettiği "Teşrîk günlerinin hepsi kurban kesim günüdür" hadisine şahidlik edecek bir ifade yoktur. Câbir hadisinin Ebu Davud'daki (1937) metni şöyledir: "Arafat'ın bütünü vakfe yeridir. Mina'nın bütünü kurban kesim yeridir. Müzdelife'nin bütünü vakfe yeridir. Bütün Mekke sokakları hem yol, hem de kurban kesim yeridir." Yukarıda Cübeyr hadisine şahid olarak İbn Adiy'in Ebu Said el-Hudrî'den rivayet ettiği hadisi belirttik.
17. el-Leysî nisbesini taşıyan Üsâme b. Zeyd'den Müslim hadis rivayet etmiştir. Hâfız İbn Hacer, *et-Takrîb*'de onun hakkında diyor ki: Doğru (=sadûk), fakat vehimli biridir. Rivayet ettiği hadis, hasen sayılır.

İkincisi: Kurban kesim vakti, bayramın birinci günü ve onu takip eden iki gündür. Ahmed, Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin -Allah onlara rahmet eylesin- görüşü budur. Ahmed: "Bu, Hz. Muhammed'in (s.a.) ashabından birçok kimsenin görüşüdür" diyor. Esrem, İbn Ömer (r.a.) ve İbn Abbas'ın (r.a.) bu görüşte olduklarını kaydeder.

Üçüncüsü: Kurban kesim *(=nahr)* vakti bir tek gündür. Bu, İbn Sîrîn'-in görüşüdür. Çünkü bu isim yalnız o güne özgüdür. Bu durum, kurban kesim hükmünün o güne mahsus olduğunu gösterir. Üç gün kurban kesimi caiz olsaydı bu günlere "şeytan taşlama günleri", "Mina günleri" ve "teşrîk günleri" dendiği gibi "eyyâmu'n-nahr=kurban kesim günleri" de denirdi. Ayrıca bayram da (kurban bayramı denilmek suretiyle) kurban kesimine izafe edilmektedir. Bu da bir tek gündür. Nitekim "Fıtır=Ramazan bayramı" sözü de böyledir.

Dördüncüsü: Saîd b. Cübeyr ve Câbir b. Zeyd'in görüşü: Kurban kesimi şehirlerde bir tek gün, Mina'da ise üç gündür. Çünkü bu günler orada şeytan taşlama, tavaf ve tıraş olma gibi hac fiillerinin yapıldığı günlerdir. Bu yüzden bu günler kurban kesim günleri olmuştur. Ama şehirlerde bulunanlar için bu durum sözkonusu değildir.

3- Kurbanlık Hayvanın Özellikleri:

Hz. Peygamber (s.a.), bir kimse kurban kesmek isterse zilhicce ayının ilk on günü girdiğinde kurbanlık hayvanın tüyünden ve dış derisinden herhangi bir şey almasın, buyurmuştur. Bu konudaki yasaklayıcı ifade *Sahih-i Müslim*'de kaydedilmiştir.[18] Dârakutnî ise: "Bence sahih olan, bu hadis Ümmü Seleme'ye mevkûftur (yani onun sözüdür)" demektedir.

Hz. Peygamber (s.a.) kurbanlık hayvanı seçer, iyisini araştırır ve kusursuz olmasına özen gösterirdi. Kulağının yarısı veya daha fazlası kesik, boynuzunun yarısı veya daha fazlası kırık olan hayvanı kurban etmeyi yasakla-

18. Müslim, 1977. Ümmü Seleme'nin dediğine göre Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: "Zilhicce ayının ilk on günü girdiğinde biriniz kurban kesmek isterse kurbanlık hayvanın tüyünden ve dış derisinden herhangi bir şey almasın." Şâfiî (2/83), Ebu Davud (2791), Nesâî (7/211, 212), Tirmizî (1523) ve İbn Mâce'nin (3149) rivayetlerine göre ise şöyle buyurmuştur: "Zilhicce hilâlini gördüğünüzde herhangi biriniz kurban kesmek isterse kurbanlık hayvanın tüyünden ve tırnaklarından uzak dursun."

mıştır. Bunu Ebu Davud rivayet etmiştir.[19] Hz. Peygamber (s.a.), kurbanlık hayvanın göz ve kulağının kusursuz olmasına bakılmasını; bir gözü kör (yahut şaşı), kulağının ön veya arka tarafı kesik, kulağı yırtık veya delik olan hayvanları kurban etmemeyi emretti. Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir.[20]

Yine Ebu Davud'un rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: "Şu dört hayvan kurbanlık olmaz: 1- Bir gözünün körlüğü (yahut şaşılığı) açıkça belli olan, 2- Hastalığı açıkça belli olan, 3- Aksaklığı belli olan topal hayvan, 4- Ayağı kırık olup yürümeye dermanı olmayan, 5- Zayıflığından ötürü kemiklerinde ilik kalmamış arık hayvan."[21]

Yine Ebu Davud'un rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.), kulak deliği ortaya çıkacak kadar kulağı kökünden kesik, boynuzu kökünden kırılmış, gözü çıkmış, zayıflığından ve arıklığından ötürü davarın peşinden gitmeye dermanı kalmayan ve ayağı kırılmış olan hayvanları kurban etmeyi yasaklamıştır.[22] En iyi Allah bilir.

4- Kurbanını Namazgâhta Kesmesi:

Hz. Peygamber (s.a.) kurbanını namazgâhta (=musallâda) keserdi. Ebu Davud'un kaydettiği bu hadise göre Câbir, Hz. Peygamberin (s.a.) namazgâhda kurban keserken yanında bulundu: Hz. Peygamber (s.a.) hutbesini bitirince minberden indi, bu arada yanına bir koç getirildi. "Bismillahi vallahu ekber. Bu, benim adıma ve ümmetimden kurban kesmeyenler adına."

---

19. Ahmed, 1/83, 127, 129, 150; Ebu Davud, 2805; Tirmizî, 1504; Nesâî, 7/217, 218; İbn Mâce, 3145. Senedi hasendir. Tirmizî bu hadisi sahih saymıştır. Ayrıca Hâkim (4/224) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
20. Ahmed, 1/80, 108; Ebu Davud, 2804; Tirmizî, 1498; Nesâî, 7/216; İbn Mâce, 3143; Dârimî, 2/77. Hâkim (4/222) hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Ahmed (1/95, 105, 125, 132, 149, 152) ve İbn Mâce (3143) hadisi Hz. Ali'den: "Allah Rasûlü (s.a.) bize kurbanlık hayvanın göz ve kulağını kontrol etmemizi emretti." metniyle rivayet etmişlerdir. Senedi hasendir.
21. Ahmed, 4/284, 289; Ebu Davud, 2802; Tirmizî, 1497; Nesâî, 7/214, 216; İbn Mâce, 3144. Senedi sahihtir. Nesâî, rivayetlerinden birinde "ayağı kırık" ifadesi yerine "zayıflığından ötürü kemiklerinde ilik kalmamış arık hayvan" ifadesini zikretmiştir ki, Tirmizî'nin rivayeti de bu şekildedir. Merhum müellif bu son kısmı Ebu Davud'un rivayeti arasında vermekle hata etmiştir. Çünkü bu takdirde dört değil, beş olur.
22. Ebu Davud, 2803. Senedi zayıftır.

diyerek kendi eliyle koçu kurban etti.(23) *Sahihayn*'daki bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) hayvanı namazgâhta keser, kurban ederdi.(24)

Ebu Davud'un rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) kurban bayramının ilk günü hayaları burulmuş, aklı-karalı, boynuzlu iki koç kesti. Koçları (yatırıp kıbleye karşı) çevirince şu duayı okudu ve sonra kesti:

وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيفاً، وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لاَشَرِيكَ لَهُ، وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ، اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ، عَنْ مُحَمَّدٍ وَأُمَّتِهِ، بِسْمِ اللَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ

"Yüzümü bütün samimiyetimle gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben, müşriklerden değilim. Kıldığım namaz, kestiğim kurban, hayatım-ölümüm âlemlerin Rabbi olan ve ortağı bulunmayan Allah'ındır. Zaten bununla emrolundum. Ben müslümanların ilkiyim. Allah'ım! Muhammed ve ümmeti adına Senden Sana (bir hediyedir bu kurban). Allah'ın adıyla... Allah en büyüktür."(25)

Hz. Peygamber (s.a.) insanlara, hayvan kestikleri zaman iyi kesmelerini ve öldürdükleri zaman iyi şekilde öldürmelerini emredip: "Kuşkusuz Allah herşeyde iyiliği emretmiştir." buyurdu.(26)

---

23. Ebu Davud, 2810; Tirmizî, 1521. Râvileri sikadır; ancak Câbir'den önceki râvinin bu sahabîden hadis işitmediği söylenmektedir. Bu hadise şahid olacak şu hadisler vardır: a) Ahmed'in (6/8, 391) Ebu Râfi'den rivayet ettiği hadis: Heysemî, *Mecmau'z-Zeâid*'de (4/22) bu hadisin hasen olduğunu ve ayrıca Bezzâr'ın da rivayet ettiğini söylemiştir. b) İbn Mâce (3122) ve Ahmed'in (6/220, 225) Ebu Hureyre ve Hz. Âişe'den rivayet ettikleri hadis: Senedi zayıftır. c) Ebu Ya'lâ ve Taberânî'nin (*Evsat*'ta) Ebu Saîd'den rivayet ettikleri hadis: Senedinde tedlisçi bir râvî olan Haccâc b. Ertât vardır. d) Taberânî'nin *Kebir*'de Huzeyfe b. Esîd'den rivayet ettiği hadisi: Senedinde ihtilâflı bir râvi vardır. Bu şahidlerle hadis kuvvetlenir ve sıhhat bulur.
24. Buharî, 73/6; Nesâî 7/213; İbn Mâce, 3161. İbn Battal diyor ki: Namazgâhda kesmek -İmam Mâlik'e göre- özellikle devlet başkanı için sünnettir. İbn Vehb'in rivayetine göre Mâlik: "Kendisinden önce hiç kimsenin kesmiş olmaması için devlet başkanı böyle yapar" demiştir. Mühelleb, onun şöyle dediğini de ilave eder: Halk, kesinlikle devlet başkanından sonra kesmiş olsun ve nasıl kesileceğini ondan öğrensinler diye devlet başkanı böyle yapar.
25. Ebu Davud, 2795; İbn Mâce, 3121. Senedinde İbn İshak tedlîs yapmıştır. Diğer râvileri sikadır.
26. Müslim, 1955; Ahmed, 4/123; Ebu Davud, 2815; Tirmizî, 1409; İbn Mâce, 3170; Nesâî, 7/229. Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: "Kuşkusuz Allah herşeyde iyiliği em-

Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine göre bir koyun hem kesen adam adına, hem de sayıları çok bile olsa ailesi adına yeterli olur. Nitekim Atâ b. Yesâr diyor ki: Ebu Eyyub el-Ensârî'ye: "Allah Rasûlü (s.a.) devrinde kurbanlar nasıldı?" diye sordum. Cevap olarak: "Bir kimse kendisi ve ailesi adına bir koyun kurban ettiğinde hem kendileri yerler ve hem de (misafirlere, fakirlere) yedirirlerdi." dedi.(27) Tirmizî: "Bu hadis hasen sahihtir" diyor.(28)

---

retmiştir. Öldürdüğünüz vakit iyi şekilde öldürün. Hayvanı kestiğiniz zaman iyi biçimde kesin. Hayvan kesecek olanınız bıçağını bilesin, hayvanını rahatlatsın."

27. Tirmizî, 1505; Mâlik, *Muvatta'*, 2/37; İbn Mâce, 3147. Senedi hasendir.

28. Merhum müellif bu bölümde kurban kesmenin hükmüne değinmemiş. Biz burada müctehidler arasındaki görüş ayrılıklarını kısaca özetlemeyi ve tahkikçilerin kaydettikleri delilleri sunmayı uygun bulduk:

Saîd b. Müseyyeb, Atâ b. Ebî Rabâh, Alkame, Esved, Şâfiî ve Ebu Sevr: Kurban farz değildir, mendubtur, kesen sevap kazanır, kesmeyen günahkâr olmaz demişlerdir. Bu ictihad, Ebu Bekir, Ömer, Ebu Mes'ûd el-Bedrî ve Bilâl'den de rivayet olunmuştur. Leys ve Rabîa er-Re'y: Kurban kesebilecek güce sahip zengin kimsenin terketmesini caiz görmeyiz demişlerdir. Malik ise "Kurban kesmeyi bırakmamalıdır. Özürsüz bırakırsa ne fena iş yapmış olur!" demiştir. Rivayete göre İbrahim en-Nehaî: "Kurban, hacılardan başka şehir halkına vaciptir" demiştir. İbn Münzir diyor ki: "Muhammed b. Hasan, kurban, şehirlerde ikamet halinde olan her zengine vaciptir diyor. Ebu Hanîfe ve Ebu Yusuf ise müslüman, hür, zengin ve ikamet halinde olana vaciptir diyorlar." İbn Münzir'in yukarıda verdiği görüşü sırf İmam Muhammed'in görüşü olarak vermesi tutarlı değildir. Zira hanefî mezhebinin görüşünü *Hidaye* sahibi Merginânî *(Hidaye,* 4/70) şu şekilde kaydetmiştir: "Kurban her müslüman, hür, zengin ve ikamet halinde olana kurban gününde kendi namına ve küçük çocukları namına vaciptir. Vacip olduğu görüşü Ebu Hanîfe, Muhammed, Züfer, Hasan ve iki rivayetten birine göre Ebu Yusuf'un görüşüdür. Ebu Yusuf'tan sünnet olduğu da rivayet edilmiştir. Tahâvî, Ebu Hanîfe'nin görüşüne göre vacip, Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüne göre müekked sünnet olduğunu kaydetmiştir." İbn Hazm, Ebu Hanîfe'nin kurban kesme farzdır dediğini kaydeder. Sünnet olduğunu ileri sürenler Müslim ile *Sünen* sahiplerinin Saîd b. Müseyyeb aracılığıyla Ümmü Seleme'den rivayet ettikleri şu hadisi delil göstermişlerdir: "Sizden kim Zilhicce hilâlini görür de kurban kesmek isterse kurbanlık hayvanın tüyünden ve tırnaklarından uzak dursun." Kurban kesmenin (isterse denilmek suretiyle) isteğe bağlanması vacip olmasıyla çelişir. İbnü'l-Cevzî, *Tahkîk* adlı eserinde Ahmed b. Hanbel'in görüşünü böyle delillendirmiştir. Ayrıca Ahmed (1/231), Hâkim (1/300) ve Dârakutnî'nin (2/543) hepsi de zayıf olan senedlerle rivayet ettikleri şu hadis de kurbanın vacip olmadığının delili olarak ileri sürülmüştür: "Şu üç şey bana farz, size nafiledir: Vitir namazı, kurban kesme ve kuşluk namazı."

Vacip olduğunu söyleyenlerin delilleri:

a) Ahmed (1/321), İbn Mâce (3123) ve Dârakutnî'nin (2/545) rivayet ettikleri, Hâkim'in (2/349 ve 4/231) sahih saydığı bir hadisde Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Kurban kesme imkânına sahip olup da kesmeyen bizim namazgâhımıza yaklaşmasın." Bu şekildeki bir tehdit vacip olmayan bir ibadetin terkinde sözkonusu olmaz.

b) Ahmed (4/215), Ebu Davud (2788), Tirmizî (1518), Nesâî (6/167, 168) ve İbn Mâce'nin (3125) rivayetlerine göre arefe hutbesinde Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu

ki: "Her aileye her sene kurban kesme ve atîre bir yükümlülüktür. Atîre nedir, bilir misiniz? İnsanların recebiyye dedikleridir." Senedinde meçhul bir râvi vardır, diğer râvileri sikadır. Ahmed (5/76) bir başka -zayıf- senedle rivayet etmiştir. Bundan dolayı Tirmizî hadisin hasen olduğunu söylemiştir. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (10/3) hadisin güçlü olduğunu belirtmiştir. Hadisin sahihliği düşünülse, atîrenin neshedilmiş olduğu iddiası kurban kesmenin neshedilmiş olmasını icabettirmez. Atîre veya ıtr: Kâfirlerin perestiş eyledikleri puta denir. Kesilecek hayvana denir. Cahiliye devrinde Arap müşriklerinin taptıkları putlar için kurban ettikleri koyuna denir. Recep ayında kesilirdi. Bk. Asım Ef., *Kamus Tercümesi,* 2/520, İstanbul, 1305.

c) Buharî (73/12) ve Müslim (1960), Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban bayramının birinci günü şöyle buyurduğunu rivayet ederler: "Bayram namazı kılınmadan önce kurbanını kesen, onun yerine yeniden bir başkasını kessin. (Namazdan önce) kesmemiş olanlar ise kurbanlarını kessinler." Buharî (73/4) ve Müslim (1962) hadisi "Namazdan önce kesenler yeniden kessinler" metniyle de rivayet etmişlerdir. Emir, açık bir şekilde kurban kesmenin vacip olduğunu ortaya koymaktadır. Vacip olmadığını ileri sürenler vacip olduğu görüşünden vazgeçirecek güçte delil ortaya koyamamışlardır. Geniş bilgi için bk. Aynî, *Umdetü'l-Kârî,* 17/265-266, Mısır, 1972; Şevkânî *Neylü'l-Evtâr,* 5/126; Mergînânî, *Hidaye,* 4/70 vd.

D) AKÎKA KURBANI

1- Akîka Kesmek:

Muvatta'da kaydedildiğine göre Allah Rasûlü'ne (s.a.) akîka kurbanı[29] soruldu ve herhalde ismi beğenmediğinden ötürü olacak "Ukûku sevmem" buyurdu. Mâlik bu hadisi *Muvatta*'da Zeyd b. Eslem yoluyla Damraoğulları kabilesine mensup bir adamdan, onun da babasından rivayet etmiştir. İbn Abdilber diyor ki: Bu hadisin en hasen senedi şöyledir: Abdürrezzak—Davud b. Kays—Amr b. Şuayb—babası—dedesi. Bu senedle rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü'ne (s.a.) akîka kurbanını sordular; herhalde ismi beğenmediğinden ötürü olacak "Ukûk'u sevmem" buyurdu. "Ey Allah'ın Rasûlü! Herhangi birimiz çocuğu için kurban kesebilir mi?" diye sordular. Bunun üzerine: "Sizden kim çocuğu için kurban kesmek isterse erkek çocuk için iki, kız çocuk için bir koyun kurban etsin." buyurdu.[30]

---

29. Akîka kurbanı: Yeni doğan çocuk için kesilen kurbana denir. Bu kurbanı kesmeyi Hasan el-Basrî ve Zâhirîler farz ve çoğunluk âlimler ise sünnet saymaktadırlar. Ebu Hanîfe ise ne farz ne sünnettir diyor. Akîka kurbanının ona göre nafile olduğu da söylenmiştir. Ayrıca Ebu Hanîfe'nin akîka cahiliye işidir, İslâm onu kaldırmıştır dediği de nakledilmektedir. İmam Muhammed'e göre ise akîka cahiliye devrinde ve İslâm'ın ilk yıllarında olan bir şeydi; bu âdet bayramda kesilen kurbanla kaldırılmış oldu. Bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 5/150.
30. Abdürrezzak, 7961; Ahmed, 6713 ve 6822; Ebu Davud, 2842; Nesâî, 7/162, 163. Senedi hasendir. Hadisin anlaşılması için şu hususun bilinmesi gerekiyor: Akîka ve ukûk kelimeleri Arapça'da aynı kökten türetilmişlerdir. Kelimenin asıl kök anlamı "karşı gelmek, anaya-babaya asî olmak, koparmak, yarmak" demektir. Bundan dolayı Hat-

Hz. Âişe'den (r.a.) sahih senedle gelen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.): "Erkek çocuk için iki, kız çocuk için bir koyun" buyurmuştur.[31]

Yine buyurdu ki: "Her çocuk akîkasına rehindir. Doğumunun yedinci günü onun adına akîka kurbanı kesilir, çocuğun başı tıraş edilir ve adı konur."[32]

İmam Ahmed: "Her çocuk, akikasına rehindir" hadisinin anlamı şudur: Yani, ana-babası hakkında şefâattan hapsedilmiş, alıkonulmuştur, diyor. Rehn kelimesi sözlükte "hapsetme" anlamındadır. Allah Teâlâ "Herkes kendi kazancına rehindir=bağlıdır." buyurmaktadır.[33] Hadisin zâhirine göre her çocuk kendisi hakkında rehindir ve ona istenen hayırdan alıkonulmuş, hapsolunmuştur. Her ne kadar ebeveyninin akîka kurbanı kesmeyı terketmesinden ötürü, ebeveyni kendisi için akîka kurbanı kesmiş olan kimsenin nâil olduğu şeylerden engellenmiş olsa da bundan, onun ahirette bu yüzden ceza göreceği anlamı çıkmaz. Bazan çocuk kendi kesbi olmasa da ebeveyninin kusuru sebebiyle bir hayrı kaçırabilir. Nitekim cinsel ilişki sırasında babası besmele çekerse şeytan, çocuğa zarar vermez. Besmele çekmeyi terkederse çocuk için bu koruma sözkonusu olmaz.

Ayrıca bu ifade, akîka kurbanının mutlaka kesilmesi gerekli bir şey olduğunu da gösterir. Şu halde Hz. Peygamber (s.a.) mutlaka kesilmesinin gerekli olduğunu ve çocuğun ondan ayrılamamasını rehin muamelesine benzetmiştir. Leys b. Sa'd, Hasan el-Basrî ve zâhirîler gibi akîka kurbanının vacip (=farz) olduğu görüşünde olanlar bunu delil kabul etmiş olabilirler. En iyi bilen Allah'tır.

2- Kan Akıtılması Hakkında İhtilâf:

Soru: Peki Hemmâm'ın Katâde'den rivayetinde bu hadisin metninde geçen "...ve kan akıtılır" ifadesini ne yapacaksınız? Hemmâm diyor ki: Katâde'ye "...ve kan akıtılır" ifadesinin ne demek olduğu ve kanla ne yapılacağı soruldu. Şöyle dedi: "Akîka kurbanı kesilince onun yününden bir

---

tabî diyor ki: Hadisde, akîka kurbanını önemsiz gösteren, vacipliğini ortadan kaldıran bir ifade sözkonusu değildir. Sadece Hz. Peygamber (s.a.) ismi çirkin bulmuş ve daha güzel bir isimle adlandırmak istemiştir.

31. Tirmizî, 1513; İbn Mâce, 3163; İbn Hibbân, 1058. Senedi sahihtir.
32. Ahmed, 5/7, 17, 22; Ebu Davud, 2838; Tirmizî, 1523; Nesâî, 7/166. Senedi sahihtir. Tirmizî, Nevevî ve daha başkaları sahih olduğunu söylemişlerdir.
33. Müddessir, 74/38.

parça alınır, o parça ile hayvanın boyun damarları tutulur. Sonra kanlı yün parçası bebeğin bıngıldağı üzerine konulur ve böylece başı üzerinde ip gibi kan akar. Sonra da başı yıkanır, tıraş edilir."

Cevap: Bu konuda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Kimileri "Bu, Hasan el-Basrî'nin Semüre'den rivayetidir. Oysa onun Semüre'den hadis işittiği sahih değildir." demiş ve kimileri de şu izahı getirmiştir: Hasan el-Basrî'nin bu akîka hadisini Semüre'den işittiği sahihtir. Tirmizî ve daha başkaları bu hususun sahih olduğunu belirtmişlerdir. Buharî bu hadisi *Sahih*'inde şu şekilde kaydeder: Habib b. Şehîd diyor ki: Muhammed b. Sîrîn bana: "Git, Hasan'a akîka hadisini kimden işittiğini sor." dedi. Gidip sordum. "Semüre'den işittim" dedi.(34)

Kan akıtma olayının sahih mi yoksa hata mı olduğu konusunda iki farklı görüş ileri sürülmüştür: Ebu Davud, *Sünen*'inde "Bu söz Hemmâm b. Yahya'nın bir yanılgısıdır. '...*ve yüdemmâ*=ve kan akıtılır' ifadesi '*ve yüsemmâ*=ve ad konur' şeklinde olacaktır." diyor. Başkaları ise, Hemmâm'ın dilinde pelteklik vardı; bu yüzden "*ve yüdemmâ*" demiş, ama "*ve yüsemmâ*" demek istemiştir, diyorlar. Bu doğru değildir. Çünkü Hemmâm telaffuzda yanılmış ve dili, sözü doğru olarak söylememiş olsa bile Katâde'den kan akıtmanın nasıl yapılacağını ve bu konunun ona sorulduğunda o şekilde cevap verdiğini aktarmıştır. Bunda ise hiçbir yönden pelteklik ihtimali yoktur. Şu halde kan akıtma sözü burada bir yanılgı ise bu, ya Katâde'den ya da Hasan el-Basrî'den kaynaklanmıştır. Kan akıtma sözünü sabit görenler bu işlem akîka kurbanının sünnetlerindendir, diyorlar. Bu görüş Hasan el-Basrî ve Katâde'den rivayet edilmiştir. Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve İshak gibi kan akıtmayı yasaklayanlar ise diyorlar ki: "...ve kan akıtılır" sözü hatadır, doğrusu "...ve ad konur" olacaktır. Bu kan akıtma işi cahiliye halkının âdetlerindendi, İslâm bunu ibtal etti. Böyle olduğunun delili Ebu Davud'un Büreyde b. Husayb'dan aktardığı şu rivayettir. Büreyde anlatıyor: Cahiliye devrinde iken birimizin erkek çocuğu dünyaya geldiğinde bir koyun keser, bebeğin başını koyunun kanıyla bulaştırırdı. Allah, İslâm'ı getirince bir koyun kesip bebeğin başını tıraş ederek başına safran sürer olduk.(35) Her ne kadar senedinde, rivayeti dedil kabul edilmez bir râvi olan Hüseyn b.

---

34. Buharî, 71/2.
35. Ebu Davud, 2843. Senedi hasendir. İbn Hibbân'ın (1057) rivayet ettiği buna benzer bir şahid hadis vardır. Bu şahid hadisle sahihlik derecesine ulaşır.

Vâkıd[36] var ise de bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Çocuktan ezayı gideriniz." hadisiyle[37] birlikte düşünülürse -ki kan bir ezadır- Hz. Peygamber (s.a.) sahabîlere, eza verecek bir şeyi çocuğa bulaştırmalarını nasıl emretmiş olabilir? Malumdur ki Hz. Peygamber (s.a.) Hasan ve Hüseyn için akîka kurbanı olarak birer koç kesmiş; ama onlara kan bulaştırmamıştır. Kan bulaştırma ne Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti, ne de ashabının âdetidir. Yeni doğmuş bir çocuğun başını pislemek nasıl O'nun sünneti olabilir ki? O'nun sünneti arasında bunun şahidi bir benzeri nerede? Bu ancak cahiliye halkına lâyıktır.

3- Akîka Konusundaki Hadisler:

a) Hasan ve Hüseyin İçin Birer Koç Kesilmesi:

Soru: Hz. Peygamber'in (s.a.), Hasan ve Hüseyin adına akîka kurbanı olarak birer koç kesmiş olması, başa baş (yani herbir çocuk için bir kurban) kesmenin O'nun sünneti olduğunu gösterir. Abdülhak el-İşbîlî'nin sahih saydığı İbn Abbas ve Enes'ten gelen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) akîka kurbanı olarak Hasan adına bir koç ve Hüseyin adına bir koç kesmiştir.[38] Hasan, Uhud savaşı senesi (hicretin üçüncü yılı-Milâdî 624), Hüseyin ise ertesi sene dünyaya gelmişti.

Tirmizî'nin rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Ali (r.a.) anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.), Hasan adına akîka kurbanı olarak bir koyun kesti ve: "Ey Fâtıma! Çocuğun başını tıraş et ve saçının ağırlığınca gümüşü yoksullara sadaka olarak dağıt." buyurdu. Kesilen saçları tarttık, bir dirhem yahut

---

36. Aksine bu râvinin hadisleri hasendir. Yukarıda geçtiği üzere bu râvinin rivayet ettiği hadisin bir de şahidi vardır.

37. Buharî (79/2) muallak olarak, Tahavî ise *Müşkilü'l-Âsâr* adlı eserinde (1/459) mevsûl olarak rivayet etmiştir. Bu ikinci rivayetin senedi sahihtir. Metni şöyledir: "Oğlan çocuğunun doğumu ile bir akîka kurbanı kesilir. Onun adına bir kan akıtınız ve ondan ezayı gideriniz." Aynı hadisi Ebu Davud (2839), Tirmizî (1515) ve Abdürrezzak (7958) da başka senedle rivayet etmiş; Tirmizî hadis hakkında "hasen-sahihtir" demiştir.

38. İbn Abbas hadisini Ebu Davud (2841) rivayet etmiştir; senedi sahihtir. İbn Dakîk el-Îd sahih olduğunu söylemiştir. Nesâî (7/165, 166) bu hadisi "Allah Rasûlü (s.a.), Hasan ve Hüseyin -Allah onlardan razı olsun- adına akîka kurbanı olarak ikişer koç kesti" metniyle rivayet etmiştir; senedi güçlüdür. Enes hadisini İbn Hibbân *(Sahih,* 1061) ve Beyhakî (9/299) "Allah Rasûlü (s.a.) Hasan ve Hüseyin adına akîka kurbanı olarak iki koç kesti." metniyle rivayet etmişlerdir. Senedi sahihtir.

bir dirhemin bir kısmı kadar geldi.[39] Bu hadisin senedi muttasıl olmasa da Enes ile İbn Abbas'ın rivayet ettikleri hadisler kifâyet eder. Akîka bir kurban kesme ibadetidir. Bu yüzden bayramda ve temettu haccında kesilen kurbanlar gibi kişi başına bir kurbandır.

b) Erkek İçin İki, Kız İçin Bir koyun Kesilmesi:

Cevap: Erkek çocuk için iki koyun, kız çocuk için bir koyun kesilmesini ifade eden hadisler şu sebeplerden ötürü kabule daha şayandır:

1. Bunu ifade eden hadislerin çokluğu: Bu hadislerin râvileri Hz. Âişe, Abdullah b. Amr, Ümmü Kürz el-Kâbiyye ve Esmâ'dır.

Ebu Davud'un rivayetine göre Ümmü Kürz diyor ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Erkek çocuk için birbirine kıymetçe eşit iki koyun, kız çocuk için bir koyun" buyurduğunu işittim.[40] Ebu Davud diyor ki: Ahmed'in: "(Hadisin Arapça aslında geçen) mükâfeetâni sözü, birbirine denk yahut birbirine yakın anlamına gelir" dediğini işittim.

Ben derim ki: Bu kelime hem "mükâfeetâni=birbiriyle denkleştirilen" şeklinde "f" harfinden sonra "e" ile, hem de "mükâfietâni=birbirine denk olan" şeklinde "f" den sonra "i" ile okunabilir. Muhaddisler birinci şekli tercih ediyorlar. Zemahşerî: "İki rivayet arasında bir fark yoktur. Zira senin, kendisine denk olduğun kimse sana denk olmuş demektir." diyor.

Yine Ebu Davud, Ümmü Kürz'ün şöyle dediğini rivayet eder: Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Kuşları yumurtaları üzerinde bırakın"[41] buyurduğunu işittim. Ayrıca O'nun: "Erkek çocuk için birbirine kıymetçe eşit iki koyun, kız çocuk için bir koyun kurban ediniz. Koyunların erkek yahut dişi olmalarının size bir zararı olmaz." buyurduğunu da duydum.

39. Tirmizî, 1519, Hadis munkatı'dır.
40. Ebu Davud, 2835 ve 2836; Ahmed, 6/381 ve 422; Humeydî (Müsned), 345 ve 1451; Ebu Davud et-Tayâlisî, 1634; İbn Mâce, 3162; Dârimî, 2/81; Nesâî, 7/164, 165; Abdürrezzak, 7954; Tirmizî, 1516; İbn Hibbân, 1058. Son iki muhaddis, hadisin sahih olduğunu söylemiştir.
41. Ebu Ubeyd hadisi şöyle açıklıyor: Cahiliye devrinde bir adam bir ihtiyacını görmek istediğinde bir yere konmuş yahut yuvasında duran bir kuşa gelir, onu ürkütüp kaçırırdı. Kuş sağ tarafa doğru uçarsa işine devam ederdi; sol tarafa doğru uçarsa vazgeçerdi. İşte bu onlara yasaklandı. Yani Hz. Peygamber (s.a.) demek istiyor ki, kuşlara bakarak kehanette bulunmayın, Allah'ın onlar için yarattığı yerlerde onları bırakın. Çünkü kuşlar ne fayda verir, ne zarar.

Yine Ümmü Kürz, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Erkek çocuk için birbirine misil iki koyun, kız çocuk için bir koyun" buyurduğunu nakleder. Tirmizî: "Bu hadis sahihtir" diyor.

Amr b. Şuayb'ın bu konuda babasından, onun da dedesi (Abdullah b. Amr)dan rivayet ettiği hadis yukarıda geçti.

Hz. Âişe'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) onlara erkek çocuk için birbirine kıymetçe eşit iki koyun, kız çocuk için ise bir koyun kesmelerini emretmiştir.[42] Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.

İsmail b. Ayyâş'ın Sâbit b. Aclân—Mücahid—Esmâ senediyle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Erkek çocuk için birbirine kıymetçe eşit iki koyun, kız çocuk için bir koyun kurban edilir." buyurmuştur.[43] Mühennâ diyor ki: Ahmed'e: "Esmâ kimdir?" diye sordum. "Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ olmalıdır" cevabını verdi.

Hallâl'ın kitabında kaydedildiğine göre Mühennâ diyor ki: Ahmed'e dedim ki, Hâlid b. Hıdâş—Abdullah b. Vehb—Amr b. Hâris—Eyyub b. Musa—Yezid b. Abd el-Müzenî—babası Abd el-Müzenî senediyle rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Erkek çocuk için akîka kurbanı kesilir, başına kan sürülmez." buyurdu[44] ve yine buyurdu ki: "Devede fera'[45] vardır. Davarda fera' vardır." Bu hadisi kendisine aktardığımda Ahmed: "Hadisi bilmiyorum. Ne Abd b. Yezîd el-Müzenî'yi tanıyorum, ne de bu hadisi biliyorum" dedi. "Hadisi münker mi, görüyorsun?" diye sorduğumda ise: "Hadisi bilmiyorum" dedi. Hasan ve Hüseyin -Allah onlardan razı olsun- ile ilgili olay bir tek hadistir.

---

42. Tirmizî, 1513; İbn Mâce, 3163; İbn Hibbân, 1058. Senedi sahihtir. Yukarıda geçti.
43. Ahmed, 6/456. Hadis, müellifin naklettiği gibi Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'dan değil Yezîd'in kızı Esmâ'dan rivayet edilmiştir. Senedi güçlüdür. Heysemî, hadisi, *Mecmau'z-Zevâid*'de (4/57) kaydetmiş ve ilave olarak Taberânî'nin (*Kebîr*'de) rivayet ettiğini belirtip: "Râvileri, rivayetleri delil olacak kimselerdir." demiştir.
44. İbn Mâce, 3166. *Tehzîb* adlı eserde deniyor ki: Yezîd b. Abd el-Müzenî Hicazlıdır. Hz. Peygamber'den (s.a.) erkek çocuğa akîka kurbanı kesileceği hadîsini rivayet etmiştir. Bu hadisi doğrudan doğruya değil, babası aracılığıyle Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayet ettiği söylenmiştir. Doğru olan da budur. Buharî: "Yezîd b. Abd'ın Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayeti mürseldir." diyor. İbn Hibbân bu râviyi *es-Sikât* adlı eserinde kaydetmiştir. Diğer râvîleri sikadır.
45. Fera': Hayvanın ilk doğurduğu yavrusuna denir. Cahiliye Arapları anasının bereketli ve neslinin çok olmasını umarak ilk doğan yavruyu keserler, onu mülkiyetlerine geçirmezlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) bu âdeti kaldırmıştır. Bk. Şevkânî *Neylü'l-Evtâr*, 5/158 vd.

2- Akîka kurbanı olarak bir kurban kesmeyi ifade eden hadis Hz. Peygamber'in (s.a.) fiilidir; iki kurban kesmeyi ifade eden hadisler ise O'nun sözüdür. Hz. Peygamber'in (s.a.) sözleri umumî anlam taşır, fiilleri ise kendisine mahsus olma ihtimali taşırlar.

3. İki koyun kesileceğini ifade eden hadisler fazlalık içermektedirler. Bu yüzden onları esas almak daha kabule şayandır.

4. Fiil caizliğe, söz müstehaplığa delâlet eder. Her ikisini esas almak mümkündür. Şu halde ikisinden birini geçersiz saymaya bir sebep yoktur.

5. Hasan ve Hüseyin için kurban kesme kıssası Uhud savaşının yapıldığı sene ve ondan sonraki sene meydana gelmişti. Ümmü Kürz ise -Nesâî'nin *Sünen-i Kübrâ*'sında yazdığına göre- rivayet ettiği hadisi Hz. Peygamber'den (s.a.) hicretin altıncı yılı Hudeybiye anlaşmasının yapıldığı sene, Hasan ve Hüseyin için akîka kurbanı kesilmesinden (çok) sonra işitmiştir.

6. Muhtemeldir ki, Hasan ve Hüseyin kıssasıyla kesilecek hayvanın cinsi beyan edilmek istenmiş ve akîka kurbanının koçlardan kesileceği bildirilmiştir. Yoksa yalnız bir kurban kesilir denmek istenmemiştir. Nitekim Hz. Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.) kurban bayramında hanımları adına inek kesti. Hanımlarının sayısı dokuzdu." demiştir ki, onun bu sözden maksadı, kesilen hayvanın cinsini belirtmektir, yoksa yalnız bir tane kesildiğini söylemek değildir.

7. Allah Teâlâ erkeği, dişiye üstün kılmıştır. Nitekim bir âyette "Erkek, kadın gibi değildir" buyurmuştur.[46] Bu üstünlüğün icabı erkek, hükümlerde kadına tercihlidir. Şeriat bu üstün tutma işini şahitlik, miras ve diyet konularında bir erkeği iki kadına eşit sayarak getirmiştir. Aynı şekilde akîka kurbanı da bu hükümlere katılmıştır.

8. Akîka kurbanı, çocuk adına köle azad etmeye benzemektedir. Çünkü çocuk, akîkasına rehindir. Akîka kurbanı onu bundan kurtarır, azad eder. Erkek için iki, kız için bir koyun kesilmesi daha uygundur. Nitekim iki kadın köleyi azad etme bir erkek köle azad etme yerine geçer. Bu husus Tirmizî'nin *Sünen*'inde ve başka kaynaklarda Ebu Ümâme'den rivayet edilen hadiste şöylece ifade edilmektedir. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: "Herhangi bir müslüman kişi, müslüman bir köle azat ederse bu onun Cehennem'den kurtuluşu olur. Azat ettiği kölenin her bir uzvu, onun bir uzvuna

46. Âl-i İmrân, 3/37.

bedel olur. Herhangi bir müslüman kişi, müslüman iki kadın köle azad etse, bu kadınlar onun Cehennem'den kurtuluşu olur. O kadınların her bir uzvu, o kimsenin bir uzvuna bedel olur. Herhangi bir müslüman kadın, müslüman bir kadını kölelikten azad etse bu azad ettiği kadın, onun Cehennemden kurtuluşu olur. Azad edilen kadının her bir uzvu onun bir uzvuna bedel olur.''[47] Bu hadis sahihtir.

4— Akîka Etinden Yemek:

Ebu Davud'un, *el-Merâsîl* adlı eserinde Câfer b. Muhammed aracılığıyla onun babasından rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Fâtıma'nın Hasan ve Hüseyin -Allah onlardan razı olsun- için kestiği akîka kurbanı hakkında: ''Ebenin evine bir but gönderin. Kurbanın etinden hem siz yeyin, hem de başkalarına yedirin. Hayvanın hiçbir kemiğini kırmayın.'' talimatını verdi.[48]

5— Kendisi İçin Akîka Kesmesi:

İbn Eymen'in Enes'ten (r.a.) rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) kendisine peygamberlik geldikten sonra kendisi için akîka kurbanı kesti. Bu hadisi Ebu Davud, *Mesâil* adlı eserinde Ahmed b. Hanbel—Heysem b. Cemîl—Abdullah b. Müsennâ[49]—Sümâme—Enes senediyle: ''Hz. Peygamber (s.a.) kendisi için akîka kurbanı kesti.'' şeklinde kaydediyor. Ahmed hadisi Abdullah b. Muharrer—Katâde—Enes senediyle yine ''Hz. Peygamber (s.a.) kendisi için akîka kurbanı kesti.'' şeklinde rivayet etti. Mühennâ diyor ki: Ahmed; ''Bu hadis münkerdir.'' dedi ve Abdullah b. Muharrer'-in[50] zayıf olduğunu söyledi.

---

47. Tirmizî, 1547. Râvileri sikadır. Hadis sahihtir. Ayrıca Ebu Davud (3967) ve İbn Mâce'nin (2522) Mürre b. Kâ'b'dan, Taberânî'nin Abdurrahman b. Avf'dan rivayet ettiği iki şahid hadis vardır.
48. Beyhakî, 9/302. Senedi munkatı'dır.
49. Bu râvi çok hata yapan biridir. Bu yüzden sened zayıftır.
50. İbn Hacer bu hadisi *Fethu'l-Bârî*'de (9/514) kaydedip Bezzâr'ın rivayet ettiğini söylemiştir. Bezzâr: ''Bu hadisi tek başına Abdullah b. Muharrar rivayet etmiştir. O zayıftır.'' demektedir. İbn Hacer, *Takrîb* adlı eserinde onu metrûk olarak nitelemiştir.

6— Çocuğun Kulağına Ezan Okuması:

Ebu Davud'un rivayetine göre Ebu Râfi' diyor ki: Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ın, annesi Hz. Fâtıma (r.a.) tarafından dünyaya getirildiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.) onun kulağına namaz ezanı okuduğunu gördüm.[51]

51. Ebu Davud, 5105; Ahmed, 6/9 ve 391; Tirmizî, 1514; Abdürrezzak, 7986; Beyhakî, 9/305. Senedinde bir zayıf râvi vardır, diğer râvileri sikadır. Beyhakî, *Şuabu'l-İman*'da İbn Abbas'dan buna şahid olacak bir hadis rivayet etmiştir. İbn Abbas hadisiyle buradaki hadis güç kazanır. Müellif, İbn Abbas'dan gelen hadisi *Tuhfetü'l-Mevdûd* adlı eserinde (s.31) kaydetmiştir.

E) ÇOCUKLARA AD KOYMA VE SÜNNET EDİLMELERİ KONUSUNDA HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) TUTUMLARI

Akîka kurbanı konusunda Katâde—Hasan Basrî—Semüre senediyle rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.), "Doğumunun yedinci günü akîka kurbanı kesilir ve ad konur" buyurduğu yukarıda geçti. Meymûnî diyor ki: Doğan çocuğa ne zaman ad konacağını görüştük. Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel) bize: "Enes'ten rivayet edildiğine göre üçüncü gün ad konur. Semüre ise yedinci gün ad konur diyor." dedi.

Sünnet etme: İbn Abbas "Sahabiler, kendini idrak edinceye kadar çocuklarını sünnet etmezlerdi." demiştir. Meymûnî, Ahmed'in: "Hasan el-Basrî, bebeğin, doğumunun yedinci günü sünnet edilmesini mekruh görürdü." dediğini işittim, demektedir. Hanbel'in rivayetine göre Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel) diyor ki: "Doğumunun yedinci günü sünnet edilmesinin bir sakıncası yoktur. Hasan el-Basrî, bunu, yahudilere benzememek için mekruh saymıştır. Bunda bir şey yok." Mekhûl ise: "Hz. İbrahim, oğlu İshak'ı doğumunun yedinci günü, İsmail'i ise on üç yaşında sünnet ettirdi." demiştir. Bunu Hallâl zikretmiştir. Şeyhulislâm İbn Teymiye: "Hz. İshak'ın sünnet edilişi kendi evladı için, İsmail'in sünnet edilişi de onun ken-

di evladı için bir sünnet oldu." demiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) ne zaman sünnet edildiği konusundaki tartışma yukarıda geçti.[52]

52. Sünnet olma fıtrat hasletlerindendir. Nitekim *Sahîhayn*'da rivayet edilen bir hadisde Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Fıtrat beştir: Sünnet olma, etek tıraşı, bıyıkları kısaltma,tırnakları kesme, ve koltuk altını tıraş etme." Şa'bî, Rabîa, Evzâî, Yahya b. Saîd el-Ensârî, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed sünnet olmanın vacip (=farz) olduğunu savunmaktadırlar. Ebu Hanîfe ise vaciptir, farz değildir diyor. Onun "Sünnettir. Terkeden günahkâr olur" dediği de rivayet edilir. İki taraf da görüşlerini destekleyici pek çok delil ileri sürmüşlerdir. Merhum müellif bunları (*Tuhfetu'l-Mevdûd* adlı eserinde, s. 160, 184) uzun uzadıya aktarmıştır. Oraya müracaat ediniz.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

ÂDÂB VE DUALAR

BİRİNCİ BÖLÜM

İSİMLER VE KÜNYELER

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) İSİMLER VE KÜNYELER KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

A) İSİMLER KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1- Bazı İsimleri Değiştirmesi:

Sahih bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: "Allah katında en aşağılık isim, bir adama Melikü'l-emlâk = Hükümranlar Hükümranı şeklinde konan isimdir. Allah'tan başka hükümran yoktur."[1]

Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Allah katında en sevimli isim Abdullah ve Abdurrahman; en doğru isimler ise Hâris ve Hemmam'dır. En çirkin isimler de Harb ve Mürre'dir."[2]

Yine sahih bir rivayete göre buyuruyor ki: Erkek çocuğuna Yesâr, Rabâh, Necîh ve Eflah isimlerini koyma. Zira sen (onu aradığında) "Orada mı?" diye sorarsın, çocuk orada olmaz, "Hayır" cevabını alırsın.[3]

---

1. Buharî, 78/114; Müslim, 2143; Tirmizî, 2839; Ebu Davud, 4961.
2. Ebu Davud, 4950; Nesâî, 6/218, 219; Buharî, *el-Edebu'l-Müfred*, 2/277. Senedinde meçhul bir râvi vardır. Diğer râvileri sikadır. Hadisi Müslim (2132) ile Tirmizî (2835 ve 2836) şu metinle rivayet ederler: "Allah katında isimlerinizin en sevimlisi Abdullah ve Abdurrahman'dır."
3. Müslim, 2137; Tirmizî, 2838; Ebu Davud, 4958. Hattabî diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) burada hem hadisin anlamını hem de bu isimleri koymanın yasaklanma sebebini açıklamıştır. Şöyle ki; Araplar bu isimler ve bu anlama gelen isimlerle ya hayır ve iyilik bekleme, ya da sözlerinin güzelliği ile uğur umma hedefini güdüyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.), bu isimlendirmelerle güttükleri hedeflerin ters etki yaparak aleyhlerine dönüşmemesi için bu şekil isimlendirmelerden onları sakındırdı. Zira sordukları

Sahih bir rivayete göre Âsiye'nin ismini değiştirmiş ve: "Sen Cemîle'sin" buyurmuştur.[4]

Cüveyriye'nin ismi Berre idi. Allah Rasûlü (s.a.) bu ismi Cüveyriye diye değiştirdi.[5] Ümmü Seleme'nin kızı Zeyneb diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) bu ismin konmasını yasakladı ve: "Kendinizi temize çıkarmayın. Allah, ihsan ve iyilik sahibi olanlarınızı sizden daha iyi bilir." buyurdu.[6]

Esram'ın ismini Zür'a diye,[7] Ebu'l-Hakem'in ismini Ebu Şurayh diye değiştirdi.[8]

Saîd b. Müseyyeb'in dedesi Hazn'ın ismini Sehl diye değiştirdi. Kabul etmek istemedi ve: "Sehl, çiğnenir ve basite alınır." dedi.[9]

Ebu Davud diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) Âs, Azîz, Atle, Şeytan, Hakem, Gurâb, Hubâb ve Şihâb adını taşıyan kimselerin adlarını değiştirdi, Hişâm adını koydu. Harb adını taşıyan kimseye Silm ismini koydu. "Muzdaci'" yerine "Münbais" adını verdi. "Arz-ı Afre" deyimi yerine "Arz-ı Hadıra" tâbirini koydu. "Şi'bu'd-Dalâle" adını taşıyan yere "Şi'bu'l-Hüdâ" adını verdi. "Benu'z-Zinye" kabilesinin adını "Benu'r-Rişde" diye değiştirdi. "Benû Muğviye" kabilesine ise "Benû Rişde" adını verdi.[10]

---

vakit "Yesâr orada mı?", "Rabâh" orada mı?" diyecekler; "Hayır" cevabını aldıklarında ise bundan işkillenecekler, bunu uğursuzluk sayacaklar ve içlerinde kolaylık ve başarıdan ümit kesme duygusunu saklayacaklardır. İşte bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.), Allah Teâlâ'ya karşı kötü zan beslemelerine yol açacak ve kalblerine O'nun hayrından ümit kesme duygusu aşılayacak olan sebebi onlara yasaklamıştır.

4. Müslim, 2139; Ebu Davud, 4952.
5. Müslim, 2140.
6. Müslim, 2142 (19).
7. Ebu Davud, 4954. Senedi sahihtir.
8. Ebu Davud, 4955; Nesâî, 8/226, 227; Buharî, *el-Edebü'l-Müfred*. Mikdâm b. Şurayh'ın babasından, onun da dedesi Hânî'den rivayetine göre Hânî, kabilesi ile birlikte Allah Rasûlü'ne (s.a.) elçi olarak geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.) kabilesinin ona Ebu'l-Hakem künyesiyle hitap ettiğini işitti. Bunun üzerine onu yanına çağırdı ve: "Hakem yalnız Allah'tır. Hüküm de yalnız O'nundur. Niçin Ebu'l-Hakem künyesini aldın?" dedi. O da: "Kabilem bir konuda ihtilâfa düştü. Bana geldiler, aralarında hakemlik yaptım. Her iki grup da hoşnud oldu." cevabını verdi. Bu sözler üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Bu ne güzel! Çocuklarının ismi nedir?" dedi. O sahabî de: "Benim Şurayh, Müslim ve Abdullah adında oğullarım var" karşılığını verdi. Hz. Peygamber (s.a.): "En büyükleri hangisi?" diye sordu. "Şurayh" cevabını alınca da "Sen, Ebu Şurayh'sın" buyurdu. Hadisin senedi sahihtir.
9. Buharî, 78/107; Ebu Davud, 4956.
10. Ebu Davud (4956), bu sözlerini Sünen'inde bir önceki hadisi kaydettikten sonra söylüyor ve ekliyor: "Bunların senedlerini kısa olsun diye terkettim."

2- Bu Konunun İncelikleri:

İsimler, mânaların kalıpları ve onları gösteren kılavuzlar oldukları için hikmet, isimlerle mânalar arasında bir irtibat ve tenasübün bulunmasını, isimle mânanın birbiriyle hiç ilişiği bulunmayan tam yabancı durumunda olmamalarını icabettirdi. Zira hakîmin hikmeti bunu kabullenmez. Realite bunun aksine tanıklık eder. Hatta güzellik-çirkinlik, hafiflik-ağırlık ve incelik-yoğunluk hususlarında isimlerin, kendilerini taşıyanlarda bir etkileri ve adları taşıyanların isimlerden bir etkilenmeleri sözkonusudur. Nitekim bir şâir der ki:

"Gözlerin bir lâkablı kimse görse, nâdir haller dışında, onun mânası, düşünsen, lâkabındadır."

Hz. Peygamber (s.a.) güzel ismi severdi. Kendisine bir haberci göndermek istediklerinde ismi güzel, yüzü güzel birini göndermelerini emrederdi.[11] Gerek rüyada, gerekse uyanık halde iken mânaları isimlerinden çıkarırdı. Nitekim gördüğü bir rüyada kendisi ashabıyla birlikte Ukbe b. Râfi'in evinde bulunuyordu; kendilerine İbn Tâbe adı verilen hurmadan sunuldu. Hz. Peygamber (s.a.) bunu; dünyada yücelik ve ahirette mutlu

---

Bu konu içinde geçen isimlerin Türkçe karşılıkları şöyle: Melikü'l-emlâk: Hükümranlar hükümranı, bütün mülkün sahibi; Abdullah: Allah'ın kulu; Abdurrahman: Rahman'ın kulu; Hâris: Çiftçi, ziraatçi; Hemmâm: Azimkâr, aktif; Harb: Savaş; Mürre: Tatlının zıddı, acı; Yesâr: Kolaylık, bolluk; Rabâh: Kâr, kazanç; Necîh: İş bitiren, sabırlı, başaran; Eflah: Umduğunu bulmuş, arzu ettiği her şeye kavuşmuş; Âsiye: İsyankâr; Cemîle: Güzel; Cüveyriye: Kadıncık veya komşucuk; Berre: Çok ihsan ve iyilik eden (Allah'ın isimlerinden biri de Berr ismidir); Esram: En keskin; Zür'a: Tohum, tarla; Ebu'l-Hakem: Hakem babası; Şurayh: Ekini kuşlardan koruyan yahut birini diğerine sevdiren adamcağız; Hazn: Keder, üzüntü, sert yer; Sehl: Kolay; Âs: Zor, sert, sarp; Azîz: Galip, kuvvetli, üstün (Allah'ın isimlerindendir); Atle: Obur, şerre koşan, sert, kaba; Gurab: Karga, kar, dolu; Hubâb: Su kabarcığı; Şihâb: Alev, parlak yıldız, ateş koru; Hişâm: Cömert; Silm: Barış; Muzdacî: Yan yatan; Münbais: Gönderilen; Arz-ı Afre: Bakır esmeri renginde arazi; Şı'bu'd-Dalâle: Dalâlet Vadisi; Şibu'l-Hüdâ: Hidayet Vadisi; Benu'z-Zinye: Piçler, zinaoğulları (zinye kelimesi ayrıca bir adamın ilk doğan çocuğuna da denir); Benû Rişde: Nesebi sahihoğulları, helâlzâdeler; Benû Muğviye: Azdıranoğulları.

11. Ebu'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, s. 274. Ebu Hureyre'den gelen bu hadisin senedinde zayıf bir râvi vardır. Bezzâr (s.242) Büreyde'den buna benzer bir hadîs rivayet etmiştir; râvileri sikadır. Metindeki hadis bununla güç kazanır. Sehavî, *el-Makâsıdü'l-Hasene* adlı eserinde (s. 82) hadisi Ebu Hureyre ve Büreyde'den kaydettikten sonra: "Biri diğerini takviye eder." diyor.

sonun kendilerine ait olduğu, Allah'ın kendileri için seçtiği dînin kemâle erdiği ve hoş bir hal aldığı şeklinde yorumladı.(12) Hudeybiye anlaşmasının olduğu gün kendisine Süheyl b. Amr'ın gelmesini işlerinin kolaylaştığı şeklinde yorumladı.(13)

Hz. Peygamber (s.a.) bir keresinde bir grup insanı bir koyunun sütünü sağmaya davet etti. Sağmak için bir adam ayağa kalktı. Hz. Peygamber (s.a.) "İsmin ne?" diye sordu. Adam "Mürre" cevabını verdi. Peygamberimiz "Sen otur" dedi. Bir başkası ayağa kalktı. Ona da: "İsmin ne?" diye sordu. Adam -sanırım- "Harb" cevabını verdi. Peygamberimiz "Sen de otur" dedi. Bunun üzerine bir diğeri ayağa kalktı. Ona da "Senin ismin ne?" diye sordu. Adem "Yaîş=yaşar" cevabını verince "Sen sağ!" buyurdu.(14)

Kötü isimli yerleri ve oralardan geçmeyi sevmezdi. Gazalarından biri sırasında iki dağ aralığına gelince, dağların adlarını sordu. "Fâdıh ve Muhzî" dediler. Bunun üzerine onlardan bir başka yöne saptı, aralarından geçmedi. (Fâdıh=Utandırıcı, yüz kızartıcı iş; Muhzî= Utanç veren, yüz karası).

İsimlerle o isimleri taşıyanlar arasında, varlıkların kalıpları ile hakikatleri arasında ve ruhlarla bedenler arasında var olan bir irtibat, tenasüp ve yakınlık mevcut olduğundan akıl, bunların birinden diğerine geçer. Nitekim İyâs b. Muâviye ve daha başkaları bir şahsı görür "Adının şöyle şöyle olması gerekir" der ve hemen hemen de bu tahminlerinde yanılmazlardı. Bunun zıddı, zihnin isimden, ismi taşıyana intikal etmesi de sözkonusudur. Örneğin; Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) ile bir adam arasında şu konuşma geçer:

---

12. Müslim, 2270; Ebu Davud, 5025; Ahmed, 3/286.
13. Buharî, 54/15; Ahmed, 4/330. İkrime diyor ki: (Anlaşma için) Süheyl b. Amr gelince Hz. Peygamber (s.a.): "İşiniz kolaylaştı" buyurdu. İbn Hacer diyor ki: Bu hadis mürseldir. (Çünkü İkrime tâbiindendir). İbn Abbas'ı senedde zikrederek hadisi mevsûl olarak rivayet edene rastlamadım. Ancak İbn Ebi Şeybe, Seleme b. Ekva'dan mevsûl olarak şu şekilde bir şâhid hadis kaydeder: Kureyş, Hz. Peygamber (s.a.) ile anlaşma yapmak üzere Süheyl b. Amr ve Huveytıb b. Abdüluzzâ'yı gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.) Süheyl'i görünce "İşimiz kolaylaştı" buyurdu. Taberânî de Abdullah b. Sâib'den buna benzer bir hadis rivayet etmektedir.
14. Mâlik, *Muvatta*, 2/973. Hadis mürsel yahut mu'daldır. İbn Abdilber, İbn Vehb - İbn Lehîa - Hâris b. Yezîd - Abdurrahman b. Cübeyr - Yaîş el-Gıfârî senediyle mevsûl olarak rivayet etmiştir. Tahkikçiler seneddeki râvilerin sika olduklarını söylemişlerse de bizzat bu kitabın metninde de pek çok kereler geçtiği üzere İbn Lehîa genellikle muhaddisler arasında zayıf kabul edilen bir ravidir.

Hz. Ömer:
—Adın nedir?
—Cemre,
—Babanın adı nedir?
—Şihâb
—Kimlerdensin?
—Huraka'dan
—Nerede oturuyorsun?
—Harretü'n-nâr'da.
—Evin nerede?
—Zât-ı Lezâ'da.
—Çabuk git, evin yandı.

Adam derhal gitti. Evini aynen Hz. Ömer'in dediği şekilde buldu.(15) (Cemre: Kor; Şihâb: Alev; Huraka: Yakanlar; Harretü'n-Nâr: Ateş ocağı; Zât-ı Lezâ: Ateşli, alevli).

Görüldüğü gibi Hz. Ömer, sözlerden onların ruhlarına ve mânalarına intikal etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Hudeybiye günü Süheyl isminden işlerinin kolaylaşacağı anlamını çıkarmış ve hakîkaten de öyle olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.) ümmetine isimlerini güzel koymalarını emretti ve onlara, kıyamet günü bu isimlerle çağrılacaklarını haber verdi. Bunda -Allah daha iyi bilir ya- herkesin huzurunda (kıyamet günü) güzel isim ve o güzel isme uygun vasıfla çağrılmak için isimlerin güzelliğine münasip şekilde güzel davranışlar göstermeye, fiilleri iyileştirmeye bir tenbih vardır.

Hz. Peygamber (s.a.) için O'nun vasfından, mânasıyla uyum içinde bulunan iki isim nasıl türetildi bir düşün! Ahmed ve Muhammed isimleri. Hz. Peygamber (s.a.) kendisinde övülen sıfatların çokluğundan ötürü "Muhammed" ve bu sıfatların başka kimselerin sıfatlarına karşı şeref ve üstünlükleri bulunduğundan ötürü de "Ahmed"dir. İsim, kendisini taşıyanla tıpkı ruhun bedenle irtibatı gibi bir irtibat sağlamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.) Ebu'l-Hakem b. Hişâm'a, Ebu Cehl (cehaletin babası) künyesini vermiştir ki, bu onun vasıf ve mânasıyla uyum içinde olan bir künyedir. Yaratıkların bu künyeye en müstehak olanı odur. Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın Abduluzzâ'ya Ebu Leheb (ateş yalımı babası) künyesini vermesi

15. Mâlik, *Muvatta*, 2/973. Hadis mürseldir. Ebu'l-Kâsım b. Bişrân, *Fevâid*'inde Musa b. Ukbe - Nâfi' - İbn Ömer senediyle mevsûl olarak rivayet etmiştir.

de böyledir. Ebu Leheb'in gideceği yer alev alev yanan, yalımları yükselen ateş olduğu için bu künye ona daha lâyık ve daha muvafık olmuştur. Bu künyeye en müstehak ve yaraşır olan odur.

Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye geldiğinde şehrin adı Yesrib idi. Bundan başka bir isimle bilinmezdi. Hz. Peygamber (s.a.) bu ismi "Taybe" ismiyle değiştirdi.[16] Tesrîb (kınamak, azarlamak) kökünden gelen yesrib kelimesinin ifade ettiği şey, tîb (hoş, temiz, güzel) kökünden gelen Taybe kelimesinin anlamında var olan şeyle ondan uzaklaşınca bu isme hak kazandı ve bununla güzelliği bir kat daha arttı. Böylece güzelliği, ismi almaya hak kazanmasında etkili oldu ve bu isim güzelliğine güzellik kattı.

Güzel isim, kendisini taşıyanı icabettirdiğinden ve onu yakından istediğinden ötürü Hz. Peygamber (s.a.) bazı Arap kabilelerini Allah'a ve Allah'ın birliği inancına çağırırken onlara: "Ey Benî Abdillah (=Allah kulunun oğulları)! Doğrusu Allah, hem sizin isminizi ve hem de babanızın ismini güzel eylemiş" diye hitap etti. Bak, Hz. Peygamber (s.a.) babalarının isminin güzelliği ve bu isimde daveti gerekli kılan bir anlamın bulunması münasebetiyle onları nasıl Allah'a kulluğa davet etmiştir? Bedir savaşında düello yapan altı kişinin isimlerini düşün: Kader, o gün, isimlerinin hallerine uymasını nasıl icabettirdi? Kâfirler şunlardı: Şeybe, Utbe ve Velid. Üç isim de zayıflık anlamı taşır. Velîd (=yeni doğmuş çocuk) ismi başlangıçtaki zayıflığı, Şeybe (=ihtiyarlık) ismi nihayetteki zayıflığı ifade eder. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Sizi güçsüz olarak yaratan, güçsüzlükten sonra bir kuvvet veren, sonra da kuvvetin ardından bir güçsüzlük ve ihtiyarlık veren Allah'dır."[17] Utbe kelimesi ise, ateb (=aksaklık, noksanlık) kökünden türetilmiştir. Bu adamların isimleri başlarına gelen bir noksanlığı ve kendilerine ulaşan bir güçsüzlüğü göstermektedir. Müslüman-

---

16. Buharî, 29/3; Müslim, 1392. Ebu Humeyd anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) Tebük seferinden dönüp Medine'ye tepeden baktığı vakit: "Bu şehir Tâbe -bir rivayette Taybedir." buyurdu. Müslim'in (1385) Câbir b. Semüre'den rivayet ettiği bir hadiste ise "Allah, Medine'ye Tâbe adını koydu." buyruluyor. Ebu Davud et-Tayâlisî bu hadisi *Müsned*'inde (2/204) Câbir b. Semüre'den "Halk, Medine'ye Yesrib diyordu. Hz. Peygamber (s.a.) ona Tâbe adını koydu." şeklinde rivayet ediyor. Buharî (29/2) ve Müslim'in Ebu Hureyre'den rivayet ettikleri hadiste Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: "Ben bir şehre (hicret etmekle) emrolundum ki, o şehir diğer şehirleri yer (yani halkı, diğer şehirlerin halkını yener). Oraya Yesrib diyorlar. Oysa o, Medine (şehir, medeniyet merkezi)'dir. Bu şehir körüğün, demirin curufunu giderdiği gibi insanların curufunu sürüp dışarı atar, kötü insanlardan kendisini temizler."
17. Rûm, 30/54.

lardan onların akranları ise Ali, Ubeyde ve Hâris idi. Allah onlardan razı olsun. Üç isim de onların vasıflarına uygun düşmektedir.[18] Bu vasıflar: Üstün gelmek, kulluk ve ziraatçilikten ibaret olan çalışmak. Bu sahabîler kullukları ve âhiret tarlasında çalışmaları sayesinde onlara galip gelmişlerdir.

İsim, kendisini taşıyanı icabettirdiği ve onda tesirli olduğu için Allah katında isimlerin en sevimlisi, Abdullah ve Abdurrahman gibi kendileriyle Allah'ın, vasıfların en sevimlisi ile nitelenmesini gerektiren isimler olmuştur. Kulluğun Allah ve Rahman isimlerine izâfe edilmesi, bu iki isimden başka Kâhir ve Kâdir gibi isimlere izafe edilmesinden (yani Abdullah ve Abdurrahman isimleri Abdülkâhir ve Abdülkâdir isimlerinden) Allah katında daha sevimlidir. Öyleyse Abdurrahman ismi Allah katında Abdülkâdir isminden, Abdullah ismi ise Abdürabbih isminden daha sevimlidir. Zira kulla Allah arasındaki ilişki hâlis kulluktur; Allah'la kul arasındaki ilişki hâlis rahmettir. Kulun varlığı ve bu varlığının kemâli O'nun rahmetiyle meydana gelmiştir. Allah'ın ona vücut vermesinin gayesi, kulun severek, korkarak, ümit ederek, saygı ve tâzim göstererek yalnızca Allah'a kulluk etmesidir. Böylece Allah'a kul olur. Allah isminde, O'ndan başkasında bulunması imkânsız olan tanrılık anlamı var olduğu için O'na kulluk etmiştir. Allah'ın rahmeti gazabına galip ve rahmet O'nun katında gazaptan daha sevimli olduğundan ötürü Abdurrahman ismi O'na göre Abdülkâhir isminden daha sevimli olmuştur.

3- Çirkin İsimler:

Her kul irade ile hareket ettiğinden ve azmetme, karar verme iradenin başlangıcı olduğundan, kulun hareket ve kesbi iradesine bağlı bulunduğundan ötürüdür ki, isimlerin en doğrusu Hemmâm ve Hâris isimleridir. Zira bu isimleri taşıyanlar, bunların ifade ettiği anlamın hakikatinden uzaklaşmaz ve ayrılmazlar. Gerçek hükümranlık yalnız Allah'a ait olduğundan ve O'ndan başka gerçek hükümran bulunmadığından Allah katında en çirkin, en aşağılık ve O'nun en çok gazaba geldiği isim Şâhânşah yani Hükümranlak Hükümranı, Sultanlar Sultanı ismidir. Çünkü böyle bir şey Al-

---

18. Sebep olarak ileri sürülen bu husus söz götürür. Çünkü müslümanlardan düelloya çıkan üçüncü kişi Hz. Peygamber'in (s.a.) amcası Hz. Hamza idi. Ubeyde ve Hâris aynı şahıstır. Ubeyde, İbnü'l-Hâris'tir. Maamafih Hamza kelimesi "arslan" anlamındadır.

lah'tan başka hiç kimse için sözkonsu değildir. O'ndan başkasını bu isimle adlandırmak en bâtıl bir husustur. Allah bâtılı sevmez.

Bazı ilim adamları buna Kâdı'l-kudât (=Kâdılar Kadısı) ismini de katmışlar ve demişlerdir ki: Kadılar Kadısı diye yalnız hak hüküm verene denir. O, haklıyı haksızdan ayıranların en hayırlısı demektir. Bir hüküm verdiğinde ona yalnızca "ol" der, o da oluverir.

İğrençlik, çirkinlik ve yalanlık bakımlarından bu ismi Seyyidünnâs (=İnsanların Efendisi) ve Seyidü'l-küll (=Herkesin Efendisi) isimleri izler. Bu yalnız Allah Rasûlüne (s.a.) ait bir özelliktir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): "Ben kıyamet günü Âdemoğullarının efendisiyim. Bunda övünç yok" demiştir.[19] Herhangi bir kimsenin O'ndan başkasına "Âdemoğullarının Efendisi" demesi caiz olmadığı gibi, "İnsanların Efendisi" ve "Herkesin Efendisi" demesi de katiyen caiz değildir.

Harb ve Mürre isimlerinin ifade ettikleri anlamlar nefislerin en hoşlanmadığı ve en çirkin gördüğü şeyler oldukları için, isimlerin en çirkini Harb ve Mürre isimleri olmuştur. Hanzale (=Ebu Cehil karpuzu), Hazn ve bunlara benzer isimler de buna kıyas edilir. Bu isimler, kendilerini taşıyanlarda tesir uyandırmaya ne kadar da uygundurlar! Nitekim "Hazn" ismi Saîd b. Müseyyeb ve âilesinde hüzün (yahut sertlik) tesiri yapmıştır.

4- Peygamber İsimleri Almak:

Peygamberler, Âdemoğullarının efendileri, ahlâkları en şerefli ahlâk ve amelleri de en sahih ameller olduğundan ötürü onların isimleri de en şerefli isimlerdir. İşte bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.) ümmetini peygamberlerin isimlerini almaya teşvik etmiştir. Ebu Davud ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde rivayet ettikleri bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.): "Peygamberlerin isimleriyle adlanın." buyurmuştur.[20] Bunda hiçbir fayda olmasa bile isim, kendisini taşıyanı hatırlatır ve anlamıyla ilgilenmeyi icabettirir ki, bu

---

19. Buharî, 60/3; Müslim, 194 ve 2278; Ebu Davud, 4673; Tirmizî, 3618; İbn Mâce, 4308; İbn Hibbân, 2127.

20. Ebu Davud, 4950; Nesâî, 6/218, 219; Ahmed, 4/345; Buharî, *el-Edebu'l-Müfred,* 814. Senedi zayıftır. Müslim (2135) Hz. Peygamber'in (s.a.): "Onlar peygamberlerinin ve kendilerinden önceki salihlerin adlarını koyuyorlardı." dediğini rivayet eder. Buharî, *el-Edebü'l-Müfred*'de (838) Abdullah b. Selâm'ın oğlu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah Rasûlü (s.a.) bana Yusuf adını koydu, beni kucağına oturttu ve başımı sıvazladı." Bu rivayetin senedi sahihtir.

da bir fayda olarak yeterlidir. Mamafih peygamber ismini almak, peygamberlere ait isimlerin korunmasını hatırlanmasını ve unutulmamasını; isimlerinin, onların vasıf ve hallerini hatırlatmalarını sağlar.

5- Yasakladığı Bazı İsimler:

Erkek çocuğa Yesâr, Eflah, Necîh ve Rabâh isimlerini koymayı yasaklaması, hadisde işaret ettiği bir başka anlamdan ötürüdür. Onu da şöyle izah etmiştir: Zira sen bu isimde birini aradığında "Orada mı?" diye sorarsın, "Hayır" cevabını alırsın.[21] Bu ilâve Hz. Peygambr'e (s.a.) ait ifadelerin devamı mı, yoksa araya sokuşturulmuş *(=müdrec)* bir sahabî sözü müdür, işin doğrusunu en iyi Allah bilir. Her ne olursa olsun bu isimler nefislerin hoşlanmayacağı bir uğursuzluk düşüncesi yaratır ki bu düşünce, nefisleri, sadedinde oldukları şeylerden alıkor. Meselâ, bir adama "Yesâr yahut Rabâh yahut da Eflah yanında mı?" diye sorsan, o da "hayır" cevabını verse, hem sen hem de o kimse bundan uğursuzluk çıkarırsınız. Uğursuz sayılan şey özellikle bu düşünceye kapılanların başlarına gelir. Bir şeyi uğursuz sayıp da uğursuz saymış olduğu şeye uğramayan, o şey başına gelmeyen kimse pek nâdirdir. Nitekim bir şiirde denmiştir ki:

تَعَلَّمْ أَنَّهُ لاَطَيْرَ إلاَّ عَلَى مُتَطَيِّرٍ فَهُوَ الثُّبُورُ

"Bil ki, uğursuzluk ancak uğursuzluğa inanan aleyhine sözkonusudur. İşte helâk odur."

Bu sebeplerden ötürü ümmetine şefkat ve merhameti sonsuz olan şerîat sahibi (Hz. Peygamber'in) hikmeti, hoşlanılmayan bir şey işitmelerini yahut başlarına hoşlanılmayan bir hal gelmesini icabettirecek sebeplerden menetmeyi ve buna sebep olan şeyleri bir kenara bırakıp herhangi bir zarar gelmeksizin maksadı gerçekleştirecek isimlere yönelmeyi gerekli görmüştür. En uygun olan da budur. Mamafih buna, bir de ismin zıddının kişiye takılması, yani en fakir insanlardan olan birine "Yesâr=Bolluk", hiç başarısı olmayan kimseye "Necîh=Başaran" ve ziyankârlardan olan birine "Rabâh=Kâr" adı verilip böylece hem o kişiye ve hem de Allah'a karşı yalancı durumuna düşme hali eklenir. Bir diğer husus, ismi taşıyan kimse-

21. Müslim, 2136.

nin ismin icabını yerine getirip getirmediği araştırılır da, isminin gereğini yerine getirdiği görülmezse; bu, o kişinin kötülenmesine ve ona sövülmesine sebep olur. Nitekim bir şiirde denmiştir ki:

سَمَّوْكَ مِنْ جَهْلِهِم سَدِيداً وَاللّهِ مَافِيكَ مِنْ سَدَادِ
أَنْتَ الَّذِي كَوْنُهُ فَسَاداً فِي عَالَمِ الكَوْنِ وَالفَسَادِ

"Cehâletlerinden sana Sedîd (=Doğru) adını verdiler. Vallâhi, sende hiç doğruluk yok. Sen varlığı fesad olansın, kevn ü fesâd (olma-bozulma) âleminde."

Görüldüğü gibi şâir, bu isimden hareketle ismi taşıyanı kötülemeye yol bulmuştur. Bana ait beyitler:

وَسَمَّيْتُهُ صَالِحاً فَاغْتَدَى بِضِدٍّ اسْمِهِ فِي الوَرَى سَائِراً
وَظَنَّ بِأَنَّ اسْمَهُ سَاتِرٌ لأَوْصَافِهِ فَغَدَا شَاهِراً

"Ona Sâlih adını verdim. İsminin zıddıyla halk arasında döner dolaşır oldu. Sandı ki, ismi, sıfatlarını örtecek. (Kötü) nam yapıp rezil oldu."

Nitekim öyle övgüler vardır ki, kötüleme yerine geçer ve övülen kimsenin değerinin insanların gözünden düşmesine sebep olur. Zira bir kimse kendisinde bulunmayan bir özellikten dolayı övülse, nefisler derhal övüldüğü özelliği o kimsede ararlar ve onda böyle bir özellik var sanırlar. Kişiyi o şekilde bulamayınca kötülemeye dönerler. Ama kişi övülmeden bırakılsa ona böyle bir zarar gelmez. Bu kimsenin hali şuna benzer: Bir kimse kötü valilik yapsa, sonra valilikten azledilse bu kimsenin değeri, vali olmadan önceki değerinden noksanlaşmış olur. İnsanların gönüllerinde de sevgisi valilikten öncesine göre azalır. Bu konuda bir şâir şöyle der:

إِذَا مَا وَصَفْتَ امْرَءاً لاِمْرِىءٍ فَلاَ تَغْلُ فِي وَصْفِهِ وَاقْصِدِ
فَإِنَّكَ إِنْ تَغْلُ تَغْلُ الظُّنُونُ فِيهِ إِلَى الأَمَدِ الأَبْعَدِ
فَيَنْقُصُ مِنْ حَيْثُ عَظَّمْتَهُ لِفَضْلِ المَغِيبِ عَنِ المَشْهَدِ

"Bir adamı, birine anlattığın zaman onu tasvirde aşırılık etme, orta yolu tut. Çünkü sen aşırıya kaçarsan, o kimse hakkında zanlar, en uzak

noktaya varır. Görülmeyenin görülene üstünlüğü bulunduğundan, büyülttüğün yerden o kimsenin kadri eksilmiş olur."

Bir diğer husus, ismi taşıyan kimse kendisinin öyle olduğunu sanır ve buna inanır. Böylece nefsini temize çıkarma, onu büyültme ve başkalarından üstün görme hatasına düşer. İşte Hz. Peygamber (s.a.) "Berre" ismini almayı bu nedenden dolayı yasaklamış ve: "Kendinizi temize çıkarmayın. Allah, ihsan ve iyilik sahibi olanlarınızı sizden daha iyi bilir." buyurmuştur.(22)

Buna göre Takî, Müttakî, Mutî', Tâi', Râdî, Muhsin, Muhlis, Münîb, Reşîd ve Sedîd isimlerini koymak da mekruh olur. Kâfirler bu isimleri koyduklarında onlara bu imkânı tanımak, onları bu isimlerden herhangi biriyle çağırmak ve onlardan söz ederken bu isimleri kullanmak caiz olmaz. Allah (c.c.) onlara bu ismi vermekten gazaba gelir.

22. Müslim, 2142 (19); Ebu Davud, 4953.

B) KÜNYELER KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1- Künye Vermesi:

Künye, verildiği şahıs için bir tür hürmet ve övgü ifadesidir. Nitekim şair diyor ki:

أُكْنِيهِ حِينَ أُنَادِيهِ لأُكْرِمَهُ   وَلاَأُلَقِّبُهُ وَالسَّوْءَةُ اللَّقَبُ

"Kendisine seslendiğim vakit saygımdan ötürü künyesini söylerim. Onu lâkabıyla çağırmam. Ayıp ve kötü olan, lâkabdır."

Hz. Peygamber (s.a.) Suheyb'e Ebu Yahya, Hz. Ali'ye (r.a.) -Ebu'l-Hasan künyesi yanısıra- Ebu Türâb künyesini takmıştır. Ebu Türâb, Hz. Ali'nin en sevdiği künyesiydi. Enes b. Mâlik'in kardeşi henüz daha ergenlik çağına girmemiş küçük bir çocuk iken Peygamberimiz (s.a.), ona Ebu Umeyr künyesini takmıştır.

2- Ebu'l-Kâsım Künyesini Yasaklaması:

Çocuğu olana da, olmayana da künye takmak Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti idi. Ebu'l-Kâsım künyesi dışında herhangi bir künyeyi yasakladığı sâbit değildir. Sahih bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.): "İsmimi alın, künyemi almayın" buyurmuştur.[1] Âlimler ihtilâf edip konuda dört görüş ileri sürmüşlerdir:

---

1. Buharî, 61/20, 78/106; Müslim, 2134; Ebu Davud, 4965; Ahmed, 3/248, 260, 270, 277, 312, 392, 395, 455, 457, 470, 478, 491, 499, 519.

Birinci görüş: İster isminden ayrı olarak, ister ismiyle birlikte olsun ve ister sağlığında, ister vefatından sonra olsun herhalükârda Hz. Peygamber'in (s.a.) künyesini almak câiz değildir. Bunların dayanağı bu sahih hadisin umumi ve mutlak ifadesidir. Bu görüşü Beyhakî, Şâfiî'den aktarmıştır. Diyorlar ki: Çünkü yasaklamanın sebebi, bu künye ve ismin ifade ettiği anlamın Hz. Peygamber'e (s.a.) has bir özellik olmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.) şu hadisinde buna işaret etmiştir: "Vallahi, ben hiç kimseye veremem ve hiçkimseyi menedemem. Yalnızca ben kâsım'ım (=paylaştırıcıyım). Emrolunduğum yere koyarım."[2] Malumdur ki, bu sıfat O'ndan başkasında kemâl derecesinde bulunmaz.

Bu görüşün sahipleri yeni doğan çocuğa Kâsım ismini koymanın caiz olup olmadığında ihtilâf etmiş; bir grup caiz sayarken, ötekiler yasak saymışlardır. Caiz görenlere nazaran yasağın illeti, sırf kendisine mahsus olan bir künyede Hz. Peygamber'e (s.a.) ortaklık etmemektir ki bu da isimde mevcut değildir. Yasak sayanlara nazaran ise künyenin yasaklanışına sebep olan mânanın misli, burada isimde eşit bir şekilde yahut yasaklanmaya daha elverişli bir biçimde mevcuttur. Bunlar diyorlar ki: Hz. Peygamber'in (s.a.): "Yalnızca ben kâsımım" sözünde, bu ayrıcalığa (özelliğin yalnız O'na mahsus olmasına) bir dikkat çekme sözkonusudur.

İkinci görüş: Yasaklama, yalnızca isim ve künyesini birlikte alma için sözkonusudur. Birini, diğerinden ayrı olarak almada bir sakınca yoktur. Ebu Davud, *Sünen*'inde "Bu İkisi Birlikte Alınamaz Görüşünde Olanlar Bâbı" diye bir bölüm açıp Ebu'z-Zübeyr'in Câbir'den rivayet ettiği şu hadisi kaydeder: Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: "İsmimi alan, künyemi almasın. Künyemi alan da ismimi almasın."[3] Bu hadisi Tirmizî de rivayet etmiş ve: "Bu hadis hasen-garîbtir" demiştir. Yine Tirmizî hadisi Muhammed b. Aclân -babası Aclân- Ebu Hureyre senediyle de rivayet etmiş ve: "Bu hadis hasen-sahihtir" demiştir. Bu hadisin metni şöyledir: "Allah Rasûlü (s.a.), kendisinin ismi ve künyesini herhangi bir kimsenin birlikte almasını, Muhammed Ebu'l-Kâsım ismini koymasını yasakladı."[4] Bu görüşün sahipleri diyorlar ki: Bu hadis, Sahihayn'daki Hz. Peygambe-

2. Buharî 57/7; Müslim, 2133; Ebu Davud, 2949; Ahmed, 2/314.
3. Ebu Davud, 4966; Tirmizî, 4845. Senedde Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî'nin tedlîsi vardır. Ancak Tirmizî'nin rivayet ettiği sonraki Ebu Hureyre hadisi buna şahidlik eder ve bu şahit hadisle kuvvet bulmuş olur. Bundan dolayı Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" demiştir.
4. Tirmizî, 2843.

rin (s.a.) künyesini almayı yasaklayan hadisi takyîd ve tefsir etmektedir. Zira isim ve künyesi birlikte alındığı vakit isim ve künyedeki ayrıcalıkta Hz. Peygamber'e (s.a.) ortak olunmaktadır. Biri diğerinden ayrı olarak alındığında bu ayrıcalık ortadan kalkmaktadır.

Üçüncü görüş: İsim ve künyesini birlikte almak câizdir. Bu görüş Mâlik'den rivayet edilmiştir. Bu görüşün sahipleri, Ebu Davud ve Tirmizî'nin Muhammed b. Hanefiyye aracılığıyla Hz. Ali'den (r.a.) rivayet ettikleri şu hadistir: Hz. Ali diyor ki: Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Senden sonra benim bir çocuğum olursa ona senin ismini koyup, künyeni vereyim mi?" diye sordum. "Evet" cevabını verdi. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.[5]

*Sünen-i Ebu Davud'*daki bir rivayete göre Hz. Âişe anlatıyor: Bir kadın, Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben bir erkek çocuk dünyaya getirdim. Ona Muhammed ismini koydum ve Ebu'l-Kâsım künyesini verdim. Bana, senin, bunu hoşgörmediğini söylediler." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Benim ismimi helâl, künyemi haram kılan nedir?" yahut "Benim künyemi haram, ismimi helâl kılan nedir?" buyurdu.[6]

Bunlar diyorlar ki: Yasaklayıcı hadisler bir iki hadisle neshedilmişlerdir.

Dördüncü görüş: Ebu'l-Kâsım künyesini almak Hz. Peygamber'in (s.a.) sağlığında yasak idi. O'nun vefatından sonra caizdir. Bu görüşün sahipleri diyorlar ki: Yasaklama sebebi ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) sağlığına özgü bir şeydir. Zira *Sahih'*de Enes'ten gelen bir rivayette deniyor ki; Bir adam Bakî mezarlığında, "Ey Ebu'l-Kâsım!" diye seslendi. Allah Rasûlü (s.a.), ona baktı. Adam: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben seni kasdetmedim. Filânı çağırdım." dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "İsmimi alın, künyemi almayın." buyurdu.[7] Hz. Ali hadisinde de buna işaret vardır. Hz. Ali: "Senden sonra benim bir çocuğum olursa..." diye sormuş; Hz. Peygamber (s.a.) hayatta iken dünyaya gelecek çocuğuna verip veremeyeceğini sormamıştır. Ancak bu hadiste Hz. Ali (r.a.): "Bu benim için bir ruhsattı." demiştir. Sözüne değer verilmez biri ayrıbaş çekip Hz. Peygam-

---

5. Ebu Davud, 4967; Tirmizî, 2846. Senedi sahihtir.
6. Ebu Davud, 4968. Senedi zayıftır.
7. Buharî, 61/20; Müslim, 2131; Ahmed, 3/114, 121, 189; Tirmizî, 2844.

ber'in (s.a.) künyesini almanın yasaklığına kıyas ederek O'nun ismini koymanın da yasak olduğunu söylemiştir. Doğrusu Hz. Peygamber'in (s.a.) ismini almak caiz, künyesini almak ise yasaktır. Sağlığında yasak daha şiddetli idi. İsim ve künyesini birlikte almak yasaktır. Hz. Âişe hadisi garîbtir; böyle bir hadisle sahih hadise karşı konulmaz. Hz. Ali (r.a.) hadisinin sahihliği söz götütür. Tirmizî'de, hadisi sahih sayma konusunda biraz gevşeklik (=tesâhül) vardır. Oysa Hz. Ali "Bu benim için bir ruhsattı" demiştir. Bu söz de ondan başkaları için yasağın devam ettiğini gösterir. En iyi bilen Allah'tır.

3- Ebu İsa Künyesini Almak:

Selef ve haleften bir grup âlim Ebu İsa künyesini almayı mekruh saymış, başkaları ise caiz görmüşlerdir. Ebu Davud'un Zeyd b. Eslem'den rivayetine göre Ömer İbnü'l-Hattâb'ın Ebu İsa künyeli bir oğlu vardı. Mugîre b. Şu'be de Ebu İsa künyesini aldı. Hz. Ömer ona: "Ebu Abdillah künyesini taşıman yetmez miydi?" dedi. O da: "Bana künyemi Allah Rasûlü verdi" dedi. Hz. Ömer: "Allah Rasûlü'nün gelmiş ve gelecek bütün günahları bağışlandı. Bizim emsâllerimiz sayıca azaldı, bize de ne olacağını bilmiyoruz." dedi. Bunun üzerine Mugîre b. Şu'be ölümüne kadar Ebu Abdillah künyesini taşıdı.(9)

Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'ye Ümmü Abdillah künyesini vermiştir.(10) Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarının Ümmü Habibe ve Ümmü Seleme gibi künyeleri vardı.

4- Üzüme Kerm Demek:

Allah Rasûlü (s.a.) üzüme "kerm" denmesini yasakladı ve "Kerm, mü'minin kalbidir" buyurdu.(11) Zira bu kelime, adı olduğu şeyde hayır ve faydanın çokluğunu gösterir. Buna lâyık olan ise üzüm asması değil, mü'minin kalbidir. Ancak burada neyin kastedildiği hususunda iki ihtimal sözkonusudur: 1- Bu ismi üzüm asmasına tahsis etmek yasaktır; mü'minin

---

8. Bu hadis sahihtir. Râvileri sikadır, Sahih(-i Buharî) râvîleridir. Hadisde bir illet yoktur.
9. Ebu Davud, 4963. Senedi hasendir.
10. Ebu Davud, 4970. Senedi sahihtir.
11. Buharî, 78/101; Müslim, 2247; Ebu Davud, 4974; Ahmed, 2/239, 259, 272, 316, 464, 474, 509.

kalbi bu ismi almaya asmadan daha lâyıktır. Şu halde üzüm asmasına "kerm" demek memnû değildir. Hz. Peygamberin (s.a.) "miskin, rakûb ve müflis" kelimeleri hakkındaki sözlerinde olduğu gibi.[12] 2- Üzümden, haram olan şarap yapılırken ona bu ismi verme, haram olan bu pis içeceğin aslının kerem, hayır ve fayda ile nitelenmesi anlamına gelir. Bu ise Allah'ın haram saydığını medhetmeye ve nefisleri ona tahrik etmeye bir vesiledir. İşte hadiste bu iki ihtimal sözkonusudur. Allah, Peygamberinin (s.a.) ne kasdettiğini daha iyi bilir. En iyisi üzüm asmasına kerm dememelidir.

5- Yatsı Namazının İsmi:

Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: "Bedevîler, (yatsı) namazının ismi konusunda size baskın gelmesinler. Dikkat edin, bu namazın ismi ışâ'dır. Onlar ise ateme diyorlar."[13] Sahih bir hadisde ise: "İnsanlar ateme

12. Miskin hadisi (Buharî, 24/53, 65/48; Müslim, zekât, 101, 102): Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Miskin, insanların etrafında dolaşan ve kendisini bir-iki lokmanın, bir-iki hurmanın çevirdiği kimse değildir. Gerçek miskin ihtiyacını görecek kadar mal bulamayan ve bu hali farkedilmediğinden dolayı kendisine sadaka verilmeyen, kalkıp insanlardan da dilenmeyen kimsedir." Müflis hadisi (Müslim, 2581): Hz. Peygamber (s.a.) ashabına sordu: "Müflis kimdir, bilir misiniz?" Onlar da: "Biz müflis diye parası ve malı olmayana deriz" cevabını verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Ümmetimden müflis olan kimse kıyamet günü namaz, oruç ve zekatla gelir. Gelir ama şuna sövmüş, buna iftira atmış, şunun malını yemiş, bunun kanını akıtmış, ötekini dövmüş olarak. Buna onun sevaplarından verilir, şuna onun sevaplarından verilir. Şayet yaptıklarını karşılamadan sevabı tükenirse kendilerine haksızlık yaptığı kimselerin günahlarından alınır, ona yüklenir. Sonra da o kimse cehenneme atılır." Rakûb hadîsi (Müslim, 2608): Allah Rasûlü (s.a.)): "Siz kimi rakûb sayarsınız?" diye ashabına sordu. "Çocuğu olmayan (bu yüzden de çocuk bekleyen) kimseyi" diye cevapladılar. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "O kimse rakûb değildir. Rakûb, çocuklarından hiçbirini kendisinden önce (Ahirete) yolcu etmeyendir." Yani sağlığında çocuklarından hiçbiri ölmeyen, bu yüzden de musibet sevabı ve bu musibete katlanma sevabı elde etmeyen, kendisinden önce Ahirete gönderdiği bir azığı, verdiği bir ödüncü bulunmayan kimse demektir.

13. Buharî, 8/20; Ahmed, 5/55. Buradaki metin şöyledir: "Bedevîler, akşam namazının ismi konusunda size baskın gelmesinler. Bedevîler bu namaza işâ diyorlar." Müslim (644), Nesâî (1/270) ve İbn Mâce (704) Şu metinle rivayet ederler: "Bedevîler - çöl arapları - (yatsı) namazının ismi konusunda size baskın gelmesinler. Dikkat edin, bu namazın adı, ışâdır. Onlar develeri yatsı vakti sağdıklarından (ateme diyorlar)." Yani Bedevîler yatsı namazına ateme diyorlar. Çünkü develerini yatsı vakti sağıyorlar. (Ateme kelimesi Arapça'da deveyi yatsı vakti sağmak anlamına gelir). Bu namazın ismi Kur'ân-ı Kerim'de "ışâ" şeklinde geçiyor. Bu yüzden bu namaza ışâ demelisiniz.

(=yatsı) ile sabah namazlarındaki sevabı bilselerdi, (cemaatle kılmak için) emekleye emekleye bu namazlara gelirlerdi." buyurmuştur.[14] Âlimlerden kimileri bu hadis yasağı neshedicidir diyor, kimileri ise aksini savunuyor. Her iki görüş de doğru değildir. Çünkü (hadislerin söylendiği) tarihi bilmek imkânsızdır. [Hadisler arasında da bir çelişki yoktur. Zira Hz. Peygamber (s.a.), ateme isminin kullanımını tamamen yasaklamış değildir. Yalnızca Allah'ın, kitabında bu namazı kendisiyle adlandırdığı isim olan ışâ isminin terkedilip ateme isminin buna baskın gelmesini yasaklamıştır. Bu namaza ışâ adı verilip zaman zaman da ateme denmesinin bir sakıncası yoktur. En iyi bilen Allah'tır] Bu davranışıyla Hz. Peygamber (s.a.), Allah'ın ibadetlere verdiği isimleri muhafaza edip böylece sonra gelen nesillerin, nasların lâfızlarını terketme ve bunlara sonradan çıkan ıstılahları tercih etmede yaptıkları gibi -ki bu sebeple ne cehaletler, ne bozukluklar ortaya çıkmıştır, hesabını Allah bilir!- Allah'ın koyduğu bu isimlerin terkedilip başka isimlerin onlara tercih edilmemesini sağlamak istemiştir. Buna benzer bir muhafazası da Allah'ın öne aldığını öne alma, arkaya bıraktığını arkaya bırakma konusunda yapmış olduğu muhafazasıdır. Nitekim (Safa-Merve arasında sa'y yaparken bu tepelerden ilk zikredileni olduğu için) Safa tepesinden başlamış ve: "Allah'ın başladığından başlarım." buyurmuştur.[15] Kurban bayramında önce namazı kıldırdı, ondan sonra kurbanını kesti ve: "Namazdan önce kurbanını kesenin kurbanı kabul edilmez" diye haber verdi. O'nun böyle yapması, Kevser sûresinde Allah'ın; "Rabbin için namaz kıl ve kurban kes" âyetinde[16] ilk zikrettiği şeyi önce yapmış olmak içindir. Yine Allah'ın öne aldığını önce, sonraya bıraktığını sonra ve ortada zikrettiğini ortada yapmış olmak için abdest alırken Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de zikretiği sırayı takip eder: Önce yüzünü, sonra (kollarla birlikte) ellerini yıkar; sonra başını mesheder ve sonra da ayaklarını yıkardı. Şu âyette Allah'ın önce zikrettiğini önce yapmak için fıtır sadakasını

14. Buharî, 9/9, 52/31; Müslim, 437; Mâlik, *Muvatta;* 1/131; Nesâî, 1/269; Ahmed, 2/278, 303, 375, 533. Hadisin tamamı şöyledir: "İnsanlar ezan okuma ve birinci safta ne sevaplar olduğunu bilseler de kura çekmekten başka yol bulamasalar muhakkak kura çekerlerdi. Namaza erken gitmenin sevabını bilselerdi birbirleriyle yarış ederlerdi. Yatsı (=ateme) ve sabah namazlarındaki sevabı bilselerdi emekleye emekleye bunlara gelirlerdi."

15. Müslim, 1218; Mâlik, *Muvatta;* 1/372; Tirmizî, 862; Ebu Davud, 1905; Nesâî, 5/239; İbn Mâce, 3074. Ayrıca Nesâî (5/236), Dârakutnî (s. 270) ve Beyhakî (5/94) "başlayın" şeklinde emir kipi ile rivayet etmişlerdir.

16. Kevser, 108/2.

bayram namazından önce vermiştir: "Arınmış olan (yahut zekât veren) ve Rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa erecektir."[17] Bunun örnekleri çoktur.

17. A'lâ, 87/14-15.

İKİNCİ BÖLÜM

DİLİ KORUMA

DİLİ KORUMA VE SÖZLERİ SEÇMEDEKİ TUTUMLARI

1- Sözleri Seçmesi:

[Hz. Peygamber (s.a.), konuşmasında ümmeti için sözlerin en iyisini, en güzelini ve en incesini seçerdi. Çirkin, kaba ve yüz kızartıcı biçimde konuşanların sözlerine hiç benzemeyen sözler kullanırdı. Çirkin ve yüz kızartıcı tarzda, bağırarak ve sert bir şekilde konuşmazdı.]

[Koruma altına alınmış değerli bir sözün lâyık olmayan kimseler hakkında kullanılmasından hoşlanmazdı. Yine lâyık olmayanlar hakkında çirkin ve yerici sözler kullanılmasını sevmezdi.]

Sözkonusu birinci kısıma dair örnekler: Bir münafığa "Efendimiz" denilmesini yasaklayarak "O sizin efendiniz olursa, aziz ve celil olan Rabbinizi kızdırmış olursunuz."[1] buyurmuştur. Üzümün, "kerm"; Ebu Cehil'in Ebu'l-Hakem diye adlandırılmasını da yasaklamıştır. Aynı şekilde Ebu'l-Hakem adlı sahabînin ismini Ebu Şurayh diye değiştirmiş ve "Şüphesiz ki hakem Allah'tır ve hâkimiyet O'na aittir."[2] demiştir.

Ayrıca kölenin efendisine veya hanımefendisine "Rabbim", efendinin kölesine "Kulum" demesini yasaklamıştır. Ancak efendi "Oğlum, kızım",

---

1. Ebu Davud, 4977; Ahmed, *Müsned,* 5/346, 347; Buharî, *Edebu'l-Müfred,* 760; Büreyde el-Eslemî'den. Senedi sahihtir.
2. Ebu Davud, 4955; Nesâî, 8/226, 227. Senedi sahihtir.

köle de "Efendim, hanımefendim" diyebilir.[3] Tabip olduğunu söyleyen birisine "Sen refiksin, o kadının tabibi yaratanıdır." demiştir.[4] Cahil kimseler, tabiata dair az bir ilme sahip olan kâfiri, halkın en sefihi (cahili) olduğu halde, hakîm (hikmet sahibi, filozof) diye adlandırırlar.

Yine, "Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse hidayete ermiştir; kim de onlara isyan ederse sapıtmıştır." diyen hatibe "Sen ne kötü hatipsin!" demiştir.[5]

"Allah ve falan kişi dilerse, demeyin; ama Allah dilerse, sonra falan kişi dilerse, deyin."[6] sözü de bunlardandır. Adamın birisi kendisine: "Allah ve sen dilersen" dediğinde, Hz. Peygamber (s.a.): "Sen beni Allah'a denk mi tutuyorsun?! Sadece Allah dilerse, desene!"[7] buyurmuştur.

Şirkten sakınmayan kimsenin şu sözleri de yine yukarıdaki gibi yasaklanan şirk koşma anlamına gelir: "Ben Allah'la ve seninleyim. Bana Allah ve sen yetersin; Allah'tan ve senden başka kimsem yok; Allah'a ve sana güveniyorum; Bu Allah'tan ve sendendir; Gökde Allah benim için, yeryüzünde sen; Allah'a ve senin hayatına yemin olsun..." gibi söyleyenin yaratılanı, Yaratan'a ortak koştuğu benzer sözler. Bütün bunlar "Allah ve sen dilersen" sözünden çok daha çirkin ve yasak sözlerdir.

"Önce Allah'la, sonra seninleyim; Allah diler, sonra da sen dilersen" denilmesine gelince, bunda bir sakınca yoktur. Nitekim üç kişinin başından geçenlerin anlatıldığı hadiste geçen şu söz gibi: "Bugün evvel Allah, sonra senden başka beni (evime) ulaştıracak yoktur."[8] Yine: "Allah di-

---

3. Müslim, 2249; Ebu Davud, 4975; Ahmed, *Müsned,* 2/444, 496; Ebu Hureyre'den. Buharî, (49/17) yine Ebu Hureyre'den şu hadisi rivayet etmektedir: "Sizden birisi (kölesine): Rabbini doyur, rabbine abdest aldır, rabbine su ver! diye hitap etmesin. Köle de: Efendim, velinimetim, desin. Yine sizin biriniz (kölesine): Kulum, cariyem! diye hitap etmesin. Fakat, yiğitim, kızım, oğlum! diye seslensin."
4. Ebu Davud, 4207; Ahmed, *Müsned,* 4/163; Ebu Remse'den. Senedi sahihtir.
5. Müslim, 870; Ebu Davud, 1099, Ahmed, *Müsned,* 4/256, 379; Adiy b. Hâtim'den. Hadisin devamı şöyledir: "Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse, de!" Aralarında bir eşitlik ifade ettiğinden dolayı bu iki ismin bir zamirde bir araya getirilmesinden hoşlanmamıştı.
6. Ebu Davud, 4980; Ahmed, *Müsned,* 5/384, 394, 398; Huzeyfe'den (r.a.). Senedi sahihtir.
7. Ahmed, *Müsned,* 1/214, 224, 283, 347; İbn Abbas'tan: "Beni Allah'a denk mi tutuyorsun?" şeklinde, sahih senedle rivayet edilmiştir.
8. Buharî, 83/8; Müslim, 2964; Bu kısım, İsrailoğullarından olan, biri abraş, biri kel, biri de kör üç kişinin Allah Teâlâ tarafından imtihan edilmelerini anlatan uzun bir hadisten alınmıştır. Bk. *Tecrid Tercemesi,* 9/195-198.

lerse sonra falan dilerse" denilmesine izin verilen yukarıda geçen hadis gibi.

2- Zamana Sövmenin Yasaklanması:

Lâyık olmayanlara yerici, kınayıcı sözler söylenmesiyle ilgili ikinci kısma gelince; Hz. Peygamber'in (s.a.) zamana (=dehr'e) küfretmeyi yasaklaması buna örnektir. Nitekim O şöyle buyurmuştur: "Allah, zamandır." Bir başka hadiste de: "Aziz ve celil olan Allah buyurur ki: Âdemoğlu Bana eziyet eder, çünkü zamana küfreder. Ben zamanım; zaman Benim elimdedir, geceyi ve gündüzü yönetip döndürürüm."[9] buyurmuştur. Bir başka hadiste ise: "Sizden biri 'Vay zamanın musibetine!' demesin."[10] buyurmuştur.

Bunda üç büyük fesad vardır:

İlki; bu, sövülmeyecek birşeye sövmektir. Çünkü zaman Allah'ın yaratıklarından olup dizginlenmiş, O'nun emrine boyun eğmiş ve güdümüne girmiş bir yaratıktır. Belki zamana küfreden küfredilmeye ve yerilip kötülenmeye daha müstahaktır.

İkincisi; zamana küfretmek şirk ihtiva eder. Çünkü söven, ancak zamanın kendisine fayda ve zarar verdiğini sandığı için küfretmiştir. Bununla beraber o, zararı hak etmemiş olana zarar vermiş, iyiliği hak etmemiş olana iyilik etmiş, yüceliğe ve ululuğa lâyık olmayanı yüceltmiş, mahrumiyete lâyık olmayanı mahrum etmiş olmakla zalimlik yapmıştır. Kendisine sövenlere göre zaman, zalimlerin zalimidir. Bu hain zalimlerin zamana sövme konusundaki şiirleri gerçekten çoktur. Yine cahillerden birçoğu zamana lânet ve kötülük yağdırır.

Üçüncüsü; onların sövmesi ancak, bu fiilleri, yapanadır ki, şayet bu fiiller konusunda hak onların heva ve heveslerine uymuş olsa göklerin ve yerin dengesi bozulur, mahvolur giderler. Arzu ve istekleri gerçekleştiğinde

---

9. Buharî, 97/35; Müslim, 2246; Ebu Davud, 5274; Ahmed, *Müsned*, 2/238, 272. Hattabî der ki: Hadisin anlamı: Ben dehr'in sahibiyim ve dehr'e nisbet ettikleri işlerin yöneticisi ve yönlendiricisiyim. Kim ki dehre bu işlerin faili olmasından dolayı söverse, o işlerin gerçek fâili olan Rabbine sövmüş olur. Dehr, ancak işlerin meydana geldikleri yerler için zarf kılınmış zaman'dan ibârettir.
10. Buharî, 78/101; Müslim, 2246; *Muvatta*, 2/984; Ahmed, *Müsned*, 2/259, 272, 275, 318.

ise zamana hamdedip övgüler yağdırırlar. Gerçekte zamanın yüce Rabbi veren, engelleyen, alçaltan, yücelten aziz ve zelil kılan Allah'tır. Zamanın olayda herhangi bir payı yoktur. Zamana sövmeleri aziz ve celil olan Allah'a sövmek demektir. Bundan dolayı Allah'a eziyet verir. Nitekim Sahihayn'da Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilmektedir: Hz. Peygamber (s.a.) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ buyurur ki: Âdemoğlu zamana sövmekle Bana eziyet eder. Halbuki zaman Benim."

[Böylece zamana söven için şu iki şeyden birisi kaçınılmazdır: Ya Allah'a sövmüştür, ya da O'na şirk koşmuştur. Şöyle ki, zaman'ın, Allah Teâlâ ile beraber işin faili olduğuna inandığında şirk koşmuş olur; işin failinin sadece Allah Teâlâ olduğuna inanarak sövdüğünde de, işi yapana sövmüş olur ki (işin faili Allah olduğu için) Allah'a sövmüştür.]

Hz. Peygamber'in (s.a.) şu hadisi de bana işaret eder: "Sizden birisi 'Lânet olası şeytan' (veya geberesice şeytan) demesin. Çünkü şeytan bunun üzerine ev gibi oluncaya kadar büyüklenir ve 'kuvvetimle onu altettim' der. Bunun yerine 'Bismillah!' desin, o zaman sinek gibi oluncaya kadar küçülür."[11]

Bir başka hadiste ise: "Kul, şeytana lânet ettiğinde şeytan: 'Sen lânetlenmiş birisine lânet ettin' der."[12] buyurulmaktadır.

Yine, "Allah şeytanı kahretsin", "Allah şeytanı hayırdan uzak etsin" diyenin sözü de böyledir. Bu tür sözlerin hepsi de şeytanı sevindirir ve: "Âdemoğlu kendi gücümle buna nail olduğumu bildi" der. Bu, şeytanın iğvasına yardımcı olacak şeylerdendir. Söyleyene de fayda vermez. Hz. Peygamber (s.a.), kendisine şeytandan bir vesvese bulaşan kimseye çıkış yolu olarak Allah Teâlâ'yı zikretmesini ve Allah'ın adını anıp ondan Allah'a sığınmasını göstermiştir. Çünkü kendisi için en yararlı olan, şeytanı ise en çok kızdıran budur.

3- Kaçınılması Gereken Sözler:

[Hz. Peygamber (s.a.), kişinin "Habuset nefsî = İğrendim" demesini yasaklamış ve "Lekıset nefsî = Midem bulandı" demesini tavsiye etmiştir.[13]]

11. Ebu Davud, 4982; Ahmed, *Müsned*, 5/59, 71, 365. Senedi sahihtir.
12. Bu hadisi bulamadık.
13. Buharî, 78/100; Müslim, 2251; Ebu Davud, 4989; Ahmed, *Müsned*, 6/51, 66, 209,

Her ikisinin anlamı da birdir. Yani, midem karıştı ve tabiatı bozuldu, demektir. Rasûlullah (s.a.) "iğrenç, pis" sözü çirkinlik ve kötülük taşıdığı için sahabenin bu kelimeyi söylemesinden hoşlanmadı ve güzel olanı kullanmayı, çirkin olandan uzaklaşmayı, hoş olmayan sözün ondan daha iyisiyle değiştirilmesini tavsiye etti.

Birşeyi kaçırdıktan sonra, "Keşke şöyle şöyle yapsaydım" diyen kişinin böyle söylemesini yasaklamış; "Keşke sözü, şeytanın ameline yol açar" buyurmuş ve bu sözü söyleyene ondan daha faydalısını götermiştir. Bu da şöyle demesidir: "Allah takdir etti, O dilediğini yapar."(14) Çünkü kişinin "Şöyle şöyle yapmış olsaydım fırsatı kaçırmazdım" veya "bu duruma düşmezdim" sözü, elbette söyleyene yarar sağlamayacak bir sözdür. Zira kaçırdığını geri getiremez ve "keşke" demekle, tökezlemesini karşılayamaz. "Keşke" sözünde iş, kendisinin takdir ettiği gibi olsaydı, Allah'ın hükmettiği, takdir buyurduğu ve dilediği gibi olmazdı, iddiası vardır. Zira vuku bulup (gerçekleşip) da aksini temenni ettiği şey, ancak Allah'ın hükmü, takdiri ve dilemesi ile vuku bulmuştur. "Keşke şöyle yapsaydım, gerçekleşenlerin aksi olurdu" dediği ise muhaldir. Çünkü takdir edilmiş, hükmü verilmiş şeylerin aksinin olması muhaldir. O halde bu kişinin sözü; yalan, cehalet ve imkânsızlık ihtiva eder. Kaderi yalanlamaktan kurtulsa, "Keşki şöyle yapsaydım, Allah'ın benim için takdir ettiğini savuştururdum" sözüyle kadere karşı çıkmaktan kurtulamaz.

Denilirse ki: Bu sözde kaderi reddetmek veya inkâr etme yoktur. Çünkü temenni ettiği sebepler de aynı şekilde kaderdendir. Yani o kişi: "Bu kaderden haberim olsaydı bu takdirde bu kaderden ötürü o kader benden savuşturulmamış olurdu." demiş oluyor. Zira, kaderlerin bazısı bazısıyla savuşturulur. Nitekim, hastalığın kaderi ilaçla, günahların kaderi tevbeyle, (saldıran) düşmanın kaderi cihadla savuşturulmaktadır. Her ikisi de kaderdendir.

Buna şöyle cevap verilir: Bu doğrudur. Fakat bu, hoşlanılmayan ka-

---

231, 281. Hepsi de Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir. Aynı konuda, Sehl b. Huneyf'ten de hadis rivayet olunmuştur.

14. Müslim, 2664; İbn Mâce, 79; Ahmed, *Müsned*, 2/366, 370. Ebu Hureyre anlatıyor: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Güçlü mü'min zayıf mü'minden daha hayırlı ve Allah katında daha sevimlidir. Bütün hayırlarda, sana yararı dokunan şeye karşı hırslı ol, Allah'tan yardım dile, âcizlik gösterme. Başına bir felâket geldiğinde "keşke şöyle yapsaydım, böyle böyle olurdu" deme. Fakat "Allah'ın takdiri, O, ne dilerse yapar" de! Zira "Keşke" sözü şeytanın ameline yol açar.

derin gerçekleşmesinden önce fayda verir. Gerçekleştiğinde ise savuşturmanın yolu yoktur. Bunu bir başka kaderle savuşturmaya ya da hafifletmeye yol olsa, o yol "keşke şöyle yapsaydım" demesinden daha iyidir. Bu durumda görevi, fiilini vuku bulanın etkisini savuşturacağı veya hafifleteceği bir yolla karşılaması, vuku bulması ümit edilmeyen şeyi temenni etmemesidir. Çünkü bu temenni tam bir âcizliktir. Allah Teâlâ âcizliği kınar ve keys'i sever ve emreder. Keys, Allah Teâlâ'nın dünya ve ahirette kula yararlı müsebbebleri (sebebin neticesi olan şeyleri) bağladığı sebeplere sarılmaktır. İşte bu, hayırlı amellere yol açar. Âcizlik ise şeytanın amellerine yol açar. Kul, kendisine faydalı şeylerden âciz olduğunda ve "şöyle şöyle olsaydı" ve "keşke şöyle yapsaydım" sözüyle asılsız emellere, hülyalara daldığında kendisini şeytanın ameline götüren bir yol açılır. Bunun kapısı da âcizlik ve tembelliktir. Bundan ötürü Hz. Peygamber (s.a.) her ikisinden de Allah'a sığınmıştır. İşte bu ikisi bütün şerlerin anahtarıdır. Endişe, hüzün, korkaklık, cimrilik, borca aldırış etmemek ve adamların (kendisine) baskın gelmesi, onları gözünde büyütmesi gibi kötü huyların tamamının kaynağı âcizlik ve tembelliktir. Adresleri de "keşke"dir. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.): "Keşke sözü şeytanın ameline yol açar." buyurmuştur. Temenni eden, insanların en âcizlerinden ve iflas etmişlerdendir. Çünkü temenni müflislerin sermayesi, âcizlik de her kötülüğün anahtarıdır.

Bütün isyanların, günahların temeli âcizliktir. Çünkü kul, hayırlı amellere ve ibadetlere götüren sebeblerden ve kendisini günahlardan uzaklaştıran, günahlarla kendisi arasına giren sebeplerden âciz olur; bu yüzden günaha düşer. Bu hadis-i şerif Hz. Peyamber'in (s.a.) istiâzesinde (Allah'a sığınmasında) şerrin köklerini ve dallarını, başlangıç ve neticelerini, yollarını ve kaynaklarını toplamış, bir araya getirmiştir. O, sekiz hasleti kapsamaktadır. Herbir haslet de birbirinin benzeri ve yakınıdır. Hz. Peygamber (s.a.): "Ya Rabbi, endişe ve hüzünden Sana sığınırım."[15] buyurmuştur. Endişe ve hüzün kardeştirler. Kalbe hoş gelmeyen şey, sebebi itibariyle iki kısma ayrılır: Sebebi ya geçmişte meydana gelmiş bir iştir -ki hüznü doğuran budur-, ya da gerçekleşmesi beklenen bir iştir -ki bu da endişe doğurur-; her ikisi de âcizliktendir. Çünkü geçmiş olan bir şey hüzünle savuşturulamaz; aksine rıza, hamd, sabır, kadere iman ve kulun "Allah'ın takdiri!

15. Buharî, 80/36; Tirmizî, 3480; Nesâî, 8/257, 258; Ahmed, *Müsned,* 3/122, 259, 220, 226, 240; Ebu Davud, 1555. Dua metnini tamamı şöyledir: "Allah'ım! Endişe ve hüzünden, âcizlik ve tembellikten, cimrilik ve korkaklıktan, borç yükünden ve insanların galebesinden Sana sığınırım."

O dilediğini yapar." sözüyle savuşturulabilir. Gelecekte olan şey de aynı şekilde endişeyle savuşturulamaz. Aksine, ya onun savuşturulmasına bir çare vardır ve ondan âciz değildir; ya da savuşturulmasına bir çare yoktur, sabırsızlık göstermez; gereklerini kuşanır, tedbirlerini alır, lâyık olan hazırlıkları yapar; tevhid, tevekkül, Allah Teâlâ önüne kendini bırakmak, herşeyde O'na teslim olup Rab olarak O'ndan razı olmak gibi sağlam bir kalkanla savunma durumu alır; sevmedikleri dışında kalan sadece sevdiği konularda Rabbinden razı olursa -böyle yaptığında- Rabbinden mutlak surette razı olmamıştır, Rabbi de ondan kul olarak mutlak surette razı olmaz. Endişe ve hüzün kula elbette fayda vermez. Bilâkis zararları faydalarından daha çoktur. Her ikisi de azmi zayıflatır, kalbe çöküntü verir, kendisine faydalı olan hususta kulun çalışmasının önüne geçer, ilerlemesini engeller veya geri döndürür veya alıkor ve durdurur; ya da her gördüğünde kendisine ulaşmak için çabaladığı ve yürümesini hızlandırdığı hedefi kulun gözlerinden perdeler, kapatırlar. Endişe ve hüzün, hayat yolcusunun sırtında ağır birer yüktür. Fakat endişe ve hüzün, kişiyi dünya ve ahirette kendisine zarar verecek şehvet ve arzularından alıkorsa bu bakımdan da ondan yarar görür. İşte Aziz ve Hakim olan Allah'ın hikmetlerindendir ki; bu iki askeri,[1] O'ndan yüz çeviren; O'nun muhabbetinden, korkusundan, ümidinden, O'na tevbe ve tevekkül etmekten, O'nunla yakınlık ve dostluk kurmaktan, O'na sığınmaktan ve O'nunla hemdem olmaktan uzak gönüllere musallat kılmıştır ki, böylece endişeler, gamlar, hüzünler ve kalbî elemlerle mübtela kılmak suretiyle kalbleri, onlara ait günahlardan ve alçaltıcı şehvetlerden uzaklaştırsın. Böyle gönüller, bu dünyada cehennem gibi bir hapistedirler. Bunlarla hayır murad olunsa bile bu gönüllerin nasipleri yine ahiretlerinde cehennem hapishanesidir. Tevhid fezasına çıkmasına, Allah'a yönelmesine, O'nunla hemdem olmasına ve kalbindeki düşünce ve vesveselerin emeklemesi yerine O'nun sevgisini koymasına kadar bu hapishanede kalır. Bu hapishaneden kurtulabilmesi için Allah'ın zikri, sevgisi, korkusu, ümidi, O'nunla sevinme ve O'nunla neşelenme, gönlünü öyle kaplamış ve orada öyle hâkim olmuş olmalı ki, bunları ne zaman kaybederse, kendi bulunmadan son kıvamı ve onsuz devamı mümkün olmayan kuvvetini, gücünü kaybetmiş olur. Kalb hastalıklarının en büyüğü ve en zararlısı olan bu elemlerden gönlün kurtuluşuna bundan başka bir yol yoktur ve buna da sadece Allah'ın yardımıyla ulaşabilir, ancak Allah Teâlâ sayesinde varabilir. İyilikleri yalnız O verir, kötülükleri de ancak O geri çevirebilir ve bu yola ancak Allah Teâlâ kılavuzluk edebilir. Allah Teâlâ kulu için birşey dilediğinde, onu kuluna kolaylaştırır. Yaratmak O'ndan, hazırlamak O'ndan, imdat O'ndan. Hangi makam olursa olsun, kulu bir makama otur-

tuğunda onu oraya hamdiyle ve hikmetiyle oturtmuştur. Kula o makamdan başkası lâyık değildir ve onun için ondan gayrısı uygun olmaz. Allah'ın verdiğini engelleyecek, engellediğini verecek yoktur. O (c.c.), kulunun hakkı olanı kulundan engellemez. Çünkü engellemesi kuluna zulüm olur. O, kulunu, ancak kendisine kulluk yapması için sevdiği şeyler ile kendisine tevessül etmesi, tazarru ve niyazda bulunması, önünde baş eğmesi ve sevgi gösterisinde bulunması için engeller. Fakirliği kuluna hak ettiği için verir. Böylece gizli açık her bir zerresinin O'na tam bir ihtiyacı bulunduğuna kul her nefesde tanık olsun. Gerçekte de görülen budur. Kul buna tanık olmasa, Rabbi, kulun muhtaç olduğu şeyi ne cimriliğinden ötürü, ne hazinelerinden bir şey eksilir diye ve ne de kulun hakkı olanı kendisine seçip almaktan ötürü kulundan meneder. Aksine Allah'ın kulunu engellemesi, onu kendisine yöneltmek, kendisine baş eğmesiyle onu şereflendirmek, kendisine muhtaç olmasıyla onu zenginleştirmek, önünde kırılmakla onu gönüllemek ve engellemenin acılığıyla kuluna huşûun tadını ve O'na ihtiyaç duymanın lezzetini tattırmak, ona kulluk elbisesini giydirmek ve görevden uzaklaştırmakla makamların en şereflisine eriştirmek ve kuluna kudretindeki hikmetini, izzetindeki rahmetini, kahrındaki iyiliğini ve lütfunu göstermek içindir. Engellemesi vermedir, azletmesi tayin etmedir, cezası eğitim ve terbiyedir, imtihanı sevgi ve bağıştır, düşmanlarını kuluna musallat etmesi kulu kendisine sevkeden bir sâiktir.

Özetle; kul, Allah Teâlâ tarafından oturtulduğu makamdan başkasına lâyık değildir. O'nun hikmeti ve hamdi, kulu öyle yerine oturtmuştur ki, ondan başkası o makama layık olmaz ve onun da o makamı aşması iyi olmaz. Allah Teâlâ, ihsanını ve fazlını vereceği yerleri en iyi bilendir. Yine Allah Teâlâ, elçilik görevini kime vereceğini en iyi bilendir. "Böylece, 'Aramızdan Allah bunlara mı iyilikte bulundu?' demeleri için onları birbirleriyle denedik. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?"[16] Allah Teâlâ ihsanda bulunacağı yerleri, ayrıcalık vereceği yerleri, mahrum kılacağı yerleri en iyi bilendir. O, hamdi ve hikmetiyle verir, hamdi ve hikmetiyle mahrum eder. Engellemenin Allah'a muhtaç olmaya, O'na baş eğmeye ve sevgi gösterisinde bulunmaya yönelttiği kişi hakkında, engelleme ihsana dönüşmüştür. Allah'ın ihsanı kendisini Allah'tan alıkoyan ve uzaklaştıran kimse hakkında ihsan engellemeye dönüşmüştür. Kulu Allah ile meşgul olmaktan

---

16. En'âm, 6/53.

alıkoyan herşey, kul için uğursuzluk ve onu Allah'a yönelten herşey onun için bir rahmettir. Allah Teâlâ kulundan bir şey yapmasını ister ve fiil gerçekleşmezse neticede Allah kendisi ona yardım etmek ister. Kaldı ki Allah Teâlâ bizden daima istikamet üzere olmamızı, kendisine yönelmemizi istemekte ve bu isteğin, kendisi bize bu konuda yardım etmeyi ve bizim için onu dilemeyi irade buyuruncaya kadar gerçekleşmeyeceğini de haber vermektedir. İşte bu durumda iki irade sözkonusudur: Kulun yapmayı istemesi ve Allah'ın ona kendisinin yardım etmeyi istemesi. Kulun, fiili gerçekleştirmesi ancak Allah'ın bu iradesiyle mümkün olur ve kul bu iradeden hiç bir şeye malik değildir. Nitekim Allah Teâlâ: "Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz."[17] buyurmaktadır. Kulun, ruhunun bedenine nisbeti gibi ruhuna nisbeti olan bir başka ruhu bulunsa ki, bu ruhla Allah'ın kendiliğinden ona, kendisiyle kulun fâil olacağı şeyi irade etmesini icabettirsin. Aksi takdirde onun mahalli ihsana kabil değildir. Ve ihsan doldurulacak bir kabı da yoktur. Kapsız gelen mahrum döner. O zaman kendisinden başkasını kınamasın.

Sözün özü: Hz. Peygamber (s.a.) endişe ve hüzünden -ki bunlar birbirine yakındır- âcizlik ve tembellikten -ki bunlar da birbirine yakındır- Allah'a sığınmıştır. Kulun kemâle ermemesi ve salih bir zat olmaması ya gücü yetmediğindendir ki bu âcizliktir, ya da gücü yeter ama yapmak istememesinden ileri gelir ki bu da tembelliktir. Bütün iyiliklerin elden çıkması ve bütün kötülüklerin meydana gelişi işte bu iki özellikten doğar. Bu tür kötülüklerden biri kendi bedeninden yararlanmayı terketmektir ki bu korkaklıktır. Bir başkası da malından yararlanmayı terketmektir ki bu cimriliktir. Böylece o kişi hakkında iki tür üstünlük ortaya çıkar: (Birincisi:) Hak bir sebepten dolayı kendisine üstün gelinmesidir ki bu borcun galebe çalmasıdır. (İkincisi:) Kendisine haksız bir sebepten ötürü üstün gelinmesidir ki, bu insanların baskın gelmesidir.[19] Bütün bu kötülükler âcizliğin ve tembelliğin meyvesidir. Nitekim sahih bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.) aleyhine hüküm verdiği sahabî "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir." deyince şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah Teâlâ âcizliği kınar. Senin üzerine düşen tedbirli davranmandır. Seni bir iş âciz bırakırsa

---

17. Tekvîr, 81/29.
18. Ebu Davud, 3627; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/24, 25.
19. Haklı bir sebeple bir üstünlüğün kendisine ulaşmasından maksat, kişinin cimriliği sebebiyle borçlanmasıdır. Haksız bir sebeple kendisine üstünlük sağlanmasından kasıt ise, korkaklığından dolayı insanların saldırılarına uğramasıdır.

(حَسْبِيَ اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ) Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir, de." Halbuki bu sahabî tedbirli davransaydı kendi lehine ve hasmının aleyhine hüküm verilecekken, tedbirli davranmaktan âcizlik gösterdikten sonra "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir." demiştir. Kendileriyle tedbirini almış sayılacağı sebeplere sarılsa ve o zaman başarısız olsa da "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir." dese idi söz yerini bulurdu. Nitekim İbrahim (a.s.) emrolunduğu sebeplere sarılmış, terkederek âcizlik göstermemiş, hiçbirini ihmal etmemiş ama düşmanları ona galip gelerek kendisini ateşe atmışlardı ve işte o durumda "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir." demişti.[20] Böylece söz yerini bulmuş, yerli yerinde kullanılmış ve bu yüzden etkisini göstermiş ve bu sözün gereği yerine gelmiştir.

İşte, Rasûlullah (s.a.) ve ashabı da böyle yapmışlardır. Uhud savaşında, Uhud'dan ayrıldıklarında kendilerine: "İnsanlar sizinle savaşmak üzere toplandılar, onlardan korkunuz." denilince, silahlanıp techizatlarını kuşandılar ve düşmanlarıyla çarpışmak için yola çıktılar ve onlara karşı tedbirli bir davranış göstermiş oldular. Sonra da "Allah bize kâfidir ve O ne güzel vekildir." dediler.[21]

Bunun üzerine söz etkisini gösterdi ve gereği yerine gelmiş oldu. İşte bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa Allah ona bir kurtuluş yolu sağlar ve ona ummadığı yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse Allah ona kâfidir."[22] Allah Teâlâ burada tevekkülü, kendilerine sarınılması emredilen sebepleri yerine getirmek demek olan takvadan sonra getirmiştir. İşte o zaman kul Allah'a tevekkül ettiğinde Allah ona kâfidir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır: "Allah'tan sakının! İnananlar Allah'a tevekkül etsinler."[23] Emrolunan sebeplere sarılmaksızın tevekkül etmek ve Allah bana kâfidir demek sırf bir âcizliktir. Buna biraz tevekkül karıştırılmış olsa bile bu âcizlik tevekkülüdür. Kul tevekkülü âcizliğe, âcizliği de tevekküle dönüştürmemelidir. Aksine tevekkülünü, sarılmakla emrolunduğu şeyler arasına dahil etmesi gerekir ki maksat ancak bütün bu sebeplerle tamamlanır.

Bu konuda insanlardan iki grup yanılgıya düşmüştür: Bir grup, istek-

---

20. Buharî (Fethu'l-Bârî, 8/172).
21. İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3/100-101; *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, 1/430.
22. Talâk, 65/2.
23. Mâide, 5/11.

lerin elde edilmesinde tevekkülün tek başına yeterli bir sebep olacağını zannettiler ve bu yüzden Allah'ın hikmeti gereği müsebbeplere (= neticelere) ulaştıran sebepleri terkettiler. Böylece bu sebepleri terketmeleri yüzünden bir tür aşırılığa ve âcizliğe düştüler. Tevekkülün gücünün, bu sebepleri terketmekte olduğunu zannettiklerinden bütün düşüncelerini bir noktaya teksif edip onu bir tek düşünce haline getirdikleri için tevekkülleri zayıfladı. Bu bakımdan bunda bir kuvvet olsa bile diğer bir yönden zayıflık vardır. Her ne zaman tevekkül tarafı tek başına alınmak suretiyle kuvvetlense, tevekkül mahalli olan sebepteki aşırılık tevekkülü zayıflatır. Zira tevekkülün yeri bu sebeplerdir, en mükemmeli de bu sebeplerde Allah'a tevekkül etmektir. Meselâ çiftçi toprağı sürer, tohumu eker, sonra da bitmesinde ve filizlenmesinde Allah'a tevekkül ederse böyle bir tevekkül etmiş olur. İşte bu kimse tevekkülün hakkını vermiş ve toprağı boş bırakıp ekmemek suretiyle onun tevekkülü zayıflamamıştır. Yolcunun, hızlı yürükmekle beraber yol almadaki tevekkülü ile aklı başında tedbirli insanların Allah'a itaat hususundaki gayretleri yanında O'nun azabından kurtulmak ve sevabını elde etmek hususundaki tevekkülleri de böyledir. İşte bu etkisini gösteren gerçek tevekküldür ve Allah Teâlâ bunu gerçekleştirene kâfidir. Âcizlik ve kayıtsızlık tevekkülünün ise etkisi görülmediği gibi Allah Teâlâ da böyle tevekkül edene de kefil değildir. Allah Teâlâ, kendisine tevekkül eden kimseye ancak takva gösterdiği zaman kâfi gelir. Takvası ise emrolunduğu sebeplere sarılmaktır, onları terketmek değil.

İkinci grup insanlar da, sebepleri ikame ettiler, sebeplerin müsebbeplerle bağlantısını (sebep-sonuç ilişkisini) kanun ve kader olarak kabul ettiler ve tevekkül yönünden yüz çevirdiler. Bu grup, elde ettiklerini sarıldıkları sebeplerle elde etmiş olsalar da tevekkül edenlerin gücü kendilerinde yoktur. Allah Teâlâ'nın yardımı, onlara kâfi gelmesi ve onları savunması söz konusu değildir. Aksine tevekkülden eksilttikleri ölçüde yardımsız bırakılmışlardır, âcizdirler.

Kuvvet, bütün kuvvet Allah Teâlâ'ya tevekküldedir. Nitekim, seleften bir zat şöyle der: İnsanların en güçlüsü olmak isteyen Allah'a tevekkül etsin. Tevekkül eden kimse için güç, kifayet, imdadına yetişme ve savunulma garantisi vardır. Bunlardan ancak, takva ve tevekkülden eksik tuttuğu kadarı kendisinden eksilir. Yoksa takva ve tevekkülü gerçekleştirdiğinde Allah o kimse için, insanlara dar gelen herşeyden bir çıkış yolu açmalıdır. Allah, o kimseye kâfi ve yeterli olur.

Sözün özü: Hz. Peygamber (s.a.) insana, içinde kendi olgunluğunun zirvesi ve isteğine kavuşması bulunan bir şeyi, kendisine yararlı olanı şid-

detle arzulaması ve bu uğurda gayret sarfetmesi yolunu göstermiştir. İşte o zaman, menfaati kayboluncaya kadar âcizlik edip kayıtsız kalan, sonra da "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir." diyen ve Allah Teâlâ'nın kınadığı ve bu durumda kendisine kâfi olmadığı kişinin aksine, o kimseye Allah'ı kâfi görme (tahassüb) ve "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir" sözünü söylemek fayda verir. Allah Teâlâ, ancak takva sahibi olup kendisine tevekkül eden kimsenin vekilidir ve ona yeter.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DUALAR

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) DUALARI

1- Çok Dua Edişi:

Hz. Peygamber (s.a.) Allah'ı zikretme hususunda yaratılmışların en üstünü idi. Hatta her söylediği Allah'ı zikir ve ona yakın şeyler idi. Emretmesi, yasaklaması, ümmet için hüküm koyması Rasûlullah'ın, Allah'ı zikretmesiydi. Cenab-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarından, hükümlerinden ve fiillerinden, vaadlerinden ve tehditlerinden haber vermesi hep Rasûlullah'ın Allah'ı zikretmesiydi. Hz. Peygamber'in (s.a.) Allah'ı nimetleriyle övmesi, yüceltmesi, hamd ve tesbih etmesi hep O'nu zikirdi. Allah'tan istemesi ve O'na dua etmesi, Allah'tan ümitvar olması ve korkması da zikirdi. Sükut edip susması da Allah'ı kalbi ile zikretmesiydi. Her anında, her halinde Allah'ı zikrederdi. Alıp verdiği nefeslerle birlikte Allah'ı zikrederdi. Ayakta, otururken, yatarken, yürürken, binerken, yolculukta, konaklamasında, seferinde ve ikametinde hep zikir halinde idi.

2- Uyandığında Yaptığı Dualar:

Uyandığında şöyle derdi:

الحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ

"Bizi ölümümüzden sonra dirilten Allah'a hamdolsun. O'nun huzu-

runda toplanacağız."[1]

Hz. Âişe anlatıyor: Gece uyandığında on defa tekbir getirir, on defa hamd eder, ve on defa: (سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ) Allah'ı hamdiyle eksikliklerden tenzih ederim.", on defa: (سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ) "Melik ve Kuddus olan Allah'ı eksikliklerden tenzih ederim." der, on defa istiğfar eder, on defa lâ ilahe illallah der, bundan sonra da on defa:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ضِيقِ الدُّنْيَا، وَضِيقِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Allah'ım! Dünya sıkıntısından ve kıyamet sıkıntısından Sana sığınırım." der ve tekbir getirip namaza başlardı.

Yine Hz. Âişe anlatıyor: Geceleyin uyandığında şöyle derdi:

لَاإِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ أَسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي، وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ، اللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْماً وَلاَتُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي، وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

"Senden başka ilâh yoktur. Seni eksikliklerden tenzih ederim. Allahım! Günahlarımı bağışlamanı isterim, rahmetini dilerim. Allah'ım! İlmimi artır. Beni hidayete eriştirdikten sonra gönlümü dalâlete meylettirme. Bana katından bir rahmet ihsan eyle. Şüphesiz Sen, ziyadesiyle ihsan edensin." Her iki hadisi de Ebu Davud rivayet etmiştir.[2]

Hz. Peygamber (s.a.) uykudan uyanan kişinin ne demesi gerektiğini de bildirmiştir: Uykudan uyandığında:

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ،

---

1. Buharî, 80/7, 80/8, 80/16, 97/13; Tirmizî, 3413; Ebu Davud, 5049; İbn Mâce, 3880; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/385, 387, 397, 399, 407. Hepsi de Huzeyfe b. Yemân'dan rivayet etmiştir. Ayrıca, Buharî (80/16, 97/13), Ahmed b. Hanbel (5/154), Ebu Zer'den; Müslim (2711) ve Ahmed (4/294, 302) Berâ b. Âzib'den rivayet etmişlerdir.
2. Birinci hadis: Ebu Davud, 5085; Senedinde Bakıyye b. Velîd vardır, tedlis yapan bir râvi olup hadisi mu'anan olarak rivayet etmiştir. Yine senedde yer alan Ömer b. Cü'süm'ü İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir. Nesâî'nin (3/209) bir başka yolla ve hasen bir senetle rivayet ettiği bir hadis vardır ki bu hadisi kuvvetlendirir.
   İkinci hadis: Ebu Davud, 5061. Senedinde Abdullah b. Velid b. Kays et-Tücîbî vardır. Hafız İbn Hacer'in *Takrîb*'de belirttiğine göre, bu râvinin hadisi leyyindir, yani hadis rivayetinde bu râvi gevşektir.

الْحَمْدُ لِلَّهِ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ، وَلاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ

"Tek Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nadır. O herşeye kadirdir. Allah'a hamdolsun. Allah'ı bütün eksikliklerden tenzih ederim. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en yücedir. Güç ve kuvvet ancak Aliyyü'l-Azîm olan Allah'a aittir." der, sonra da: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي) "Allah'ım, beni bağışla." derse veya bir başka şekilde dua [3] ederse, duasının kabul olunacağını; abdest alıp namaz kıldığında namazının kabul olunacağını haber vermiştir.[4] Buharî rivayet etmiştir.

İbn Abbas, Rasûlullah'ın (s.a.) yanında geçirdiği geceyi anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) uyandığında başını gökyüzüne doğru kaldırdı ve "Göklerin ve yerin yaratılışında...Allah'ın varlığını gösteren deliller vardır." âyetinden başlayarak Âl-i İmrân sûresinin son on âyetini okudu[5] ve şöyle dua etti:

اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْحَقُّ، وَوَعْدُكَ الْحَقُّ، وَقَوْلُكَ الْحَقُّ، وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ، اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاغْفِرْ لِي مَاقَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، أَنْتَ إِلَهِي، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

"Allah'ım! Hamd Sana. Göklerin, yerin ve bunların içindekilerin nu-

3. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (3/33) diyor ki: Bu şekilde şüphe ifadesiyle (yani veya denilmek suretiyle) rivayet edilmiştir. İster onu, ister bunu söylerse anlamına gelmesi de muhtemeldir. Ancak birinci ihtimali İsmailî'nin rivayetindeki şu metin destekler: Sonra "Rabbim! Beni bağışla" derse günahları bağışlanır. Yahut. Hz. Peygamber (s.a.) : "Dua ederse, duası kabul olunur" buyurdu. Ali b. el-Medînî'nin rivayeti ise şöyledir: Sonra "Rabbim! Beni bağışla." derse- yahut (Hz. Peygamber s.a.) dua ederse- buyurdu. Nesâî'nin rivayetinde yalnız birinci şık yeralmıştır.
4. Buharî, 19/21; Ebu Davud, 5060; Tirmizî, 3411; İbn Mâce, 3878. "el-Aliyyü'l-Azîm" sözü Buharî'de geçmemektedir. Ancak, İbn Mâce, Nesâî ve İbnü's-Sünnî'nin rivayetlerinde bu söz sahih bir senedle nakledilmektedir.
5. Buharî, 80/16, 97/13; Müslim, 763 (191).

rusun Sen. Hamd Sana. Göklerin, yerin ve bunların içindekilerin idarecisisin Sen. Hamd Sana. Sen Hak'sın. Va'din haktır. Sözün gerçektir. Sana kavuşmak haktır. Cennet haktır. Cehennem haktır. Peygamberler haktır. Muhammed haktır. Kıyamet haktır. Allah'ım! Sana teslim oldum. Sana inandım. Sana tevekkül ettim. Sana sığındım. Sana yöneldim. Davamı sana açtım ve Senin hakemliğine baş vurdum. Yapmış olduğum ve yapacağım gizli - âşikâr bütün günahlarımı bağışla. İlâhım Sensin. Senden başka ilâh yoktur. Güç ve kuvvet ancak Aliyyü'l-Azîm olan Allah'a aittir."(6)

Hz. Âişe anlatıyor: Geceleyin kalktığında şöyle derdi:

اللّٰهُمَّ رَبَّ جِبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ، فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ، إِهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ، إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

"Cebrail, Mikail ve İsrafil'in Rabbi, göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi âşikârı bilen Allah'ım! Ayrılığa düştükleri konularda kulların arasında Sen hükmedersin. İzninle hak yolunda ayrılığa düşüldüğünde beni doğruya ulaştır. Şüphesiz Sen dilediğini doğru yola eriştirensin."(7)

Hz. Âişe, "Namazına böyle başlıyordu." demiş de olabilir. Vitir kıldığında namazdan sonra üç defa:

سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ

"Melik ve Kuddûs olan Allah'ı eksikliklerden tenzih ederim." der, üçüncü söyleyişinde sesini uzatırdı.(8)

3- Evinden Çıktığında Yaptığı Dualar:

Evinden çıktığı zaman şöyle derdi:

6. Buharî, 19/1, 97/8; Müslim, 769; Ahmed b. Hanbel, 1/358.
7. Müslim, 770; Tirmizî, 3416; İbn Mâce, 1357. Müslim'de hadisin baş tarafı şöyledir: Yahya b. Ebî Kesîr rivayet etti ki: Ebu Seleme b. Abdurrahman ibn Avf rivayet etti, dedi ki: Ümmü'l-mü'minîn Âişe'ye sordum: Rasûlullah (s.a.) geceleyin kalktığı vakit namazına ne ile başlardı? dedim. Âişe: Geceleyin kalktığı vakit, namazına şu dua ile başlardı: "Ey Cebrail, Mikâil ve İsrafil'in Rabbi Allah'ım!..." dedi.
8. Ebu Davud, 1430; Nesâî, 3/235; Ahmed, 3/406, 467, 5/123. Senedi sahihtir.

بِسْمِ اللّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّهِ، اللّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ، أَوْ أُضَلَّ، أَو أَزِلَّ أَوْ أُزَلَّ، أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ

"Allah'ın adıyla. Allah'a tevekkül ettim. Allah'ım! Sapıklığa düşmekten veya düşürülmekten, ayağımın kaymasından veya kaydırılmasından, zulmetmekten veya zulme uğramaktan, cehalete düşmekten veya cahil görülmekten Sana sığınırım." Hadis sahihtir.(9)

Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor: "Kim evinden çıktığında:

بِسْمِ اللّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّهِ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّهِ

'Allah'ın adıyla. Allah'a tevekkül ettim. Güç ve kuvvet ancak Allah'a aittir.' derse, kendisine: Hidayete erdirildin, kifayet olundun ve korundun, denir ve şeytan ondan uzaklaşır." Hadis hasendir.(10)

İbn Abbas, O'nun yanında geçirdiği geceyi anlatıyor:

Hz. Peygamber (s.a.) sabah namazına şöyle söyleyerek çıktı:

اللّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورَاً، وَاجْعَلْ فِي لِسَانِي نُوراً، وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نُورا، وَاجْعَلْ فِي بَصَرِي نُورَاً، وَاجْعَلْ مِنْ خَلْفِي نُوراً، وَمِنْ أَمَامِي نُوراً، وَاجْعَلْ مِنْ فَوْقِي نُوراً، وَاجْعَلْ مِنْ تَحْتِي نُوراً، اللّهُمَّ أَعْظِمْ لِي نُوراً

"Allah'ım! Kalbimde bir nur, dilimde bir nur kıl. Kulağımda bir nur kıl. Gözümde bir nur kıl. Arkamda bir nur, önümde bir nur kıl. Üstümde bir nur, altımda bir nur kıl. Allah'ım! Bana büyük bir nur ver."(11)

Fudayl b. Merzuk'un, Atiyye el-Avfî yoluyla rivayetine göre Ebu Saîd

9. Tirmizî, 3423; Ebu Davud, 5094; Nesâî, 8/285; İbn Mâce, 3884; Ahmed, *Müsned*, 6/306. Ümmü Seleme'den. Senedi sahihtir. Tirmizî: Bu hadis hasen-sahihtir, demiştir. Hâkim (1/519), hadisi sahih bulmuş, Zehebî de ona uymuştur.
10. Tirmizî, 3422; Ebu Davud, 5095; Enes b. Mâlik'den. Tirmizî: Bu hadis hasen-sahihtir, demiştir. İbn Hibbân da (2375) sahih bulmuştur.
11. Buharî, 80/10; Müslim, 763 (191). Hadis yukarıda geçti.

el-Hudrî anlatıyor: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Evinden namaz kılmak için çıkıp:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِينَ عَلَيْكَ، وَبِحَقِّ مَمْشَايَ هَذَا إِلَيْكَ، فَإِنِّي لَمْ أَخْرُجْ بَطَرًا وَلاَ أَشَرًا، وَلاَ رِيَاءً، وَلاَ سُمْعَةً، وَإِنَّمَا خَرَجْتُ اتِّقَاءَ سُخْطِكَ، وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ، أَسْأَلُكَ أَنْ تُنْقِذَنِي مِنَ النَّارِ، وَأَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي، فَإِنَّهُ لاَيَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ

'Allah'ım! Senden isteyenler hakkı için, beni Sana götüren şu yol hakkı için istiyorum. Ben, taşkın bir şekilde, kibirlenerek, riyakârlıkla, gösteriş olsun diye çıkmadım. Ancak gazabından sakınmak ve rızanı kazanmak için çıktım. Beni cehennemden kurtarmanı, günahlarımı bağışlamanı dilerim. Çünkü günahları bağışlayan ancak Sensin.' diyen bir kimseye Allah, o kimse için istiğfar eden yetmiş bin melek vekil kılar ve namazını bitirinceye kadar Allah, yüzünü o kulundan çevirmez."(12)

4- Mescide Girdiğinde Yaptığı Dualar:

Ebu Davud'un rivayetine göre: Hz. Peygamber (s.a.) mescide girdiğinde:

أَعُوذُ بِاللّهِ الْعَظِيمِ، وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ، مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"Kovulmuş şeytandan yüce Allah'a, ulu zâtına, ezelî hükümranlığına sığınırım." derdi. O böyle söylediğinde şeytan: Günün geri kalanında benden korundun, der.(13)

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

"Biriniz mescide girdiğinde Peygamber'e (s.a.) salavat okusun ve:

اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ

'Allah'ım! Bana rahmetinin kapılarını aç!' desin. Çıktığında da:

---

12. Ibn Mâce, 778; Ahmed, *Müsned*, 3/21. Senedinde Atiyye el-Avfî vardır ki zayıf bir râvidir.
13. Ebu Davud, 466. Senedi sahihtir. Nevevî ve İbn Hacer, hadisi hasen bulmuşlardır.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ

'Allah'ım! Ben Senin fazlından istiyorum.' desin."(14)

Yine Hz. Peygamber'den (s.a.) şöyle rivayet olunuyor: Hz. Peygamber (s.a.) mescide girdiğinde, Muhammed'e ve ailesine salât ü selâm getirir, sonra da:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ

"Allah'ım! Günahlarımı bağışla ve bana rahmetinin kapılarını aç!" diye dua eder; çıktığında da Muhammed ve ailesine salât ü selâm getirir, sonra:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ

"Allah'ım! Günahlarımı bağışla ve bana ihsanının kapılarını aç!" diye dua ederdi.(15)

5- Sabah ve Akşam Okuduğu Dualar:

Sabah namazını kıldığı zaman, güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde oturur ve Allah'ı (c.c.) zikrederdi.

Sabahladığında ise şöyle derdi:

اللَّهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا، وَبِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ نَحْيَا، وَبِكَ نَمُوتُ، وَإِلَيْكَ النُّشُورُ

"Allah'ım! Senin sayende sabahladık, Senin sayende akşamladık. Se-

14. Ebu Davud, 465; Ebu Avâne; İbn Mâce, 772; Ebu Humeyd veya Ebu Üseyd'den. Senedi güçlüdür. Müslim ise bu hadisi (713) şu şekilde rivayet etmektedir: "Sizden birisi mescide girdiği vakit: Allah'ım! Rahmet kapılarını bana aç! desin. Çıktığında ise: Allah'ım! Ben Senin ihsanından istiyorum! desin."

15. Ahmed, *Müsned*, 6/282, 283; Tirmizî, 314; İbn Mâce, 771. Hz. Fâtıma'dan. Senedinde zayıflık ve inkita vardır. Bu hadisin, İbnü's-Sünnî'de (86) bir şâhidi vardır. Bunun da senedinde zayıflık var ise de hadis bununla kuvvetlenir. Bundan dolayı Tirmizî, bu hadisi hasen saymıştır.

nin sayende yaşayacağız, Senin sayende öleceğiz. Senin huzurunda toplanacağız.''[16] Hadis sahihtir.

Sabahladığında şu duayı da okurdu:

أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمَلْكُ لِلَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، رَبِّ أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَافِي هَذَا الْيَوْمِ، وَخَيْرَ مَا بَعْدَهُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَذَا الْيَوْمِ، وَشَرِّ مَابَعْدَهُ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ، وَسُوءِ الْكِبَرِ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابٍ فِي النَّارِ، وَعَذَابٍ فِي الْقَبْرِ

''Sabahladık, mülk de Allah'ın olarak sabahladı. Hamd Allah'adır. Bir olan Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nadır. O herşeye kâdirdir. Rabbim! Senden, bugünün hayrını ve bugünden sonrasının hayrını dilerim. Bugünün şerrinden ve bugünden sonrasının şerrinden Sana sığınırım. Rabbim! Tembellikten ve yaşlılığın kötülüklerinden Sana sığınırım. Rabbim! Cehennem azabından ve kabir azabından da Sana sığınırım.'' Akşamladığında ise:

أَمْسَيْنَا وَأَمْسَى الْمُلْكُ لِلَّهِ ...

''Akşamladık, mülk de Allah'a ait olarak akşamladı ...'' şeklinde bağlayıp sonuna kadar yukarıdaki duayı söylerdi. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.[17]

Ebu Bekir Sıddîk (r.a.), Hz. Peygamber'e (s.a.): Bana, sabahladığımda ve akşamladığımda söyleyeceğim birkaç kelime emret, dedi. Hz. Peygamber (s.a.):

اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ وَمَالِكَهُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِ نَفْسِي، وَمِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ وَشِرْكِهِ، وأَنْ أَقْتَرِفَ عَلَى نَفسِي سُوءاً أَوْ أَجُرَّهُ إِلَى مُسْلِمٍ

16. Tirmizî, 3388; Ebu Davud, 5068; İbn Mâce, 3868. Ebu Hureyre'den. Senedi güçlüdür. Tirmizî: Bu hadis hasendir, demiştir.
17. Müslim, 2723 (75). Abdullah b. Ms'ûd'dan.

"Gökleri ve yeri yaratan, görüneni ve görünmeyeni bilen, herşeyin Rabbi, hükümranı ve sahibi Allah'ım! Senden başka ilâh olmadığına şahitlik ediyorum. Nefsimin şerrinden, şeytanın şerrinden ve şirke düşürmesinden Sana sığınıyorum. Nefsime kötülük yaptığımı veya kötülüklerimi bir müslümana dokundurduğumu itiraf ediyorum." demesini buyurdu ve devam ederek: "Bunları sabahladığında, akşamladığında ve yatağına vardığında hep söyle!" dedi.[18] Hadis sahihtir.

Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor:

"Her günün sabahında ve her gecenin akşamında, kim üç defa:

بِسْمِ اللّٰهِ الَّذِي لاَ يَضُرُّ مَعَ اِسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلاَ فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

'O'nun ismi yanında, yerde ve gökte hiçbir şeyin zarar veremeyeceği Allah'ın adıyla. O, herşeyi işiticidir ve bilicidir.' derse ona hiçbir şey, zarar veremez." Hadis sahihtir.[19]

Rasûlullah (s.a.) şöyle bildiriyor:

"Kim sabahladığı ve akşamladığı vakit:

رَضِيتُ بِاللّٰهِ رَبًّا، وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً، وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا، كَانَ حَقًّا عَلَى اللّٰهِ أَنْ يُرْضِيَهُ

'Rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, peygamber olarak Muhammed'e razıyım.' derse Allah'ın kendisinden razı olmasına hak kazanmış olur." Tirmizî ve Hâkim, hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir.[20]

Yine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor:

"Kim sabahladığında ve akşamladığında:

اللّٰهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ أُشْهِدُكَ، وَأُشْهِدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ وَمَلاَئِكَتَكَ، وَجَمِيعَ خَلْقِكَ، أَنَّكَ أَنْتَ اللّٰهُ الَّذِي لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ

18. Tirmizî, 3389; Ebu Davud, 5067. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (2349) ve Hâkim, hadisi sahih bulmuşlardır.
19. Tirmizî, 3385; Ebu Davud, 5088; Ahmed, 446, 474; Oğlu Abdullah'ın *Zevâid*'inde, 528; İbn Mâce, 3869. Osman b. Affân'dan. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (2352) ve Hâkim (1/514) sahih bulmuşlardır. Tirmizî: Bu hadis hasen-sahihtir, demiştir.
20. Tirmizî, (3386) Sevbân'dan rivayet etmiş ve "Bu hadis hasen-garîbtir" demiştir. Oysa

'Allah'ım! Ben, Seni, arşını taşıyanları, meleklerini ve bütün yaratıklarını şahit tutarak sabahladım: Sen, kendinden başka ilâh olmayan Allah'sın. Muhammed de kulun ve Rasûl'ündür.' derse Allah o kimsenin dörtte birini, iki defa söylerse yarısını, üç defa söylerse dörtte üçünü, dört defa söylerse tamamını cehennemden azad eder." Hadis hasendir.(21)

Yine Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor: "Sabahladığı vakit:

اللَّهُمَّ مَاأَصْبَحَ بِي مِنْ نِعْمَةٍ أَوْ بِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ، فَمِنْكَ وَحْدَكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ، لَكَ الْحَمْدُ، وَلَكَ الشُّكْرُ

'Allah'ım! Benim yahut kullarından biri yanında sabaha çıkan herhangi bir nimet sadece Sendendir. Ortağın yoktur. Hamd Sanadır. Şükür Sanadır.' diyen kimse, o günün şükrünü eda etmiş olur. Kim akşamladığı vakit bunun aynını söylerse, o gecenin şükrünü eda etmiş olur."(22) Hadis hasendir.

---

senedinde Hafız İbn Hacer'in *Takrîb*'de dediği gibi zayıf, tedlisci bir ravi olan Saîd b. Merzüban vardır. Ebu Davud, 5072; senedinde Sâbık b. Nâciye vardır ki meçhul bir râvidir. Hâkim (1/518) hadisi sahih bulmuş, Zehebî de ona katılmıştır.

Ebu Davud (1529), Ebu Saîd el-Hudrî'den, zamanla mukayyed olmaksızın, merfû bir hadis naklediyor: "Kim; ben, Rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, peygamber olarak Muhammed'e (s.a.) razı oldum, derse ona cennet vacib olur." Senedi güçlüdür. Hâkim (1/518) sahih bulmuş, Zehebî de ona katılmıştır.

21. Ebu Davud, 5069; Enes'ten. Senedinde Abdurrahman b. Abdülmecîd vardır ki meçhul bir râvidir. Buharî, *Edebu'l-Müfred,* 1021; Tirmizî, 3495; Ebu Davud, 5078; İbnü's-Sünnî, 68; Bakıyye b. Velîd - Müslim b. Ziyâd el-Kureşî - Enes b. Mâlik yoluyla. Hafız İbn Hacer diyor ki: "Bakıyye, her ne kadar tedlis ve tesviye ile kusurlu bulunmuşsa da sadûk = güvenilir bir râvidir. Şeyhinden hadis aldığı ve işittiği sarih olduğu için üzerindeki şüphe kalkmıştır. Şeyhi Müslim b. Ziyâd hakkında İbnü'l-Kattân çekimserlik göstermiş ve: Onun halini bilmiyoruz." demiştir. Fakat Ömer b. Abdülaziz'in at bakıcısı (seyis) hakkında bir bilgi vardır ve bu onun güvenilir biri olduğuna delâlet eder. İbn Hibbân onu *Sikât* adlı eserinde zikretmiştir. Bu yüzden Hafız İbn Hacer, bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

Ayrıca Hâkim (1/523) de Selman el-Fârisî'den, buna benzer zaman belirtilmeyen bir hadis rivayet etmektedir: "Allah'ım! Ben seni şehid tutuyorum. Meleklerini ve Arş'ını taşıyanları şahid tutuyorum. Göklerde ve yerde bulunanları şahit tutuyorum: Sen kendinden başka ilâh olmayan Allah'sın. Senin ortağın yoktur. Muhammed'in, Senin kulun ve elçin olduğuna şahidlik ederim'. diyenin üçte birini Allah cehennemden azad eder. İki defa söyleyenin üçte ikisini azad eder. Üç defa söyleyenin ise bütün bedenini cehennemden azad eder." Senedi ceyyiddir. Hâkim sahih bulmuş, Zehebî de ona katılmıştır.

22. Ebu Davud, 5073; İbn Hibbân, 2361. Abdullah b. Ganâm el-Beyazî'den. Senedinde bulunan Abdullah b. Anbese'yi İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir. Bununla beraber Hafız İbn Hacer bu hadisi, *Emâli'l-Ezkâr*'da hasen kabul etmiştir.

Allah Rasûlü (s.a.) sabahladığında ve akşamladığında şöyle dua ederdi:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَة، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ العَفْوَ وَالعَافِيةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَأَهْلِي وَمَالِي، اللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِي، وَآمِنْ رَوْعَاتِي، اللَّهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ، وَمِنْ خَلْفِي، وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي، وَمِنْ فَوْقِي، وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي

"Allah'ım! Senden, dünya ve ahirette afiyet isterim. Dinim, dünyam, ailem ve malım hakkında af ve afiyet dilerim. Allah'ım! Ayıplarımı gizle. Korkularımdan emin kıl. Allah'ım! Beni önümden, arkamdan, sağımdan, solumdan, üstümden koru. Altımdaki yerin çökmesinden Senin azametine sığınırım."[23] Hâkim, hadisin sahih olduğunu bildirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.) yine şöyle buyurdu: "Sizden birisi sabahladığında şöyle desin:

أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ المُلْكُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا الْيَوْمِ فَتْحَهُ وَنَصْرَهُ وَنُورَهُ وَبَرَكَتَهُ وَهِدَايَتَهُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِيهِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهُ

'Biz sabahladık, mülk de âlemlerin Rabbi Allah'a ait olarak sabaha erişti. Allah'ım! Senden, bugünün hayrını; fethini, yardımını, nurunu, bereketini ve hidayetini dilerim. Bugünün ve sonrasının şerrinden Sana sığınırım.' Sonra akşamladığında da aynısını söylesin."[24] Hadis hasendir.

Ebu Davud, Hz. Peygamber'in (s.a.), kızlarından birine şöyle söylediğini nakleder: "Sabahladığın vakit şöyle de:

سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ العَلِيِّ العَظِيمِ، مَاشَاءَ اللَّهُ كَانَ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ، أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْماً

'Allah'ı hamdiyle tesbih ederim. Güç ve kuvvet, şanı yüce, ulu Allah'a

---

23. Ebu Davud, 5074; İbn Mâce, 3871. İbn Ömer'den. Senedi sahihtir. Hâkim (1/517) hadisi sahih bulmuştur.
24. Ebu Davud, 5084. Ebu Mâlik el-Eş'arî'den. Senedi hasendir.

mahsustur. Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Biliyorum ki Allah herşeye kadirdir, Allah herşeyi ilmiyle kuşatmıştır.' Kim bunu sabahladığında söylerse akşama kadar, akşamladığında söyleyen de sabaha kadar korunur."(25)

Allah Rasûlü (s.a.) Ensar'dan bir adama şöyle dedi:

— Sana, söylediğin zaman Allah'ın endişeni gidereceği ve borcunu ödeteceği bir söz öğreteyim mi?

— Evet, ey Allah'ın Rasûlü, dedim.

Buyurdu ki: Sabahladığında ve akşamladığında şöyle de:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الهَمِّ وَالحَزَنِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ العَجْزِ وَالكَسَلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الجُبْنِ وَالبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهْرِ الرِّجَالِ

"Allah'ım, endişe ve hüzünden Sana sığınırım. Âcizlikten ve tembellikten Sana sığınırım. Korkaklıktan ve cimrilikten yine Sana sığınırım. Borca batmaktan ve insanların bana galebe çalmalarından da Sana sığınırım." Râvi diyor ki: Bunları söyledim, Allah endişemi giderdi ve borcumu ödeme imkânı verdi.(26)

Hz. Peygamber (s.a.) sabahladığı vakit şöyle derdi:

أَصْبَحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الإِسْلاَمِ، وَكَلِمَةِ الإِخْلاَصِ، وَدِينِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ ﷺ، وَمِلَّةِ أَبِينَا إِبْرَاهِيمَ حَنِيفاً مُسْلِماً، وَمَا كَانَ مِنَ المُشْرِكِينَ

"İslâm fıtratı üzere, ihlâs kelimesiyle, Peygamberimiz Muhammed'in (s.a.) dini üzere, müşriklerden olmayan, hanîf ve müslim olan babamız İbrahim'in milleti (dini) üzere sabaha eriştik."(27)

Bu hadisteki "Peygamberimiz Muhammed'in (s.a.) dini" ifadesi bazı

25. Ebu Davud, 5075. Senedinde meçhul râviler vardır.
26. Ebu Davud, 1555. Ebu Saîd el-Hudrî'den. Senedinde Gassân b. Avf vardır. Hadisi gevşek birisidir. *Sahîhayn*'da Enes'ten (r.a.) şu hadis naklolunmuştur: "Allah'ım! Endişe ve hüzünden, acizlik ve tembellikten, cimrilik ve korkaklıktan, borca batmaktan ve insanların tasallutundan Sana sığınırım."
27. Ahmed, 3/406, 407. Abdurrahman b. Ebzâ'dan. Senedi sahihtir.

âlimlere problem olmuştur. Fakat bunun hükmü, Rasûlullah'ın hutbelerinde ve namazlarındaki teşehhüdlerinde yer alan "Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah" sözüne benzer sözlerin hükmü gibidir. Zira Rasûlullah (s.a.), kendisinin, insanlara Allah'ın bir elçisi olduğuna iman etmekle mükelleftir. Bunun Rasûlullah (s.a.) üzerine farz oluşu, kendilerine peygamber gönderilen kimselere farz oluşundan daha büyüktür. Çünkü O, hem kendisinin, hem de aralarından çıktığı ümmetinin peygamberidir ve O, hem kendine, hem de ümmetine Allah'ın bir elçisidir.

Yine O'nun, kızı Fâtıma'ya şöyle dediği naklonulmuştur:

"Sabaha ve akşama çıktığında:

يَاحَيُّ، يَاقَيُّومُ بِكَ أَسْتَغِيثُ، فَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي وَلاَتَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ

'Ya Hayy, ya Kayyûm! Senden, rahmet ve bereket istiyorum. İşimi yoluna koy ve beni göz açıp kapayıncaya kadar bile kendi başıma bırakma.' demene dair sana yaptığım nasihatı dinlemekten seni alıkoyan nedir?"(28)

Naklolunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.), âfetlere uğramaktan kendine şikâyet eden bir sahâbiye: "Sabahladığında:

بِسْمِ اللّهِ عَلَى نَفْسِي، وَأَهْلِي وَمَالِي

'Kendime, aileme ve malıma bismillah' de, başına herhangi bir şey gelmez." buyurmuştur.(29)

Yine naklolunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.), sabahladığında şöyle demiştir:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْئَلُكَ عِلْماً نَافِعاً، وَرِزْقاً طَيِّباً، وَعَمَلاً مُتَقَبَّلاً

"Allah'ım! Senden faydalı ilim, temiz, helâl rızık ve kabul edilecek

---

28. Hâkim, 1/545; İbnü's-Sünnî, 48. Enes b. Mâlik'ten (r.a.). Senedinde Osman b. Mevhib bulunmaktadır ki bu râvi, *Müstedrek*'te geçtiği üzere Osman b. Abdullah b. Mevhib değildir. Onun hakkında Ebu Hâtim der ki: Onun hadisi salihdir (Sâlihu'l-hadis). Diğer râvileri sikadır. Şu halde hadis hasendir.

29. İbnü's-Sünnî, 50. İbn Abbas'tan senedinde meçhul bir râvi vardır. Nevevî, *el-Ezkâr*'da hadisi zayıf kabul etmiştir

amel niyaz ederim."[30]

Hz. Peygamber'in (s.a.) yine şöyle buyurduğu naklolunmuştur:

"Kul, sabahladığında üç defa:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أُصْبَحْتُ مِنْكَ فِي نِعْمَةٍ وَعَافِيَةٍ وَسِتْرٍ، فَأَتِمَّ عَلَيَّ نِعْمَتَكَ وَعَافِيَتَكَ وَسِتْرَكَ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ

'Allah'ım! Senden gelen bir nimet, afiyet ve koruma üzere sabahladım. Üzerimdeki nimetini, afiyetini ve korumanı dünyada da ahirette de tamama eriştir.' der ve akşamladığında da böyle söylerse Allah'ın bunları kendisine tamamlamasına hak kazanmış olur."[31]

Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Sabaha ve akşama çıktığında her kim yedi defa:

حَسْبِيَ اللّٰهُ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمُ

'Kendinden başka ilâh olmayan Allah Teâlâ bana kâfidir. O'na tevekkül ettim. O yüce arşın Rabbidir.' derse, Alah Teâlâ dünya ve âhiretine ait olup kendisini ilgilendiren işlerinde ona kâfidir."[32]

Yine Allah Rasûlün'den, (s.a.) şu sözleri günün başında söyleyen kişiye akşama çıkıncaya kadar, günün sonunda söyleyen kişiye de sabaha çıkıncaya kadar bir belâ isabet etmeyeceğini buyurduğu da rivayet edilmiştir:

اَللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبِّي، لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ، عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَأَنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، مَاشَاءَ اللّٰهُ كَانَ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ، لاَحَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، أَعْلَمُ أَنَّ

---

30. İbn Mâce, 925. Ümmü Seleme'den. Bûsırî, *Zevâid*'inde der ki: "Ümmü Seleme'nin azadlısının dışında, diğer râvileri sikadır. Çünkü o, hadis işitmemiştir. Mübhemât konusunda eser verenlerden hiç kimsenin onu zikrettiğini görmedim. Durumunu ve kimliğini de bilmiyorum." Hadisi ayrıca İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*'de (53) aynen nakletmiştir. Bu hadisin, Taberânî'nin *Mu'cemu's-Sağîr*'inde, sahih bir senedle gelen şâhid bir hadisi vardır. Bununla hadis, hasen derecesine ulaşmaktır.
31. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 19. İbn Abbas'tan. Senedinde zayıflık vardır.
32. *İbn Sünnî, Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, 70; Ebu'd-Derdâ'dan. Senedi sahihtir. Ebu Davud, 5081; Ebu'd-Derda'ya mevkûf yani onun sözü olarak. Râvileri sikadır. Fakat Ebu Davud rivayetinde münker bir fazlalık vardır. O da şudur: "İster sadık, ister yalancı olsun."

اللّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنَّ اللّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْماً، اللّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ
مِنْ شَرِّ نَفْسِي، وَشَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا، إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

"Allah'ım, Sen Rabbimsin. Senden başka ilâh yoktur. Sana tevekkül ettim, Sen yüce arşın Rabbisin; Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz, güç ve kuvvet ancak şânı yüce Allah'a mahsustur, O'na aittir. Biliyorum ki; Allah herşeye muktedirdir ve ilmi ile herşeyi kuşatmıştır. Allah'ım, nefsimin şerrinden ve Senin perçeminden yakaladığın her yaratıktan Sana sığınırım. Sen bana dosdoğru yolu öğreten Rabbimsin." Ebu'd-Derdâ'ya: "Evin yandı" dediler. O da: "Yanmamıştır. Allah (c.c.) bunu yapmaz. Çünkü Allah Rasûlünden (s.a.) işittiğim birtakım sözler var" dedi ve bu hadisi zikretti.(33)

Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur: "İstiğfarların başta geleni, yani seyyidu'l-istiğfar, kulun:

اللّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي، لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ، وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ
أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ، وَأَبُوءُ بِذَنْبِي، فَاغْفِرْ لِي إِنَّهُ لاَ
يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ

'Allah'ım! Sen benim Rabbimsin, Senden başka ilâh yoktur, beni Sen yarattın, ben Senin kulunum, gücüm yettiği kadar ahdim ve va'dim üzereyim, yaptıklarımın şerrinden Sana sığınırım, üzerimdeki nimetini kabul ve itiraf ederim, günahlarımı da kabul ve itiraf ederim, beni bağışla, Senden başka günahları bağışlayacak yoktur.' demesidir. Kim, sabaha çıktığında bunu yakînen inanarak okursa ve o gün ölürse, cennete girer. Akşama çıktığında bu istiğfarı yakînen inanarak okursa ve o gece ölürse, cennete girer."(34)

---

33. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle,* 56; Talk b. Habib'ten. Hadis zayıftır.
34. Buharî, 80/2. Şeddad b. Evs'ten. Hafız İbn Hacer: "Bu hadis-i şerifte seyyidü'l-istiğfar olarak isimlendirmeyi hak ettirecek anlam ve söz güzelliği vardır. Çünkü onda ilâhlıkta ve ibadette Allah'ın tek olduğunu ikrar, yaratıcı olduğunu itiraf, kendisinden aldığı ahdi kabul, O'nun va'dettiğini umma, kulun nefsi aleyhine işlediği suçların şerrinden sığınma; nimetleri, var edene nisbet, günahları kendi nefsine yükleme, bağışlanmaya rağbet ve bunu yapmaya O'ndan başkasının güç yetiremeyeceğini itiraf vardır." demektedir.

"Kim sabaha ve akşama çıktığında yüz defa:

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ

'Allah'ı hamdiyle birlikte tesbih ederim.' derse, kıyamet günü söylediğinin benzeri ya da daha fazlasını söyleyen birileri dışında kimse onun getirdiğinden daha faziletlisini getiremez."(35)

Yine buyurmuştur: "Kim sabaha çıktığında on defa:

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

'Allah'tan başka ilâh yoktur, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O'nun herşeye gücü yeter' derse; Allah, söylemiş olduğu bu sözler sebebiyle kendisine on sevap yazar, on günahını bağışlar, on köle azad etmiş gibi olur. Allah o gün onu kovulmuş şeytandan muhafaza eder. Akşama çıktığında söylerse, sabaha çıkıncaya kadar benzeri mükâfat vardır."(36)

Rasûlullah buyurdu: "Sabahladığı gün yüz defa:

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

'Yegâne Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. O'nun herşeye gücü yeter.' derse, on köle azad etmiş kadar sevaba girer; yüz sevab yazılır, yüz günahı silinir; akşam oluncaya kadar o gün şeytandan muhafaza olunur, ondan daha çok amel işleyen bir adamdan başka hiçbir kimse onun yaptığından daha faziletlisini yapmış olamaz."(37)

Müsned'de ve başka kaynaklarda Hz. Peygamber'in (s.a.) Zeyd b. Sabit'e şunu öğrettiği ve her sabah okumaları için ailesinden söz almasını emrettiği kaydedilmiştir:

لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ فِي يَدَيْكَ، وَمِنْكَ وَبِكَ وَإِلَيْكَ، اللّٰهُمَّ مَاقُلْتُ

---

35. Buharî, 11/173; Müslim, 2692; Ebu Davud, 5091. Ebu Hureyre'den.
36. Ebu Davud, 5077; İbn Mâce, 3867; Ahmed, 4/60. Ebu Ayyâş ez-Zerkâ'dan. İsnadi sahihtir.
37. Buharî, 80/64; Müslim, 2691; *Muvatta*, 1/209; Tirmizî, 3464, Ebu Hureyre'den.

مِنْ قَوْلٍ، أَوْ حَلَفْتُ مِنْ حَلِفٍ، أَوْ نَذَرْتُ مِنْ نَذْرٍ، فَمَشِيئَتُكَ بَيْنَ يَدَيْ ذٰلِكَ كُلِّه،
ماشِئْتَ كَانَ، وَمَا لَمْ تَشَأْ لَمْ يَكُنْ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَقُوَّةَ إِلاَّ بِكَ، إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ مَاصَلَّيْتَ مِنْ صَلاَةٍ فَعَلَى مَنْ صَلَّيْتَ، وَمَا لَعَنْتَ مِنْ لَعْنَةٍ، فَعَلَى مَنْ لَعَنْتَ،
أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، تَوَفَّنِي مُسْلِماً وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ، اللَّهُمَّ فَاطِرَ
السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ، عَلِمَ الغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، ذَا الجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ، فَإِنِّي أَعْهَدُ إِلَيْكَ
فِي هٰذِهِ الحَيَاةِ الدُّنْيَا، وَأُشْهِدُكَ ـــ وَكَفَى بِكَ شَهِيداً ـــ بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ
أَنْتَ وَحْدَكَ لاَشَرِيكَ لَكَ، لَكَ المُلْكُ، وَلَكَ الحَمْدُ، وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ،
وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ، وَأَشْهَدُ أَنَّ وَعْدَكَ حَقٌّ، وَلِقَاءُكَ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ حَقٌّ
آتِيَةٌ لاَ رَيْبَ فِيهَا، وَأَنَّكَ تَبْعَثُ مَنْ فِي القُبُورِ، وَأَشْهَدُ أَنَّكَ إِنْ تَكِلْنِي إِلى نَفْسِي تَكِلْنِي
إِلى ضَعْفٍ وَعَوْرَةٍ وَذَنْبٍ وَخَطِيئَةٍ، وَإِنِّي لاَ أَثِقُ إِلاَّ بِرَحْمَتِكَ، فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي كُلَّهَا
إِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ، وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

"Emret Allah'ım, buyur! Emret ve saadet buyur! Hayır elindedir, Sendendir ve Seninledir ve Sana aittir. Allah'ım, söylediğim hiçbir söz, yaptığım hiçbir yemin, adadığım hiçbir adak yoktur ki, Senin isteğin bütün bunların önünde olmasın, dilediğin olur, dilemediğin olmaz. Güç ve kuvvet Sana mahsustur. Sen herşeye muktedirsin. Allah'ım! İstediğin hiçbir rahmet yoktur ki, rahmetine bürümek istediğin kişiye ulaşmasın' okuduğun hiçbir lânet yoktur ki lânet okuduğuna ulaşmasın, Sen benim dünyada ve âhirette velimsin, Beni müslüman olarak öldür ve salihlerin arasına kat. Gökleri ve yeryüzünü yoktan var eden, görüneni görünmeyeni bilen, celâl ve ikram sahibi Allah'ım! Bu dünya hayatında Sana söz veriyorum ve Seni şahit tutuyorum -Sen şahit olarak yetersin- ben şehadet ederim ki: Senden başka ilâh yoktur, Senin ortağın yoktur, mülk Sana aittir. hamd Sanadır ve Sen herşeye muktedirsin. Muhammed'in, Senin kulun ve rasûlün olduğuna da şehadet ediyorum. Yine Şehadet ederim ki, kıyamet haktır, ve kopacağından şüphe yoktur. Senin kabirlerdekileri dirilteceğine de şehadet ediyorum. Ve yine şehadet ediyorum ki: Sen beni nefsime bırakırsan zafiyete, eksikliğe, günaha ve hataya bırakmışsın demektir. Senin merhametinden başka bir şeye güvenmiyorum. Günahlarımın tamamını bağışla, günahları Senden başka bağışlayacaк yoktur. Tevbemi kabul et, şüphesiz Sen

tevbeleri çok çabuk kabul eden ve çok merhamet edensin."(38)

6— Giyinirken Yaptığı Dualar:

Hz. Peygamber (s.a.) yeni bir elbise giyeceği vakit onu kendi ismiyle sarık, gömlek veya rida olarak adlandırırdı, sonra şöyle dua ederdi:

اللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ كَسَوْتَنِيهِ، أَسْأَلُكَ خَيْرَهُ، وَخَيْرَ مَاصُنِعَ لَهُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ، وَشَرِّ مَاصُنِعَ لَهُ

"Allah'ım, hamd Sanadır, bunu bana, Sen giydirdin. Onun hayırlı olmasını ve yapıldığı amaçta hayırla kullanılmasını Senden dilerim. Onun şerrinden ve kötü amaçla yapılmışsa bu amacın şerrinden Sana sığınırım." Hadis sahihtir.(39)

[Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur: Kim, bir elbise giyer ve:

الحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي كَسَانِي هَذَا وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلاَقُوَّةٍ

"Bana bunu giydiren ve tarafımdan herhangi bir güç ve kuvvet harcamaksızın beni bununla rızıklandıran Allah'a hamd olsun." derse; Allah geçmiş günahlarını bağışlar.(40)]

Tirmizî, *Câmi'*inde Hz. Ömer'den naklediyor: Rasûlullah'ı (s.a.) şöyle söylerken işittim: "Kim yeni bir elbise giyer ve:

الحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي كَسَانِي مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي، وَأَتَجَمَّلُ بِهِ فِي حَيَاتِي

'Avretimi gizleyebileceğim ve hayatımda onunla süslenebileceğim elbiseyi bana giydiren Allah'a hamd olsun.' der, sonra da eksittiği elbisesini

38. Ahmed, *Müsned,* 5/191; İbnü's-Sünnî (s.47) özetle rivayet etmiştir. Senedinde Ebu Bekr b. Abdullah b. Ebu Meryem el-Gassânî eş-Şâmî vardır ve bu zat zayıf bir râvidir.
39. Tirmizî, 1767; Tirmizî, *Şemâil,* 1/138-139; Ebu Davud, 4020; Ahmed, *Müsned,* 3/30. Hepsi Ebu Saîd el-Hudrî'den. Ebu Davud, Tirmizî ve Nesâî aynı hadisi bir de İsa b. Yunus yoluyla Cerîrî'den rivayet etmişlerdir. Ayrıca İbn Hibban (1442) İsa b. Yunus ve Hâlid et-Tahhân yoluyla, Hâkim (4/192) Ebu Üsâme tarîkıyla rivayet etmektedir. Bu üç râvî de Cerîrî'den rivayet etmişlerdir. Hadis tenkid edilmiştir.
40. Hasen bir hadistir. Ebu Davud, 4023; Hâkim, 4/192, 193.

çıkartıp tasadduk ederse, sağ olsun ölü olsun Allah'ın muhafazası ve Allah'ın koruması altında, Allah'ın yolunda olur."[41] Hz. Peygamber'in (s.a.) Ümmü Halid'e yeni bir elbise giydirdiğinde, iki defa: "Eskit ve yıprat!" buyurduğu sahihtir.[42]

Sünen-i İbn Mâce'de geçmektedir: "Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ömer'in üstünde bir elbise gördü de:

—Bu yeni midir, yoksa yıkanmış mıdır?

—Yıkanmıştır.

—Yenisini giyin, hamdederek yaşa, şehit olarak öl." buyurdu.[43]

7- Evine Girişinde Yaptığı Dualar:

Âilesinin yanına, onları şaşırtacak şekilde farkına varılmadan ansızın girmezdi, aksine âilesi girişinden haberdar olarak girerdi. Onlara selâm verirdi. Girdiğinde hal hatır sorarak başlar veya onlardan bir şey isterdi. Kimi zaman şöyle derdi: "Yanınızda yiyecek bir şeyler var mı?"[44] Kimi zaman da mevcut olanlar önüne getirilinceye kadar susardı.

Hz. Peygamber'den (s.a.) evine döndüğünde şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَفَانِي، وَآوَانِي، وَالحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي وَسَقَانِي، وَالحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي مَنَّ عَلَيَّ فَأَفْضَلَ، أَسْأَلُكَ أَنْ تُجِيرَنِي مِنَ النَّار

"Beni koruyan ve sığındıran Allah'a hamdolsun. Beni yediren ve içiren Allah'a hamdolsun. Bana iyilikte bulunan ve iyiliğini arttıran Allah'a hamdolsun. Yarab! Senden beni cehennemden korumanı dilerim."[45]

41. Tirmizî, 3555; İbn Mâce, 3557. Hz. Ömer'den.
42. Buharî, 77/22. Hadiste geçen "eskit ve yıprat" sözüyle araplar, karşısındakine uzun yaşaması için dua etmeyi kastederler. Hadisi, Ebu Davud (4024) ve Ahmed *(Müsned*, 6/364-365) de rivayet etmişlerdir.
43. Ahmed, 2/89; İbn Mâce, 3558. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 89; İbn Ömer'den. İsnadı sahihtir. Hadisin Ebu Şeybe'nin *Musannef*'inde benzer rivayetle mürsel bir şahidi de vardır.
44. Müslim, 1154. Hz. Âişe'den.
45. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 157. Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan. Ebu Davud, 5058, Hz. Ömer'den.

Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hz. Enes'e şöyle dediği de sabittir: "Ailenin yanına girdiğinde, selâm ver, sana ve ailene bereket olur." Tirmizî, "Hasen-sahih bir hadistir." demiştir.(46)

Sünen kitaplarında O'ndan (s.a.) rivayet olunmuştur:

"Kişi evine girdiğinde:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الْمَوْلَجِ، وَخَيْرَ الْمَخْرَجِ، بِسْمِ اللَّهِ وَلَجْنَا، وَعَلَى اللَّهِ رَبِّنَا تَوَكَّلْنَا

'Allah'ım Senden, girişin ve çıkışın hayırlısını isterim. Allah'ın adıyla girdik ve Rabbimiz Allah'a tevekkül ettik.' desin, sonra ailesine selâm versin."(47)

Yine *Sünen* kitaplarında şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:

"Üç kişi Allah'ın gözetimindedir: 1) Allah yolunda cihada çıkan gazi: Allah, ona ölümünü takdir edip cennete koyuncaya veya sevab ve ganimetten kazandıklarıyla döndürünceye kadar Allah'ın gözetimindedir. 2) Mescide giden: Allah onun ölümünü takdir edip cennete koyuncaya veya sevap ve ganimetten kazandıklarıyla geri döndürünceye kadar Allah'ın gözetimindedir. 3) Evine selâmla giren, Allah'ın gözetimindedir." Hadis sahihtir.(48)

Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu sahihtir:

"Kişi evine girer de, girişi sırasında ve yemek yerken Allah'ı anarsa (yani besmele çekerse); şeytan, avanesine: 'Size burada gecelemek ve ak-

---

46. Tirmizî, 2699. Tirmizî, hadis için: "Hasen-sahihtir" demiştir. Aynı zamanda bu hadisin pek çok rivayet tariki vardır; onlarla kuvvetlenir. Hafız İbn Hacer, bu tarikleri bir küçük cüz'de toplamış ve sonunda hadisin sahihliği sonucuna ulaşmıştır. Eser, Şam'daki Zâhiriyye kütüphanesindedir.
47. Ebu Davud, 5096. Ebu Mâlik el-Eş'arî'den. Senedi sahihtir.
48. Ebu Davud, 2494, Ebu Ümâme el-Bâhilî'den; Buharî, *el-Edebü'l-Müfred,* 1094; İbnü's-Sünnî, s.160. Bu konuda İbn Hibban (1585) ve Hâkim (2/90), benzer bir hadisi Muaz b. Cebel'den rivayet etmişlerdir. Hadiste geçen (ضَامِنٌ عَلَى اللهِ) ifadesi Allah'ın koruması ve gözetimi altındadır" anlamındadır. (Bugün (ضامن) kelimesi, sigortaladı anlamına kullanılmaktadır. Modern arapçadaki bu anlamıyla da tercüme edilse, neredeyse aynı anlama gelmektedir. Belki de çağın insanı daha iyi anlayabilecektir: Allah onu sigortalamış, ona garanti vermiştir.) Nitekim (تامر) ve (لابن) yani hurma ve süt sahibi denildiğinde anlamın, "O, Allah'ın gözetimindedir," olması gibi.

şam yemeği yok,' der.[49] Eve girer de, girişi sırasında Allah'ı zikretmezse, şeytan, avânesine: 'İşte geceleyeceğiniz yer.' der. Yemek sırasında Alla''ı anmadığında da: 'İşte size geceleyeceğiniz yer ve akşam yemeği.' der." Bu hadisi Müslim, aktarmıştır.[50]

8- Tuvalete Girerken Yaptığı Dualar:

Sahihayn'da geçtiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.), tuvalete girişi sırasında:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الخُبُثِ وَالخَبَائِثِ

"Allah'ım, erkek ve dişi şeytanlardan maddi ve manevi pisliklerden Sana sığınırım." diyordu.[51]

Ahmed b. Hanbel'in kaydettiğine göre tuvalete girene, bunu okumasını emretmiştir.[52]

Yine Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayet olunmuştur: İçinizden biri tuvalete gittiğinde:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ، الخَبِيثِ المُخْبِثِ، الشَّيْطَانِ الرَّجِيم

"Allah'ım! Görünen-görünmeyen, maddi-manevi bütün pisliklerden, kovulmuş şeytandan Sana sığınırım." demeye üşenmesin.[53]

---

49. Burada aile reisinin genellikle eve akşam gelmesinden hareketle herhalde Rasûlullah (s.a.) böyle buyurmuştur. Yoksa bu sünnet sadece eve akşam dönüldüğünde değil, gündüz gelindiğinde de yerine getirilse gerektir.
50. Müslim, 2018: Câbir b. Abdullah (r.a.) dan. Hadiste geçen "şeytan dedi." ifadesi, "Kardeşlerine, avanesine, yoldaşlarına söyledi." anlamınadır.
51. Buharî, 4/9; Müslim, 375. Hz. Enes'ten.
52. Ahmed, 1/269; Ebu Davud, 6; İbn Mâce 296. Zeyd b. Erkam'dan. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân (126) da hadisi sahih bulmuştur. Hadiste geçen "hubus" kelimesi "habîs" kelimesinin, "habâis" kelimesi de "habîse"nin çoğuludur. Rasûlullah, bu kelimelerle erkek ve dişi şeytanları kasdetmektedir. Bazıları ise "hubus" kelimesini "hubs" şeklinde rivayet ederler ki, bu durumda hubs küfür, habâis şeytanlar anlamına gelir. O zaman hadisin tercümesi şöyle olur: "Allah'ım, küfürden ve şeytanlardan Sana sığınırım."
53. İbn Mâce, 299, Ebu Ümâme'den. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 18, Enes'ten. Katâde 25 ve Taberânî, *ed-Duâ*'da İbn Ömer'den. İbn Allân, *Şerhu'l-Ezkâr*'da: İbn Hacer, Katâde ve Taberânî'nin İbn Ömer'den naklettiği hadisi tahric ettikten son-

Hz. Peygamber (s.a.)den rivayet edilmiştir:

"Âdemoğullarının avretlerini cinlerden perdeleyen şey, birinizin tuvalete girdiğinde 'Bismillah' demesidir."[54]

Hz. Peygamber'in (s.a.) bevlederken kendisine selâm veren bir adamın selâmını almadığı sâbittir.[55]

Ve Allah Teâlâ'nın abdest bozarken konuşana hiddetlendiğini şöylece haber vermiştir: "İki kişi konuşup avretlerini açarak birlikte ayak yoluna gitmesin. Çünkü Allah Teâlâ bu davranışa hiddetlenir."[56]

Daha önce de geçtiği gibi Hz. Peygamber (s.a.), küçük ve büyük abdest bozarken kıbleyi önüne ya da arkasına almıyordu. Kendisi Ebu Eyyûb, Selmân-ı Fârisî, Ebu Hureyre, Ma'kıl b. Ebî Ma'kıl, Abdullah b. el-Hâris b. Ceze' ez-Zübeydî, Câbir b. Abdullah ve Abdullah b. Ömer'in -Allah onlardan razı olsun- rivayet ettikleri hadislerde bunu yasaklamıştır. Bu hadislerin geneli sahihtir, diğerleri ise hasendir. Bunlarla çelişen hadislerin ise ya senedleri illetlidir, ya delâlet itibariyle zayıftır. Binaenaleyh bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) gelen meşhur rivayetlerdeki nehyin açık (=sarih) ifadesi reddolunamaz. Meselâ, Irak'ın Hz. Âişe'den aktardığı hadis gibi: Rasûlullah'a (s.a.), insanların cinsel organlarını kıbleye çevirmeyi mekruh gördükleri söylendi. "Böyle yapmışlar ha! Tuvaletimin yüzünü kıbleye doğru döndürün!" buyurdu. Hadisi İmam Ahmed rivayet etmiş[57] ve, mürsel de olsa, ruhsat hususunda rivayet edilen hadislerin en hasenidir, demiştir. Fakat aralarında Buharî'nin de bulunduğu diğer hadis imamları hadisi kusurlu bulup sabit görmemişlerdir. İmam Ahmed'in sözü, hadisin

---

ra şöyle dediğini kaydeder: "Bu, hasen ve garîb bir hadistir. Senedde geçen İbn Hibbân ve hadisi aldığı hocası İsmail b. Râfi' rivayet yönünden zayıftır. Fakat hadisin şahidleri bulunmaktadır. Meselâ İbnü's-Sünnî ve Ebu Nu'aym'ın Enes'ten rivayet ettikleri hadisi İbn Adiy'in *el-Kâmil*'inde Hz. Ali ve Büreyde'den rivayet ettiği hadisler bunlardandır.

54. Hasen bir hadistir. Tirmizî, 606; İbn Mâce, 297. Hz. Ali'den. İbn Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle,* s.20, 21. Hz. Enes'ten Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*'de (1/205) Hz. Enes rivayetini kaydederek: "Taberânî, hadisi iki senedle rivayet etti, birisinde Saîd b. Mesleme el-Emevî bulunmaktadır, bu râviyi Buharî ve başkaları zayıf görürken, İbn Hibbân ve İbn Adiy sika görmüşlerdir. Geri kalan râvileri sikadır" demektedir.
55. Müslim, 370; Ebu Davud, 16; Tirmizî, 90; Nesaî, 1/35-36; İbn Mâce 353. İbn Ömer'den.
56. Ahmed, *Müsned,* 3/36; Ebu Davud, 15; İbn Mâce, 324. Ebu Saîd el-Hudrî'den. Hadis zayıftır.
57. Ahmed, 6/137; İbn Mâce, 324. Râvileri sikadır; ancak hadis malüldür.

sabit veya hasen olmasını gerektirmez. Tirmizî ise, *el-İlelü'l-Kebîr* adlı eserinde hadis için: "Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buharî'ye bu hadisi sordum, 'Hadiste muztariplik vardır, bence sahih olan, bunun Hz. Âişe'nin kendi sözü olmasıdır' dedi." demektedir.

Ben de derim ki: Hadisin başka bir illeti daha vardır: Bu da Irak ile Hz. Âişe arasındaki kesintidir. Irak, Hz. Âişe'den işitmemiştir. Hadisi Abdülvehhab es-Sakafî, Halid el-Hazzâ'dan, o bir adamdan, o da Hz. Âişe'den rivayet etmiştir. Hadisin bir başka illeti de, Hâlid b. Ebu's-Salt'ın zayıflığıdır.

Yasaklanmadığına dair hadislerden biri de Câbir hadisidir: "Rasûlullah (s.a.) ufak abdest bozarken kıbleye yönelinmesini yasaklamıştı, fakat vefatından bir yıl önce O'nun (s.a.) kıbleye yöneliğini gördüm."[58] Tirmizî, bu hadisi hasen-garib görmüş ve *el-İlel*'de: "Muhammed'e, yani Buharî'ye bu hadisi sordum; sahih bir hadistir, onu İbn İshak'tan başkaları da rivayet etmiştir, dedi." demiştir. Buharî'nin muradı, şayet hadisin İbn İshak'tan gelişinin sahih olduğu ise bu bizzat hadisin sahih olduğunu göstermez. Eğer bizzat hadisin sıhhatini kasdetmişse, o ayniyle vâkidir. Hükmü de "Rasûlullah'ı (s.a.) Kâbe'yi arkasına alarak ihtiyaç giderirken" gördüğünü ifade eden İbn Ömer hadisinin hükmü gibidir. Bu da altı ihtimal taşır:

a) Yasaklanmasının kaldırıldığına,

b) Kaldırılmadığına, yani yasaklandığına.

c) Hz. Peygamber'e (s.a.) has bir davranış olduğuna,

d) Binalara has bir davranış olduğuna,

e) Yerin veya başka bir şeyin gerektirdiği bir özürden dolayı olduğuna.

f) Açıklamak için yapıldığına. Çünkü yasaklama, haram oluşundan değildir.

Bu ihtimallerden birisini kesin tayinde bulunmaya yol yoktur. Câbir hadisi, bu ihtimallerden ikincisine muhtemel değilse de bu ihtimalden ötürü meşhur, açık ve sahih yasaklama hadislerinin terkedilmesine de yol yoktur. İbn Ömer'in: "Bunu ancak sahrada (açıkta) iken yasakladı" sözü ken-

58. Tirmizî, 9. Senedinde İbn İshâk'ın tedlisi vardır.

disinin yasaklamayı açık alana has olarak anlamasındandır, yoksa yasaklayıcı ifadenin aktarılışı değildir. Bu anlayış, yasağın genel olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin açık alanla binayı ayırdedenleri güç durumda bırakan çelişkiden selamette olması yanında Ebu Eyyub'un, yasaklamanın genel olduğu şeklinde anlayışına da terstir. Onlara: "Binalarda kıbleye yönelmeyi caiz kılan engelin ölçüsü nedir?" denilir. Oysa ayırdedici bir ölçüden sözetmek mümkün değildir. Mutlak olarak binanın kendisinin bunu caiz kıldığını söylerlerse, küçük abdest bozanla Kâbe arasında binada olduğu gibi uzak veya yakın bir dağın araya girmesi ile açık alanda da caiz olması gerekirdi. Hem yasaklama kıble yönüne saygı göstermektir ve bu durum, açıkta olsun, binada olsun fark etmez, bizzat Kâbe'ye has bir özellik de değildir. Nice dağlar ve tepeler, küçük abdest bozanla Kâbe arasında, bina duvarlarının engel olduğu gibi birer engel, hatta daha büyük bir engel olmaktadırlar. Kıble yönüne gelince, küçük abdest bozanla onun arasında herhangi bir engel yoktur ve yasaklama bizzat Kâbe'ye değil Kâbe yönünedir. Bunu iyi düşün.

Ayak yolundan çıktığında: (غُفْرَانَكَ) "Allah'ım bağışla.[59] derdi. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle dediği de rivayet edilmiştir:

الحَمْدُ لِلّٰهِ أَذْهَبَ عَنِّي الأَذَى، وَعَافَانِي

"Benden sıkıntıyı gideren ve bana âfiyetler ihsan eden Allah'a hamdolsun." Hadisi İbn Mâce zikretmiştir.[60]

9- Abdest Duaları:

Hz. Peygamber'in (s.a.), ellerini içinde su bulunan bir kaba koyduğu ve sonra sahabîlere: "Allah'ın adıyla (besmele ile) abdest alın." buyurduğu rivâyet edilmiştir.[61] Hz. Peygamber'in (s.a.) Câbir'e (r.a.) "Bana bir abdest suyu iste." dediği, su getirilince de: "Ey Câbir, al, ellerime dök

59. Tirmizî, 7; Ebu Davud, 30; Ahmed, 1/269; Dârimî, 1/174. Senedi hasendir. İbn Huzeyme, (90), İbn Hibbân, Hâkim (1/158) ve Ebu Hâtim de sahih bulmuşlar. Nevevî ise *el-Mecmû* adlı eserinde: "Hadis, hasendir ve sahihtir" demiştir.
60. İbn Mâce, 301. Senedindeki İsmail b. Süleym adlı râvi Hafız ibn Hacer'in *et-Takrîb*'de belirttiği gibi zayıftır.
61. Darakutnî, s.26; Beyhakî, *Sünen*, 1/45; Nesâî 1/61. İbn Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 27. Enes b. Mâlik'ten. Senedi sahihtir ve Nevevî, *Hulâsa*'da hadisi sahih bulduğunu belirtmiştir.

ve 'Bismillah' de!" buyurduğu sabittir. Câbir (r.a.): Abdest suyunu döktüm ve 'Bismillah' dedim; parmaklarının arasından suyun fışkırdığını gördüm, diyor."[62]

Ahmed b. Hanbel'in Ebu Hureyre, Saîd b. Zeyd ve Ebu Saîd el-Hudrî'den (r.anhum) rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Abdest esnasında besmele çekmeyen abdest almış değildir." buyurmuştur. Bu hadislerin senedlerinde zayıflık vardır.[63]

Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur: "Kim güzelce abdest alır, sonra da:

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

'Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun tek olduğuna, ortağı bulunmadığına şehadet ederim. Muhammed'in O'nun kulu ve rasûlü olduğuna da şehadet ederim.' derse, ona cennetin sekiz kapısı açılır, hangisinden isterse, ondan girer." Hadisi Müslim kaydetmiştir.[64]

Tirmizî ise bu şehadetten sonra:

اللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ

"Allah'ım! Beni tevbe edenlerden eyle. Beni (her türlü maddî-manevî pisliklerden) arınmış kimselerden eyle." duasını da eklemiştir.[65]

İmam Ahmed de: "Sonra bakışlarını gökyüzüne çevirdi."[66] ilâvesinde bulunmuştur. İbn Mâce ise Ahmed'le birlikte: "Bunu (yani Müslim'in rivayet ettiğini) üç defa söyledi." diye eklemiştir.[67]

Bakî' b. Mahled, *Müsned*'inde, Ebu Saîd el-Hudrî'den merfû olarak aktarıyor: "Kim, abdest alır, abdestini bitirdikten sonra:

---

62. Buharî, 64/35; Müslim, 3013, 4/2308; Ahmed, *Müsned,* 3/165, 329.
63. Ancak İbn Hacer'in *Telhîs* adlı eserinde dediği gibi bu senedlerin toplamından bu hadisin bir aslı bulunduğunu gösterecek bir kuvvet doğar. Ebu Hureyre hadisine gelince, bu hadisi de Ebu Davud (101), Ahmed (2/418), İbn Mâce (399), Dârakutnî (1/26, 29), Hâkim (1/146), Beyhakî (1/43, 44) tahrîc etmiştir. Saîd b. Zeyd hadisini ise Tirmizî (25) ve İbn Mâce (397) tahrîc etmiş, ayrıca İbn Mâce (400), Sehl b. Sa'd'dan nakletmiştir.
64. Müslim, 234. Ömer b. Hattâb'tan,
65. Tirmizî, 55. Hz. Ömer'den. Bu ilâve sahihtir.
66. *Müsned,* 4/151; Ebu Davud 170. Ukbe b. Âmir'den. Senedinde meçhul bir râvi vardır.
67. Senedinde Zeyd el-Ammî vardır, zayıf bir ravidir.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

'Allah'ım! Her türlü eksiklikten münezzehsin. Hamd Sana, şükran Sana! Şehadet ederim, Senden başka tanrı yoktur. Affına sığınır, Sana (günahlarımdan) tevbe ederim.' derse, bu söylediği beyaz bir kağıda yazılır, bir mühürle mühürlenir, sonra arşın altına kaldırılır. Kıyamet gününe kadar mührü kırılıp, açılmaz." Bu hadisi Nesâî, *el-Kebîr* adlı eserinde Ebu Saîd el-Hudrî'den, Abdest Aldıktan Sonra Okudukları Bâbı'nda kaydetmiş ve yukarıda geçen bazı şeyleri zikretmiştir.[68] Sonra da sahih bir isnadla Ebu Musa el-Eş'arî hadisini rivayet etti: Ebu Musa anlatıyor: Rasûlullah'a (s.a.) abdest suyu getirdim. Abdest aldı. Sonra O'nun şöyle dua ettiğini duydum:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي، وَوَسِّعْ لِي فِي دَارِي، وَبَارِكْ لِي فِي رِزْقِي

"Allah'ım, günahlarımı bağışla! Evime bolluk bereket ihsan et! Rızkımı mübarek kıl!"

—Ey Allah'ın Peygamberi, sizin şöyle dua ettiğinizi duydum, dedim.

—"(Dua edip, Allah'tan dilemediğimiz) bir şey kaldı mı?" buyurdu. İbnü's-Sünnî, hadisi, 'Abdest Aldıktan Sonra Okudukları Bâbı'nda kaydetmiştir.[69]

10- Ezan Duaları:

Hz. Peygamber'den (s.a.) ezanın tercî'li ve tercî'siz okunmasının sünnet olduğuna, kâmet lafızlarını çift ve tek olarak meşrû kıldığına dair hadisler gelmiştir. Ancak kâmet kelimesi, "Kad kâmeti's-Salâtü" nün iki defa söylenmesine ait Hz. Peygamber'den (s.a.) nakledilen haber sahihtir, tek söylenmesine dair kesinlikle sahih hiçbir hadis rivayet edilmemiştir. Yine aynı şekilde O'ndan gelen ezanın başındaki tekbîrin (Allahu ekber sözünün) 4 defa tekrarlanması yolundaki rivayet sahihtir, yalnız iki defa tekrarlanması yolundaki rivayetse sahih değildir.

---

68. İbn Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s.30. Nesâî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*'de iki şekilde, merfû ve mevkûf olarak rivayet etmiş ve mevkûf olanın sahih olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer de isnadını sahih bulmuştur.
69. İbn Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 28. Ebu Musa el-Eş'arî'den. Senedi sahihtir.

"Bilâl'e cümleleri ezanda çift, kâmette tek okunmasını emir buyurdu."[70] hadisine gelince, çift sözü dörtle çelişmez.[71] Kaldı ki dört defa okumak, gerek Abdullah b. Zeyd, gerek Ömer b. el-Hattâb ve gerekse Ebu Mahzûra'dan (r.anhum) gelen hadislerde açık bir ifadeyle sahih olarak rivayet edilmiştir.

Kâmette cümlelerin birer kere söylenmesine gelince, İbn Ömer'den (r.anhuma) bundan kâmet kelimesinin müstesnâ olduğu sahih olarak nakledilmiştir: İbn Ömer anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.) zamanında Ezan ikişer ikişer, kâmet ise (Kad kâmeti's-Salâtu) cümlesi dışında teker tekerdi." Nitekim *Sahih-i Buharî*'de de Hz. Enes'in rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.), Bilâl'e, ezan sözlerini ikişer, kâmet kelimesi dışındaki kâmet sözlerini de birer kere okumasını emretti.[72] Abdullah b. Zeyd ve Ömer'in rivayetlerinde, kamette (قد قامت الصلاة = Kad kâmeti's-Salâtu) sözünün iki kere okunacağının belirtildiği sahihtir.

Ebu Mahzura'nın diğer ezan sözlerinin yanında kâmet kelimesinin de iki kere okunacağını belirten rivayeti de sahihtir. Bu şekillerin hepsi, bazısı diğerlerinden faziletli olsa da caizdir, kifayet eder ve hiçbirinde kerahat yoktur. İmam Ahmed, Bilâl'in ezanını ve kâmetini; İmam Şâfiî Ebu Mahzûra'nın ezanını, Bilâl'in kâmetini; Ebu Hanife Bilâl'in ezanını, Ebu Mahzûra'nın kâmetini; İmam Mâlik de Medinelilerin tatbikatını, kâmet ve ezanda ikişer kere tekbir getirmelerini ve kâmet kelimesini yalnız bir kere okumalarını almıştır. Allah hepsine rahmet etsin. Çünkü onlar, sünnete uymak yolunda ictihadda bulunmuşlardır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) ezan sırasında ve ezandan sonra okuduklarına gelince; ümmeti için bu konuda beş çeşit sünnet koymuşlardır:

1- Birincisi: Ezanı işitenin, müezzinin söylediklerini tekrar etmesi, ancak "Hayye ale's-salâh" ve "Hayye ale'l-felâh" sözleri yerine "La havle ve lâ kuvvete illâ billah" sözünü söyleyerek tekrar etmesi konusundaki rivayet sahihtir.[73] Hz. Peygamber'den (s.a.) Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah sözüyle

70. Buharî, 10/1.
71. Bilindiği gibi dörtte iki çift vardır.
72. Buharî, 10/8; Müslim, 378.
73. Buharî, 10/7; Müslim, 383; İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/67. Ebu Saîd el-Hudrî'den; Rasûlullah; "Ezanı işittiğinizde müezzinin dediklerini tekrarlayınız." buyurdu. Ayrıca Müslim, 383, Abdullah b. Amr b. Âs'tan. Müezzinin "Hayye ale's-salâ, Hayya ale'l-felâh" sözünü dinlerken "La havle ve lâ kuvvete illâ billah" denileceğini Müslim (385) Ömer b. Hattâb'dan, Şâfiî de *Müsned*'inde (1/60) Muâviye'den rivayet etmiştir.

Hayye ale's-salâh ve Hayye ale'l-felâh sözünün birlikte söylenmesiyle yalnızca Hayye ale's-salâh ve Hayye ale'l-felâh sözünün söylenmesi konusunda herhangi bir haber aktarılmamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.) sahih sünneti; bu iki sözün yerine 'Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh' denilmesidir. Bu, hem müezzinin ve hem de ezanı dinleyenin durumuna uygun düşen hikmetin gereğidir. Çünkü ezan kelimeleri zikirdir, dolayısıyla dinleyenin onları tekrarlaması sünnettir. Hayye ale's-salâh ve Hayye ale'l-felâh sözü ise ezanı işiteni namaza çağırmadır, dolayısıyla ezanı duyanın bu çağrıya karşılık verebilmek için yardım ifade eden cümleyle yardım dilemesi sünnettir. Yardım isteme cümlesi ise: (لاَحَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إلاَّ بِاللّٰهِ =Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah) el-Aliyyi'l-Azîm, demesidir.[74]

2. İkincisi:

وَأَنَا أَشْهَدُ أَلاَّ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ، وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّٰهِ، رَضِيتُ بِاللّٰهِ رَبًّا، وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً، وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً

"Ben de Allah'tan başka tanrı olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet ederim. Rab olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı Rasûl olarak da Muhammed'i kabul ettim." denilmesidir. Hz. Peygamber (s.a.) bunu okuyanın günahlarının bağışlanacağını haber vermiştir.[75]

3. Üçüncüsü: Müezzine icabetinden sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) salâvat okunmasıdır. Hz. Peygamber'e (s.a.) okunacak ve O'na ulaşacak salavâtların en mükemmeli, ümmetine kendisi için okumalarını öğrettiği İbrahimî salâvattır. Bilgiçlik taslayanlar, her ne kadar bilgiçlik taslasalar da bundan daha mükemmel bir salâvat yoktur.

4. Dördüncüsü: Hz. Peygamber'e (s.a.) salâvattan sonra:

اللّٰهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلاَةِ القَائِمَةِ، آتِ مُحَمَّداً الوَسِيلَةَ وَالفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً الذي وَعَدْتَهُ إِنَّكَ لاَتُخْلِفُ المِيعَادَ

---

74. Müellif burada "billah"tan sonra "el-Aliyyi'l-Azîm"i kendisi eklemiştir.
75. Müslim, 386; Tirmizî, 210. Ebu Davud, Nesâî, İbn Mâce ve İbn Huzeyme (422) Sa'd b. Ebî Vakkas'tan: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Kim, müezzini işittiğinde: Ben de Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna

"Bu eksiksiz çağrının, vakti giren kılınacak namazın Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'e vesîleyi ve fazîleti ihsan et ve O'nu vadettiğin Makâm-ı Mahmûd'a eriştir. Şüphesiz Sen vadinden caymazsın." demesidir.[76] Makâm-ı Mahmûd sözü el-Makâm el-Mahmûd şeklinde değil, yukarıda geçtiği gibi elif ve lâm (harf-i tarif) olmaksızın "Makâmen Mahmûden" şeklinde rivayet edilmiştir ve Hz. Peygamber'den (s.a.) böyle rivayeti sahihtir.[77]

5. Beşincisi: Bundan sonra kendisine dua edip Allah'ın fazlından, kereminden istemesidir. Çünkü bu kimsenin duası kabul edilir. Nitekim Sünen kitaplarında Hz. Peygamber'in (s.a.), "Dediklerini, yani müezzinlerin ezanda söylediklerini tekrarla, bunu bitirince Allah'tan iste, istediğin verilir." buyurduğu kayıtlıdır.[78]

İmam Ahmed kaydetmiştir. Hz. Peygamber (s.a.): "Kim müezzinin ezanını işittiğinde:

اللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ النَّافِعَةِ، صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَارْضَ عَنْهُ رِضًى لاَسَخَطَ بَعْدَهُ

'Bu eksiksiz davetin ve fayda veren namazın Rabbi olan Allah'ım, Muhammed'e salât eyle, kendisinden sonra bir daha gazap bulunmayan

şehadet ederim. Rab olarak Allah'a Resûl olarak Muhammed'e, din olarak İslâm'a razı oldum, derse, günahları bağışlanır."

76. Hadis "Şüphesiz Sen va'dinden caymazsın" ilâvesiyle Beyhakî (*Sünen*, 1/410) tarafından kaydedilmiştir: Fakat Beyhakî bu ilâvede tek kalmış ve ilâvesi zayıf görülmüştür. Bu ilâveyi zikretmeksizin Buharî (10/8) ve dört Sünen sahibi hadisi Câbir b. Abdullah'tan rivayet etmişlerdir. Rivayette yukarıdaki duayı okuyanın kıyamet gününde Rasûlullah'ın şefaatine hak kazanacağı Rasûlullah'ın (s.a.) dilinden aktarılmıştır. Makâm-ı Mahmûd âyette (17/79) va'dedilen Makâm-ı Mahmûd'a atıftır. Âyetteki "Ola ki, umulur ki" sözü Allah Teâlâ için kullanıldığında, kesinlik ifade eder. Hadisin sonundaki ifadeden, sözkonusu duadan amacın Rasûlullah'ın (s.a.) şefaatine hak kazanmak olduğu anlaşılır.

77. Hafız İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de Makâm-ı Mahmûd'un Nesâî'nin rivayetinde elif-lâm ile marife olarak geldiğini, aynı şekilde İbn Huzeyme'nin *Sahih*'inde (420) geçtiğini, ayrıca İbn Hibbân, Tahâvî, Taberânî'nın *(ed-Dua)* ve Beyhakî'nin de rivayet ettiğini kaydeder.

78. Ebu Davud, 524, Abdullah b. Amr b. Âs'tan. Senedi hasendir. İbn Hibbân (295) sahih, İbn Hacer, hasen görmüş ve Taberanî'nin *Kitabu'd-Dua*'da rivayet ettiği hadisi şâhid olarak kaydetmiştir.

bir rıza ile razı ol.' derse, Allah duasını kabul eder."[79]

Ümmü Seleme anlatıyor: Rasûlullah (s.a.) akşam ezanı okunurken:

اللَّهُمَّ إِنَّ هٰذَا إِقْبَالُ لَيْلِكَ، وَإِدْبَارُ نَهَارِكَ،وَأَصْوَاتُ دُعَاتِكَ، فَاغْفِرْ لِي

"Allah'ım! İşte gecenin başlangıcı, gündüzün sonu ve müezzinlerin sesleri! Artık beni bağışla!" dememi öğretti. Bunu Tirmizî kaydetmiştir.[80]

Hâkim, *Müstedrek*'te Ebu Ümâme'den merfû olarak rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.) ezanı işittiğinde:

اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ الْمُسْتَجَابَةِ، وَالْمُسْتَجَابِ لَهَا، دَعْوَةِ الْحَقِّ وَكَلِمَةِ التَّقْوَى، تَوَفَّنِي عَلَيْهَا وَأَحْيِنِي عَلَيْهَا، وَاجْعَلْنِي مِنْ صَالِحِي أَهْلِهَا عَمَلاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Bu eksiksiz, icabet olunan davetin ve kendisinden ötürü dualara icabet olunan hak davetin ve takvâ kelimesinin Rabbi olan Allah'ım! Beni bu inanç üzere öldür, ona bağlı olarak yaşat, kıyamet günü amel yönünden bu inanca sahip salih kimselerden eyle!" derdi.[81]

Beyhakî bunu İbn Ömer'den mevkûf (yani onun sözü) olarak rivayet ediyor.

Hz. Peygamber'in (s.a.), kâmet kelimesi okunurken: "Allah onu (namazı) kıldırsın ve devam ettirsin." dediği aktarılmıştır.[82]

Sünen'de Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet ediliyor:

"Ezan ile kâmet arasında yapılan dua geri çevrilmez. Nasıl dua edelim, ey Allah'ın Rasûlü? dediler. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Allah'tan, dünya ve âhirette âfiyet vermesini isteyin." buyurdu. Hadis sahihtir.[83]

---

79. Ahmed, *Müsned* , 3/337. Cabir b. Abdullah'tan. Senedinde zayıf bir râvi vardır, ve ayrıca tedlis sözkonusudur.
80. Ebu Davud, 530; Tirmizî, 3583. "Garîb bir hadistir. Ancak bu senedle biliyoruz." sözüyle de hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Hâkim (1/199) ise sahih görmüş, Zehebî de ona katılmıştır. Ama hata etmiştir.
81. Senedindeki Ufeyr b. Ma'ân adlı râvi zayıftır. Ayrıca Beyhakî *(Sünen,* 1/411) müellifin zikrettiği gibi İbn Ömer'den mevkûf olarak rivayet etmiştir.
82. Ebu Davud, 528. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle,* s. 36.
83. Hadisi bu lafzıyla Tirmizî, 3588, Enes b. Malik'ten. Aynı hadisi Hâkim, 1/198 Enes'ten; Taberânî hem özet ve hem de mufassal olarak, Ebu Davud, 521; Tirmizî, 212

Yine aynı konuda Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "İki vakit vardır. O vakitlerde göğün kapıları açılır ve dua edenin duası pek geri çevrilmez: Ezan okunduğunda ve Allah yolunda savaş için saf bağlandığında..."(84)

Hz. Peygamber'in (s.a.) namaz içinde namazdan ayrıldıktan sonra okuduğu duaları, bayram namazları, cenaze ve küsûf namazlarında okuduğu duaları yukarıda genişçe geçti. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) güneş tutulduğunda, tutulma sona erinceye kadar Allah'ın zikrine sığınılmasını emrettiğini, küsûf namazında ayakta ellerini kaldırarak güneş tutulması geçinceye kadar tesbîhatta bulunduğunu, tehlil ve tekbir getirdiğini, hamd ve dua ettiğini yukarıda tafsilatıyla anlattık. Allah en iyi bilendir.

11- Teşrîk Tekbirleri:

Rasûlullah (s.a.) Zilhicce'nin onuncu gününde çok dua eder; tehlil, *(lâ ilâhe illallah)* tekbir *(Allahu ekber)* ve tahmid'in *(elhamdülillah)* bu günde çok söylenilmesini emrederdi.(85)

Allah Rasûlü'nden (s.a.) naklolunduğuna göre; arefe günü sabah namazından, teşrik günlerinin son ikindi namazına kadar *"Allahu ekber, Allahu ekber, lâ ilâhe illallahu, vallahu ekber, velillahilhamd"*(86) diyerek tek-

---

ve 3589; Ahmed b. Hanbel (3/155 ve 225) Yezîd b. Ebu Meryem yoluyla Enes'ten merfû olarak ve hadisin sonuna "...O halde dua ediniz" cümlesini ekleyerek, rivayet etmiştir. İsnadı sahihtir. İbn Huzeyme (427) ve İbn Hibbân (296) da sahih görmüşlerdir.

84. Ebu Davud, 2540; Hâkim, 1/198. Ebu Hâzim yoluyla Sehl b. Sa'd anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu: "İki dua vardır ki reddolunmaz ya da çok az reddolunur. Ezan okunurken ve savaşta, savaşanların birbirine girdiği anda yapılan dua." İsnadı ceyyiddir. İbn Hibbân (297, 298) da sahih görmüştür.

85. Buharî, 13/11; Tirmizî, 757-758; Ebu Davud, 2438; İbn Mâce, 1727; Ebu Davud et-Tayâlisî, 2631. İbn Abbas (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu naklediyor: "Hiçbir gün yoktur ki Allah'a (c.c.) bu on gün içinde işlenen amel-i salihten daha sevimli olsun!" Dediler ki: Ya Rasûlallah! Allah yolunda cihad da mı? Allah Rasûlü (s.a.): "Allah yolunda cihad da. Ancak kişi canı ile, malı ile gelir de bunlardan hiçbiri ile geri dönmez." buyurdu. Metin Tirmizî'ye aittir.

86. Dârakutnî (2/50), Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) zayıf bir senedle rivayet etmiştir. Bu konuda Hâkim, *Müstedrek*'te (1/299) Ali ve Ammar'dan (r.anhüma) hadis nakletmiş, Zehebî de hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Hâkim der ki: "Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ûd'un (r.anhüm) tatbikatı ise, sahih rivayete göre, arefe günü sabahından teşrik günlerinin sonuna kadar tekbir getirmeleridir." İbn Ebî Şeybe, Hz. Ali'den (r.a.) "Arefe günü sabah namazından sonra teşrik günlerinin son ikindi namazına kadar tekbir getirirdi" rivayetini nakletmiştir ki isnâdı sahihtir. Hâkim de, hadise; sahihtir demiştir. İbn Ebî Şeybe yine Ebu'l-Esved'den şu sözleri nakletmiştir:

bir getirirdi. Bu hadisin isnadı her ne kadar sahih değilse de, uygulama buna göre yapılmaktadır. Bu hadisin lafzı, hadisin evvelindeki tekbir (Allahu ekber)'in iki kere olduğu şeklinde rivayet edilmiştir. Hadisin evvelindeki tekbirin iki yerine üç kere olması ise, Câbir ve İbn Abbas'dan "Onlar tekbiri sadece üç kere söylerdi." şeklinde rivayet olunan bu bir hadise dayanmaktadır. Her iki rivayet de hasendir.

İmam Şâfiî: "Şayet bir kimse buna ziyade ederse,

الله أكبرُ كبيراً، والحمدُ لله كثيراً، وسُبْحَانَ اللّهِ بُكْرَةً وأصيلاً، لا إلهَ إلا اللّهُ، ولا
نَعْبدُ إلا إيَّاه، مخلصينَ له الدِّينَ ولو كره الكافرون، لا إله إلا اللّهُ وحدَهُ، صدقَ وعده،
ونصر عبدَه، وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ، لا إِلٰهَ إلاَّ الله وَاللّهُ أَكْبَرُ، كَانَ حَسَناً.

lafızlarını söylemesi daha iyi olur" demiştir.

12- Hilâli Gördüğünde Yaptığı Dualar:

Allah Rasûlü'nden (s.a.) şöyle dua ettiği rivayet olunur:

"Ey Allah'ım! Bu ayı bizlere emniyet ile, ihsan ile, selâmet ile, islâm ile göster. (Ey hilâl!) Benim de, senin de Rabbin Allah'tır."(87) Tirmizî, hadise; hasen-garîbtir, demiştir.

Hilâli gördüğünde şu şekilde dua ettiği de rivayet edilmiştir: "Allahu ekber. Ey Allah'ım! Bu hilâli (ayı) bizlere emniyet ile, iman ile, selâmet ile, İslâm ile, sevdiğin ve razı olduğun amellere muvaffakiyet ile göster. Ey hilâl! Bizim de senin de Rabbin Allah'tır."(88) Bunu Dârimî rivayet etmiştir.

"Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) arefe günü sabah namazından, kurban bayramının (birinci gününün) ikindi namazına kadar: Allahu ekber, Allahu ekber, lâ ilâhe illallahu vallahu ekber, Allahu ekber ve lillahilhamd, şeklinde tekbir getirirdi." Hadisin isnâdı sahihtir. Arefe gününün sabah namazından itibaren kurban bayramının dördüncü gününün ikindi namazına kadar yirmi üç vakit farz namazı müteâkip birer defa yukarıda İbn Mes'ûd'un (r.a.) rivayeti gibi tekbir getirilir. Tekbirlerin bu miktar okunması Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre olup, fetvâ da buna göre verilmiştir. İmam Âzam'a göre, bu tekbirler arefe gününün sabahından ertesi günün ikindisine kadar olan sekiz vakit farz namazını müteakip okunur ki İbn Mes'ûd'un (r.a.) rivayeti de böyledir.

87. Tirmizî, 3451.
88. Dârimî, 2/3-4.

Ebu Davud'un, Katâde'den rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.) hilâli gördüğünde, üç kere: "Hayır ve doğruluğun hilâli! Hayır ve doğruluğun hilâli! Seni yaratana iman ettim!" der; sonra: "Şu ayı götürüp bu ayı getiren Allah'a hamdolsun."[89] buyururdu. İsnad zincirinde leyyin râviler vardır.

Sünen'in bazı nüshalarında naklolunduğuna göre Ebu Davud: "Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih-müsned bir hadis rivayet edilmemiştir."[90] demiştir.

13- Yemek Duaları:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) yemekten önce ve sonra yaptığı dualar:

Rasûlullah (s.a.) mübârek ellerini yemeğe uzattığında *"Bismillahi = Allah (c.c)ın ismiyle yemeğe başlarım"* der, besmele ile yemeğe başlamayı emreder ve "Sizden biriniz yemek yiyeceği zaman besmele çeksin. Başlangıcında besmele çekmeyi unutursa (بِسْمِ اللَّهِ فِي أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ) desin."[91] buyurdu. Hadis, hasen-sahihtir.

Yemekte besmele çekmek, sahih görüşe göre vaciptir. Bu, Hanbelî mezhebi fakîhlerinin iki görüşünden birisidir. Yemekte besmeleyi emreden hadisler sahih ve sarih (açık)tır.[92] Bu hadislerde kapalılık yoktur. Bunlara muhalefet etmeyi caiz gören ve bunları zâhirinden başka mânaya hamleden bir icmâ da yoktur. Besmeleyi terkeden kişinin yemesi ve içmesinde ortağı şeytandır.

---

89. Ebu Davud, 5092. Râvileri sikadır. Fakat hadis mürseldir.
90. Ebu Davud'un İbnü'l-Abd rivayetindedir. Bu söz hadislerin senedleri açısından bakıldığında doğrudur. Fakat bütün bu tarîklerin toplamından hadisler kuvvet bulur ve sıhhat kazanır.
91. Tirmizî, 1858; Ebu Davud, 3767 Hz. Âişe'den (r.anhâ) rivayet etmişlerdir. İbn Hibbân (1341), Hâkim (4/18) hadise, sahihtir demişler; Zehebî de sahih olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca hadisin, İbn Mes'ûd yoluyla İbn Hibbân'da (1340) ve Taberânî'nin *Evsat*'ında, râvileri sika fakat münkatı' olarak gelen bir şahidi vardır.
92. Buharî, 70/2; Müslim, 2002. Vehb b. Keysân, Ömer b. Ebî Seleme'yi şöyle derken işitmiş: "Ben bülûğa ermeden önce Rasûlullah'ın (s.a.) taht-ı terbiyesinde idim. Beş kişinin doyabileceği bir kaptan yerken elim kabın her tarafında dolaşıyordu. Efendim (s.a.) bana buyurdular ki: "Ey çocuk! Besmele çek! Sağ elinle ve önünden ye!" Bundan sonra yemekteki âdetim, emir buyurdukları şekilde olmuştur." Enes b. Mâlik'in (r.a.) Buharî rivayetinde ise; Rasûlullah (s.a.): "Besmele çekin! Ve herkes kendi önünden yesin!" buyurdlar.

Burada zaruri olarak şu mesele ortaya çıkıyor:

Yemek yiyenler topluca olduğunda içlerinden birinin besmele çekmesiyle şeytanın, onların yemeğinde ortaklığı sona erer mi, yoksa hepsinin besmele çekmesiyle mi şeytanın ortaklığı sona erer?

İmam Şâfiî: Bir kişinin besmele çekmesi, diğerlerine de yeterlidir, demiş ve bu meseleyi, toplumdan bir kişinin selâmı almasının, aksırana gruptan birinin rahmet dilemesinin yeterli olması gibi değerlendirmiştir.

Deniliyor ki: Şeytanın ortaklığı o kişiden, bizzat kendisi besmele çekmedikçe sona ermez. Başkasının besmele çekmesi, onun için yeterli değildir.

Huzeyfe (r.a.) hadisi buna işaret etmektedir:

Rasûlullah'la (s.a.) birlikte bir yemeğe gittik. Bir cariye koşar gibi geldi elini yemeğe uzattı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) cariyenin elini tuttu. Daha sonra bir a'râbî geldi. Allah Rasûlü (s.a.) onun da elini tuttu ve buyurdu ki: *"Muhakkak şeytan besmele çekilmeden başlanan yemekten yemek ister. Şeytan, bu cariye ile yemeğe katılmak istedi, elini tuttum. Daha sonra bu a'rabî ile geldi yine elini tuttum. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, şeytanın eli, cariye ve a'rabînin eliyle birlikte avucumdadır."*[93] Sonra Allah Rasûlü (s.a.) besmele çekti ve yemekten yedi.

Şayet bir kişinin besmele çekmesi yeterli olsaydı, şeytan bu yemeğe elini hiçbir şekilde uzatamazdı.

Bu görüşe şu şekilde cevap verilir: Rasûlullah (s.a.) önce elini yemeğe uzatıp sonra besmele çekmedi. Ama ilk önce cariye besmele çekmeden elini uzatmıştı. A'rabî de böyle yapmıştı. Bundan dolayı da şeytan onlarla birlikte yemeğe el uzatmış oldu. Dolayısıyla burada, yemeğe ilk başlayan besmele çektiğinde, daha sonra besmele çekmeden yemeğe başlayan kişiyle şeytanın birlikte olmasına delilimiz var mıdır? Bu şekilde cevap verilebilir, ancak bunu nakzeden bir hadis bulunmaktadır. O da Tirmizî'nin Hz. Âişe'den (r.anha) sahih senedle rivayet ettiği şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a.), ashabından altı kişiyle birlikte yemek yiyordu. Bir a'rabî geldi, iki lokma yedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Şu a'rabîye gelince besmele çek-

93. Müslim, 2017; Ebu Davud, 3766.

seydi, sizin için de yeterli olurdu." buyurdu.[94] Şu bir gerçek ki Rasûlullah (s.a.) da ashabı da (r.anhum) besmele çektiler. A'rabî besmele çekmeden gelip yediğinden dolayı şeytan onunla birlikte geldi ve yemekten iki lokma almış oldu. Şayet a'rabî besmele çekseydi, bu hepsi için yeterli olurdu.

Selâmı geri alma ve aksırana rahmet dileme meselesine gelince; onlarda ihtilâf vardır. Çünkü Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih olarak rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz aksırdığında, hemen "elhamdülillah" desin. Zira aksırmayı (veya hamdeleyi) işiten herkese "yerhamukellah" demek haktır."[95] Şayet bu iki hüküm kabul edilmiş olsa dahi, bunlarla yemekte besmele arasındaki fark açıktır. Çünkü şeytan, besmele çekilmeden yenilen yemekte, yiyene ortak olur. Başkası besmele çekse de şeytanın ondan uzaklaşmasına sebeb olmaz. Onunla birlikte yer. Başkasının çekmesiyle yemekte belki şeytanların ortaklığı azalır. Fakat besmele çekmeyenlerin yanında yemeğe devam ederler. En doğrusunu Allah bilir.

Câbir'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü "Besmele çekmeyi unutan kişi, yemeğini bitirdiğinde ihlâs sûresini okusun." buyurmuştur. Bu hadis'in sübûtu hakkında ihtilâf vardır.[96]

Rasûlullah (s.a.) yemekten sonra şöyle dua ediyordu:

الحَمْدُ لِلَّهِ حَمْداً كَثِيراً طَيِّباً مُبَارَكاً فِيهِ، غَيرَ مَكْفِيٍّ وَلاَمُوَدَّعٍ وَلاَ مُسْتَغْنًى عَنْهُ رَبَّنَا.

"Muhtaç olmadan, devamlı, sayısız, bereketli, temiz (lâyık) hamd sa-

---

94. Tirmizî, 1858. Hasen-sahihtir. Hadis, besmelenin bereketinin büyüklüğünü ve faydasını açıklamaktadır. Mânası şöyledir: "Bu az yemeği Cenab-ı Hak benim mucizem olarak bereketlendirmiştir ki bu bize yeterliydi. Fakat besmele terkedilince bu bereket gitti." Yine hadis, yemekte besmeleyi terkeden kişiye mübalağayla azarlamayı içermektedir. Çünkü besmelenin terki yemeğin bereketini eksiltir.

95. Buharî, 78/125. Müellif, burada hadisi mâna olarak rivayet etmiştir. Tamamını Buharî, Ebu Hureyre'den (r.a.) şöyle nakletmiştir: "Muhakkak Cenâb-ı Hak aksırmayı sever, esnemekten hoşlanmaz. Kişi aksırdığında Allah'a hamdederse, bunu işiten her müslümana yerhamukellah diyerek mukabelede bulunmak haktır, vecibedir. Esneme ise şeytandandır. Gücü yettiğince mâni olmaya çalışsın. Kişi esneyince, şeytan çıkardığı sesten dolayı güler." Buharî'nin diğer bir rivayetinde (78/126) ise: "Sizden biriniz aksırdığında 'el-hamdülillah' desin. Bundan sonra kardeşi veya arkadaşı da 'yerhamukellah' desin. Arkadaşı ona 'yerhamukellah' deyince, o da yehdîkumullahu ve yuslıhu bâlekum' desin." şeklindedir.

96. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*'de (462) nakletmiştir. Senedinde Hamza en-Nasîbî vardır. Hadis uydurmakla itham edilmiş, metrûk bir râvidir.

dece Rabbimiz Allah'a mahsustur." Bunu Buharî rivayet etmiştir.[97]

Çoğu kere şöyle dua ederdi:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ

"Bizi yediren, içiren ve müslümanlardan kılan Allah'a (c.c.) hamdolsun."[98]

Şöyle de dua ederdi:

الحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَ وَسَقَى وَسَوَّغَهُ وَجَعَلَ لَهُ مخْرَجاً

"Yediren, içiren ve onu boğazdan kolayca geçiren ve ona çıkış yolu yaratan Allah'a hamdolsun."[99]

Buharî, Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle yemek duası yaptığını naklediyor:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَفَانَا وَآوَانَا

"Bize yeterli derecede rızık veren ve bizi muhafaza eden Allah'a (c.c) hamdolsun."[100]

Tirmizî, Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu nakleder:

"Kim, yemek yer de:

الحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي هَذَا مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلاَ قُوَّةٍ، غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَاتَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

'Güç ve kuvvet harcamaksızın beni doyuran Allah'a hamdolsun.' derse, Allah (c.c.) onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar."[101]

Allah Rasûlü'nden (s.a.) naklolunduğuna göre huzurlarına yemek getirildiğine "Bismillah" der, yemeğini bitirdiğinde ise:

97. Buharî, 70/54; Tirmizî, 3456. Hasen-sahihtir.
98. Tirmizî, 3457; *Şemâil-i Tirmizî,* 193; Ebu Davud, 3850; İbn Mâce, 3283; İbnü's-Sünnî, 458.
99. Ebu Davud, 3851. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân, 1351. Nevevî ve İbn Hacer, hadise sahihtir, demişlerdir.
100. Buharî, 70/54.
101. Tirmizî, 3458. Enes'ten rivayet edilmiştir. Hafız İbn Hacer *el-Emâli'l-Ezkâr*'da hasen olduğunu belirtmiştir.

اللَّهُمَّ أَطْعَمْتَ وَسَقَيْتَ، وَأَغْنَيْتَ وَأَقْنَيْتَ، وَهَدَيْتَ وَأَحْيَيْتَ، فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى مَا أَعْطَيْتَ.

"Ey Allah'ım! Yedirdin, içirdin. Muhtaç etmedin, memnun ettin. Hidayet ettin. Dirilttin. Verdiğin nimetlerin mukabilinde Sana hamdolsun!"(102) derdi. Hadisin isnâdı sahihtir.

Sünen'de Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayet edildiğine göre yemek yediğinde şöyle dua ederdi:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي مَنَّ عَلَيْنَا وَهَدَانَا، وَالَّذِي أَشْبَعَنَا وَأَرْوَانَا، وَمِنْ كُلِّ الإِحْسَانِ آتَانَا

"Hamd, bize ihsan eden, bizi hidayet eden ve bizi doyuran, içiren, ve bize her türlü ihsanı ulaştıran Allah'a (c.c.)dır." Hadis hasendir.(103)

Yine *Sünen*'de rivayet olunduğuna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyor:

"Sizden biriniz yemek yediğinde şöyle desin:

اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ، وَأَطْعِمْنَا خَيْراً مِنْهُ

"Ey Allah'ım yemeğimizi bereketlendir. Daha hayırlısını bize öbür âlemde yedir." Allah'ın (c.c.) kendisine süt içirdiği kişi de:

اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا مِنْهُ

"Ey Allah'ım! Bizi süt ile bereketlendir ve sütümüzü çoğalt." desin. Çünkü, yeme ve içme yerine geçecek sütten başka bir nimet yoktur." Hadis hasendir.(104)

---

102. Ahmed b. Hanbel, 4/62, 5/335; Ebuş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî,* 238; İbnü's-Sünnî, 466. İsnâdı, müellifin dediği gibi sahihtir. Nevevî ve İbn Hacer de hadise sahihtir demişlerdir.
103. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle,* 469. Senedinde Muhammed b. Ebî'z-Zuayzia vardır ki, İmam Buharî, hakkında; münkeru'l-hadis'tir, demiştir. Hafız Zehebî de bu hadisi onun münker rivayetleri arasında zikretmiştir.
104. Tirmizî, 3455; İbnü's-Sünnî, 475. Tirmizî'ye göre hadis hasendir.

Rivayet olunduğuna göre, Allah Rasûlü (s.a.) bir kaptan su içerken üç kere nefes alır, her nefeste "elhamdülillah" der, sonunda ise Allah'a (c.c.) şükrederdi.[105]

Allah Rasûlü (s.a.) evine vardığında bazen: "Yemeğiniz var mı?" diye sorardı. Hiç bir yemekte asla kusur aramaz, bilâkis arzu ettiği zaman yerdi. Şayet evde bulunan yemekten hoşlanmazsa onu bırakır, bir şey söylemezdi.[106] Bazen de: "Ondan hoşlanmıyorum ve ona karşı iştah duymuyorum."[107] buyururdu.

Bazen yemeği överdi. Nitekim evde katık olup olmadığını sorar, onlar da: "Evde sirkeden başka bir şey yok" dediklerinde; onu getirtir, yemeğe başlar ve: "Sirke ne güzel katıktır."[108] buyururdu.

Rasûlullah'ın (s.a.) bu ifadelerinde, sirke; süt, et, bal ve et suyuna üstün tutulmamış, sadece bu durumda mevcut olan katığı övmüştür. Şayet evde et veya süt bulunsaydı, sirkeden daha fazla överdi. Sirke hakkında bu şekilde buyurması, bir bakıma katığı sunanın kalbini hoş tutmak icabettiğindendir. Yoksa sirkenin diğer katıklara göre bir üstünlüğü yoktur.

Hz. Peygamber'e (s.a.) oruçlu olduğu bir zamanda herhangi bir yemek sunulduğunda: "Ben oruçluyum."[109] buyururdu. Oruçluyken kendisine yemek sunulan kişiye de, yemek takdim eden kişi için dua etmesini, şayet oruçlu değilse, o yemekten yemesini emrederdi.[110]

Allah Rasûlü (s.a.) bir yemeğe davet edildiğinde, ashabından birisi de kendilerine katıldıysa, ev sahibine: "Bu bize katıldı, istersen gelmesine izin ver, dilersen geri dönsün."[111] diyerek durumu bildirirdi.

Sirke hakkındaki hadiste geçtiği üzere, üvey evladı Ömer b. Ebî Seleme (r.a.) ile birlikte yemek yerken: "Besmele çek ve önünden ye!"[112] buyurduğu gibi, yemek esnasında konuşurdu (sohbet ederdi).

105. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle,* 472. Zayıf bir senedle nakletmiştir. Suyu üç nefeste içmekle ilgili hadis, Enes b. Mâlik tarafından Buharî (74/26) ile Müslim'de (2028) hamd ve şükür zikretmeksizin nakledilmiştir.
106. Buharî, 70/21; Müslim, 2064.
107. Buharî, 70/14; Müslim, 1945-1946; Ebu Davud, 3794; Nesâî, 4296, 98; İbn Mâce, 3241.
108. Müslim, 2051-2052; Ebu Davud, 3811; Tirmizî, 1839-1840, 1842.
109. Buharî, 30/61.
110. Müslim, 1431.
111. Buharî, 70/57.
112. Buharî, 70/2; Müslim, 2022.

Bazen misafirlerine, ikramı çok sevenlerin yaptığı gibi defalarca yemek teklifi yapardı. Nitekim Buharî'de, Ebu Hureyre (r.a.) hadisindeki süt içme hâdisesinde tekrar tekrar: "İç!" buyurmuş, hatta Ebu Hureyre (r.a.): "Seni hak ile gönderen Allah'a (c.c.) yemin olsun ki, sütü boğazımdan geçirecek boş bir yol bulamıyorum." diyene kadar: "İç!" buyurmaya devam etmiştir.(113)

Bir toplulukta yemek yediğinde, onlara dua etmeksizin yanlarından ayrılmazdı. Abdullah b. Büsr'ün (r.a.) evinde:

اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِيمَا رَزَقْتَهُمْ، وَاغْفِرْ لَهُمْ، وَارْحَمْهُمْ

"Ey Allah'ım, vermiş olduğun rızıkta onları bereketlendir! Onları affet! Onlara merhamet et!" şeklinde dua etmiştir. Hadisi Müslim rivayet etmiştir.(114)

Sa'd b. Ubâde'nin (r.a.) evinde şu şekilde dua etti:

أَفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ، وَأَكَلَ طَعَامَكُمُ الأَبْرَارُ، وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ المَلائِكَةُ

"Oruç tutanlar, yanınızda iftar ettiler. Yemeğinizi iyi kişiler yediler. Melekler de sizin için Allah'a (c.c.) istiğfar ettiler."(115)

Ebu Davud'un rivayetine göre, bir gün Ebu'l-Heysem b. et-Teyhan Rasûlullah'ı ve arkadaşlarını (s.a.) yemeğe davet etti. Peygamber ve arkadaşları yemeği yediler. Yemek bittikten sonra Hz. Peygamber (s.a.): "Kardeşinize, yediğinizin karşılığını veriniz!" buyurdu. Ashab-ı kiram: "Karşılığı ne ile olur ya Rasûlallah?" deyince, Rasûlullah (s.a.): *"Bir adamın evine girilip, yemeği yenilip, suları içildiğinde, onun için (Allah'a) dua yapılır. İşte karşılık vermek böyle olur."*(116) buyurdu.

Rasûlullah'tan (s.a.) sahih olarak rivayet olunduğuna göre; bir gece evine girdi, yiyecek bir şey istedi, fakat onu bulamadı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Rabbim, beni doyuranı, doyur! Bana su verene, Sen de su

---

113. Buharî, 81/17.
114. Müslim, 2042.
115. Ebu Davud, 3854; Ahmed, *Müsned* (3/138); et-Tahavî, *Müşkilu'l-l-Âsâr,* 1/498-99; Beyhakî, 7/287. İsnadı sahihtir.
116. Ebu Davud, 3853. Senedinde meçhûl bir râvi vardır.

ver."[117]

Rivayet olunduğuna göre Amr b. el-Hamik, Hz. Peygamber'e (s.a.) içmek üzere, süt ikram etti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) "Ey Allah'ım! Ona hayat boyunca gençlik hali üzere kalmasını nasip et." diye dua buyurdu. Bu sahabî seksen yaşına bastığı halde saçının hiçbir teli beyazlamamıştı.[118]

Fakir ve miskinleri misafir edenlere dua eder ve onları daima överdi. Bir keresinde; "Şu adamı ağırlayacak biri yok mudur ki Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun." buyurmuş, bir diğerinde de kendilerinin ve çocuklarının azığını misafirlerine ikram eden, Ensâr'dan bir sahabî ile hanımına: *"Bu gece misafirinize yaptığınız muamele Cenâb-ı Hakk'ın çok hoşuna gitti."*[119] buyurmuştur.

Allah Rasûlü (s.a.), küçük büyük, hür köle, bedevî muhacir kim olursa olsun, onlarla birlikte yemek yemekten çekinmezdi. Hatta *Sünen* sahiplerinin naklettiklerine göre, cüzzamlı birinin elinden tuttu, tabağa birlikte elini uzattı ve şöyle buyurdu: "Allah'a güvenerek ve Allah'a tevekkül ederek, Allah'ın ismiyle, ye."[120]

Sağ elle yemeği emreder, sol elle yemek yemekten sakındırır ve şöyle buyururdu: *"Muhakkak ki şeytan, sol eliyle yer ve sol eliyle içer."*[121] Bu hadisten anlaşılan, sol eliyle yemenin haram oluşudur ki, sahih olan görüş de budur. Çünkü sol eliyle yiyen kişi ya şeytandır ya da şeytana benzetilmiştir. Sahih olarak rivayet olunduğuna göre, huzurunda sol eliyle yiyen bir kişiye: "Sağ elinle ye!" buyurduğunda, adam (kibrinden); sağ elimle yiyemem! dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) beddua ederek: "Hiçbir elinle yiyemeyesin!" buyurdu. Adam bundan sonra o elini ağzına hiç götüremedi.[122] Şayet sol elle yemek caiz olsaydı, adamın bu hareketinden dolayı Hz. Peygamber (s.a.) beddua etmezdi. Eğer o adamın kibri, onu emre uymaya sevkettiyse işte bu durum hem açıkça bir isyandır, hem de bedduaya müstahak olmaya bir sebebtir.

---

117. Müslim, 2055.
118. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle,* 476. Senedinde metrûk bir râvi vardır.
119. Buharî, 65/Haşr/6; Müslim, 2054.
120. Tirmizî, 1817; Ebu Davud, 3925; İbn Mâce, 3542.
121. Müslim, 2020.
122. Müslim. 2021.

Hz. Peygamber doyamıyoruz, diye şikâyet edenlere; birlikte yemelerini, ayrı yememelerini ve bereketin artması için besmele ile başlamalarını emretmiştir.(123)

Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:

"Muhakkak ki Cenâb-ı Hakk, kulunun yemek yediğinde ve su içtiğinde kendisine hamdetmesinden memnun kalır."(124)

Şöyle buyurduğu da rivayet olunmaktadır: "Yediğiniz yemekleri, Allah'ı zikrederek ve namaz kılarak eritiniz. Yemek yer yemez hemen uyumayınız ki kalbleriniz katılaşmasın."(125) Bu hadis hakkında söylenecek en uygun söz, onun sahih olmasıdır. Vâkıa tecrübe de buna şahiddir.

---

123. Ebu Davud, 3764; İbn Mâce, 3286; Ahmed, *Müsned,* 3/501. Vahşî b. Harb'den rivayet edilmiştir. Senedi zayıf olmakla birlikte hadis hasendir. Çünkü hadisin; *Terğîb* (3/115, 121), İbn Hibbân (1345) ve Hâkim (2/103)'de mâna bakımından şâhidleri vardır.
124. Müslim, 2734; Tirmizî, 1816.
125. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle,* 489; İbn Hibbân, *ed-Zuafâ,* 1/199. Senedinde yalan hadis rivayetiyle töhmetlenmiş Bezîğ b. Hasan vardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SELÂMLAŞMA

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) SELÂMLAŞMA KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Selâm Verişi:

Sahihayn'da Ebu Hureyre (r.a.) tarafından Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "İslâm'da en efdal ve en hayırlı olan şey; yemek yedirmek, tanıdığına ve tanımadığına selâm vermektir."(1)

Yine *Sahihayn*'da rivayet olunduğuna göre; "Cenab-ı Hakk Âdem'i (a.s.) yarattığında buyurdu ki: 'Şu melek gurubunun yanına git, onlara selâm ver. Ve selâmına ne şekilde mukabele edeceklerini dikkatle dinle. Çünkü o şekilde selâm alma, senin ve zürriyetinin selâmlaşması için örnek olacaktır.' Bunun üzerine Âdem (a.s.): (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ) dedi. Melekler: (السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ) diye mukabelede bulunarak onun selâmına (وَرَحْمَةُ اللّٰهِ) lafzını ziyade ettiler."(2)

Yine *Sahihayn*'da, Rasûlullah'ın (s.a.), selâmın yayılmasını emrettiği ve; şayet aralarında selâmı yayarlarsa birbirlerini sevecekleri iman etmedikçe cennete giremeyecekleri, birbirlerini sevmedikçe de iman etmiş olamayacakları haber verilmiştir.(3)

---

1. Buharî, 2/6; Müslim, 39. Hadisin râvisi Ebu Hureyre (r.a.) değil, Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.)'tır.
2. Buharî, 79/1. Hadis sadece Buharî'nin *Sahih*'inde mevcuttur.
3. Buharî, bu hadisi *Sahih*'te değil, *Edebu'l-Müfred* (980)'de nakletmiştir. Müslim, 54; İbn Mâce, 3692.

Buharî, *Sahih*'inde Ammâr'ın (r.a.) şöyle dediğini nakletmiştir: *"Üç şeyi kim şahsında bir araya getirirse, imanı da toplamış olur: Nefsine karşı olsa da insafı elden bırakmamak, herkese selâm vermek, fakir iken sadaka vermek."*[4]

Bu tavsiye ve kelimeler, hayrın esas ve ayrıntılarını içermektedir. Çünkü insaflı davranmak; hem Allah, hem de kul hakkının eda edilmesini gerektirir. Aynı şekilde insaflı davranmak; kişinin kendisinin olmayan bir şeyi başkalarından istememesini, güçleri üzerinde bir şeyi başkalarına yüklememesini, kendisi için yapmalarını arzu ettiği bir şeyi onlara yapmasını, affedilmesini arzu ettiği hususlarda onları affetmesini, kendi leh ve aleyhinde verdiği hüküm ile başkalarının da leh ve aleyhinde hüküm vermesini gerektirir. Buna nefsin nefse karşı insaflı davranması da girer. Nefsine karşı insaflı davranan kişi, kendinde olmayan bir şey ile övünmez, nefsini kirletecek, onu küçük düşürecek, Allah'a isyanla kendisini tahkir edecek davranışları işlemez. Kendisini geliştirir, büyütür. Allah'a taat ile, O'nun tevhidi ile, O'nun sevgisiyle, korku ve ümidiyle, O'na tevekkül ile, O'na rücû ile, O'nun sevgi ve rızasını halkın sevgi ve rızasına tercih ederek nefsini yüceltir. Nefsi için halk ve Allah ile beraber olmaz. Aksine nefsini, Allah'ın uzaklaştırdığı gibi bir tarafa atar. Sevgisi, buğzu, vermesi, mani olması, konuşması, girişi, çıkışı nefsi için değil Allah için olur. Nefsini bir tarafa uzaklaştırır. Yaptığı amellerden kendisi için bir yer, bir pay çıkarmaz. Aksi halde Allah'ın, *"De ki: Ey kavmim! Elinizden geleni yapın!"*[5] âyetiyle zemmettiği (kınadığı) kimselerden olur.

Bir kölenin yaptığı amellerden kendisi için bir yer bir pay yoktur. Çünkü O, yaptığı amellerden elde edilen kazançları elde eder, onları hak eder. Ameller ise efendisine aittir. Köle, efendisinin bir mülküdür. Köle ise efendisine müstahak olduğu şeyleri ifa etmek üzere çalıştırılan bir işçidir. Aslında kölenin yaptığı iş kendisinin değil, efendisinindir. Köle, hürriyete kavuşmak için efendisiyle bir anlaşma yapabilir. Bu anlaşma ile köle muayyen borç taksitleri ödemek mecburiyetinde kalır. Köle bir taksidi ödeyince, diğer taksidin vâdesi gelir. Mükâtebe (anlaşma yapan köle), borç taksitlerini ödeyinceye kadar köle olarak kalır.

Kişinin kendi nefsine karşı insaflı davranmasının gaye ve faydaları şun-

---

4. Buharî 2/20. Buharî, hadisi Ammar'dan (r.a.) bab başlığında muallak olarak vermiştir. Hadisin muttasıl rivayetleri hakkında Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/69.
5. En'âm, 6/135.

lardır. Nefsine karşı insaflı davranan kişi, Rabbini ve kendi üzerinde O'nun hakkını öğrenir. Kendini tanır ve yaratılış gayesini öğrenir. Nefsi için Hâlik ve Mâlik'ine isyan ederek ona mağlup olmaz. Nefsine sahip olur, faydasına olan şeyleri temenni eder. Hâlik ve Mâlik'inin arzusuna uyar. Kendi arzusuna O'nunkini tercih eder. O'nu kendine takdim ve tercih eder. Aksi halde iradesini, kendi arzusu ile Hâlik ve Mâlik'inin arzusu arasında bölüştürürse, çok kötü bir taksim yapmış olur veya şu şekilde söyleyenlerin taksimi gibi bir taksim yapmış olur: *"Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, 'Bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza)' dediler. Ortakları için ayrılan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor! Ne kötü hüküm veriyorlar!"*[6]

İşte kişi, Allah (c.c.) ile O'na ortak koştuğu putları ve kendi nefsi arasında cehâlet, zulüm ve basiretini örten bir örtü içinde taksim yapan kişilerden olmamaya dikkat etsin! Çünkü insan çok zâlim ve çok câhil olarak yaratılmıştır. Zulüm ve cehil ile nitelendirilen bir kişiden nasıl insaf beklenebilir ki? Hâlik'a insaf etmeyen bir kişi nasıl halka insaf edebilir? Nitekim bir hadis-i kudsîde Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: "Ey Âdemoğlu; Bana karşı insaflı olmadın. Benim hayrım sana ulaştığı halde, senin şerrin Bana yükselmekte. Ben sana muhtaç olmadığım halde nimetlerimle kendimi sana sevdiriyorum. Sen de bana muhtaç olduğun halde isyanlarınla Beni ne kadar azablandırıyorsun. Çok cömert olan melek, benim katıma daima senin çirkin amelinle çıkmaktadır."

Diğer bir hadis-i kudsîde Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor:

"Ey Âdemoğlu! Bana karşı hiç insaflı değilsin! Seni Ben yarattığım halde, sen başkasına kulluk ediyorsun. Senin rızkını Ben verdiğim halde, sen Benden başkasına teşekkür ediyorsun."[7]

Kendi nefsine insaflı olmayan kişi, başkasına nasıl insaflı davranabilir? Nefsine çok çirkin bir şekilde zulmeden zararı için son derece gayret eden, en büyük lezzeti aldığını zannettiği halde ondan mahrum kalan, nefsini mutlu edeceği ve nasibine ulaştığı zannıyla son derece yorulup, sapıklık yaparak Allah'tan (c.c.) olan nasibinden mahrum kalan, yetişti ve geliştiğini zannettiği halde nefsini son derece örten, yüceldi zannıyla onu son derece küçülten kişiden, (yani kendisine karşı insafı tersyüz eden böyle bir

6. En'âm, 6/136.
7. Deylemî ve Râfiî'nin, Hz. Ali'den (r.a.) rivâyet ettikleri bu hadis sahih değildir.

kişiden) nasıl başkalarına karşı insaf beklenebilir? Kişi nefsine böyle olursa, başkalarına karşı nasıl olacağını düşünüyorsun?

Ammar'ın (r.a.); "Üç şeyi kim şahsında bir araya getirirse, imanı da toplamış olur: Nefsine karşı olsa da insafı elden bırakmamak, herkese selâm vermek, fakir iken sadaka vermek." sözünün gayesi de hayrın esas ve ayrıntılarını ihtiva eden bir tavsiye olmasıdır.

Herkese selâm vermede tevâzu hali mündemiçtir. Şöyle ki, selâm veren kişi, hiç bir kimseye karşı kibirlenmez. Aksine, küçük büyük, şerefli miskin, tanıdığı tanımadığı herkese selâm verir. Kibirli kişi ise bunun zıddına hareket eder. Çünkü kibirli kişi, kibrinden ve büyüklenmesinden dolayı kendisine verilen selâma karşılık vermez. Böyle bir kişi, başkalarına nasıl selâm verir!

Fakir iken infak ise, ancak Allah'a güven gücünden, infak edilen şeyin bedelini Allah'ın vereceğine imandan ileri gelir. Kezâ, kesin inaç, tevekkül, merhamet, dünyada zühd ve gönül zenginliğinden sâdır olur. Aynı şekilde fakir iken infak; infak ile fakirliğin geleceğini söyleyen kimsenin va'dini, kötülüğü emredenin sözünü tekzib etmekten ileri gelir. Kendisinden yardım istenen ancak Allah'tır.

2— Çocuklara ve Kadınlara Selâm Verişi:

Rivayet olunduğuna göre Rasûlullah (s.a.), bir keresinde çocukların yanından geçti ve onlara selâm verdi. Bunu Müslim rivayet etmiştir.[8] Tirmizî'nin, *Câmi*'indeki rivayetinde ise Rasûlullah (s.a.) bir gün bir grup kadının yanından geçiyordu. Onlara mübarek eliyle işaret ederek selâm verdi.[9] Ebu Davud, Esmâ bt. Yezîd'in (r.anha) şöyle söylediğini naklediyor: "Biz kadınların arasındayken Hz. Peygamber (s.a.) yanımıza geldi ve bize selâm verdi."[10] Bu kadın sahabî yukarıdaki Tirmizî hadisinin de râvisidir. Hâdise'nin aynı olduğu ve Rasûlullah'ın (s.a.) onlara eliyle işaret ederek selâm vermiş olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

---

8. Müslim, 2168; Buharî, 79/15. Hadis muttefekun aleyhtir.
9. Tirmizî, 2697.
10. Ebu Davud, 5204; İbn Mâce, 3701; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 1047-1048; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/357, 363; İbn'üs-Sünnî, 221.

Sahih-i Buharî'de rivayet olunduğuna göre sahabe-i kiram (r.anhum), bir keresinde cumadan dönerlerken yolları üzerinde bulunan yaşlı bir kadına rastladılar ve ona selâm verdiler. Bu yaşlı kadın da onlara arpadan ve silk (pazı tabir olunan bir bitki) kökünden pişirilmiş bir yemek takdim etti.[11] Bu olay, kadınlara selâm verme konusunda mahrem olmayanların dışında yaşlı ve mahrem olan kadınlara selâm verilmesini doğrulamakda ve teyid etmektedir.

Sahih-i Buharî ve diğer hadis kitaplarında Rasûlullah'tan (s.a.) naklolunduğuna göre, küçüğün büyüğe, yürüyenin oturana, binitlinin yürüyene, azınlığın çoğunluğa selâm vermesi gerekir.[12]

Tirmizî'nin *Câmi*'inde Allah Rasûlü'nden (s.a.) nakledildiğine göre; yürüyen kişi ayakta durana selâm verir.[13]

Bezzâr'ın, *Müsned*'inde, Hz. Peygamber'den (s.a.) nakline göre; binitli yürüyene, yürüyen oturana selâm verir. Yürüyen iki kişiden hangisi daha önce selâm verirse efdal olan onunkidir.[14]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde Allah Rasûlü'nden (s.a.) yapılan rivayete göre şöyle buyurmuştur: *"Allah katında ikrama en lâyık olan kişi, ilkin selâm veren kişidir."*[15]

Rasûlullah'ın (s.a.) selâm hususundaki âdeti, bir cemaatın yanına geldiğinde ve ayrılırken selâm vermesiydi. Ayrıca şöyle buyurduğu da nakledilir: *"Sizden biri oturduğunda selâm versin. Kalktığında da selâm versin. Çünkü ilk selâm ikincisinden (sevab yönünden) daha üstün değildir."*[16]

Ebu Davud'un rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: "Siz-

11. Buharî, 11/40, 79/16.
12. Buharî, 79/5; Müslim, 2160; Tirmizî, 2703.
13. Tirmizî, 2705.
14. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/26. Râvileri sahih ricalindendir. Ayrıca İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde (1935) vardır.
15. Ebu Davud, 5197. İsnadı sahihtir.
16. Ebu Davud, 5208; Tirmizî, 2706.

den biri arkadaşlarıyla karşılaştığında hemen selâm versin. Şayet aralarına bir ağaç ve duvar girer de sonra bir daha karşılaşırlarsa yine selâm versin."[17] /

Enes b. Mâlik diyor ki: Ashab-ı kiram (r.anhum) birlikte yürürlerdi. Karşılarına bir ağaç veya yüksek bir yer çıktığında sağa sola dağılırlardı. Engeli aştıktan sonra karşılaştıklarında birbirlerine selâm verirlerdi.[18]

3— Mescidde Selâm:

Mescidde selâm konusunda Rasûlullah (s.a.), âdeti üzere mescide girerken önce iki rekât tahiyyetül mescid namazı kılar, daha sonra cemaatın yanına gelerek onlara selâm verirdi. Böylece tahiyyetül mescid (mescide selâm verme) mescidde bulunanlara selâmdan önce olur. Çünkü tahiyyetül mescid Allah hakkı, selâm vermek ise kul hakkıdır. Böyle bir durumda Allah hakkı, kul hakkına takdim edilir. Fakat mâli haklarda durum değişiktir. Çünkü insanların ona aşırı bir meyli bulunduğu bilinmektedir. Allah hakkı ile kul hakkı arasındaki fark şudur: Mâli haklarda, kişinin, Allah ve kul haklarının tamamını ödeyecek mâli gücü bulunmazsa, kulun ihtiyacı göz önünde tutularak önce kul hakkı ödenir. Selâmda ise böyle bir durum yoktur.

Allah Rasûlü'nün (s.a.) huzurunda cemaatın âdeti de şöyleydi: Cemaattan biri mescide girer, iki rekât namaz kılar, sonra gelir, Rasûlullah'a (s.a.) selâm verirdi. Bu sebepten Rifâa b. Râfi' hadisinde denilmiştir ki: Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) mescidde aramızda oturuyordu. Rifâa dedi ki: Biz Rasûlullah (s.a.) ile beraber iken o vakit bedevîye benzer bir adam geldi. Hemen namaz kıldı. Fakat namazında kusur yaptı. Sonra döndü ve Rasûlullah'a (s.a.) selâm verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Dön ve namaz kıl. (Zira namazın iâdesi sana farz oldu). Çünkü sen namaz kılmadın." buyurdu. Sonra hadisi sonuna kadar zikretti.[19] Allah Rasûlü

---

17. Ebu Davud, 5200.
18. İbnü's-Sünnî, 245. Senedi sahihtir. Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 1011. Münzirî, *Terğîb*'de (3/268), Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (8/34), Taberânî'nin *Evsât*'ında olduğunu söylemiş ve isnadı hasendir, demiştir.
19. Tirmizî, 302; Ebu Davud, 856-859. Hadisin râvileri sikadır. İbn Hibbân (484) ve Hâkim (1/242, 246) hadise sahihtir, demişler; ayrıca Buharî (10/121) ile Müslim (397) de hadisi uzunca rivayet etmişlerdir.

(s.a.) adamın namazını kabul etmediği halde, selâmı namazdan sonra vermesini tasvip etti. Yani namazdan sonra selâm vermesini tenkit etmedi.

Bu durumda, mescide giren kişiye, şayet içerde bir cemaata rastlarsa sırasıyla şu üç selâmı vermesi sünnettir: a) Girerken Allah'ın ismini anması (bismillah demesi), b) Sonra iki rekât tahiyyetül mescid namazı kılması, c) Daha sonra mescidde bulunanlara selâm vermesi.

4— Konuşmadan Önce Selâm:

Allah Rasûlü (s.a.) evlerine gece vardığında, uykudakileri uyandırmayacak, uyanık olanların ise duyacağı bir tarzda selâm verirdi. Hadisi, Müslim rivayet etmiştir.[20]

Tirmizî, Rasûlullah'tan (s.a.) şunu rivayet etmiştir: *"Selâm, konuşmadan öncedir."*[21] Diğer bir lafızda ise: *"Selâm vermedikçe bir kimseyi yemek yemeğe davet etmeyiniz."* buyurmuştur. Bu ve bundan önceki hadisin isnâdı zayıf olsa bile, amel bu hadise göredir.

Ebu Ahmed, yukarıdakilerden daha güzel bir isnadla Abdülaziz b. Ebî Ravâd — Nâfi — İbn Ömer senediyle rivayet eder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Soru sormadan önce selâm verilir. Kim size selâm vermeden önce soru sorarsa ona cevap vermeyiniz."*[22]

Rasûlullah (s.a.), selâm ile başlamayan kişinin konuşmasına hiçbir zaman izin vermezdi. Rivayet olunduğuna göre :*"Selâm ile başlamayanın konuşmasına müsaade etmeyiniz!"* diye buyururdu.[23]

Bu hadisten daha ceyyid olanı Tirmizî'nin, Kelede b. Hanbel'den yapmış olduğu rivayettir: Safvân b. Ümeyye, onunla Peygamber'e (s.a.) bir miktar süt, ağız (doğuran hayvanın ilk sütü), ceylan yavrusu eti ve ufak cins salatalık gönderdi. Hz. Peygamber Mekke vadisinin en yukarısında

20. Müslim, 2055.
21. Tirmizî, 2700. Senedinde iki metrûk râvi (Anbese b. Abdurrahman, Muhammed b. Zâzân) vardır. Dolayısıyla hadis bâtıldır.
22. İbn Adiy, *Kâmil*, 2/303. Hadis zayıftır, yalnız İbnü's-Sünnî diğer bir yoldan: "Kim, selâm vermeden söze başlarsa; ona icâbet etmeyiniz!" lafzıyla rivayet etmiştir ki, senedi hasendir.
23. Ebu Nuaym, *Ahbar-ı Asbahan*; 1/357; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/32.

bulunmaktaydı. Kelede der ki: İzin almadan ve selâm vermeden Rasûlullah'ın (s.a.) yanına girdim. Bunun üzerine bana: *"Geri dön! Esselâmu âleyküm. Gireyim mi, de!"* buyurdu. Tirmizî; hadis, hasen-garîbtir, demiştir.[24]

5— Selâm Âdâbı:

Allah Rasûlü (s.a.), bir cemaatın kapısına geldiğinde, kapıya doğru yüzünü tam dönmez fakat kapının sağ veya sol yanına doğru çekilir ve: "Esselâmu aleyküm, esselâmu aleyküm," derdi.[25]

Kendisine doğru yönelen kişiye, bizzat kendisi selâm verirdi. Yanlarında olmayan kişilere selâm gönderirdi.[26] Başkalarına ulaştırmak için selâm alırdı. Nitekim kadınların en doğru sözlüsü Hatice bt. Huveylid'e (r.anha) Cebrâil'in (a.s.) Allah'tan (c.c.) getirmiş olduğu selâmı almış ve Cebrâil'in (a.s.) şu sözünü nakletmiştir: "Şu Hatice sana yemek getirmiştir. Rabbinden ona selâm söyle! Benden de O'nu cennette bir köşk ile müjdele!"[27]

Yine en doğru sözlü kadınların ikincisi, Ebu Bekir es-Sıddık'ın (r.a.) kızı Hz. Âişe'ye (r.anha): "Bu Cebrâil, sana selâm söylüyor." buyurmuş, Hz. Âişe (r.anha) de: "Ve aleyhisselâm ve rahmetullahi ve berekâtuhu, bizim göremediğimizi görüyorsun." demiştir[28]

Allah Rasûlü'nün (s.a.) selâm alırken âdeti, selamın sonuna *"ve berekâtuhu"*ya kadar eklemesiydi. Nesâî'nin rivayetine göre, bir adam geldi ve *"Esselâmu aleyküm"* diye selâm verdi. Rasûlullah (s.a.) selâmı aldı ve; "On sevap kazandı," buyurdu. Sonra adam oturdu. Daha sonra başka biri geldi, *"Esselâmu aleyküm ve rahmetullahi"* diye selâm verdi. Rasûlullah (s.a.) selâmı aldı ve; "Yirmi sevap kazandı," buyurdu. Adam sonra

---

24. Tirmizî, 2710; Ebu Davud, 5176; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/414. İsnadı sahihtir.
25. Ebu Davud, 5186. Hadisin senedi hasendir.
26. Müslim, 1894. Enes b. Mâlik (r.a.) hadisi olup şöyle demiştir: "Eslem kabilesinden bir genç geldi ve: Ya Rasûlallah! Ben savaşa katılmak istiyorum, fakat techizâtım yok, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdular ki: Filana git. Çünkü o techizatını tamamladı, fakat hastalandı. Genç o zatın yanına gitti ve: Rasûlullah (s.a.) sana selâm söylüyor ve hazırlamış olduğun techizatı bana vermeni söylüyor, dedi. Adam: Ey filan kadın! Hazırladığım techizatı bu gence ver. Ve hiçbir şeyini eksik verme! Allah'a yemin olsun ki hiçbir şeyi gizlemezsen Allah senin için o husustaki nimeti bollaştırır." dedi.
27. Buharî, 63/20; Müslim, 2432.
28. Buharî, 62/30; Müslim, 2447.

oturdu. Daha sonra başka biri daha geldi *"Esselâmu aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtuhu"* diye selâm verdi. Hz. Peygamber (s.a.) selâmı aldı ve; "Otuz sevap kazandı," buyurdu. Hadisi Nesâî ve Tirmizî, İmrân b. Husayn'dan (r.a.) rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu söylemiştir.(29)

Hadis-i şerifi Ebu Davud da Muaz b. Enes'ten (r.a.) rivayet etmiş ve şunu ziyade etmiştir: Sonra bir başka adam daha geldi ve; esselâmu aleyküm ve rahmetullahi ve berekatuhu ve mağfiretuhu, diye selam verdi, Rasûlullah (s.a.): Kırk sevab kazandı, dedi ve bundan sonra: "Faziletler işte böylece meydana gelir." buyurdu.(30) Bu hadis sâbit değildir. Sabit olmamasının üç illeti vardır: Birincisi; hadis, rivayeti delil kabul edilemeyen bir kişi olan Ebu Merhum Abdurrahîm b. Meymun tarafından nakledilmiştir. İkincisi; senedinde Sehl b. Muaz vardır ki onun da hadisiyle delil getirilemez. Üçüncüsü; ravilerinden Saîd b. Ebî Meryem kesin olarak rivayet etmemiş olup, 'zannediyorum ki ben onu Nâfi' b. Yezîd'den işittim' demiştir.(31)

Bundan daha zayıf olan rivayet Enes'ten nakledilen diğer bir hadistir: Bir keresinde adamın biri Hz. Peygamber'e (s.a.) uğradı ve: Esselâmu aleyke ya Rasûlallah! dedi. Rasûlullah (s.a.) da adamın selâmına; "Ve aleykesselâmu ve rahmetullahi ve berekâtuhu ve mağfiretuhu ve rıdvanuhu." diyerek mukabelede bulundu. Rasûlullah'a (s.a.) soruldu: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu adamın selâmını öyle bir şekilde aldınız ki, ashabtan hiçbirinin selâmını böyle almamıştınız? Rasûlullah (s.a.): "Bu şekilde selâm almadan beni ne engeller ki o, on küsûr kişinin sevabıyla dönüyor. Bu zat arkadaşlarını idare eden biriydi."(32) buyurdu.

---

29. Tirmizî, 2689; Ebu Davud, 5195. İsnadı, Hafız İbn Hacer'in dediği gibi kavîdir. Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 986.
30. Ebu Davud, 5196.
31. Hadis, müellifin dediği gibi zayıftır. Tahricu'l-Ezkâr'da Hafız, hadisin garîb olduğunu söylemiştir. Sanki bu haber zayıf olduğundan ashab-ı kiram selâmı "ve mağfiretuhu" ziyâdesiyle almamışlardır. Aksine tam olarak "esselâmu aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtuhu" şeklinde almışlardır. Mâlik, *Muvatta*'da (2/959) sahih bir senedle şu hâdiseyi nakletmektedir: Bir adam İbn Abbas'a (r.a.) 'esselâmu aleyküm ve rahmetullahi ve berekatuhu'ya bir şey daha ziyâde ederek selâm vermişti. İbn Abbas (r.a.) bunun üzerine: Selâm bereketle sona erer, dedi.
32. İbnü's-Sünnî, 234. Bakiyye b. Velid, Yusuf b.Ebî Kesîr — Nuh b. Zekvân — Hasan — Enes (r.a.) senediyle rivayet etmiştir. Yusuf b. Ebî Kesîr meçhûldür. Şeyhi Nuh b. Zekvân için İbn Hibbân; doğrusu hadisi münker olan bir râvidir, demiştir.

Rasûlullah'ın (s.a.) bir âdeti de selâmı üç kere tekrarlayarak almasıydı. *Sahih-i Buharî'*de Enes b. Mâlik'in (r.a.) şöyle dediği rivayet ediliyor: "Rasûlullah (s.a.) konuştuğunda, bir kelimeyi anlaşılıncaya kadar üç defa tekrarlardı. Bir cemaatın yanına vardığında hemen onlara selâm verir ve anlaşılıncaya kadar üç defa selâmı tekrarlardı."(33) Galiba Allah Rasûlü'nün (s.a.) selâm verme husunsundaki bu âdeti selâmın bir kerede ulaşmadığı kalabalık bir topluluk içindir. Şayet birinci selâmı işittiremediğini zannettiyse ikinci ve üçüncü selâmı işittirmek için tekrarlamış olmalıdır. Nitekim Sa'd b. Ubâde'nin (r.a.) evine vardığında üç defa selâm vermiş, hiç kimse cevap vermeyince dönmüştü.(34) Yoksa Rasûlullah'ın (s.a.) devamlı olarak üç defa selâm verme âdeti olsaydı, ashab-ı kiram (r.anhum) daima kendilerine üç defa selâm verirler; Allah Rasûlü'nün (s.a.) de her karşılaştığı sahabîsine ve evine her girdiğinde hep üç defa selâm vermesi gerekirdi. Bu sünnetini düşünen kimse, meselenin öyle olmadığını ve selâmın tekrarının bazı zamanlara mahsus olduğunu anlar. En doğrusunu Allah bilir.

[Karşılaştığı şahsa önce kendisi selâm verirdi. Kendisine biri selâm verdiğinde, selâmını ya aynısıyla veya daha fazlasıyla bekletmeksizin hemen alır, ancak namazda bulunduğunda veya def-i hâcet gibi bir özre mebnî olarak selâmı tehir ettiği de olurdu.]

Hz. Peygamber (s.a.) selâm alışını karşısındakine işittirir, namazdan başka hiç bir yerde selâma eliyle, başıyla ve parmaklarıyla mukabele etmezdi. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) kendisine işaretle selâm veren kişinin selâmını alırdı. Bu şekilde davranışı birçok hadiste gelmiştir. Bu hadislerle çelişen hiçbir hadis gelmemiştir. Fakat Rasûlullah'tan nakli sahih olmayan, meçhûl râvi Ebu Gatafân'ın bâtıl olarak, Ebu Hureyre (r.a.) yoluyla Allah Rasûlü'nden (s.a.) şu rivayeti vardır: "Namazında belli manaya hamledilebilen bir işaret yapan kişi namazını iâde etsin."(35) Dârakutnî der ki: Bize İbn Ebî Davud; Ebu Gatafân meçhûl bir şahıstır, demiştir. Rasûlullah'tan (s.a.) sahih olarak nakledildiğine göre; namazda işaret ederdi. Hadisi Enes, Câbir (r.anhuma) ve diğerleri Rasûlulah'tan (s.a.) nakletmişlerdir.

Rasûlullah'ın (s.a.) sünneti, selâm verdiğinde; "Esselâmu aleykum ve

---

33. Buharî, 3/30, 79/13; Tirmizî, 2723; Hâkim, 4/273.
34. Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 1073. Senedinde zayıflık vardır.
35. Ebu Davud, 944. Müellifin dediği gibi Ebu Gatafân meçhul biri değildir. Yalnız senedinde müdellis râvilerden İbn İshak vardır. Dolayısıyla hadis yine zayıftır. Nitekim Ebu Davud da: Bu hadis vehimdir, demiştir.

rahmetullahi" diye selâm vermesiydi. İlk selâm verenin, "Aleykesselâm" diye selâm vermesini hoş karşılamazdı.

Ebu Cerî el-Hüceymî der ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna geldim ve: Aleykesselâm ya Rasûlallah! dedim. Allah Rasûlü (s.a.): "Aleykesselâm, deme. Çünkü aleykesselâm, ölülerin selâmıdır." buyurdu. Hadis sahihtir.(36)

Bu hadisi bazı âlimler müşkil bulmuş ve ölülere: "Esselâmu aleyküm" lafzıyla rivayet edilen hadise, "esselâm" tabirinin önce söylenmesinden dolayı muârız olduğunu zannetmişlerdir. Ve yine "Aleykesselâm, ölülerin selâmıdır" cümlesini, bu husustaki hükmün haber verilişi olduğunu zannetmişlerdir. Ve onların bu şekilde hadisi yanlış anlamaları meselede çelişki olmasını gerektirmiştir. Halbuki "Aleykesselâm, ölülerin selâmıdır" cümlesi, vakıa olan bir şeyi haber vermedir. Bu konudaki hükmü değil. Yani: Şairler ve diğerleri ölüleri bu lafızla selâmlarlar demektir. Nitekim şairlerden biri şöyle demiştir:

عَلَيْكَ سَلاَمُ اللّهِ قَيْسَ بْنَ عَاصِمٍ وَرَحْمَتُهُ مَا شَاءَ أَنْ يَتَرَحَّمَا
فَمَا كَانَ قَيْسٌ هُلْكُه هُلْكَ وَاحِدٍ وَلَكِنَّهُ بُنْيَانُ قَوْمٍ تهدَّمَا

"Ey Kays b. Âsım, aleyke selâmullah, Allah dilediği kadar rahmetiyle sana merhamet etsin. Ne Kays'ın kalıntısı ne de hiçbir kimsenin kalıntısı vardır. Gerçekten de kabilesinin binaları yıkıldı gitti."

İşte bundan dolayı Rasûlullah (s.a.), ölülerin selâmı ile selâm vermeyi hoş görmedi. Hoş görmediğinden dolayı da o şekilde selâm veren kişinin selâmını almadı.(37)

---

36. Ebu Davud, 4084, 5209; Tirmizî, 2721; Ahmed, 5/63, 64. İsnadı sahihtir. Tirmizî hadise hasen-sahihtir, demiştir. Hadisin Ebu Davud rivayetinde uzun bir kıssası vardır.
37. Müellif, *Muhtasaru's-Sünen*'de (6/49) bu konuda zikredilmesi gayet yerinde olacak bir söz söylemiştir ki şöyledir: "Selâm ile dua, hayır ile duadır. Hayırla yapılacak duada en güzel şey dua cümlesini, dua edilen kişiden önce söylemektir. Nitekim: "Ey Ehl-i beyt! Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinize olsun.", "Doğduğu gün, öleceği gün selâm onun üzerinedir.", " Sabretmenizin karşılığında selâm bu gün sizin üzerinizedir." âyetlerinde selâm kelimesinin önce olduğu gibi. Fakat şer ile yapılan bedduada ise, kendisine beddua edilenler, bedduadan önce zikredilirler. Nitekim Cenab-ı Hakk'ın İblis'e "Kıyâmet gününe kadar senin üzerinedir lanetim", "Ve Muhakkak senin üzerinedir lanet" buyurması, ayrıca "Kendi başlarınadır kötü şeyler", "Onların üzeri-

Allah Rasûlü (s.a.) selâm veren bir şahsın selâmını "vav" ile ve selâm lafzından önce, aleyke, diyerek "ve aleykesselâm" şeklinde alırdı.

Bazıları; şayet selâm alan kişi vav'ı kaldırarak "aleykesselâm" dese, sahih olur mu? diye sormuş, el-Mütevellî ve diğerleri: "Bu hem cevap olmaz, hem de selâmı alma farzını hükümden düşürmez. Çünkü selâm alma sünnetine muhaliftir. Ve yine bu acaba selâm alma mı, verme midir, bilinemiyor. Çünkü görünüşü her iki duruma da uygundur." demişlerdir. Ve Yine Rasûlullah (s.a.): *"Ehli kitap size selâm verdiğinde; ve aleyküm, deyiniz."* buyurmuştur.[38] Bu, müslümanlara selâmı vav ile almanın vâcip olduğunu gösterir. Çünkü vav bu tür sözlerde birincinin takririni, ikincisinin isbatını gerektirir. "Essâmu aleykum" diyen ehl-i kitab'ın selâmına da vav ile mukabelede bulunmayı emrettiğinde: *"Ehl-i kitab size selâm verdiğinde siz de onlara; ve aleykum, diyerek karşılık veriniz."* buyurduğu için, müslümanlara bu şekilde selâm almak daha uygun ve evlâ olur.

Bir başka gurup da; bu şekilde vav'sız selâm da, vav ile birlikte bulunduğu gibi sahih bir selâm almadır, demişlerdir. İmam Şâfiî de büyük kitabında aynı görüşte olduğunu bildirmiş ve bu görüşüne şu âyeti delil getirmiştir: *"İbrahim'in (a.s.) şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi? Hani bunlar, onun yanına gelmişlerdi de "selâm" demişlerdi. İbrahim de "selâm" ile mukabele etmişti."* Yani "selâmun aleykum" demiş olması gerekir. Fakat cevap vermede "aleykum"un hazfi, ilk selâm veren hazfettiği için gü-

---

nedir gazab, onlar içindir şiddetli azab" âyetlerinde olduğu gibi. Rasûlullah (s.a.) bunu arapların ölülere selâm verme âdeti olarak yaptıklarına işaret etmek için kullanmıştır. Çünkü onlar duada önce ölünün ismini zikrederlerdi. Ve arapların şiirlerinde bu tabir kullanılmıştır. Meselâ eş-Şemah:

عليك سلامٌ من أديمٍ وباركت يد الله في ذاك الأديم الممزق

"Yerin altından, senin üzerinedir selâm ve mübârek ol. Çünkü Allah'ın eli (kudreti) şu çiğnenmiş toprağın içindedir."

Allah Rasûlünün (s.a.) muradı, ölülere selâm verme: Aleykesselâm şeklindedir demek değildir. Bu şekilde olamaz. Çünkü sahih olan bir hadiste sâbit olduğuna göre Rasûlullah (s.a.) bir kabristana girdi ve "Selâm sizin üzerinizedir. Ey mü'minler diyarının sakinleri" diyerek selâm verdi. Dua kelimesi olan "selâm"ı dua edilen ölülerden önce aynı dirilerinki gibi söyledi. İşte buradan anlaşılan selâm verme sünneti, ölüler için de diriler için de aynıdır.

38. Müslim (2163), Buharî (79/22), Ebu Davud (5207) rivayetlerinde vav ile; Mâlik (2/1960), Müslim (2164), Tirmizî (1603) İbn Ömer rivayetinde vav'sız olarak nakletmişlerdir. Hadis, bu son rivayetinde şöyledir: "Yahudiler size selâm verir de, onlardan biri "essâmu aleykum" derse, sen de ona; aleyke, de."

zel olmuştur. Yine *Sahihayn*'da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen hadisle delil getirmişlerdir: "Hak Teâlâ Âdem'i (a.s.) boyu altmış zirâ' olarak yarattı. Yarattığı zaman ona: Git, bu melek cemaatına selâm ver. Ve sana nasıl mukabelede bulunacaklarını dikkatle dinle. Çünkü bu senin ve zürriyetinin selâmı olacaktır. Âdem (a.s.): "Esselâmu aleykum" dedi. Melekler de "Esselâmu aleykum ve rahmetullah" diyerek ve rahmetullah'ı eklediler."(39) Hz. Peygamber (s.a.) bu şekilde selâmlaşmanın, Âdem (a.s.) ve zürriyetinin selâmı olduğunu haber verdi.

Dediler ki: Selâm verilen kişi, selâm veren kişinin verdiği şekilde selâmını almakla ve bir de ondan daha faziletli olan ziyadelerle mukabele etmekle memurdur. Şayet aynı şekilde mukabele ederse adaleti (eşitliği) yerine getirmiş olur.

"Size ehl-i kitap selâm verirse, siz de; ve aleykum, deyiniz." hadisine gelince; bu hadisteki vav lafzında ihtilâf edildi. Üç ayrı yoldan gelmiş olup, birinde vav vardır. Ebu Davud, Mâlik'in bu şekilde, Abdullah b. Dînâr'dan rivayet ettiğini söylemiştir. Yine hadisi Sevrî, Abdullah b. Dînâr'dan nakletmiş ve orada "fe aleyküm" demiştir. Süfyan'ın bu hadisi *Sahihayn*'dadır. Hadisi, Nesâî ise İbn Uyeyne yoluyla Abdullah b. Dînâr'dan vav'sız olarak nakletmiştir. Müslim ve Nesâî'nin rivayetinde "aleyke, de!" lafzıyla vav'sız gelmiştir.

Hattabi der ki: Muhaddislerin çoğunluğu vav ile "ve aleykum" şeklinde rivayet ediyorlar. Süfyan b. Uyeyne ise hadisi vav'ı hazfederek "aleykum" şeklinde rivayet etmiştir ki doğrusu da budur. Vav hazfedilince de (selâma benzeterek) söylemiş oldukları sözleri onlara aynen reddedilmiş olur. Vav ile söylenilirse ehl-i kitab'la birlikte iştirak meydana gelmiş olur. Ve yapmış oldukları bedduâ kabul edilmiş, kapsamına da girilmiş olur. Çünkü vav atıf harfidir ve iki şey arasında birleşmeyi, iştiraki gerektirir.

Selâma vav ile mukabele etmeye dair gelen emirde ise bir müşkil yoktur. çünkü "essâm", çoğunluğun görüşüne göre ölüm demektir ve burada

39. Buharî, 60/1; Müslim, 2841. Nevevî der ki: Selâmın vav ile veya vav'sız olarak alınışı caiz ve sâbittir. Vav ile olması daha güzeldir. Ve bir zararı da yoktur. Rivayetlerin çoğunda da vav vardır. Vav'lı olması halinde iki manaya gelir. Birincisi: Onlar: 'Ölüm sizin üzerinize olsun' dediklerinde, cevap veren; 've sizin üzerinize de aynen olsun' demiş oluyor ki manası; biz ve siz ölüm hususunda eşitiz, hepimiz öleceğiz, demek istemektedir. İkincisi: Vav istinaf için olup atıf ve beraberlik için değildir. Bu takdirde manası şöyle olur: Ve hak etmiş olduğunuz kötülük sizin üzerinize olsun.

selâm veren de, alan da ortaktır. Vav ile selâm almada, selâmın, veren ve alandan birine ait olmadığının beyanı, hükümde ortaklığın isbatı vardır. Hazfedilen rivayette ise selâm veren kişinin, selâm alan kişiden buna daha lâyık ve müstahak olduğuna ikaz vardır. Bu yoruma göre vav ile getirmek, vav'ın hazfından daha doğrudur ki Mâlik ve diğerlerinin rivayeti böyledir. Fakat bazan "essâm", din kötülüğü ve çirkinliği manasına seâmet olarak tefsir ediliyor. Diyorlar ki; bu manaya göre mutlaka vav'ın hazfi gerekir. Fakat bu, lügatte bilinen manasının hilâfınadır. Bu sebepten hadiste "Habbetussevdâ, ölüm hariç her türlü hastalığa şifadır."[40] şeklinde olup, hadisteki 'essâm'ın ölüm olduğunda ihtilâf olunmamıştır.

Kendini üstad zanneden bazı kişiler, yahudilerin selâmı, sin'in kesriyle "essilâm" diye alınır zannetmişlerdir. "Essilâm" taş demektir; selime'nin çoğuludur. Bu şekilde selâm almanın yanlışlığı açık ve bellidir.

6— Ehl-i Kitab'a Selâm Verişi:

Rasûlullah'tan (s.a.) sahih olarak şöyle buyurduğu nakledilmiştir: *"Onlara, önce siz selâm vermeyiniz. Onlarla yolda karşılaştığınızda, onları yolun en dar kısmından geçecekleri şekilde sıkıştırın."* Fakat deniliyor ki, bu hususi bir hüküm olup, Beni Kurayza'ya yürüdüklerinde buyurdular ki, "Onlara önce siz selâm vermeyiniz." Acaba bu mutlak olarak ehl-i zimmetin hepsine şâmil bir hüküm mü? Yoksa durumu bunlar gibi olanlara mı hâstır? Bu, ihtilâf konusudur. Ancak Müslim, *Sahih*'inde, Ebu Hureyre'nin (r.a.) hadisinde rivayet ediyor ki, [Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: *"Yahudî ve hıristiyanlara ilk defa siz selâm vermeyiniz. Onlardan biriyle yolda karşılaşırsanız, onları yolun en dar yerine sıkıştırın."*[41] Anlaşılan, hadisteki bu hüküm umumidir.]

Selef ve halef bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Çoğunluk, selâma ilk defa başlanılmayacağını söylemişlerdir. Diğerleri ise, selâm alınmasında olduğu gibi selâm verilmesinde de caiz olduğunu söylemişlerdir. Bu son görüş İbn Abbas, Ebu Ümâme ve İbn Muhayriz'den (r.anhum) menkûl olup İmam Şâfiî'nin de görüşüdür. Fakat bu mezhebin sahibinin sözü, ehl-i ki-

40. Buharî, 16/7; Müslim, 2215; Tirmizî, 2041; İbn Mâce, 3447; Ahmed b. Hanbel, 2/241, 6/138, 146.
41. Müslim, 2167; Ebu Davud, 5205; Tirmizî, 1602; Ahmed b. Hanbel, 2/266, 346.

tab'a rahmet lafzı söylenmeksizin sadece "esselâmu aleyküm" şeklinde tek olarak söylenmesinin gerekmesidir. Bir grup da; ehl-i kitab'a olan bir ihtiyaçtan veya eza vereceğinden korkarak veya akrabalıktan veya selam vermeyi gerektirecek bir sebebten dolayı, maslahat icabı önce selâm vermek caizdir, demişlerdir. Bu görüş İbrahim en-Nehaî ve Alkame'den rivayet olunuyor. Evzâî diyor ki: Selâm verirsen (bir şey olmaz, çünkü) salih kişiler de selâm vermiştir. Selâmı terkedersen (de bir şey olmaz, çünkü) salih kişiler önce selâm vermemişlerdir.

Ehl-i kitab'ın selâmını almanın vücûbunda ihtilâf edilmiştir. Cumhûr, vacip olduğuna kaildir ki doğru olan da bu görüştür. Bir gurup da, bid'at ehlinin selâmını almak vacip olmadığı gibi, ehl-i kitab'ın da selâmını almak evleviyetle vacip değildir, demişlerdir ki, doğrusu önceki görüştür. Ehl-i bid'at ile ehl-i zimmet arasındaki fark şudur: Biz, ehl-i bid'ate bir ders olması ve onlardan sakınmak için onlardan uzak kalmaya memuruz.

Rasûlullah'tan (s.a.) rivayet edildiğine göre; bir gün, müslüman, müşrik, puta tapan ve yahudilerin birlikte oldukları bir topluma uğradı ve onlara selâm verdi.[42]

Yine sahih olarak nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), Hirakl (Heraklius) ve diğer devlet başkanlarına yazdığı mektuplarda, "Selâm hidâyete tâbi olanlaradır."[43] şeklinde selâm yazmıştır.

Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Cemaat halinde yürünürken, birinin selâm alması kifâyet eder. Cemaat halinde oturulurken birinin selâm alması kifâyet eder."[44] Bu hadise dayanarak bazıları: Selâma mukabelede bulunmak, farz-ı kifâyedir, birinin mukabelede bulunması hepsine kâfidir, demişlerdir. Şâyet hadis sâbit olsaydı ne güzel olurdu. Çünkü bu hadisi Ebu Davud, Saîd b. Hâlid el-Huzâî el-Medenî'nin rivayeti olarak nakletmiştir. Ebu Zür'a er-Râzî der ki: O, Medinelidir, zayıftır. Ebu Hâtim er-Râzî: Hadisi zayıftır, demiştir.

---

42. Buharî, 79/20; Müslim, 1798; Ahmed b. Hanbel, 5/203.
43. Buharî, 79/22; Müslim, 1773.
44. Ebu Davud, 5210. Zayıf bir râvi olan Saîd b. Halid hariç, diğer râviler sikadır. Yalnız hadisin *Muvatta*'da (2/959) sahih senedle mürsel bir şâhidi vardır.

Buharî: Onun hakkında ihtilâf edilmiştir, demiştir. Dârakutnî: O, hadiste kuvvetli değildir, demiştir.

Bir kişi diğer bir arkadaşından Rasûlullah'a (s.a.) selâm getirdiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti, hem onun hem de selâmını getirdiği kişinin selâmını almasıydı. Nitekim *Sünen*'de geçtiği gibi, bir adam dedi ki: Babam sana selâm söylüyor. Hz. Peygamber (s.a.) ona: *"Aleyke ve alâ ebîkesselâm = Sana da babana da selâm olsun."* diye mukabelede bulundu.(45)

[Hz. Peygamber'in (s.a.) bir sünneti de, günah işleyen kişiye tevbe edinceye kadar ne selâm verir, ne de selâm alır olmasıydı. Tıpkı Kâ'b b. Mâlik ve iki arkadaşından yüz yüze gelmemek için kaçtığı gibi. Kâ'b selâm veriyordu. Ancak Rasûl-i Ekrem'in (s.a.) selâm almak için mübarek dudaklarını kıpırdatıp kıpırdatmadığını anlayamıyordu.(46)]

Bir gün hanımı, Ammar b. Yâsir'e, za'feran sürmüştü. Ammar bu halde iken Allah Rasûlü'ne (s.a.) selâm verdi. Allah Rasûlü (s.a.) selâmını almadı ve "Git bunu yıka!" buyurdu.(47)

Zeynep bt. Cahş'a (r.anha) şöyle buyurdu: "Devesi hastalanınca Safiyye'ye yardım et!" Zeynep: Ben bu yahudi kadına mı yardım edeceğim? dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) Zeynep'ten (r.anha) ikibuçuk ay ayrı yaşadı. Her iki rivayeti de Ebu Davud nakletmiştir.(48)

---

45. Ebu Davud, 5231.
46. Buharî, 55/16; Müslim, 2769; Tirmizî, 3102; Ebu Davud, 2202; Nesâî, 6/152; Ahmed b. Hanbel, 3/459, 460.
47. Ebu Davud, 4176, 4601; Ahmed b. Hanbel, 4/320. Râvileri sikadır. Ancak Ammar'dan rivayet eden Yahya b. Ya'mer, Ammar'la karşılaşmadığından dolayı hadis munkatı'dır.
48. Ebu Davud, 4602. Ahmed b. Hanbel, 6/131, 132, 261, 338. Hz. Âişe'den (r.anha) rivayet etmiştir. Senedinde meşhûr râvilerden Sümeyye-el-Basriyye vardır. Diğer râvileri sikadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM
İSTİ'ZÂN

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) EVE GİRERKEN İZİN İSTEMESİ

1— İzin İsteme Âdabı:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğu sahih olarak rivayet edilmiştir: *"İzin isteme üç keredir. İzin verilirse girersin. Aksi halde dönersin."*(1)

Yine sahih olarak nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "İzin isteme, göz için emredilmiştir."(2)

Allah Rasûlü (s.a.), odasının bir deliğinden evin içine bakan kişinin gözünü çıkarmayı istedi ve: "İzin isteme, göz için emrolunmuştur." diye buyurdu.(3)

Yine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: "Şayet bir adam, izinsiz olarak senin evinin içine baksa, sen de ona çakıl atsan, böylece onun gözünü çıkarmış olsan hiçbir günaha girmiş olmazsın."(4)

Yine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: "Kim bir grubun bulunduğu eve, onların izni olmaksızın bakarsa, onlara o kişinin gözünü çıkarmaları helâl olur."(5)

---

1. Buharî, 79/13; Müslim, 2153; Ebu Davud, 5180; Ahmed b. Hanbel, 6/3; *Muvatta*, 2/963-964.
2/3. Buharî, 79/11; Müslim, 2156; Tirmizî, 2709; Nesâî, 8/60-61; Ahmed b. Hanbel, 5/330, 335.
4. Buharî, 87/15; Müslim, 2158.
5. Müslim, 2158; Ebu Davud, 5172; Ahmed b. Hanbel, 2/266.

Hz. Peygamber'den (s.a.) şöyle buyurduğu naklediliyor: "Bir kişi izinleri olmaksızın bir grubun bulunduğu eve bakar da, onlar da o bakan kişinin gözünü çıkarırsa, bundan dolayı ne diyet, ne de kısas vardır."[6]

2— İzin İstemeden Önce Selâm:

Allah Rasûlü'nden (s.a.) sahih olarak, hem fiilen selâm vermiş olmak hem de öğretmek için, selâm vermenin izin istemeden önce olduğu nakledilmiştir. Nitekim bir adam kendilerinden izin istedi ve: Gireyim mi? dedi. Rasûlullah (s.a.) başka bir kişiye buyurdu ki: "Bu adamı çıkart ve ona izin istemeyi öğret." Adam o şahsa: Esselâmu aleyküm! Girebilir miyim? de, dedi. O şahıs bunu işitir işitmez: Esselâmu aleyküm! Girebilir miyim? dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) da ona izin verdi.[7]

Yine Rasûlullah (s.a.) su içtikleri bir yerde hanımlarıyla birlikte bulunuyorken, Hz. Ömer (r.a.) girmek için izin isteyerek: Esselâmu aleyke ya Rasûlallah! Esselâmu aleykum! Ömer girebilir mi? demişti.[8]

Rasûlullah'ın (s.a.), selâm vermeden yanına giren Kelede b. Hanbel'e (r.a.): "Dön; esselâmu aleykum. Gireyim mi? de!" buyurduğu daha önce de geçmişti.[9]

Bu hadisler, "İzin isteme, selâmdan öncedir.", "Şayet ev sahibini görürse eve girmeden önce selâm verir; göremezse selâmdan önce izin ister." diyenlerin görüşlerini reddetmektedir. Bu iki görüş, sünnete muhaliftir.

Yine Allah Rasûlü'nün (s.a.), üç defa izin isteyip izin verilmediğinde geri dönmesi, "İşitmediklerini zannettiğinden dolayı üç defa izin istemiştir.", "Farklı ifadelerle izin istemiştir." görüşlerini reddetmektedir. Bu iki görüş de sünnete muhaliftir.

3— İzin İsteyen "Ben!" Dememeli:

Rasûlullah (s.a.) izin isteyince, "sen kimsin?" denildiğinde, "falan oğlu falan" diyerek künyesini veya lâkabını zikretmesi ve sadece "ben", deme-

6. Nesâî, 8/61; Ahmed b. Hanbel, 2/385.
7. Ebu Davud, 5177-9; Ahmed b. Hanbel, 5/369. Senedi sahihtir.
8. Buharî, 65/Tahrim/2; Müslim, 1479; Ebu Davud, 5201; Ahmed b. Hanbel, 1/303.
9. Tirmizî, 2710; Ebu Davud, 5176; Ahmed b. Hanbel, 3/414.

mesi, O'nun adeti idi. Nitekim Cebrâil'e (a.s.) mirac gecesinde sema kapısı açıldığında melekler; Kim o? dediler. O da: Cebrâil, dedi. Bu durum, her semanın kapısında aynı şekilde tekrarlandı.

Sahihayn'da buna benzer bir rivayet bulunmaktadır: "Rasûlullah (s.a.) bir bahçede oturmuştu. Ebu Bekir (r.a.) geldi, izin istedi, Allah Rasûlü (s.a.): Kim o? diye sorduğunda: Ebu Bekir, dedi. Sonra Ömer (r.a.) geldi. O da izin istedi. Allah Rasûlü (s.a.): Kim o? diye sorduğunda o da: Ömer! dedi. Sonra aynı şekilde Osman'a (r.a.) da sordu."[10]

Sahihayn'da nakledildiğine göre Câbir (r.a.) şöyle anlatıyor: Rasûlullah'a (s.a.) geldim. Kapıyı çaldım. Buyurdu ki: Şu (kapıyı çalan) kim? Ben de: Ben! dedim. Sanki bu cevabım Rasûlullah'ın (s.a.) hoşuna gitmemiş gibi: Ben! Ben! lafzını tekrarladı.[11]

Ümm-i Hânî (r.anha) izin istediğinde, Rasûlullah (s.a.): Kim o? buyurduğunda, o da: Ümm-i Hânî? dedi.[12] Rasûlullah (s.a.), künye ile cevap verilmesini kötü karşılamadı. Yine Ebu Zerr'e: Kim o? dediğinde, onun: Ebu Zer! demesini; aynı şekilde Ebu Katâde'ye: Kim o? dediğinde, Ebu Katâde! diye cevap vermesini kötü karşılamamıştır.

4— Davetin İzin Sayılması:

Ebu Davud, Ebu Katâde — Ebu Râfi' — Ebu Hureyre (r.a.) kanalıyla Rasûlullah'tan (s.a.) şunları nakletmektedir: "Bir şahsın diğer bir şahsa gönderdiği elçisi onun izin vermesi anlamındadır." Diğer bir lafzında ise: "Sizden biriniz yemeğe davet edilir de, kendisine daveti ulaştıran elçiyle birlikte yemeğe gelirse, bu onun için izin sayılır."[13] Bu hadis hakkında bazı tenkitler ileri sürülmüştür. *Sünen-i Ebu Davud*'un râvisi Ebu Ali el-Lu'luî: "Ebu Davud'un; Katâde, Ebu Râfi'den hadis işitmemiştir, dediğini duydum." demiştir. Buharî, *Sahih*'inde der ki: Saîd, Katâde — Ebu Râfi' — Ebu Hureyre senediyle Rasûlullah'tan (s.a.): "O elçinin kendisi izin sayılır." cümlesini nakletmiş, isnâdında da inkita' olduğundan hadisi muallak olarak rivayet etmiştir.

10. Buharî, 62/7; Müslim, 2403.
11. Buharî, 79/17; Müslim, 2155; Ebu Davud, 5187; Tirmizî, 2711.
12. Buharî, 5/21; Müslim, 336; Tirmizî, 2734; Nesâî, 1/126.
13. Ebu Davud, 5189-5190; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 1075.

Buharî bu konuda, davet edildikten sonra izin istemeye itibar edileceğine delâlet eden bir hadis rivayet etmiştir ki bu da, Mücâhid'in Ebu Hureyre'den (r.a.) naklettiği şu hadistir: Rasûlullah'ın (s.a.) yanına vardım, bir bardağın içinde süt buldum. Buyurdu ki: "Suffe ehlinin yanına git! Onları bana çağır!" Ben de onların yanına gittim, davet ettim. Onlar da geldiler ve izin istediler. Allah Rasûlü (s.a.) izin verince, onlar da içeri girdiler.[14]

Bazı âlimler diyorlar ki: Bu iki hadis iki hale hamledilir. Şayet elçi vakit geçirmeden dönerse, izin almaya gerek duymaz; davetten gelmesi gecikir ve vakit de uzarsa, izin alması gerekir.

Diğer âlimler ise: Şayet davet eden kişinin yanında, davet edilen kişi gelmeden önce izin almış biri varsa, ayrıca bir izin almaya gerek olmaz. Şayet yanında izin almış bir kişi yoksa izin verilene kadar içeri giremez, demişlerdir.

Rasûlullah (s.a.), yalnız kalmak istediği bir yere girdiğinde, kapıyı tutan kişiye, izinsiz olarak hiçbir kimsenin içeri girmemesini emrederdi.[15]

5— Üç Mahrem Vakit:

Cenâb-ı Hakk'ın, kölelere, bülûğa ermemiş çocuklara sabahtan önce, öğlen kaylûle vaktinde, akşam uyku vaktindeki üç mahrem vakitte emretmiş olduğu izin istemeye gelince; İbn Abbas (r.a.) bunu emreder ve; insanlar bununla amel etmeyi terketmişlerdir, derdi. Bazı âlimler, bu âyetin neshedildiğini söylemekle birlikte hiçbir delil getirememişlerdir. Bazı âlimler de; âyetteki emir ,vücup için değil, nedb ve irşâd içindir, demişlerdir. Halbuki bunların da, âyeti, zâhirinden başka mânâya hamletmeye delâlet edecek bir nasları yoktur. Bazı âlimler ise: Bu âyet özellikle kadınlara hastır. Erkeklere gelince, onlar her vakit izin istemelidirler demişlerdir. Bazıları diyorlar ki: Bu da bâtıl bir görüştür. Çünkü "ellezîne" çoğulu kadınlara has olmaz. Şayet mutlak olarak onlar kastedilirse, tağlib kaidesine göre erkeklerle birlikte ele alınırlar. Bazı âlimler de bunun aksini söylemişler

14. Buharî, 79/14.
15. Ebu Davud, 5188, Senedi hasendir. Bu konuda Ebu Musa (r.a.) kanalıyla Buharî (62/7) ve Müslim (2403)'de bir hadis nakledilmiştir.

ve: Buradaki emir kadınlar hariç sadece erkekleredir, demişler ve burada iki yerde "ellezîne" tabirinin geçmesini delil getirmişlerdir. Halbuki âyetin siyâkı buna mânidir. Onu iyice düşün!

Bir grup âlim de: Bu vakitte izin isteme bir ihtiyaçtan dolayı idi. Sonra bu ihtiyaç zâil oldu. Bir hüküm bir illete mebnî olarak ortaya konmuşsa, illet zâil olduğunda hüküm de zâil olmuş olur, demişlerdir.

Ebu Davud, *Sünen*'inde şu hâdiseyi nakletmiştir: Iraklılardan bir grup, İbn Abbas'a (r.anhuma) sordular: Ey İbn Abbas! Şunlarla emrolunmuş olduğumuz "Ey mü'minler! Elleriniz altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç kere izin istesinler.." âyeti —ki[16] halk bu âyetle amel etmeyi terketmiştir,— bunun hakkında ne diyorsun? İbn Abbas dedi ki: Muhakkak ki Cenâb-ı Hak, mü'minlere karşı çok merhametli olup, setri sevendir. Halkın evlerinde ne perde, ne de yatak odaları var idi. Bundan dolayı da, hizmetçi, çocuklar, adamın yetim kızı ve adam eve her zaman girip çıkıyorlardı. İşte bu sebebten Cenâb-ı Hak, istirahata ayrılan üç mahrem vakitte eve izin alarak girmeyi emretti. Cenâb-ı Hak onlara örtüler ve hayır getirdi. Hiç bir kimseyi de bundan sonra bu şekilde amel ederken görmedim.[17]

Bazıları bu eserin İbn Abbas'tan naklinin sâbit olmadığını iddia etmişler. Senedinde bulunan İkrime ve Amr b. Ebî Amr'a, ta'n isnad etmişlerdir. Halbuki bu râvilerle, *Sahih* sahibi olan Buharî ve Müslim delil getirmişlerdir. Bunun inkârı ise inat olup, yorumu yapılamayacak kadar uzak bir iddiadır.

Bir grup âlim de; âyet, muârızı olmaksızın âmdır, muhkemdir. İnsanların çoğu bunu terketseler de, amel etmek vâciptir, demişlerdir.

Sahih olan ise; şayet evde, kapının açılması, veya perdenin kaldırılması veya girenin çıkanın gidip gelmesi gibi, girmeye delâlet edecek ve izin alma manasına gelecek bir hareket olursa, izin almaya gerek kalmaz. Şayet

---

16. Nûr; 24/58: "Ey iman edenler! Sağ ellerinizin malik olduğu ve bülûğa ermemiş erkekler sizden izin alsınlar..."
17. Ebu Davud, 5192. Senedi hasendir. Ayrıca İbn Kesîr, *Tefsîr*'inde (3/303) sahih bir isnâdla İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

hareket bu mânaya gelmezse, mutlaka izin gerekir. Âyetin işaretiyle bu hüküm bir illetle mualleldir ki, o bulunduğunda, hüküm de bulunur. O bulunmazsa hüküm de ortadan kalkar. En doğrusunu Allah (c.c.) bilir.

ALTINCI BÖLÜM

AKSIRMA

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) AKSIRMA KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1— Aksırma ve Esneme:

[Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Cenâb-ı Hak aksırmaktan hoşlanır. Esnemekten ise hoşlanmaz. Sizden biri aksırıp da 'elhamdülillah' dediğinde, o hamdi işiten her müslümana "yerhamukellah' demesi bir vecibedir. Esnemeğe gelince, o ancak şeytandandır. Bundan dolayı sizden biriniz esneyeceği zaman gücü yettiğince onu engellemeye çalışsın. Çünkü sizden biriniz esnediğinde şeytan ona güler."Hadisi, Buharî rivayet etmiştir.[1]]

2— Aksıranın Elhamdülillah, Duyanın Yerhamukellah Demesi:

[Buharî'nin *Sahih*'inde, Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Sizden biri aksırdığında *'elhamdülillah'* desin. Kardeşi veya arkadaşı da *'yerhamukellah'* desin. Kardeşi ona *'yerhamukellah'* dediğinde, o da: *'yehdîkumullah ve yuslih bâlekum'* desin."[2]]

Sahihayn'da Enes'ten (r.a.) nakledildiğine göre: "Yanında iki kişi vardı ve aksırdılar. Onlardan birine 'yerhamukellah' dedi, diğerine ise deme-

---

1. Buharî, 78/128; Tirmizî, 2747; Ahmed b. Hanbel, 2/265, 428, 517.
2. Buharî, 78/126; Ahmed b. Hanbel, 2/353.

di. Demediği kişi: Filan aksırdığında ona 'yerhamukellah' dedin, ben aksırdığımda ise bana 'yerhamukellah' demedin, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): Bu adam, elhamdülillah demişti, fakat sen demedin, dedi."[3]

Sahih-i Müslim'de sabit olduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Sizden biri aksırdığında 'elhamdülillah' derse, ona 'yerhamukellah' deyiniz. Şayet 'elhamdülillah' demezse, 'yerhamukellah' demeyiniz."[4]

Sahih'de Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet olunuyor: "Bir müslümanın diğeri müslüman üzerinde altı hakkı vardır: Karşılaştığında selâm vermen, seni davet ettiğinde icâbet etmen, senden öğüt istediğinde öğüt vermen, aksırıp hamdettiğinde 'yerhamukellah' demen, hastalandığında ziyaret etmen, öldüğünde cenazesinin ardından gitmen."[5]

Ebu Davud, sahih bir isnadla rivayet ediyor: "Sizden biri aksırdığında *'elhamdülillahi alâ külli hâl'* desin. Kardeşi veya arkadaşı da *'yerhamukellah'* desin. O da *'yehdîkumullah ve yuslih bâlekum'* desin."[6]

Tirmizî'nin rivayetine göre; bir adam İbn Ömer'in (r.a.) yanında aksırdı ve: Elhamdülillah, selâm Allah Rasûlü'ne, dedi. Bunun üzerine İbn Ömer (r.a.) dedi ki: Ben de; elhamdülillah ve selâm Allah Rasûlü'nedir, diyorum. Yalnız Rasûlullah (s.a.) bize bunu bu şekilde öğretmedi. *"Elhamdülillahi ala külli hâl"* dememizi öğretti.[7]

İmam Mâlik, Nâfi' yoluyla İbn Ömer'den (r.anhuma) şunu rivayet etmiştir: Aksırdığında, İbn Ömer'e 'yerhamukellah' denildi. O da: Allah bize de size de merhamet etsin. Bizi de sizi de mağfiret etsin, dedi.[8]

Bu hadisin zâhirinden anlaşılan şudur: "Yerhamukellah" demek, aksırdıktan sonra "elhamdülillah" diyeni işiten herkese farz-ı ayın'dır. Duyanlardan birisinin "yerhamukellah" demesi yeterli değildir. Bu görüş âlim-

3. Buharî, 78/127; Müslim, 2991; Tirmizî, 2742; İbn Mâce, 3713; Ahmed b. Hanbel, 3/100, 117.
4. Müslim, 2992; Ahmed b. Hanbel, 4/412.
5. Buharî, 23/2; Müslim, 2162; İbn Mâce, 1433-1435.
6. Ebu Davud, 5033. Müellifin söylediği gibi isnâdı sahihtir. Bu konuda Ebu Eyyûb'tan (r.a.) da Ahmed b. Hanbel (5/419, 422), Tirmizî (2741) ve Dârimî (2/283) hadis rivayet etmişlerdir.
7. Tirmizî, 2738. Râvileri sikadır.
8. Mâlik, *Muvatta'*, 2/965. İsnâdı sahihtir.

lerden İbn Ebi Zeyd ve Ebu Bekr b. el-Arabî'nin tercih ettiği görüştür ki, buna aykırı bir delil de yoktur.

Ebu Davud'un rivayetine göre: "Bir adam Rasûlullah'ın (s.a.) huzurunda aksırdı ve; esselâmu aleykum, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) de: Selâm senin ve annenin üzerine olsun, dedi ve: Sizden biri aksırdığında 'elhamdülillah' desin, buyurdu. Daha sonra bazı hamdedilecek şeyleri söyledi ve: Aksıranın yanında olan da, ona 'yerhamukellah' aksıran da; bizi ve sizi Allah mağfiret etsin, desin, buyurdu."[9]

Bu hadiste Rasûlullah'ın (s.a.), selâm veren adamın annesini de selâmda zikretmesinde ince bir nükte vardır. O da selâmın, selâm veren tarafından uygun bir yerde verilmemiş olmasıdır. Nitekim annesinin selâmda zikredilmesi de bunun gibidir. Nasıl selâmı yersiz olduysa, 'elhamdülillah' diyecek yerde selâm vermesi de yersizdir.

Daha ince bir nüktesi de şöyledir: Annesini hatırlatması ve onunla selâm vermesi, sanki annesine mensub bir ümmî olup erkekler tarafından terbiye edilmemiş, sadece annesinin terbiyesinde kalmış biri olduğunu hatırlatmış olmasıdır. Bu görüş, "ümmî" tabiri hakkında yapılan izahlardan biridir. Annesine nisbet edilmekle kalmış demektir.

"Ümmî Peygamber" tabirine gelince, o da okuma yazma bilmeyen manasındadır.

Arkasında namaz sahih olmayacak kişi hakkında kullanılan "ümmî" tabirinden ise; birçok ilimlere vâkıf olsa bile Fatiha'yı okuyamayan kişi kastedilmektedir.

Burada ümmi tabirinin zikredilmesinin bir benzeri de, cahiliyye davasında bulunan kişiye babasının çirkin yerinin zikredilmesidir.[10] Ona denir ki: "Babanın çirkin yerini ısır!" İşte burada babasının çirkin yerinin zikredilmesi, cahiliyye davasıyla kibirlenen kişiye, içinden çıkmış olduğu uzvu hatırlatmak, yerinde bir hatırlatmadır, ki o da kendi babasının çirkin yeridir. Bu yüzden böyle bir kişinin haddini tecavüz etmesi gerekmez.. Ni-

---

9. Ebu Davud, 5031; Tirmizî, 2740; İbn Hibbân, 1948; Hâkim, 4/267. İsnâdında meçhûl bir râvi olduğundan hadiste inkita vardır. Buna rağmen Hafız İbn Hacer, *İsâbe*'de râvilerden Salim b. Ubeyd'in terceme-i halinde (3045) hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir.

10. Ahmed b. Hanbel, 5/133, 136; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 936, 946; Taberânî, *Kebir*, 1/27/2. Hadisin râvileri sikadır. İsnadı sahihtir.

tekim yukarıda anne tabirinin zikredilmesi sadece anne terbiyesiyle kalmış olmasından dolayı en uygun bir hatırlatma olmuştur. Rasûlullah'ın (s.a.) muradını en doğru Allah (c.c.) bilir.

3— Aksırmanın Faydaları:

[Kişinin beyninde biriken ve şayet orada kalsalar ağır hastalıkların meydana gelmesine neden olacak buharların aksırma suretiyle dışına çıkmasından ötürü aksıran kişi bir nimet ve menfaat kazanmış olduğundan hem bu nimetten dolayı ve hem de vücut için yer sarsıntısı gibi olan bu sarsıntının ardından organların düzelmesi ve uygun şeklini muhafaza etmesinden dolayı o kişinin Allah'a hamdetmesi meşrû kılınmıştır.] Bu sebeple *"semmetehu"* ve *"şemmetehu"* denilir ki, bunların aynı anlama geldiği söylenilmektedir. Bu görüş, Ebu Ubeyd ve başka âlimlerce ileri sürülmüştür. Ebu Ubeyd: "Hayır duada bulunan herkes, müşemmit ve müsemmittir." diyor. Denilmiştir ki: *"Semmete"* kelimesi aksıran kişinin iyi halde olması ve yeniden sükunet ve vakar haline dönmesi için dua etmek anlamına gelir. Çünkü aksırma, organlarda bir hareket ve şiddetli bir titreme meydana getirir. *"Şemmete"* kelimesi ise Allah'ın, o kimseden, düşmanlarının gülmesine (maskarası olmasına) neden olan hali gidermesi için dua etmek anlamınadır. Düşmanın sevineceği hali giderdiği zaman "şemmetehu" denir. Nitekim devenin kenelerini giderdiği vakit de "*Karrade'l-baira* = Devenin kenelerini ayıkladı" denir. Allah'a itaat yolunda ayakları *(kavâim)* üzerinde sebat etmesi için dua etmek anlamına gelir ki, kavâim anlamındaki *"şevâmit"*ten alınmıştır da denmektedir.

Deniliyor ki: Bu teşmît, aksıranı şeytanın haline güldürmek demektir. Çünkü aksırma nimetinden ve bu aksırma sebebiyle elde ettiği Allah sevgisinden dolayı Allah'a hamdetmek suretiyle şeytanı kızdırmıştır. Zira Allah onu sever. Kul, Allah'ı anıp O'na hamdettiği vakit şeytan buna şu sebeplerden ötürü üzülür: 1) Allah'ın sevdiği bizzat aksırmanın kendisi, 2) Aksıranın bundan dolayı Allah'a hamdetmesi, 3) Müslümanların o kişiye rahmet duasında bulunması, 4) O kişinin de onlara hidayet ve hallerinin ıslahı duasında bulunması. Bütün bunlar şeytanı öfkelendirir ve onu mahzun eder. O halde mü'minin, düşmanının öfkesine, hüznüne ve tasasına gülüp sevinmesi sözkonusudur ki o mü'mine rahmet duasında bulunma ve onu sevindirme diye adlandırılmıştır. Çünkü bunun kapsamında düşmanının başına gelene sevinme vardır. Bu ince bir manadır; [şayet aksıran ve ona

"yerhamukellah" diyen (müşemmit) bunun farkında olursa her ikisi de istifade eder ve aksırma nimetinin beden ve kalbe sağladığı fayda onların gözünde büyür, aksırmayı Allah'ın niçin sevdiği sırrı ortaya çıkar. Zâtının cömertliği ve celâlinin izzetinden ötürü gerektiği gibi lâyıkı olduğu hamd yalnız Allah'a mahsustur.

4— Aksırma Âdâbı:

Aksırma hususunda Rasûlullah'ın (s.a.) tutumu, Ebu Davud ve Tirmizî'nin Ebu Hureyre'den (r.a.) naklettikleri şu hadiste geçtiği gibidir: *"Allah Rasûlü (s.a.) aksırdıklarında mübarek elini veya elbisesini, ağzı üzerine koyar, ve sesini azaltır veya onunla sesini kısardı."* Tirmizî; hadis sahihtir, demiştir.[11]

Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayet olunduğuna göre: "Şiddetli esneme ve aksırma şeytandandır." buyurdular.[12]

Yine Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayet olunduğuna göre: "Muhakkak ki Cenâb-ı Hak, esneme ve aksırmada çok ses çıkarmaktan hoşlanmaz."[13]

5— Nezleden Ötürü Aksırma:

Rasûlullah'tan (s.a.) sahih olarak nakledildiğine göre: Huzurunda bir adam aksırdığında ona, 'yerhamukellah' diye dua etti. Sonra bir kerre daha aksırdı, bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Adam nezlelidir, buyurdu." Bu, Müslim'in metni olup ikinci defasında böyle söyledi. Fakat Tirmizî'nin, Seleme b. Ekvâ' kanalıyla yaptığı rivayette ise: "Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda ben de bulunuyorken, bir adam aksırdığında, Rasûlullah (s.a.) 'Yerhamukellah' diye dua buyurdu. Sonra adam ikinci üçüncü

---

11. Ebu Davud, 5029; Tirmizî, 2746; Ahmed b. Hanbel, 2/439; İbnü's-Sünnî, 265. Senedi hasendir. Hâkim, hadise sahih demiştir.
12. İbnü's-Sünnî, 264. Ümmü Seleme yoluyla, zayıf bir senedle nakledilmiştir.
13. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, 268. Abdullah b. Zübeyr'den rivayet edilmiş olup, senedinde Ali b. Urve vardır. Hafız İbn Hacer'in, *Takrîb*'de söylediği gibi, bu râvinin hadisi terkedilmiştir.

kez aksırınca, Rasûlullah (s.a.): Bu adam nezlelidir, buyurdu." şeklindedir. Tirmizî; hadis, hasen-sahihtir, demiştir.[14]

[Ebu Davud, Saîd b. Ebî Saîd yoluyla Ebu Hureyre'den (r.a.) mevkuf olarak şunları nakletmiştir: "Kardeşine üç kere; yerhamukellah, de. Üçten fazla aksırırsa (bil ki) o nezlelidir."[15]]

Saîd'den yapılan diğer bir rivayette şöyle söylediği nakledilmektedir: "Ben, Ebu Hureyre'nin bu hadisi sadece merfû olarak rivayet ettiğini biliyorum." Ebu Davud der ki: Ebu Nuaym bu hadisi Musa b. Kays — Muhammed b. Aclân — Saîd — Ebu Hureyre (r.a.) senediyle Rasûlullah'tan (s.a.) nakletmiştir. Bu hadisi merfû olarak rivayet eden Musa b. Kays, Hadramutlu, Kûfeli olup "Cennet Serçesi" lâkabıyla tanınmaktadır. Yahya b. Maîn onun için; sikadır, demiş; Ebu Hâtim er-Râzî ise, rivayetiyle delil getirmekte bir beis yoktur, demiştir.

Ebu Davud, Ubeyd b. Rifâa ez-Zurakî yoluyla Rasûlullah'tan (s.a.) şu hadisi nakletmiştir: "Aksıran kişiye, üçe kadar 'yerhamukellah' denir. (Bundan sonra) ister dersin, istersen demezsin."[16] Fakat bu hadiste iki illet vardır. Birincisi, mürsel olmasıdır. Çünkü Ubeyd sahabî değildir. İkincisi, senedinde Ebu Halid Yezîd b. Abdurrahman ed-Dâlânî vardır ki, bu zat hakkında ileri geri konuşulmuştur.

Bu konuda Ebu Hureyre'den (r.a.) merfû olarak rivayet edilen bir başka hadis vardır: "Sizden biri aksırdığında, yanında oturan kişi; yerhamukellah, desin. Eğer üçten fazla aksırırsa, bilsin ki, o aksıran nezlelidir. Üçten fazlası için 'yerhamukellah' demesin." Bu hadis, Ebu Davud'un, hakkında: "Ebu Nuaym, Musa b. Kays'tan, o da Muhammed b. Aclân'dan, o da Saîd'den, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti." dediği hadistir. Bu (isnadı) hasen bir hadistir.

Soru: Şayet aksırma nezleden meydana gelmişse bu kişi, hasta olmayandan, duaya daha lâyık değil midir?

---

14. Müslim, 2993; Tirmizî, 2743; Ebu Davud, 5037; İbn Mâce, 3714; Ahmed b. Hanbel, 4/46. Senedi hasendir.
15. Ebu Davud, 5034-5035. Hasen bir senedle mevkûf ve merfû olarak rivayet edilmiştir.
16. Ebu Davud, 5036. Hadis mürseldir. Ubeyd b. Rifâa, sahabî değildir. Hadisin râvisi Ubeyd'in kızıdır. O da Hamîde veya Abîde'den rivayet etmiştir ki, her ikisini de İbn Hibbân'dan başka hiç kimse sika kabul etmemiştir. Senedinde bulunan Yezîd b. Abdurrahman dahi hadis rivayetinde çok yanılan (hata yapan) bir râvidir.

Cevap: Hastaya, iç ve dış hastalığı bulunan kimseye, acılar içinde kıvranan hastaya dua edildiği gibi ona da dua edilir.

Cenab-ı Hakk'ın sevmiş olduğu sünnet olan aksırmaya gelince, o bir nimet olup, bedenin hafifliğine ve tıkanmış buharların vücuttan bu yolla rahat bir şekilde dışarı atıldığına delalet eder. Ve bu manada aksırma, üç kere ile tamamlanır. Daha ziyâde olması halinde aksıran için Allah'tan (c.c.) âfiyet ve şifa istenir.

Allah Rasûlü'nün (s.a.) "Adam nezlelidir" sözü, ona âfiyet ve şifa için dua edilmesi gerektiğine delâlet etmektedir. Çünkü nezle bir hastalıktır.

Rasûlullah'ın bu ifadesinden, üçüncü aksırmadan sonra "yerhamukellah" demeyen kişinin mazur olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu ifadede, aksıranın, hasta olduğunun farkına varmasına ve tedavisini geciktirmemesine bir işaret bulunmaktadır. Aksi halde hastalığın tedavisi güçleşir. Hiç şüphesiz, Hz. Peygamber'in (s.a.) herbir sözünde bir hikmet ve rahmet, bir ilim ve hidayet bulunmaktadır.

Âlimler iki mevzuda ihtilâf ettiler:

Birincisi: Aksıran kişi, Allah'a hamdettiğinde, hazır bulunanlardan bazısı duyup diğerleri duymazsa, duymayan kişiye 'yerhamukellah' demek sünnet midir? Bu hususta iki görüş vardır. Tercih edilen görüşe göre; duymayan kişi, aksıranın hamdettiğini anladığı anda 'yerhamukellah' der. Çünkü maksat, yerhamukellah diyenin hamdi işitmesi değil, hamdin bizzat kendisidir. Hamdettiğini anladığı anda, 'yerhamukellah' demek ona hemen vâcip olur. Nitekim yerhamukellah diyen kişi dilsiz sağır olsa ve aksıranın hamd kelimesini telaffuz ettiğini onun dudaklarının hareketinden anlasa, teşmît ona vacip olur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.): Şayet hamdederse, ona 'yerhamukellah' deyiniz, buyurmuştur. Doğru olan da budur.

İkincisi: Aksıran şahıs hamdetmezse, yanında bulunan kişinin, aksırana hamdetmesi gerektiğini hatırlatması müstehap olur mu? İbnu'l-Arabî: Hatırlatmaz. Onun böyle yapması cehaletini gösterir, demiştir. Nevevî der ki: Bu şekilde düşünen hata etmiştir. Bilakis hamdetmesini hatırlatması gerekir ki, bu görüş aynı zamanda İbrahim en-Nehaî tarafından da rivayet edilmiştir. Nevevî der ki: Bu, bir nasihat, emr-i bilma'rûf, iyilik ve takvada yardımlaşma kabilindendir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) bilinen açık tatbikatı İbnu'l Arabî'nin görüşünü kuvvetlendirmektedir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) aksırdıktan sonra hamdetmeyen kişiye, ne "yerhamukellah" demiş ne de hamdetmesi gerektiğini

hatırlatmıştır. Bu, onun için bir tazir cezasıdır. Kendi nefsini hamdetme bereketinden mahrum bırakması sebebiyle, onu dua bereketinden de mahrum bırakmadır. Çünkü o, Allah'a hamdetmeyi unutmuş, mü'minlerin kalbleri ve dillerinin de ona "yerhamukellah" demesine ve dua etmesine mani olmuştur. Şayet unutan kişiye, anında bunu hatırlatma sünnet olsaydı, elbette Rasûlullah (s.a.) bunu yapmaya, öğretmeye, bu konuda yardım yapmaya daha lâyık olurdu.

Allah Rasûlü'nden (s.a.) sahih olarak rivayet edildiğine göre: Yahudiler Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda, kendilerine 'yerhamukellah' demesini ümit ederek aksırırlardı. Rasûlullah da onlara: "Allah size hidâyet etsin. Aklınızı, kalbinizi doğrultsun." buyururdu.[17]

17. Ebu Davud, 5038; Tirmizî, 2739; Ahmed b. Hanbel, 4/400, 411; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 940. İsnadı sahihtir. Tirmizî, Nevevî, Hâkim (4/266), hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir.

YEDİNCİ BÖLÜM
YOLCULUK

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) YOLCULUK ÂDÂBI

1— İstihâre Duası:

Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih olarak nakledildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz bir işe yürekten karar verdiğinde, farz değil, (istihâre niyetiyle) nâfile olarak iki rekat namaz kılsın. Namazdan sonra şöyle dua etsin:

اللّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ
تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ، اللّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ
خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي، وَعَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ، فَاقْدُرْهُ لِي، وَيَسِّرْهُ لِي، وَبَارِكْ لِي
فِيهِ، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُهُ شَرّاً لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي، وَعَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ، فَاصْرِفْهُ عَنِّي،
وَاصْرِفْنِي عَنْهُ، وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ، ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ

"Yâ Rab! Hakkımda hayırlısını bildiğin için, katından hayırlısını bildirmeni dilerim. Her şeye gücün yettiğinden, tarafından beni güçlendirmeni dilerim. Ya Rab! Hayırlı olanın açıklığa kavuşmasını ve takdirini Senin o büyük fazl ve kereminden isterim. Allah'ım! Senin her şeye gücün yeter; halbuki benim yetmez. Sen herşeyi bilirsin, halbuki ben bilmem. Şüphesiz Sen, aklımızın kuşatamadığı herşeyi pek yakından bilirsin. Ya Rab! Şu karar verdiğim iş, dinim, dünyam ve âhiretim için hayırlı ise —ki bunu bildiğinde şüphe yoktur—, bana nasib et, beni buna muvaffak kıl, kolay-

laştır ve mübarek kıl. Eğer bu işim, dünya ve âhiretimde benim için kötü ise onu benden, beni de ondan uzaklaştır. Hayırlısı neredeyse bana onu takdir et, beni onunla hoşnud et!"

Hadisin râvisi Câbir (r.a.) der ki: İstihâre eden kişi, duanın "iş" denilen yerinde isteğini ismen zikreder. Hadisi Buhârî rivayet etmiştir.[1]

Cahiliye araplarının kuş uçurmalarına ve müşriklerin çektikleri kur'aların bir benzeri olan fal oklarıyla kısmet aramalarına karşı Hz. Peygamber (s.a.) bu duayı ümmetine talim buyurdu. Cahiliye arapları fal oklarıyla gaybda kendileri için taksim olunan şeyi bilmek istiyorlardı. Bu sebeple buna "istiksâm=kısmet aramak" adı verildi. Bu, kasm kelimesinin istif'al babıdır. Buradaki "sin" taleb içindir.

İşte bu bâtıl şeylerin yerine Hz. Peygamber (s.a.); tevhid, muhtaciyet, ubudiyet, tevekkül, hayrın tamamı kabza-i kudretinde olan, iyilikleri O'ndan başkasının getirmediği, kötülükleri de O'ndan başkasının geriye çevirmediği, kuluna bir rahmet kapısı açtığında hiçbir kimsenin ona mani olamadığı, rahmet kapısını da bir kapattı mı, hiçbir kimsenin artık onu ne uğurla ne de yıldız doğmasına bağlayarak o rahmetin kendisine ulaşmasını sağlayamadığı Allah'tan (c.c.) isteme manasında bu duayı tavsiye etmiştir.

İstihâre duası, bereketli, mutluluk getirici, kendileri için Allah tarafından iyilikler takdir edilmiş olan mesut ve muvaffak kişilerin talihidir. Bu, Allah ile beraber diğer bir tanrı edinen ve pek yakında kimin doğru olacağını bilecek olan müşrik, şakî ve yardımdan mahrum kişilerin talihi değildir.

İstihâre duası; Allah'ın (c.c.) varlığının ikrarını, O'nun ilim, irâde ve kudret gibi kemal sıfatlarının ikrarını, rububiyetinin ikrarını, işini O'na havale etmeyi, yalnız O'ndan yardım dilemeyi, O'na tevekkül etmeyi, nefsinin esâretinden kurtulmayı, O'nun kuvvet ve kudretinden başka kuvvet ve kudret bulunmadığını, kulun, nefsinin faydasına olan şeyi bilmekten, ona muktedir olmaktan ve onu istemekten âciz olduğunu itiraf etmesini içine almaktadır. Ve bütün bunların Velî'sinin, Hâlik'inin ve Hak olan ilâhının elinde, kudretinde olduğunu bilmeyi öğretir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmaktadır: "Âdemoğlunun mut-

1. Buharî, 80/48; Ebu Davud, 1538; Tirmizî, 480; Nesâî, 6/80; Ahmed b. Hanbel, 3/344.

luluğu, istihâre yapması ve sonucunda da Allah'ın hükmüne razı olmasıyladır. Âdemoğlunun mutsuzluğu ise istihâreyi terketmesi ve sonucunda da Allah'ın hükmüne kızmasıyladır."(2)

Kader'in iki şeyi kuşatarak nasıl meydana geldiğini düşünmelisin: 1) Olayın meydana gelmesinden önce yapılan istihârenin içinde bulunan tevekkül, 2) Olayın meydana gelmesinden sonra Allah'ın hükmüne razı olmaktır. Bu ikisi mutluluğun nişanesi ve delilidir.

Mutsuzluğun nişanesi ve delili ise kişinin, olayın meydana gelmesinden önce tevekkül ve istihâreyi terketmesi, olayın meydana gelmesinden sonra da Allah'ın hükmüne kızmasıdır.

Tevvekkül, olayın meydana gelmesinden önce yapılır. Kazâ kesinleşip tamamlanınca kulluk, *Müsned*'de de ifade edildiği gibi, Allah'ın hükmüne (kazâya) razı olmayı gerektirir. Nesâî, meşhur olan bu istihâre duasına şu cümleyi ilâve etmiştir: "Ya Rab! Kazâdan sonra sonuca razı olmayı Senden diliyorum." Olay meydana geldikten sonra kazâya razı olunması, olay meydana gelmeden önce kazâya razı olmaktan daha güzeldir. Çünkü kişi, bazen olay meydana gelmeden kazâya razı olacağını ifade ederse de olay meydana geldikten sonra kararını değiştirebilir. Halbuki olay meydana geldikten sonra kişi kazâya razı olursa, "hal" veya "makam ehli" olur.

İstihâreden maksat, Allah'a tevekkül etmek, O'na işini havale etmek, O'nun ilim ve kudretiyle kısmet aramak, O'nun kulu için seçtiği şeyi güzel bulmaktır. Bunlar, Allah'ın hükmüne razı olmanın gereklerindendir. İman halâvetini tatmamış bir kişi, her ne kadar olaydan sonra Allah'ın hükmüne razı olsa da, onun durumu böyle değildir. İşte kişinin tevekkül etmesi ve sonucunda da Allah'ın hükmüne razı olması, onun saadetinin alâmetidir.

2— Yolculuğa Çıkışı:

Beyhakî ve diğerleri, Enes b. Mâlik'ten (r.a.) şöyle söylediğini naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.) hiçbir yolculuğa şöyle dua etmeden oturduğu yerden kalkıp gitmezdi: "Allah'ım! Yolculuğa başladım, Sana yöneldim, Sana sığındım, Sana tevekkül ettim. Allah'ım! Güvencem Sensin. Umu-

---

2. Ahmed b. Hanbel, 1/168; Tirmizî, 2151. Senedinde zayıf bir râvi olan Muhammed b. Ebu Humeyd vardır. Buna rağmen İbn Hacer hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

dum Sensin. Allah'ım! Beni meşgul eden, meşgul olmadığım ve benden daha iyi bildiğin şeylerde bana destek ol. Teminatın yüce, övgün büyük, Senden başka ilâh yoktur. Allah'ım! Bana takva azığı lutfeyle. Günahımı bağışla. Her nereye yönelirsem beni daima hayra yönelt." Daha sonra yolculuğa çıkardı.[3]

Hz. Peygamber (s.a.) bineğine bindiğinde, üç defa tekbir getirir ve; "Bunları emrimize veren Allah'ın şânı ne yücedir; yoksa bizim takatımız bunlara yetmezdi. Biz, elbette Rabbimize döneceğiz"[4] âyetini okur, daha sonra şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Bu yolculuğumuzda Senden iyilik ve takvâ diler, bize Senin razı olacağın işlere muvaffak kılmanı isteriz. Allah'ım! bu yolculuğumuzu bize kolaylaştır. Uzak yolumuzu yakınlaştır. Allah'ım! Seferde dost, geride kalan âilem için de halife ancak Sensin. Allah'ım! yolculuğumuzda bize arkadaş, geride kalan âilemize halife ol" Seferden döndüğünde de aynı duayı, "Tevbekâr olarak, günahlarımızdan dönerek, Rabbimize kulluk ve O'na hamdederek geri geldik." cümlelerini ekleyerek yapardı.[5]

Ahmed b. Hanbel'in rivayetine göre ise Hz. Peygamber (s.a.) şöyle dua ederdi: "Yolculukta arkadaş, geride kalan âilemize halife ancak Sensin. Allah'ım! Yolculuktaki darlıktan, dönülecek yerin tasasından Sana sığınırım. Allah'ım! Yolumuzu bize kısalt. Yolculuğumuzu bize kolaylaştır."

Yolculuktan dönmek istediğinde şöyle dua ederdi: "Tevbekâr olarak, günahlarımızdan dönerek Rabbimize kulluk ve O'na hamdedederek geri geldik." Evine geldiğinde de: "Tevbe ederek, tevbe ederektir dönüşümüz. Bizi günahımızla başbaşa bırakmayan Rabbımızadır yönelişimiz."[6] derdi.

Sahih-i Müslim'de rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) yolculuğa çıkacağı zaman şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Yolculuğun zorluklarından, dönülecek yerin tasasından, bolluktan sonraki yoksulluktan, mazlumun âhından, ailem ve malımda kötü manzarayla karşılaşmaktan Sana sığınırım."[7]

---

3. Beyhakî, *Sünen*, 5/250; İbnü's-Sünnî, 496. Senedinde Buharî'nin, rivayeti münkerdir dediği Amr b. Mesâvir vardır. Diğerleri de bu râviyi zayıf görmüşlerdir.
4. Zuhruf, 43/13.
5. Müslim, 1342; Tirmizî, 3439, 3440; Ebu Davud, 2599.
6. Ahmed b. Hanbel, 1/256, 299, 300. Râvileri sika olmakla beraber, Simâk'ın İkrime'den olan bu rivayetinde muztariblik vardır.
7. Müslim, 1343; Ebu Davud, 2599; Tirmizî, 3439.

Allah Rasûlü (s.a.) hayvanına binmek için ayağını özengiye koyduğu zaman "Bismillah" der, bineğin sırtında doğrulduğu zaman üç defa "Elhamdülillah", üç defa "Allahu ekber" der, daha sonra "Bunları emrimize veren Allah'ın şanı ne yücedir; yoksa bizim tâkatımız bunlara yetmezdi. Biz, mutlaka Rabbımıza döneceğiz."[8] âyetini okur; sonra yine üç defa "Elhamdülillah", üç defa "Allahu ekber" üç defa "Subhanallah" der, daha sonra da: "Senden başka ilâh yok. Şânın ne yücedir. Ben zalimlerden oldum. Şânı yüce olan Allah'ım! Ben nefsime zulmettim, beni bağışla. Zira günahları ancak Sen bağışlarsın." diye dua ederdi.[9]

3— Ashabını Uğurlaması:

Hz. Peygamber (s.a.) ashabını sefere uğurladığında her birine şöyle derdi: "Dinini, emanetini ve işlerinin âkıbetini Allah'a emânet ederim."[10]

Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına bir adam geldi ve: Ya Rasûlallah! Sefere çıkmak istiyorum. Beni hayır duanızla azıklandırınız, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) bunun üzerine: "Allah seni takva ile azıklandırsın." dedi. Adam: Bir dua daha yap, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) "Günahını da bağışlasın." dedi. Adam: Bir dua daha yap, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) "Nerde bulunursan hayra kavuşmayı sana kolaylaştırsın." dedi.[11]

Bir adam Allah Rasûlü'ne (s.a.): Ben seyahata çıkmak istiyorum ne tavsiye buyurursunuz? dedi. Rasûlullah (s.a.) da: "Sana Allah'tan korkmanı ve her yüksek bir yere çıktığında 'Allahu ekber' demeni tavsiye ederim." dedi. Adam dönüp gidince Rasûlullah (s.a.): "Ey Allah'ım! Varacağı yeri ona yakınlaştır. Yolculuğunu da âsân kıl." diye dua etti.[12]

Rasûlullah (s.a.) ve ashabı, tepelere çıktıklarında tekbir getirirler, indiklerinde ise tesbih ederlerdi. Namazda da aynı tertip gözetilmiştir.[13]

---

8. Zuhruf, 43/13.
9. Tirmizî, 3446; Ebu Davud, 2602. Tirmizî hadisin hasen sahih olduğunu söylemiştir.
10. Tirmizî, 3443; Ebu Davud, 2600. Tirmizî, hadisin hasen sahih olduğunu; İbn Hibbân (3376) ve Hâkim, (1/442, 2/97) sahih olduğunu söylemişler, Zehebî de Hâkim'in bu görüşüne muvafakat etmiştir.
11. Tirmizî, 3444; Hâkim, 2/97. Tirmizî, hadisin hasen-garib olduğunu söylemiştir.
12. Tirmizî, 3445; İbn Mâce, 2771. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân (2378, 2379) ve Hâkim (2/98) sahih demişler, Zehebî de bunu kabul etmiştir.
13. Müellifin zikrettiği bu cümle Ebu Davud'da (2599) müdrec olarak rivayet edilmiştir. Müslim, hadisi bu ziyade olmaksızın (1342) rivayet etmiştir.

Enes b. Mâlik (r.a.) der ki: Allah Rasûlü (s.a.) yüksek bir yere veya bir tepeye çıktığında: "Allah'ım! Her türlü yüksekliğin üstünde yükseklik Sana aiddir. Yine her türlü övgünün, hamdın üstünde hamd Sana mahsustur." diye dua ederdi.[14]

Allah Rasûlü (s.a.) hac yolculuğunda vakur bir şekilde yürürdü. Geniş bir yer bulduğunda, yürüyüşe orada devam ederdi ve daima: "Melekler, yanlarında köpek ve çıngırak bulunanlara yol arkadaşlığı yapmazlar." derdi.[15]

4— Yol Arkadaşlığı:

Hz. Peygamber (s.a.) yolculuk için gece tek başına yola çıkmayı hoş karşılamaz ve: "Şayet insanlar tek başına olmanın sakıncasını bilselerdi, hiçbir kimse tek başına gece yola çıkmazdı." derdi.[16]

Bir kişinin arkadaşı olmadan seyahata çıkmasını hoş karşılamazdı. Rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Bir kişi bir şeytandır, iki kişi de iki şeytandır. Üç kişi ise topluluktur."[17]

5— Yolculuk Duaları:

Rasûlullah (s.a.) daima şöyle buyururdu: "Sizden birisi bir yerde konakladığında, yaratıklarının şerrinden Allah'ın tâm kelimelerine sığınırım, desin. Çünkü bu duayı okuyana, konakladığı yerden ayrılıncaya kadar hiçbir şey zarar veremez." Müslim rivayetinde ise şöyledir: "Kim bir yerde konaklar da; yaratıklarının şerrinden Allah'ın tâm kelimelerine sığınırım, derse, konakladığı yerden ayrılıncaya kadar hiçbir şey ona zarar veremez."[18]

14. Ahmed b. Hanbel, 3/127, 239. Senedinde Umâre b. Zâzân ve Ziyâd b. Abdullah en-Nemirî vardır ki; ilki, hadis rivayetinde çok hata yapan, diğeri de zayıf bir râvidir.
15. Müslim, 2113; Tirmizî, 1703; Ebu Davud, 2555; Dârimî, 2/288; Ahmed b. Hanbel, 2/263, 337, 343, 385, 398, 414, 444, 476, 537.
16. Buharî, 56/135; Tirmizî, 1673, Dârimî, 2/289.
17. *Muvatta*, 2/978; Ebu Davud, 2607; Tirmizî, 1674.
18. Müslim, 2708; Ebu Davud, 2603; Tirmizî, 3437.

Ahmed b. Hanbel'in Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) herhangi bir gazveye veya seyahata çıktığında, gece olunca şöyle dua ederdi: "Ey yer! Senin ve benim Rabbim Allah'tır. Senin şerrinden, içinde bulunanın şerrinden, içinde yaratılanın şerrinden, üzerinde yürüyenin şerrinden Allah'a sığınırım. Her türlü arslan, yılan ve akrebin şerrinden, belde sakinlerinin şerrinden, doğuranın ve doğanın şerrinden Allah'a sığınırım."(19)

Rasûlullah (s.a.) daima şöyle derdi: "Siz otların bolluk zamanında seyahat ettiğinizde, develere yerden nasiplerini veriniz (onları otlak yerinde otlatınız). Kıtlık zamanında seyahata çıktığınızda da açlıktan develerin ilikleri kurumadan erken davranınız." Diğer bir rivayetinde ise hadis şu şekildedir: "Yolculuğu hızlandırınız. Geceleyin konakladığınız zaman da yoldan uzaklaşınız. Çünkü yol, hayvanların yolları ve haşaratın barınağıdır."(20)

Hz. Peygamber (s.a.), girmek istediği bir köyü gördüğü zaman şöyle dua ederdi: "Ey yedi kat göğün ve gölgelendirdikleri şeylerin, yedi kat yerin ve üzerinde taşıdıklarının, şeytanların ve saptırdıklarının, rüzgârın ve uçurup dağıttığı şeylerin rabbi Allah'ım! Senden bu beldenin ve sakinlerinin hayırlı olmasını dileriz. Bu beldeden ve içindekilerin şerrinden Sana sığınırız."(21)

Hz. Peygamber (s.a.) seyahatta şafak söktüğünde şöyle dua ederdi: "Allah'a olan hamdimizi ve hoş yorgunluğumuzu işiten işitsin. Ey bizim Rabbimiz! Ateşten Allah'a sığınmış olarak bu yolculuğumuzda bize arkadaşlık yap ve bizi üstün kıl."(22)

Rasûlullah (s.a.) düşmanın eline geçmesi endişesinden dolayı, düşmanın bulunduğu memlekete Kur'an ile seyahat yapılmasından nehyederdi.(23)

19. Ahmed b. Hanbel, 2/132, 3/124; Ebu Davud, 2603. Senedinde Zübeyr b. el-Velîd eş-Şâmî vardır ki İbn Hibbân'dan başka hiçbir kimse onu sika kabul etmemiştir. Bununla birlikte Hâkim, (2/100) bu hadisi sahih kabul etmiş, Zehebî de muvafakat etmiştir.
20. Müslim, 1926; Ebu Davud, 2569; Tirmizî, 2858.
21. İbnü's-Sünnî, 529; İbn Hibbân, 2377; Hâkim, 1/446. Senedinde meçhul bir râvi olan Ebu Mervan olmakla birlikte İbn Hibbân ve Hâkim hadise sahih demişler, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
22. Müslim, 2718; Ebu Davud, 5086; İbnü's-Sünnî, 515.
23. Buharî, 56/129; Müslim, 1869; Ebu Davud, 2610; İbn Mâce, 2879; *Muvatta*, 2/446; Ahmed b. Hanbel, 3/6, 7, 10, 55, 63, 77, 128.

Rasûlullah (s.a.) takriben 12 mil mesâfe dahi olsa, bir kadının mahremi olmaksızın yolculuğa çıkmasından nehyederdi.[24]

6— Yolculuktan Dönüşü:

Rasûlulah (s.a.) yolcuya, seyahat sebebi olan ihtiyacını giderdikten sonra evine çabuk dönmesini emredirdi.[25]

Hz. Peygamber (s.a.) herhangi bir seferden dönerken, arazide her yüksek yer üzerinde üç kere tekbir alır, daha sonra da şöyle derdi:

لا إِلٰهَ إِلا اللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ،
آيِبُونَ تَائِبُونَ، عَابِدُونَ، لِرَبِّنَا حَامِدُونَ، صَدَقَ اللّهُ وَعْدَهُ؛ وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الأَحْزَابَ
وَحْدَهُ

"Bir tek Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nadır. O herşeye Kâdirdir. Dönenler, tevbe edenler, ibâdet edenler, Rabbımıza hamdedenler bizleriz. Allah va'dini doğruladı. Kuluna yardım etti. Allah tek başına düşman ordularını hezimete uğrattı."[26]

Rasûlullah (s.a.) uzun süre uzak kaldıktan sonra, kişinin evine gece gelmesinden nehyederdi.[27]

24. Ebu Davud, 1725; Hâkim, (1/442) hadise sahihtir demiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Hadis daha değişik lafızlarla da rivayet edilmiştir ki bu rivayetlerde zaman ve yer tahditleri vardır. Nevevî; sefer denebilecek her mesafede kadın mutlak olarak mahremsiz çıkmaktan nehyedilmiştir. Tahdid bir sebebe dayandığından mefhumuyla amel olunmaz, demiştir. Hadis Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. Yine Ebu Hureyre'den değişik lafızlarla, Buharî, 28/26; Müslim, 1339; Ebu Davud, 1723; Tirmizî, 1169; İbn Ömer'den: Müslim, 1338; Ebu Davud, 1727; Ebu Saîd el-Hudrî'den: Buharî, 28/26; Müslim, 1338, 1340; Ebu Davud, 1726, İbn Abbas'tan: Buharî, 28/26; Müslim, 1341, rivayet etmişlerdir.
25. Buharî, 26/19; Müslim, 1927; *Muvatta*, 2/980; İbn Mâce, 2882; Dârimî, 2/286; Ahmed b. Hanbel, 2/236, 445, 496.
26. Buharî, 26/12; *Muvatta*, 1/421; Ebu Davud, 2770; Ahmed b. Hanbel, 2/63.
27. Buharî, 26/15; Müslim, 1928; Ebu Davud, 2776; Tirmizî, 2712; Dârimî, 2/275; Ahmed b. Hanbel, 3/302, 308, 310, 358, 391, 396. Gece eve ansızın gelmemede iki incelik vardır. Biri, eve geldiğinde hanımını matlub olan temizlik ve zinet içinde bulamaz. Değeri de hanımını evde razı olunamıyacak bir halde bulmasıdır ki hadisin farklı lafızlardaki rivayetlerinde bunlara işaret vardır. Ayrıca hadis-i şerifte, karı-koca arasında sevginin çoğalmasına sebeb olacak şeylere teşvik, kendi evine böyle girmesi nasıl hoş

Sahihayn'da rivayet edildiğine göre: Allah Rasûlü (s.a.) âilesinin yanına, ya kuşluk vaktinde veya öğle ile akşam arasındaki bir vakitte girerdi.[28]

Hz. Peygamber (s.a.) seferden döndüğünde ehl-i beytinden olan çocuklarla birlikte karşılanırdı. Abdullah b. Câfer (r.a.) diyor ki: Rasûlullah (s.a.) bir keresinde bir seferden dönmüştü. Ben önüne geçirildim. Beni önüne aldı. Sonra torunu Fâtıma'nın (r.anha) oğlu ya Hasan veya Hüseyin (r.anhuma) getirildi. Onu da arkasına aldı. Abdullah b. Câfer (r.a.) diyor ki: Böylece bir hayvanın üzerinde üç kişi olduğumuz halde Medine'ye girdik.[29]

7— Yolculuktan Dönene Sarılması:

Rasûlullah (s.a.) seferden dönen kişiye sarılırdı. Gelen kişi akrabasından, ehl-i beytinden olursa öperdi. Zührî, Urve yoluyla Âişe'den (r.anha) şunları nakletmiştir: Zeyd b. Hârise (r.a.) Medine'ye geldiğinde Rasûlullah (s.a.) benim evimdeydi. Zeyd geldi ve kapıyı çaldı. Rasûlullah (s.a.) elbisesini çekerek çıplak halde Zeyd'e kıyam etti. Allah'a yemin olsun ki ne bundan önce, ne de bundan sonra Hz. Peygamber'i çıplak olarak görmüştüm. Hemen Zeyd'e sarıldı ve onu öptü.[30]

Hz. Âişe (r.anha) der ki: Câfer ve arkadaşları (r.anhum) Habeşistan'dan döndüklerinde, Rasulullah (s.a.) onu karşıladı, iki gözünün arasını öptü ve ona sarıldı.[31]

Şa'bî der ki: Rasûlullah'ın (s.a.) ashabı bir seferden döndüklerinde birbirlerine sarılırlardı.[32]

Hz. Peygamber (s.a.) herhangi bir seferden döndüğünde, önce mescide gelir, hemen iki rekât nâfile namaz kılardı.[33]

---

değilse, başkalarının evine evleviyetle hoş olmayacağı, müslümana su-i zan edilmesini gerektirecek şekilde girilmesi hoş olmayacak yerlere birden taarruz etmemek gibi nüktelere işaret edilmiştir.

28. Hadisin tahrici bir evvelki dipnotta geçmiştir. Hadisteki "aşiyye" kelimesi hem öğle ile akşam, hem de akşamla yatsı vakti manasına gelmektedir. Bu takdirde mana, eve gecenin geç saatlerinde gelmezdi, olur.
29. Müslim, 2428.
30. Tirmizî, 2732. Hadis hasen-garibtir.
31. Taberânî, *Evsat* ve *Sağir*, 7, 8. Zayıf senedle rivayet edilmiştir.
32. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/36. Enes b. Mâlik'ten rivayet edilmiştir.
33. Buharî, 56/198; Müslim, 2769; Ebu Davud, 2781.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

BAZI DUA VE TAVSİYELERİ

HZ. PEYGAMBER'İN BAZI DUA VE TAVSİYELERİ

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Nikâh Duaları:

Rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) ashaba, ihtiyaç hutbesi (duası)nı şu şekilde öğretmiştir:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ، وَنَسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَسَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ، فَلاَ مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِىَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

"Hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım diler, O'nun mağfiret etmesini isteriz. Nefislerimizin ve kötü amellerimizin şerrinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidâyet ettiğini, kimse saptıramaz. Allah'ın saptırdığını da kimse hidâyet edemez. Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet ederim." Daha sonra şu üç âyeti okurlardı: "Ey inananlar; Allah'tan, O'na yaraşır biçimde korkun ve ancak müslümanlar olarak ölün."[1], "Ey insanlar; sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun. Adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını kırmaktan sakının.

1. Âl-i İmrân, 3/102.

Şüphesiz Allah, sizi üzerinizde gözetleyicidir."[2], "Ey inananlar, Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin ki Allah işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Rasûl'üne itaat ederse büyük bir başarıya ermiş olur."[3]

Şu'be diyor ki; Ebu İshak'a: Bu nikâh hutbesi mi, yoksa başka bir hususta mı? diye sordum. Her ihtiyaç anında okunur, dedi.

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Sizden biri, bir kadın veya bir hizmetçi veya bir hayvan aldığında, onun alnından tutsun, Allah'a bereketle dua etsin, Allah'ın ismini zikretsin ve:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَاجُبِلَتْ عَلَيْهِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا جُبِلَتْ عَلَيْهِ

Allah'ım! Bunun ve huyunun hayırlı olmasını Senden diliyorum. Bunun ve huyunun şerrinden Sana sığınırım, desin."[4]

Hz. Peygamber (s.a.), evlenen bir kişiyi tebrik edeceği zaman:

بَارَكَ اللّٰهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ، وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ

"Allah mübârek etsin, seni mutlu kılsın, Allah ömür boyu birlikte mesut olarak yaşamanızı ihsan buyursun." derdi.[5]

Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyururdu: "Sizden biriniz âilesine yaklaşacağı zaman:

بِسْمِ اللّٰهِ، اَللّٰهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ، وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَارَزَقْتَنَا

'Allah'ın ismiyle başlarım. Ey Allah'ım! Bizi şeytandan, şeytanı da bize vereceğin zürriyetten uzak tut!' derse, eğer aralarında bir çocuk olması takdir olunmuşsa, şeytan ona hiçbir zaman zarar veremez."[6]

---

2. Nisâ, 4/1.
3. Ahzâb, 33/70, 71; Tirmizî, 1105; İbn Mâce, 1892; Nesâi, 6/89; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, 1/4; Beyhakî, *Sünen*, 3/214. Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.
4. Ebu Davud, 2160; İbn Mâce, 1918; Beyhakî, *Sünen*, 7/148. Hâkim, (2/185) hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de bunu kabul etmiştir.
5. Ebu Davud, 2130; Tirmizî, 1091; İbn Mâce, 1905; Ahmed b. Hanbel, 2/281. Tirmizî, hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir.
6. Buharî, 80/45; Müslim, 1434; Ebu Davud, 2161; Tirmizî, 1092; İbn Mâce, 1919.

2— Sevinip Böbürlenen Kimseye Öğrettiği Dua:

Hz. Peygamber (s.a.) âilesi ve malından dolayı sevinip böbürlenen kişiye şöyle söylerdi:

Enes b. Mâlik'den (r.a.) rivayete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Cenâb-ı Hak bir kuluna, hanım, mal ve çocuk nimeti ihsan ederse, o kişi: (مَا شَاءَ اللّٰهُ، لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ) 'Bu Allah'ın dilediği ve ihsan ettiğidir. Allah'ın yardımından başka hiçbir kuvvet yoktur.' demelidir. Aksi halde ölüm dışında bir âfet görür. Nitekim Cenâb-ı Hak: 'Bağına girdiğinde: Mâşallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, deseydin ya!' buyurmuştur."[7]

3— Üzüntülü Bir Kimseyi Görünce Ne Demeli?

Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih olarak rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Kim dinî veya dünyevi bir hususta dertli birini görür de:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَافَانِي مِمَّا ابْتَلَاكَ بِهِ، وَفَضَّلَنِي عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقَ تَفْضِيلاً

'Seni uğrattığı dertten bana âfiyet veren ve beni yarattıklarının birçoğundan bu şekilde üstün kılan Allah'a hamdolsun' derse, o dert onun başına ebediyyen gelmez."[8]

4— Uğursuzluğa Karşı Okunacak Dua:

Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayet edildiğine göre, huzurunda bazı şeylerin uğursuzluk alâmeti olarak kabul edilmesinden bahsedildi. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Bunun en güzeli fal(güzel söz)dır; fal (güzel söz) müslümana zarar vermez.[9] Şayet uğursuzluk sayılmasından dolayı hoşuna git-

---

7. Kehf, 18/39. Taberânî, *Sağîr*, 122; İbnü's-Sünnî, 309. İbn Kesîr, *Tefsir*, 5/154. **Hadis** zayıftır.
8. Tirmizî, 3431, 3432; İbn Mâce, 3892. Hadis garibtir.
9. Buharî, 76/44; Müslim, 2223; Ebu Hureyre'den (r.a.). Tirmizî, (1615) de Enes'den (r.a.) yapmış oldukları rivayetlerde "fal" dilimizde anlaşıldığı gibi olmayıp, birinin, hasta birisine, "inşallah kalkarsın" gibi güzel söz söylemesi demektir.

meyecek bir şey görürsen şu şekilde dua yap:

اللَّهُمَّ لاَيَأْتِي بِالْحَسَنَاتِ إِلاَّ أَنْتَ، وَلاَ يَدْفَعُ السَّيِّئَاتِ إِلاَّ أَنْتَ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِكَ

Ey Allah'ım! İyilikleri getiren ancak Sensin. Kötülükleri çeviren ancak Sensin. Senin kuvvet ve kudretinden başka kuvvet ve kudret yoktur."[10]

Kâ'bu'l-Ahbar daima şöyle dua ederdi:

"Ey Allah'ım! Senin uğur kabul ettiğinden başka uğur yoktur, Senin hayrından başka hayır yoktur, Senden başka Rab yoktur, Senin kuvvet ve kudretinden başka kuvvet ve kudret yoktur." Kâ'b der ki: Nefsim kabza-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki bu dua tevekkülün başı, kulun da cennetteki hazinesidir. Bu duayı kim okur da, geçip giderse ona hiçbir şeyin zararı dokunmaz.[11]

5— Kötü Rüya Gören Kimsenin Okuyacağı Dua:

Rasûlullah'tan (s.a.) sahih olarak rivayete göre, şöyle buyurmuştur: "Salih rüya Allah'tandır. Kötü rüya ise şeytandandır. Kim hoşlanmadığı bir rüya görürse, sol tarafına üç kere tükürür gibi tuh desin ve şeytandan Allah'a sığınsın. Bu surette o rüya ona zarar vermez. Bu rüyayı hiç kimseye de anlatmasın. Eğer güzel bir rüya görürse, sevinsin ve sadece sevdiği kimseye anlatsın."[12]

Yine hoşlanmadığı bir rüya gören kimseye Hz. Peygamber (s.a.), diğer yanına dönmesini[13] ve namaz kılmasını emretmiştir.[14]

10. Ebu Davud, 3919.
11. Müellifin belirttiği gibi söz Ka'b'ındır. Ancak Ahmed b. Hanbel, (2/220) Abdullah b. Amr'dan (r.a.) senedinde İbn Lehîa bulunduğundan zayıf sayılan bir hadis rivayet etmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdular: "Kim uğursuz saydığından dolayı bir ihtiyacını yerine getirmezse muhakkak şirke düşmüştür." Ashab: Ya Rasûlallah! Bunun keffareti nedir? diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Allah'ım! Hayır ancak senin dilediğindedir. Uğurluluk senin takdirindedir. Senden başka da ilah yoktur, diye dua etmesidir." dedi.
12. Buharî, 91/10, 15; Müslim, 2261; Ebu Davud, 5022; Tirmizî, 2277.
13. Müslim, 2262.
14. Müslim, 2263.

Hz. Peygamber (s.a.) kötü rüya gören kişilere, beş şey emretmiştir: 1) Sol tarafına tükürür gibi tuh demesini, 2) Şeytandan Allah'a sığınmasını, 3) Hiç kimseye anlatmamasını, 4) Diğer yanına dönmesini, 5) Namaz kılmasını. Bunları yaptığında kötü rüya ona zarar vermez; aksine bu hareketler, rüyanın şerrini uzaklaştırır.

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Rüya tâbir olunmadığı müddetçe kuşun ayağındadır. Tâbir olunduğunda ise tahakkuk eder. Rüya ya sevilen bir dosta veya rüya tabirinde isabetli görüşleri olan bir kişiye anlatılmalıdır."(15)

Hz. Ömer'e (r.a.) bir rüya anlatıldığında: "Ey Allah'ım! Şayet hayırlıysa bize, şerli ise düşmanlarımıza olsun." derdi.

Rasûlullah'tan (s.a.) şöyle rivayet edilmiştir: "Kime bir rüya anlatılırsa, bu kimse, rüya görene; hayırdır, desin."

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), rüya gören kişiye, rüyasını tâbir etmeden önce "hayır görmüşsün" der, sonra tâbir ederdi.

Abdürrezzak, Ma'mer — Eyyûb — İbn Sîrîn kanalıyla şöyle naklediyor: Hz. Ebu Bekir (r.a.) bir rüya tâbir edeceği zaman: Şayet rüyan doğruysa, şöyle şöyle olacak, derdi.

---

15. Tirmizî, 2278; Ebu Davud, 5020; İbn Mâce, 3914. Tirmizî hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir. Hâkim, (4/390) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de bunu kabul etmiştir. Ayrıca hadisin bir de şâhidi vardır ki Abdürrezzak, (20354) sika raviler kanalıyla mürsel olarak; Hâkim de, (4/391) Enes'den mevsul olarak rivayet etmiş, sahihtir demiş, Zehebî de onu kabul etmiştir: Rasûlullah (s.a.) buyuruyor ki; "Rüya tabir edildiği şekilde tahakkuk eder. Bu rüya tabiri ayaklarını başka bir yere koymak için bekleyen kuş gibidir. (Yani kuş nasıl hızla başka bir yere konarsa rüya da ilk tabir edildiği şekilde meydana çıkmak ister.) Sizden biri rüya gördüğünde, bu rüyayı ya nasihat ehli birisine veya bir âlime tabir ettirsin." Bu konuda bir hadis daha vardır ki, Dârimî (2/131) hasen bir senedle Süleyman b. Yesâr'dan, o da Hz. Âişe'den (r.anha) şöyle dediğini nakletmiştir: Medine'lilerden kocası ticaretle uğraşan bir kadın vardı. Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve dedi ki: Kocam kayıptır. Beni de hamile olarak terketmişti. Rüyamda evimin direğinin kırıldığını ve şaşı bir çocuk doğurduğumu gördüm. Rasûlullah (s.a.): "Hayırdır. Kocan inşallah sağlam olarak dönecek. Sen de iyi bir çocuk doğuracaksın." diye yorumladı. Kadın (aynı rüyayı) üçüncü defa görünce, hemen geldi. Fakat Rasûlullah evde yoktu. Ben ne gördüğünü sordum. O da rüyasını anlattı. Bu sefer ben: Şayet rüyan doğruysa kocan ölecek, sen de kötü bir çocuk doğuracaksın, dedim. Kadın oturdu, ağlamağa başladı. Bu arada Rasûlullah (s.a.) geldi ve buyurdu ki: "Bırak ey Âişe! Bir müslümanın rüyasını yorumladığınızda, mutlaka hayır ile yorumlayın. Çünkü rüyayı tabirci nasıl yorumlarsa öyle tahakkuk eder." Hz. Âişe (r.anha) der ki: Allah'a yemin olsun ki bir zaman sonra kadının kocası öldü. Kadını da fâcir bir çocuk doğurmuş olarak gördüm.

6— Vesveseye Karşı Okunacak Dua:

Salih b. Keysan, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd'dan, o da İbn Mes'ûd'dan merfû olarak şöyle rivayet etmiştir: Âdemoğlunun kalbine bir meleğin, bir de şeytanın etkisi vardır. Meleğin etkisi hayır va'detmesi, hakkı tasdik etmesi, ibadetlerinin sevabını umması, şeklinde tezahür eder. Şeytanın etkisi ise şerri va'detmesi, hakkı tekzib etmesi, hayırdan umut kesmesidir. Kalbinizde meleğin etkisini bulduğunuzda Allah'a hamdedip fazlını vermesini dileyin. Fakat şeytanın etkisini hissettiğinizde, Allah'a sığının ve O'ndan size mağfiret etmesini dileyin."[16]

Osman b. Ebi'l-Âs, Hz. Peygamber'e (s.a.): Ya Rasûlallah! Şeytan benimle, namazım ve kıraatım arasına girdi, deyince, Rasûlullah (s.a.): "Bu, Hinzeb denilen şeytandır. Onu hissettiğinde ondan Allah'a sığın ve sol tarafına üç defa tükürür gibi tuh de." buyurdu.

Sahabe-i kiram Hz.Peygamber'e (s.a.); "Bizden biri kalbinde inanç yönünden kötü birşey hissediyor. Onu anlatmasından yanıp kül olması daha iyidir." diye şikâyette bulundular. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) "Allahu ekber, Allahu ekber. Şeytanın hilesini vesveseye çeviren Allah'a hamdolsun."[17] buyurdu.

Hz. Peygamber (s.a.), "Bu Allah mahlukatı yarattı. Öyleyse Allah'ı kim yarattı?" diyerek fâiller (sebebler)'in devir ve teselsülü vesvesesine tutulan kişiye şu âyeti okumasını irşad buyurdu:

---

16. Hadisin bu şekildeki senedinde inkita vardır. Çünkü Ubeydullah b. Abdullah, babasının amcası İbn Mes'ud'dan hadis işitmemiştir. Yalnız Tirmizî, (2988) hadisi mevsul olarak; İbn Hibbân (40) ve Taberî (6170) zayıf senedle merfû olarak rivayet etmiştir. Ayrıca Taberî, (3/88) sahih isnadla İbn Mes'ud'un kendi sözü olarak rivayet etmiştir.
17. Ahmed b. Hanbel, 1/235; Ebu Davud, 5112; Tayâlisî, 2704. İbn Abbas kanalıyla rivayet edilmiş olup, isnadı sahihtir. Ayrıca bu hususta Müslim, 132; Ebu Davud, 5111; Ebu Hureyre'den (r.a.) şöyle rivayet ediyorlar: "Rasûlullah'ın (s.a.) sahabesinden bir grup Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna geldiler ve: Biz, birimizin konuşması bize çok zor gelecek şeyleri içimizde buluyoruz, diye sordular. Rasûlullah (s.a.): Onu içinizde hissediyor musunuz? deyince, onlar: Evet, dediler. Hz. Peygamber: Bu tam imandır, diye buyurdu." Hattâbî der ki: "Bu tam imandır." cevabının manası şudur: Tam iman, sizi şeytanın içinize koyduğu fikirlerden ve onları tasdikten alıkoyan şeydir. Bunun manası vesvesenin kendisi tam imandır demek değildir. Çünkü vesvese şeytanın amelinden ve te'vilatından meydana gelmiştir. Nasıl olur da bu tam iman olur."

هُوَ الأَوَّلُ، وَالآخِرُ، وَالظَّاهِرُ، وَالبَاطِنُ، وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.

O (Allah) Evvel'dir, Âhir'dir; Zâhir'dir, Bâtın'dır. Ve herşeyi bilendir."[18]

Ebu Zümeyl Semmâk b. el-Velîd el-Hanefî, İbn Abbas'a "Kalbimde (inanç yönünden) bulduğum şey nedir?" sordu. İbn Abbas, o nedir? dedi. O'na "Allah'a yemin olsun ki ondan bahsedemem." dedim. Bunun üzerine İbn Abbas "O bir şüphe midir?" deyince "evet" dedim. İbn Abbas, bana şöyle dedi: Allah, *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen, senden önce Tevrat'ı okuyanlara sor."* (Yunus, 94) âyetini indirinceye kadar hiç kimse şüpheden kurtulamamıştı. İbn Abbas, bana: Nefsinde bir şüphe bulduğun zaman, *"O (Allah) Evvel'dir, Âhir'dir, Zâhir'dir ve Bâtın'dır. O her şeyi bilendir."* de, dedi.

Rasûlullah (s.a.), ashabı bu âyet ile hemen ve imali fikre muhtaç olmadan bâtıl olan teselsülün butlanına irşad buyurdu. Aynı şekilde irşad buyurdu ki, mahlukatın yaratılış sebeblerinin teselsülü, başlangıç itibariyle O'ndan önce hiçbir şey olmayan "el-Evvel"e kadar gider, bu teselsül sonuç itibarıyle, O'ndan sonra başka bir son olmayan "el-Âhir"e dayanır, zuhûru kendisinin üstünde hiçbir şey olmayan yücelikte dir. Bâtın oluşu ise, O'nun altında hiçbir şeyin bulunmadığı bir ihatadır. Şayet O'ndan önce bir şey olsaydı, varlığında bir müessir olurdu. Ve elbette o şey Hallâk olan Rab olurdu. Hiç şüphesiz iş, şu vasıfları taşıyan mutlak kudret sahibi bir varlıkta sonuçlanır: Mahlûk olmayan bir Hâlık, kendisinden başkasına muhtaç olmayan, herşey kendisine muhtaç olan, zâtiyle kâim, herşey O'nunla kâim,zâtiyle mevcut, her şey O'nunla mevcut, başlangıcı olmayan kadîm, O'ndan başka her şey yokluktan (adem) var olan, zâtıyla bâki herşeyin bekası O'nun bekası ile olan. İşte O, O'ndan önce hiçbir şeyin olmadığı el-Evvel, O'ndan sonra hiçbir şeyin olamayacağı el-Âhir, O'nun üstünde hiçbir şeyin olamayacağı ez-Zâhir, O'nun altında hiçbir şeyin olamayacağı el-Bâtın'dır.

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "İnsanlar, biri şu şekilde sorana kadar soru sormaya devam edecekler: Bu Allah bütün mahlukatı yarattı. O halde Allah'ı kim yarattı? Böyle bir soru kimin kalbinden geçerse Allah'a sığın-

18. Hadîd, 57/3.

sın ve bu şekilde düşünmeyi bıraksın."[19] Zira Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: "Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, senin sığındığını işiten, niyetini de çok iyi bilendir."[20]

Şeytan iki nevidir. Açıkça görülen insandan şeytan. Görülmeyen cinsi olan cinden şeytan. Bundan dolayı Cenab-ı Hak, Nebî'sine (s.a.) insandan olan şeytanın şerrinden, ondan yüz çevirerek, terkederek, en uygun bir yolla yanından uzaklaştırarak; cinden olan şeytanın şerrinden de, Allah'a sığınarak korunmasını emretmiştir. Her iki cins şeytanın hilelerini ve onların şerrinden kurtulmanın yollarını, A'râf, Mü'minûn ve Fussilet sûrelerinde bildirmiştir. Okumak ve zikretmek suretiyle yapılan istiâze, cin şeytanlarının şerrini uzaklaştırmanın en güzel yoludur. Terketmek yüz çevirip aldırış etmemek ve uygun bir biçimde uzaklaştırmak ise insan şeytanlarının şerrini uzaklaştırmanın en güzel yoludur.

Nitekim şair şöyle demiştir:

فما هو إلا الاسْتِعاذَةُ ضَارِعاً أَوالدَّفْعُ بِالحُسْنٰى هُمَا خَيْرُ مَطْلُوبِ
فَهٰذَا دَوَاءُ الدَّاءِ مِنْ شَرِّ مَايُرَى وَذَاكَ دَوَاءُ الدَّاء مِنْ شَرِّ مَحْجُوبِ

"Şeytanı boyun eğdirmek için istenilen en güzel şey; ya Allah'a sığınmadır veya uygun bir biçimde onu uzaklaştırmaktır. Birincisi, görünmeyen şeytanın şerrinden kurtuluş çaresidir. İkincisi de görünen şeytanın şerrinden kurtuluş ilacıdır."

7— Öfkelenen Kimsenin Okuyacağı Dua:

Hz. Peygamber (s.a.); öfkeli birisine, gazap ateşini abdest alarak, ayakta ise oturarak, oturuyorsa yatarak, Allah'ın rahmetinden koğulmuş şeytanın

19. Buharî, 59/11; Müslim, 135; Ebu Davud, 4721; Ahmed b. Hanbel, 2/292, 331, 387, 539. İmam Mâzerî der ki: "Havatır (vesvese) iki kısımdır. Kalıcı olmayanı —ki şüpheden kaynaklanmaz— ondan yüz çevrilirse kaybolur gider. Bu manaya göre hadis yorumlanırsa bu tür havatıra vesvese denebilir. Şüpheden kaynaklanan kalıcı havatıra gelince, bu tür vesveseler ancak düşünce ve istidlâl ile ortadan kalkarlar."
20. Fussilet, 41/36.

şerrinden Allah'a sığınarak söndürmesini emretmiştir.

Gazap ve şehvet, âdemoğlunun kalbinde, ateşten birer parça olarak bulunduğundan, Rasûlullah (s.a.) bunların; abdest, namaz ve şeytanın şerrinden Allah'a sığınmakla söndürülmesini emretmiştir. Nitekim Cenab-ı Hak: "Kendi nefislerinizi unuttuğunuz halde insanlara iyiliği mi emrediyorsunuz?"[21] buyurmuştur. Şiddetli şehvet, gazab hükmünde kabul edilmiştir. Bu sebeple şehvet azgınlığı ateşinin, sabır ve namazdan yardım alınarak söndürülmesini; şeytanın dürtüşlerinden de O'na sığınılmasını emretmiştir. Günahların hepsi, gazap ve şehvetten kaynaklanır. Gazap kuvvetinin varacağı en son nokta adam öldürmek; şehvet kuvvetinin en son noktası ise zinadır. Bu sebeple Cenab-ı Hak, adam öldürmekle zinayı bir araya getirmiş ve En'âm, İsrâ, Furkân, Mümtehine sûrelerinde onları yan yana zikretmiştir.

Maksad; Cenab-ı Hak'ın, kullarını, gazab ve şehvet kuvvetinin şerrinden, ancak namazla ve O'na sığınmakla kurtulabileceklerinin belirtilmesidir.

8— Hoşlandığı Kimselere Duası:

Rasûlullah (s.a.), sevdiği bir şey gördüğünde: "Nimetiyle hayırlı şeyleri tamamlayan Allah'a hamdolsun."; hoşlanmadığı bir şey gördüğünde de: "Her halûkarda hamd, Allah'adır." derdi.[22]

Allah Rasûlü (s.a.), yanına yaklaşan kişiye, sevdiği ve uygun gördüğü şekilde dua ederdi. İbn Abbas (r.anhuma) abdest suyunu hazırladığında Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Allah'ım! Onu dinde fakih kıl. Ve ona te'vili öğret." diye dua etmişti.[23]

Bir gece seferinde, bineğinin üzerinde uyuduğundan dolayı düşecek gibi eğilen Hz. Peygamber'e, gece boyunca hiç uyandırmaksızın destek veren Ebu Katâde'ye (r.a.) Rasûlullah (s.a.): "Peygamberini koruduğun gibi Allah da seni korusun." diye dua etmişti.[24]

21. Bakara, 2/44.
22. İbn Mâce, 3803. Râvileri sika, isnadı sahihtir.
23. Humeydî der ki: "Hadisin bu şekildeki rivayeti Sahihayn'da yoktur. Bu lafızla Ahmed b. Hanbel, (1/266, 314, 355), sahih senedle rivayet etmiş, İbn Hibbân da hadise sahihtir demiştir." Değişik lafızlarla Buharî, (4/10) ve Müslim'de (2477) rivayetler vardır.
24. Müslim, 681.

Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kendisine iyilik yapılan kişi, iyiliği yapana: 'Allah seni dünya ve âhirette hayırla mükâfatlandırsın.' derse, şüphesiz ona karşı en güzel övgüsünü yapmış olur."[25]

Abdullah b. Ebî Rabîa'dan borç para (mal) aldı, daha sonra da borcunu ödedi ve şöyle buyurdu: "Allah seni, âileni ve malını mübarek kılsın. Çünkü daha önce yapılan bir yardımın mükâfatı, ancak o şahsı övmek ve borcunu da ödemekle olur."[26]

Hz. Peygamber (s.a.) Cerîr b. Abdullah'ın Zü'l-Halasa'da bulunan Devs kabilesinin putunu yok etmesinden dolayı Cerîr'in kabilesi Ahmeslilerin atlarını ve süvarilerini beş kere tebrik etmiştir.[27]

Hz. Peygamber'e bir hediye takdim edildiğinde, onu kabul eder ve fazlasıyla karşılığını verirdi.[28] Şayet hediyeyi kabul edemeyecekse, hediyeyi takdim eden kişiye özür beyan ederdi. Nitekim Sa'b b. Cessâme'ye, kendisine av eti takdim ettiği sırada: "Biz onu reddetmiyoruz, fakat biz ihramlı bulunuyoruz." diyerek gönlünü almıştı.[29] En doğrusunu bilen Allah'tır.

9— Eşek Anırması, Horoz Ötüşü, Yangın:

Rasûlullah (s.a.) ümmetine, eşek anırmasını işittiklerinde, Hakk'ın rahmetinden koğulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınmalarını; horozların ötüşünü işittiklerinde de Allah'ın lütfunu istemelerini emretmiştir.[30]

Rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.), yangın görüldüğünde tekbir getirilmesini emretmiştir. Çünkü tekbir, ateşi söndürür.[31]

25. Tirmizî, 2035.
26. Nesâî, 7/314; İbn Mâce, 2424; Ahmed b. Hanbel, 4/36.
27. Buharî, 64/62; Müslim, 2476; Ahmed b. Hanbel, 4/362. Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'deki Kâbe'yi putlardan temizledikten sonra, Yemenlilerin Kâbe'si diye anılan Zü'l-Halasa adındaki puthaneyi yıkıp kaldırmak için Has'am kabilesinin ileri gelenlerinden Cerir b. Abdullah el-Becelî'ye (r.a.): "Beni şu Zü'l-Halasa'dan rahatlandırmaz mısın?" diye buyurduğunda Cerîr, Ahmes kabilesinden yüz elli süvarinin başına geçerek, orayı yıkıp yaktı. Bu haber Hz. Peygamber'e (s.a.) ulaştığında, Rasûlullah beş defa: "Ahmes kabilesi atları ve süvarileri mübarek olsun." dedi.
28. Buharî, 51/11; Ebu Davud, 3536; Tirmizî, 1954.
29. Buharî, 27/6; Müslim, 1193; *Muvatta*, 1/353; Tirmizî, 849; İbn Mâce, 3090.
30. Buharî, 59/14; Müslim, 2729.
31. İbnü's-Sünnî, 295; Ukayli, *ez-Zuafâ*, 2/296. Senedi zayıftır.

10— Her Toplantıda Allah Zikredilmeli:

Allah Rasûlü (s.a.), bir toplantı yapıldığında Allah (c.c.) zikredilmeksizin dağılmaktan hoşlanmazdı. Şöyle buyurmuştur: "Bir meclisten Allah'ı zikretmeksizin kalkan bir topluluk ancak eşek leşi gibi kalkmış olur."[32]

Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: "Allah'ın zikredilmediği bir yerde oturan kişiye Allah'tan bir nedâmet ve hasret ulaşır. Yine içinde Allah'ın zikredilmediği bir yatağa uzanan kişiye de Allah'tan bir nedâmet ve hasret ulaşır."[33]

Bir başka rivayetinde ise şöyledir: "Allah'ın zikredilmediği bir yola giren kişiye ancak pişmanlık vardır."[34]

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Kim bir topluluğun arasına gelir de çok gürültü yapar ve oturduğu yerden kalkmadan:

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

duasını okursa; o mecliste işlediği bütün günahları mağfiret olunur."[35]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde ve Hâkim'in *Müstedrek*'inde rivayet olunduğuna göre; Hz. Peygamber, bir meclisten kalkıp gitmek istediğinde, bu duayı okudu. Bunun üzerine bir adam: Ya Rasûlallah; daha önce hiç söylemediğin bir sözü söylemiş oldun, deyince, Hz. Peygamber (s.a.): "Okuduğum dua, bu mecliste işlenen günahlara keffarettir." diye buyurdu.[36]

11— Uykuda Korkan Kimseye Öğrettiği Dua:

Halid b. Velid (r.a.), gece uyuyamadığından şikâyet edince Hz. Pey-

---

32. Ebu Davud, 4855; Ahmed b. Hanbel, 2/389, 494, 515, 527. İsnadı sahihtir.
33. Ebu Davud, 4856; İbnü's-Sünnî, Humeydî, *Müsned*, 1158. Senedi hasendir.
34. İbnü's-Sünnî, 178; Ahmed, 2/432; Hâkim, 1/550; İbn Hibbân, 2321.
35. Ebu Davud, 4859, Tirmizî, 3433. Duanın manası: "Ey Allah'ım! Seni hamdinle tesbih ederim. Senden başka ilâh olmadığına şehadet ederim. Senden mağfiret diler ve Sana tevbe ederim." Hadise İbn Hibbân (2366), Hâkim, (1/536) sahihtir demişler, Zehebî de bunu kabul etmiştir.
36. Ebu Davud, 4859; Hâkim, 1/537. Senedi hasendir.

gamber (s.a.): Yatağına yattığında şu duayı oku, buyurdu:

اللَّهُمَّ رَبَّ السماواتِ السَّبعِ وَما أَظَلَّتْ، وَرَبَّ الأَرْضِينَ السَّبعِ وَمَا أَقَلَّتْ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضَلَّتْ، كُنْ لِي جَاراً مِنْ شَرِّ خَلْقِكَ كُلِّهِم جَمِيعاً مِنْ أَنْ يَفْرَطَ أَحَدٌ مِنْهُم عَلَيَّ، أَوْ أَنْ يَطْغَى عَلَيَّ، عَزَّ جَارُكَ، وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ

"Ey yedi kat göğün ve gölgelendirdiklerinin Rabbi, yedi kat yerin ve üzerinde taşıdıklarının Rabbi, şeytanların ve saptırdıklarının Rabbi olan Allah'ım! Bütün yaratıklarının şerrinden, bana saldırmaları ve zulmetmelerinden beni koru. Senin yardımın yüce, övgün büyük, Senden başka da ilâh yoktur."(37)

Hz. Peygamber (s.a.) ashab-ı kirama, korktukları zaman şu duayı okumaların öğretmiştir:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَمِنْ شَرِّ عباده، ومن شرِّ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِين، وأَنْ يَحْضُرُونَ

"Allah'ın gazabından, kullarının şerrinden, şeytanların dürtmelerinden, benim yanıma sokulmalarından, Allah'ın tâm olan kelimelerine sığınırım."(38)

Rivayet edildiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'e, uykusunda korktuğundan şikâyet etmişti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): Yatağına gittiğinde şu duayı oku, diyerek yukarıdaki duayı öğretti. Adam duayı okuyunca bu korkusu kayboldu.

12— Söylenilmesini Hoş Karşılamadığı Sözler:

"Midem bulandı" veya "içim bozuldu" yerine; "fenâlaştım" demeyi

37. Tirmizî, 3523. Senedinde metrûk râvilerden Hakem b. Zahîr vardır. Ancak hadisin bir de Taberânî'nin *Kebîr*'inde (1/192) munkatı' bir senedle şahidi vardır. Bu halde hadis zayıftır.
38. Ahmed, 2/181; Ebû Davud, 3893; Tirmizî, 3528; İbnü's-Sünnî, 753. Râvileri sika, isnâdı hasendir.

tavsiye etmiştir.[39]

Üzüm'ün (mü'minin kalbi manasına geldiğinden) "Kerm" ismiyle adlandırılmasını yasaklar ve: "Kerm demeyin, fakat İneb ve Halebe deyin."[40] buyururdu.

"İnsanlar helâk oldu" denmesinden hoşlanmaz ve: "Böyle diyen kişi, insanların en perişanı olmuştur." derdi.[41] "İnsanlar bozuldu", "zaman bozuldu" ve benzeri tâbirler de bu mânadadır.

"Allah ve falan ne güzel diledi" denmesinden nehyeder, bunun yerine; "Allah ne güzel diledi, daha sonra falan ne güzel diledi." denmesini isterdi. Bir keresinde, "Allah ve sen ne güzel dilediniz." diyen birine, Hz. Peygamber (s.a.): "Sen beni Allah'a denk mi tutuyorsun?! Sadece 'Allah ne güzel diledi' desene!" demiştir.[42]

Yine bu mânada şu tâbir de vardır ki bu, yukarıdakinden daha çirkin ve kötüdür: "Şayet Allah ve falan olmasaydı, iş böyle olmazdı.", "Ben, Allah ve falancayla birlikteyim.", "Allah'a ve falana sığınırım.", "Bana Allah'ın ve falancanın koruması yeter.", "Ben Allah'a ve falana dayanırım." Ve bunları söyleyen kişi, o söylediği falancayı Allah'a (c.c.) denk tutmuş olur.

"Şu veya bu yıldızın doğmasından dolayı yağmur yağdı." demek yerine, "Allah'ın fazlı ve rahmetinden dolayı yağmur yağdı." demeyi tavsiye etmiştir.[43]

Allah'tan gayrısına yemin etmekten de nehyetmiştir. Sahih olarak rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah'tan başkasına yemin eden kişi, Allah'a şirk koşmuştur."[44]

Bir kişinin yemininde, başkası için; "Şayet şöyle yaparsa o yahudidir veya hıristiyandır veya kâfirdir." demesinden de nehyederdi.[45]

---

39. Buharî, 78/100; Müslim, 2250; Ebu Davud, 4978, 4979.
40. Müslim, 2247, 2248; Dârimî, 2/118. Vâil b. Hucr yoluyla rivayet edilmiştir. Hadisin Ebu Hureyre yoluyla rivayeti de Buharî (78/101) ve Müslim (2247) dedir.
41. Müslim, 2623.
42. Ahmed, 1/214, 224, 283, 5/384, 394, 398; Ebu Davud, 4980.
43. Buharî, 15/28; Müslim, 71.
44. Ahmed, 2/34, 67, 69, 87, 98, 125; Tirmizî, 1535. İsnadı sahihtir. Hâkim (4/297) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onu kabul etmiştir.
45. Ebu Davud, 3258; Nesâî, 7/6; İbn Mâce, 2100; Büreyde'den rivayet etmişlerdir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim yemin eder de: Şayet yalancı çıkarsam

Bir müslümana, "Ey kâfir" diye hitap edilmesinden nehyetmiştir.[46]

Padişaha "Meliklerin Melik'i"[47] denmesinden nehyetmiştir ki, buna göre "Kadıların kadısı" demekten de nehyetmiş oluyor.

Efendi, köle ve cariyesine "kulum", "cariyem"; köle de efendisine "Rabbim" dememeli; bunun yerine efendi, köle ve cariyesine: "oğlum", "kızım" demeli; köle de, efendisine "beyefendim", "hanımefendim" demelidir.[48]

Esen rüzgâra sövülmemesi, aksine Allah'tan rüzgârın hayrını ve sürükleyip getirdiği şeyin hayrını dilemek, şerrinden de Allah'a sığınmak gerekir.[49]

Sıtmaya sövmekten de nehyetmiş ve buyurmuştur ki: "Sıtma âdemoğullarının hatalarını körük demirin pasını giderdiği gibi siler süpürür."[50]

Horoza sövmekten de nehyetmiştir. Rasûlullah'tan (s.a.) sahih olarak rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Horoz'a sövmeyiniz. Çünkü horoz insanları sabah namazına kalkmaları için ikaz eder."[51]

Cahiliye dönemindeki iddialara ve neseb üstünlüklerine insanları davet etmek,[52] meselâ; kabilelere, kabile taassubuna, soyla övünmeye davet etmek de nehyedilmiştir. Bunun zamanımızdaki misalleri ise şunlardır: Mezheb, tarikat ve şeyhlere taassubla bağlanmak, nefsânî heva ve taassubla bazı âlimleri diğerlerine üstün tutmak, sırf kendi ona müntesib olduğundan dolayı milleti ona davet etmek, onun peşinden gitmek, onun yüzünden insanlara düşmanlık edip, insanları onunla ölçmek. İşte bunların hepsi cahiliyet davalarının kalıntılarıdır.

Gecenin ilk karanlığı veya akşamla yatsı arası manasına gelen "işâ" kelimesi yerine, gece karanlığı veya gecenin ilk üçte biri, yatsı vakti mana-

---

ben İslâm'dan berîyim, derse; söylediği gibi İslâm'dan uzaklaşmıştır. Adam sadık dahi olsa artık sağlam olarak İslâm'a dönemez." İsnadı hasendir.

46. Buharî, 78/73; Müslim, 2143; Ebu Davud, 4961; Tirmizî, 2829.
47. Buharî, 78/114; Müslim, 2143; Ebu Davud, 4961; Tirmizî, 2829.
48. Buharî, 49/17; Müslim, 2249.
49. Tirmizî, 2252; İsnadı hasen-sahihtir. Ahmed, 2/250, 268, 409, 437; Ebu Davud, 5097; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 906. Senedi sahihtir.
50. Müslim, 2575.
51. Ahmed b. Hanbel, 5/193; Ebu Davud, 5101. İsnâdı hasendir.
52. Ahmed b. Hanbel, 5/133, 136; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 963, 964; Müslim, 103, 1847.

sına olan "ateme" kelimesinin daha fazla kullanılması "işâ" kelimesini unutturmuştur.[53]

Müslümana sövmekten,[54] üç kişinin bulunduğu bir yerde iki kişinin gizlice fısıldaşmalarından,[55] bir kadının, kocasına başka bir kadının güzelliklerinden bahsetmesinden de[56] nehyetmiştir.

Bir kişinin, duasında: "Ya Rabbi, şayet dilersen beni affet, istersen merhamet et." demesini nehyetmiştir.[57]

Çokça yemin etmekten nehyetmiştir.[58]

Gökte görülen gökkuşağına "kavs-i kuzah" denilmesini, (kuzah şeytanın bir ismi olduğundan) hoş karşılamamıştır.[59]

Kişinin, "Allah'ın yüzü suyu hürmetine" diyerek dua etmesini hoş karşılamamıştır.[60]

Medine'ye Yesrib denmesi de nehyedilmiştir.[61]

Bir adama, zaruret olmadıkça, karısını niçin dövdüğünün sorulmasını nehyetmiştir.[62]

"Ramazanın tamamını oruçlu geçirdim.", "Gecenin tamamını ibadetle geçirdim." denmesinden de nehyetmiştir.[63]

53. Müslim, 644.
54. Buharî, 2/36.
55. Buharî, 69/45; Müslim, 2183.
56. Buharî, 67/118.
57. Buharî, 80/21; Müslim, 2679.
58. Müslim, 1607.
59. Ebu Nuaym, *Hilye*, 2/309. Senedinde, zayıf râvilerden Zekeriyya b. Hakim el-Basrî vardır.
60. Ebu Davud, 1671. "Allah'ın yüzü suyu hürmetine ancak cennet istenir" şeklinde Câbir'den (r.a.) merfû olarak rivayet edilen bu hadisin senedinde, hakkında ileri geri söz edilmiş olan Süleyman b. Muaz et-Temîm vardır.
61. Buharî, 29/2. Münafıklar bu kelimeyi kullandıklarından dolayı nehyedilmiştir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, Berâ b. Azib'den (r.a.): "Kim Medine'ye Yesrib derse, Allah'a istiğfar etsin. O Tâbe'dir. O Tâbe'dir." hadisini rivayet etmiştir.
62. Ebu Davud,2147; İbn Mâce, 1968. Senedinde zayıf râvilerden Davud b. Yezîd ve meçhul olan şeyhi vardır.
63. Ebu Davud, 3415. Râvileri sikadır. Fakat sened, Hasan el-Basrî'nin muanan rivayetinden dolayı zayıf kabul edilmiştir.

Kinâye ile kullanılması gerektiği halde, açık olarak söylenilmesi mekruh olan cümleler:

Kişinin, birisine: "Allah (dünyadaki) bekânı uzatsın.", "Günlerini devamlı kılsın.", "Bin sene yaşayasın." gibi sözleri söylemesi mekruhtur.

Oruçlu olan bir kişinin: "Mührü kâfirin ağzında olanın hakkına yemin olsun ki" demesi mekruhtur.

Vergilere (mükûs), "hukuk" demek; Allah yolunda infak ettiği şeyler için: "Şu kadar, bu kadar borçlandım, zarar ettim" demek, "Şu dünyada şu kadar çok mal infak ettim" demek mekruhtur.

Kendisine fetvâ sorulan bir müftünün, hakkında helâl veya haramlığına dair nas olmayan ictihâdî meselelerde: "Cenab-ı Hak şunu helâl kıldı, bunu haram kıldı" demesi mekruhtur.

Kur'an ve Sünnet delilleri, lafzî zâhirler ve mecazlar olarak isimlendirilemez. Çünkü bu şekilde isimlendirilirse hürmeti kalblerden silinmiş olur. Bu, özellikle kelâmcı ve felsefecilerin şüpheli şeyleri "aklî kesinlikler" diye isimlendirmeleri gibidir. Allah'tan başka bir ilâh yoktur, zira bu, çok kötü bir tesmiyedir. Nitekim bu türlü ikili, çarpık isimlendirme, akılların, dinlerin, dinin-dünyanın bozulmasına sebeb olmuştur.

Kişinin âilesiyle nasıl cima yaptığını, kendisiyle âilesi arasında olan gizli şeyleri, akılsız, sefih kişilerin yaptığı gibi anlatması da mekruhtur.[64]

Şu cümleler de mekruh olan kullanışlardır: Senedsiz, kaynaksız sözleri, "zannettiler,"[65] "rivayet ettiler", "dediler" ve benzeri lafızlarla nakletmek.

Sultana, "Allah'ın halifesi" veya "yeryüzünde Allah'ın nâibi" demek de mekruhtur. Zira halife ve nâib, gâib olan birisinin yerine nasbedilir. Halbuki Allah Teâlâ hazretleri, âilesinden uzak olan (gaib) kişinin halifesi, mü'min kulunun vekilidir.

---

64. Müslim, 1437; Ahmed b. Hanbel, 3/69; İbnü's-Sünnî, 619; Beyhakî, *Sünen*, 7/193, 194; Senedinde zayıf râvilerden Ömer b. Hamza el-Ömerî olduğundan hadis zayıftır. Yalnız hadisin başka kanallardan şâhidleri vardır ki bunlarla hadis kuvvetlenmiş oluyor: Ahmed b. Hanbel, 6/456, 457, 2/40, 541; Ebu Davud, 2174; İbnü's-Sünnî, 620; *Hilye*, 1/186; Heysemî, 4/294, 295.
65. Ebu Davud, 4972; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 762; Tahâvî, *Müşkilu'l-Âsâr*, 1/68.

"Ben", "bana ait", "benim katımdan" kelimeleriyle azgınlaşmaktan son derece sakınmalısın. Zira bu üç lafız da İblis, Firavun ve Karun'un ayaklarının kaydığı kelimelerdir. İblis: "Ben ondan daha hayırlıyım.", Firavun; "Mısır'ın mülkü ve saltanatı benimdir.", Karun ise; "Ben bu mülkü, benim katımda bulunan ilimle elde ettim." demiştir. "Ben" kelimesinin en güzel kullanılışı, "Ben günahkâr, hatalı, af dileyen, günahını itiraf eden bir kulum" gibi yerlerde; "bana ait" kelimesinin en güzel kullanılışı; "Günah, suç, meskenet, fakirlik, hakirlik bana aittir." gibi yerlerde; "benim katımdan" kelimesinin en güzel kullanılışı ise: "Ciddiyetimi, şakamı, hatamı, kastımı ve benim katımdan sadır olan herşeyi mağfiret et." cümlelerindedir.[66]

66. Buharî, 80/60; Müslim, 2719.